

ISSN 0130-528X

Ukrainian | **Українське**
Literary Studies | **літературознавство**

Issue 84 | **Випуск 84**

Scientific journal | Збірник наукових праць

Published 1–2 issues per year | Виходить 1–2 рази на рік

Published since 1966 | *Видається з 1966 року*

Ivan Franko | Львівський національний
National University of Lviv | університет імені Івана Франка

2019

Друкуються за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Протокол № 78/12 від 18 грудня 2019 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації.
Серія КВ № 14602-3573 Р від 29 жовтня 2008 р.

У черговому випуску збірника “Українське літературознавство” запропоновано різноаспектний аналіз творчості Івана Франка: з’ясовано генетичну основу низки творів письменника, засвідчено закоріненість його оригінальних художніх полотен у фольклорну традицію, відзначено глибокий психологізм Франкової прози, підкреслено відкритість автора до модерних літературних віянь, висвітлено маловідомі сторінки творчої біографії ученого та ін. У традиційному розділі “Публікації” уведено в науковий обіг нові цінні матеріали, зокрема листи Міхаеля Габерляндта до Івана Франка та невідомий спогад Тараса Франка про батька.

The current issue of the collected papers “Ukrainian Literary Studies” offers a multiaspectual insight in Ivan Franko’s creative legacy, outlines the genetic basis of a number of his works, acknowledges the profound relatedness of his original literary texts to the folklore tradition, remarks a profound psychologism of Franko’s prose, emphasizes the author’s openness to modern literary trends, highlights little-known pages of the scholar’s literary biography and others. The tradition section “Publications” offers access to new valuable materials, in particular Michael Haberlandt’s letters to Ivan Franko and previously unknown Taras Franko’s reminiscence about his father.

Редакційна колегія:

проф., д-р філол. наук *Т. Салига* (головний редактор), проф., д-р філол. наук *С. Пилипчук* (заступник головного редактора), доц., канд. філол. наук *В. Будний*, проф., д-р філол. наук *Б. Бунчук*, проф., д-р філол. наук *Я. Гарасим*, проф., д-р філол. наук *М. Гнатюк*, проф., д-р філол. наук *Р. Голод*, проф., д-р філол. наук *М. Гльницький*, проф., д-р філол. наук *В. Корнійчук*, проф., д-р філол. наук, *Б. Криса*, проф., д-р філол. наук *Б. Мельничук*, проф., д-р філол. наук *В. Івашків*, проф., д-р філол. наук *В. Панченко*, проф., д-р філол. наук *Л. Рудницький*, проф., д-р філол. наук *С. Хороб.*

Editorial Board:

Professor *T. Salyha* – Editor-in-Chief,
Professor *S. Pylypchuk* – Assistant Editor.

Відповідальний за випуск проф., д-р філол. наук *Святослав Пилипчук*

Адреса редколегії:

Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 305,
Львів, Україна, 79000
тел.: (38) (032) 2394398.

Editorial Board Address:

Ivan Franko National
University of Lviv
1, Universytetska Str., room 305,
Lviv, Ukraine, 79000
tel.: (38) (032) 2394398.

<http://www.lnu.edu.ua/faculty/philol/www/pnv.php>

Редактор У. КРУК

Комп’ютерне верстання С. СЕНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ, ВИДАВЦЯ І ВИГОТОВЛЮВАЧА:

Львівський національний університет
імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Формат 70x100/₁₆
Ум. друк. арк. 26,4 .
Тираж 100 прим. Зам.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2019

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАНКОВОГО ТЕКСТУ

УДК 821.161.2-312.9.09. "187"І. Франко:7.046

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2892>

РОМАН ІВАНА ФРАНКА “ПЕТРІЙ І ДОБОЩУКИ”: ДО ГЕНЕЗИ СЮЖЕТУ

Микола ЛЕГКИЙ

*Інститут Івана Франка НАН України,
відділ франкознавства,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: m_lehkyu@bigmir.net*

Джерела сюжету свого першого роману виказав сам Франко у “Передмові” до другої редакції роману “Петрій й Довбушки” (1913). Зізнання Франка розкривають широке інтертекстуальне поле роману: твори західноєвропейських письменників-романтиків, розповіді реальної особи (Лімбах, є головним персонажем Франкового мемуарного твору “Гірчичне зерно”), народні легенди й перекази. В основу романного сюжету покладено колізію ворогування між родами Петріїв і Довбушків за скарби Олекси Довбуша, сама постать якого, а також його життя, справи, смерть огорнені численними народними легендами й переказами, що побутували на Гуцульщині й Бойківщині, зокрема й на Підгір’ї, і Франко міг їх неоднораз чути. У статті досліджено народні легенди й перекази про Олексу Довбуша та його сина, скарби, сповідь, а також про селянина Петрія, які були відомі Іванові Франкові і які письменник, найвірогідніше, використав під час написання роману “Петрій і Довбушки”. Легенди й перекази про опришків письменник міг почути, зокрема, 1875 року під час прогулянки львівської молоді Карпатами, серед якої були й члени редколегії журналу “Друг”. Фольклорні твори про Довбуша з уст народу для “Етнографічного збірника” (1910) записали Петро Шекерик-Доників, Олена Кисілевська, Антін Онишук, Олекса Іванчук та інші. Зрозуміло, працюючи над романом, почуті фольклорні твори письменник модифікував та видозмінював згідно зі своїм творчим задумом, естетичною програмою, художньою концепцією.

Ключові слова: роман, сюжет, генеза, фольклор, легенда, переказ, модифікація, творчий задум, естетична програма, художня концепція.

Джерела сюжету свого першого роману виказав сам І. Франко у “Передмові” до другої редакції роману “Петрій й Довбушки” (1913): ремінісценції з гімназійної лектури, “особливо фантастичних оповідань Ернста-Амадея Гофмана, далі оповідання пок[ійного] Лімбаха про селянина Петрія (гесте – Патрія), який збагатився знайденим скарбом, і

нарешті деяких народних оповідань про пригоди різних розбійників, а спеціально Олекси Довбуша” [5, т. 22, с. 328]. У “Postscriptum-i” до цього видання письменник ствердив, що на формування сюжету роману вплинули твори В. Шекспіра й Шиллера, “а ще ближче, спеціально для сеї повісті, німецьких повістей Е.-А.-Т. Гофмана “Kater Murr” і “Elixire des Teufels” та французької повісті Ежена Сю “Вічний жид” [...]. Не без впливу лишилася також популярна тоді італійська повість у польським перекладі “Rinaldo Rinaldini, wielki bandyta włoski” [5, т. 22, с. 486]. Зізнання І. Франка розкривають широке інтертекстуальне поле роману: твори західноєвропейських письменників-романтиків, розповіді реальної особи (Лімбах є головним персонажем Франкового мемуарного твору “Гірчичне зерно”), нарешті, народні легенди й перекази. Ростислав Заклинський свого часу звернув увагу на ще одне джерело сюжету та образів роману: “Це його (І. Франка. – М. Л.) безпосереднє знання побуту, околиць, місцевостей, народностей, професій, людей тощо, вірно описаних у повісті” [3, с. 11]. Не можна при цьому нехтувати творчою фантазією автора, про що свідчить такий факт. Михайло Драгоманов у листі від 12 жовтня 1886 року висловлював прохання до Михайла Павлика: “[...] прочитав я, що в Галичині єсть легенда про Добуша, буцімто він живе в печері і т. д. Пам’ятаю, що я читав або чув подібне в Галичині, та не пригадую, де це було напечатане [...]” [4, с. 115]. У відписі (20 жовтня 1886 року) М. Павлик повідомляв: “Щодо Довбуша, то Ви мусили читати в Франковій повісті “Добошуки” в “Друзі” 1875 р., але він каже, що се сам сочинив, а в народі нашім в його сторонах такої віри нема. Я в Косівщині, де про Довбуша найбільше згадок, також того нігде не чув” [4, с. 116].

В основу романного сюжету покладено колізію ворогування між родами Петріїв і Добошуків за скарби Олекси Довбуша, сама постать якого, а також його життя, справи, смерть, огорнені численними народними легендами й переказами, що побутували на Гуцульщині й Бойківщині, зокрема й на Підгір’ї, і могли бути Франкові знайомими. Влітку 1875 року львівська молодь, зокрема й члени редакційного комітету журналу “Друг” (Антін Дольницький, Іван Франко, Михайло Вагилевич, Володимир Левицький (Лукич), Клим Охримович, Іван Петрушевич та ін.) здійснила прогулянку бойківськими Карпатами, відвідавши Долину, Болехів, села Вигоду, Велдіж, Людвиківку, Витків, Лолин, Гошів тощо. Антін Дольницький у спогадах, написаних 1927 року, згадував: “З тієї прогульки вертали ми, прогульковці, до Львова залізницею не з Вигоди і Долини, але з Болехова, куди заїхали фірою на те, щоб по дорозі вступити до Гошова оглянути славний з відпустів монастир оо. Василян, що опісля використав Іван Франко у своїй повісті “Петрії і Довбушуки”, яку в “Друзі” почав друкувати в жовтні 1875. Не виключене, що в часі тієї прогульки почув від декого яке оповідання про Довбуша, бо в тих сторонах тоді традиція про Довбуша була ще жива. Від Лолина до Перегінська гірською дорогою зовсім недалеко, а події, описувані в повісті, переважно мали відбутись в Перегінську. Може, описана прогулька дала почин до повісті” [1, с. 114]. Цікаво, що 1910 року Етнографічна комісія НТШ видала цілий том “Народних оповідань про опришків”, що його впорядкував Володимир Гнатюк [2]. Матеріали до збірника постачали Антін Онищук, Петро Шекерик-Доників, Олекса Іванчук, Олена Кисілевська та інші. Серед них є такі, що мають безпосередню дотичність до сюжетних ліній та

образів роману “Петрії і Добошуки”, зокрема про Довбушеві скарби, Довбушевого сина, сповідь Довбуша, а також про опришка Петрія.

Особливим багатством змісту відзначаються легенди й перекази про скарби Олекси Довбуша. Ось, наприклад, короткий переказ у записі Олекси Іванчука: “Казав давно один чоловік з Буковини, що ходив з Довбушем, що Довбуш всі свої скарби закопав в Ілинцях на Ризиній горі, звідки видно 3 церкви: 2 ілінецькі і 1 тростінецьку” [2, с. 57].

А ось у записі Петра Шекерика-Доникова: “Єк уздрів тогди Довбуш, що вже муси гинути, зачєв просити своїх леденів (парубків, хлопців. – *М. Л.*), щоби єго на мак дрібний посікли и так єго поховали, щоби лехи за єго гриб (гриб, могилу. – *М. Л.*) ни знали. “Срібло, злото заберіте, ним си поділіте, сами идіт до дому та газдуйте, пусто чєсу не марнуйте”.

Опришки виконали розказ свого умераючого ваташка. Єго посікли на дрибний мак и так єго поховали, щоби вороги єго гриб не знали. Срібло, злото ни забрали й ним си ни поділили та й сами ни повтікали, бо збігла си ровта (каральний загін. – *М. Л.*) на вістку, шо вбили Довбуша, и побігла погоня у ліс и там виловила Довбушевих легінів” [2, с. 58–59].

Цікавим є ще один запис П. Шекерика-Доникова під назвою “Довбуш, його син і скарби”: “Довбуш був великий прахтиконт и філософ. Вин там коло нас, на Старокутах, у лісі камеральним (державному. – *М. Л.*) склав два такі величєзні, єк хати, камені докупи, бо шо ніби, може, вин ни годен був, ци шо? И на одним тим камені написав зверхє: “Хто мене переверне, той Довбушив скарб вици озме”.

Тай люде виднайшли то писмо на тим камені, та й гайда, зибрало си до шистьдєсєть народа, є тому єких п’єть років, и пишли тот камінь перевертати. Боже, Боже, шо вни си не наробили, та ни намучіли коло того каміня, аж з гирьков бідов лєдвѣ тот камінь перевернули. Але пид каменем замість Довбушевого скарбу найшли написані слова: “Прости Бих вам, шо сте мнє перевирнули, бо мене заболів уже бик так довго на одним боці лежєти. А на каждый скарб треба тежко забідити”.

Довбуш має великі скарби и комори в земни, але їх ни можна узєти, аж доків на то ни прийде пора.

Оден чоловік, таки з мого села, з Старих Кутив, з Пеньківки, найшов був зелізнї дєверї до Довбушевої комори на Старих Кутах в Городишю. Та й зачєв си був до них добєрати, але єму сказав вити (звідти. – *М. Л.*) голос, шо шє ни прийшов чєс на забранє Довбушевого скарбу. Але коли тот чоловік ни хотів лишити дубуванє, то го добєре утерло тай вбило (тут: побило. – *М. Л.*), и вин си мусів вид того забрати. Витак ходило їх громада (багато. – *М. Л.*) шукати тої комори, але ни могли єї найти. Бо шє на ню ни прийшов чєс” [2, с. 59–60].

Записи про заховані скарби Довбуша подав також Антін Онищук (“Довбушева хата і скарби”): “Довбуш знав, дє класти хату. Він обібрав собі дужє беспєчне мїсце у Добошенці і там мав своє посідзєнє. Мені тато небіщик показували тото мїсце, та були щє пїдвалини з Олексинї хати. Довбуш перебував там кождої зимѣ, а у печєрах мав так, гєй у Надвірні у склєпах, усєчину, шо лиш забаг би.

Ой, так, так! Немало гроший прїє там у земли, але що, коли то усьо заклетє, ніхто не годєн взєти...

Якись із Ясіне був раз з маргов (худобою. – *М. Л.*) у Добошенці тай прийшов там, де уже було Олексово посіджене, дивить, а то доперта скала. Він уходить у комору, а там: одежі, збруя, кітли з грішми, усечина.

Він набрав повний наголовник гроший, самих золотих, і погадає собі йдучи: “Господи! Піду д’ хаті по товаришів та заберемо усе, шо туй є”. Ого! Прийшов відтак, але пропало, не міг уже потрафити на то місце.

О! у горах є сила гроший, шо Довбуш припретав, але то усьо замовлене! Є такі, шо як би сі лиш докинув (доторкнувся. – *М. Л.*), то більше і не жив би!

По полонинах їх досить, а май більше у Добошенці. Боже, Боже! За 30 років і чотири мав коли припретати!” [2, с. 135–136].

У записі Антона Онищука про Довбушеву комору на горі Добошанці читаємо: “Рано на Великдень, поки служба правит ці, то якби пішоў раненько дуже на Добошенку, то там допирає сі така комора. Якби там пішоў, то там є багато гроший и диєменту, шо би міг набрати, кілко би хокіў. Олекса Доўбуш зносиў до тої комори з усіх сьвітій гроший, цале жики (життя. – *М. Л.*) зносиў. Але якби брати, то би кікати (тікати. – *М. Л.*) швитко, аби Оссинавец (чорт, нечистий, злий дух. – *М. Л.*) не замок (не замкнув. – *М. Л.*) тої комори, бо би сигіў там цалий рік” [2, с. 136].

У збірнику віднаходимо низку подібних записів Антона Онищука (“Довбушеві гроші”, “Довбушеві комори”, “Довбушева комора в Аршиці”), Мирослава Капія (“Довбушева комора в Гадьовій”), Анни Павлусевич (“Довбушеві скарби на Лисині”), Петра Шекерика-Доникова (“Довбушева комора в Мокрині”, “Довбушева комора коло Бельмеги”, “Довбушева комора в Тешкої коло Васира”).

У легендах і переказах згідно з народними уявленнями чітко зафіксовано складові цих скарбів. Це – золоті й срібні монети, коштовне каміння (“диєменти”), паперові гроші, зброя (“креси [рушниці. – *М. Л.*], пістолета, ножі, бартки [топірці. – *М. Л.*]”) та причандалля до неї (“ремені, тобивки [шкіряні торбини з орнаментом. – *М. Л.*], порошниці и таке инше”) [2, с. 142]. Скарби, як видно з матеріалів, заховано в різних місцях: конкретизованих (гори Добошанка, Лисина, полонини Кедровата, Гадьова, Мокрина) або неконкретизованих (ліс, ґрунь, тобто вершина гори, полонина, густо вкрита жерепом (хвойним чагарником; ялівцем) тощо. Вони сховані від людського ока в хитромудро збудованих підземних коморах або природних печерах, вхід до яких відомий дуже вузькому колу людей і ретельно замаскований.

Усі ці легенди й перекази мають один наскрізний мотив: скарби Довбуша з різних причин недоторканні. То через те, що “ще не прийшов час”;

то тому, що вказівники до них (крива ялиця, смерека, дуб тощо) стерлися з пам’яті очевидців або просто зникли у зв’язку з природним плином часу;

то з містичних причин: кому навіть вдалося натрапити на них, той вдруге їх ніколи не знайде;

позаяк їх охороняє нечиста сила; в іншому тексті скарбів стереже циган, якого Довбуш убив і тіло якого закопав під порогом схрону; Довбушеві скарби вартує також Страх: “А то за мнов си натєгло таке довге, ек кінь, а таке окате, шо аж страх дає, а

зуби та губи то такі, ек гребель би двоє склав докупи и ними водно кланцав” [2, с. 142. Запис П. Шекерика-Доникова];

вони закляті (“замовлені”), і якщо навіть знати, як зняти закляття, то знання подіє лиш один раз;

то через те, що на людину, котра знайде скарби, діють чари: доторкнувшись до них, людина могла б померти; в іншому випадку чоловік, котрий диткнувся скарбів, на чотири роки втратив мову;

нарешті, тому, що шукати їх просто немає сенсу, адже золоті монети перетворюються на криваві червінці, отже, непридатні для вжитку, а паперові гроші давно стіли.

У романі “Петрії і Добошуки” своїми скарбами Довбуш заповів опікуватися Іванові Петрію, своєму найближчому товаришеві. Той із усіх близьких і далеких скритків (“комор”) позносив їх до однієї “скарбниці”. Франко описав і самі скарби, коли Кирило Петрій відкриває їх своєму синові Андрію: “Перескакуючи через щелини і каміння, вкінці якраз очутилися на дні досить глибокої камінної щелини. На однім її кінці, котрий був досить широкий, лежав великий, мхом порослий камінь, котрий подвигнути, як здавалося, перевищало сили людської. [...]”

Андрій і собі причепився до каменя – і з невеликим трудом відвалили його. Слабе, темряве світло мигнуло з широкого отвору, ним замкнутого, мов послідній проблиск життя в очах конаючого. [...]

Ввійшли в довгий камінний хідник, освічений тільки декуди слабенько дневним світлом, продираючимся скрізь узької щелини. Хідник вився і закручувався в розличній сторони, і, як здавалося, немало виходило із нього бічних виходів. Петрій прийшов на кінець до невеличкої, трохи обширнішої кімнатки, і тут оба з Андрієм задержалися на хвилю” [5, т. 14, с. 55].

Інтер’єрні деталі печери, підземного ходу з кількома входами, а також важкого каменя, що підпирає вхід до печери, можуть слугувати доказами того, що Франкові були відомі легенди й перекази про скарби Олекси Довбуша. З іншого боку, з огляду, мабуть на ідейне спрямування твору, згідно з яким скарби мають бути використані на потреби піднесення народу, молодий письменник поняття скарбів асоціює насамперед із грішми, коштовностями та цінними предметами, не згадуючи зовсім про зброю, зброю і т. ін. “Кирило поступив наперед у темний узький отвір, котрим небавом зайшов до обширного, старанно в камені викутого склепу. Слабий блеск гнота відбився сотки разів від блестячих золотих і срібних предметів, нагромаджених купами в тій комнаті. Множество срібних свічників, дорогоцінних канделябрів і інших посудів стояло або висіло кругом, іграючи і миготячи слабим світлом гнота. В шкіряних мішках і величких калитах стояли стоси старої, щирозлотої монети, в шкатулках блистіли всіма барвами клейноти великої вартості” [5, т. 14, с. 56–57].

Андрій Петрій здивований і при цьому відчуває острах: “Андрій аж очі забув на вид тих безмірних багатств, він разом з вітцем своїм почувствував якийсь страх і боявся доторкнутись тих блестячих предметів, тих божків, котрі для цілого світу суть ціллю всіх желань, котрим наші времена надали всемогучую силу” [5, т. 14, с. 57]. Невідомо яким способом, але Андрій встиг оцінити приблизну вартість цих скарбів: “Але, судячи приблизительно о їх вартості, Андрій оцінив все на кільканадцять мільйонів!” [5, т. 14, с. 57].

Один із записів П. Шекерика-Доникова розповідає про Довбушевого сина: “Довбуш, опруч любаски Дзвінки, мав ише одну дівчину, з котров си любив и котрий (котрій. – *М. Л.*) був учинив хлопця. Довбуш був лишив тому хлопцеву усу ту силу, шо вин мав. Але ек Довбуш згинув марно, то лишив бартку зелізну, у зелізнім стовпі в Черногорі затяту, и тот его син мав по вісімох роках свого житя питі и витегнути тоту бартку з того стовпа, и втогди вин мав воювати з тов бартков цілий світ и уже би був йго нікто ни стратив, бо ему ни було би було вже смерти.

Але тот Довбушів синок ни мих (не міг. – *М. Л.*) додержети до осмого року житя, але пишов пробувати тоту бартку вже в семим році житя. Коли вин спробував тоту бартку, то вже був єї добре розхлюпав (розхитав. – *М. Л.*), але однако ше ни мих єї витегнути, бо ше ни прийшов тогди добрий чес на то. Та про то хтос доніс лехам, и скоро вни си дизнали про Довбушевого синка, котрий мав стати силнішим и славнішим навіть вид свого деді (батька. – *М. Л.*), тогди вни того хлопчика вишукали и его стратили.

А та бартка й до сегоднішного дня ржевіє в Черногорі, бо нима кому єї вити (звідти. – *М. Л.*) витегнути и освободити гуцулив вид усеї біди, ека іх присіла вид смерти Довбуша” [2, с. 59].

У Франковому романі також діє син Довбуша, про якого Олекса згадує на сповіді в Гошівському монастирі: “Я не мав дітей, кромі одного сина в моім родимім селі, котрий уродився еше перед тим, заким я став...” [5, т. 14, с. 44]. Олекса Довбуш тут одружений, однак має й другого сина від Емілії, внучки воєводи Шепетинського, котру викрав при нападі на замок воєводи. Про долю обидвох синів він, як видно зі сповіді, не знає, а згідно зі сюжетом роману Ісаак Бляйберг виявився саме сином Довбуша від Емілії.

Серед матеріалів, шо іх надіслав П. Шекерик-Доників, віднаходимо переказ про сповідь Довбуша: “Давно тут на Їлци була церков май троха делше, ек отепер, таки зараз там на луці. Та й був тогди тут на Їлци старенький пип, шо звавси Верба. Прийшов Олекса до того попа Верби та й каже: “Єгомостю, нас є усіх 13 та й просимо вас, аби ви нас висповідали та й визаконювали (запричастили. – *М. Л.*) и абесте міні дали розоґрішене, бо я иду на Космачь пана мурдувати”.

Пип Верба зачєв Олексу розговорювати та й казати: “То гріх, Олексо, кров проливати та й чоловіка убивати”. Бо тот пип знав Олексу та й чюв добре про Олексу. Але Олекса ни дававси на перемогу та й исказав попови: “Єк си пан ни боев гріха мого брата убити та й ни боїтци и тепер людий мордувати та й іх обдерати, то и я ни боюси гріха такій котюзі жите взети, та й таким другим, як ця котюга. Мене боли так серце за моім братом, шо я ни годен уже видержати! Мене пан збавив газдованя (можливості господарювати. – *М. Л.*), а я мушу збавити его панованя. Та й ни лиш его, але и других таких запоредних, ек вин”.

Видів пип Верба, шо нічого ни удіє з упертим Олексом, та й висповідав и визаконював усіх тринадцітьох легінів” [2, с. 77].

У романі “Петрії і Добошуки” ветхий старець Олекса Довбуш з’являється до Гошівського монастиря і просить отця Методія висповідати його за скоєні в молодості гріхи. По суті, до цієї сповіді він готувався все своє життя після того, як покинув опришкувати. “Але я ніколи, – запевняв він, – не приступав до сповіді, не сподіваючися

розрішення, – я хотів цілим останком свого життя приготувитися до неї, я хотів, оскільки то було в моїх силах, приготувити поле, на котрім мали пізніші покоління збирати добрі плоди із моїх злих діл” [5, т. 14, с. 42].

Письменник не деталізував, як це бачимо в народній легенді, самої сповіді. Довбуш у романі лише натякає на ті причини, що змусили його стати опришком: “Запевно чули-сьте, всечесний отче, тую сумну історію, котра попхнула мене на поле переступків і злодіянь! Але я не хочу нею усправедливлятися, я не хочу уневиннятися тим, що розпука серця, що розбиті надії, що біль і ненависть попхнули мене в пекло переступств!...” [5, т. 14, с. 43].

Олена Кисілевська подала також запис, зроблений у с. Річці Косівського повіту (тепер село Косівського району), про опришка Петрія: “Другі були опришки таки річці: Дмитрій та й Петрій. Петрій мав коханку із Криворівні. Прийшов він раз з нев на заводини на весіле (вечір напередодні весілля. – *М. Л.*), тут під горбом. Молодице чемна, ек мальована. А був тут тогди дечок, дуже до бабів ласий, тай зачив до неї підходити. Ех, як тото узрит мій Петрій, ек не лапне дечка однов руков за сорочку на грудех, а другов за ногу, ек не фарне ним у рипу (берег. – *М. Л.*)! Гет си на леду руку по лікоть з м’єса обдер, – от так висіло (показує). А мій деде там був та й приступив до Петрія: “Що ти, – каже, – таке собі гадаєш – людий розбивати? Мой! – А тобі що до того? То моя жінка. – Чекай, бра, спитаємо у попа, коли ви си вінчили?” Взяв оттак молодицу за плечі та й каже: “Ходи-но, – каже, – до попа, най скаже”.

А Петрій ек не прискочит, хотів так, ек із дячком зробити. Але мій деде силач був. Петрій ухопив его за сорочку, крутит в один бік, деде стоїт; трібує в другий, ані рухне, а далі деде ек вхопит мого Петрія за обшивку, ек бевхне ним під пліт, ледви встав. З того часу не показував си з нев більше межі люди” [2, с. 258–259].

Коли ловили опришків, то Петрій утік, “але боявся більше розбивати, закопав гроші тай розбишацьке убране, а сам пішов служити”. Опришки зазвичай промишляли грабунками влітку, а впродовж зими наймалися на службу. Петрій невдовзі потрапив до рук жандармів через рушницю, яку відібрав в одного пана і яка потрапила на очі іншому панові, в котрого служив: “На ній срібними блешками вібите ім’є того пана, чия вона давно була. Треба біди, що він си знав із тим паном; пише до него: “Де, – каже, – твоя ручниця поділа си?” А він єму відписує: “Були у мене опришки, забрали багато срібла й злота та й єї забрали”. Ек пан тото почув, потихоньки дав знати до шандарів, а тоти прийшли, закували его та й забрали. Вікручувавси він, що нібито він дизинтир, із войска втік. Писали за ним тут до громади, до Річки, таки нічо не помогло, повісили го в Чернівцех” [2, с. 259].

Важливо й те, що Петрій, як і Довбуш, володів скарбами: “За того Петрія оповідають, що пішов він раз на службу до одного пана, богатира. Переслужив зиму, заплатив му пан ци ні, відправив, – а той лиш зібрав своїх та й назад до пана. “Тепер видиш, – каже, – хто я є? Давай гроші!” Забрали вони у него, що могли, та й пішли до тої хатки, де він вперед мешкав, ділитися. Але пан мудрий; там хати блиско, зібрав зо 150 люда та й далі з ними до хати. Опришки замкнулися, не пускают.

Казав пан підпалити хату, най псевіра згорит. Опришків було 15; ек уздріли, що біда, швидко вікопали єму (яму. – *М. Л.*), зсипали в ню гроші, прикрили землев, а ек

хата ймила та хотіла валити, віскочили відти; ек пішли стрілеті раз по раз, то зі 100 люда вбили та поранили, а самі втекли. Відтак в єкийс чис підкралиси вночі та й відобули з-під згариск гроші” [2, с. 259–260].

У Франковому романі Іван Петрій, дід Кирила, “був отаманом в Довбушевій банді, перший по Довбушу і єго повірник. Він знав всі скриті місця, де Довбуш ховав свої скарби”, потайки змовився з Довбушем покинути опришківство і “уживати зобраних грошей на добро народу” [5, т. 14, с. 27]. Внук Івана Кирило та правнук Андрій свято бережуть таємницю скарбу, прагнуть через порозуміння з Добошуками виконати обіцянку предка. Однак нащадки Довбуша, внуки Олекса й Демко, правнуки Сенько та Ленько, вважають скарб винятково своїм спадком і різними способами намагаються заволодіти ним. Так, у першій частині, захопивши Кирила й Андрія, вони піддають їх жорстоким тортурам; у другій, вивідавши місце сховку скарбів, Сенько і Ленько пробралися до пивниці Кирила Петрія й убили його, коли він намагався перешкодити їм; у третій їх хитрощами прагне виманити Дося Кралінська за намовою того ж Ленька. Врешті, коли довірливий Андрій відкриває братам таємницю скарбу, ті переховують його на Чорногорі, але під час облоги гинуть. Скарб, отже, залишився недоступним. Працюючи над романом, почуті фольклорні твори письменник модифікував та видозмінював згідно зі своїм творчим задумом, естетичною програмою, художньою концепцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Дольницький А.* Мої спомини // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк. Львів: Каменяр, 2011. С. 114.
2. Етнографічний збірник / Видає Етнографічна комісія НТШ. Львів, 1910. Т. 24: Народні оповідання про опришків. Зібрав В. Гнатюк. 356 с.
3. *Заклинський Р.* Перша повість І. Франка. Харків: Рух, 1932. С. 11.
4. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / Зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1912. Т. 5 (1886–1889). С. 115.
5. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.

REFERENCES

1. Dolnytskyi, A. (2011). *Moi spomyuny*. In: *Spoahady pro Ivana Franka* / uporiad. M. Hnatiuk. Lviv: Kameniar, 114
2. *Etnohrafichnyi zbirnyk* / Vydaie Etnohrafichna komisiia NTSh. (1910). Lviv, t. 24: Narodni opovidannia pro opryshkiv. Zibrav V. Hnatiuk.
3. *Zaklynskyi, R.* (1932). *Persha povist I. Franka*. Kharkiv: Rukh, 11.
4. *Perepyska Mykhaila Drahomanova z Mykhailom Pavlykom (1876–1895)* / Zladyv Mykhailo Pavlyk. (1912). Chernivtsi, t. 5 (1886–1889), 115.
5. *Franko, I.* (1976–1986). *Zibrannia tvoriv*: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2019

Прийнята до друку 15.04.2019

**IVAN FRANKO'S NOVEL "THE PETRIYS
AND THE DOBOSHCHUKS":
ON THE PLOT GENESIS**

Mykola LEHKYI

*National Academy of Science Ukraine,
Ivan Franko Institute, Department of Franko Studies,
18, Drahomanov Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: m_lehkyi@bigmir.net*

Franko himself exposed the origins of the plot of his first novel in the "Foreword" to the second edition of the novel "The Petriys and the Dovbushchuks" (1913). Franko's reference reveals a vast intertextual field of the novel from West-European romanticism writers, through anecdotes by real persons (Limbach, teacher of Drohobych gymnasium, who was also a protagonist of Franko's memoir story "The Mustard Seed") to folk legends and stories. The major collision in the plot of the novel is the enmity between two kin of the Petriys and the Doboshchuks, both of whom claim the treasures of Oleksa Dovbush. The personality of the latter, his life, feats and death became a theme of numerous folk legends and stories, which were common in the Hutsul and Boyko areas, in particular in Pidhirya and Franko was able to hear them multiple times. The article explores folk legends and stories about Oleksa Dovbush and his son, about Oleksa's treasures and confession, and also about peasant Petriy, which were known to Ivan Franko and could be used in his novel "The Petriys and the Doboshchuks". Franko most probably could have heard the legends and stories about the opryshky in 1875 during his trip to the Boyko Carpathians, which he went on with other youth people from Lviv, among whom were the members of the editorial board of the magazine "Drug" ("The Friend"). Petro Shekeryk-Donykiv, Olena Kysilevs'ka, Antin Onishchuk, Oleksa Ivanchuk and others recorded folklore pieces about Dovbush from the mouth of people for "Ethnographic collections" (1910). While working on the novel, the writer was changing and modifying the folk texts he heard to accommodate his own creative ideas, aesthetic program and artistic concept.

Keywords: novel, plot, genesis, folklore, legend, story, modification, creative idea, aesthetic program, artistic concept.

УДК: 94(477.83):(82+001)І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.289>

**МІСТО РАДОСТЕЙ І СТРАЖДАНЬ:
ЛЬВІВ У ХУДОЖНЬОМУ, НАУКОВОМУ,
(АВТО)БІОГРАФІЧНОМУ
ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ ІВАНА ФРАНКА**

Роман ГОЛИК

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Козельницька, 4, Львів, Україна, 79026,
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

Дискусія про те, чи і наскільки Львів був і є Франковим містом, точиться вже давно й розпочалася ще з того часу, коли письменник тут жив. Хоч зараз уже маємо низку студій про Львів як місто Івана Франка та персонажів його текстів, однак, переконусь автор статті, ця тема ще мало висвітлена. У цій статті проаналізовано різні виміри рецепції Львова у творчій спадщині та в житті Івана Франка. Автор досліджує, як зображене місто в прозі та поезії Франка-письменника, у текстах Франка-публіциста, дослідженнях Франка-вченого і у Франкових его-документах. Львів історизму й сецесії став місцем раціональних розмислів, драматичних емоцій і радикальних ідей Франкової молодості, а також і консерватизму та напівмістичного візіонерства останнього періоду життя письменника й ученого. Іван Франко пройшов у Львові довгий шлях зростання й пошуків приватного простору: від мандрівок квартирами до власного дому. Його імідж в суспільній думці містян теж мінявся зигзагами: від реноме обдарованого студента Львівського університету до статусу проскрибованого революціонера, навіть “зрадника народів” і далі (через образ успішного письменника, журналіста, науковця) до образу генія й Мойсея України. Франкові візії Львова теж були різними й змінювалися у часі. Тож, з одного боку, упродовж 1875–1916 років, коли письменник жив у місті, архітектурне, соціальне, культурне обличчя Львова помітно трансформувалося. Одночасно (під впливом різних обставин) змінювався і образ міста у Франкових творах, і образ самого Франка у свідомості львів’ян. Проте відомо, що художні, наукові та публіцистичні тексти І. Франка значною мірою сформовані львівським міським середовищем. Львів став водночас і місцем тріумфу письменника та вченого, і місцем його найбільших життєвих випробувань і страждань. У цьому, на переконання науковця, і полягає парадокс Франкового Львова.

Ключові слова: Іван Франко, сецесія, історизм, література, культура, Львів, міське середовище, “сільський Львів”, культурний простір, ландшафт, образ, твір, дискурс.

Дискусія про те, чи і наскільки Львів був і є Франковим містом, точиться вже давно й сягає корінням того часу, коли письменник тут жив. Попри те, що нині вже маємо студії про Львів як місто Івана Франка та персонажів його текстів [3; 12; 18], тема Франкового Львова далеко не вичерпана. В ідеалі її мало б охопити синтетичне стереометричне

дослідження¹. Тут і зараз годі реалізувати хоч би частину таких амбітних планів. Тож спробую лише пунктиром обрисувати окремі аспекти окремих аспектів обраної теми.

Львів, що оточував Франка від 1875 року, коли він став студентом Львівського університету Франца І, і до смерті письменника у 1916 році, був амбівалентним містом, що на очах трансформувалася. Амбівалентним, бо для різних національних спільнот був водночас і тим самим, і зовсім іншим: для українців – княжим Львовом, осередком Галичини, для поляків – Lwowem, котрий вважали спадщиною Давньої Речі Посполитої та центром автономічної Галиції; в офіційному імперському дискурсі місто виглядало як Lemberg – столиця однієї з найбільших австрійських провінцій, котру називали Galizien und Lodomerien.

Австрійський Львів Франкового часу був містом значних суспільних та архітектурних змін [1, с. 239–523; 6, с. 170–535]². Так, Іван Франко жив серед львівської архітектури кінця XIX–XX століть, її витвори з'являлися у нього на очах. Як переконає Агнешка Магусяк, мотиви львівської/галицької сецесії помітно впливали на сучасників Івана Франка – “молодомузівців”, з якими він дискутував [8]. З іншого боку, поетика декадентизму, мистецькі тренди Jugendstil/Art nouveau/fin de siècle/Modern Style/

¹ З одного боку, воно могло б вмістити різні виміри ідеологічно-політичного, літературного, культурно-мистецького, економічного, містобудівного й архітектурного життя Львова; його демографію, соціотопографію, щоденне життя, духовну та матеріальну культуру 1870, 1880, 1890-х років та перших десятиліть XX століття. (Так мало б виникнути щось на кшталт розширеного “Вітгенштайнівського Відня” Стівена Тулміна і Алана Яніка [23; 24] або книжки Карла Шорске про Відень зламу століть [21]). З іншого боку, таке дослідження мало б складатися з “львівської” частини біографії Івана Франка, його суспільного образу в міському просторі. Нарешті, воно могло б обіймати також аналіз образу Львова в художніх та нехудожніх Франкових текстах.

² Спочатку – містом з рікою, згодом – містом засклепленої Полтви, спочатку – містом фіякрів та кінних трамваїв, з 1894 – містом трамваю електричного, а ще згодом – і перших гумірадерів (автомобілів); містом театру Скарбка, а згодом і Миського театру, пам'ятників Александру Фредрові, Яну III Собеському, Агенору Голуховському, Адаму Міцкевичу та Францішкові Смольці і вулиць та площ, названих (переважно) іменами знакових діячів польського культурного та політичного руху (від Чарнецького до Зиблікевича й Понінського); містом Єзуїтського городу, а потім і Галицького сейму (спочатку – інституції, згодом – будівлі), містом бібліотеки Оссолінських та НТШ. Життя Івана Франка в місті – період львівського “будівельного буму”, активного розширення міських просторів. Парцеляції колишніх передмість, забудови нових вулиць, пляців, обшарів – таким було творення Львова Івана Левинського з імпозантною будівлею страхового товариства “Дністер”, чисельних будинків у стилі української/гуцульської сецесії, а поруч із тим – Львова Тадеуша Обмінського та Казимира Мокловського й закопанського стилю; Львова єврейських міських і передміських кварталів. Львів Франка – Львів мирний і воєнний (що став місцем зустрічі письменника з “дивовижними новаціями” тогочасної військової техніки), Львів (формально) австрійський, (фактично) українсько-польсько-єврейський чи польсько-єврейсько-український, на коротко (у 1914–1915 років) – навіть російський. Львів Івана Франка – місто аристократів та демократів, політиків та урядників, священників та інтелігенції, слуг і служниць, сторожів і жандармів, а водночас “яндрусів”/“андрусів” з міського “дна”. Місто численних костелів і небагатьох церков, місто багатопверхових кам'яниць та ошатних вілл.

Secession мали вплив не лише на поліграфічну орнаментику Франкових книг, але й на тексти Івана Франка, зокрема й на поезику “Зів’ялого листя”¹. Водночас письменник формувався радше серед естетики архітектурного історизму Львова другої половини XIX століття, у контексті якого зростає і традиційний позитивізм, і популярний у часи письменникової молодості натуралізм.

Львів історизму й сецесії став місцем раціональних розмислів, драматичних емоцій та радикальних ідей Франкової молодості й консерватизму та напівмістичного візіонерства останнього періоду життя письменника й ученого. Іван Франко пройшов у Львові довгий шлях зростання й пошуків приватного простору: від мандрівок квартирами до власного дому. Його імідж у суспільній думці містян теж мінявся зигзагами: від реноме обдарованого студента університету до статусу проскрибованого революціонера, навіть “зрадника народів” й далі (через образ успішного письменника, журналіста, вченого) до образу генія й Мойсея України [2; 4].

Франкові візії Львова теж були різними й змінювалися у часі. Залежно від того, в якому контексті і в якій ролі (письменника, журналіста, науковця, “пересічного львів’янина” він виступав), якими шляхами переміщався, змінювалися і його власні настрої та ідеї, і настрої та образи його персонажів. В одних художніх контекстах Франків Львів масштабний, панорамний. Помітно, що тут письменник описував місто з певним пієтетом, намагався передати почуття й відчуття людини (від інтелігента до декласованого представника маргінесу), котра опиняється перед величчю Львова. (Взагалі мотив “великого/багатоповерхового міста” часто фігурував у споминах тогочасних українських/руських діячів, котрі перший раз відвідували столицю Галичини). “Зачарованість столицею”, прагнення довідатися, що “там, у тому Львові”, якнайшвидше туди потрапити помітні і в ранньому листуванні Івана Франка-дрогибичського гімназиста до львівських адресатів. Проте у цей час, за пізнішим виразом самого письменника (“У кузні”), йшлося радше про “місто у міфічній даліні”, яке згодом почало все частіше з’являтися у творах письменника й усе більше наближатися до читача.

Загалом, як зазначив Микола Легкий [7], Львів займає одне з центральних місць у топографії чи географії Франкового художньо-образного світу, що концентрувався у Галичині, але простягався далеко поза нею (поруч із Нагуєвичами, Бориславом, Самбором, Дрогобичем, Тернополем, Віднем). Зрештою, сам образ Львова (та й інших галицьких міст) у творах Франка-урбаніста був також і віддзеркаленням тенденцій західноєвропейської літератури XIX – початку XX століть та образів інших, далеких від Галичини, міст². У частині Франкових текстів образ Львова – відображення чи символ власних переживань письменника; в іншій частині цей образ сконструйований або з

¹ Богемність і декандентизм, які приніс зі собою новий напрям, Іван Франко не надто сприймав. Однак, як показує Наталя Тихолоз, світ львівських каварень, що приваблював і богемних, і небогемних літераторів та митців зламу століть, був “своїм” також і для Івана Франка. Зрештою, він залюбки спілкувався із “сецесійними” художниками та письменниками, а мода на сецесійний декор тоді була майже повсюдною.

² Тут простежується і бажання зобразити “череву Львова” так само, як Еміль Золя описував “Le Ventre de Paris”; поглянути на місто так, як “безсмертний Діккенс” (за виразом героїв “Леся й Полеля”), показати “блиск і ницість” львівського життя в руслі давнішої бальзаківської традиції.

естетичною (як сцена розгортання сюжетної лінії), або з “політичною”, суспільно-ідеологічною метою (як відповідь на певні події чи процеси).

Фокуси чи перспективи зображення Франкового Львова, як і його локуси, змінювалися від твору до твору, від контексту до контексту. У міфологізованих й загалом “карпатських” за контекстом “Петріях і Добущуках” Львів з’являється після літньої бурі/“градової тучі”, що змінює міський пейзаж. Тут місто “блищить”, але водночас його огортає вечір: “Уливний дощ змив весь порошок з камінних тротуарів міста Львова, а червоняві теребовельські плити ясніли, мов полив’яні. Тіні кам’яниць ставалися щораз довші, змрік щораз густіший западав по улицах” [15, т. 14, с. 164]. На початку “Леля й Полеля” малі шибеники Владко й Начко Калиновичі в компанії “дітей львівських передмість” наближаються до Львова, вертаючись зі збиточного “очищення” Пелчинських полів й бачать панораму міста, що “розсипається перед ними півмісяцем на дні долини”. Опорами для дитячого погляду стають Високий Замок, Ратуша, Бернардинський костел і костел св. Миколая¹. Водночас наближення до Львова у рецепції малих розбишак означає й зростання дитячого неспокою, страху перед викриттям: місто постає джерелом підсвідомої тривоги та можливої небезпеки.

Згодом у тому ж “Лелі й Полелі” Начко Калинович (вже як успішний львів’янин і професійний газетяр) кілька разів оглядає раннє, пробуджене місто, що поволі заповнюється мешканцями. В одному випадку герой йде з друкарні після нічної праці й бачить Львів, у будинках якого вже відкриті брами, крізь які видно життя простих, бідних міщан: у відкритих склепах/магазинах сидять заспані склепові, у замерзлих подвір’ях світяться вікна “за якими у тісних брудних та вологих комірчинах працювали від раннього ранку дрібні ремісники: щевці, кравці, щіткарі” [15, т. 17, с. 149]. Цей епізод лише утверджував картину суспільної диференціації Львова, якій (в руслі позитивізму/реалізму) надавав перевагу Іван Франко. В іншому контексті твору Начко, навпаки, спішить на роботу вулицями того ж зимового міста. Тут картина майже безгучного, заповненого спорудами й поодинокими людськими постатями обмерзлого ранішнього простору – також фон для переживань героя. Однак це тло просто обрамлює дії та емоції персонажа. Франків акцент у цьому випадку лягав на зображення міста як спільноти людей та їхніх дій, а не лише як довколишнього пейзажу. Львів поставав притемненою ареною, на яку люди-актори якраз мали вийти з ранкової п’ятми. (Серед них автор спеціально знову ж виокремлював “людей праці”)². Зимовий Львів та його

¹ “Вже вийшли на перевал цитадельної гори, вихилилися із-за гребеня і понижче їх стіп розсипався весь Львів. Левик на міській ратуші блискотить і горить у останньому промінню заходового сонця, бернардинський годинник видзвонює сьому годину, муляри б’ють у дошки на фаєрант десь коло св. Миколая, напівпрозорий блакитнуватий туман стелиться над містом і зливається з темною зеленню ліска на Високім Замку” [15, т. 17, с. 19].

² “До друкарні на вулицю Ягайлонську мав чималий шмат дороги, треба було спішити. [...] Вулиці були ще зовсім порожні. Незважаючи на місячне світло, по рогах і поворотах палились гасові лампи, що звичайно бувають гашені лише тоді, коли панують найбільші темноти. Тут і там спішили робітники до своїх верстатів або, туркотячи по замерзлим і грубою верствою льоду покритім бруку, їхали бляшані буди з свіжим печивом, розвозячи його по грайзлярнях” [15, т. 17, с. 392].

мешканці у Франковому тексті не виглядали особливо привабливими. Тут морозом окутане не лише ранкове місто, але й (частково) взаємини між його жителями. Все навколо – від кав'ярень і храмів до возів і фіакрів у цій картині начебто нейтральне і не стигматизоване, але водночас несе менші чи більші сліди бідності, некомфортності, побутових конфліктів¹. Зрештою, лише згадка про давній анекдот про львівські події 1848 року (точніше, про німецькі прізвища тогочасних польських городян) змушує головного героя (Начка Калиновича) посміхнутися. Цей усміх іронії чи сарказму дещо нейтралізував образ холодного зимового Львова, “зігрів” героя та загальний тон розповіді.

Нотки іронії й сарказму, також пов'язані з образом зимового Львова, увиразнюються й у іншому Франковому творі – “Для домашнього огнища” [13]. Львівські вулиці й дільниці тут тяжіють над персонажами, і навпаки, настрої героїв “лягає” на міський простір. Наприклад, зайнятий невеселими думками капітан Антон Ангарович імпульсивно рушає зі свого будинку на Пекарській у бік Личаківського цвинтаря. Пейзаж цього безлюдного маршруту лише підсилює песимізм капітана і мимоволі керує його діями². В іншому контексті, йдучи Пекарською, Ангарович наближається до “зрадливої гололедиці під брамою свого будинку”. Тут львівська вулиця стає синонімом людської недбалості (як причини) й травматизму (її наслідку), а Франків текст набуває рис інвективи і водночас сакрастичного констатування “вічної львівської безгосподарності”³.

Загалом львівський ландшафт у контексті “Для домашнього огнища” [12] використовується ширше, аніж у “Лелі й Полелі”. “Вузлами образу” міста на сторінках цієї повісті стають чіткі координати – назви львівських вулиць, якими переміщуються

¹ “Обік костьола бернардинів стояли якісь дві скулені старенькі жінки, ждучи, чи швидко відкриють костел на ранішню відправу, і скорочували собі час ждання цілою літанією прокльонів, якими вони одна одну обкидали. Дальше з ясно освітленої кав'ярні Мюллера чути було уривки співів, прокльонів і скарг, виголошуваних рівночасно кількома захриплими, п'яними голосами... Начко всіміхнувся, минаючи Галицьку площу. Порожні будки синевидських бойків довгою низкою стирчали збоку тротуару, мов оголені з тіл кості. На другім боці площі стояло кілька санок фіакрів, чути було, як перемерзлі коні звільна... хрупали обік і як на санках, прикриті коцями, хропіли візники” [15, т. 17, с. 392].

² “Покинувши домашні пороги, несвідомо звернув свої кроки в противний бік, горі Пекарською вулицею до Личаківського кладовища. Вулиця була майже пуста, тільки десь не десь ішли тротоаром прохожі або служниці з коновками брили в снігу півперек вулиці. Може те понуре небо, [...] може непригодна перспектива довгої, майже пустої вулиці, що кінчалася кладовищем розкинутим на сугробі і тепер майже зовсім застеленим сумерками, а може все оте... окружене... втоптувало його у щораз чорнішу меланхолію” [13, с. 64].

³ “Хід думок капітанових був перерваний зовсім не особливою пригодою. В однім місці перед великою брамою був сніг на тротуарі зовсім утоптаний. [...] Таким робом на гладкій дорозі зробилася дуже небезпечна машина, [...] в практиці називана львівським карколомом. Правда, у Львові обов'язує припис посипати такі карколони піском, попелом [...], та всі такі приписи тратять свою обов'язкову міць тим повніше, чим далі йдемо від середини до границь міста, а на вулиці Пекарській виповнюють їх аж тоді, коли кілька або кільканадцять осіб поляже жертвою такої невинної підривки...” [13, с. 65].

персонажі. Часто їхні маршрути “закручені”: героїв гонять неспокійні думки, вони “валансаються”, бродять містом, як капітан Ангарович, котрий не хоче вертати домів, на “фатальну” Пекарську. Рухаючись головними міськими вулицями, герой намагається злитися з львівським натовпом. Переміщення Львовом стає для нього майже несвідомим блуканням, хоча у вибраних маршрутах є й своя логіка¹. Згодом капітан йде нічним містом навмання, безсистемно переходячи з вулиці на вулицю, щоб приглушити душевний біль; його маршрут складається із зигзагів та кіл. Тепер І. Франко провадить свого персонажа з центру на периферію, і той намагається зайти якнайдалі вглиб міських нетрів, петляє, щоб втекти від проблем. На тлі психологічної кризи героя перед читачем розгортається карта центральної частини Львова, побачена з висоти святоюрського пагорба². Звідси герой бачить столицю Галичини в іншому світлі, як за дня. Це місто темряви, місто розчарувань, небезпечно вмістилище прихованих за добропорядністю кримінальних кубел, місто злочинів, підозрінь, прозрінь і покарань, що завдають болю [порівняймо: 20]. В іншому місці того ж Франкового тексту мандрівка Львовом не реальна, а уявна. Тут Анеля намагається віртуально супроводити Шимонову, у думках повторюючи її шлях додому. Ця дорога старшої жінки, хоч щоденна, завчена й звична, також “кручена”, “непрактична”, й із нею також вимальовуються образи центру міста³. Львів і тут перетворюється на лабіринт, ускладнений так само, як пригодницька чи кримінальна інтрига Франкових текстів. Шлях містом у його повістях та романах –

¹ “Прийшовши на Бернардинський пляц, звернув на вулицю Галицьку, відси вийшов на ринок, відси вийшов на Трибунальську, і поперед головний одвах вийшов на вулицю Карла Людвіка. Йшов сими улицями, де горіло найбільше світла і снувало найбільше прохожих. Вулицею Кароля Людвіка звернув на пляц Мар’яцький, відси на Академічну і так по цілогодіннім огляданні вистав склепових, пильнім відчитуванні титулів книжок, виставлених в антикварнях і книгарнях [...], сам не знаючи як, капітан опинився на вулиці Фредра перед будинком офіцерського казина” [15, т. 19, с. 68].

² “З вулиці Фредра вийшов на Баторія, відси на Кам’яну, даліше на Панську, та тут звернув і пішов сею вулицею в напрямі до Зеленої, але не виходячи на Зелену, завернув на вулицю Зиблікевича. Шукав самітних, темних завулків, от тим-то й скрутив на Стежкову і вийшов знов на противний кінець вулиці Фредра. Відси через пляц Академічний пішов угору Гончарською, даліше на вулицю Големб’я, зійшов униз на Калічу, а відси йшов просто вулицею Оссолінських до пустого і завершого в темряві Єзуїтського саду... мов травлений звір, він пустився йти прискореним кроком перед соймовий палац, на вулицю Міцкевича і горі нею, до церкви св. Юра”. Ненависний тепер Львів перетворюється в “темне, замеркле озеро, зложене з домів, палаців, тут і там мигтючого світла і клетоту фіакрів, що розстелювалося перед його стопами...” [15, т. 19, с. 78]. Зрештою, навіть спустившись у “лігво злочину й гріха”, на Пекарську, капітан намагається втекти звідси, і біжучи вулицями, переходить “темну Францішканську вуличку” й опиняється аж на Курковій, а звідтам, перейшовши Губернаторські вали, знову рушає у саме серце міста – на Ринок.

³ “Ось вона шлапає по болоті вулицею Чернецького, на Бернардинську площу, переходить коло прилавоків, на яких бойки продають овочів, скручує на Галицьку, а з сеї на ринок, переходить коло ратуша, півперек Ринку на Домініканську, а відси на Вірменську. І як таки та стара жінка не може йти просто вулицею Чернецького та Губернаторські вали, а звідси на Домініканську вулицю!” [15, т. 19, с. 88].

образно кажучи, шлях, яким персонажів веде доля, і який нерідко завершується трагічно. У цьому сенсі, образ Львова з творів Івана Франка справді демонструє ілюзорність міфу спокійної, “щасливої Австрії й Галичини” [25, с. 28].

Проте Львів, що постає з цього тексту, – світ міщан, міської інтелігенції, представників військового стану та аристократів. Однак у творах І. Франка бачимо й “сільський Львів”, точніше, “село у Львові” XIX–XX століть. Його частина – характерний образ “синевидського бойка”, який став одним із елементів тогочасного урбаністичного пейзажу для всіх львів’ян, незалежно від національності (образно кажучи, від Якова Головацького до Яна Парандовського). Саме сліди присутності синевидських бойків бачить біля Галицької площі герой Франкового “Леля й Полеля” Начко Калинович. У тексті І. Франка покинені й частково антропоморфізовані бойківські торговельні будки слугують знаками нужденності селян, їх чужості, непристосовані до життя в міському середовищі¹. (Саме тому ці будки, за словами Франкового твору, стирчать “збоку тротуару, мов оголені з тіл кості”). Врешті, сам письменник, як і багато його руських (українських) сучасників, прибув до Львова зі селянської (“мужицької”) хати, принісши в міський контекст українську народну культуру, а в літературу – фольклорні мотиви. Походження (так само як і вишита/селянська сорочка у контексті міського костюму/гарнітуру) виділяло його серед інших львів’ян. Це було, з одного боку, предметом гордості (“син народа, що вгору йде, хоч був запертий в льох [...], мужик – пролог, не епілог”), а з іншого – посилювало відчуття “інакшості” в полонізованому урбаністичному просторі, що викликало неоднозначну реакцію з боку міської більшості.

Проте в полі Франкової уваги залишався й маргіналізований та некомфортний світ міських “яндрусів”/“андрусів”, “песе житте” в’язнів і сторожів львівських “Бригідок”: “Вічне віддихання важкою, затроєною атмосферою тюрми, затухлих стін, темних коридорів і вонючих, перелюднених казень” [15, т. 17, с. 264]². Тюрми та в’язні у Франковому дискурсі стають елементом міського пейзажу Львова уже в “Петріях і Довбущуках”. У такий спосіб, Франків Львів майже відразу виглядає містом соціальних контрастів³.

Водночас Іван Франко вів читачів з публічного простору Львова й у приватний простір львівських жител кінця XIX століття. Невипадково роман “Для домашнього огнища” починався з коротенької згадки про ошатний салон/“сальон”, в якому сидять

¹ Демографічна ситуація у Львові XIX – початку XX століть складалася не на користь українців загалом, а українських селян зокрема. Руські селяни походили з дальших, а не передміських сіл й асоціювалися в місті (передовсім) з ярмарками, базарами, слугами та служницями (звідси стереотип “дівчини”-“меланки”), а також з печеними каштанами (як бойки) й опинялися на маргінесі суспільного життя.

² Для нельвівських читачів “Панталахи” Іван Франко мусів спеціально пояснювати саму назву тюрми як частину топоніміки чи урбаноніміки пенітенціарного/кримінально-пенітенціарного Львова (“так називається львівська тюрма при Казимирівській вул., колишній монастир ордена св. Бригіди”) [15, т. 17, с. 264].

³ “Довгим рядом, побренькуючи ланцюжками, йшли парами по вулиці Бригідській арештанти. Їхні сірі суконні сердаки промокли до нитки, вони під час тучі і граду не мали спочинку, працювали під голим небом” [15, т. 14, с. 164].

його героїні. Звідси також і детальний опис “гарного помешкання на вулиці Панській”, котре винаймають брати Калиновичі з “Леля й Полеля”. Їхня квартира скромна й не надто престижна. Проте двокімнатні (“двопокойові”) апартаменти в офіцині на (тогочасному) першому поверсі слугують у І. Франка прикладом добротного львівського “кавалерського” мешкання¹. Автор “Леля й Полеля” спрямовував своїх героїв і поза межі цього простору, у будівлі суспільних інституцій та в житла інших львів’ян, згори донизу “препаруючи” засобами художнього слова суспільну структуру Львова². Персонажами Івана Франка були й мешканці сирих сутеринів, захованих серед будинкових “колодязів” тісних помешкань-комірок львівських кам’яниць з убогим, аскетичним інтер’єром (як, наприклад, в’язничний сторож Спориш з того ж “Панталахи”)³. На дні львівської піраміди повсякденності у Франкових текстах опинилися приміщення на зразок “казень”/камер львівських в’язниць, де засуджені були приречені на існування, а не на повноцінне приватне життя⁴. Ця картина підтверджувалася болісним тюремним досвідом самого молодого Івана Франка.

Схожі описи публічного й приватного Львова було подано не просто для легкого читива. Письменник, як і його сучасники, бачив свої твори відгуком власного життєвого досвіду, актуальних суспільних подій, або відгомонам історії міста. “Панталаха”, – підкреслював згодом автор, – текст, що відображав реальність львівських тюрем 1880-х років, але залишався реалістичним і для Львова початку ХХ століття⁵. Апелювання до міської історії було не випадковим. Це добре помітно на прикладі “Леля й Полеля” та

¹ “В однім покою знаходилася спальня обох братів, у другім – досить багата бібліотека й кавалерське, однак уряджене зі смаком і практично; хоч без фальшивого блиску й розкоші, зате порядок усюди був взірцевим, чистота – ненаганна” [15, т. 17, с. 60].

² “Запрошено їх до всіх кращих домів – не тільки вищої інтелігенції, професорів університету, вчителів та урядників, але й заможного, інтелігентного міщанства...” [15, т. 17, с. 61].

³ “У своїм одинокім покоїку на другім поверсі... старої кам’яниці, положеної біля вузької та брудної вулиці недалеко Бригідок, ключник Спориш кинувся на своє старе крісло... сидів так довго у німій задумі. Сумерки вже западали, а в його вузенькій, голій кімнатці, що виходила вікном на тісне та глибоке, як криниця, подвір’я, було вже напівтемно” [15, т. 17, с. 264].

⁴ “Казня, в якій сидів Прокіп, не дарма звалася “пеклом”. Була вона найгірша, найтісніша та найневигідіша в цілм закладі. Положена в сутерені, в темнім куті величезної будівлі, якраз обік тюремної кухні, вона вліті була душна, як правдиве пекло, а взимку одна стіна звичайно була гаряча, а дві інші мокрі. Освітлювало її одне мале віконьце, що виходило на північ, а затінене було з заходу муром офіцини, так що... сонячний промінь ніколи не заглядав до сеї нори. Давніше ся казня служила за склад кухонної посуду, але, коли побільшено “штанд” арештантів у закладі, випорожнено й цю щопку і впаковано до неї Прокопа, “поки, бестія, не здохне” [15, т. 17, с. 236].

⁵ “Епізоди тюремного житя, оповідані тут, певно значною мірою належать уже до історії, се остатні сліди старих, доконституційних відносин [...]. Жорстокі часи плодили жорстоких людей. Та кілька тої жорстокости тепер уже [...] сумна та страшна казка, а не дійсність? Сього не беру я рішати, а події остатніх днів, бунт в’язнів у Бригідках свідчить, що давнє лихо іще не зовсім минуло” [16, с. VI].

“Героя поневоли”, де з’являється художня реконструкція Львова “Весни народів”, зокрема й бомбардування міста восени 1848 року. Центром подій тут стає площа Ринок (у Франка – просто ринок), де “національно прозрілі” львів’яни протистоять австрійським жовнірам. Львівська юрба, за прикладом “Парижа, Берліна, Відня” буде на головній площі міста революційні барикади, вирываючи “теребовлянські плити” з хідників/тротуарів та доріг. Однак австрійська військова машина швидко припиняє дії львівських гвардійців і “пауперів”, щільно облягаючи довколишні львівські вулиці й нищачи повстанців¹. Проте саме в цьому вогненному кільці й виникає “героїзм поневоли”, що затягує Франкового персонажа, львів’янина Калиновича, перетворює його зі свідка на учасника подій. Інша, історіографічна, картина 1848 року поставала в “Задушних днях у Львові 1848 р.”, які І. Франко опублікував 1888 року. Головний акцент тут зроблено на поразці міста як одного з острівців національної й громадянської свободи. Саме для цього автор допису наводив вражаючу статистику понівеченого у листопаді 1848 року Львова². Певною мірою, письменникові йшлося загалом про демократичний українсько-польський Львів “Весни народів”, що прагнув автономності й протистояв віденському централізмові. Однак і тут Іван Франко апелював не так до історії, як до історичної пам’яті та уяви львів’ян³. Загалом Львів у науковому дискурсі І. Франка – наскрізна тема. І не лише тому, що більшість Франкових монографій та статей (як і художніх творів) була написана й опублікована саме тут. Політична, економічна, культурна історія Галичини, якою займався Франко-вчений, так чи інакше вела до Львова. Зрештою, історія літератури Австрійської Русі як частина історії загальноукраїнського красного письменства (зокрема в “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.”) те ж значною мірою була для І. Франка історією літературного Львова.

Львівський простір кінця XIX – початку XX століть у текстуальному світі Франкових творів маркувався за національною ознакою. В частині його текстів центром уваги був саме русько-український Львів, протиставлений польському. Водночас праця

¹ “Карабінові залпи посипалися з боку Галицького й Мар’яцького майданів, з боку головної гауптвахти та ще й із Краківського майдану, увесь ринок разом із прилеглими до нього вулицями був оточений залізним кільцем цісарського війська. Про те, щоб вибратися з цього кільця, не могло бути й мови, тим більше, що саме біля костьолу єзуїтів, на високій, але ще не добудованій барикаді вже розпочався гарячий бій” [15, т. 17, с. 477].

² “Бомбардування було страшним нещастям для Львова. Згоріли ратуш разом із судовою регістратурою та частию бухгалтерії, далі театр із редутовим залом, будинок головної школи, техніка з музеями та збірками науковими, університет зі збіркою моделей, кабінетами зоологічним, анатомічним, ботанічним та бібліотекою з 40 000 томів книжок і рукописів, між якими була збірка старих документів із монастиря Тинця та цінна бібліотека Гареллі, а надто 15 приватних домів. Страту оцінено на мільйон ринських. Страту в людах обчислила секція санітарна Львівського магістрату на 55 осіб убитих або таких, що померли від ран, і 75 ранених” [15, т. 46, ч. 1, с. 537].

³ “Саме сьогодні (д[ня] 1 падолиста 1888) минає 40 літ від пам’ятного бомбардування Львова. Не давній час, а все-таки тодішні події так неподібні до того, що бачимо тепер, що, справді, іноді вірити не хочеться. Не забуваймо, що задушні дні у Львові 1848 р. важна та фатальна дата в історії Галичини. Бомбардування Львова і спричинена ним перемога реакції були першою й останньою рішучою перемогою нівеляторського централізму над самостійним розвоєм Галичини” [15, т. 46, ч. 1, с. 528].

у львівських польських виданнях (дарма що названа згодом “в наймах у сусідів”), як і зміст дописів І. Франка у них, свідчила, що польський Львів, його літературні, культурні та суспільні проблеми, не був для нього повністю чужим. Навпаки, це Інше місто письменник та вчений не тільки вивчав ззовні, а й добре знав зісередини, з перспективи “поступового” польського журналістського середовища. Більше того, він писав про польський Львів польською ж мовою, занурюючись у його культуру. Так, Калиновичі – вихованці “простого селянина з Вульки” на початку “*Lelum i Polelum*” обертаються в змішаному мовному середовищі міського говору та арго Львова з його “майхрами” (ножами) і “бухачами” (зłodіями) але далі, фактично, переходять у світ галицько-львівського інтелігентського койне, “конверзації освічених людей” [17; 19, с. 206–207, 223–252; 22]. Персонажі “Леля й Полеля” та “Для домашнього вогнища” поміщені у світ подвійних ідентичностей: польської та руської. Зображений тут Львів настільки ж український, як і польський. Зрештою, це місто – радше сцена сімейних і кримінальних пристрастей, які й мали опинитися у полі зору чи сприймання читача. Водночас зростаюча боротьба націоналізмів/патріотизмів у боротьбі за місто й край – з одного боку, та ідеологічні конфлікти між аристократами й демократами, буржуа/міщанами та інтелігенцією віддаляли І. Франка від польського Львова. Тому, попри все, І. Франко наголошував власну руську ідентичність навіть у передмові (“*Nieso o sobie samum*”) до польськомовного видання “Галицьких образків”. Тут (щонайменше мовно) автор нібито відмежовував себе від локальної Русі та русинів, але насправді, навпаки, акцентував свою міцну прив’язаність до руської (української) ідеї¹.

В іншій частині Франкових текстів, зокрема й у віршованих хроніках 1880-х років “зі злости дня” [14, т. 52, с. 39–75] польський Львів поставав у негативному світлі. Він асоціювався, зокрема, з Бернардинським костелом і постаттю Яна з Дуклі. І споруда, і статуя святого на колоні перед нею, і його культ серед львівських поляків для Івана Франка – символи релігійної ворожнечі, фанатизму та конфліктів часів Хмельниччини².

¹ Власне постійна українська самоідентифікація письменника, специфіка написання й видання самих творів, як також ще не надто велика популярність “львівської” тематики в польській літературі другої половини XIX століття, очевидно, й спричинили до того, що (як зауважила Катажина Котинська) для польської літератури романи І. Франка “*Lelum i Polelum*”, “*Dla ogniska domowego*” залишилися “щонайбільше маргінальною цікавинкою”, тоді як українці їх скурпульозно вивчають [25, с. 27]. Справді, у польським письменстві XIX століття фігурував радше інший, варшавський “*Lelum-Polelum*” (1888) – “*powieść historyczna dla starszych dzieci*”, яку видав колишній січневий повстанець Валерій Пшиборовський і яка розповідала про середньовічну Польщу. Натомість польську львівську прозу цього часу пов’язували передовсім з “Ідеалістами”, “Великим світом Цапівичів”, “Львівськими хроніками” та іншими творами Яна Ляма (згодом інший львів’янин, Юліуш Кляйнер, спеціально наголошував “львівськість” письменника). Тому на українському літературному полі Франкові тексти, що майже не мали конкурентів, цінувалися високо, як “свої”, натомість у польському були недооцінені як “чужі”.

² Тому на заклик львівських бернардинців спільно вшанувати 400-річчя від дня смерті святого у червні–липні 1884 року, поет реагував гостро, апелюючи до традиційних історичних аргументів львівських русинів, зокрема й легенди про:

Який був Ян з Дуклі добродій для нас.

Антипатію Франка-журналіста викликав також інший знак польської присутності у Львові – Копець Люблінської унії на Високому Замку¹. Від польського середовища у творах Івана Франка відштовхував також негативний образ львівського аристократа (зрештою, поширений у колі тогочасної демократично налаштованої інтелігенції)². Забави львівської аристократії (які для Франкового сучасника – аристократа Мар'яна Роско-Богдановича були ідилічними атрибутами львівського життя 1880-х років), у візії українського автора здавалися лише засобом польської сторони відвернути увагу публіки від національно-політичних проблем місцевих русинів³. Загалом же

Про се, сказать правду, не знаю:
 Так як він від Хмельницького Львів колись спас,
 То хто зложив окуп? Питаю.
 Коли пам'ять його русини споминать
 Будуть в бернардинській каплиці,
 То що руські трупи на те повідять,
 Ті – там, в бернардинській криниці? [14, т. 52, с. 65].
 ... Що школи не хочуть нам дати не хочуть у Львові,
 Се жарт – для малої дитини.
 Та глянь і втішайся! В братерській любові
 Як липнуть до нас бернардини [14, т. 52, с. 67].

¹ У вірші-дописі з 1884 року він зображав його не символом вшанування, а, навпаки, знаком поховання польської історії:

Се що на Високому Замку вищить
 Усяких паничків зграя?
 Полонія сипле могилу – лиш цить!
 Конституції Третього мая [14, т. 52, с. 67].

² У “Лелі й Полелі” автор подавав образи двох персонажів “з вищого світу” – графів Гіацинта й Адольфа. Граф Адольф уособлював тут львівську аристократію як “опікун, заступник і оборонець” “дбайливий батько” галицької шляхти. Він поставав центром (“магнітом”) суспільної уваги, до якого кожен прагне наблизитися. Іван Франко свідомо йшов на гіперболізацію цього образу, не приховуючи сарказм. Граф – постать, яку, з одного боку, творить походження, маєток і політичний капітал, а з іншого – суспільна думка, яка перебільшує значення аристократизму. З іншого боку, довкола вельможі формується павутина львівського світського життя, спілкування з ним – одне з правил бонтону: “бачити графа Адольфа, бути представленим графові Адольфові, говорити з графом Адольфом, – це були речі для багатьох принадніші, важніші і корисніші. До нього тиснулись, але вживаючи тисячних стратегічних фортелів, щоб приховати це тиснення і заскакування; його слова ловились у польоті і подавались з вуст у вуста, мов дорогі історичні пам'ятки...” [14, т. 17, с. 97]. Львівський граф самовпевнений, хоча й знає, що його імідж – лише ілюзія: “Видно було по ньому, що відчуває свою вищість над усім оточенням і що радо вдає з себе велику людину”. Пиха і надмірна амбітність у “Лелі й Полелі” стають постійними атрибутами в описах львівських аристократів: і, разом з типовою зовнішністю (“менш або більш обвислими губами”), характеризують їх “бодай чи не краще від гербів, викарбованих на печатках”.

³ Із всіх сторін Русі народ десь спішить,
 “Куди так спішиш, чоловіче?”,
 “Та від єзуїтів свій край боронить

“злободенні” публіцистичні твори Іван Франка з життя різних середовищ тогочасного Львова у чомусь перегукувалися з текстами його польського сучасника Яна Ляма – автора популярних у 1880-ті роки “Львівських хронік”¹. Проте зрозуміло, що тут йшлося про дві різні візії Львова – польську та українську, які багато в чому не збігалися². Конфлікт з приват-доцентурою у фактично польському Львівському університеті [10] також не сприяв зближенню з польськими інтелектуальними колами. Львів Каспровича й Стаффа, Бігеляйзена і Брікнера так і не став Львовом Франка.

Взаємини Івана Франка з Львовом єврейським (та єврейською Галичиною загалом) характеризують по-різному³. Взагалі ж Франкове ставлення до єврейського елітарного й бідняцького Львова будувалося за прийнятою формулою взаємин руської та єврейської спільнот у Галичині кінця XIX – початку XX століть: дистанційованість, що поєднувала у собі і толеранцію, виrozumіння, і (взаємну) ізоляцію.

Проте й руський Львів Іван Франко не завжди мислив як щось цілісне. Це стосувалося і світського, і релігійного українського Львова. З одного боку, присутність Русі в місті Лева для Івана Франка була історичною закономірністю й безсумнівним позитивом, а руські/українські установи – уособленням національного духу⁴.

Ідемо на віче, на віче!

Та Lwowska Gazeta на те вухо глуха,

Їй віче – на яворі фіги,

Про нього ні слова, зате слів чепуха

Про песі та кінські висьціги (27 квітня 1884 р.) [14, т. 52, с. 55].

¹ Тут і там йшлося про тексти, які вимагали доброго знання конситуації (контексту й ситуації) й творили складну асоціативну мережу між постатями, вчинками, подіями та їхнім суспільним резонансом у місті. З часом частина конотацій Франкових і Лямових текстів деактуалізувалася чи й зtratилася.

² З польським Львовом І. Франка розлучив й конфлікт довкола Адама Міцкевича, культ якого в місті був дуже значним (невипадково саме тут поставили пам’ятник Адаму Міцкевичу та, як національні реліквії, зберігали його рукописи, видавали тексти поета як одного з національних пророків). Пізніша спроба примирення з львівським польським середовищем стала, радше, непорозумінням (через публікацію “Wielkiej Utraty” – начебто віднайдені частини “Дзядів” Адама Міцкевича, котра, очевидно, була лише імітацією тексту польського поета).

³ З одного боку, як зауважив Ярослав Грицак, тут можна вбачати активне зацікавлення єврейською проблематикою та філософією, з іншого – його протилежність [4, с. 337–363]. Зрештою, найвідоміші образи євреїв в урбаністичному просторі Франкових текстів – це радше, амбівалентні образи євреїв Галицької Каліфорнії, бориславсько-дрогобицько-тустановичівського нафтового Ельдорадо. З іншого боку, пунктами, що пов’язували І. Франка з цим середовищем, були ті євреї, з якими він був знайомий та контактував.

⁴ Наприклад, виховний заклад львівських василян:

Не треба й пророка, щоб здріть світляний

Будущини нашої ранок:

Сьогодні ми бачили іспит річний

У закладі василянок.

Учителькам, вчителям честь за їх труд,

І честь настоятельці тоже!

Водночас клерикальний руський Львів довгий час не викликав особливих симпатій письменника, хоча його позиція змінювалася¹. У період переслідувань за соціалізм та “монологів атеїста” “місто святого Юра” було досить далеким від Івана Франка як “суспільно небезпечного елемента”, натомість Греко-католицька церква здавалася тоді бунтівному юнакові не надто прогресивною. В 1870–1880 роках Іван Франко унійний Львів асоціював з москофільством “святоюрців”, частково – з латинізацією східного обряду в греко-католицькій церкві, якої боялися руські інтелігенти, особливо після начебто “проєзуйтської” Добромильської реформи василіян (ЧСВВ). Навіть вступ на митрополичий престол Андрея Шептицького був зустрінутий спочатку прохолодно, як ознака латинізації. Ці побоювання (передовсім з національно-релігійної рації) частково поділяв і сам Іван Франко, котрий всіляко наголошував на боротьбі з єзуїтами. Лише в перших десятиліттях ХХ століття, разом зі зміною суспільного образу митрополита Андрея Шептицького, відбувалося й певне зближення письменника зі “Львовом святого Юра”. Неординарність Франкової особистості впливала й на його рецепцію інших українських інституцій міста – від “Просвіти” до НТШ. З одного боку, він співпрацював з цими установами та позитивно оцінював їхню діяльність. З іншого – викривальний дискурс (чи, може, викривальний розум) Івана Франка нерідко акцентував на поверховості/парадності/помпезності, беззмістовності руських львівських організацій, акцентував на розходженнях між словами й справами їхніх діячів².

Най далі “по-руськи й по-людськи” ведуть
Оцей інститут! Щастя їх боже! –
нотував поет 20–21 червня 1884 року [14, т. 52, с. 64].

¹ Див. про це недавно дисертацію: Медвідь І. А. Характер та еволюція релігійних поглядів Івана Франка: на прикладі ставлення до Греко-католицької церкви: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01. Історія України. Львів, 2017.

² Звідси – картина ілюзорної руської єдності у недовкінченому вірші “Згідливість” [15, т. 3, с. 333–335, 428–429]. Тут, у гротескній сонній фантазмагорії, до Львова стікається уся тогочасна Галицька Русь, її духовенство і миряни:

І тягнуться усі, немов пшеничне тісто,
“До згоди” кричучи, у славне Лева місто.
...Немов потопа вни пливуть і напливають,
І славний Лева град, мов хмара, накривають.

Сценою велемовного і багатолюдного зібрання стає площа Ринок, що дивовижно трансформується: усе навколо починає уособлювати українську присутність. Зникають навіть чотири статуї грецьких богів і криниці коло них, а замість них з’являються чотири трибуни:

Товпа розпирслася. Мій сон усе змінив.
Гляжу – се ринок. Мир увесь го наповнив.
А по рогах, де десь криниці й грецькі божки,
стоять поставлені мовниці, збиті з дошки.
І замість гречеських болванів кам’яних
То штири стовпи Русі стоять на них.
І кожний бесіду величну починає,
До згоди братньої усіх наповідає [...].

Проте саме такий, – парадоксальний і суперечливий, – Львів був сценою Франкового життя, природним середовищем існування – з усіма зручностями й незручностям. Львів для Івана Франка був звичною повсякденністю, про що свідчив усталений маршрут, яким письменник ішов з роботи додому, та визначені місця, біля яких зупинявся, люди, з якими контактував¹. Однак Франкове життя у Львові нагадувало не стільки стабільний шлях респектабельного науковця, як динамічний рух професійного письменника й журналіста. У міському середовищі він поводився як “поет”, підкорений напруженому робочому ритмові². Свою роль у міському соціумі І. Франко вбачав у подвійному світі. Звідси й амбівалентний образ журналіста на сторінках “Леля й Полеля”: з одного боку, – учитель народу, пророк, який намагається покращити суспільство, з іншого – звичайний репортер, який подає людям цікаві факти. Цю концепцію Франкові доводилися корегувати під впливом змінних обставин власного життя. В університетські роки він бачив себе в образі виняткової фігури богомного напівсалонного поета з незвичним псевдонімом (Джеджалик)³. Однак, ставши героєм соціалістичного процесу, молодий письменник несподівано для себе перемістився з центру на суспільний маргінес Львова, провідні інституції якого нараз стали для нього “чужими”⁴. Звідси й цілком протилежний

Однак ідилічна картина єдиного руського Львова поволі щезає: порожні й безрезультатні промови на головній площі міста тривають, натомість все навколо розвіюється, як сонне видиво. Бажаний, але нездійснений зінтегрований руський Львів виявляється лише ілюзією.

- ¹ “З Академічної вулиці звертав на вул. святого Миколая – згадував пізніше Василь Щурат. – Звичайно йшов просто в ту вуличку, що нині є продовженням Академічної, в вулицю Зиблікевича. Де нині Шкотська кав’ярня, раніше був дворик Фредра, попід парканами тяглася піскова доріжка. Коло дворика Фредра на потоці був мурований міст; на мості стояла кам’яна фігура св. Яна Непомука, а трохи осторонь будка шевця-полатайка, мабуть, “придворного” шевця у Франка [...]. Не “придворним”, але в кожному разі упривілейованим був дід-прошак під фігурою Яна Непомука. Франко мало коли минав його, не кинувши якогось гроша у шапку. Таким самим привілеєм тишилася старуха, що [...] сідала жебрати на другім кінці надпоточної вулички, вже на скруті в улицю Зиблікевича, майже під самою каменичкою, в котрій мешкав Франко” [5, с. 200].
- ² Звідси, зокрема, поданий з гумором львівський автопортрет Івана Франка у листі до Клементини Попович з 1884 року: “Слідуючого тижня буду все у Львові [...]. Але коли би мене могла застати ваша картка дома, сього зовсім не знаю – я дома рідко буваю [...]. Звичайно сиджу або в кав’ярні при газетах, рано в бібліотеці, або в редакції “Діла” або волочуся по улицах та заглядаю на гарні личка [...]. Гарне заняття! – скажете Ви. І небезпечно, скажу я, бо я все таки трохи й поет, і гарні личка роблять на мене не раз більше враження, ніж би сього мені хотілося [...]. Отже, приїхавши, не надумуйтесь, тільки шліть картку через експреса на ул. Ліндого, ч. 3, 1 пов., мешкання п. Нагірного, на дверях його карточка прибита. В хагі або хто буде, або ні. Як буде, нехай експрес віддасть, а як не буде, то нехай кине в скриню, що прибита на дверях. Я звичайно що година або дві заходжу додому, – отже ж, так буде і в тім разі” [15, т. 48, с. 426–427].
- ³ “Я зачинаю тут в Львові ставатися якимось куріозум чи знаменитістю, не знаю” – писав Іван Франко до Ольги Рошкевич у 1876 році [15, т. 48, с. 47].
- ⁴ “Мене викинено з “Просвіти”, заборонено приходити на “Бесіду”, а люди (з старших), котрі хотіли мати зі мною яке-небудь діло, видались зо мною тільки в секреті, що мене

до молодечого образ професійного письменника – людини з важкою долею, низьким соціальним статусом та малим заробітком. Це образ львів'янина, що живе у світі злигоднів й губиться у натовпі собі подібних, яких “перемелює” міська цивілізація¹.

Звісно, поза сірою, важкою, напруженою щоденністю, Франків Львів був також і Львовом свят/забав та публічного, світського життя. Такою забавою був, зокрема, академічний бал, опис якого Іван Франко подавав у “Лелі й Полелі”. Це картина львівського товариського життя, що проходить у трьох просторових площинах руського/українського “Народного дому”². Образ балу в тексті Івана Франка став строкатою феєричною картиною, повною звуків та динамічних рухів: тут поєднано природу і цивілізацію, індивідуальне і колективне, тут діє свій ритм, що складається зі “зав’язок”, “кульмінацій” та “епілогів”³. У такій картині сплелися два різні мотиви: образ львівського балу як простору, що “лагодить обичаї”, дещо приглушує національні й мовні суперечності та образ руського львівського балу, що є засобом національної ідентифікації української спільноти (чи української частини академічної спільноти) [11].

Водночас публічні місця для дозвілля львів'ян у Франкових текстах також є холодною, безживною ареною людських пристрастей та катастроф, як офіцерське

ще дужче принижувало”, – скаржився Франко в одній зі своїх автобіографій 1890 року, писаних у формі листа до М. Драгоманова.

- ¹ Власне тому тон самоприниження панує у Франковому листі до Михайла Павлика з 1881 року: “А жити де-небудь у місті – з чого? [...] З писання повістей? Коли ж бо за них ніхто не платить. Адить, я от, що досі живу у Львові, то вже маю звиш 100 р. довгу, та й то живу як пес, у нетопленій хаті, картоплею та капустою, та й то на кошт робітника. І що тут думати про майбутнє? [...] Що я, зеро, я здавна вчивсь користися, тулитися в куті, зносити життя з усілякими людьми – я не входжу в рахунок [...]. Страшно подумати, яка то машина мусить рушитися, щоб чоловік, одно малесеньке колісце, міг також і собі рушатися” [15, т. 48, с. 267].
- ² У залі для танців, де переважно забавляється молодь; буфеті та невеликих салончиках поруч із ним, де збираються старші, щоб грати в карти. У цих просторах у тканині Франкового тексту змішуються рипіння взуття (лакованих черевичків, “лякерок”), шум одягу (важкого їдабу чи легких тканин), барвіста картина чорних фраків і глянсованих рукавичок, що еманують тепло й аромати імпрези. Львівський бал, як наголошував І. Франко, має усталений порядок; спочатку коломийка, перерва, потім – інші танці.
- ³ “З зали вдарили в уха зібраних могутні акорди розчулюючої мелодії Тимольського до однієї з його чарівних коломийок... У залі почався рух, і пари почали виступати вперед і утворили величезне барвне коло, порожнє всередині... Втім, із нерухомого кола виривається одна пара: мужчина в легких підскоках, вискакує, мов серна на поляну, ... дама пливе легко, звільна перехилиючи набік голову і піддержуючи руками фалди сукні... А після відтаювання цього майстерного соло... стрійне коло... розпадається на безчисленні самостійні групки, що схиляються, підскакують, крутяться, стрійні й повні грації. Вся зала горить і кипить, мов розклекотана поверхня озера, що піниться тисячею хвиль, бризків і вирів. Раптом лунає голос аранжера: “Голубець!” і пари з’єднуються й пускаються у вировий танець, а по трикратнім повторенні його музика вриває... Коломийка скінчена. Кавалери відпроваджують своїх дам до крісла, розпочинають розмови [...]. Численні пари панночок, побравшись за руки, ходять по залі, розмовляючи то з собою, то з кавалерами...” (“Лель і Полель”) [15, т. 17, с. 86–87].

касино на вулиці Фредра у рецепції капітана Антона Ангаровича¹. У цьому “штучному”, відштовхуючому інтер’єрі тільки читання львівської преси несподівано допомагає капітанові зблизитися з міським соціумом і зі самим Львовом². Ця “касинова лектура”, ніби проектує сам Львів на місцеві часописи, а далі – на свідомість персонажа. Це стає для капітана “повторним відкриттям” міста, а водночас свідченням “питомої львівськості” героя, навіть частково ототожнює Львів із його життям. Феноменологія читання стає феноменологією почуттів, з яких (через пригадування минулого), наче в мозаїці калейдоскопу, укладається образ галицької столиці.

Загалом образ Львова у дискурсі чи дискурсах Івана Франка також частково калейдоскопічний, бо змінюється залежно від призначення його текстів. У художніх творах він підкоряється сюжетові, а (з іншого боку) частково його формує, впливаючи на дії й почуття, психологічні портрети персонажів. У Франковій публіцистиці образ міста стає претекстом (чи навіть інтелектуальною “провокацією”) до розмови про важливі суспільно-культурні та політичні проблеми Галичини. У науковому дискурсі столиця краю як тема дослідження стає об’єктом історичного, історико-культурного та історико-літературного аналізу, але водночас слугує тлом для актуалізації історичної чи/та культурної пам’яті читачів.

Натомість ситуація самого Івана Франка, як і його героїв, на тлі львівського соціуму кінця XIX–XX століть була далеко не стабільною та “празничною”. Львівська біографія Івана Франка у чомусь нагадує осцилограму, де підняття суспільною драбиною чергувалися з болочими падіннями. Львів для нього був настільки ж щасливим, наскільки й фатальним містом. Тут вийшли його найвидатніші художні твори та наукові праці, що зробили письменника однією з центральних постатей “українського Лемберга”. Тут Іван Франко став тим, кого в різний час називали то Вічним Революціонером, то Великим Каменярем, то Мойсеєм. Його фінансовий і майновий стан та суспільний статус у місті зріс і стабілізувався. Зворотній бік цієї медалі був, як відомо, не оптимістичним. Переслідування з боку “чужих” і суспільний остракізм з боку “своїх” часто робили письменника парією, недоторканим, “людиною між світами”. Звідси – арешти і тюрма, поламана наукова кар’єра, ненадійна праця задля заробітку в “наймах у сусідів” та хронічна бідність. Потім – смерть сина Андрія, важке захворювання дружини – Ольги Хоружинської, котре

¹ “Якоюсь пустою дихнуло на капітана від тих обширних порожніх зал з шаблоново поставленими кріслами, з газетами, поукладуваними на столах, мов трупи у великій трупарні, з лакованими суфітами, окопченими тютюновим димом” [15, т. 19, с. 68].

² Під впливом емоцій герой Івана Франка “...почав читати часописі, хапаючи перед усього львівські [...]. Хоча в них не було цікавого ані особливого, то проте прочитував їх від дошки до дошки, не минаючи й анонсів. Відсвіжував собі в тямці фізіономію міста, його жильців, їх інтереси й уподобання, порівнював теперішнє з недавно минувшим. Кожда назва, яку зустрічав у часописах, приводила йому на тямку щось знайоме: приятеля, шкільного знайомого, лікаря, фірму кравця, що шив йому чоботи... Кожда назва вулиці викликала нові спомини. Всміхався до них, як до старих знайомих, здібаних серед чужої юрби. ... Відчитуючи ті мертві букви, слова й речення..., він навіть не намагався похопити їх логічний зв’язок, та зате [...] моментально переживав, мов у сні чи калейдоскопі... приємні або прикрі пригоди свого життя” [15, т. 19, с. 68–69].

відправило її у Заклад на львівському Кульпаркові, фактичний розпад родинних зав'язків, важка й невпинно прогресуюча хвороба письменника, доповнена нещастями Великої війни [9]. Звідси й смерть у славі, але водночас серед самотності та занедбаності. У Львові Івана Франка фаворизували, але й осуджували. Львів дав йому відчуття сімейного затишку, але той затишок завершився сімейною трагедією. Інколи цьому сприяв начебто якийсь фатум, що висів над письменником і творив йому “псячу долю”. Інколи до цього вели імпульсивні дії самого Франка, безкомпромісність, що відмежовувала його і від польського, і від українського (і, очевидно, від єврейського) Львова. Тому письменник, який спочатку прагнув вирватися з Дрогобиччини до Львова, вимушений був тікати у Нагуєвичі, або, навпаки, вирушати у пошуках кращих можливостей до столиці імперії, Відня. Однак потім Іван Франко все одно повертався до Львова. Це місто, хоч і відібрало у нього шанс стати загальноімперським чи загальноєвропейським письменником, усе ж зробило “сина Яця-коваля” одним з літературних пророків України. І навпаки, Франко став найбільшою славою українського Львова XIX–XX століть. Взаємини Івана Франка “з його і водночас не його” містом були непростими. І це закономірно. Бо багатовимірним був сам письменник, і складним було місто, у якому він жив та перейшов у безсмертя: місто його долі й недолі, радості та страждань – багатоликий Lemberg, Lwów, Львів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / ред. Ю. Бірюльов. Львів, 2008.
2. *Голік Р.* Геніальний дух: образ Івана Франка в літературі та культурі Галичини XIX – поч. XX століття // Вісник Львівського університету. Львів, 2011. С. 195–208. (Серія філологічна; вип. 55).
3. *Горак Р.* Львів – місто Івана Франка. Львів: Видавництво “Центр Європи”, 2010. 287 с.
4. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) Київ: Кри- тика, 2006. 632 с.
5. Іван Франко у спогадах сучасників. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956.
6. Історія Львова. Том 2: 1772 – жовтень 1918 / ред. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007.
7. *Легкий М.* Охопив щонайширші простори (топонімічний сегмент прозової імагографії Івана Франка) // Парадигма. 2010. Вип. 5. С. 96–106.
8. *Матусяк А.* В колі української сецесії. Вибрані проблеми творчої поетики письменників “Молодої Музи”. Львів: Піраміда, 2016. 404 с.
9. *Мельник Я.* І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916. Дрогобич: Коло, 2006. 439 с.
10. *Нахлік Є.* Перипетії з приват-доцентурою Івана Франка у Львівському та Чернівецькому університетах. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2018. 170 с.
11. *Серєда О.* Ruś będzie tańczyć! “Руські бали” у Львові як фактор польсько-українських взаємин у Галичині кінця 40-х – 60-х років XIX ст. // Львів: місто–суспільство–культура. Т. 6 / ред. О. Аркуша і М. Мудрий (=Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск). Львів, 2007. С. 310–332.
12. *Тодчук Н.* Роман Івана Франка “Для домашнього огнища”: простір і час. Львів: Львів відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2002. 204 с.
13. *Франко І.* Для домашнього огнища. Львів, 1897. 170 с.
14. *Франко І. Я.* Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах / рекол.: М. Г. Жу- лінський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2006–2010. Т. 51–54.

15. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986. Т. 1–50.
16. Франко І. Панталаха і інші оповідання. Львів, 1907. 159 с.
17. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
18. Чопик Р. Причинки до флори і фауни Франкового Львова // Ї: культурологічний часопис: Львів. Leopold. Lwów. Lemberg. Genius Loci, Львів, 2004. С. 205–211.
19. Ціхоцький І. Л. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 290 с.
20. Швець А. Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка. Львів, 2003. 236 с.
21. Шорске К. Віденський fin-de-siecle. Політика і культура / пер. з англ. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 320 с.
22. Basaj M. Ze spostrzeżeń nad językiem Iwana Franki // Іван Франко і світова культура. Матеріали Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986). Київ: Наукова думка, 1990. Кн. 2. С. 146–153.
23. Janik A. Toulmin S. Wittgenstein's Vienna. New York: Simon and Schuster, 1973. 314 p.
24. Janik A. Wittgenstein's Vienna revisited. New Brunswick, New York: Transaction Publishers, 2001. 287 p.
25. Kotyńska K. Lwów. O odczytywaniu miasta na nowo. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2015. 240 s.

REFERENCES

1. *Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII–XXI st.* (2008). / red Yu. Biriulov. Lviv.
2. Holyk, R. (2011). Henialnyi dukh: obraz Ivana Franka v literaturi ta kulturi Halychyny XIX – poch. XX stolittia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*. Lviv, *Vyp.* 55, 195–208.
3. Horak, R. (2010). *Lviv – misto Ivana Franka*. Lviv: Vydavnytstvo “Tsentr Yevropy”.
4. Hrytsak, Ya. (2006). *Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856–1886)*. Kyiv: Krytyka.
5. *Ivan Franko u spohadakh suchasnykiv.* (1956). Lviv: Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo.
6. *Istoriia Lvova. Tom 2: 1772 – zhovten 1918.* (2007) / red. Ya. Isaievych, M. Lytvyn, F. Steblii. Lviv: Tsentr Yevropy.
7. Lehkyi, M. (2010). Okhopyv shchonaishyrshi prostory (toponimichniy sehment prozovoi imahografii Ivana Franka). *Paradyhma*, vyp. 5, 96–106.
8. Matusiak, A. (2016). *V koli ukrainskoi setsesii. Vybrani problemy tvorchoi poetyky pysmennykiv “Molodoi Muzy”*. Lviv: Piramida.
9. Melnyk, Ya. (2006). *I ostatnia chast dorohy... Ivan Franko: 1908–1916*. Drohobych: Kolo.
10. Nakhlik, Ye. (2018). *Perypetii z pryvat-dotsenturoiu Ivana Franka u Lvivskomu ta Chernivetskomu universytetakh*. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniki.
11. Sereda, O. (2007). Ruś będzie tańczyć! “Ruski baly” u Lvovi yak faktor polsko-ukrainskykh vzaiemyn u Halychyni kintsia 40-kh – 60-kh rokov XIX st. In: *Lviv: misto-suspilstvo-kultura*, t. 6 / red. O. Arkusha i M. Mudryi (=Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Spetsialnyi vypusk). Lviv, 310–332.
12. Todchuk, N. (2002). *Roman Ivana Franka “Dlia domashnoho ohnyshcha” : prostir i chas*. Lviv: Lviv vidilennia Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy.
13. Franko, I. (1897). *Dlia domashnoho ohnyshcha*. Lviv.
14. Franko, I. Ya. (2006–2010). *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh / rekol.*: M. H. Zhulynskiy (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, t. 51–54.

15. Franko, I. Ya. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka.
16. Franko, I. (1907). *Pantalakha i ynshi opovidania.* Lviv.
17. Khobzei, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2009). *Leksykon lvivskyi: povazhno i na zhart.* Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy.
18. Chopyk, R. (2004). Prychynky do flory i fauny Frankovoho Lvova. In: *Yi: kulturolohichni chasopys: Lviv. Leopoldis. Lwów. Lemberg. Genius Loci, Lviv, 205–211.*
19. Tsikhotskyi, I. L. (2006). *Mova prozy Ivana Franka (stylistychni novatsii).* Lviv: Vydavnychi tsestr LNU imeni Ivana Franka.
20. Shvets, A. (2003). *Zlochyn i katarsys: Kryminalnyi siuzhet i problemy khudozhnogo psykholohizmu v prozi Ivana Franka.* Lviv.
21. Shorske, K. (2003). *Videnskyi fin-de-siecle. Polityka i kultura / per. z anhł.* Lviv: VNTL-Klasyka.
22. Basaj, M. (1990). Ze spostrzezeń nad językiem Iwana Franki. In: *Ivan Franko i svitova kultura. Materialy Mizhnar. sympoziumu YuNESKO (Lviv, 11–15 veresnia 1986).* Kyiv: Naukova dumka, kn. 2, 146–153.
23. Janik, A., Toulmin, S. (1973). *Wittgensteins Vienna.* New York: Simon and Schuster.
24. Janik, A. (2001). *Wittgensteins Vienna revisited.* New Brunswick, New York: Transaction Publishers.
25. Kotyńska, K. (2015). *Lwów. O odczytywaniu miasta na nowo.* Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2019

Прийнята до друку 23.04.2019

A CITY OF JOY AND SUFFERING: LVIV IN THE ARTISTIC, SCIENTIFIC, (AUTO) BIOGRAPHICAL AND JOURNALISTIC DISCOURSES OF IVAN FRANKO

Roman HOLYK

*National Academy of Science of Ukraine,
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,
4, Kozelnytska Str., Lviv, Ukraine, 79026,
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

Ever since the time Franko lived in Lviv, it has been disputed whether Lviv has been Franko's city and if yes, then to what degree. Despite a certain amount of current research about Lviv as a city of Franko and the characters of his texts, the author of the article is of the opinion that this topic is far from well scrutinized. This article analyzes the perception of Lviv in Ivan Franko's texts and life. The author shows how the city is depicted in his prose and poetry, scientific and journalistic texts and in the ego-documents. Lviv of the historicism and art nouveau period became a venue for rational contemplation, dramatic emotions and

radical ideas of Franko's youth, moving on to conservatism and semi-mystic visionariness of the last period of the writer's life. Ivan Franko went through a long way of growth and search for private space from rented apartments to own house. His social image also fluctuated from the talented student of the Lviv University to the condemned revolutionary, even "traitor of the nations" and further on (through the image of a successful writer, journalist and scholar) to the image of a genius and Moses of Ukraine. Franko's visions of Lviv also varied over time. On the one hand, during 1875–1916, when the writer lived in the city, the architectural, social and cultural physiognomy of Lviv was transformed. At the same time (under various circumstances) the image of the city also changed in Ivan Franko's works. But the image of Ivan Franko in the minds of the local inhabitants of the Lviv was also transformed. The artistic, scientific, and nonfiction texts of Ivan Franko were formed under the influence of the Lviv urban environment. Lviv became a place of triumph for the writer, as well as the place of his greatest life's suffering. This, according to the author, is the paradox of Franko's Lviv.

Keywords: Ivan Franko, art nouveau, literature, culture, Lviv, urban environment, "rural Lviv", cultural space, landscape, image, work, discourse.

ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА “МИКИТИЧІВ ДУБ”: СПРОБА ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ ОБРАЗІВ ГЕРОЇВ

Флорій БАЦЕВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра загального мовознавства,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: florij@in.lviv.ua*

Сучасна психосемантика, досліджуючи індивідуальні простори значень, процеси категоризації, стереотипізації, формування і функціонування особистісних смислів у різних аспектах, оперує низкою методів, методик і прийомів, серед яких важливе місце посідає аналіз наративів. Саме в різноманітних соціальних дискурсах, колективних та індивідуальних наративах втілюються як неповторні, так і специфічні комунікативні смисли, що опосередковують і визначають сприйняття і категоризацію світу людиною. Із опертям на положення психосемантики й лінгвістики змінених станів свідомості, із урахуванням концепції Вадима Руднева, згідно з якою “хвора не людина, а текст, який вона продукує” (у широкому семіотичному значенні слова “текст”) у статті проаналізовано образи двох героїв оповідання Івана Франка “Микитичів дуб” – хлопчика Митра і його тітки Напуди. Твір був написаний у час особливої уваги Івана Франка до співвідношення психічного й соціального в людині. Зображення дієгетичним наратором-підлітком зовнішнього вигляду, фізичної й комунікативної поведінки Митра засвідчує факт депресивного стану героя, зародження ознак аутизму й параної. Зовнішній вигляд і фізична поведінка Напуди дають підстави говорити про те, що вона серйозно уражена параноєю. У силу різних життєвих обставин обидва герої представлені як помітно десоціалізовані й деперсоналізовані особистості. Дослідник наголошує також, що ще до появи праць класиків психоаналітичного напрямку і, звичайно, задовго до сучасних інструментальних методів досліджень змінених станів свідомості український письменник зумів художніми засобами тонко і глибоко “діагностувати” зміни й катастрофи в духовному світі численних персонажів своїх творів, тісно пов’язавши їх із соціальними чинниками, які часто зумовлювали такі психічні злами. Зосередившись в аналізованому оповіданні головно на зовнішніх проявах душевної хвороби героїв (власне зовнішність, фізична та комунікативна поведінка), письменник уникнув поверхового моралізаторства, залишивши читачеві можливість самому виявити, домислити ті соціальні чинники, які лежали в основі їх глибоких душевних і духовних зламів, занурюючи людину в “сірий морок” деперсоналізації, депресії, аутизму, роблячи з неї “пропашу силу”.

Ключові слова: психосемантика, психосемантичний аналіз, лінгвістика змінених станів свідомості, депресія, аутизм, параноія.

Сучасна психосемантика, досліджуючи індивідуальні простори значень, процеси категоризації, стереотипізації, формування і функціонування особистісних смислів

у різних аспектах і напрямках (див., наприклад: [6; 7; 9; 10; 11; 13; 14; 15; 16] та ін.), оперує низкою методів, методик і прийомів, серед яких важливе місце посідає аналіз наративів (див., наприклад: [7]). Саме в різних соціальних дискурсах, колективних та індивідуальних наративах втілюються як неповторні, так і специфічні комунікативні смисли, що опосередковують і визначають сприйняття та категоризацію світу людиною. Серед дискурсів, які обслуговують сучасне суспільство, важливе місце посідають художньо-белетристичні тексти, в яких автори з різною мірою глибини відтворюють психокогнітивні суб’єктивно-семантичні внутрішні світи героїв цих текстів; світи, що обумовлюють найрізноманітніші вияви фізичної, ментальної, комунікативної та інших типів поведінки (в широкому сенсі слова) останніх (див., наприклад: [11, с. 5]).

Як переконливо доводить сучасний психолог і лінгвіст Вадим Руднев, у межах психосемантичного підходу до художнього тексту можливий не лише аналіз змістових просторів авторів і героїв цих текстів, але й реконструкція (з різною мірою глибини) їхніх станів свідомості (зокрема змінених), типів акцентуацій, навіть низки симптомів психічних захворювань (див., наприклад: [13; 14; 15; 16]), які впливають на формування смислових просторів людини, задаючи способи мислення про світ, самого себе та інших [7, с. 195]. Поділяючи широкий семіотичний підхід до людини і всього, що її оточує, визнаємо як провідну тезу Вадима Руднева: “Хвора не людина, хворий текст” [13; 15]. Спираючись на згадані положення, проаналізуємо оповідання Івана Франка “Микитичів дуб” (1880 року).

Як зазначав свого часу видатний дослідник творчості Івана Франка професор Іван Денисюк, український письменник завжди скеровував свою творчу увагу на конкретний текстовий факт, “але з широкою естетичною програмою, яка передбачала, поруч з соціологічними, постановку важливих психологічних проблем людинознавства” [2, с. 58], тим самим торуючи шлях соціопсихологічного пізнання дійсності (див. про це детальніше, наприклад: [1; 4; 5; 19]). Уже в самому кінці 70-х – початку 80-х років XIX століття Іван Франко у своїх оповіданнях звертав особливу увагу на художньо-естетичне зображення складних, помітно психологічно акцентованих, часто “межових” характерів і психотипів людей із крайніми виявами змінених станів свідомості, часто плутаної та затемненої ендогенними та екзогенними чинниками. Як зазначав свого часу Володимир Панченко, Іван Франко особливу увагу зосередив на глибокому проникненні в “психологічну екзотику” героїв своїх творів [8, с. 32]. Серед таких героїв малої прози Івана Франка 80-х років XX століття з помітним виявом “психологічної екзотики” варто передусім згадати хлопчика Митра і його тітку Напуду зі згаданого оповідання [20].

Обидва герої цього твору помітно психічно хворі, виявляють достатньо чіткі риси десоціалізованих осіб (див. детальніше про такі вияви в аспекті лексичного наповнення мовлення в: [6]). Нижче зосередимося на виявленні лінгвальних засобів, які засвідчують душевну хворобу Митра і Напуди та дають підстави можливої атрибуції цієї хвороби, яка важлива в художньому творі не сама по собі, а як чинник формування його комунікативних смислів і, ширше, творчої манери Івана Франка цього періоду, його задуму синтетичного художнього зображення соціального і психологічного в людині.

Цілком зрозуміло, що дієгетичний наратор оповідання – маленький хлопчик Івась – за своїм ментальним розвитком ще не здатен глибоко проникати в глибинні причини того, що відбувається в психологічних хащах чужих душ, а тому в його оповіді переважають пропущені крізь дитяче сприйняття переважно зовнішні образи і враження. Однак перед нами не звичайний спостерігач подій, що відбуваються в селі, а досить тонкий психолог, який у деталях зовнішності, фізичної та комунікативної поведінки людей помічає щось більше, ніж просто обличчя, вираз очей, манеру спілкування і т. ін. А бачить він значно глибше, ніж його дорослі односельчани і друзі, оскільки, як Маленький принц Антуана де Сент-Екзюпері “бачить серцем”. І з бігом часу формується в його творчій уяві психологічний і соціальний портрет цих двох знедолених людей із травмованими душами.

Міру акцентованості Митра, зародження душевної хвороби можна відтворити за трьома аспектами оповіді Івася: портретом, фізичною та комунікативною поведінкою; Напуди – лише портретом і незначними елементами фізичної поведінки, які згадує вже дорослий наратор. Саме ці аспекти художнього зображення дають змогу характеризувати обох героїв твору як obsесивно-компульсивних особистостей, що перебувають у глибокій депресії, стані аутизму з досить виразними рисами глибокої параної у Напуди і параної, що зароджується у Митра.

Оскільки Митро постійний (і особливий) учасник дитячих ігор, його образ змальований значно детальніше, ніж його тітки Напуди, яку Івась бачить лише здалеку. Малий Івась підкреслює фізичну несхожість Митра на інших дітей:

“...сама постава, вдача і лице Митра, все те надавало йому якусь дивну ціху, відрубну від інших сільських дітей” [20, т. 15, с. 98].

Це несхожість фізична: *“малий, підсадкуватий, чорний на лиці”, з “великими витріщеними очима без блиску і живості”* [20, т. 15, с. 98]. Вираз очей особливо вражав оповідача: Митро *“дивився на нас своїми чорними, немов скляними очима”* [20, т. 15, с. 98], і цей погляд оцінювався Івасем як *“дивний і невимовний”* [20, т. 15, с. 102], від якого ставало *“страшно, страшніше, ніж від його казки”* [20, т. 15, с. 103]. Психологи зазначають, що погляд, який можна охарактеризувати як “непорушний”, “важкий”, “скляний”, “без зміни блиску”, – один із важливих симптомів низки складних психічних порушень, серед яких називають obsесивний стан, депресію, аутизм, параною (див., наприклад: [12; 17, с. 198; 18, с. 126; 21]).

Рухи та інші фізичні дії Митра сприймаються й оцінюються наратором як *“силувані”*: він *“бігав поряд з іншими немов з мусу”* [20, т. 15, с. 98]; як учасник дитячих ігор не отримує радості від цієї автоматичної участі в дитячих забавах, не виявляє жодної ініціативи:

“що робили інші, те й він” [20, т. 15, с. 98]; *“по всьому видно було, що наші забави не дуже бавлять його”* [20, т. 15, с. 98]; *“В усій його вдачі й бесіді було щось повільне, забудькувате, він усе виглядав мов прибитий і сонний...”*; *“... всюди держався якомсь збоку, немов знав і чув сам, що він тут не свій, що тут нерадо приймають його”* [20, т. 15, с. 98].

Окрім того, помітна його надзвичайна прив’язаність і залежність від тітки Напуди, його упертість та зягатисть у відстоюванні її інтересів і навіть життя. Усі ці риси притаманні

обсесивно-компульсивним особистостям із виразною схильністю до “непорушної ідеї” (В. Руднев) параноїального характеру, на яку накладається почуття відчуженості від світу людей. Це почуття відірваності від інтересів інших, достатньо помітної десоціалізації, поглиблюється відчуттям своєї “інакшості”; зі слів Івася однолітки Митра “чули якесь потаємне обридження за те, що він був байстрюк, а його мати служила у жидів...” [20, т. 15, с. 98]. Усе це поглиблює симптоми аутизму підлітка.

Іван Франко вустами малого Івася майстерно зобразив ознаки невпинного наближення хвороби, невідворотний рух психіки Митра в глибини страшної “непорушної ідеї”. Це особливо виявляється в “страшних казках” Митра, які магічно впливають на малолітніх слухачів. Оповідаючи “рівним та холодним, глухим та неприємним голосом” [20, т. 15, с. 98], дивним “поважним тоном” “понури історії” [20, т. 15, с. 98] Митро “немов оживає” [20, т. 15, с. 98], почувавши себе, так би мовити, володарем якщо не душ, то принаймні уваги однолітків. У такі моменти завжди тихий та покірний Митро дозволяє собі навіть командувати слухачами:

– Тихо! – відповідає холодно Митро. – Сідайте довкола, щось вам покажу [20, т. 15, с. 99].

Про що ж розповідає Митро таким незвичним для побутового спілкування і, безумовно, семіотично значущим голосом і тоном? Які глибини його психіки відкриваються у тих “страшних і понурих казках”, відверто хворобливому їх змісті? За спостереженнями Івася як дієгететичного оповідача про ті події казки Митра були

“такі страшні та понури, що не раз не один менший слухач, слухає його, мов причарований, і ні з сього ні з того розплачеться”; “морозили нам кров у жилах, ми блідли, дрижали і не сміли рушитися” [20, т. 15, с. 98–99].

Аналіз одного з оповідань Митра, про яке розповідає Івась, засвідчує, що в ньому домінує ключове слово-концепт КРОВ, за яким стоїть мегаконцепт СМЕРТЬ: “вже нема моїх синів”: “сини порубані, закопані” [20, т. 15, с. 99]. Змістова частина казки Митра супроводжувалася незрозумілими слухачам якимись “магічними”, окультними діями з перетворення слини “оповідача-мага” і соку “песького молока” в рідину, що кольором нагадувала кров. Таємничості оповіді додають слова і вирази з семантикою суцільної неозначеності: “щось буде зле”, “з-під моста співає щось”, “йому (королю) здається” [20, т. 15, с. 99–100]. Природно, що моторошний сюжет казки, поєднаний із “магічними” діями Митра, фактично паралізують уяву слухачів: їх “проїняло морозом” [20, т. 15, с. 100]. Психологи, зокрема психосемантики, зазначають, що акцентовані особистості з достатньо вираженими ознаками параної, як правило, виявляють схильність до магії та містики (див., наприклад: [16]).

Важливим для психодіагностики особистості Митра варто визнати формально-семантичні ознаки вербального втілення його оповіді. У ній помітно домінують конотативні оцінні мовленнєві акти, втілені у формально (лише формально) складні речення, зв’язок між елементами яких є найпростіший: вони поєднані інтонаційно та сполучниками сурядності *і*, *а*. При цьому домінує сполучник *а*, що має дискурсивний характер простого слідування елементів мовного коду. Мовленнєві акти, що формують оповідь, також переважно поєднуються інтонаційно та сполучником *а*:

А кріль поїхав на війну, а сини були маленькі ще, а при них лишилася лиха мачуха. А кріль каже до неї... А як той кріль поїхав на війну, то був там три роки, а як прийшлося вертати ... А кріль став та й каже ... [20, т. 15, с. 99].

Така структура мовленнєвих актів, пов'язана із функціонуванням півкуль головного мозку людини, – помітна риса примітивного мислення, негнучкості ментальних процесів, можливого розвитку депресивного стану (див. про це детальніше: [6, с. 98; 21]).

Молодий наратор Івась позбавлений можливості безпосереднього контакту з тіткою Митра Напудою, а тому її образ постає значно менш деталізованим, однак достатньо виразним в аспекті психоментальної організації. Спостережливий юнак згадує її як низьку, з чорним циганським обличчям [20, т. 15, с. 100]; вона завжди “понура, гризька, розтріпана, нечесана та немита” [20, т. 15, с. 97], “мовчазлива, ... мов сонна” [20, т. 15, с. 100]. Наратор згадує, що ніхто її не бачив веселою і говіркою [20, т. 15, с. 100], а голос вона мала “хрипливий, немов гробовий” [20, т. 15, с. 100]; рухи в неї були “ліниві” [20, т. 15, с. 100]; ходила вона в “грубому й брудному” одязі [20, т. 15, с. 101]. Важливими для психоментальної характеристики героїні є такі підмічені Івасем особливості, як “низьке чоло” і “великі мутні очі”, як і в племінника Митра [20, т. 15, с. 100], схильність до магічних ритуалів, розповідей містичних історій та значний психоенергетичний вплив на племінника. Це типові ознаки затемненої свідомості, глибокої параної, яка, враховуючи сцену її затримання й арешту, супроводжується параноїальним маренням.

Ця молода дівчина “літ несповна сімнадцяти” [20, т. 15, с. 100] соціально, психологічно і духовно ізольована від інших людей; у селі не знають звідки вона, її сестра й племінник взялися, навіть не знають її імені, прозиваючи поміж собою страшним словом *Напуда*. І те, що вона душить і закопує шойно народжену дитину, – абсолютно “природний” вчинок людини з нерозвиненою душею, вилученою із нормального соціального середовища; людини, що перебуває в “сірому мороці” існування, а не повноцінного психосоціального життя в колективі. І так щемливо звучать слова уже дорослого наратора, в пам'яті якого “*виринули їх мученицькі, давно забуті лиця*” [20, т. 15, с. 108]:

“Ось вони, ті парії людської громади, ті без вини винуваті! І вони живуть, мучаться весь вік, без ясных споминів і без всяких надій, мов ті подорожні, що вийшли в дорогу в мрячний день і йдуть тою мрякою всю дорогу. Вони минають зелені луга, цвітучі левади, плодючі сади і багатолюдні села, минають тисячі красот і радощів і не бачать нічого, – бачать лише сіру мряку, сірі стовбури дерев та сірі непривітні лиця” [20, т. 15, с. 108–109].

Отже, ще до виходу в світ праць класиків психоаналітичного напрямку і, звичайно, задовго до сучасних інструментальних методів досліджень змінених станів свідомості Іван Франко зумів художніми засобами тонко і глибоко “діагностувати” зміни і катастрофи в духовному світі низки героїв своїх творів, тісно пов'язавши їх зі соціальними чинниками, які часто ставали причинами цих психічних зламів. Як зазначала

Ніна Зборовська, Іван Франко окреслив такі проблеми співвідношення свідомих і несвідомих процесів як творчості митця, так і його героїв, які пізніше будуть порушені у фройдівському психоаналізі [3, с. 321], стануть багатим матеріалом для дослідження патології психічних станів, “потьмареної” психіки та психопатологій особистості [4, с. 8]. Зосередившись в аналізованому оповіданні перш за все на зовнішніх проявах душевної хвороби (зовнішність героя, його фізична та комунікативна поведінка), Іван Франко уникнув поверхового моралізаторства, залишивши читачеві можливість самому виявити, домислити ті соціальні чинники, які лежали в основі глибинних душевних і духовних зламів, занурюючи людину в “сірий морок” деперсоналізації, депресії, аутизму, роблячи з неї “пропащу силу”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Голод Р.* Натуралізм у структурі художнього методу Івана Франка // Українське літературознавство. 1996. Вип. 62. С. 75–83.
2. *Денисюк І.* Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. Львів: Вид-во ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. 336 с.
3. *Зборовська Н. В.* Психологізм та літературознавство: посібник. Київ: “Академія”, 2003. 392 с.
4. *Каневська Л.* Психологізм романів І. Франка сер. 80-х – 90-х рр.: автореф дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 16 с.
5. *Лвицька І.* “В лабіринтах людської душі” (історія дослідження художнього психологізму української літератури) // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Київ, 2010. Вип. 17. С. 54–60.
6. *Микиртумов Б. Е.* Лексика психопатології. Санкт-Петербург: Изд-во “Речь”, 2004. 200 с.
7. *Назарук О. М.* Особливості підходів вивчення життєвого простору особистості та її досвіду // Актуальні проблеми психології. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Т. 7: Екологічна психологія. Вип. 24. С. 191–199.
8. *Панченко В.* Урок літератури: книга для вчителя. Кіровоград, 2000. 200 с.
9. *Петренко В. Ф.* Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании. Москва: Изд-во МГУ, 1983. 176 с.
10. *Петренко В. Ф.* Психосемантика сознания. Москва: Изд-во МГУ, 1988. 208 с.
11. *Петренко В. Ф.* Основы психосемантики. Москва: Изд-во МГУ, 1997. 400 с.
12. Признаки и симптомы депрессии // Вестник психологии. Москва, 1999. № 6. С. 29–39.
13. *Руднев В.* Шизофренический дискурс // Логос. 1999. № 3–4. С. 37–44.
14. *Руднев В. П.* Прочь от реальности: Исследования по философии текста. II. Москва: Гнозис, 2000. 436 с.
15. *Руднев В. П.* Характеры и расстройства личности. Патография и метапсихология. Москва: Независимая фирма “Класс”, 2002. 272 с. (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 102).
16. *Руднев В.* Философия языка и семиотика безумия. Избранные работы. Москва: Издательский дом “Территория будущего”, 2007. 528 с.
17. *Скрипник Т. В.* Феноменологія аутизму: монографія. Київ: “Фенікс”, 2010. 368 с.
18. *Спивак Д. Л.* Измененные состояния сознания: психология и лингвистика. Санкт-Петербург: “Ювента”, 2000. 296 с.

19. Федунь О. Психологічно-соціальний аспект у малій прозі Івана Франка // Українське літературознавство. 2006. Вип. 68. С. 64–70.
20. Франко І. Микитичів дуб // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 15. С. 96–109.
21. Холмогорова А. Б., Довженко Г. В., Гаранян Н. Г. Что нужно знать о депрессии. URL: www.pobedich.ru/main/depress?id=1.

REFERENCES

1. Holod, R. (1996). Naturalizm u strukturi khudozhnogo metodu Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*, vyp. 62, 75–83.
2. Denysiuk, I. (1999). *Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy XIX – pochatku XX st.* Lviv: Vyd-vo LDU im. Ivana Franka.
3. Zborovska, N. V. (2003). *Psykhologizm ta literaturoznavstvo: posibnyk*. Kyiv: Akademiia.
4. Kanevska, L. (2004). *Psykhologizm romaniv I. Franka ser. 80-kh – 90-kh rr.: avtoref dys. ... kand. filol. nauk*. Kyiv.
5. Livytska, I. (2010). “V labiryntakh liudskoi dushi” (istoriia doslidzhennia khudozhnogo psykhologizmu ukraïnskoi literatury). In: *Literaturoznavchi obrii. Pratsi molodykh uchenykh*. Kyiv, vyp. 17, 54–60.
6. Mykyrtumov, B. E. (2004). *Leksyka psykhopatolohyy*. Sankt-Peterburg: Rech.
7. Nazaruk, O. M. (2010). Osoblyvosti pidkhodiv vyvchennia zhyttievoho prostoru osobystosti ta yii dosvidu. In: *Aktualni problemy psykhologii*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, t. 7: Ekolohichna psykhologhiia, vyp. 24, 191–199.
8. Panchenko, V. (2000). *Urok literatury: knyha dlia vchytelia*. Kirovohrad.
9. Petrenko, V. F. (1983). *Vvedeniye v eksperymentalnuu psykhosemantyku: yssledovanye form reprezentatsyy v obydennom soznanyu*. Moskva: Yzd-vo MHU.
10. Petrenko, V. F. (1988). *Psykhosemantyka soznanyia*. Moskva: Yzd-vo MHU.
11. Petrenko, V. F. (1997). *Osnovy psykhosemantyky*. Moskva: Yzd-vo MHU.
12. Pryznaky y symptomy depressyy. (1999). *Vestnyk psykhologii*. Moskva, № 6, 29–39.
13. Rudnev, V. (1999). Shyzofrenycheskyi dyskurs. *Lohos*, № 3–4, 37–44.
14. Rudnev, V. P. (2000). *Proch ot realnosti: Yssledovanyia po fylosofyy teksta. II*. Moskva: Hnozys.
15. Rudnev, V. P. (2002). *Kharaktery y rasstroistva lychnosti. Patohrafiya y metapsykhologhiia*. Moskva: Nezavysyamaia firma “Klass”. (Byblyoteka psykhologii y psykhoterapiu, vyp. 102).
16. Rudnev, V. (2007). *Fylosofiya yazyka y symotyka bezumyia. Yzbrannyye raboty*. Moskva: Yzdatelskyi dom “Terrytoryia budushcheho”.
17. Skrypnyk, T. V. (2010). *Fenomenolohiia autyzmu*. Kyiv: “Feniks”.
18. Spvak, D. L. (2000). *Yzmenennyye sostoianyya soznanyia: psykhologhiia y lynchvystyka*. Sankt-Peterburg: “Iuventa”.
19. Fedun, O. (2006). Psykhologichno-sotsialnyi aspekt u malii prozi Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*, vyp. 68, 64–70.
20. Franko, I. (1978). Mykytychiv dub. In: *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 15, 96–109.
21. Kholmohorova, A. B., Dovzhenko, H. V., Haranian, N. H. *Chto nuzhno znat o depressyy*. Retrieved from www.pobedich.ru/main/depress?id=1

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2019

Прийнята до друку 23.04.2019

IVAN FRANKO'S SHORT STORY “MYKYTYCH'S OAK TREE”: AN ATTEMPT OF A PSYCHOSEMANTIC ANALYSIS OF HEROES' IMAGES

Florij BATSEVYCH

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of General Linguistics,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: florij@in.lviv.ua*

Researching individual spaces of meanings, processes of categorization, stereotypization, formation and functioning of personal senses in various aspects, modern psychosemantics operates a number of methods, methodologies and approaches, among which narrative analysis is of utmost importance. Various social discourses, collective and individual narratives embody both unique and specific communicative senses, which mediate and determine how a person perceives and categorizes the world. Basing on the principles of psychosemantics and linguistics of changed states of consciousness and taking into account Vadym Rudnev's conception, which claims that “it is the text that is ill but not the person who generates it” (in a broad semiotic sense of the word “text”), the article presents the analysis of two heroes' images from I. Franko's short story “Mykytych's Oak Tree” – boy Mytro and his aunt Napuda. The story was written at the time of Franko's deep involvement into the understanding of the correlation between the human psych and his social nature. The diegetic narrator, a teen, depicts Mytro's appearance, physical and communicative behaviour; it proves the fact of the hero's depression and genesis of autism and paranoia. Napuda's appearance and physical behaviour allow claiming that she is seriously ill with paranoia. Due to different life circumstances, both heroes are presented as clearly dissociated and depersonalized people. We conclude that paying attention mostly to the external expression of a mental disorder in these stories (the heroes' appearance, their physical and communicative behaviour), Ivan Franko avoided superficial moralizing, allowing the readers to detect and imagine those social reasons that motivate deep mental and spiritual breaks of heroes who immerse into “grey gloom” of depersonalization, depression and autism, turning them into “wasted power”.

Keywords: psychosemantics, psychosemantic analysis, linguistics of changed states of consciousness, depression, autism, paranoia.

ПІД КРОНОЮ “МИКИТИЧЕВОГО ДУБА”: ФОЛЬКЛОРНИЙ ЛЕЙТМОТИВ ФРАНКОВОГО ОПОВІДАННЯ

Святослав ПИЛИПЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: pylypchuk.sviat@gmail.com*

Проаналізовано фольклорні основи одного з найдосконаліших зразків Франкової малої прози, оповідання “Микитичів дуб”. Про цей твір письменника з’явилося чимало цікавих і змістовних спостережень. Зокрема варто згадати про студії О. Білецького, О. Дея, О. Вертія, М. Легкого, А. Швець та ін. Дослідники у процесі аналізу художнього полотна пропонували докладний літературознавчий коментар та принагідно згадували про його виразний фольклоризм, про важливу сюжетотворчу функцію уведених до твору уснословесних елементів. Проте вказівки науковців на фольклорну складову майстерверку Івана Франка часто обмежувалися лише констатацією її наявності, а в кращому випадку підкресленням органічності залучення відповідного матеріалу. У пропонованій праці поглиблено розуміння ролі і значення уснословесних первнів в оповіданні. До уваги взято передусім казковий елемент. З’ясовано, наскільки важливою є вкладена в уста хлопчини Митра неординарна казкова історія та долучена до неї моторошна приспівка “Видь, видь, крілю”, які разом, по суті, виконують функцію сценарію для розгортання сюжету в реальній площині (вочевидь Нагуєвицької дійсності першої половини 1860-х років). Саме казка про “злу мачуху”, яка звела зі світу трьох королівських синів, провіщає трагедію з Напудою, яка побоюючись долі покритки, очікуваної громадської неслави наважується на злочин дітозгубництва. У цьому контексті відзначено, наскільки суголосним є сюжет “Микитичевого дуба” з відповідними баладними сюжетами, де в епіцентр уваги також потрапляє кривава сцена замордування невинного немовляти. Окремо розглянуто глибокий психологічний підтекст твору, який, властиво, увиразнюється саме завдяки фольклорним інкрустаціям. Автор вдається до використання прийому психологічного пейзажу, що пройшов успішну апробацію не тільки у творах письменників-романтиків, а передусім у фольклорній традиції. Не випадково кульмінаційний момент глибоких потрясінь та напруженої внутрішньої боротьби в оповіданні відбувається на тлі розбурханої стихії: нічної бурі з блискавками та “відбуркуванням” грому. Окрім помітних, у “Микитичевому дубі” є й чимало прихованих фольклорних компонентів, серед яких і перелік дитячих забав, і вплетені в мовлення персонажів традиційні примовки, і численні вказівки на певні народні вірування (покутники, нечисті місця, погане зілля та ін).

Ключові слова: фольклоризм, художня мемуаристика, оповідання, казка, приспівка, лейтмотив, баладний сюжет, психологічний пейзаж, примовка, народне вірування.

З-поміж майстерверків Франкової художньої мемуаристики особіне місце займає оповідання “Микитичів дуб”, адже спогадова струна у творі відлунує неабияким

трагізмом. Підсилюють трагічний тембр оповідання “жалісні й страшні” голоси двох невинно загублених дитячих душ (Напудиного немовляти та Анниного Митра). Автор, властиво, ділиться тими неймовірними переживаннями, які колись полонили його надчутливу дитячу уяву і назавше закарбувалися у свідомості. Кривава сцена дітозгубництва, за зізнаннями письменника, настільки сильно вразила його, п’ятилітнього хлопчика, настільки глибоко забилося в тямку, що раз по раз виривалася на-гора, вияскравлювалася у мимовільному калейдоскопі дитячих спогадів. Недаремно ж бо у вступних акордах до оповідання Іван Франко, мовлячи про творче “коріння” “Микитичевого дуба”, наголосив: “Часом тільки, мов блискавка крізь пільму, проблискують ті давні хвилі і навіюють невимовну тугу на серце” [8, т. 15, с. 96]. Через метафоричний образ блискавки, що просвітлює морок років, автор зумисне наголосив знаковість, непересічність події, яка з темряви минулого все ж рветься на світло теперішнього як правдиве свідчення понівечених, передчасно обірваних доль (це для широкого читача) і як “докір у серці, що посмів рівняти свою долю з їхньою” [8, т. 15, с. 109] (це вже для самого себе). Порівнюючи загадкові вибрики пам’яті зі спалахом блискавки, письменникові zarazом вдалося концептуально окреслити провідну композиційну прикмету твору, в якому увесь сенсовий потенціал як і в природному енергетичному розряді закумуляовано в кульмінаційній події, отому вогняному нерві, що єднає небеса і землю, а власне в епізоді викриття вбивства новонародженого. Інші компоненти твору є радше допоміжними, за висловом автора, “безладними спогадками”, які лише доповнюють, додають певної завершеності, заокругленості загальній “живій і правдивій картині” з літ колишніх.

У творі Іван Франко не одразу врывається у простір дитинства, а пропонує певний перехідний місток – ліричну вступну увертюру, яка разом зі щемливим фінальним акордом формує своєрідне обрамлення основної кримінальної історії, тримає її в гравітаційному полі спалаху з минулого. Наче підкреслюючи оту яскравість спогаду, автор при зображенні першого епізоду з голосним гуртом хлопчаків на авансцені не шкодує “підсипати” світла до загалом тьмяної мемуарної оповіді: “Літо... Сонце сипле огнем із погідного неба” [8, т. 15, с. 96]. Отож, окрім виразної “світляної смуги” (в експозиційній частині та у картинах оживлення природи після нічної бурі), у творі є чимало темряви і тіней. Іван Франко нарочито підкреслив гру світла і тіні, через контраст підсилюючи передусім внутрішню боротьбу Митра, який змушений балансувати між задухою Микитичевої комори та роздоллям старого саду, між клопотами убогої родини та безтурботністю вагаги сільських хлоп’ят, між монотонністю нужденного побуту та веселими розвагами товариства однолітків. Водночас автор у темну безодню негідних вчинків (Микитича, Анни, Напуди) засилає огнистий промінь правди, який через мовчання, натяжки, порухи, погляди, зітхання, зойки, крики, лайки насвітлює загальну картину трагічної події.

У центрі уваги Іван Франко поставив постать Митра. Цей “малий, підсадкуватий, чорний на лиці, з великими витріщеними очима без блиску і живості”, “повільний, розлізлий, забудькуватий”, “прибитий і сонний” хлопчина, за авторським означенням, мав “якусь дивну ціху, відрубну від інших сільських дітей” [8, т. 15, с. 98]. По суті,

зважаючи не тільки на портретні характеристики, а й на особливості поведінки, Митро належить до широкої галереї Франкових патологічних типів, через карколомні життєві історії яких письменникові вдається заглядати у найглибші тайники стривоженої людської душі.

При загальному огляді Франкового “Микитичевого дуба”, передусім крізь призму апробованих у творі наративних стратегій, Микола Легкий помітив одну вельми виразну композиційну прикмету оповідання. “Структура твору, – переконує дослідник, – легко розчленовується на кілька подієво завершених компонентів, своєрідних блоків” [6, с. 69]. Далі автор монографії “Форми художнього викладу у малій прозі Івана Франка”, розгортаючи попередню думку, додав, що твір вирізняється “мозаїчною структурою”, “міцною композиційною конструкцією, елементи якої добре зчіплюються між собою” [6, с. 70]. І центральне місце у сюжетній мозаїці оповідання займає третій “фольклорний” блок, який є своєрідним ключем до прочитання “Микитичевого дуба”. Спершу автор цей виразний фольклорний елемент органічно вплив у текстуру твору, а згодом через повтори і неприховане акцентування зробив лейтмотивним. Йдеться про “страшну казку” та інкрустовану у її чарівний простір пісеньку:

Виїдь, виїдь, крілю,
На червонім коню.
Твої сини порубані,
Під мостом закопані.

Властиво, ці рядки варто сприймати не лише як емблему казки про “злую мачуху”, яка звела зі світу трьох королівських синів¹, а й своєрідний сценарій дальшого розгортання сюжету з кульмінаційною кривавою сценою виявленого дітовбивства. Тут варто згадати слушні спостереження Алли Швець, яка, розмірковуючи над природою злочину у “Микитичевому дубі”, а зосібна над доречністю залучення уснословесного матеріалу у цю довершену художню психологічну студію, зазначила: “Фольклорний кримінальний сюжет є своєрідною експозицією сюжету реального, психологічним камертоном, що налаштовує читача на сприйняття наступних подій твору” [9, с. 17].

В оповіданні моторошну пісеньку повторено тричі. Уперше автор ввів її як невід’ємну структурну одиницю казки (таке жанрове визначення залученого твору Іван Франко запропонував сам). Казка ця у короткому, емоційному викладі малого Митра завершується чудесною появою на місці вбивства трьох невинних королевичів невідомого зілля, яке згорьований батько, розпачаючи від несподіваної втрати, закликав: “Зілля, зілля, ...не показуй ти людям, що се кров у тобі, а показуй, що молоко” [8, т. 15, с. 99]. Принагідно зазначу, що у пам’яті письменника затрималася тільки згадана невеличка пісенька як своєрідний словесний супровід до комплексу маніпуляцій із “песім

¹ У Митровому виконанні вона звучить так: “То був такий кріль і мав три сини. А кріль поїхав на війну, а сини були маленькі ще, а при них лишилася лиха мачуха. А кріль каже до неї: “Пам’ятай мені, аби-сь мені моїх синів доглядала, аби-сь їм давала молока та хліба пшеничного з медом, бо як верну, а їх не застану, то біда твоя”. А як той кріль поїхав на війну, то був там три роки, а як прийшлося вертати назад, то він їде через міст, а на мості його кінь спотикнувся і зломив собі ногу. А кріль став і каже: “Ов, щось буде зле. Певне вже нема моїх синів”... і т. д.

молоком” (отруйна рослина відома під назвою молочай кипарисовий, а у міжнародній таксономії – *Euphorbia surarissias*), унаслідок яких сік рослини змінює свою первісно білу барву і перетворюється на “кров”. Таку дитячу забаву Іван Франко прокоментував також у праці “Людові вірування на Підгір’ю”, де зазначав: “як узяти стебло, зігнути його в маленьке кільце і послинити так, що слина закряє те кільце, немов тоненька плівочка, а на ту плівочку пустити краплину соку з песього молока, то покажеться зразу синя, а потім червона фарба, ніби кров” [7, с. 127]. До опису оригінальної розваги дослідник долучив свідчення, що обов’язковим її супроводом є виконання згаданої пісеньки. Самої ж казки, в яку було інкрустовано цитовану викривальну співанку, Іванові Франкові не вдалося ані зафіксувати, ані віднайти у друкованих виданнях чи серед рукописних матеріалів. Про цей факт дослідник додатково повідомив у ремарці до тексту на сторінках тритомного корпусу “Галицько-руські народні приповідки”. Тому є підстави стверджувати, що запропонований у “Микитичевому дубі” уривок уснословесного зразка, лише авторська реконструкція народного джерела. До слова, у наведеному форматі твір не відповідає жанровій природі казки, а більше тяжіє до етіологічної легенди, що пояснює чудесне походження рослини з незвичними, чудесними властивостями. Варто згадати, що оригінально цитований і не менш оригінально стилізований зразок фольклорної прози у “Микитичевому дубі” Олексій Дей на сторінках монографії “Іван Франко і народна творчість” означив як “казку-повір’я” та доречно зауважив, що вона є “своєрідною психологічною паралеллю до фабули оповідання”. “Казковий сюжет, – додав знаний фольклорист і франкознавець, – по-перше, ніби відтворює думку автора про те, що і найстрашніше з казково-фантастичного блідне перед страхіттями дійсності, по-друге, ніби алегорично випереджає і провіщає трагічний характер дальших подій, по-третє, він розкриває нам духовний світ малого хлопця-сироти, для якого казки були єдиною відрадою” [4, с. 153].

У згаданому коментарі на сторінках приповідкового компендіуму Іван Франко запропонував інше жанрове визначення для цитованої віршованої строфи, назвавши її “дитячою приспівкою”. Очевидно, відповідно до концепції міжжанрового переходу, цей первісно ритмізований казковий вислів у процесі побутування втратив зв’язок із першоджерелом і почав функціонувати як самостійна генологічна одиниця, що її дослідник як добрий знавець фольклорного жанрового “господарства” номінував “приспівкою”.

Вдруге пісенька про “кріля на червонім коню” “з’являється” у творі уже поза простором казки як автономне явище, що виконує спеціальну функцію – закріпити ефект від сказаного та показаного.

Третє і востаннє приспівка звучить у фінальній частині оповідання. Її знову (цього разу вже не “холодним” і не “однотонним”, як то було попередні два рази, а “мертвецьким” голосом) виконує Митро, який після жажливої історії з Напудою (“відколи її взяли пани” і засудили на п’ять літ), “став іще більше понурий, лінивий та відлюдний” [8, т. 15, с. 108], а відтак остаточно обірвав ту не надто міцну нитку єднання з гуртом сільських хлопчаків (до нього й раніше почували “потаємне обридження”, вважали “немов напівжидком” [8, т. 15, с. 98]). Трагічні події з найближчою йому тіткою

Напудою настільки сильно вразили хлопця, що він замкнувся у собі, відмовився від будь-якого товариства, “поселився” у світі власних, підживлених казковими дивовижними ілюзіями. Раз за разом з патологічною наполегливістю повторюючи акцію “чудесного” перетворення слини на кров, Митро немов потверджує свій нездоровий психічний стан, свою глибоку душевну травму, оту неприховану надламаність, що руйнує його ізсередини. Властиво, як дізнаємося з епілогових свідчень, синові Мельникової Анни, ураженому обтяжливими наслідками сімейної катастрофи, недовго довелося ряст топтати, бо “на самої покрови” умер, віддав Богові юну скалічену душу.

Оскільки основний ідейно-тематичний заряд Франкового твору сформовано під впливом жанрової енергії народної казки, то природно, що із густого текстового плетива неодноразово “виринають” відповідні маркери цієї оригінальної генологічної одиниці. До впізнаваних казкових знаків належить наскрізне використання принципу контрастування. Бінарні опозиції “добро–зло”, “свій–чужий”, “живий–мертвий”, “сильний–слабкий”, “багатий–бідний”, “щедрий–скупий” – типові для цього жанру, який свідомо уникає півтонів, презентуючи явище крізь призму межових, крайніх виявів його ознак. Помітно, що у “Микитичевому дубі” Іван Франко під впливом лейтмотивного казкового шаблону теж використав прийом “стрічання екстрем”. Відтак, вже у вступних заувагах при характеристиці “спогадових хвиль” письменник наголошує цю рису словами: “радість, страх, сміх і сльози переплітаються в них” [8, т. 15, с. 96]. Й далі автор витримав напругу контрасту, непомилно тягнув його невидиму лінію. Приміром, знайомлячи читача з Митром і його родиною, Іван Франко не забував нагадати, що “вони були чужі в селі”, тим самим наче протиставив їх іншим односельчанам, яких презентовано як “своїх”, “тутешніх”. А при зображенні сцени “позичання хліба”, коли Митро замість очікуваного “дякую” лише зирнув “дивним і невимовним поглядом”, Івась змушений мирити в собі два протилежні полюси емоцій, бо йому від того погляду zarazом стало “і любо, і страшно”.

“Микитичів дуб” неодноразово опинявся в об’єктиві пильної уваги дослідників-франкознавців. Причин підвищеного інтересу до Франкового оповідання було чимало: це і гостросюжетність твору, і виразність особливого конденсованого письма, і глибокий психологізм, і яскрава образність, і художньо-виражальна досконалість, і композиційна гармонійність, і органічність залучення фольклорних елементів... Вельми промовистою у цьому контексті видається оцінка “Микитичевого дуба”, що її запропонував авторитетний літературознавець О. Білецький. У праці “Художня проза Івана Франка”, мовлячи про це оповідання, він аргументовано стверджував: “це один із найдосконаліших творів Івана Франка і за композицією, і за змалюванням образів” [1, с. 435]. Учений при ближчому огляді Франкового майстерверку зробив акцент винятково на соціальній природі трагедії (це аспект, вочевидь, добре вписувався у сильно завужений ідеологічний фарватер тогочасного літературознавства), залишивши за бортом дослідницького інтересу інші, значно важливіші, компоненти високомистецького художнього полотна. Приміром, реагуючи на потужний фольклорний “струмінь” у творі, О. Білецький лише принагідно згадав про отой унікальний сугестивний вплив Митра на слухачів-однолітків при відтворенні, словесному оживленні уснословесних

скарбів. “Митро... стає їх (хлопчаків-ровесників) володарем, коли розповідає страшні казки і наспівує зловісних пісень, що заворожують юних слухачів” [1, с. 436]. Натомість дослідник не врахував, наскільки глибоко пронизано щільну текстуру оповідання фольклорним елементом, що візуалізується чи то у формі безпосередньої інкрустації “живого” уснословесного фрагмента, чи то як делікатний, однак промовистий натяк, що вписує життєвий досвід Франкових героїв у світ тисячолітньої фольклорної традиції.

Посвідчуючи магічний вплив Митра-оповідача на гурт натомлених тривалою забавою хлопчаків, Іван Франко спробував разом лаконічно передати дух жанру казки, де “закляті царі, нещасливі діти, казочні звірі та палаци пересуваються, немов живі, перед очима дітей” [8, т. 15, с. 98]. Себто, письменник як добрий знавець казкового репертуару у принагідній згадці про жанр зумів ословити його концептуальні ознаки. Динамізм і калейдоскопічна зміна сцен (Франко означає це як “пересування”), стрімкий розвиток сюжету, характеристичні образи (закляті царі, знедолені діти, чарівні звірі, таємничі палаци), провідні “чудесні” мотиви – усі ці жанровизначальні показники казки можемо “відчитати” у Франковому художньому наświetленні. Автор, а разом і досвідчений фольклорист, врахував також позатекстові виміри казки, зокрема дослідив вплив чарівної оповіді на, мовлячи сучасною термінологією, цільову дитячу аудиторію. Розбурхана усіякими “дивами” дитяча уява малює неповторний казковий світ, переносючи у таємничий, незвіданий простір “тридев’ятого царства, тридесятого государства”.

В отой незвіданий казковий вимір занурюється і сам Митро, який, як делікатно підмітив автор, “спокійно”, “однотонним голосом” оповідає, “мов забувши все довкола” [8, т. 15, с. 100]. Його наче поглинає вигаданий світ фольклорного твору, у момент своєрідного священнодійства (йдеться про майже магічні маніпуляції з молочаєм) хлопчина вже живе у паралельній реальності казки, яка лише відлунює у нагуєвицькій дійсності зловісними звуками приспівки “Виїдь, виїдь, крілю”. Митрове повторне монотонне проспівування віршованої строфи нагадує своєрідну медитацію, через яку збідований хлопчак втікає у чарівний світ народної фантазії. Але зі світу тої фантазії Митра раптово вириває “хриплий, немов гробовий” голос тітки Напуди, на поклик якої він без зволікань “швидше і живіше, ніж звичайно” попрямував до перелазу. Митрова ж аудиторія, навіть по передчасному відході оповідача, ще довго “сиділа під дубом не рушаючися” і лише “по добрій хвилі” “протверезилася” [8, т. 15, с. 101]. Гадається, автор не випадково на означення миті пробудження, повернення гурту до реальності використав слово “протверезитися”, натякаючи на їх “сп’яніння” од слова, оту потужну сугестивну силу фольклору. У цій сцені можемо також добачити “прояв особливого типу фольклоризму”, про який Іван Денисюк писав, що це “фольклоризм ХХ століття, коли акцент уже робився не так на слова пісні, як на враження від її виконання” [5, с. 168].

Низку цікавих спостережень про фольклорні основи “Микитичевого дуба” висловив автор монографії “Народні джерела творчості Івана Франка” Олексій Вертій. Дослідник зокрема стоїть на позиції, що у творі засвідчено “органічний синтез елементів пантеїстичного світогляду і світогляду, що сформувався на ґрунті соціальних явищ нового часу” [2, с. 103]. Якщо із цим твердженням О. Вертія з певними застереженнями

можна погодитися, то низку інших зауваг прийняти складно. Приміром, зачин твору він означив як “традиційний казковий”, однак при докладнішому огляді бачимо, що ані традиційності, ані казковості у ньому немає. Вступна частина оповідання – своєрідна авторська рефлексія про химерність, непередбачуваність людської пам’яті та про потужну силу сенсаційних потрясінь, які назавше закарбовуються на надчутливій плівці чистої дитячої душі.

“Микитичів дуб” – не просто реалія, довкола якої розгортаються трагічні події, а й образ-символ. Іван Франко задля зглиблення смислового поля твору, скористався фольклорним повір’ям про межові дерева. Саме під такими деревами, за народними уявленнями, відбувають покуту душі страчених нехрещених дітей. Вони, “страччуки”, просять у перехожих хреста, сподіваються таким способом через символічний акт охрещення знайти нарешті супокій. Варто зауважити, що Іван Франко не просто натякнув на це поширене народне вірування, а й у оригінальний спосіб його проілюстрував. Спершу серед реву нічної бурі з-під розлогого конара старого дерева до чуткого слуху матері оповідача доноситься “жалісний і страшний голос”. Почувши нелюдські зойки, жінка не бариться із коментарем: “Матінко Христова, то, певно, щось покутує під Микитичевим дубом, що так тяженько йойкає” [8, т. 15, с. 105]. Згодом письменник розширив комплекс знань про відповідне народне вірування, вкладаючи в уста одного із дитячого гурту такі слова: “Татуньо казали, що як де що йойкає поночі то там нечисте місце. Як хто на нього стане, то йому нога всохне” [8, т. 15, с. 106]. Себто автор через принагідні репліки, натяки, зауваги вибудовує цілий комплекс народних уявлень про нечисті місця та доречно інкрустує насичену, сконденсовану текстуру оповідання лаконічним переліком відповідних забобонних уявлень.

Цікаво, що широку картину народних вірувань в оповіданні Іван Франко змалював не безпосередньо через до певної міри штучне цитування сирого фольклорно-етнографічного матеріалу, а в оригінальний, головню, органічний спосіб: через короткі дитячі репліки, в яких розкривається досвід поколінь, народне знання. Приміром, коли Митро для своєрідного “унаочнення” моторошної сцени вбивства королівських синів приносить жмут “песього молока”, то один із гурту хлопчаків кричить: “Кинь се геть, то нечисте зілля”. Потому одразу (тут годі не добачити свідомого авторського задуму) додає: “Татуньо казали, що сього не годиться рвати” [8, т. 15, с. 99]. Цим важливим доповненням хлопчина вказує на авторитетне джерело інформації, оте батьківське знання, якому він особливо довіряє. Однак переконлива, підкріплена покликанням на непохитний вітцівський авторитет пересторога ніяк не діє на “дивного” Митра, до якого не промовляє ані авторитет батьківського слова (“він бо був байстріук”), ані не лякає небезпека постраждати від “нечистого зілля” (він бо зростає в іншій, викривленій системі родинних цінностей).

Автор також влітає у канву оповідання короткі примовки, завдяки яким передано не тільки колоритні особливості бойківського говору¹, а й народні світоглядні уявлення

¹ Прикладом авторського бажання передати усе лексичне багатство бойківського говору є застосування цілого синонімічного ряду, що його використовує Анна при публічному “напастуванні” Митра. Отож, розгнівана жінка у гнівних тирадах називає свого сина то “шибеником”, то “злдієм”, то “пришком” (читаймо опришком), то “драбом”.

та переконання. Приміром, при вимушеній згадці про нечистого за обіднім столом наймит Микола не забуває додати традиційне: “Дух святий при їджіню” [8, т. 15, с. 102]. До слова, схожу паремійну одиницю Іван Франко опублікував у другому томі “Галицько-руських народних приповідок” (“Дух святий при хаті тай при нас хрещених!”), у коментарі до якої зазначив: “Формула якої уживають, коли приходиться згадати чорта або якусь нечисту силу” [3, т. II, с. 104]. У вказівці на місце запису учений чітко вказав – Нагуєвичі. Відтак, можемо дійти висновку, що це була традиційна для Франкового рідного села словесна формула-оберіг, яку зазвичай вживали при згадці про нечисту силу.

Коли сприймаємо Франкове оповідання крізь фольклорну оптику, впадає у вічі подібність центральної події твору із народною баладою. У баладі відповідно до основної жанрової вимоги усе зводиться до трагічного фіналу: головний герой приречений, його долю наперед визначено, він мчить до екзистенційної дилеми, при вирішенні якої ніколи “не мириться з відомим лихом” і “втечею до невідомого спішить”. У “Микитичевому дубі”, як і у більшості творів баладного типу, трагічний життєвий “сценарій” головних героїв уже написано, його, зрештою, Митро артикулює, сам того не відаючи. Єднає Франків твір із фольклорним жанром, що його Олексій Дей слушно назвав “епосом нещасливих людських доль”, ще й неабияка “ядерність” стилю, концентрованість викладу, густота письма. Типову баладну історію про дітозгубництво Іван Франко переосмислив, індивідуалізував. Майстер слова не обмежився переповіданням сенсаційної події, а запропонував тонкий, філігранний психологічний аналіз, через який сприймаємо трагедію, впритул наблизившись до тих “без вини винних” “парій людської громади”. При “зануренні” в глибини духовної субстанції людини письменник успішно застосував як новаторські знахідки, так і давніше апробовані прийоми. Серед перевірених засобів малювання внутрішнього світу героя у художньому арсеналі Івана Франка знаходимо психологічний пейзаж. Цей характерний передусім для баладних творів прийом, відкрив перед автором перспективу через образи природи, через картини розбурханої стихії передати складні переживання героїв, бодай частково візуалізувати скомпліковану внутрішню боротьбу. В оповіданні Іван Франко вдався до опису страшної нічної бурі, яка провіщає майбутню трагедію, “готує” до викриття кривавого злочину. “Вихор завивав поміж углами та шарпав китиці з причілков хат. Хвиля від хвилі лопотіли грубі дощові краплі в вікно. Блискавки кривавим світлом пороли пільму, а громи потрясали хату, повітря і землю” [8, т. 15, с. 105]. І далі: “Дощ мов із цебра жбухав на землю, а блискавиці коли-не-коли, мов огняні змії, прорізували пільму та відбуркувалися далекими громами” [8, т. 15, с. 105]. Як дізнаємося пізніше, саме під акомпанемент “далеких громів”, під спалахами “кривавих блискавиць” сталося вбивство новонародженого дитяти, відбулося чергове падіння (цього разу уже на самісіньке дно) передчасно страченої Напудиної душі.

Оповідання Івана Франка “Микитичів дуб” належить до тих досконалих зразків малої прози, в яких автор виявив багатогранність свого письменницького таланту, засвідчив, як крізь призму неповторного авторського “я” можна переосмислити типовий сюжет, і зглибити, на перший погляд, пересічну кримінальну історію до

високомистецького художнього полотна, де через тонкі штрихи кваліфікованого психологічного аналізу вияскраплюється істинна, складна і неоднозначна, природа людини. Найбільш виявним прийомом досягнення змістової виразності, композиційної гармонійності, поетикальної досконалості у творі Івана Франка є органічне залучення різнорівневих фольклорних елементів. Фольклоризм “Микитичевого дуба” – це не банальне цитування, не штучне припасовування цікавого уснословесного матеріалу до основної сюжетної канви, а невід’ємна, властиво лейтмотивна складова оповідання, яка виконує функцію смислогенеруючої, рушійної сили твору. Опорним пунктом аналізованого зразка Франкової художньої мемуаристики стає народна казка та відповідна супровідна приспівка. Саме під радикалом цих майстерних фольклорних інкрустацій розгортається трагічна історія під кроною Микитичевого дуба.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький О. Художня проза Івана Франка // Білецький О. Зібрання творів у 5 томах. Київ: Наукова думка, 1965.
2. Вертій О. Народні джерела творчості Івана Франка. Тернопіль, 1998.
3. Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко / Науковий редактор і автор вступної статті Пилипчук С. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006–2008. Т. I–III.
4. Дей О. Іван Франко і народна творчість. Київ, 1955.
5. Денисюк І. Барва, мелодія й температура sensations і sentiments (мікростудія Франкової “Дриади”) // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 томах, 4 книгах. Львів, 2005. Т. 2: Франкознавчі дослідження.
6. Легкий М. Форми художнього викладу у малій прозі Івана Франка. Львів, 1999.
7. Франко І. Людові вірування на Підгір’ю / Іван Франко // Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах / Іван Франко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2006–2010. Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / ред. тому С. К. Нахлік. Київ: Наукова думка, 2010.
8. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
9. Швець А. Злочин і катарсис: кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка. Львів, 2003.

REFERENCES

1. Biletskyi, O. (1965). Khudozhnia proza Ivana Franka. In: *Biletskyi O. Zibrannia tvoriv u 5 tomakh*. Kyiv: Naukova dumka,
2. Vertii, O. (1998). *Narodni dzherela tvorchosti Ivana Franka*. Ternopil.
3. *Halytsko-ruski narodni pryповidky. Zibrav, uporiadkuvav i poiasnyv Dr. Ivan Franko. (2006–2008).* / Naukovyi redaktor i avtor vstupnoi statti Pylypchuk S. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, t. I–III.
4. Dei, O. (1955). *Ivan Franko i narodna tvorchist*. Kyiv.
5. Denysiuk, I. (2005). Barva, melodiia y temperatura sensations i sentiments (mikrostudiia Frankovoi “Driady”). In: *Denysiuk I. Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 tomakh, 4 knykhakh*. Lviv, t. 2: Frankoznavchi doslidzhennia.
6. Lehkyi, M. (1999). *Formy khudozhnoho vykladu u malii prozi Ivana Franka*. Lviv.

7. Franko, I. (2010). Liudovi viruvannia na Pidhiriu. In: *Dodatkovi tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh* / Ivan Franko; redkol.: M. H. Zhulynskiy (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2006–2010. T. 54: Literaturoznavchi, folklorystychni, etnohrafichni ta publitsystychni pratsi. 1896–1916 / red. tomu Ye. K. Nakhlik. Kyiv: Naukova dumka.
8. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv*: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka.
9. Shvets, A. (2003). *Zlochyn i katarsys: kryminalnyi siuzhet i problemy khudozhnoho psykhologizmu v prozi Ivana Franka*. Lviv.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2019

Прийнята до друку 05.05.2019

UNDER THE CROWN OF “MYKYTYCH’S OAK TREE”: FOLKLORE LEITMOTIF OF FRANKO’S SHORT STORY

Sviatoslav PYLYPCHUK

*Lviv National University named after Ivan Franko,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: pylypchuk.sviat@gmail.com*

The article considers the folklore basis of one of the most refined samples of Franko’s small prose, a short story “Mykytych’s Oak Tree”. Up till now there have been a number of engaging and insightful explorations. Among others, it is worth mentioning the studies by O. Biletskyi, O. Dey, O. Vertiy, M. Lehkyi, A. Shvets et al. Scrutinizing the literary canvas, the scholars came up with a detailed literary commentaries and also remarked explicit folklorism and essential plot-forming role of folklore elements introduced into a literary text. The researchers’ statements about the folklore component of Franko’s masterpiece, however, were not infrequently confined to mere acknowledgement of its availability, rarely emphasizing the organic integration of such material. The current article attempts at a profound comprehension of the role and meaning of folklore elements in the story. The major focus is drawn to the fairy tale aspect. It has been ascertained that an extraordinary tale voiced by boy Mytro and accompanying eerie chant “Come, oh come, king” are of utmost importance, inasmuch they both perform the function of a script for the plot development against the real-life background (obviously, Nahuyevychi of the early 1860s). It was the fairy tale about the “evil stepmother” who eliminated three king’s sons, which foretells Napuda’s tragedy. Afraid of being castigated as an adultress and anticipating public contempt dares to commit child homicide. In this respect, it has been remarked that the plot of the story is relatable to similar ballad plots, where the bloody scene of murdering an innocent baby is the focus of attention. Special consideration has also been given to the profound psychological implication of the story, which becomes explicit through folklore elements. The author resorts to the method of psychological landscape, which was successfully implemented by romanticism writers and primarily in the folklore tradition. It is far from accidental, that the story’s climax of deep anxiety and fierce internal fight takes place with the accompaniment of raging elements: midnight storm with lightning and “rumble” of thunder. “Mykytych’s Oak Tree” features not only obvious but also latent folklore elements, such as a number of child games, traditional sayings in the speech of the characters and numerous references to certain folk beliefs (restless souls, evil places, poisonous herbs etc.).

Keywords: folklorism, literary memoiristics, short story, fairy tale, chant, leitmotif, ballad plot, psychological landscape, saying, folk belief.

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 82.0 140.8 І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2896>

ПСИХОЛОГІЗМ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЕСТЕТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ: НОВЕЛИ “СИН ОСТАПА”, “МІЙ ЗЛОЧИН”, “НЕНАЧЕ СОН”

Любомир СЕНИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався в українській літературі суттєвими новими якістьми, на які неодноразово звертав увагу І.Франко, аналізуючи, зокрема, творчість О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Яцкова, В. Стефаніка і наголошуючи на нових особливостях словесного живопису. Водночас у самого І. Франка читач помічав зміни в напрямку поглиблення психологізму його прози, особливо новелістики. Нові віяння в українському письменстві відбувалися не без засвоєння (що є неоднозначне з наслідуванням) українських майстрів слова зарубіжних естетичних віянь межі XIX – початку XX ст., що є природним процесом, оскільки не існує непрохідної стіни між різними національними літературами. У статті проаналізовано психологізм художньої прози І. Франка в умовах появи нових естетичних тенденцій. Зокрема, привертає увагу автора до підсвідомого, проявленого в новелі “Мій злочин”, психопатології (“Син Остапа”), коли протагоніст психічно нестабільний, конфліктний, із виразними ознаками хворобливого стану. Проаналізовані новели І. Франка є яскравим свідченням творчого використання нових естетико-філософських і стильових віянь того часу. Майстер слова, І. Франко чутливо сприймав нові шукання і старшої, і молодішої генерації письменників доби Модерну. Зрештою, ускладнення мистецької палітри живописання словом вмотивоване позачасовою потребою зросту й осягнення нових вершин мистецтва. Науковець вважає, що в численних Франкових новелах того часу можна віднайти сліди екзистенціального аналізу поведінки протагоністів та експресіоністської манери оповіді.

Ключові слова: словесний живопис, новела, генерація, стильові віяння, екзистенціалізм, експресіонізм, підсвідомість, психологізм, конфліктність, сон.

Кінець XIX – початок XX століть ознаменувався в українській літературі новими якістьми, на які неодноразово звертав увагу Іван Франко, розглядаючи творчість Ольги Кобилянської, Михайла Яцкова, Василя Стефаніка зокрема, і наголошуючи

на нових особливостях словесного живопису цих та багатьох інших творців. Окрім того, у самого Івана Франка читач справедливо помічав зміни в напрямку поглиблення психологізму його прози, особливо новелістики. Цю тему зміни письма в тогочасних письменників на зламі століть досить детально обговорюють у сучасному літературознавстві. Нові віяння в українському письменстві відбувалися не без засвоєння (що є неоднозначне з наслідуванням) українських майстрів слова зарубіжних естетичних досягнень. Зрештою, це природний процес, оскільки в усіх літературах не існує глухої стіни, яка відмежовувала б їх від усього світу.

Проблема засвоєння чужого досвіду може бути предметом окремої студії. Нині ставимо метою приглянутися до способу Івана Франка – психолога і майстра слова – подачі в тексті новели нового модуля психологічної дійсності, що виявляється в того чи іншого героя новелістики вказаного періоду. Звертаємо увагу на цей момент творчості, вважаючи, що саме *перехід* письменника на нові засади зображення загалом не так часто сьогодні потрапляє під аналіз, хоча, певна річ, знаходимо подібні студії.

Новий модуль психологічного аналізу спирається насамперед на розуміння внутрішнього світу людини як складної “структури”, в якій на першому плані свідомість, наявна значною мірою як раціональна, контрольована логічним мисленням “інтерпретація” дійсності, в якій перебуває “Я” протагоніста. Очевидно на цьому “поверсі” залучені алогічні, неосмислені явища в поведінці протагоніста.

Але поняття внутрішнього світу на цьому не вичерпується, оскільки складність феномена “внутрішнє життя” охоплює *підсвідоме* – поняття, що засвідчує відсутність раціонального “контролю”. Цікаве його визначення подав Юрій Ковалів: “Підсвідоме – небажані інстинкти, форми поведінки, витіснені зі свідомості, які постійно прориваються в неї, спричинюючи неврози, оскільки не відповідають вимогам соціального доквілля та моральним нормативам. Між свідомою і підсвідомою сферами перебуває цензор, який перефільтрує потоки імпульсів. Підсвідоме вважається важливим компонентом досвіду конкретного індивіда, входить до складу несвідомого, є джерелом лібідо, позначається на художній творчості. Термін психоаналізу З. Фрейда” [4, с. 216].

Вказані у цьому визначенні ознаки, як видно, нівелює службова роль підсвідомого. Отже, художнє бачення письменника неминуче звернене і в, умовно кажучи, “темні” елементи відчуття та осмислення, що спонтанно лягає на психологічний процес протагоніста. Від майстерности автора залежить переконливість “руху” підсвідомого в переживаннях “Я” особистості. Для прикладу, мабуть, варто згадати переживання малого героя новели Івана Франка “Мій злочин”, психіка якого перебуває під “тиском” скоєного вчинку – убивства малого пташеняти, якого автор наділив “психікою” поневоленого і свідомого, що все закінчиться для нього трагічно – смертю...

Автор розкриває драматичний “двобій” між добром і злом, що його підтримує оте “щось”, як його іменує автор. У ситуації протистояння перемагає, власне, оте неосмислене, несвідоме, що наштовхує на поганий вчинок, який вже ніколи не зітреться з пам’яті, не вивітриться, тим більше, коли герой, уже дорослий, потрапляє в тюрму, переживає свій стан, який порівнює з колись ув’язненим пташкою. Оповідачеві треба

було опинитись у складній ситуації, яка зразу асоціювалася в його пам'яті зі своїм вчинком, який називає злочином, оскільки гостро відчуває, як і пташка, несвободу...

Власне, підсвідоме, невмотивоване, але реальне наштовхнуло на вчинок, який став усвідомленням недоброго, злочинного дійства.

А підтекст цієї психологічної новели скеровує увагу читача на проблему свободи, в атмосфері якої лише можливе життя.

Паралель, абсолютно вмотивована, зі становищем ув'язненої пташки між двома вікнами, і дорослого героя, життя якого залежить від отой страшної сили, яка задавила його пташину і з таким же успіхом може розчавити і його життя. “Я чую, що якась уперта, завзята і нерозумна сила держить мене в жмені. Показує мені невловимі привиди свободи і щастя, та може в найближчій хвилі без причин і без цілі скрутить мені голову” [5, с. 68].

Малому хлопчині важко осмислити те, що штовхає його на злочин; воно сидить у ньому, він не знає, як його назвати, те “щось”, позбавлене будь-яких раціональних ознак, стало в момент слабкості протистояння і звершило його ж руками злочин.

“Перенос” у суспільний процес, де наявність тюрми є образом нищення людських поривань, сформованого феномена зла, що не підлягає жодному контролю і, тим більше, “тверезому” розумові, наводить на думку про його нейтралізацію. Проте варто наголосити, що ця думка може з'явитися лише в того реципієнта, який органічно не приймає ні під будь-якими “поблажливими” претекстами оте “щось”, яке всесильно панує в суспільстві.

Отже, психологічний аналіз Івана Франка в новелі “Мій злочин” позначений своєрідним синтезом психології і політики, про яку, до речі, в новелі й помину немає. Тобто наявне в підтексті або навіть у думці відповідного читача, мимоволі скеровує його до неповторення вчинку малого хлопчини, а неповторення означає *народження* іншої, нової свідомості.

Феномен новизни невичерпний під рукою майстра слова. Часто-густо на місці раніше розлогого опису соціального буття людини чи перебування особистості в умовах соціальної залежності від встановлених “правил гри” з'являється стисла ситуативна фіксація, як, наприклад, у новелі “Син Остапа”, яка зразу вводить героя в своєрідну дію, причому особа протагоніста ідентифікується в діалозі його з оповідачем (новела написана у формі “Я-оповідання”, яка зближує реципієнта до оповідача, ніби робить його майже співрозмовником і співучасником.

Екстравагантний молодик поводить не зовсім толерантно, за будь-якої нагоди чи без неї вихоплює пістолет і бравурно погрожує присутнім людям, що перебувають поруч із ним, не зважає на прийняті правила, аби лише отримати нібито великий грошовий спадок після свого батька, знайомого оповідача, на ім'я Остап Терлецький, (відомий громадський діяч, роки життя 1850–1902).

Наступний розвиток сюжету доводить до “спалаху” і розв'язки. Хуліганський вибрик у трамваї закінчився тим, що поліцаї, витерпівши вибрики затриманого, все ж таки відвели його до кабінету директора поліції. Тут син Остапа змінив тактику, поводячись незвично з посадовою особою. Виявляється, молодик розуміє і знає

“руську”, тобто українську мову. Коли поліцаї здали рапорт про поведінку затриманого і відійшли, оповідач виклав своє бачення стану сина Остапа, вважаючи його божевільним, в результаті чого молодик кинувся на нього: “Ось вам за се!

І він виняв свій револьвер і хотів стрілити” [8, с. 326]. Однак директор схопив його револьвер, поваливши нападника, який кинувся на нього, і натиснув на сонну артерію.

Якийсь час молодик лежав без руху, “потім чихнув здоровенно, підкинувся весь над землею, як риба, що вискакує з води, встав, випрямився, позіхнув, потім преспокійно видобув із своєї пазухи другий револьвер і, виціливши спокійно, поки ще директор успів йому перешкодити, вистрілив мені в голову” [8, с. 326].

“...то був тільки сон” [8, с. 326].

Отже, все, що відбувалося, згідно з розповіддю оповідача, фактично не було реальністю, тобто нічого не відбулося... Від самого початку до кінця драматизм подій видуманий автором, очевидно, зі спеціальною метою, бо в творчості Івана Франка немає жодного твору, написаного задля того, щоб “позабавити” читача. Раціональний аспект художньої творчості – очевидний факт і служить певній меті.

Як видно, новела вибудовується на реальних характерах і стосунках між ними, де соціальне (як елемент буття) лише назване – грошовий спадок, на який розраховує молода людина. Проте характер молодика, змальований у контактах його з людьми, переконує читача в його безперспективності, тобто без майбутнього. Але він одверто заявляє, що працювати йому немає потреби (“Я не ремісник, я панич. Люблю пси, коні і кокеток” [8, с. 325]); є батьків спадок, витратитиме його. Проте спадок ще не в його руках, його треба отримати, і в час розповіді є своєрідним символічним “двигуном” дійства, що відбувається якраз з метою отримати спадок...

Іншими словами, у новелі абсолютна реальність часів Івана Франка, реальність, яку, зрештою, неважко перенести і в інший час, коли проблема грошей (незалежно, в який спосіб їх отримано) є важливим чинником існування людини...

Новелістика з новим мисленням, отже, схоплює *сутність*, *базу*, на яких вибудовується буття сучасної людини: без “проклятих” грошей не зробиш ні кроку! Елементарно це підтверджує дійство аналізованої новели. Варто наголосити, що названа мета дійства показана, по-перше, на вельми малій “площі” твору, по-друге, “розширеній” завдяки стислому, але вичерпному психологічному аналізу протагоніста, коли виступає під пером автора “зацікавлення скритими комплексами психічними, труднощами в порозумінні між людьми, своєрідними пристрастями, процесами відчуження особи від середовища і конфліктами...” [9, с. 454]. Стислість аналізу досягається невеликими репліками, самохарактеристикою, “вставками” від оповідача, описом поведінки і т. ін.

Новизна позначена в психологічному аналізі і в “конструкції” новели, де композиційні складники зрівноважуються невеликою полошею твору, певна річ, не гублять своєї ролі від початку розвитку сюжету до його завершення. Нове визначається також “несподіваною” тематикою: справді, і “Син Остапа” з психологічно нестабільним, конфліктним героєм, і “Мій злочин” з проблемою “самопокаяння”, і “Неначе сон” із “забутими тінями давньої минувшини” [6, с. 318], які виступають у душі оповідача,

котрий сам не знає, чи ловити їх “сіттю слова” і виводити на світло денне сьогодні. Тобто в спогадах повернутися в минуле.

Та й вже сама “постановка” – минуле і сьогодні – має, психологічний “заряд”, бо в принципі не буває, щоб згадки про минуле (незалежно, яким воно було) не позначилися емоціями і переживаннями, що становлять у психіці протагоніста його внутрішнє життя.

Новела “Неначе сон” зовсім відмінна від вище аналізованих творів, хоча є в ній прихована подібність, про що йтиметься пізніше. Твір побудований на типовому побуті селян-трудівників з епізодом народного дива – “кипінні” горщиків зі свіжо видоєним молоком.

Друге диво – бабуся, мати господаря-вдівця, одруженого з Марисею.

Третє диво – красуня-невістка Марися.

Порядок черговости цих “див” можливий інший, не в тому річ, а в тому, що вони набули під пером майстра особливої краси й принадности, незважаючи навіть на фантастику в суто народному віруванні в “кипіння” як чуже, вороже наслання навпаки, саме завдяки йому читач опиняється в “іншому” світі.

Нарешті епізод зустрічі Марисі з Нестором, який начебто не вкладається в будь-які моральні норми. Диво – всезнаюча бабуся, яка до того не злазила з печі через хворі ноги і сприймалася Марисею як сувора, причому “держить у повній власті всю хату” [6, с. 319], після повернення невістки з водою із лісової криниці, лагідно і тепло раптово запитує: “Ти була з ним? – Була. – Добре” [6, с. 321]. А ще до того бурчала до сина: “Нездара ти! От ще нездара! – Буркнула собі під носом баба. – Старий удовець, а заманулося молоді жінки. Що ж, маєш її! Тішся нею, як квіткою, що, якимось птахом занесена, зацвіла в твоїм городі! Тішся, як я тішуся” [6, с. 319].

Потіха диво-бабусі пов’язана з майбутнім, про яке мріє вона, цілуючи і обіймаючи любу невістку, чим здивувала її, бо завжди була строга і ніколи нікого не цілувала: “Ти моя доненько! [...] Ти моя квіточко! Ти моя радість! Шкода тебе для такого нездари, як твій муж. Я знала, що ти відчуєш се й сама. Та проте будь благословенна в Бога, що прийшла звеселити нашу хату. І приведи мені внука, щоб був гідний тебе і мав таку золоту головку, як він” [6, с. 322].

Майбутнє, як мрія, зрештою, не тільки бабусі, але й Марисі, хоча вона, мрія, наявна поза текстом, але підтверджена епізодом зустрічі Марисі з Нестором та їх інтимної близькості.

Психологічна колізія, за якою стоїть безперспективний стан подружжя з Мироном, розв’язується чи, точніше, розкривається в бабусиній мрії, яку вона відкриває улюбленій невістці.

Напрошується паралель між новелою і драмою “Украдене щастя”. Інші мотиви, інший сюжет, але спільне поєднання людей на ґрунті пошуку щастя, а не його втрати.

Марися по-своєму знаходить вихід у майбутнє, якого прагне бабуся, а Марися, певна річ, не заперечує. Але *не заперечене* мусить стати таємницею для всіх героїв новели. Ця думка, очевидно, пробуджена автором у реципієнта, котрий, без сумніву, стане на боці другого і третього дива...

Життя стало неначе сном або “забутими тінями”... Новела, отже, позначена, як і інші, тут проаналізовані, “прихованим” авторським мисленням з явною *новизною* естетики

слова, а саме: без найменшого натяку на “моралізування” в минулому “старого” реалізму чи “народолюбного” пієтизму “Повії” або “Хіба ревуть...”, чи “бунтарства” “Миколи Джері”. Можна вибудовувати довгий ряд, поза всяким сумнівом, *знаменитих* творів, без будь-якого применшення їх вартости, як свідчення *поступу* нашого письменства і підготовки або обґрунтування змін, тим разом позначених у новій генерації авторів, почавши від Ольги Кобилянської чи Василя Стефаника, серед яких Іван Франко як критик осмислював цю новизну і як письменник, сприйнявши її, засвідчив утвердження цього мислення у власних творах.

Новела “Неначе сон” подібна до аналізованих тут “прихованою”, тобто недекларованою публіцистичними відступами новизною мислення, що, до речі, однозвучне з прагненнями показаних двох “див”.

Іван Денисюк у теоретичних студіях новелістики звертав увагу на *сталість* малої прозової форми, водночас приймав тезу польської дослідниці Стефанії Скварчинської про “еластичність” жанрів [2, с. 66]. Розглядаючи малу прозу кінця XIX – початку XX століть, Іван Денисюк наголошував на національній специфіці, подиктованій історичними обставинами, як *трагізм* чи *новела долі*, але з пануванням пафосу “хвали життю” [3, с. 73]. Дослідник відзначив на початку XX століття появу двох типів новел – *акції* та *настрою*, ілюструючи їх новелами Івана Франка “Муляр” і “Вільгельм Тель” [3, с. 79]. Але своєрідність Франкових новел засвідчує *злиття* цих типів в одній новелі: “Мій злочин”, “Неначе сон”, як свідчення модерністичного підходу автора до життєвого матеріалу і його художнього осмислення.

Ця безсумнівна новизна помітна, наприклад, у невеликій новелі “Поки рушить поїзд”, коли машина “олюднюється” і діє, як “жива людина”, чим досягається особлива принадність твору, спрямованого на читача, на котрого переноситься весь пафос “олюднення”, що модифікується в самій “мові” машини: “Ану, просторе, тепер ми помірємося. Агей, дорого, – під ноги мені! Ану, кілометри, назад, назад, поза мене, десятками, сотками! Живо, живо, бо “Черепаха” їде!” [7, с. 73].

Сама ж назва машини наголошує на запереченні нешвидкого руху, властивого черепаці.

Щодо стилю цієї новели, то Роман Голод справедливо називає імпресіонізм, який конкретизується як мовно-стилістичними прийомами (названо півдесятка), так і кольорово-звуковими “мовними сигналами”, призначеними для читача, але, що не маловажно, на думку автора статті, написання реалізувалось “завдяки хвилевому послабленню” письменника, критично налаштованого до модерністичного декадентизму [1, с. 166].

Модерн, що захоплює мислення письменника і способи його відтворення, націлений на психологізм, бо саме тут віддзеркалюються час з його проблематикою і людина, невід’ємна від нього. Проте з початком XX століття все більшої сили набуває філософія екзистенціалізму, що проникає у психологізм не з метою зруйнувати його, а, навпаки, посилити. І якщо Марися робить сама по собі негласний вибір на користь Нестора, то таким же переконливим вибором є неминуче спрямування психічно неврівноваженого

молодика, таки хворого, на отримання батькового спадку в новелі “Син Остапа”, інакше припиниться його екзистенція. Навіть у такій незвичній новелі, як “Поки рушить поїзд”, вибір робить людина для руху поїзда, як символ життя в русі. А в новелі “Мій злочин” вибір героя – покаяння, що стимулює екзистенцію героя саме в свободі.

Очевидно, не буде відступом від правди, коли всі названі тут речі малої прози Івана Франка назвати яскравим свідченням творчого використання нових естетично-філософських і стильових віянь того часу. Майстер слова, Іван Франко чутливо сприймав нові шукання як старшої, так і молодішої генерації письменників, а все нове не обов’язково мало бути модерністичним декадентизмом. Ускладнення мистецької палітри живописання словом мотивується позачасовою потребою зростання й осягнення нових вершин мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Голод Р.* Локомотив “На крилах із гармоній”. Мікростудія Франкового оповідання “Поки рушить поїзд” // Українське літературознавство. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. Вип. 70. С. 157–167.
2. *Денисюк І.* Жанорові проблеми новелістики // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. Т. 1. Літературознавчі дослідження. Кн. 1. С. 18–59.
3. *Денисюк І.* Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. Т. 1. Літературознавчі дослідження. Кн. 1. С. 69–93.
4. *Підсвідоме, Психоаналіз* // Літературознавча енциклопедія / автор-укладач Ковалів Ю. І. Київ, 2007. Т. 2. С. 216; С. 290–291.
5. *Франко І.* Мій злочин // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 20. С. 62–68.
6. *Франко І.* Неначе сон // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 22. С. 318–322.
7. *Франко І.* Поки рушить поїзд // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 20. С. 69–72.
8. *Франко І.* Син Остапа // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 22. С. 323–326.
9. *Psychologizm* // Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Słownik terminów literackich. Wrocław; Warszawa; Kraków, 2005. S. 454–455.

REFERENCES

1. Holod, R. (2008). Lokomotyv “Na krylakh iz harmonii”. Mikrostudiiia Frankovoho opovidannia “Poky rushyt poizd”. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, vyp. 70, 157–167.
2. Denysiuk, I. (2005). Zhanorovi problemy novelistyky. In: *Denysiuk, I. Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, t. 1. Literaturoznavchi doslidzhennia, kn. 1, 18–59.

3. Denysiuk, I. (2005). *Ukrainska novelistyka kintsia KhIKh–pochatku KhKh st. In: Denysiuk, I. Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, t. 1. Literaturoznavchi doslidzhennia, kn. 1, 69–93.*
4. Pidsvidome, Psykhoanaliz. (2007). In: *Literaturoznavcha entsyklopediia / avtor-ukladach Kovaliv Yu. I. Kyiv, t. 2. S. 216; S. 290–291.*
5. Franko, I. (1979). *Mii zlochyn. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 20, 62–68.*
6. Franko, I. (1979). *Nenache son. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 22, 318–322.*
7. Franko, I. (1979). *Poky rushyt poizd. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 20, 69–72.*
8. Franko, I. (1979). *Syn Ostapa. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 22, S. 323–326.*
9. Psychologizm. (2005). In: *Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Słownik terminów literackich. Wrocław; Warszawa; Kraków, 454–455.*

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2019

Прийнята до друку 16.05.2019

IVAN FRANKO'S LITERARY PROSE PSYCHOLOGISM WITHIN THE CONTEXT OF NEW ESTHETIC TENDENCIES: THE NOVELLAS "OSTAP'S DREAMS", "MY CRIME", "LIKE A DREAM"

Liubomyr SENYK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhaylo Vozniak Ukrainian Literature Department,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

At the turn of the 20th century, Ukrainian literature has acquired essentially novel features, which were frequently referred to by Ivan Franko while analyzing the works by O. Kobylanska, M. Kotsiubynskyi, M. Yatskiv, V. Stefanyk and emphasizing new peculiarities of the verbal canvas. Meanwhile, Franko's texts were also evolving towards a more profound psychologism in prose, especially in novellas. The Ukrainian belles-lettres acquired innovative features not without borrowings (not to be confused with imitation) from foreign aesthetic tendencies of the turn of the 20th century, which in itself is a natural process, inasmuch there is no impenetrable wall between different national literatures. The paper analyzes the psychologism of Franko's literary prose in the conditions of arising new aesthetic tendencies. The author has paid special attention to the subconscious as represented in novella "My Crime" and psychopathology ("Ostap's Son") when the protagonist is psychologically unstable, prone to conflict and clearly demonstrating symptoms of sickly condition. Franko's novellas in question are vivid evidence of artistic employment of new aesthetic, philosophical and stylistic tendencies of the time. As a master of the word, Franko was extremely sensitive to new searches of both older and younger generations of writers of the Modernism period. In any case, elaboration of the artistic palette with the help of the word is caused by the extratemporal necessity of growth and attainment of new summits of art.

The scholar believes that Franko's numerous novellas of that time bear traces of existential analysis of the protagonists' behaviour and expressionist manner of the narrative.

Keywords: verbal art, novella, generation, stylistic tendencies, existentialism, expressionism, subconscious, psychologism, propensity to conflict, dream.

**“ФРАНКО НІКОЛИ НЕ БРАВ НА СЕБЕ ТОЇ РОЛІ, ЯКУ ВІДВАЖНО
ПРИЙНЯВ СЕМЕНКО-ЕСТЕТ” (МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ):
ЩЕ РАЗ ПРО ЕКСПРЕСІОНІЗМ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА**

Галина ЯСТРУБЕЦЬКА

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра української літератури,
вул. В.Винниченка, 30а, Луцьк, Україна, 43000,
e-mail: galinaji@i.ua*

Творчість Івана Франка, незважаючи на те, що вже є окрема дослідницька галузь – франкознавство, не перестає живити наукову думку, постачаючи її новими ресурсами. І. Франко, наскільки можна судити, зокрема, з його поетичних зізнань (правдивих стогонів серця), все своє творче життя займався екзорцизмом тої частки свого письменницького “я”, яке проявляло інтерес до естетичних цінностей, що згодом лягли в основу поліструктурної системи, названої модернізмом. Пульсація експресіонізму в поемі “Похорон”, а також по всьому обширу прози й поезії І. Франка, є дискретною, але дуже виразною та симптоматичною і для самого письменника, і для української літератури ХІХ ст. Як і всі переломні ситуації (індивідуальні чи загальноісторичні), рубіж століть і культурно-мистецьких епох містив ідеї, цінності, ідеали, які виходили за хронологічно окреслені рамки з їх типовим змістовим наповненням. На думку дослідниці, існує кризово-межовий екзистенційно-емоційний контекст “я”, що мотивує певну естетичну потребу, котра не характерна для часу, не сприймається і не культивується ним, а лише згодом прочитується як “стильове” прозріння (це стосується й експресіонізму творчості І. Франка). У статті порушено проблему творчого методу Івана Франка синхронно з дискусією про межі явища, що отримало назву “літературний модернізм”. Проблема розглядається в проекції на одну з модерністських естетик – естетику експресіонізму. У фокусі уваги дослідниці – поема І. Франка “Похорон”. Застосовано як провідний феноменологічний метод, а також психоаналітичний та архетипний інструментарій аналізу тексту. Зроблено спробу обґрунтувати естетичну гетерогенність поєми “Похорон” узалежненістю її автора від літературно-мистецьких доміант епохи, що спричинило внутрішній конфлікт митця. Це позначалося на стильових особливостях художніх текстів. Акцент поставлено на Х, ХІ, ХІІ частинах поєми як таких, що найбільше концентрують художню енергію і виражають її через центральний образ-алегорію – похорон. Інтенцію І. Франка узгоджено з гностичною доктриною, зміст якої – досягнути сутнісне. Вагомий фактор у цьому процесі самопізнання як наближення до Абсолюту – екстатичні стани, прозріння, візії. У “Похороні”, а саме в сцені похорону, репрезентовано феномен тимчасової втрати своєї особистості. І. Франко виражає за допомогою експресіоністськи наповненої алегорії те, що лежить за межами свідомості і за межами слова. Стаття презентує нелінійні підходи до літературних явищ.

Ключові слова: метод, стиль, поема, гетерогенність, модернізм, експресіонізм, мистецька доміанта, експресіоністична алегорія, гносис, феноменологія.

Творчість Івана Франка, незважаючи на те, що вже є окрема галузь – франкознавство, не перестає жити науково думку, постачаючи її новими ресурсами. Як і будь-яка інша геніальна особистість, І. Франко – це інтегральна постать. Також окремі факти, як власне біографічні, так і естетичні, вказують на його причетність до імагінативної сфери. Тривають дискусії і щодо базової естетики: реалізм чи модернізм. У результаті доскіпливого, детального аналізу художньої і літературно-критичної спадщини митця Марія Моклиця робить висновок: “Франко не поміняв світогляд настільки, щоб вистачило на домінують суб’єктивізму в процесі і концепції творчості” [5, с. 156]. Мало того, І. Франко, наскільки можна судити з його поетичних зізнань (правдивих стогонів серця), все своє творче життя займався екзорцизмом тої частки свого письменницького “я”, яке проявляло інтерес до естетичних цінностей, котрі згодом лягли в основу поліструктурної системи, названої модернізмом. Найвизначнішим і найпереконливішим у цьому плані є вірш “Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер вие”. Ця невелика за обсягом віршована річ презентує таку силу розпачу, що здатна перекрити кількома рядками все, що написано було І. Франком як свідомий “скромний дар” народу, числом будучністю він тривожився повсякчас.

Йдеться про відмову від себе самого – самозраду. Але самозрада – природна умова самопереростання. Смерть “я” на якомусь етапі екзистенції – ланка ініціального ланцюга, що відкривається в безконечність. У І. Франка спостерігається намагання контролювати цей процес способом переведення позасвідомого в площину усвідомленого досвіду, але не шляхом розширення території его, а імперативним жестом заперечення. Схоже на те, що І. Франко втрапив у пастку позитивізму, сцієнтизму, з якої людство в своєму загалі не вибралося й досі.

Генон Рене у праці “Символи священної науки. Традиційна символіка і деякі з її всезагальних приміненнь” (1926) використовує поняття “матеріалізм факту”, який, на його думку, небезпечніший, ніж матеріалізм переконаний, явний, бо ті, кого він вражає, навіть не усвідомлюють цього. Чи усвідомлював І. Франко, геній Франко, що чинить замах на сутнісне, обмежуючись “матеріалізмом факту” в галузі психології?

Чи усвідомлював загрозу, яку сам же і створював для своїх народжених дітей, не говорячи про “невроджених” і “невиспіваних”? Питання про міру художності в поезії І. Франка постало на зламі століть у процесі ревізії ранніми модерністами напрацювань своїх попередників, воно виявилось частиною полеміки генераційного характеру, яка набула хоч і не радикального, а все ж досить гострого вияву в площині модернізм – традиціоналізм і їх сателітних форм: покликання – громадянський обов’язок, естетство – просвітництво, універсальність – злободенність, художня правда – дидактизм і декларативність і т. д.

Микола Сріблянський зарахував І. Франка до тих, “що значно прибили в собі художників” заради громадсько-політичного “хліба насущного”. У критичному наративі І. Франко співвіднесений із народницьким каноном. Тенденційність, ідеологічність, нехай і національної семантики, сприймалась як пережиток, продукт епохи, що відходить.

Отже, логічно постає питання про письменницький раціоналізм І. Франка – явище, в парадигмі якого варто розглядати те, що назовемо естетичною істиною. Саме нею

нехтував І. Франко на догоду своєму часові. Поема “Похорон” – промовистий вірець такого ставлення митця до власної творчості, підтвердження панування демократичного духу. Євген Маланюк назвав І. Франка “плебеїзованим аристократом” (“Буряне поліття”). “Плебеїзований аристократизм” – це поняття досить достовірно відображає тенденцію, взяту як програмову за часів І. Франка. У вимірі Франка-художника слова вона набула форми боротьби реалізму з модернізмом. М. Моклиця стверджує, що “саме ті прийоми модернізації творчості, які відповідають експресіоністському стилю, у стиль Франка вписуються найбільш органічно. Але стиль як сукупність певних прийомів і засобів важить небагато” [5, с. 156]. Уточнення суттєве: набір стилістичних ознак, що формують рельєф тексту, далеко не завжди свідчить про певну стильову систему з обов’язковими цілісністю, динамізмом, енергетикою як результатом кореляції всіх частин і елементів по горизонталі й вертикалі художньої структури.

Декоративно-стильові прийоми в абстрагованій чистоті ні про що не свідчать, окрім як про засвоєння автором різних літературних технік і опанування певною сумою філологічних знань. Про техніку експресіонізму, не кажучи вже про окремий спосіб переживання світу в усій повноті методологічно-стилістичних характеристик, говорити нема підстав, бо поезма “Похорон” написана 1897 року, а дефініція “експресіонізм” ще не з’явилася в обігу. Термін вигулькнув, щоправда, 1850 року, але то була інформація невизначеного змісту (англійська газета “Tait’s Edinburgh Magazine” опублікувала анонімну статтю, де згадувалося про “експресіоністичну школу” в мистецтві). Якщо нема терміна, то явище не осмислюється, отже, історично не фіксується, але це не виключає його самого. Якщо літературно-виражальні можливості епохи диктує певна оптика, яка є типовою для цього часу, то це не означає, що навіть у самому її центрі не може існувати опозиційна їй естетична структура. Приклад – лірика Тараса Шевченка.

З І. Франком ситуація ще простіша – завершальний період його творчості хронологічно – в ранньому модернізмі, коли експресіонізм як стильова автономія заявив про своє існування. Труднощі та особливості ідентифікації й узаконення українського літературного експресіонізму описані в монографії “Динаміка українського літературного експресіонізму” Галини Яструбецької [9], тому заглиблюватися в це питання нема потреби. У нас інше завдання: зробити спробу знайти причини половинчатої (щоб не казати обскурантистської) позиції І. Франка щодо власного художнього месиджу, котрий не узгоджувався з його ж концепцією світу і людини. Водночас іще раз довести, що історики літератури не повинні розраховувати на рівномірно-плинні еволюційні процеси, де чинно, в педантичній послідовності чергуються мистецькі пласти. У цьому контексті варто згадати таке поняття, як метажестальт – “світова соціокультурна цілісність, яка існує об’єктивно, осмислює себе в історично усвідомлений час, продукує в ньому феномени метаісторії, наприклад циклічне повернення стилів” [4, с. 30]. Окрім так званих об’єктивних причин, що мають виразну детермінантну природу і визначають зовнішній, сенсорний образ світу, є ще причини внутрішнього порядку, вкорінені в психологічну, психосоматичну сферу, де процеси відбуваються за іншими законами. Насамперед тут варто шукати пояснення явищу синхронізації в межах національних

літератур, у глобальному масштабі і навіть у індивідуальному вимірі, адже психологія – категорія не статична, як і світогляд (вони взаємозмінні).

Генріх Вельфлін у праці “Основні поняття історії мистецтв: Проблема еволюції стилю в новому мистецтві” (1915) зазначив: “...темперамент не створює, звичайно, художнього твору, але він є те, що можна назвати вагомою частиною стилів у широкому значенні цього слова, тобто розуміючи при цьому і певний ідеал краси (як індивідуальний, так і суспільний)” [1]. І. Франко – людина, можна сказати, двополюсна. На одному краї – пристрасність, “жар серця” (Є. Маланюк), на другім – інтелект, крізь “суворий фільтр” якого проходять почуття, які згодом складуть основу поезії. Особливо цінну інформацію щодо інтенсивності перебігу емоцій та бінарно-опозиційної структурності Франкового “его” дають його стосунки з жінками. Модель подружнього життя, практикована І. Франком, не узгоджувалася зі загальноприйнятими нормами, особливо ж якщо завважити етичний консерватизм галицько-львівської спільноти. Карл Густав Юнг висловив сумнів з приводу того, чи можуть “в одному індивіді у виразно розпізнаваній формі одночасно виражатися дві свідомості” [7, с. 12], хоча загалом упевнений, що двоїста свідомість цілком можлива. І. Франко – репрезентант такого феномену. Двоїстість проявляється по всьому периметру його особистості і “візуалізується” в текстах. “Тема двійництва – одна з центральних у творчості Франка”, – констатує Тамара Гундорова [3, с. 55], детально й аргументовано вмотивовуючи цю тезу, доповнюючи і розгортаючи думки, висловлені з цього ж приводу Григорієм Грабовичем. Зокрема, вона вказує на те, що Г. Грабович не прочитує суто гностичний “підтекст” наративу двійництва в поемі “Похорон” І. Франка, де означена тема отримала, як уважає науковець, оригінальне потрактування. Діапазон змістів двійництва розширюється від ментально-ідеологічного (Г. Грабович) до екзистенційно-психологічно-феноменологічного (Т. Гундорова). Волонтаризм, політичний ірраціоналізм, релігійний фундаменталізм, радикалізм антиколоніальної боротьби в одній інтерпретації і гностична філософія спасіння через смерть/трансформацію “я” – в іншій. У контексті заявленої зі самого початку теми нас цікавитиме аспект “Похорону”, означений Т. Гундоровою. Що дає гностицизм поеми в плані інтеграції твору в площину експресіонізму? Насамперед потрібно окреслити риси феномену, який називають гностицизмом (або гносисом), представити набір ознак, якими оперують, коли описують це явище. На думку дослідників, найвиразніше властивості гностицизму проявляються у зіставленні з доктриною ортодоксального християнства. Згідно з основоположними принципами гностицизму, в ньому проявляються умонастрої, притаманні **переживанню** (фіксуємо увагу на категорії “переживання”, оскільки саме пере-живання, про-живання себе в світі відіграє в експресіонізмі як концепції базову роль) людиною своєї тотожності абсолютному, в процесі чого на перший план виходить тема знання-самопізнання. Ідентифікація індивідом свого “я”, яке неминуче виводить за межі свідомості, за межі “его” і впирається в **щось**, що не піддається так званому науковому поясненню, – це царина психології і Юнгом названа самістю. Наявність позасвідомих змістів у свідомості з позиції феноменології означає вихід “я” у сферу колективного несвідомого, яке поділяється на дві категорії – інстинктивне й архетипне.

Отож, якщо архетипне піднімається до рівня “єго”, з’являється шанс, при інтенсивності самопізнавальної діяльності, вийти на слід абсолютного. Процеси такого змісту і характеру супроводжуються не лише кількісним розширенням свідомості, але й мають енергетичний показник. Застосування мультидисциплінарного методу виведе нас на фундаментальні рефлексії щодо природи психічного. “Є вказівки і прикмети, які свідчать про те, що психологічні процеси пов’язані енергетичним відношенням із фізіологічним субстратом. Оскільки вони суть об’єктивні події, їх навряд чи можна пояснити чимось іще, крім енергетичних процесів, або, говорячи інакше, попри незмірність психічних процесів, відчутні зміни, спричинені психе, можна зрозуміти лише як феномени енергії” [7, с. 78]. Процеси гностичного походження збігаються з експресіоністичним творчим актом за двома показниками: спрямованістю вглиб, до сутнісного, і набування його шляхом особистого досвіду – досвіду переживання власної невідмежованості від основ світотворення. Принцип діалектичного підходу дає підстави стверджувати, що зміни свідомості такого масштабу, як зміщення точки монтажу завдяки розширенню території “я” супроводжуються великими енергозатратами.

Поема “Похорон”, зокрема її X, XI і XII частини (візійні) – у гностично-експресіоністських критеріях. Тут ця властивість виражає себе в усьому, в тому числі і в психічній інтенсивності найвищого ступеня, еквівалентом може слугувати мова міфів у розумінні рівня концентрації, кореляції, синтезу одиничного і збірного, чуттєво-предметного й абстрактно-універсального. По-іншому, це – продукт свідомості, розширеної на всю глибину архетипного. Така ціль (телос) у гностиків – при збереженні свідомості стати абсолютом. Саме в такому значенні боявся втратити себе, зв’язок зі собою Василь Стус. Очевидно, страх розчинитися в універсумі архетипного змушував Івана Франка тримати свій інтелект-раціо в постійній напрузі й готовності конфронтувати джерелам, звідки йде на індивіда енергія аніми й анімуса. Як у “людському”, в нашому випадку – літературному – вимірі можна “проілюструвати” таку силу енергійного чинника, градус інтелектуального екстазу, котрий у такій психологічній ситуації себе проявляє, – і не щезнути в апофатичній безодні художнього образу (символу, наприклад), розсіявши енергію і втративши чіткі речово-тілесні контури на етапах розгортання нескінченно-ступеневої символічної конструкції? Серед образного реєстру, який, як висловився Г. Вельфлін, становить так званий “нижній шар понять” і не залежить ні від індивідуального, ні від національного характеру перебігу культурно-мистецьких процесів, для означеної вище мети найбільше підходить, на перший погляд, гіпербола і, мабуть, синекдоха. Але збільшення цілого суб’єкта (гіпербола) чи заміна його окремою частиною (також, у принципі, деформація – розростання) стають чинниками такого психологізму, який утримує суб’єкта-персонажа-автора в особистісно-емоційних координатах. В експресіоністськи-гностичному моменті потрібен вихід за ці межі у сферу, яку, за її роллю, можна визначити як імагінативна – це світ вищого стану свідомості, що характеризується відповідним, відмінним від обивательського способом пізнання (гносису). Потрібен засіб, що забезпечить іншу якість психологізму, зміст якого становитиме поєднання ліричного і міфічного, а гіпербола чи синекдоха навіть у найгротескніших конфігураціях залишають текст у площині раціонального. На таку

роль найбільше надається алегорія – випробуваний засіб інакомовлення, на принципах якого будувалися найдревніші сакральні тексти. Якщо добре придивитися, то найбільш резонансний із них сьогодні (і в плані поширення, і в плані походження – та ж Франкова студія “Сотворення світу”) – Біблія – в основі текстотворення має алегоричний чинник. Реабілітацію алегорії на теренах української літератури забезпечила М. Моклиця. До того ж саме цей науковець вказала на концептуальне значення експресивно наповненої алегорії в процесі формування експресіоністської стильової системи, а також висловила думку, що в І. Франка “була можливість закласти підвалини українського експресіонізму, поруч зі Стефаником і Кобилянською. Принаймні, саме ті прийоми модернізації творчості, які відповідають експресіоністському стилю, у стиль Франка вписуються найбільш органічно” [5, с. 156]. Однак, як доводить М. Моклиця, модернізм І. Франка поступається перед пріоритетами зовнішнього світу, який диктує інші законовстановлюючі стильові чинники – реалістичні. У цій ситуації важливо усвідомити, що означає “закладати підвалини”: спрямувати переважну частину свого доробку в одне (експресіоністське) русло чи хоча б на рівні одного тексту продемонструвати можливості явища, яке не вписується в межі типових, доступних для свого часу форм вираження. Небезпідставною для метагештальтного підходу в оцінці літературних процесів є остання позиція. Неусвідомлена самим автором і його епохою художня інформація з огляду на її невчасність через певні оптичні властивості суспільства зазвичай залишається на маргінесах сприйняття, як, наприклад, лірика “чистого експресіонізму” (Михайлина Коцюбинська) Т. Шевченка, на яку звернув увагу Юрій Барабаш, зокрема, “надто експресіоністську” поезію “Чи то недоля та неволя...”, але не ув’язав її з експресіонізмом, а це дало б додаткові літературознавчі бонуси щонайменше для усвідомлення необхідності більше акцентувати увагу не на тому, що притаманне епосі, в якій перебуває митець, а на тому, що виходить за її межі, адже нетиповий як для методу і стилю автора, так і для його часу в плані літературно-мистецьких ідеалів текст скаже більше, ніж офіційно визнана художня доктрина. Отже, у точці збою програми телеологічного змісту з’являється вихід у мнемонічно/футуристичні культурно-цивілізаційні світи. Не варто нехтувати естетичними синхронізмами (у час “експресіонізму” Т. Шевченка існував “експресіонізм” Емілі Дікінсон – американської поетеси), а також стильовими аналогізмами, розкиданими в часі й просторі (варте експресіоністичного підходу “Одкровення” Йоана). У такому рефлексійному контексті поема “Похорон”, як і інші твори І. Франка з інтегрованими в них експресіоністськими мікроструктурами, є цінним естетичним артефактом. У поемі в експресіоністських критеріях витримана центральна частина, саме та, яка, власне, відповідає назві. **Похорон** – виражальна алегорія страху. Навколо неї формується конотативне поле з максимальною енергійною насиченістю, адже персонаж, котрого хоронять, водночас є і учасником похоронної процесії. Грандіозно-моторошна, міфологічна за масштабом картина утримується в межах одної свідомості/самості, що є тим екраном, на який транслюється потік енергії – еманациї від усіх фрагментів-деталей, покладених в основу. Похорон як алегорія нагадує багатогранну геометричну фігуру або ж скульптурну композицію, скомпоновану з кількох частин-епізодів, наповнених гіперемоційно

забарвленими елементами, поєднаними мотиваційним зв'язком похоронного ритуалу.

Поема “Похорон” як естетичний об'єкт презентує стиль (користуємося схемою М. Моклиці), що ґрунтується на ініціативно-гностичних відчуттях-переживаннях.

Ряд домів високих в тіні, другий ряд – одна, ціла,
Нерозривная фаланга сотнями скляних вікон
Вниз поглипує тривожно: бач, надходить похорон.

Зразу військо йде в дві лави, сумно висять хоругви,
Білі мундури кроваві і оружжя всі в крові.
Йде музика полковая, труби, сурми блискотять,
Та не чути ані згука, хоч, здається, грать хотять.
Далі коні ряд за рядом в такт копитами січуть,
Та ні ржання, ні коменди, ані стуку їх не чуць.
Далі котяться гармати, чорний ще від диму спіж,
Та пливають так тихо-тихо, тіні не плили б тихіш.

А за ними знов піхота, знов кіннота, наче дим,
Знов музика, генерали, офіцери, піп один;
А за ним чотири коні, чорні, темний мов туман,
Тягнуть тихо, наче тіні, величезний караван.
Він укритий хоругвами, та вінців на них нема,
А наверху домовина, таємниця мов німа.
Величезна, чорна – тільки металеві окуття
Блискотять – остатні іскри знівченого життя [6, с. 394].

Якщо додати, що “величезний хід той суне” до “величезної чорної брами”, на якій горить вінець, а під ним – “огнистий напис блимає, немов ільща: “Хто сюди ввійде, надію хай навіки попроща” [6, с. 395], й уваяти цю процесію серед “хрестів, хрестів, хрестів в вінках тернових без написів, лиш огник, що горить На кождім гробі...” [6, с. 395], то постане фантазмагорично-гротескне видовище космічного виміру. Гіперболізовані фрагменти цілісного образу похорону діють, як засоби експресіонізації цієї алегорії. “...вартість будь-якого естетичного об'єкта визначається *інтенсивністю прояву*. (виокремлення шрифтом моє. – Г. Я.) протоплазми-стилю”, – зазначає М. Моклиця [5, с. 194].

У цьому плані споріднені “Похорон” І. Франка й “Одержима” Лесі Українки. Їх об'єднує показник енергії, бо, незважаючи на зовнішню несхожість, вони мають (“Похорон” – у своїй центральній частині) однакову природу – фатальність, чим сигналізують про присутність архетипів несвідомого як чинників, що діють постійно і є автономними. Це побільшує ступінь енергії до рівня стихії. Така колосальна сила може мати різні джерела, а відтак бути руйнівною або творильною. Тут ми виходимо на проблему природи психологізму експресіоністського тексту. Масштаб переживання, як і масштаб події, що його спричинила, відбивають певний кількісний аспект психічного феномену і вимагають адекватної естетично-образної реакції. “Психічні інтенсивність і їхнє градування вказують на процеси, що піддаються кількісному визначенню” [7, с. 79].

Енергетичним аспектом психе в поемі І. Франка, “масою в русі” є весь комплекс візуальних моментів похорону – похорону незвичайного і в дійсності неможливого. Подія транспонується в реальність, яка має містичні ознаки. Психологізм набуває іншої якості – в його зміст інтегруються змісти несвідомого. Традиційний психологізм, що охоплює сферу его й особистого несвідомого (в творі – це аналіз причин злочинного кроку Мирона, спроба визнати і назвати свій вчинок), поступається місцем трансцендентно-натуралістичному. Зловісна атрибутика, бінарна опозиція, яку витворює стогін дзвонів, їх голосіння і мертва тиша, котра поглинула всі інші звуки монументальної процесії, дають усі підстави говорити про вглядання не тільки в себе як людину дуалістичну, а в дещо інше, природа чого – за межами власне людського. Енергетичний пік тексту – в рядку: “Мене пожерло озеро студене”. Рядок завершальний, і це важливо для визначення заряду енергії. “Студене озеро” – монстр, чудовисько, паща якого перемеле обидвох Миронів, адже в труну їх поклали в транспозиції “на вбійці вбитий щоб лежав”. Постає логічне питання щодо походження “студеного озера”. Це – образ пекла, абсолютного зла? Одне цілком зрозуміле – це те, що спричиняє нелюдський біль і викликає містичний жах. Можна допустити, що І. Франкові важило не стільки, **що** відбувається з його альтер-его, скільки дати відчуті всю силу, весь міфологічний масштаб переживання самовбійства засобом слова (!). Така от безодня муки і страху перед само-себе-жертвоприношенням мужицтву. Вірш “Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер вие” у плані композиційної досконалості був би доречнішим у жанрі диптиху з X–XII розділами “Похорону”. Але І. Франко знав свою епоху, адресата-реципієнта, тому вкомплектував твір публіцистично прямолінійними коментарями-аналізом, доповненими версією самовиправдання/самозаспокоєння. Поруч із потужною виражальною інтенсивністю алегоричного похорону денотативно-спрощений, соціально і психологічно однозначний наратив I–IX частин сприймається як стильовий дуалізм, що провокує питання щодо його доцільності.

Зокрема, Г. Вельфлін переконаний, що “кожен художній твір оформлений, представляє собою організм. Найпосутнішою його ознакою є властивий йому характер необхідності: в ньому ніщо не може бути змінено або зміщено, але все повинно бути таким, яким воно є” [1]. Практика показує, що митці інколи демонструють протилежне: змінюють свої твори. Це стосується насамперед поезії. Про таку властивість, як варіативність лірики В. Стуса, писала у своїй дисертації Галина Колодкевич. Така ознака свідчить про зміни у внутрішньому світі поета – вихід на інший рівень свідомості, а відтак і зміни в екзистенції вірша, що можуть спричинити і зміщення стильової осі.

У поемі “Похорон” генерується два художні типи: реалістично-психологічний з описово-аналітичними критеріями та модерністсько-експресіоністський, зорієнтований на сутнісно-виражальні цінності. Це дві різні художні мови. Якщо вдатися до аналогій зі сфери образотворчого мистецтва, то це така ж відмінність, як рисунка і живопису, особливо, якщо барва має максимальну міру насичення. В експресіоністську алегорію інвестується особистий досвід, за якого гносеологічна межа посунута до самого краю, за яким – меональна субстанція (в цій точці – спорідненість із гносисом). За феноменологічною градацією самості, яку запропонував К. Г. Юнг, це буде картина розширення его за рахунок якнайбільш можливої приватизації трансцендентної аніми/

анімуса. У такому випадку сцена похорону постане як проекція архетипної природи, котра в художній свідомості здобуває ось таку алегоричну форму. Алегоричний образ похорону має індивідуальне смислове забарвлення, хоча й утримується в інваріантно-семантичній парадигмі. Щоб читач-інтерпретатор отримав необхідну роз’яснювальну інформацію, І. Франко і вдається до розлогого пояснення з урахуванням усіх можливих позицій, з яких оцінюватиметься факт відступництва Мирона, в I–IX розділах. Отже, текст, який презентовано на цій композиційній дистанції поеми, відіграє допоміжну роль. Така частина “організму” поеми була необхідна автору, щоб реципієнт не збився на власні манівці трактування, бо письменникові, вочевидь, важила особиста психологічна правда більше, ніж очевидна естетична, стилістична, ритмоорганізаційна гетерогенність.

Питання у плані художньої необхідності виникає і щодо епілогу. Цей елемент композиції – повністю в координатах епохи І. Франка. Епілог – момент істини, але в цьому випадку – не естетичної, а раціонально-прагматичної. Сцієнтизм бере гору над генієм художника. Очевидно, І. Франко не довіряв собі як митцю, він намагався все, в тому числі й те, що стосується творчого процесу, утримати під контролем свідомості і, що найважливіше, обмежити це причинно-наслідковою парадигмою. Цим І. Франко відрізняється від Лесі Українки. Навіть Йоган Вольфганг фон Гете, котрому вдалося узгодити матеріально-споживацьку, раціоналістично-цивілізаційну сфери з метафізичною, трансцендентною складовою світопростору, на якомусь етапі “віддав себе в руки” власного творіння, і душевна компонента “Фауста” почала “робити Гете”. В І. Франка є щонайменше два твори, де “прадавня візія виходить нам назустріч” (К. Г. Юнг) – це “Каменярі” і “Похорон”. Візії, як і належить їм за призначенням, мають ініціаційний характер. Відчуттєве середовище ініціацій – апріорі експресіоністичне. Чи здобуде воно експресіоністську форму – залежить від міри дистанціювання від пережитого (імовірний також і момент конгеніальності), яке диктуватиме адекватні артистичні засоби. Сновізія похорону в поемі І. Франка – особиста. Про це свідчать, насамперед, стилістичні конструкції – від першої особи – а також інтонація, яка не підлягає вербальній утилізації, але безпомилково вловлюється через внутрішньо-особистісне зрощення зі зображеним. Експресіонізм проявляється як по вертикалі (світопереживання в найвищій точці інтенсивності), так і по горизонталі (система художньої атрибутики, конотативний континуум семема “похорон”). Поема І. Франка у своєму стиле- і сенсотвірному вимірах – не дидактична алегорія чогось відомого, сталого, конвенційного, це – вираження стану героя/автора в масштабі архетипних величин, розбуджених відхиленнями свідомості від унормованого шляху.

Забезпечуючи “позитивістським” епілогом свою поему, І. Франко обрав роль ексзорциста експресіонізму, зрозуміло, не знаючи, “дух” якого стилю він вирішив нейтралізувати. Такий жест митця, таке композиційне вирішення – свідоме відмежування від себе, глибшого за себе усвідомленого, – це зміцнення своєї раціоналістично-наукової світоглядкової позиції (в художньому методі – реалістичної). І. Франко презентував себе як заручник свого часу в його естетичних і соціально-психологічних домінантах. Це – вимушений художній реверанс у бік консервативної українсько-галицької спільноти, який не перебиває експресіоністськи представленого похорону в “Похороні”.

Спроба екзорцизму експресіоністичного духа не дала бажаного результату – експресіоністський похорон підпорядковує собі всі інші риторичні побудовання і є ключовим, зановстановлюючим (у художньому плані) чинником у творі. Епілог – епізод особистої біографії І. Франка в перебігу його світогляду, а ті три розділи, що передують Епілогу, – це “прадавнє переживання”: поет торкнувся тих цілющих та рятівних глибин душі, де ще ніхто зосібна не відокремився для самоти свідомості (психомеонізм), аби торувати сповнений страждань, хибний шлях, де всі ще ширяють разом, і тому відчуття та вчинки окремої людини (*des Einzelnen*) стосуються усього людства” [8, с. 107]. Пульсація експресіонізму в поемі “Похорон”, а також по всьому обширу прози й поезії І. Франка, є дискретною, але дуже виразною та симптоматичною і для нього самого, і для української літератури ХІХ століття, що підходило до свого завершення. Як і всі переломні ситуації (індивідуальні чи загальноісторичні), рубіж століть і культурно-мистецьких епох містив ідеї, цінності, ідеали, які виходили за хронологічно окреслені межі з їх типовим змістовим наповненням. Окрім того, існує кризово-межовий екзистенційно-емоційний контекст “я”, що мотивує певну естетичну потребу, котра не характерна для часу, не сприймається і не культивується ним, а лише згодом прочитується як “стильове” прозріння. Експресіонізм у творчості І. Франка – з цього ряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вельфлін Г.* Основні поняття історії мистецтв: Проблема еволюції стилю в новому мистецтві. URL: <https://litmir.me/br/?b=556010&p=3>.
2. *Грабович Г.* Вождівство і роздвоєння: “валєнродизм” Франка // Грабович Г. Тексти і маски. Київ: Критика, 2005. С. 95–140.
3. *Гундорова Т.* Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду. Київ: Либідь, 2006. 360 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т.; [авт.-укладач Ю. І. Ковалів]. Київ: ВЦ “Академія”, 2007. Т. 2. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
5. *Моклиця М.* Алегоричний код літератури, або Реабілітація алегорії триває: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 292 с.
6. *Франко І.* Твори: у 2 т. [вст. ст. П. Й. Колесника]. Київ: Дніпро, 1981. 533 с.
7. *Юнг К. Г.* Архетип і позасвідоме: пер. з нім. Київ: Український письменник, 2014. 400 с.
8. *Юнг К. Г.* Психологія та поезія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.; [за ред. Марії Зубрицької]. Львів: Літопис, 1996. С. 93–107.
9. *Яструбецька Г.* Динаміка українського літературного експресіонізму: монографія. Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2013. 380 с.

REFERENCES

1. Velflin, H. *Osnovni poniattia istorii mystetstv: Problema evoliutsii styliu v novomu mystetstvi*. Retrieved from: <https://litmir.me/br/?b=556010&p=3>.
2. Hrabovych, H. (2005). *Vozhdivstvo i rozdvoiennia: “valenrodyzm” Franka*. In: Hrabovych H. *Teksty i masky*. Kyiv: Krytyka, 95–140.
3. Hundorova, T. (2006). *Nevidomyi Ivan Franko: Hrani Izmarahdu*. Kyiv: Lybid.

4. *Literaturoznavcha entsyklopediia*: u 2 t.; [avt.-ukladach Yu. I. Kovaliv]. (2007). Kyiv: VTs “Akademiia”, t. 2. (Entsyklopediia erudyta).
5. Moklytsia, M. (2017). *Alehorychnyi kod literatury, abo Reabilitatsiia alehorii tryvaie: monohrafiia*. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo.
6. Franko I. (1981). *Tvory*: u 2 t. [vst. st. P.Y. Kolesnyka]. Kyiv: Dnipro.
7. Yung, K. G. (2014). *Arkhetyp i pozasvidome*: per. z nim. Kyiv: Ukr. pysmennyk.
8. Yung, K. G. (1996). Psykholohiia ta poeziia. In: *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.*; [za red. Marii Zubrytskoi]. Lviv: Litopys, 93–107.
9. Yastrubetska, H. (2013). *Dynamika ukrainskoho literaturnoho ekspresionizmu*: monohrafiia. Lutsk: PVD “Tverdnyia”.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2018

Прийнята до друку 14.05.2019

**“FRANKO NEVER TOOK ON THE ROLE THAT SEMENKO-AESTHETE BRAVELY ASSUMED” (MYKOLA KHVYLOVYI):
ONCE AGAIN ABOUT EXPRESSIONISM
IN THE WORKS OF IVAN FRANKO**

Halyna YASTRUBETSKA

*Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Ukrainian Literature,
30a, V. Vynnychenko Str., Lutsk, Ukraine, 43000,
e-mail: galinaji@i.ua*

Despite Franko studies being a separate area of research, Ivan Franko’s legacy keeps inspiring academic minds with new resources. Judging by Franko’s poetic confessions (unfeigned moans of the heart), his entire creative life was devoted to exorcising that part of the writer’s “ego” which demonstrated interest in aesthetic values which eventually became the basis of a polystructural system known as modernism. Expressionist pulsation in poem “The Funeral” as well as in a lot of other Franko’s prosaic and poetic texts is discreet but also extremely vivid and symptomatic for the writer himself and for the 19th century Ukrainian literature in general. Similar to other watershed moments (personal or generally historical), the turn of the centuries and cultural and artistic epochs bore the ideas, values and ideals which transgressed the chronologically defined frames with their typical contents. In the author’s opinion, there is a crisis-borderline existential and emotional context of the “ego”, which motivates a certain aesthetic need, which is not characteristic of the time and is neither accepted or cultivated thereby and only with time can it be traced as a “stylistic” revelation (which is true of expressionism in Franko’s legacy). The article raises the problem of the creative method of Ivan Franko and the discussion about the expanse of the phenomenon known as literary modernism. The problem is seen from the point of view of aesthetics of expressionism. The object of the study is Ivan Franko’s poem “The Funeral”. The major research methods are phenomenological analysis and also psychoanalytic and archetypal text analysis. An attempt was made to justify the aesthetic heterogeneity of the poem “The Funeral” by the author’s dependence on the literary and artistic dominants of the era, which caused the artist’s inner conflict. This affected the style characteristics of his literary works. The emphasis is put on the X, XI, XII parts of the poem which concentrate the densest artistic

energy and express it through the central image-allegory – the funeral. Franko's intention is coordinated with a gnostic doctrine, the idea of which is to understand the essential. A great factor in this process of self-perception as an approximation to the Absolute is ecstatic states, insights and visions. In "The funeral", namely in the funeral scene, the phenomenon of temporary loss of one's personality is represented. With the help of an expressionist allegory, Franko expresses what lies beyond consciousness and words. The article presents nonlinear approaches to literary phenomena.

Keywords: method, style, poem, heterogeneity, modernism, expressionism, artistic dominant, expressionist allegory, gnosis, phenomenology.

THE FOREIGN-LANGUAGE DISCOURSE OF IVAN FRANKO: CREATIVE REVERBERATIONS

Ivan TEPLYIY

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Foreign Languages Department for Humanities,
1, Universytets'ka Str., L'viv, Ukraine, 79000,
e-mail: i_teplyy@yahoo.co.uk*

The paper highlights the specificity of Ivan Franko's foreign-language discourse in terms of creative development of themes, motifs, character-sketches etc. Much has been written on I. Franko as translator, yet a great number of his works, nearly 900, present, at a low estimate, the oeuvre based on the motifs of, say, Ancient Greece or Ancient Rome, transfusions, rehashes, reverberations etc. The research focuses on reception as a major form of dealing with a foreign-language discourse, the basis being I. Franko's poems. It is in the Preface to the "Poems" collection [Vol. 5, p. 7] that a programmatic view on the problem epigraphed by T. Shevchenko's words, "Of course, the stolen", is presented. I. Franko demonstrates, hereby, differing degrees of developing the material borrowed, methodology, as it were, of this process. The poems in question are "Ishtar", "Satni and Tabubu", "The Poor Henry", "The Poem of the White Shirt", "Funeral". The other poems are analysed following the thorough monographic research by A. Skots' [Poems by I. Franko, Lviv, 2002 (in Ukrainian)]. Other forms of mastering a foreign-language discourse, such as creative development, precedent text, figurative analogy, etc. are dealt with too.

Key words: reception, translation, intertextuality, creative development, figurative analogy, creative borrowing, interliterary connections.

"Penetration into the underlying processes of interaction of different cultures is primarily contributed by its most typical main lines, such as inter-literary communication, reception, and translation, the latter, among other things, acting as the most productive link of the former ones. Both inter-literary communication and translation serve as a major dominant for the mutual enrichment of national cultures, interpenetration of the national and the international in the world literary process" [18, p. 27]. One of the major functions of translation is to ensure the internal coexistence of artistic values in the developing literary systems: "We refer translation, as one of the most important manifestations of inter-literary coexistence, to the sphere of genetic contacts since its main function is to maintain the link between national literature and the foreign literary process, and to ensure the internal co-dimensionality of the artistic values of two or more literary systems under development" [17, p. 127]. The same author referred comparison to epistemological categories, maintained it is a basis for integration, way of thinking/non-thinking, comparative studies as a prehistory of global thinking, and influence – as ontological problem [83, p. 25–33 ff.].

Generally speaking, “the process of the author’s interaction with the “foreign” word is nowadays regarded as a dialogue of its own kind. The dialogic interaction between ongoing and foregoing texts, those of one time, but different cultures – it is the problem of intertextuality formation, that of the theory of intercultural communication, which has found a vivid reflection in I. Franko’s works yet requires a careful and consistent study projected on the entire creative heritage of the great writer” [32, p. 69]. The problem requires a broader examination in the comparative literary plane, taking heed of the fact that the very translations, even though occupying a leading position, do not exhaust the creative interaction of I. Franko with other literatures, broader speaking – cultures. The paradigm meeting these requirements seems to be that of Comparative Literature [4; 10; 12; 25; 28; 27; 30; 82; 84; 61; 96], as well as from the standpoint of communicative competence [31], for “the major subject of Comparative Studies” (Dmytro Nalyvayko) is “the coming together of “the native” and “the other”, and the processes occurring hereby, explication of how “the other” becomes “the native”. Nowadays these processes have come to be global in nature and enormous in terms of significance, which enhances the status of Comparative Studies, and simultaneously its topicality in today’s world” [50; 65]. The issue of “international horizons and the comparative discourse of present-day literary theoretical studies” is rightly posited at a monographic level [46], which guides our research in the specified direction. In the perspective of the problem “Translation as a means of intercultural communication” the former is viewed as “a semiotic system of culture” (Olha Dovbush) with the relevant “mechanism of recoding and transportation in the translation of texts of another national culture by taking into account the effect of a comparative factor” [15, p. 366; See also 79–80; 82]. When translation is talked of, culture should be mentioned as well: “Why did I. Franko translate Jolović, a Montenegrin writer, beginner, his first work, almost unknown even among Serbs and Montenegrins? “Because he found in the works of Jolović the unity of international and national, which is an important moment in the history of culture. And one should speak, generally, when speaking about translation, of *I. Franko’s major cultural-shaping mission* [emphasis ours. – *I. T.*] who regards culture as a complex, dynamic, contradictory, and, simultaneously, integral system. Talking about I. Franko, we must not talk about him as having attained or not attained, reached or not reached, we must talk about a *great cultural phenomenon* [emphasis ours. – *I. T.*], and this, hence, is also followed by what concerns translation” [7, p. 298–299].

Still earlier, in 1940, L. Ivanov posited the problem: “Amid an enormous number of works on Ivan Franko, we could not find a special research on the ideological and literary connections of Franko’s oeuvre with the literary output of masters of world literature. [...]. Therefore, the question of the circle of Franko’s literary interests, connections of his work with world literature seems to us quite relevant and worthy of a detailed study” [25, p. 83]. Question is posed to clarify Ivan Franko’s place in world literature, esp. conceptual relations between the works of I. Franko and other writers in general parallels, I. Franko’s closeness to Russian writers of the 19th c., give a general literary analysis of the writer’s works, where need be to reveal their originality [25, p. 84]. The issue of intertextuality, creative connections, is, undoubtedly, of relevance in this work.

However, despite the huge number of publications and a long (more than one hundred years) history of Ivan Franko Studies, the writer’s receptive work proper (reception, inter-

literary connections, the phenomenon of intertextuality, etc.), whose most widespread and most well-known form is translation has not been the subject of *a systematic and thorough* research.

“Ivan Yakovych has translated into Ukrainian the works of about 200 authors from 14 languages and 37 national literatures” [53, p. 4]. His creative work, written predominantly in Ukrainian (most of the texts), Polish, German, Russian, Bulgarian, Czech is assessed, by low estimate, to be several thousand works totaling to more than 100 volumes. In the whole of Ivan Franko’s lifetime, more than 220 editions, including 60 collections of his original and translated works, various in genre, appeared in separate books and brochures [78; 53, p. 3–4].

Conceptual tenets. I. Franko, according to scholars, resorted to all acceptable to him forms of mastering foreign works – from translations to figurative analogies – and was the first to distinguish between them [52, p. 29]. Figurative analogy is “one of the forms of creative interaction and reverberation of the authors: the writer’s drawing the reader’s attention of to a world-famous work of literature or art somewhat resembling this work, being somehow associated with it through an idea, a figurative system, and sometimes through composition and style” [38, p. 279]. Sometimes this analogy appears even in the title of works, e.g. “Khodyt’ Faust...” [Faust Going...] by P. Tychyna, “Smert’ Hamleta” [Hamlet’s Death] by M. Bazhan a. o. Invoking various kinds of aesthetic associations in the reader, such analogies make it possible to deeper understand the work in question [38, p. 279].

In the preface to the “Poems” collection, having taken as epigraph T. Shevchenko’s: “Of course – stolen”, I. Franko outlines a programmatic view of the problem: “When it is true that the major significance of poetry lies in the fact that it expands our individuality, enriches the soul with such impressions and feelings it would not experience in an ordinary life or would not experience in such a strength and clarity, then I think that the rendition of foreign-language poetry, that of all ages and nations, into the mother tongue enriches the soul of the whole nation, appropriating to it such forms and expressions of feeling it has not had hitherto, building a golden bridge of understanding and mutual feeling between us and distant people, generations of old. / With this view, I offer these poems to our community” [70, vol. 5, p. 7].

The poems meant are these – “Ishtar”, “Satni and Tabubu”, “The Poor Henry”, “The Poem of the White Shirt”, “Funeral”. “Ishtar” – I. Franko proceeds – is an extract from the Old Babylonian cosmogony epic that had been originated some 2000 years before Christmas and had as its main theme the heroic deeds and adventures of the Babylonian national hero Izdubar. [...]. What is given here is *as much faithful as literal translation* [emphasis added. – I. T.] of the Babylonian text, some paragraphs only being added by me to fill in the gaps” [70, vol. 5, p. 7]. The second poem “Satni and Tabubu” may be considered the precursor of the modern novella, despite being written some 200 or 250 years before Christ [...]. Here, too, I give as much as possible a faithful translation, without adding a word of my own, except for the concluding two lines substituting for another, fairy-tale ending in the original, where Tabubu in the last minute changes into a terrible monster” [70, vol. 5, p. 7–8]. The three other poems are based on medieval Western European stories. “The share of my own effort in these works differs. In the “Poor Henry” I could make use of almost foreign samples, whereas in “The Poem of the White Shirt” I had to *lend almost all color to the story, and something still*

more [emphasis added. – I. T.] in the “Funeral”. After all, in the notes to each poem I give its sources, and one who is interested may clear out which in them is mine, and which I have found ready” [70, vol. 5, p. 8]. These words, like a droplet of water, if schematically, reflect the variety of creative forms, based, in addition, on foreign sources. And a warning of principle – *what* to translate: “I may meet with a reproach what for I fly my fancy to so distant times and lands, why I don’t sing of the nearby. Sorry! But how can I help it? I can crow as I know. After all, the thing, I believe, is not in the barrel the poet takes the drink he offers his people from, but in *what kind* [emphasis added. – I. T.] of the drink he offers them – whether a pure reinforcing wine or a slumbering drug. I do not traffic in drugs” [70, vol. 5, p. 8].

Translation was found to occupy the leading place among the three main forms of assimilating a foreign-language text. It is advisable that one should accept the following as a working definition of it as the important form of inter-literary relations: “reproduction of the text in another language, transcoding it from the original language into that of the receptor” [28, p. 67] and, in the framework of the genetic-contact approach, of reception as one of the categories of interliterary communication, along with influence and borrowing, viz. “reception is a synthetic form of genetic-contact relations, which consists in the perception of ideas, motifs, images, plots from works of other writers and literatures and their creative rethinking in national writing or creativity of the author” [28, p. 59; 64].

It is hard to disagree with the thesis that “along with translation, there are other forms of assimilation of foreign literature. And they are in Ivan Franko. For example, the rendition of “Deutschland – Ein Wintermärchen” is translation, but “The Poem of the White Shirt” – a variation completely original on the theme of world literature. Likewise “The Poor Henry”, etc. There is translation, there is transfusion, there is filiation, there is adaptation – all these forms are in Ivan Franko” [7, p. 299]. **Transfusion** is characterized by the method of **transposition**, i.e. transference of original semantic units into ethno-linguistic components reflecting the target-language picture of the world, and changing the intentional direction of the text to the topical for the target reader [14, p. 12]. A number of other terms such as domestication, paraphrase, imitation, free variation, version a.o. are proposed as genres of translation in terms of a literary polysystem, deep and surface structures etc. [14, p. 12–13]. In the theory of literary comparative studies, it is accepted to distinguish between several forms of reception, such as: borrowing, imitation, stylization, translation. Being an objective-subjective process of interaction and confrontation of linguocultures, reception leads to the creation of such a text in which there is an intersection of conceptual systems of both cultures with orientation to the conceptual features of the recipient one [6, p. 297, 301]. Every translated literature needs an appropriate literary context in order to establish functional communication with the recipient literature, enter its orbit and become an integral part of it [6, p. 299; 48]. The term is used as synonym of “understanding, interpretation” [36, p. 101], in particular within the context of defining the relationship of verbal art with conscious manifestations of collective memory, its roots in the past, and also analysis of the effects of different traces of memory on the process of writing original and translated works, and their reception (in the scholar’s understanding).

“School of the Poet” by I. Franko is known to many. The poem was first published in the book “Iz dniv zhurby. Poeziyi Ivana Franka” [From the Days of Sorrow. The Poetry by

Ivan Franko]. Lviv. At the author's expense, 1900. – P. 61–69 [76]. It is believed to be a *free translation* [70, vol. 3, p. 398], but, rather, it is an imitation. The publication opened with the author's "Foreword", placed at the beginning of volume 5 in the 50-volume edition [70, vol. 5, p. 7–8]. It is based on H. Ibsen's Norwegian original as translated into German. In the German edition of H. Ibsen's poem authored by Christian Morgenstern the structure of the poem is quite different (18 eleven-syllable lines of the distich as opposed to 60 seven-syllable quatrain-lines in I. Franko's imitation):

Macht der Erinnerung

Henrik Ibsen
Hört, wißt ihr wohl, wie ein Bärenbändiger
Wird seines Tieres Vergeßlichkeit Endiger?

Er läßt es in einen Braukessel sitzen;
Drauf läßt er den Kessel mit Kohlen hitzen; [...].

Ich fühl's wie ein Stechen unter den Nägeln, –
Und da tanz' ich auch schon nach der Verskunst Regeln.

Übersetzt von Christian Morgenstern [88, 31].

There exists, simultaneously, another translated version into German – the one I. Franko might most probably use, for the poem was written in 1900, whereas that by Ch. Morgenstern is dated 1913 (it might, though, come into being earlier). L. Passarge's translation was issued without the indication of its publishing date. Moreover, it is written in Gothic characters, which suggests that it had been out of the press. And its rhythm is closer to I. Franko's – most likely, he made use of this "original":

**H. Ibsen, Norwegen
(1828–1906)**

Die Macht der Erinnerung

Ihr weißt wohl schon, wie man Tiere dressiert;
Wie der Bär sich zuletzt als Tänzer geriert?

In einen Braukessel schnürt man den Kunter,
Und macht ein helles Feuer darunter.

Der Bär strebt über den Rand vergebens;
Doch der Führer spielt! "Freut Euch des Lebens!"

Vor Schmerz faßt ohne Besinnung der Zottige,
Er kannt nicht stehn und muß tanzen im Bottiche.

Und spielt man später die Melodie bloß,
So wird in ihm das Tänzergenie los.

**Г. Ібсен, Норвегія
(1828–1906)**

Сила спогаду

Чи знаєте гаразд вже ви, як звірів дресирують,
Як із ведмедя врешті танцівника формують?

У чан великий отакий вже вуйка затягають,
Огонь яскравий унизу тимчасом розкладають.

Дарма на стінку лізе він – ба, вирватися годі,
"Радійте жить!" – вожатий гра ведмедеві мелодій.

Від того болю Волохач свідомість утрачає,
Стояти більш не може він, тож танцювати має.

Звучить уже мелодія щоразу то вільніше,
І геній танцю проступа у нім щораз то більше.

Mir ist selber bekannt, wie herrlich man schwitze,
Bei voller Musik und entsprechender Hitze.

Але відомо і мені, як тут пітніть чудово
При відповідній спекоті і музиці навколо.

Auch verbrannt' ich mir damals mehr als die
Sohlen;
Der Teufel soll die Heizer holen!

Не стопи я тоді попик, – огнем щось більше взяло;
А паліїв отих мені прислав був сам диявол!

Und klingt mir ins Ohr das Lied der Lieder,
So sitz' ich in glühenden Kessel wieder.

І пісня із пісень ота все стугонить у вусі, –
Знов у розпеченім котлі отак і я варюся.

Es brennt mir unter den Füßen und Nägeln;
Da tanz' ich wie toll nach der Metrik Regeln.

Під стопами і нігтями пече щораз то гірше;
У танці мов шалений я під метрику двовіршів.

Translation ours. – I. T.

*Aus dem Norwegischen übersetzt von Ludwig
Passarge [87, p. 42].*

Given below is the English version of the poem made by John Northam:

THE POWER OF MEMORY

Hi, do you know, if a trainer's clever,
how he'll teach his bear something that sticks
forever?

He binds the beast in a brewer's hopper; –
then starts a fire beneath the copper.

His hurdy-gurdy starts grinding a hearty
tune out for Bruin: "Life's one long party!"

The beast soon senses a pain that's lancing;
he can't stand still, so he must start dancing.

And if the melody's played again, –
a demon of dance starts to drive him insane.

I found myself once in the copper, seated
with music full-blast, fire equally heated.

I burnt more than hide on that occasion;
the memory sticks, it defies erasion.

And each time *that* distant memory's called on,
I feel I'm bound in a red-hot cauldron.

It feels like one's quick when a sharp thorn's in it; –
I *have* to dance with my verse-feet, that minute.

Written in Genzano, 1864 [97, p. 202].

(Note: to save space, the text is presented in two columns, traditionally – in one).

This is how the English translator ends his *Preface* (p. 2–5): “As to form, I have risked the hazards of reproducing as nearly as possible the verse structures, rhyme schemes and meters of the original” [97, p. 5], and that, really, springs to the eye, without the closeness being too risky.

It looks as if, according to the content, L. Passarge's translation, in Gothic script, were closer to the original. Such, as we assume on the strength of the three translations from the Norwegian original, is the structure of the poem. As a basis, we take L. Passarge's version as a probable source of translation, maintaining that of K. Morgenstern's rendition does not differ substantially in terms of content and form, being, perhaps, stylistically “heavier” as too formally close to the original. The degree of I. Franko's free employment of this plot can be judged from a comparison of his own work and the German “original” (see below):

Г. Ібсен (за Л. Пассарге)

Чи знаєте гаразд вже ви, як звірів дресирують,
 Як із ведмедя врешті *танцівника* формують?
 У чан великий отакий вже вуйка затягають,
Огонь яскравий унизу тим часом розкладають.
 Дарма на стінку лізе він – ба, вирватися годі,
 “Радійте жить!” – вожатий гра ведмедеві мелодій.

Під стопами і нігтями пече щораз то гірше;
 У танці мов шалений я під метрику двовіршів.

[...].

[For greater detail see 64, p. 110–111].

І. Франко

Чи знаєш, брате, як учать
 медведя *танцювати*?
 На бляху на залізную
 Веде його вожатий.

Під тою бляхою *огонь*
 розпалює помалу,
 а скрипкою збуджа в душі
 любов до ідеалу.

Та не один медвідь отак!
З ним, брате мій, посполу
і кожний з нас, поет-співак,
таку проходить школу [...].

і піднімається бідак
на віршовії стопи.

We italicize the common features of the “original” and I. Franko’s poem: out of I. Franko’s **15 quatrains only 6** *partially reverberate* with the translation of L. Passarge. Consequently, it is a transfusion, or, rather, a version, i.e. the interpreter adheres to the original as a sample, but involuntarily, as a result of incomplete or erroneous interpretation, or deliberately, as a result of incomplete interpretive instruction, removes dominant semantic-stylistic components [14, p. 12–13]. On the other hand, the publication of K. Morgenstern is available in I. Franko’s library (Institute of Literature, National Academy of Sciences of Ukraine), which suggests a strong assumption: this is the “original” of the adaptation in question.

By the way, the third volume alone, alongside this well-known poem, includes a number of suchlike works, viz.: “The Knight (from Heine)”, first known as “The Prologue from Heine”, “The Scottish Song (From Pushkin)”, “The Unhappy [Lady] (From A. K. Tolstoy)”, “Mermaid” (From Pushkin); “Revenge for the Killed Man” (Arabic Duma from Goethe) [70, vol. 3, p. 304–305; 311; 316; 318–320; 320–324]. So, we have 5 more such transfusions, perhaps even 6: it is not certain whether “Meleager. An Excerpt of the First Song” (1905) is not a transfusion [70, vol. 3, p. 351–356]. Under the influence of H. Heine’s poetry, the poem *Akh, kob to ya був musykantom* [Ah, were I but a musician] was written, as we learn from the letter to O. Roshkevych (Lviv, end of August 1878): en route to Lviv, “all way along, lying on the bench and hitting my head against the board [...], singing to myself to the tune of “Du hast Diamanten und Perlen” [You Have Diamonds and Pearls (G.)], a song gradually composed on the model of Heine’s “benevolent follies” that, as a “corpus delicti” [proof of evidence – Ed.], I’m sending to you” [70, vol. 48, p. 107].

The full text of the “School of the Poet” may be found in I. Franko’s work “From the Last Decades of the 19th Century” too [70, vol. 41, p. 528–529], where the author writes: “But let us not forget that the school we have passed so far was an artistic school, the very one that Henrik Ibsen so well illustrated in his parable”. Further, at the end of the work, the text of the poem is given, and it is added that now, too, we must pass a political school, a good lesson of which has already been given by the “great teacher” K. Badeni”.

We assume, generally, that the number of transfusions is much larger: 893. Along with the now well-known “School of the Poet” it is also worthwhile to refer them to the “Poetic Works Based on the History of Ancient Rome” [70, vol. 3, p. 48–49; vol. 6, p. 191–516; vol. 7, p. 7–573]. The “ancient” echo is traced with Horace as well (“Ad Melpomenem”): “Non omnis moriar, *multaque pars mei* / Vitabit Libitin(am)...” [86]. I. Franko’s poem *Ukrayina movyt’* [Ukraine Speaks] reads: “Thy “ego’s” *very finest share*” / Will not be laid down in grave with thee” [75, p. 81] (italics added. – *I. T.*). Likewise is Seneca “echoed” [67; see also 68].

It should be noted here that I. Franko is the author of translations proper from H. Ibsen, viz. the three poems – *Do zaplakanykh potomkiv* [To the Descendants in Tears], *Metelyk* [Butterfly], *Do moho druha, revoliutsiyynoho besidnyka* [To My Friend, the Revolutionary Interlocutor] [22–24], where there is no borrowing of only one or two semantic macrocomponents of the source text, on whose basis a new poetic structure is constructed (genre **free variation**) [14, p. 12–13], but are fully reproduced both semantic (deep-structural) and structural (surface-structural) components of conditional primary sources, albeit with the help of the German language as the intermediary one. In the original (“Literary-Scientific Herald”), however, the author’s last name runs as “Henrik Ibzen”. To quote an extract from the first poem – *To the Descendants in Tears*: “Тепер його слава у вас на устах, / Тоді як від ваших ударів поляг. Він світло зажег, де ви в п’їтмі корпили, / За теж його першого ви й осліпили” [43, p. 538]. (His glory from your lips so well now flows / Whereas he has died from your very blows. / He burnt the light for you, where you groped in darkness, / For which was the first whom you rendered to blindness).

The best, probably, example of I. Franko’s intertextuality is his translation of G. Byron’s dramatic mystery “Cain” (Lviv, 1879), followed, 10 years later (1889), by the publication of his own work, *Smert’ kayina* [The Death of Cain]. In the letter to M. Drahomanov dated March 20, 1889 the poet wrote: “I wonder a lot what you will say about the “Cain”? It had been sitting in my brain since I was translating Byron’s “Cain”, and only last year did I somehow cope with this Jewish legend, mingling with it a piece of the legend of Faust who inspected the paradise from the heights of the Caucasus. With the rehash – I will say boldly – I tired myself out thoroughly: the whole thing had been twice reworked fundamentally, so that from the originally written there hardly remained untouched up to 200 verses, some parts being reworked three and four times, the craftsmanship completely cold, like that of an apprentice. Many traces of that craftsmanship have remained visible, I’m afraid” [70, vol. 49, p. 203–204]. Another graphic, perhaps, example, is “The Poem of the White Shirt” [7, p. 299]. There is also “a free rehash of the drama by the prominent Spanish playwright Pedro Calderón de la Barca (1600–1681) “El Alcalde de Zalamea” [70, vol. 24, p. 432] known under the title “Viyt zalameys’kyi” [The Village Elder of Zalamea]. The first mention of the work at it occurs in I. Franko’s letter to the theatrical section of the *Rus’ka besida* [Ruthenian Conversation] (December 6, 1893). Three months later, in his letter to M. Drahomanov dated 11 March 1894 I. Franko wrote: “I have meanwhile finished *the rehash* [italics added. – *I. T.*] of Calderón’s “Alcalde de Zalamea”. Will, do you think, the police and Polish censorship release it? If they did, I would have a compensation for both of my original pieces (“Riabyyna” [The Rowan-Tree] and “Uchytel” [Teacher] – *Ed.*), though the fee for the rehash is meager –

50 guilders” [70, vol. 49, p. 473]. As is evident from the cited letter, I. Franko worked at the rehash of *Alcalde de Zalamea* till March 1894 [70, vol. 24, p. 432]. Of great interest to us is that “For his rehash I. Franko made use not of the Spanish original, but of the German versification: “Der Richter von Zalamea. Schauspiel von Don Pedro Calderon de la Barca. Übersetzt von J.G. Gries. Halle a. d. Saale, Druck und Verlag von O. Hendel”. This publication is stored in the personal library of the writer (No. 56). It is likely, however, that I. Franko had before him other texts by P Calderón” [70, vol. 24, p. 432]. “In contrast to the versified Spanish original and German translation, the rehash of I. Franko is in prose. After the first performance of “Viyt Zalameys’kyi”, the newspaper “Kurjer Lwowski” (May 30, 1894), reported: “The rehash consisted in some abridgements of monologues and dialogues, on such a grouping of scenes that out of the ten scenes of the Spanish drama there turned out to be 5 acts in 7 scenes, followed by the reworking of the huge story of Isabella taking up several printed sheets, to a scenic image that is not in the original, and, finally, on the rendition of the rhymed 8-syllabic original verse – by Ukrainian prose. As far as we could judge by the recent performance, this rehash suits well for the Ukrainian stage, and Calderón’s masterpiece looks like the image of our present-day reality on the stage elevated one scale above the level of everyday life and sparkled by the glitter of immortal poetry” [70, vol. 24, p. 432]. In late May, 1894 I. Franko, shortly after the completion of “Viyt Zalameys’kyi”, handed the drama’s manuscript to the “Rus’ka besida” [Ruthenian Conversation] theatre “in whose repertoire it lasted a longer than other plays did time, and, as the press reported, had a considerable success with the audience” [70, vol. 24, p. 432]. An explanation as to the elaboration of the plot was adduced by I. Franko to the third edition of his transfusion (22 May 1913): “We have hitherto no full Ukrainian-Ruthenian translation of “Don Quixote” and are likely to wait for it years to come. What I offer the readers here is a free rehash of the main basis of the first part and the completion of the second part of the short novel, rehash from prose to poetry, composed on the model of Spanish folk romances” [70, vol. 4, p. 170]. As to his work on this and some other pieces I. Franko writes in a letter to the editor of the “Herders Konversations Lexicon” Publishers (18 January 1909) [70, vol. 50, p. 364]. It is of interest to note that the second, corrected and supplemented, edition of the poem (“Don Quixote’s Adventures” *rehashed from Spanish* [italics added. – I. T.] by I. Franko) came out in Lviv (1899) [35, p. 180–181]. The translations from Spanish literature include the transfusion in prose of P. Calderón’s masterpiece “Alcalde de Zalamea” i. e. *Salameys’kyi al’kal’d (Zalameys’kyi viyt* in I. Franko). As compared to the text of the original, I. Franko’s transfusion done from a German versification contains a whole number of differences described, in detail, by Ya. Kravec. By giving, however, two additional acts to his transfusion, I. Franko has lent more dynamics to the work, greater fitness for scenic presentation, made it more accessible to the spectator [35, p. 186–187]. In addition, 11 more Spanish romances, among which the ballad “Alcanzor and Zayda” defined as “a Moorish romance, which is I. Franko’s translation from an English rehash” have been translated [35, p. 189; 92, p. 43–48]. As to the Portuguese writer, **Luís de Camões, I. Franko makes a mention of him in his work *Soychyne krylo* [“Jay’s Wing (From the Hermit’s Notes)”]** [35, p. 190–191]. The work is researched in comparison with K.Hamsun’s novel *Pan* [60]. It is assumed that I. Franko’s drama *The Dream of Prince*

Sviatoslav, published in 1895 (*Zhytie i slovo*, Vol. 3, Book 1, p. 21–45; Book 2, p. 198–215, and as separate book in Lviv, with only a verse dedication added) is marked by the influence of a foreign source: “The story of “How King Carl the Gr[eat] Went to Steal” (apparently translated by Ivan Franko from a foreign source), whose plot is close to the drama *The Dream of Prince Sviatoslav* has survived (No. 2185, p. 72–74)” [70, vol. 24, p. 433]. I. Franko as playwright holds an honorary place in Ukrainian literature [91, p. 30]. It has long been noted that I. Franko is known not only as translator. Much of what is in world literature he used in his own oeuvre, employing as a plot for would-be works [25, p. 56; 57; 91, p. 28–29; 20]. In the same way I. Franko established himself as “one of the most prominent Ukrainian writers for children and youth” [89, p. 600], using material from world literature and folklore. First of all, these are the unsurpassed “Fox Mykyta”, “Abu Kasim’s Slippers”, “Bassim the Blacksmith” a. o. Among them is a graceful rehash (“zgrabna przeróbka”) of “Don Quixote” by Cervantes [89, p. 600]. There are also works written on the historical motifs of Ancient Greece and Rome. Volume 6 of the 50-volume edition presents 62 poetic works after the motifs of the history of ancient Rome written in about 50 days – from August 9 till September 29, 1915 [13, p. 108]. Moreover, in the last years of his life (1914–1916) I. Franko worked intensively on translations and transfusions from world literature: Ovid, Dante, Old Scottish, Old Icelandic, Old Norwegian, Old English ballads; Old Greek poems; Albanian, Italian, Portuguese, German folk songs; Spanish romances; plays by A. Pushkin. A very prominent place in this enormous oeuvre is occupied by poetic works based on the history of Ancient Rome. In 1963, the Publishing House of the Academy of Sciences issued the third volume of “Literary Heritage”, in which 129 works of the poet devoted to this theme were published for the first time [13, p. 107]. Works in Vol. 7 complete the cycle of I. Franko’s poetic transfusions based on the history of Ancient Rome, written from 29 September 1915 till 13 March 1916 [74]. Generally speaking, the last period of his life “launched, for I. Franko, the epoch of translations, transfusions, and remakes of works” [91, p. 28]. The best, perhaps, way of expressing the essence of the above-mentioned is in I. Franko’s own words from “Bassim the Blacksmith” [70, vol. 5, p. 91]:

And now, having a free minute,
Brethren dear, if you please it,
Listen to my fairy tale
Of one Bassim, of the cheeky –
This is no invention tricky,
But recount without fail.

Yet, when talking to you this way,
Not in Arabic, my own lay,
I will put it as I see:
Larger here, abridged there,
Adding of my own elsewhere,
That the tale in order be.

(The *Prologue*’s English rendition is given below, in the Appendix). In general, highly appreciating I. Franko’s translations of civic and intimate lyrics by M. Nekrasov, F. Pohrebennyk assumes: “One of the guarantees, perhaps, of I. Franko’s deep penetration into N. Nekrasov’s poetry was *the inner affinity* [italics added. – I. T.] of the Ukrainian poet’s civic lyrics with the ardent muse of the author of the poem “Who Can Be Happy in Russia?”. The works by N. Nekrasov had a profound influence on Ukrainian poetry of the second half of the 19th and the early 20th cc., including I. Franko, who, struggling for

Realism and commitment to the people in Art, civic vocation of literature relied, too, on the experience of his Russian literary associate. One may notice an inner like-mindedness between N. Nekrasov's "In the Village", "The Native Parts", "The Unmowed Strip", "From Work" etc., and I. Franko's civic and revolutionary poetry ("Thoughts on the Edge", "Spring Songs", "Nightly Thoughts", "The Native Village" a. o.). I. Franko's poetry and N. Nekrasov's works reverberate with the harshness and truthfulness in depicting the images of folk life, ruthlessness in exposing the world of evil and injustice, deep sympathy for the fate of the insulted and the destitute, revolutionary orientation. No wonder, I. Franko opened "The Great Din" short novel with the epigraph as extract from N. Nekrasov's poem "The Green Din" by filling it in with a new social content: "Here's going, buzzing a great din!.. The great din, the green din! The people's soul was getting noisy, roaring, and seething, in no way worse than the frenzied nature... Better death than a bondage like that..." [55, p. 129].

Also, the *Withered Leaves* collection includes poems written on the motifs of works in other languages, which gives rise to such a peculiar phenomenon as back translation, one of these being the poem "Lines" by the English Romantic author P. B. Shelley [For greater detail, see 64].

Here, thus, the talk is of *free variation*, formed, by way of reminder, through borrowing one or two semantic macrocomponents of the source text on whose basis a new poetic structure is built [14, p. 12–13]. It is, by the way, the very author I. Franko mentions of in the letter to O. Roshkevych (15.01.1879): "I've just got the poem of the English poet Shelley which I've undertaken to translate" [*Tsarytsia dukhiv* [The Queen of Spirits]. – *I. T.*] (...). But to prevent the second card from looking so unbearably empty, I'll do the following – copy for you the beginning of the poem I'm translating at this moment, amid the happy hopes which I cannot even think of as being unfulfillable. May the spirit of the poet Shelley whose thoughts I'm venturing *to remake* [in the original: the dialectal *perekabachuvaty*, italics ours. – *I. T.*] fly over you and inspire you with such a love, such a tenderness I was burning with while writing the following lines..." [70, vol. 48, p. 144]. To the next letter, I. Franko adds an extract from his own translation of P.B. Shelley's poem "Queen Mab" and the translation into German of the above-mentioned selfsame author's poem "Lines": "In conclusion, I'll write for you Shelley's poetry in Strodman's German translation. Its title is "Elegie", and I came to like it such a great deal. Particularly the first verse, its frantically trembling rhythm and syllable – that's really a miracle. Listen!

ELEGIE

Wenn die Lampe zerschmettert,
Ist ihr Licht im Staube verglüht,
Wenn die Ros' entblättert,
Ist ihr Duft im Winde versprüht;
Wenn die Laute zerbrochen,
Ist ihr lieblicher Klang verhallt;
Wenn die Lippen gesprochen,
Ist ihr Wort vergessen, wie bald!"
[70, vol. 48, p. 151].

ЕЛЕГІЯ

Як у друзки вже лампа,
Світло те в пилюзі догора,
Як одквітне троянда,
Аромат вітерець забира,
А як лютною зламали,
Її любим мелодіям край,
Як уста замовчали,
Їхне слово забулось, на жаль!
(Translation ours. – *I. T.*)

That concluding “Listen!” (in writing!) springs readily to the eye: These are, in fact, unique acoustic images, and “frantically trembling rhythm and syllable”. But the most important thing of what this letter gives to the researcher is the invaluable source of knowledge about the creative laboratory of the interpreter, writer and scholar: what an interlacing of languages, literatures, methods, motifs, themes, images! And this translation served for I. Franko, first and foremost, perhaps, as an impetus for writing the aforementioned verse from the third cycle.

Some researchers maintain that “Ivan Franko translated for Olha [Roshkevych. – I. T.] Shelley, Byron, Goethe, launching, practically, a highly artistic, adequate translation from foreign languages in Ukrainian literature” [53, p. 26]. Still earlier, in 1982, R. Horak expressed the likewise opinion as follows: “Ivan Franko translates, for Olha, from Shelley, Byron, Goethe, starting, in fact, a highly artistic adequate translation from foreign languages in Ukrainian literature” [9, p. 26].

Similarly, I. Franko creatively developed a number of the French poet’s Jean Richepin’s works, having translated but one of them – “An Old Hare” [Un vieux lapin. – I. T.] (*Beggars’ Songs* cycle – La Chanson des gueux) [70, vol. 12, p. 333–335]. As far as J. Richepin’s works are concerned, worth mentioning is, first and foremost, the poem “L’Apologie du diable” [94; 95, p. 129–142], also used later in the third cycle (verse 12) of the “Withered Leaves” (*Ziviyale lystia*):

I. Франко “Зів’яле листя”

3, XII

І він явивсь мені. Не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,
А як приємний пан в плащі і пелерині,
Що десь його я чув учора або нині –
Чи жид, чи єзуїт [71, p. 118, 120].

I. Franko’s “Withered Leaves”

3, XII

And he appeared. Not as hallucination
With horns and hoofs, the tail, as rich imagination
Of bygone days once drew.
But as fine gentleman in cape he was and cloak,
One that I heard as he today or last night spoke, –
A Jesuit or a Jew.
[71, p. 119, 121].

Still earlier, in 1927, “The Pathways of Franko’s Poetry” article (first published in the *Ivan Franko* collected papers (ed. by I. Lakyza, P. Fylypovych, P. Kyuanysia), Kyiv 1927) [69, p. 42] authored by P. Fylypovych parallels poem XII of the third cycle with J. Richepin’s poetry *L’apologie du Diable* (“Les Blasphèmes”, 1884), and the poem “Deuce, the Demon of Separation” – with J.-W. Goethe’s *Faust* [69, p. 43–45], remarking, besides, in the footnote that “in Franko it is not exactly so (may have cited from memory): “Ne croyant pas á Dieu, je ne crois pas au Diable”, i. e. “Without trusting in God I do not trust in Devil”. It would be of interest to dwell on Richepin’s influence in greater detail. The *ultra*-realism of some of Franko’s poems, particularly from “Prison Sonnets” (“decorations from cloaca”) was condemnably compared, by V. Shchurat, with “Richepin’s pictures”. But this is the subject of a special investigation [69, p. 45]. The paper in question was republished in 1991 (See: Филипович П. Шляхи... // Літературно-критичні статті / Упоряд., авт. передмови і приміток С. С. Гречанюк. – Київ : Дніпро, 1991. – С. 84–87) [26, p. 42].

Deep social conflicts and severe personal tragedies in I. Franko's life found – it is believed – a deep reflection in his lyrical drama “Withered Leaves”. This is another point indicating the relation of this drama to “The Sorrows of Young Werther” (*Die Leiden des jungen Werthers*), both works being imbued with a concrete, taken from life, material [99, 69]. Hence – the somber colouring of the drama as a result of I. Franko's constant confrontations with the *Narodovites* (friends of the people), the clergymen, Polish chauvinists, his ousting from the editorial office of the *Zoria* [The Star] magazine and the newspaper *Dilo* [The Cause], fraud in parliamentary elections, severe persecutions and, to cap it all, a serious illness. Those insurmountable obstacles designated in everyday life by the word “fate” occur, according to V. Zyla, throughout the whole drama. Despite I. Franko's personage taking such an attitude on life, people, social struggle, his personal fate demanded staunchness, a force of character. However, as soon as the lyrical hero severs his connection with life, those of others and their struggle for happiness become indifferent to him – there insues a moral and even physical death (“I'm most indifferent today”, 3, III). Willy-nilly, a strong connection is felt here with the fate of Werther, who left the world not because Lotta had refused him, but because he was overpowered by a great mental insult and humiliation. Moral death comes. He loses his faith in life and in struggle, in himself and in the milieu. Under the circumstances, he reconciles with injustice, which transforms love into death. In view of that the spiritual affinity of J.-W. Goethe and I. Franko gets stronger. They compete for the best way to express, to clearly explain love and for the ability to show contradictions between the influx of unrestrained feelings, and the difficult and unsettled life, in order to recreate the complexity and opposition in the world of the one hopelessly in love. Werther and I. Franko's lyrical hero are despaired of life, primarily of public justice, and think about death. In I. Franko, his character meets with the devil for whom he, like Goethe's Faust, will sell (sign away) the soul (“Deuce, the demon of separation”, 3, XI). The acme of tension is in the final stanza: that's the price the hero is ready to pay for delaying his death. The parallel in Goethe: Werther speaks of sin and the Almighty, before whom he would like to unfold all his suffering. In conclusion, another motif – that of mother, which finds its deep reflection in both of the masterpieces under comparison. It gets a pronounced significance, because the heroes are approaching the final end. I. Franko embodies this motif in a separate verse, where it stands out starkly and expressively (“Mummy dear of mine, most beloved!” (3, XIII) [99, p. 69–71; See also 72, p. 122–124]. As early as 1885, I. Franko devoted his “Monologue of the Atheist” – so P. Fylypovych writes – to the problem of reviewing the scientific thought destroying religion (by the way, the author notes, “one should mention here Richepin's *La prière de l'athée* [The atheist's prayer. – I. T.]), only in this case, “Franko is not fascinated by anti-religious campaigning, but his own agitations: “Devil”, by reminding the unfortunate lover of his convictions (“Ne croyant pas au Dieu ...”), starts raking in the poet's soul (“Prepared for a hundred thousand years' burning ...” [72, p. 120]). It's as if a new Myron, one of the character-sketches inherent to Ivan Franko, that of a double [69, 45]. And by way of summing up: “Thus, in the “Withered Leaves” we have not only the poetization of love suffering. The woman's troubadour, poet of the “beautiful lady” [...] – happy or unhappy – could not have been the author that put in the terza rimas

“Woman” – “Allegory to Congratulate the “The Ruthenian Women” Society in Stanislaviv (1884) the following words into the mouth of the “genius”: “I’ll make a woman from the goddess, human being / And from the pedestal of deity thrust off” [...]. It is not Werther before us – not of hopeless love was the idea of suicide born. There happen much more tragic adventures in life... We come to know from S. Vityk’s reminiscences [...] that as early as 1896, Franko appeared to get a serious illness which later paralyzed him and drove to the grave ... He said then: “It would have been better for me to receive a bullet than this illusion have had to come about”. That time saw the concluding verse from the “Withered Leaves” written, viz. “This instrument of smaller style...” (*Otsey malen’kyi instrument*) [69, p. 46]. In cases like this, one can talk about intertextuality, i.e. “the echoing of a work with a literary tradition, artistic forms, genre conventions, stylistic trends [...]. Intertextuality is an aspect of the the work’s structural self-organization, and denotes the involvement into the text of the literary tradition’s context through stylization, parody, travesty, paraphrase, quotation, collage, allusive references or hints, etc.” [28, p. 193; 1]. Probably, intertextuality most manifests itself in the ideas and motifs of work A affecting work B. On the other hand, these are numerous points of contact, or similarity between individual works. This phenomenon is promising on French-speaking grounds [35, p. 38–42; 46]. Moreover, the process of a new work’s entry into a foreign environment can be expressed by the formula below: $XA Sin(wt)$, where “X” refers to the direction of the reception [$A Sin$], and Sin is a function expressing the normativity of the receptive process, w being the frequency, i.e., typicality of the characteristics (a constant value), t – the chronological period, during which the receptive movement takes place. The authors use this general formulation: $D - F At$ [19, p. 127–129].

However, not all researchers accept it: “In my opinion, this term does not reflect the complex interaction of artistic systems, their dialogue, does not make it possible to see the functional nature of the phenomenon they try to analyse with its help. In addition, not *texts* as static sign system interact, but *works* as *factors* of culture that are dialogic as to their nature” [8, p. 47]. In this case, the “text” is likely to require an expanded interpretation, there being no alternative. For our research it is highly interesting to look at “translation in the context of intertextuality”, based on renditions of one work [90]. Intertextuality may be manifested on different levels of the text structure, and rendered not only through tropes and stylistic figures, but also word-formation patterns, spelling or punctuation deviations from the norm, phonic and rhetorical means [57, p. 16]. On the other hand, one should pay attention to the interaction of temporal planes “in cases where the intertextual element (allusion, reminiscence, quotation, epigraph, character-sketch, etc.) appeals to the text of the contemporary writer, the temporal planes of both texts will coexist in parallel; in the case of an appeal to works of predecessors, however, intertextuality predetermines a temporal shift from the time of the work to that of the original source” [54, p. 19], i.e. there occurs an interaction of several time-planes. I. Franko, particularly, in the above-mentioned work from the “Withered Leaves” collection made use of a quote from J. Richepin “As I do not trust in God, I do not trust in devil” (see above), including the individual elements of the surface textual structure. At that time, generally speaking, it was a parallel coexistence of time-planes, because J. Richepin (1849–1926) is I. Franko’s contemporary, whereas such an intertextuality

is already obscured for the general reader of our time. A similar parallelism can be traced in I. Franko's poem "A Talk in the Forest" (collection "From the Days of Sorrow", Lyrical Cycle "Reminiscences", Verse X) [70, vol. 1, p. 26–30], where the ghost of a woman (delusion), standing up for the insulted peasants (perhaps as symbol of freedom, representative of the freedom-loving French people, noblewoman), speaks French. As there are no possible sources, nor any assumptions in the "Comments" to the volume are adduced, it is most likely that I. Franko himself has authored this stylization as a form of intertextuality, i.e. "a work [...], built up from linguistic, figurative, genre, ideological forms, carefully selected from the stylistic milieu under reproduction" [28, 198]. In general, this and many other aspects are the domain of Comparative Literature, i.e. "analytical description, methodological and differential comparison, synthetic interpretation of interlingual and intercultural literary phenomena with the help of history, criticism and philosophy in order to better understand Literature as a specific function of human consciousness" [4, p. 211]. In this regard, comparative literary research in one aspect or another is of interest [See, in particular, 32; 5]. It is worthwhile distinguishing a comprehensive study by V. Korniychuk on the contexts and intertexts of I. Franko [31]. To return to the verse "Conversation in the Forest" (cycle "Memoirs", verse 10), where the heroine is a mysterious French woman whose language is an irresistible avalanche of French and touchingly distorted Ukrainian words" [3, p. 118–119]: *Que ce que'est c'est? Que ce que'est c'est? / Що тут сталось у нас? / Mais pourquoi? Mais pourquoi? Фі, дівчат! Ну, не соромно, Панас? / Mais c'est lâche! C'est affreux / Так трючати жінкам* [70, vol. 3, p. 26]. (The Ukrainian phrases could be rendered as follows: What's up here? [...]. Blimey, girls (harmed)! [...]. Isn't it shameful, Panas? [...]. Shove so much for women). The happy end (the cows are released) has come for the women, and for the poet? We don't know. What we do, is that his heart was "captivated for good" by the unknown French beautiful lady who had finally noticed a young boy, the involuntary witness of her so touchingly funny and desperately bold (in French!) feminine attack on the cruel offenders of the destitute [3, p. 122]. Has it not got concealed here (let's hope, not forever? – *I. T.*) the biggest mystery of Franko's love? ("First and Last Love") [3, p. 125]. In his letter to Uliana Kravchenko (No. 5) I. Franko writes about the ideal of female companions, "who would not just stop a man from th... struggle, but, on the contrary, attract him to it, encourage ..., accompany in it. I knew one such woman, ... I still remember her as a holy one, though she lives but far away, in Paris, or somewhere in France" [44, p. 154]. "There's no date – D. Lukyanovych comments – the lady recipient's list runs as follows: XII 1883" [44, p. 154]. This is one thing. As for "one such woman", D. Lukyanovych writes: "A woman's name – "Mariya" – has been cut out by scissors. I. Franko's letter written in January 1879 to Olha Roshkevych informs that the talk here is of the woman "Mariya". Franko wrote about her enthusiastically. He came to know in her a Russian revolutionary woman" [44, p. 173–174]. In a letter to O. Roshkevych (Lviv, 2 / I 1879), I. Franko himself describes this as follows: "As for the women who have been here with me, I will tell You this: 1) Olha Kosacheva, Drahomanov's sister [...], Mariya [...], en route from Warsaw, a Polish citizen, Socialist woman, a girl of about twenty-two, is not nice-looking, but very talkative, intelligent and emancipated. In her, one can really see an example of what women are in Russia. [...]. The

second Mariya – very talkative, brunette – smiles loudly – came almost every day, while Anna was in. I really liked to talk to her and make jokes. Oh, what a nice person, though she is 55 years old, and is just a simple maid, sweeping and washing floor in our place” [41, p. 88]. A German-language text is a stylization means too (excerpts from the poem “New Life”) [70, vol. 1, p. 454]. The impetus for writing I. Franko’s novel “The Petriys and Dovbuschuks” were, by his own acknowledgement, the works by E. Hoffmann: “In the *Druh* [Friend], meanwhile, my “Petriyi” has ended, commenced under the impression of the fantastic stories by E.A. Hoffmann, but finished gradually in already other spirit (at the end the importance of reading-rooms and economic unions is highlighted)” [70, vol. 49, p. 244–245]. In view of this, T. Kosmeda’s investigation is of interest as an attempt to “characterize the outlined feature of Franko’s idiostyle”. The point is the phenomenon of intertextuality, “understood as a correlation of one text with others which largely determines its completeness and semantic plurality. The study of this phenomenon as one of the major properties of the text is associated with the names of B. Tomashevsky, Yu. Lotman, A. Zholkovsky, M. Yampolsky a. o. As is known, communicative activities in terms of intercultural communication present a kind of “activity in activity”, which I. Franko did brilliantly throughout his life. It is intercultural communication, intercultural activity that motivate the emergence of a characteristic feature of Franko’s discourse – intertextuality” [34, p. 63]. It is worth putting this set of problems in the perspective “Issues of receptive aesthetics and poetics in I. Franko’s creative heritage” [2]. Intertextuality is referred to text categories reflecting the correlation of one text with others, dialogic interaction of texts in the process of their functioning, and in the artistic text, this category provides for an increase in values, “senses” (T. Kosmeda). The key to understanding intertextuality is the term “precedent text”. Researchers believe that precedent texts are texts important to a particular individual in cognitive and emotional terms, well-known for his/her milieu at large, such that this individual makes frequent use of in speech. Precedent texts are recorded in the minds of the native speakers and are so-called “ready-made intellectual-emotional blocks”, stereotypes, samples, and comparative measures that help a person navigate in mental and verbal spaces. Linguists believe that precedent texts have a special value for the discourse of a linguistic personality in historical, cultural, country studies perspectives [34, p. 65]. The corpora of I. Franko’s precedent texts could include: 1) folklore of the peoples of the world (sayings, proverbs, parables, fairy tales, riddles, etc.), mythology of the Antiquity; 2) works of world fiction; 3) religious works, primarily the Bible; 4) scientific texts of Ukrainian and other, mainly Slavonic, researchers; 5) journalistic texts of historical-philosophical and political character [34, p. 66]. “I. Franko cared not only for his own intertextuality – the author goes on to say – but did a lot to make the Ukrainian reader, as well as the young writer whose worldview was only shaping, could join the best samples of world literature. This could only be done owing to translations. This translation work was always coupled with an attempt at trying to get to knowing better individual authors as well as the corresponding literary trend, and making them accessible to others” [Cit. by 34, p. 68–69]. Also, a successful use of precedent texts is the matching of one’s own pattern against a foreign basis or canvas. Hence the following figurative conclusion: “The culture of mankind, according to researchers, can be depicted in the form of a stepped pyramid, on top of which

there is the human (terrestrial, planetary) culture, a step below being supra-national (continental, supraregional) cultures, another step below – national and subnational (ethnic) cultures, further on – numerous subcultures and, finally, at the very bottom – idiocultures (individual cultures). I. Franko as idioculture embraced all the steps of this pyramid [italics ours. – I. T.]. Given the foregoing, Ivan Franko can also be called the most talented mediator in intercultural communication, the fruits of whose activity are also used by the present generation of Ukrainians” [34, p. 69]. Transformation of the Faustian motif of the limits of knowledge in the works of I. Franko, in particular the image of land as “all-breeding mother”, is a promising trend in the study of intertextuality 27, p. 73–90; 73].

The intertext has become a sphere of scholarly research [5; 63], even by one author [59]. Question is posed on the typology of intertextuality of certain genres, first of all, sonnets in view of the functioning of individual means, e. g. allusions [61]. Close to intertextuality, too, is the notion of “interdisciplinarity”, defined by the philosopher I. Lysyi as “examination of one and the same problem in various domain planes, which seeks to dock these planes and create a qualitatively new, three-dimensional view of the object under study” [40, p. 22]. Franko Studies as an interdisciplinary field does require such an approach. It is noted that the precedent text (PT) is of dual dynamic character: it preserves the features of the linguistic sign, esp. predicativeness, i.e. connection of the PT with the dynamics of linguistic thinking: expression of modally-framed reasoning information. Secondly, PTs possess a much greater genetic potential. Examples of predicative PTs: proverbs, paroemias, prayers, lyrics, oaths, etc. Clichéd sentences present the most mature PTs. [39, p. 81–83]. The phenomena of intertextuality and precedence are also considered as linguistic ways of realizing the discourse, this time scientific in nature: “By intertextuality [...] *an actualization of intertextual connections of the linguistic unit in its semantic deployment in a new context* is meant. In this case, the linguistic unit is interpreted quite broadly – from the word to the small text – acting as expression of a certain meaning (quotation, proverb, saying, aphoristic meditation, etc.) entrenched in culture” [20].

Turning to one or another writer in the author’s own literary creativity is a manifestation of intertextuality (the influence of P. Verlaine’s works in the story “Odi profanum vulgus”) [35, p. 57] or that of Bulgarian folklore (poem “Surka”) [11, p. 91]. In a letter to M. Dragomanov (15 Sept. 1891) I. Franko requests to acquaint him with the methodology of folkloric research in Bulgaria, reporting on his own poem “Surka”, written on the grounds of Bulgarian folklore: “It was here [in jail. – I. T.] that the horse-thief Hershon’s story about Surka turned up, and I took it live and elaborated in the lyrics of Bulgarian songs” [70, vol. 49, p. 297; 11, p. 91; 47; 62, p. 33–34].

Another example is the typological affinity of the poem *Bogotokudy* [The Botocudos] and *The History of a Town* by M. Saltykov-Shchedrin [62, p. 18–19]. When translating a chapter from this “History...” I. Franko entitled it “Z yakoho korenia Duren’ky” (From What Root is Foolsborough [85, p. 228]) and subtitled “Nailed down a bit to the Galician life”, owing to which “In the creative processing of I. Franko its ideological mobility has increased and the reader’s audience expanded (Cf.: “O koreni proiskhozhdeniya glupovtsev”), [On the Root of Foolsborough Residents’ Origination]. Saltykov-Shchedrin, who “laughed at human

stupidities in Russia, by laughing lays bare, scourges, and stigmatizes them in Galicia". I. Franko himself speaks about the relation of his *Botokudy* to *The History of a Town* by Shchedrin. In particular, the talk is about the genesis of the Polish gentry representatives' character-sketches – Krzeprzyciulski and Przekrzyciulski. The foot-notes to a variant of the poem note that Shchedrin gives a detailed story of Krzeprzyciulski. And the text of the complete edition of Part I serving as a basis for the first print in the collection "From the Heights and the Depths" also noted that the affairs of these two characters are more widely presented in the *Litopys Hlupova* [Chronicle of Foolsborough] by Saltykov-Shchedrin. From "The History of a Town" I. Franko also borrowed some elements of composition and style, form of the chronicle, name of the Botocudian capital (Foolsborough) etc. The unit mentioned above goes third (cf: From the Publisher. Address to the Reader). All in all, there are 15 units [21]. But all these Shchedrin's components of the literary-artistic contents and form the Ukrainian writer made his own, typically Franko's, having adapted to the conditions of Galician life, employed them creatively, skillfully. In Franko's satirical story "The Smorgon Academy" (1878), satirical fairy tale "How It Was That Concord Built a House" (1890) – works thematically echoing with *Botokudy* – the researchers see, not without a reason, the influence of Saltykov-Shchedrin. In the school of the outstanding master of "the great historical satire" (so he called "The History of a Town", considering it to be the greatest parody of the history of Russia in the 18th c.), I. Franko, as far back as a youth, polished his satirical talent and directed his satirical anger not only against the Galician Botocudos, but also against the whole Austro-Hungarian "prison of nations" [62, p. 18–19]. It is very valuable that the sources of the fairy tale of the blackthorn (the poem "Moses"), in particular the German-language one, are adduced, as well as their scientific development [62, p. 164–170]. "There is every reason to believe that I. Franko was also acquainted with the German translation of the biblical "The Parable of the Thornbush". For his library, he acquired the "Anthology of Eastern Classical Poetry – Chinese, Indian, Persian, and Hebrew Literature" in Ernst Meier's translation, where the text of the parable was placed" [62, p. 164, 165]. The text of "How the Trees Elected a King for Themselves" is in Gothic characters ("Wie die Bäume sich einen König wählen") [93, p. 166]. By the way, Aesop in his fable "Trees and Olive" made use of the plot basis of the ancient apologist on how the trees elected a king for themselves [62, p. 166]. "I. Franko was well-versed in Aesop's fables, having even used some of them creatively in his poems. Thus, for instance, the literary origins of Franko's fairy tale about the fox and the She-wolf in the well (poem "Fox Mykyta") are found in the fable of Aesop "The Fox and the Goat". And I. Franko's tale "On the Farmer and the Grass-Snake" (poem "On St. George Cathedral's Mountain") originates from the same-titled work by the Greek fabulist too. On the basis of such a creative interest of the Ukrainian writer in Aesop's fables, Yu. Mushak rightly concludes that alongside the story placed in the Old Testament's *Book of Judges* the primary foundation of Franko's "Parable of the Thornbush" was also Aesop's fable "The Trees and the Olive" [62, p. 166; 49, p. 158–159]. Beside the biblical text of the "Parable of the Thornbush" I. Franko also knew a somewhat different variant of the ancient apologist, found in a Chronicle of the Pidhirtsi Monastery. In 1886, on the occasion of the 900th anniversary of the baptism of Rus' approaching, the Lviv Stauropigian Brotherhood

organized a jubilee archaeological and bibliographic exhibition. I. Franko participated in its arrangement. As V. Shchurat noted, here he became acquainted with the chronicle of the Pidhirtsi Monastery, from which he copied down the “Parable of the Trees”, wonderfully elaborated afterwards in the poem “Moses” [62, p. 166–167]. The parable was in an ancient monument written in Cyrillic. The full name of the manuscript is also given [62, p. 167]. Moreover, “I. Franko became interested in the ancient manuscript and subsequently published in the *Kievskaya starina* [Kievan Antiquity] journal some excerpts from it. The publication was preceded by a preface where he gave a general characterization of the *Synopsis*. The manuscript was completely published by Josaphat Skruten’ – who added his preface – in the *Papers of the Order of St. Basil the Great*. The parable, put in the *Synopsis of the Plisnesk-Pidhirtsi monastery*, shows the olive tree and the vine in a positive light: they renounced the honors, did not accept the royal crown as they believed the basic calling of their lives to be in the service for God and humans” [62, p. 167]. There is no mention of the blackthorn in the “Synopsis”. In the Biblical original, it is a bad character encroaching on the rights of other trees. I. Franko, abandoning the motive of being at the service of God, borrowed from the biblical archetype only the motive of serving the people, lent it a clearly articulated civic content, greatly deepened and developed it. In I. Franko, the blackthorn is an allegorical personification of a human who is selfless in his work for the sake of the community and the people. In quite a different way does the poet interpret the very concept of “reigning”. It is synonymous with pre-eminence, domination in the Biblical original. I. Franko interprets “reigning” as a self-denying service in the name of the people” [62, p. 168]. The modest blackthorn is the indefatigable worker, ready to die on the path for the other trees to grow up and “soar to the sky”. It is with this humanistic understanding of the philosophy of its existence on Earth that the image of the people-blackthorn attracts and moves. As a complete, in terms of composition and plot, work “The Parable...” was separately published in the *Literary-Scientific Herald* [42, p. 1–3]. If we compare it with the poem’s publications of publication in 1905 and 1913, the eye is struck by the difference in the poetic strophe talking about how the trees requested the Cedar of Lebanon to become the King [62, 168 (emphasis added by A. Skots’):

Literary-Scientific Herald

Ти зійдеш з тих *скалистих вершин*,
Йди до нас царювати.

Moses’ editions (1905, 1913)

Ти зійдеш з своїх *гордих висот*,
Йди до нас царювати.

This at first sight allegedly insignificant difference helps us grasp the way the poet’s thought is proceeding. The attribute *rocky peaks* replaced by the epithet *proud heights* emphasizes still more the Cedar’s superciliousness and bombast, pride and inaccessibility as one who has ignored the other trees’ request. In a contraposition like this, the blackthorn’s self-sacrifice, who gave his consent to be the king without the slightest hesitation, appears even more brilliantly [62, p. 169]. The main pathos of the “Parable...” is not in moralizing and sermonizing. The trees’ relations have been transferred from the religious plane to the social and national ones [62, p. 169]. “Thus, into the narrow framework of the ancient parable

I. Franko puts a great deal of significance, solves problems of considerable political weight hereby enriching and updating this genre. We came across here a highly poetic example of Franko's "dense" writing, a work with "the second and the third depths" (O. Honchar's statement – A. Skots')" [62, p. 170]. One can make just a reference here to the paper by V. Korniychuk on the origin of another of I. Franko's poems – "Parable of Friendship" [29].

Intertextuality is also manifest in I. Franko's folkloristics, which we owe to his Shakespeare Studies. In particular, I. Franko pointed to the motif common to a Ukrainian folk song and "Titus Andronicus", as well as the thematic similarity between one of Western Ukrainian folklore tales and "The Taming of the Shrew". Moreover, letters from I. Franko to M. Drahomanov are replete with valuable notes on Shakespeare Studies in Ukraine [81, p. 49]. Of interest is from this point of view the paper *Starynna romans'ko-hermans'ka novela w ustakh rus'koho narodu* (The Ancient Romance-Germanic Novella in the Mouth of the Ruthenian People) [70, vol. 26, p. 266–279].

Traditionally, translation is considered to be an intermediary between cultures in Comparative Literature [17, p. 159–172], which, however, causes some reservations in contemporary researchers: I. Vladova arrives at the conclusion that only a relation to the formal aspect of the literary contact is put into the notion of translation, and, consequently, the functioning of the transformation process associated with translation, accompanying the act itself is ignored. Referring to the Bulgarian scholar B. Nichev, the researcher provides the definition of translation as a form of contact between two literatures, during which there is an exchange of artistic values and their assimilation by the recipient literature. This circumstance attributes to translation the role of the most important link in the process of reception of literary-artistic works [6, p. 297]. It is worthwhile, however, to specify: translation is not only a process, but also the result of this process, i.e. process of interaction and interpenetration, identification and confrontation of the individual elements of contact cultural systems in order to come to the realization of this contact in a relevant lingual form and cultural context. Text reception is a structure composed of two interrelated links: 1) verbal work as reflection of reality; a sign information system about material and ideal objects, as phenomenon of this culture; and 2) recipient who identifies the sense put into the received text as a result of deciphering its sign system and interpretation of the content in accordance with his values' orientation. The structure of the "reception chain" (I. Vladova) includes one more link working as intermediary between the two cultures, as well as the role of a transcoder and interpreter of content from the standpoint of another culture. The reception process is subject to the specifics of a national culture and causes their correlation, provided that the recipient culture is ready for an open dialogue, as well as the availability of a suitable basis for their mutual understanding. There must also be an appropriate context in order to establish functional communication with the recipient culture, to enter its orbit and become an integral part of it. In the process of reception, the so-called "reading" of the received text occurs, which determines the presence of a multivariate factor. The multivariateness of such a reading depends on objective social and historical preconditions and the subjective features of the recipient having his own, as well as the value orientation of the addressee, to whom the text of another culture is assigned. Conceptual systems of different cultures cross in the

text of the translation. The conceptual system testifies to the specifics of the space occupied by the bearers of this culture, their character and the psychic peculiarities having formed in this space. If there are no concepts in the recipient culture, their absence constitutes gaps in its linguocultural space. Such lacunae are compensated for by corresponding counterparts, which are then integrated into the translation text [6, p. 298–301]. As an objectively-subjective process of interaction and confrontation between two linguocultures, reception leads to the creation of such a text with an intersection of conceptual systems of two cultures oriented to the conceptual features of the recipient culture. Therefore the text is, according to the researcher, a verbal formation through which the relation “native-foreign”, “we-others”, “our world-other world” and, finally, another cultural experience is transformed. For this reason, even if the translation text has already been created, the reception process does not stop because the assimilated spiritual product of the foreign language culture transmits its creative impulses to the recipient culture, provoking the creation of new texts, and thus directs its movement and development, its evolution [6, p. 301–302]. In the theory of literary comparative studies it is acceptable to distinguish between several forms of reception, such as: borrowing, imitation, stylization, translation [6, p. 297]. The latter is given a special place among the forms of interliterary perception. The definition of reception as “synthetic form of genetic-contact relations, which consists in the perception of ideas, motifs, images, plots and works of other writers and literatures, their creative rethinking in national literature or the author’s writings” presented by M. Il’nytskyi and V. Budnyi seems to be exhaustive [28, p. 59]. Translation is viewed in the dimension of intertextuality [16] or deconstruction [37]. It looks appropriate to indicate, within the context of I. Franko’s literary artistic activity, another yet kind of a creative assimilation of foreign-language material, such as *rehash* (according to I. Franko), or the method of free transposition, i.e. introduction of ethno-linguistic components into the originally unmarked levels of the text [14, p. 12]. In the well-known afterword to the publication *Khto takyi Lys Mykyta i vidky rodom?* [What kind of individual is Fox Mykyta and where he comes from?], I. Franko wrote: “I didn’t wish to translate, but to remake the old tale about the fox, make it our people’s good, lend to it our national identity. *I, to put it so, laid on someone else’s, borrowed picture our Ruthenian colors* [italics ours. – I. T.]. Literally I did not translate a single line from anywhere [73, p. 8]. Traditionally, “Fox Mykyta” is considered to be a rehash, but the talk here is more likely of a “genre borderline” (M. Moskalenko): “In I. Franko, on the genre borderline between original and translated works there repeatedly appeared free poetic rehashes and transfusions: this was the case with the literatures of the Ancient World, the same can be said about both the Middle Ages, the Renaissance and the centuries to come. Such works include, in particular, the poem *Sviatyi Valentiy* [Saint Valentine] (1885, printed posthumously) – rehash of an old Christian legend; the verse fairy tale *Lys Mykyta* [Fox Mykyta] (1890) is a reworking of Goethe’s poem “Rainecke-Fuchs”, which, in its turn, had a complex genealogy, from Babylonian and Egyptian plots and the “animal epic” of different peoples of the world to the Old French “Le roman de Renard” and its later German transformations; “Adventures of Don Quixote” (1891) – a versified transfusion of excerpts from the famous novel by Cervantes; the poem “Der arme Heinrich” (1891) – a free rehash (according to A. Chamisso) of the poem by Hartmann von Aue, a

German poet of the 12th c.; variation to the folklore version of the old Christian apocryph "The Legend of St. Marin" (1897–1914); transfusions of two Cumans-related plots from the Kyivan Chronicle – "Or and Syrchan" and "Konchak's Glory" (both 1915). Free rehashes and transfusions by I. Franko, the direct heir to the centuries-old traditions of assimilation and transformation of "foreign" plots and motifs on the Ukrainian grounds, can be simultaneously regarded as a kind of prototype of the original works in new Ukrainian literature written on the "world", borrowed themes, such as Franko's "Moses" or poetic dramas by Lesia Ukrainka, a master of genius in the development of biblical stories and those of antiquity. However, still more energy did I. Franko give for the work on translations proper, as evidenced by the comprehensiveness of his translation plans and interests, and attention to the most diverse, in their nature, phenomena of world literature" [48, p. 186]. "The Parable of Friendship" appeared, probably, from the famous work "*El Conde Lucanor*" [Count Lucanor] by Juan Manuel [29, p. 53–54; 98, p. 12–13]. Intertextuality also rises as a translation problem [10], or is considered as a special reception form of the biblical text [45, p. 14].

"When speaking about I. Franko, we must not speak about his having attained or not attained, reached or not reached, we must speak about a great cultural phenomenon – hence it follows herewith what concerns translation" [7, p. 298] (See also p. 2–3). These words mirror the methodology of the problem "I. Franko-translator" in the broadest sense of the word, i.e. in terms of the comparative literary approach. An approach like this is in want of further development. It does not preclude translation studies, but synthesizes three at least, viz. those of TS, comparative literature, and cultural philosophy. The way translation and culture are interrelated has once been in a novel way expressed by V. Radchuk: "Translation is a movement of culture. It is the very essence of it – both spirit and body" [58, p. 162].

However, the primacy in this issue, as in a number of others, belongs to I. Franko ("History of Ukrainian Literature. Part One..."): "Here rises the first series of difficulties a present-day literary historian is to struggle. In each literary rise, esp. every new trend, he is to tell the originally national apart from the generally international: national content in the international form, and the national form in which the international content is cast. Each national literature is to a larger or lesser extent an organic creation of one's own local, original and unique with the imported, foreign, learnt from ages-long international relations. Therefore a literary historian trying hard to present a certain national literature as completely original and unique spiritual creation of that nation, or even admitting some foreign, international influences on it, left them aside as a thing unimportant or disagreeable to the ambitions of his native people, would discredit the foundations of a scientific research" [70, vol. 40, p. 10].

Conclusions: Despite repeated addresses to this problem, new facets of it lie ahead. It seems expedient to systematize the forms of I. Franko's foreign language discourse. Much has been written about I. Franko's translations, the major aspect of the problem, but other forms of his creative development of the riches of world literature (reception, inter-literary connections) do not get a systematic study, which leaves a number of white spots. The issues of reception, intertextuality and translation need more clarification in terms of their interrelationships.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біловус Л. І. Теорія інтертекстуальності: Становлення понять, тлумачення термінів, систематика. Тернопіль: Видавешь Стародубець, 2003. 36 с.
2. Боднар В. Т. Проблеми рецептивної естетики і поетики у творчій спадщині І. Я. Франка: автореф. дис... канд. філол. наук. Спец. 10.01.06. теорія літератури. Київ: НАН України; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1999. 18 с.
3. Бондар Л. Французька помана // Під знаком Хреста : франкознавчі студії: зб. статей. Серія "Франкознавчі студії". Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Вип. 4. С. 116–125.
4. Брунэль П. і інші. Што такое параўнальнае літаратуразнаўства? / пер. с фр. А. Дынька, С. Барысевіча. под ред. В. Булгакава. Мінск: Эўрофорум. Бел. Фонд Сораса, 1996. 240 с. (Адкрытае грамадства).
5. Віват Г. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності: монографія. – Одеса: ВМВ, 2010. 368 с.
6. Владова И. Перевод и рецепция // Научни трудове / Пловдивски ун-т "Паисий Хилендарски" [България]. – Пловдив : Паисий Хилендарски, 2003. Т. 41. Кн. 1: Филология (Международен славистичен симпозиум, Пловдив, 1-4 ноемвра 2003 г.). С. 297–302.
7. Гольберг М. [Обговорення] // Іван Франко і світова культура: матер. міжнар. симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986): у 3 кн. Київ: Наукова думка, 1989. Кн. 2. С. 298–300.
8. Гольберг М. Я. Оповідання Івана Франка "Борис Граб". До проблеми: Іван Франко про читача і читання // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. Вип. 72. С. 43–51.
9. Горак Р. Лодин... // Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник / упоряд. М. О. Мороз; наук. ред. Ю. Г. Гошко. Львів: Каменяр, 1982. С. 22–31.
10. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів української постмодерністської прози): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 19 с.
11. Гьораш Н. Украинската литературоведска българистика от XIX и средата на XX век: Личности и школи. Велико Търново: Св.св. Кирил и Методий, 2007. 167 с.
12. Грицик Л. Українська компаративістика: концептуальні проєкції. Донецьк: Юго-Восток, 2010. 298 с.
13. Гузар З. Поема Івана Франка "Ціцерон і Філіск": Антична історіографія – поетична ідея // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 74. С. 107–114.
14. Дзера О. В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема (на матеріалі українських перекладів творів Дж. Г. Байрона): автореф. дис. ... канд.філол.наук. Спец. 10.02.16 – перекладознавство. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 1999. 21 с.
15. Довбуш О. Переклад як засіб міжкультурної комунікації // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. праць. Черкаси: ЧДТУ, 2005. С. 366–369.
16. Драпак Г. Б. Інтертекстуальні виміри в перекладах І. Шанковського поезії В. Симоненка. URL: [book.net/index. php?p= achapter&bid =18204&chapter=1]. – 2009.
17. Дюришин Д. Теорія сравнительного изучения литературы. Москва: Прогресс, 1979. 320 с.
18. Зимомря М. І. Переклад як ідейно-художня структура у творчій концепції Івана Франка // Українське літературознавство. Львів: Світ, 1990. Вип. 54. Іван Франко. Статті і матеріали. С. 27–32.

19. *Зимомря М., Білоус О.* Освоение литературного опыта. Преемственность традиции восприятия творчества Тараса Шевченко. Дрогобыч: КОЛО, 2003. 280 с.
20. *Иноземцева Н. В.* Прецедентность и интертекстуальность как маркеры англоязычного научно-методического дискурса (на материале англоязычных статей по методической проблематике). URL: 21 січ. 2012 р.
21. *Салтыков-Щедрин М. Е.* История одного города. URL: [<http://ilibrary.ru/text/1248/index.html>]. – Назва з екрана. Доступ: 06.10.2017.
22. *Ібсен Г.* До заплаканих потомків // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 12. Поетичні переклади та переспіви. С. 684.
23. *Ібсен Г.* До мого друга, революційного співбесідника // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 12. Поетичні переклади та переспіви. С. 685.
24. *Ібсен Г.* Метелик // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 12. Поетичні переклади та переспіви. С. 684–685.
25. *Іванов Л. Д.* Іван Франко і світова література // Научные записки Днепропетровского гос. ун-та.: сб. работ филолог. ф-та Днепропетровского гос. ун-та. Днепропетровск: Днепропетров. гос. ун-т, 1940. Том XXIV. Вып. 2. С. 83–120.
26. Іван Франко. “Зів’яле листя”: тексти, матеріали, дослідження / упоряд. П. Салевича. Львів, 2007. 425 с. (Серія “Українська філологія: школи, постаті, проблеми”; Вип. 7).
27. *Ільницький М. Й.-В. Гете й І. Франко: антиномія природи і духу // Франкознавчі студії. / С. Пшеничний (голов. ред., Л.Винар) та ін. Дрогобыч: Коло, 2015. Вип. 6. С. 73–90.*
28. *Ільницький М., Будний В.* Порівняльне літературознавство: в 2 ч. Ч. I. Лекційний курс: навч. посібник. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 280 с.
29. *Корнійчук В.* До джерел “Притчі про приязнь” Івана Франка // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 78. С. 49–59.
30. *Корнійчук В.* Іван Франко та Ян Каспрович: поетичний дискурс // Українсько-польські мовні контексти. Київські полоністичні студії. Київ, 2003. Т. IV. С. 221–238.
31. *Корнійчук В.* “Мов органи в величному храмі...”: Контексти й інтертексти Івана Франка (Порівняльні студії). Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 304 с.
32. *Косило Н.* Порівняльний аналіз натуралістичних тенденцій в англійській та українській літературах кін. XIX – поч. XX ст. (на матеріалі творчості Джорджа Мура та Івана Франка) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Ужгород, 2005. Вип. 9: Українська література в загальноєвропейському контексті. С. 165–171.
33. *Космеда Т. А.* Комунікативна компетенція І. Франка: конфліктні ситуації та гумор // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. Харків, 2006. Вип. 20. С. 126–133.
34. *Космеда Т. А.* Текст І. Франка у фокусі інтертекстуальності // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харків. нац. пед. університету ім. Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2009. Вип. 27. С. 62–70.
35. *Кравець Я. І.* “Quae scripsi, scripsi”: романські літератури у рецепції Івана Франка. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 230 с.
36. *Лановик М. Б.* Категорія “національної пам’яті” як форманта художнього перекладу // Питання літературознавства. Вип. 11 (68). Чернівці: Рута, 2004. С. 101–106.
37. *Лановик М. Б.* Переклад як деконструкція тексту. Проблеми літературного перекладознавства у час кризової доби // Питання літературознавства. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 12 (69). С. 112–124.
38. *Лесин В. М., Пулинець О. С.* Словник літературознавчих термінів. Вид. третє, перероб. і доп. Київ: Рад. школа, 1971. 488 с.
39. *Лещак С., Лещак О.* Прецедентный текст: от цитаты к модели (эволюция клишированных предложений) // Эволюция как методологична та світоглядна пробле-

- ма в гуманітарних науках: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. С. 81–90.
40. *Лисий І.* Гуманітарна міждисциплінарність: засади і практика // Людина в часі: (філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ ст.) / упоряд. В. Моренець, М. Ткачук. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2010. С. 10–31.
  41. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. Подав Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1956. Зб. 5. С. 5–131.
  42. Літературно-науковий вістник. Львів, 1905. Річник VIII. Т. XXXI. Кн. 7. С. 1–3.
  43. Літературно-науковий вістник. Львів, 1906. Річник IX. Т. XXXIV. С. 538.
  44. *Лук'янович Д.* Листи Івана Франка до Уляни Кравченко // Іван Франко. Статті і матеріали. Львів: Вид-во Львівського університету, 1956. Зб. 5. С. 132–178.
  45. *Мельник Я.* Іван Франко й *biblia apocrypha*. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2006. 512 с.
  46. Міжнародні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій: монографія / за ред. Р. Гром'яка. Тернопіль: Ред.-видав. відділ ТНПУ, 2005. 320 с.
  47. *Мінчин Б. М.* Франко і Салтиков-Щедрін // Творчість Івана Франка: зб. статей / відп. ред. Є. П. Кирилюк. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. С. 214–276.
  48. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу // Всесвіт. Київ, 2006. № 5–6. С. 174–194.
  49. *Мушак Ю.* Джерела Франкової “Притчі про терен” // Життя і знання. 1939. № 5. С. 158–159.
  50. *Наливайко Д.* Компаративістика й історія літератури. Харків: Акта, 2007. 426 с.
  51. *Науменко А. М.* Від рецепції через інтерпретацію до аналізу // Нова філологія. 2000. № 1. С. 305–319.
  52. *Новосядла Е. И.* Иван Франко и англоязычные литературы (К истории культурных связей Украины и англоязычных стран конца XIX – начала XX столетий): диссертация... канд. филол. наук. Спец. 10.01.03 – Литература народов СССР / Украинская литература. Львов: ЛГУ им. Ивана Франко, 1979. 193 с.
  53. *Панасенко Т. М.* Іван Франко / Худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко. Харків: Фоліо, 2009. 124 с. (Знамениті українці).
  54. *Перетяцько М.* Інтертекстуальність як темпоральна форма вираження авторської свідомості // Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2009. Т. 27. С. 17–31.
  55. *Погребенник Ф.* Іван Франко в українсько-російських літературних взаєминах: Дослідження. Київ: Дніпро, 1986. 301 с.
  56. *Погребенник Ф. П.* З невичерпної Франкової криниці // Всесвіт. 1986. № 8. С. 167–170.
  57. *Просалова В. А.* Інтертекстуальні зв'язки і тропи // Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2009. Т. 27. С. 7–17.
  58. *Радчук В.* Рудий Панько М. Гоголя в дівчачому люстерку Лесі Українки: конгеніальність тлумачки і звітність репортерів // Леся Українка і сучасність: зб. наук. праць. Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського національного ун-ту імені Лесі Українки, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 161–189.
  59. *Рихло П. В.* Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст: монографія. Чернівці: Рута, 2005. 584 с.
  60. *Саєнко В.* Іван Франко і скандинавські літератури. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9073/1/43-53.pdf> [Слово і час. 2016. № 8. С. 47–53].

61. *Семешко Н. М.* Типологія інтертекстуальності сонетів Е. Спенсера: форми і функції аллюзії // *Наук. записки Харків. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія літературознавство.* Харків : ППВ “Нове слово”, 2010. Вип. 4 (64). Част. перша. С. 9–18.
62. *Скоць А.* Поеми Івана Франка: монографія. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 253 с.
63. *Ступінський В.* Інтертекст як сфера наукового дослідження // *Наук. записки Тернопіль. Педун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство.* Тернопіль: ТНПУ, 2011. Вип. 31. С. 476–479.
64. *Теплий І.* Форми засвоєння іншомовного тексту у літературно-науковій діяльності Івана Франка // *Парадигма: зб. наук. праць на пошану М. Ільницького.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 5. С. 107–128.
65. *Тетеріна О.* Переклад у концепції національної літератури Івана Франка. URL: www.slovoichas.in.ua/index.php. – 2010.
66. *Тетеріна О.* Художній переклад як проблема українського порівняльного літературознавства XIX – початку XX століття // *Національні варіанти літературної компаративістики.* Київ: Стилос, 2009. С. 374–386. URL: www.geelc.net/.../national_versions_of_the_comparative_literature.
67. *Ткачук О.* Іван Франко і Луцій Анней Сенека: стоїцизм у художній філософії Франка // *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матер. Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року).* Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Т. 1. С. 246–254.
68. *Трофимук М.* Неолатиністична проблематика у працях Івана Франка // *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матер. Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року).* Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. Т. 1. С. 400–409.
69. *Филипович П.* Шляхи Франкової поезії // *Іван Франко. “Зів’яле листя”: тексти, матеріали, дослідження.* Львів, 2007. С. 42–46. (Серія “Українська філологія”: школи, постаті, проблеми”, вип. 7).
70. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ, 1976–1986.
71. *Франко І.* Зів’яле листя: Лірична драма / перекл. англ. І. Теплий. Вид. третє, доп. Львів: СПОЛОМ, 2009. 140 с. (До 150-річчя від дня народження Івана Франка).
72. *Франко І.* Зів’яле листя: Лірична драма / перекл. англ. І. Теплий. Вид. четверте, переробл. і доп. Львів: СПОЛОМ, 2011. – 140 с. (До 155-річчя від дня народження Івана Франка).
73. *Франко І.* З післямови до видання 1896 року “Хто такий “Лис Микита” і відки родом?” // *Франко І. Я. Казки: Лис Микита. Коли ще звірі говорили / худож. С. К. Артюшенко.* Київ: Веселка, 2008. С. 6–8.
74. *Франко І.* Зібрання творів: в 50 т. Т. 1–10: URL: <http://www.twirpx.com/file/566294/>.
75. *Франко І.* Україна мовить // *Франко І. Вибране / упорядкув. текстів, передм. К. Г. Борисенко.* Київ: Школа, 2005. С. 81.
76. *Франко І.* Школа поета (За Ібсенем) // *Із днів журби. Поезії Івана Франка.* Львів. Накладом автора, 1900. С. 61–69.
77. *Франко І.* Школа поета (За Ібсенем) // *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 48–49.*
78. *Франко Іван Якович.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Франко_Іван_Якович. [Назва з екрана] – 7 жовтня 2013 р.
79. *Яр Славутич.* Соборницькі ідеї Івана Франка // *Іван Франко: зб. філолог. секції для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка.* Нью-Йорк: Накладом НТШ в ЗДА, 1967. Т. 32 (Зап. НТШ. Т. CLXXXII). С. 171–177.
80. *Яр Славутич.* Англійський переклад поеми Іван Вишенський // *Яр Славутич. Дослідження та статті.* Едмонтон: Славута, 2006. С. 471–472.

81. *Bida C.* A Quest for the Dramatic. Ukrainian Authors Turn to Shakespeare / Constantine Bida // *Symbolae in Honorem Georgii Y. Shevelov* / 36. на пошану проф. Д-ра Юрія Шевельова. Наук. зб. УВУ. Мюнхен, 1971. Т. 7. С. 45–53.
82. Colloque International “Perspective Comparatiste Orient–Occident en théorie littéraire” / International Colloquium “The Orient – West Comparative Perspective in Literary Theory”. Institute of the Theory of Literature, Theatre and Film, Dpt. of Literature, University of Łódź, Łódź, 16-17. X. 1990 / Institut de la Théorie de la Littérature, du Théâtre et du Film, Département de la Théorie de la Littérature, Université de Łódź. Les actes furent redigés par Sławomir Cieślowski et Teresa Cieślowska. Łódź: BiblioTeka, 1993. 220 p.
83. *Červeňak A.* Život a dielo. Tridsať statí o slovenskej literature. 1. vyd, slovensky. Nitra, Bratislava: Filozofická fakulta UKF, Spolok slovenských spisovateľov, 2007 127 s.
84. *Dumoulié C.* Litterature comparée, philosophie et psychanalyse. URL: www.revue-silene.com/.../30/extrait_68.pdf / – 14 Sept. 2012.
85. *Dzyuba I.* Internationalism or Russification? A Study in the Soviet Nationalities Problem. Second Edition. Ed. by M. Davies. London: Weidenfeld and Nicolson, 1970. 263 p.
86. Exegi monumentum. URL: <https://books.google.com.ua>.
87. *Henrik Ibsens.* Sämtliche Werke in deutscher Sprache. Erster Band. Gedichte. Deutsch von Christian Morgenstern et al. Berlin: S. Fischer Verlag, 1903. 567 S.
88. *Ibsen Henrik.* Sämtliche Werke. Volksausgabe in fünf Bänden. Erster Band. Herausgegeben von Julius Elias und Paul Schlenther. Einzige autorisierte deutsche Ausgabe. Berlin: S. Fischer Verlag, 1913. 438 S.
89. *Jakóbiec M.* Iwan Franko (1856–1916) // Franko I. Utwory wybrane. Tłumaczyli Zofia i Stanisław Głowiakowie. Posłowiem opatrzył Prof. Marian Jakóbiec. Warszawa: Czytelnik, 1955. T. II. S. 569–601.
90. *Kaźmierczak M.* Przekład w kręgu intertekstualności. Na materiale tłumaczeń poezji Bolesława Leśmiana. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 273 s.
91. *Korniychuk V.* Iván Frankó, orgullo y gloria de Ucrania // Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos. (Іван Франко. Українське перо іспанських класиків). Упорядники: А. Якубув у взаємодії з Сантіаго Гарсією-Контей та Луїс-Марією Санчо-Перес. Валенсія, 2015. С. 21–34.
92. *Kravets Ya.* Iván Frankó y el mundo hispano // Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos (Іван Франко. Українське перо іспанських класиків) / упорядники: А. Якубув у взаємодії з Сантіаго Гарсією-Контей та Луїс-Марією Санчо-Перес. Валенсія, 2015. С. 43–58.
93. *Morgenländische Anthologie: Klassische Dichtungen aus der sinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur.* Uebersetzt von Ernst Meier. Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts, 1880. 271 S. URL: https://archive.org/details/bub_gb - 6 Nov. 2017.
94. *Richepin J.* L'Apologie de diable. URL: <http://paroles2chansons.lemonde.fr/auteur-jean-richepin/poeme-l-apologie-du-diable.html>
95. *Richepin J.* Les Blasphèmes. Nouvelle édition. Paris: Bibliothèque Charpentier, 1922. 343 p.
96. *Reis J. E.* Comparative Literature: a discipline under construction. URL: repositorio.utad.Pt/.../Comparative%20Liter.../ – 14 Spt. 2012.
97. The Collected Poems of Henrik Ibsen. Translated by John Northam, 287 p. P. 202. URL: http://ibsen.nb.no/asset/34498/1/34498_1.pdf
98. *Yakubov A.* Prólogo // Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos” (Іван Франко. Українське перо іспанських класиків) / упорядники: А. Якубув у взаємодії з Сантіаго Гарсією-Контей та Луїс-Марією Санчо-Перес. Валенсія, 2015. С. 11–15.

99. Zyla W. T. Johann Wolfgang von Goethe in der ukrainischen Literatur. München, 1989. 96 S. (Ukrainische Freie Universität. Reihe: Monographien, Band 49).

REFERENCES

1. Bilovus, L. I. (2003). *Teoriia intertekstualnosti: Stanovlennia poniat, tлумachennia terminiv, systematyka*. Ternopil: Vydavets Starodubets.
2. Bodnar, V. T. (1999). *Problemy retseptivnoi estetyky i poetyky u tvorchii spadshchyni I. Ya. Franka: avtoref. dys....kand. filol. nauk. Spets. 10.01.06. teoriia literatury*. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t literatury im. T. H. Shevchenka.
3. Bondar, L. (2008). Frantsuzka pomana. In: *Pid znakom Khresta: frankoznavchi studii: zb. statei. Seriia "Frankoznavchi studii"*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka, *vyp. 4*, 116–125.
4. Brunel, P. i insh. (1996). *Shto takoe paraŭnalnae litaraturaznaŭstva? / per. s fr. A. Dynka, S. Barysevicha. pod red. V. Bulhakava*. Minsk: Эŷroforum. Bel. Fond Sorasa. (Adkrytae hramadstva).
5. Vivat, H. (2010). *Liryka dysydentiv v intertekstualnomu poli mnozhynnosti: monohrafiia*. Odesa: VMV.
6. Vladova, Y. (2003). Perevod y retsepsyia. In: *Nauchny trudove / Plovdyvsky un-t "Paysyi Khylendarsky" [България]*. Plovdyv: Paysyi Khylendarsky, *t. 41, kn. 1: Fylolohyia (Mezhdunaroden slavystychen sympozyum, Plovdyv, 1–4 noemvra 2003 h.)*, 297–302.
7. Holberh, M. (1989). [Obhovorennia]. In: *Ivan Franko i svitova kultura: mater. mizhnar. sympoziumu YuNESKO (Lviv, 11–15 veresnia 1986): u 3 kn.* Kyiv: Naukova dumka, *kn. 2*, 298–300.
8. Holberh, M. Ya. (2010). Opovidannia Ivana Franka "Borys Hrab". Do problemy: Ivan Franko pro chytacha i chytannia. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, *vyp. 72*, 43–51.
9. Horak, R. (1982). Lolyn... In: *Shliakhamy Ivana Franka na Ukraini: Putivnyk / uporiad. M. O. Moroz; nauk. red. Yu. H. Hoshko*. Lviv: Kameniar, 22–31.
10. Hrek, L. V. (2006). *Intertekstualnist yak problema perekladu (na materialy anhlomovnykh perekladiv ukrainskoi postmodernistskoi prozy): avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.16*. Kyiv: KNU im. Tarasa Shevchenka.
11. Hryhorash, N. (2007). Ukraynskata lyteraturovedska bŷlharystyka ot XIX y sredata na XX vek: Lychnosty y shkoly. Velyko Tŷrnovo: Sv.sv. Kyryl y Metodyi.
12. Hrytsyk, L. (2010). *Ukrainska komparatyvistyka: kontseptualni proektsii*. Donetsk: Yuhovostok.
13. Huzar, Z. (2011). Poema Ivana Franka "Tsitseron i Filisk": Antychna istoriohrafia – poetychna ideia. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, *vyp. 74*, 107–114.
14. Dzera, O. V. (1999). *Indyvidualno-avtorske traktuvannia bibliinykh motyviv yak perekladoznavcha problema (na materialy ukrainskykh perekladiv tvoriv Dzh. H. Bairona): avtoref. dys. ... kand.filol.nauk. Spets. 10.02.16 – perekladoznavstvo*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka.
15. Dovbush, O. (2005). Pereklad yak zasib mizhkulturnoi komunikatsii. *Humanitarnyi visnyk. Seriia: Inozemna filolohiia: Vseukr. zb. nauk. prats. Cherkasy: ChDTU*, 366–369.
16. Drapak, H. B. *Intertekstualni vymiry v perekladakh I. Shankovskoho poezii V. Symonenka*. Retrieved from [bo0k.net/index. php?p= achapter&bid =18204&chapter=1]. – 2009.
17. Diuryshyn, D. (1979). *Teoryia sravnytelnoho yzuchenia lyteratury*. Moskva: Prohress.
18. Zymomia, M. I. (1990). Pereklad yak ideino-khudozhnia struktura u tvorchii kontseptsii

- Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: Svit, vyp. 54. Ivan Franko. Statti i materialy, 27–32.
19. Zymomria, M., Bylous, O. (2003). *Osvoenye lyteraturnoho opyta. Preemstvennost tradytsyy vospriyatiya tvorchestva Tarasa Shevchenko*. Drohobych: KOLO.
  20. Ynozemtseva, N. V. *Prezydentnost y yntertekstualnost kak markery anghloiazыchnoho nauchno-metodycheskoho dyskursu (na materyale anghloiazыchnykh statei po metodycheskoi problematyke)*. Retrieved from www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2010/2010_3_167_169.pdf. – 21 sich. 2012 r.
  21. Saltykov-Shchedryn, M. E. *Ystoryia odnogo horoda*. Retrieved from [<http://library.ru/text/1248/index.html>]. – Nazva z ekrana. Dostup: 06.10.2017.
  22. Ibsen, H. (1978). Do zaplakanykh potomkiv. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 12. Poetychni pereklady ta perespivy, 684.
  23. Ibsen, H. (1978). Do moho druha, revoliutsiinoho spivbesidnyka. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 12. Poetychni pereklady ta perespivy, 685.
  24. Ibsen, H. (1978). Metelyk. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 12. Poetychni pereklady ta perespivy, 684–685.
  25. Ivanov, L. D. (1940). Ivan Franko i svitova literatura. In: *Nauchnye zapysky Dnepropetrovskoho hos. un-ta.: sb. rabot fyoloh. f-ta Dnepropetrovskoho hos. un-ta*. Dnepropetrovsk: Dnepropetrov. hos. un-t, t. XXIV, vyp. 2, 83–120.
  26. *Ivan Franko. "Ziviale lystia": teksty, materialy, doslidzhennia*. (2007). / uporiad. P. Salevycha. Lviv. (Seriia "Ukrainska filolohiia: shkoly, postati, problemy"; vyp. 7).
  27. Ilnytskyi, M. (2015). Y.-V. Gete y I. Franko: antynomiia pryrody i dukhu. In: *Frankoznavchi studii / Ye. Pshenychnyi (holov. red., L. Vynar) ta in. Drohobych: Kolo, vyp. 6, 73–90*.
  28. Ilnytskyi, M., Budnyi, V. (2007). *Porivnialne literaturoznavstvo: v 2 ch. Ch. I. Lektsiinyi kurs: navch. posibnyk*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka.
  29. Korniiichuk, V. (2014). Do dzherel "Prytchi pro pryiazn" Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, vyp. 78, 49–59.
  30. Korniiichuk, V. (2003). Ivan Franko ta Yan Kasprovych: poetychnyi dyskurs. In: *Ukrainsko-polski movni konteksty. Kyivski polonistychni studii*. Kyiv, t. IV, 221–238.
  31. Korniiichuk, V. (2007). *"Mov orhany v velychnomu khrami...": Konteksty y interteksty Ivana Franka (Porivnialni studii)*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka.
  32. Kosylo, N. (2005). Porivnialnyi analiz naturalistychnykh tendentsii v anghliiskii ta ukrainskii literaturakh kin. XIX–poch. XX st. (na materialy tvorchosti Dzhordzha Mura ta Ivana Franka). In: *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Uzhhorod, vyp. 9: Ukrainska literatura v zahalnoievropeiskomu konteksti, 165–171.
  33. Kosmeda, T. A. (2006). Komunikativna kompetentsiia I. Franka: konfliktni sytuatsii ta humor. In: *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats*. Kharkiv, vyp. 20, 126–133.
  34. Kosmeda, T. A. (2009). Tekst I. Franka u fokusi intertekstualnosti. In: *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats* Kharkiv. nats. ped. universytetu im. H. S. Skovorody. Kharkiv: KhNPU, vyp. 27, 62–70.
  35. Kravets, Ya. I. (2014). *"Quae scripsi, scripsi": romanski literatury u retseptsii Ivana Franka*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.
  36. Lanovyk, M. B. (2004). Katehoriia "natsionalnoi pamiaty" yak formanta khudozhnogo perekladu. *Pytannia literaturoznavstva*. Chernivtsi: Ruta, vyp. 11 (68), 101–106.
  37. Lanovyk, M. B. (2005). Pereklad yak dekonstruktsiia tekstu. Problemy literaturnoho perekladoznavstva u chas kryzovoi doby. *Pytannia literaturoznavstva*. Chernivtsi: Ruta, vyp. 12 (69), 112–124.
  38. Lesyn, V. M., Pulynets, O. S. (1971). *Slovnyk literaturoznavchykh terminiv*. Vyd. tretie, pererob. i dop. Kyiv: Rad. shkola.

39. Leshchak, S., Leshchak, O. (2010). Prezentnyi tekst: ot tsytaty k modeli (evoliutsiia klyshyrovannykh predlozhenyi). In: *Evoliutsiia yak metodolohichna ta svitohliadna problema v humanitarnykh naukakh*: zb. nauk. prats. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi nats. un-t imeni Ivana Ohiiienka, 81–90.
40. Lysyi, I. (2010). Humanitarna mizhdystyplinarnist: zasady i praktyka. In: *Liudyna v chasi*: (filosofski aspekty ukrainskoi literatury KhKh–KhKhI st.) / uporiad. V. Morenets, M. Tkachuk. Kyiv: PULSARY, 10–31.
41. Lystuvannia Ivana Franka z Olhoiu Roshkevych. Podav Mykhailo Vozniak. (1956). *Ivan Franko. Statti i materialy*. Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu, zb. 5, 5–131.
42. *Literaturno-naukovy vistnyk*. (1905). Lviv, *richnyk VIII, t. XXXII, kn. 7*, 1–3.
43. *Literaturno-naukovy vistnyk*. (1906). Lviv, *richnyk IX, t. XXXIV*, 538.
44. Lukianovych, D. (1956). Lysty Ivana Franka do Uliany Kravchenko. In: *Ivan Franko. Statti i materialy*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu, zb. 5, 132–178.
45. Melnyk, Ya. (2006). *Ivan Franko y biblia apocrypha*. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu.
46. *Mizhnatsionalni horyzonty i komparatyvistychni dyskurs suchasnykh literaturoznachnykh studii*: monohrafiia. (2005) / za red. R. Hromiaka. Ternopil: Red.-vydav. viddil TNPU.
47. Minchyn, B. M. (1956). Franko i Saltykov-Shchedrin. In: *Tvorchist Ivana Franka*: zb. statei / vidp. red. Ye. P. Kyrlyuk. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 214–276.
48. Moskalenko, M. (2006). Narysy z istorii ukrainskoho perekladu. *Vsesvit*. Kyiv, № 5–6, 174–194.
49. Mushak, Yu. (1939). Dzherela Frankovoi “Prytchi pro teren”. *Zhyttia i znannia*, № 5, 158–159.
50. Nalyvaiko, D. (2007). *Komparatyvistyka y istoriia literatury*. Kharkiv: Akta.
51. Naumenko, A. M. (2000). Vid retseptii cherez interpretatsiiu do analizu. *Nova filolohiia*, № 1, 305–319.
52. Novosiadla, E. Y. (1979). *Ivan Franko y anghloiazыchnыe lyteraturы (K ystoryy kulturnykh svyazei Ukrainy y anghloiazыchnykh stran kontsa XIX – nachala XX stoletyi)*: dySSERTatsyiia...kand. fylol. nauk. Spets. 10.01.03 – Lyteratura narodov SSSR / Ukrainskaia literatura. Lvov: LHU ym. Yvana Franko.
53. Panasenko, T. M. (2009). *Ivan Franko / Khudozh.-oformliuvach Ye. V. Vdovychenko*. Kharkiv: Folio. (Znameniti ukraintsi).
54. Peretiatko, M. (2009). Intertekstualnist yak temporalna forma vyrazhennia avtorskoi svidomosti. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Donetsk: Ukrainskiy kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychiy dim, t. 27, 17–31.
55. Pohrebennyk, F. (1986). *Ivan Franko v ukrainsko-rosiiskykh literaturnykh vzaiemynakh: Doslidzhennia*. Kyiv: Dnipro.
56. Pohrebennyk, F. P. (1986). Z nevycherpnoi Frankovoi krynytsi. *Vsesvit*. № 8, 167–170.
57. Prosalova, V. A. (2009). Intertekstualni zviazky i tropy. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Donetsk: Ukrainskiy kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychiy dim, t. 27, 7–17.
58. Radchuk, V. (2008). Rudyi Panko M. Hoholia v divchachomu liusterku Lesi Ukrainky: konhenialnist tlumachky i zvitnist reporteriv. In: *Lesia Ukrainka i suchasnist*: zb. nauk. prats. Lutsk: RVV “Vezha” Volynskoho natsionalnoho un-tu imeni Lesi Ukrainky, t. 4, kn. 2, 161–189.
59. Rykhlo, P. V. (2005). *Poetyka dialohu. Tvorchist Paulia Tselana yak intertekst*: monohrafiia. Chernivtsi: Ruta.
60. Saienko, V. *Ivan Franko i skandinavski literatury*. Retrieved from <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9073/1/43-53.pdf> [Slovo i chas. 2016. № 8. S. 47–53].

61. Semeshko, N. M. (2010). Typolohiia intertekstualnosti sonetiv E. Spensera: formy i funktsii aliuzii. In: *Nauk. zapysky Kharkiv. un-tu im. H. S. Skovorody. Seriiia literaturoznavstvo*. Kharkiv: PPV "Nove slovo", vyp. 4 (64), chast. Persha, 9–18.
62. Skots, A. (2002). *Poemy Ivana Franka: monohrafiia*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka.
63. Stupynskyi, V. (2011). Intertekst yak sfera naukovooho doslidzhennia. In: *Nauk. zapysky Ternopil. Pedun-tu im. V. Hnatiuka. Seriiia: Literaturoznavstvo*. Ternopil: TNPU, vyp. 31, 476–479.
64. Teplyi, I. (2010). Formy zasvoiennia inshomovnoho tekstu u literaturno-naukovii diialnosti Ivana Franka. In: *Paradyhma: zb. nauk. prats na poshanu M. Hlynskoho*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, vyp. 5, 107–128.
65. Teterina, O. *Perekklad u kontseptsii natsionalnoi literatury Ivana Franka*. Retrieved from www.slovoichas.in.ua/index.php. – 2010.
66. Teterina, O. Khudozhnii pereklad yak problema ukrainskoho porivnialnoho literaturoznavstva XIX – pochatku XX stolittia. In: *Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky*. Kyiv: Stylos, 374–386. Retrieved from www.reelc.net/.../national_versions_of_the_comparative_literature.
67. Tkachuk, O. (2008). Ivan Franko i Lutsii Annei Seneka: stoitsyzm u khudozhnii filosofii Franka. In: *Ivan Franko: dukh, nauka, dumka, volia: Mater. Mizhnar. nauk. konhresu, prysviachenoho 150-richchiiu vid dnia narodzhennia Ivana Franka (Lviv, 27 veresnia – 1 zhovtnia 2006 roku)*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka, t. 1, 246–254.
68. Trofymuk, M. (2008). Neolatynistychna problematyka u pratsiakh Ivana Franka. In: *Ivan Franko: dukh, nauka, dumka, volia: Mater. Mizhnar. nauk. konhresu, prysviachenoho 150-richchiiu vid dnia narodzhennia Ivana Franka (Lviv, 27 veresnia – 1 zhovtnia 2006 roku)*. Lviv: VTs LNU imeni Ivana Franka, t. 1, 400–409.
69. Fylypovych, P. (2007). Shliakhy Frankovoi poezii. In: *Ivan Franko. "Ziviale lystia": teksty, materialy, doslidzhennia*. Lviv, 42–46. (Seriiia "Ukrainska filolohiia": shkoly, postati, problemy", vyp. 7).
70. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv.
71. Franko, I. (2009). *Ziviale lystia: Lirychna drama / perekl. anhl. I. Teplyi*. Vyd. tretie, dop. Lviv: SPOLOM, 140 s. (Do 150-richchia vid dnia narodzhennia Ivana Franka).
72. Franko, I. (2011). *Ziviale lystia: Lirychna drama / perekl. anhl. I. Teplyi*. Vyd. chetverte, pererobl. i dop. Lviv: SPOLOM. (Do 155-richchia vid dnia narodzhennia Ivana Franka).
73. Franko, I. (2008). Z pisliamovy do vydannia 1896 roku "Khto takyi "Lys Mykyta" i vidky rodom?" In: Franko I. Ya. *Kazky: Lys Mykyta. Koly shche zviri hovoryly / khudozh. S. K. Artiushenko*. Kyiv: Veselka, 6–8.
74. Franko, I. *Zibrannia tvoriv: v 50 t. t. 1–10*: Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/566294/>.
75. Franko, I. (2005). Ukraina movyt. In: Franko I. *Vybrane / uporiadkuv.tekstiv, peredm.* K. H. Borysenko. Kyiv: Shkola, 81.
76. Franko, I. (1900). Shkola poeta (Za Ibsenom). In: *Iz dniv zhurby. Poezii Ivana Franka*. Lviv. Nakladom avtora, 61–69.
77. Franko I. (1976). Shkola poeta (Za Ibsenom). In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 3, 48–49.
78. *Franko Ivan Yakovych*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Franko_Ivan_Yakovych. [Nazva z ekrana] – 7 zhovtnia 2013 r.
79. Yar Slavutych. (1967). Sobornytski idei Ivana Franka. In: *Ivan Franko: zb. filoloh. sektiia dlia vidznachennia 110-richchia narodyn i 50-richchia smerty Ivana Franka*. Niu-York: Nakladom NTSh v ZDA, t. 32 (Zap. NTSh. T. CLXXXII), 171–177.

80. Yar Slavutych. (2006). Anhliiyskiy pereklad poemy Ivan Vyshenskyi. In: Yar Slavutych. *Doslidzhennia ta statii*. Edmonton: Slavuta, 471–472.
81. Bida, C. (1971). A Quest for the Dramatic. Ukrainian Authors Turn to Shakespeare. In: *Symbolae in Honorem Georgii Y. Shevelov / Zb. na poshanu prof. D-ra Yuriiia Shevelova*. Nauk. zb. UVU. Miunkhen, t. 7, 45–53.
82. *Colloque International "Perspective Comparatiste Orient–Occident en théorie littéraire"*. (1993). / International Colloquium "The Orient – West Comparative Perspective in Literary Theory". Institute of the Theory of Literature, Theatre and Film, Dpt. of Literature, University of Łódź, Łódź, 16-17. X. 1990 / Institut de la Théorie de la Littérature, du Théâtre et du Film, Département de la Théorie de la Littérature, Université de Łódź. Les actes furent redigés par Sławomir Cieślowski et Teresa Cieślowska. Łódź: BiblioTeka.
83. Červeňak, A. (2007). *Život a dielo. Tridsať statí o slovenskej literature*. 1. vyd, slovensky. Nitra, Bratislava: Filozofická fakulta UKF, Spolok slovenských spisovateľov.
84. Dumoulié, C. *Litterature comparée, philosophie et psychanalyse*. Retrieved from www.revue-silene.com/.../30/extrait_68.pdf / – 14 Sept. 2012.
85. Dzyuba, I. (1970). *Internationalism or Russification? A Study in the Soviet Nationalities Problem*. Second Edition. Ed. by M. Davies. London: Weidenfeld and Nicolson.
86. *Exegi monumentum*. Retrieved from <https://books.google.com.ua>.
87. Henrik Ibsens. (1903). *Sämtliche Werke in deutscher Sprache. Erster Band. Gedichte*. Deutsch von Christian Morgenstern et al. Berlin: S. Fischer Verlag.
88. Ibsen, Henrik. (1913). *Sämtliche Werke. Volksausgabe in fünf Bänden. Erster Band*. Herausgegeben von Julius Elias und Paul Schlenther. Einzige autorisierte deutsche Ausgabe. Berlin: S. Fischer Verlag.
89. Jakóbiec, M. (1955). Iwan Franko (1856–1916). In: Franko I. *Utwory wybrane*. Tłumaczyli Zofia i Stanisław Głowiakowie. Posłowiem opatrzył Prof. Marian Jakóbiec. Warszawa: Czytelnik, t. II, 569–601.
90. Kaźmierczak, M. (2012). *Przekład w kręgu intertekstualności. Na materiale tłumaczeń poezji Bolesława Leśmiana*. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.
91. Korniychuk, V. (2015). Iván Frankó, orgullo y gloria de Ucrania. In: *Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos*. (Ivan Franko. Ukrainske pero ispanskykh klasykiv). Uporiadnyky: A. Yakubuv u vzaiemodii z Santiago Garsiieiu-Konteit ta Luis-Mariieiu Sancho-Peres. Valensiia, 21–34.
92. Kravets, Ya. (2015). Iván Frankó y el mundo hispano. In: *Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos* (Ivan Franko. Ukrainske pero ispanskykh klasykiv) / uporiadnyky: A. Yakubuv u vzaiemodii z Santiago Garsiieiu-Konteit ta Luis-Mariieiu Sancho-Peres. Valensiia, 43–58.
93. *Morgenländische Anthologie: Klassische Dichtungen aus der sinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur*. (1880). Uebersetzt von Ernst Meier. Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts. Retrieved from https://archive.org/details/bub_gb - 6 Nov. 2017.
94. Richepin, J. *L'Apologie de diable*. Retrieved from <http://paroles2chansons.lemonde.fr/auteur-jean-richepin/poeme-l-apologie-du-diable.html>
95. Richepin, J. (1922). *Les Blasphèmes*. Nouvelle édition. Paris: Bibliothèque Charpentier.
96. Reis, J. E. Comparative Literature: a discipline under construction. Retrieved from [repositorio.utad. Pt /.../ Comparative % 20 Liter... /](http://repositorio.utad.pt/.../Comparative%20Liter.../) – 14 Spt. 2012.
97. *The Collected Poems of Henrik Ibsen*. Translated by John Northam. Retrieved from http://ibsen.nb.no/asset/34498/1/34498_1.pdf
98. Yakubuv, A. (2015). Prólogo. In: *Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos* (Ivan Franko. Ukrainske pero ispanskykh klasykiv) / uporiadnyky: A. Yakubuv

u vzaiemodii z Santiago Garsiieiu-Kontei ta Luis-Mariieiu Sancho-Peres. Valensiia, 11–15.

99. Zyla, W. T. (1989). *Johann Wolfgang von Goethe in der ukrainischen Literatur*. München. (Ukrainische Freie Universität. Reihe: Monographien, Band 49).

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2018

Прийнята до друку 14.05.2019

Appendix:

Іван Франко (1856–1916), Україна **Коваль Бассім. Арабська казка.**

Пролог

З новим роком, браття милі,
В новім щасті, в новій силі
Радісно вітаю вас
І бажаю, щоб в здоров'ю,
В мирі, з братньою любов'ю
Відтепер ішов вам час.

І бажаю, щоб трудяще
Те життя вам якнайкраще
Без бід минало всім,
Щоб думками ви міцніли,
Багатіли, не бідніли,
Щоб веселий був ваш дім.

І бажаю, щоб ми згідно,
Сміло, свідомо, свобідно
Йшли до спільної мети:
В своїй хаті жить по-своmu,
Не коритися нікому,
Лад найкращий завести.

Сим бажанням вас вітаю,
І по давньому звичаю
Повну чарку догори!
Щирій праці бог допоможе.
Дай вам боже все, що гоже!
Що негоже – чорт бери!

А тепер при вільній хвилі,
Коли ласка, браття милі,
Казку слухайте мою
Про Бассіма, про зухвальця –
Я її не висав з пальця,
А як чув, так вам даю.

Та, балакаючи з вами,
Не арабськими словами,
А по-своmu розкладу:
Де розширю, де вкорочу,
Дещо з власного приточу,
Щоби вийшло до ладу.

Ivan Franko (1856–1916), Ukraine **Bassim the Blacksmith. An Arabic tale**

Prologue

Happy New Year, brethren dear,
In new happiness, new cheer
Joyfully will I ye greet,
And in good health, so I wish you,
Love of brethren withal, peaceful
Time for you from now proceed.

And I wish your working-life mode
Should at best be, at its utmost,
With no hardships go for all,
That in thoughts you may get stronger,
Richer grow, poor no longer,
Joyful home to your lot fall.

And I wish that we, concerted,
In a brave, a conscious effort,
For the common goal should strive,
In one's home like masters reigning,
In no bondage more remaining,
Start the choicest way of life.

I greet you with this wish mentioned,
And so by the custom ancient
“Bottoms up” full glasses make!
Honest work by God helped will be,
Grant you, God, all that is seemly,
Devil the unseemly take!

And now having a free minute,
Brethren dear, if you please it,
Listen to my fairy-tale
Of one Bassim, of a cheeky –
This is no invention tricky,
But recount without fail.

Yet, when talking to you this way,
Not in Arabic, my own lay,
I will put it as I see:
Larger here, abridged there,
Adding of my own elsewhere
That the tale in order be.

ІНШОМОВНИЙ ДИСКУРС ІВАНА ФРАНКА: ТВОРЧЕ ВІДЛУННЯ

Іван ТЕПЛІЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: i_teplyu@yahoo.co.uk*

У статті йдеться про особливості іншомовного дискурсу Івана Франка з погляду творчого опрацювання тем, мотивів, образів тощо. Багато написано про І. Франка як перекладача, однак майже 900 творів, за приблизними підрахунками, – це твори за мотивами, скажімо, Стародавньої Греції чи Стародавнього Риму, переспіви, творче наслідування тощо. У центрі уваги дослідження – рецепція як одна із провідних форм реалізації іншомовного дискурсу. Основою дослідження стали поеми І. Франка. Саме у передмові до збірки “Поєми”, взявши за епіграф Шевченкове: “Звичайно – крадене”, І. Франко викладає програмний погляд на проблему, показуючи різний ступінь опрацювання запозиченого матеріалу, методику, так би мовити, цього процесу (стосувалося це, зокрема, поем “Істар”, “Сатні і Табубу”, “Бідний Генріх”, “Поєма про білу сорочку”, “Похорон”). Інші поеми розібрано під цим оглядом за методикою, що її випрацював А. Скоць у ґрунтовному монографічному дослідженні “Поєми Івана Франка”. Розглянуто й інші форми засвоєння іншомовного дискурсу, як-от: творчий розвиток, прецедентний текст, образна аналогія тощо.

Ключові слова: рецепція, переклад, інтертекстуальність, творчий розвиток, образна аналогія, прецедентний текст, міжлітературні зв'язки.

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'367.335

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2899>

МОВНА ПРАКТИКА ІВАНА ФРАНКА В АСПЕКТІ КОДИФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ НОРМ

Наталія ФАРИНА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Інститут франкознавства,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: natfaryna@ukr.net*

Структуру складнопідрядних речень формують як кількість поєднаних предикативних частин, так і засоби їх зв'язку. Якщо розмір складного речення назагал є річчю суб'єктивною і мотивується здебільшого індивідуальною манерою автора, то вибір сполучних засобів залежить від їх реєстру та динаміки вживання на певному етапі розвитку літературної мови. У системі українського гіпотаксису чільне місце займають структури з підрядними означальними частинами. Формальні засоби поєднання головної і залежної частин є обов'язковим компонентом вираження атрибутивної семантики. Як засвідчує практика, вибір окремих сполучних елементів зумовлений і особливостями територіального вияву літературної мови, і стилістичними сферами її реалізації, але і в минулому, і сьогодні мовознавці неоднаково окреслюють реєстр нормативних формальних засобів, що використовуються для поєднання підрядної означальної частини з головною. Це дослідження присвячене проблемі редакційних виправлень Івана Франка з точки зору кодифікації синтаксичних правил (за мотивами повісті Івана Франка “Захар Беркут” у двох виданнях). Аналіз тексту обох редакцій повісті “Захар Беркут” показує, що Іван Франко чимало працював над удосконаленням мови твору на всіх рівнях. Ці авторські виправлення не впливають суттєво на зміст, лише дещо змінюють значеннєві відтінки окремих слів чи конструкцій, увиразнюють динаміку думки. Виразно систематичними та послідовними є зміни на синтаксичному рівні, зокрема, помітними є трансформації складнопідрядних означальних речень нерозчленованої структури. Авторські зміни наявні як на формальному, так і на структурному та семантичному рівнях. Закцентовано також увагу на поглядах науковців щодо нормативного характеру деяких кон'юнктивних засобів на різних етапах розвитку мови. Відстежено й основні моделі заміщення формальних елементів зв'язку у складних реченнях із підрядними атрибутивної семантики, які наближують західноукраїнський варіант української мови до східноукраїнського. Іван Франко намагався модифікувати численні синтаксичні конструкції шляхом заміни сполучного засобу **котрий** на **який** або **що**, які були більш характерні для мови творів наддніпрянських письменників. На сучасному етапі розвитку української мови таке функціонування сполучних засобів засвідчено як літературну норму.

Ключові слова: мова твору, структура, сполучник, сполучне слово, складнопідрядне речення з підрядною частиною атрибутивної семантики, кон'юнктивні засоби, моделі заміщення, трансформація.

Структуру складнопідрядних речень формують як кількість поєднаних предикативних частин, так і засоби їх зв'язку. Якщо розмір складного речення є річчю суб'єктивною і мотивується здебільшого індивідуальною манерою автора, то вибір сполучних засобів залежить від їх реєстру та динаміки вживання на певному етапі розвитку літературної мови.

У системі українського гіпотаксису чільне місце займають структури з підрядними означальними частинами. Формальні засоби поєднання головної і залежної частин є обов'язковим компонентом вираження атрибутивної семантики. В українській літературній мові цю функцію виконують відносні займенники *що, який, чий, котрий*, прислівники *де, куди, звідки* (так зване відносне підпорядкування), а також сполучники *ніби, нібито, наче, немовби* та ін. (сполучникове підпорядкування). Інколи мовознавці класифікують складнопідрядні речення з підрядними означальними за засобами приєднання підрядної частини [6, с. 334].

Як показує практика, вибір окремих сполучних елементів зумовлений і особливостями територіального вияву літературної мови, і стилістичними сферами її реалізації, але як у минулому, так і сьогодні мовознавці неоднаково окреслюють реєстр нормативних формальних засобів, які використовують для поєднання підрядної означальної частини з головною. Особливо дискусійним є використання в цій функції сполучних слів *котрий, який*, що актуалізує проблему синтаксичної норми в плані її становлення та розвитку.

Лінгвісти ХХ – початку ХХІ століть по-різному визначають нормативний характер формальних елементів у складнопідрядних реченнях атрибутивної семантики. Одні вважають сполучні слова *котрий, який* ненормативним, а інші – навпаки, не вважають їх уживання порушенням літературної норми.

Найчастіше для визначення типового формального елемента, що з'єднує головну частину зі залежною, порівнюють синтаксичні системи споріднених мов, щоб виявити відмінність або подібність. О. Скоропада зазначав, що “в російській мові найчастішим показником означальних підрядних речень... є “*который*”, якому відповідають українські “*який*”, “*що*”” [5, с. 85]. Проте на Галичині у кінці ХІХ – на початку ХХ століть сильніший вплив мала польська мова. Ще Б. Грінченко зауважив: “Щодо мови з лексичного боку, то вона у галицьких письменників підлягала не одному впливові, а багатьом, і мабуть найбільше польському” [9, с. 107]. Саме тому активне вживання цього сполучного засобу зумовлене її впливом, де слово *który* – найпоширеніший засіб зв'язку головної і підрядної частин в означальних реченнях. Як дослідила О. Баранівська [1], під час перекладу складнопідрядних означальних конструкцій смисловим еквівалентом в українській мові виступає займенник **який**.

Як зазначає Н. Гуйванюк, “мовознавці 20-х – 30-х рр. (О. Курило, М. Гладкий, О. Синявський, С. Смеречинський, М. Сулима та ін.), що наголошували на потребі повернути українській мові її специфічно національні риси, звертали увагу саме на

синтаксичні звороти та конструкції, адже граматики – наука про закони побудови мовних одиниць, які використовують у процесі безпосереднього людського спілкування і прямо відображає спосіб мислення” [2, с. 246].

Найкраще уявлення про динаміку формування реєстру сполучних засобів дає писемне мовлення. Ось, наприклад, О. Синявський свого часу зауважував, що в синтаксисі переважно нехтують питомими структурами та формальними засобами при побудові складного речення: “Ніде так не рябіє синтакса нашої книжної мови чужомовними елементами, як при зложенні речень, власне, при сполучуванні відносних (підрядних означальних. – *Авт.*) речень із головними” [4, с. 15]. За спостереженнями автора, такі чужомовні елементи, як займенники *який, якими, котрому*, заповнили мову газет і журналів. Він рішуче виступав проти їхнього вживання, наголошуючи на необхідності прислухатися до народного мовлення, враховувати, які форми функціонують там.

Висновки про те, яким сполучним засобом надавати перевагу, дає змогу зробити мовна практика І. Франка. Він стояв на позиціях єдиної літературної мови, витвореної на живій народній основі, докладав чимало зусиль, щоб сформувати один літературний варіант для наддніпрянців і галичан, про що свідчить його редакторська праця над мовою творів у перевиданнях. Проте він не допускав однобічного впливу на формування мовних норм лише говорів Наддніпрянської України і тому писав: “Не тільки інтелігенція, вихована в інших школах і серед інших обставин політичних, але й народ з його мовою, звичаями і творчістю, не сходячи зі спільної української основи, все-таки проявляє багато відтінків, котрих годі не бачити, на котрі тяжко гніватися. Ані знівечити, ані замазати тих відтінків не можна, та й чи треба? ...Ось чому ми не маємо і не можемо мати досі спільної, одностайної літературної мови” [8, т. 28, с. 174–175]. Саме тому він сам докладався своєю редакторською працею до процесу наближення західноукраїнського варіанта до східноукраїнського.

Дуже яскраво це можна простежити на прикладі повісті “Захар Беркут”, яка була вперше видана 1883 року. Згодом, у 1902 році, вийшла друга редакція твору, мову якого письменник ретельно відредагував. У передмові до цього видання задекларовано Франкові мотиви, що призвели до текстологічних редакторських правок у повісті: **“Випускаючи в світ “Захара Беркута” другим виданням двадцять літ по виході першого видання, я обмежуюсь на виправленню язика відповідно до того поступу, який зробила наша літературна мова протягом сих двадцяти літ”** [8, т. 16, с. 8].

Аналіз тексту обох редакцій повісті “Захар Беркут” показує, що Іван Франко чимало працював над удосконаленням мови твору на всіх рівнях. Ці авторські виправлення не впливають суттєво на зміст, лише дещо змінюють значеннєві відтінки окремих слів чи конструкцій, увиразнюють динаміку думки. Виразно систематичними та послідовними є зміни на синтаксичному рівні, зокрема, помітними є трансформації складнопідрядних означальних речень нерозчленованої структури. Авторські зміни наявні як на формальному, так і на структурному та семантичному рівнях.

У повісті “Захар Беркут” засвідчено 245 складнопідрядних речень з підрядними означальними (в тому числі і займенниково-означальними), які не зазнали жодних

авторських правок. Вони ідентично дублюються в новій редакції повісті і становлять найчисленнішу групу. Інколи спостерігаємо зміну опорного елемента в головній частині, наприклад:

Але ж бо й донька його Мирослава була діва, якої пошукати [7, с. 8].   *Але ж бо й донька його Мирослава була дівчина, якої пошукати* [8, т. 16, с. 11].

Серед редакторських виправлень формальних засобів зв'язку можемо виділити такі:

Вид трансформації	Структурна модель	Кількість одиниць
Заміна формальних засобів зв'язку у складі складнопідрядних означальних речень	1. Котрий1 → Який2	78
	2. Котрий1 → Який2 + складнопідрядні означальні частини без змін (речення з кількома частинами атрибутивної семантики)	4
	3. Котрий1 → Що2	28
	4. Котрий1 → Що2 + складнопідрядні означальні частини без змін (речення з кількома частинами атрибутивної семантики)	
	5. Котрий → кудюю	1

Іван Франко, удосконалюючи синтаксичну структуру повісті “Захар Беркут”, прагнув наблизити мову свого твору до мовної практики письменників-наддніпрянців і використовував ті формальні елементи зв'язку, що були найбільш уживаними в їхніх творах. Митець набагато випередив час, адже мовні виправлення, які він робив у синтаксичній будові складнопідрядних означальних речень у перевиданні повісті, мовознавці початку ХХ століття почали трактувати як нормативні.

Першу і найчисленнішу групу складнопідрядних одиниць атрибутивної семантики становлять речення, у яких І. Франко замінював сполучне слово **котрий** (функціонує у 1-й редакції твору) на **який** (2-га редакція) – усього 78 синтаксичних одиниць. Підраховано лише ті елементарні і неелементарні структури, у складі яких функціонує лише одна підрядна означальна частина. Речення, в яких змін зазнає одна чи дві підрядні частини у будові неелементарної синтаксичної одиниці, виділено в окрему підгрупу. Їх зафіксовано 4. Наприклад:

...життя, котре деінде силувалися чимраз більше підірвати горді, війнами збагачені бояри [7, с. 26].   *...життя, яке деінде силувалися чимраз більше підірвати горді, війнами збагачені бояри* [8, т. 16, с. 26].

...дві липи, між котрими прив'язані були гарно плетені в усякі узори ворота [7, с. 33].   *...дві липи, між якими прив'язані були гарно плетені в усякі узори ворота* [8, т. 16, с. 31].

Дослідники синтаксичної системи засобів зв'язку по-різному трактують вживання певних елементів, беручи до уваги не лише мовну традицію, фольклорну практику, але й семантику формальних елементів, їхнє виправдане контекстуальне використання.

Можемо припустити, що Іван Франко, виправляючи сполучні засоби, прагнув уникнути запозичень, які рясніють у синтаксичній системі формальних елементів зв'язку не цілком виправдано, опирався на досвід та текстологічні особливості творів інших письменників. Проте пояснювати явище послідовної заміни **котрий** на **який** лише бажанням позбавитися впливу польської мови не можна. Як стверджує І. Петличний, “при виправленні мови перших своїх редакцій, зокрема синтаксису, І. Франко керувався не тим, що та чи інша синтаксична конструкція є діалектна або польська, а тим, наскільки вона поширена в загальноукраїнській літературній мові, наскільки вона є добрим засобом для вираження відповідного змісту” [3, с. 116–117]. Тому й робив відповідні заміни у тексті 2-го видання.

Залежна частина може залежати від іменників-неістот та істот, інколи від власних назв:

“Зате частіше лучалися каліцтва, рани, на котрі, певно, ніякий знахар не вмів так скоро і так гарно зарадити, як Захар Беркут” [7, с. 43].

“Зате частіше лучалися каліцтва, рани, на які, певно, ніякий знахар не вмів так скоро і так гарно зарадити, як Захар Беркут” [8, т. 16, с. 39].

“Батько вісьмох синів, із котрих три сиділи вже разом із ним між старцями...” [7, с. 42].

“Батько вісьмох синів, із яких три сиділи вже разом із ним між старцями...” [8, т. 16, с. 39].

“...з Мирославою, котра конче хотіла й собі стояти на окремій становищі, а не при боці свого батька” [7, с. 12–13].

“...з Мирославою, яка конче хотіла й собі стояти на окремій становищі, а не при боці свого батька” [8, т. 16, с. 15].

Інколи речення, де автор замінював сполучні засоби, зазнають інших формальних змін. Наприклад, у реченні *“Тож послідньою і рішаючою зброєю була важка копія, котрою треба було влучити противника з близька, власноручно, з цілою силою, од разу”* [7, с. 7] змінюється граматичне значення роду співвідносного слова головної частини внаслідок заміни застарілої книжної форми на новішу. Така трансформація зумовлює і зміну сполучного засобу. Наприклад: *“Тож послідньою і рішаючою зброєю була важке копіє, яким треба було влучити противника з близька, власноручно, з цілою силою, од разу”* [8, т. 16, с. 11]. У деяких реченнях змінюється граматичне значення відмінка, наслідком чого є видозміна синтаксичної функції засобу зв'язку (непрямий додаток, виражений родовим відмінком у першій редакції, і прямий у другій, виражений знахідним відмінком однини):

“Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лиця і грубим, чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих злющих тухольських медведів, проти котрих їхав воювати” [7, с. 7–8].

“Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лиця і грубим, чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих злющих тухольських медведів, яких їхав воювати” [8, т. 16, с. 11].

У текстах двох видань засвідчено 4 речення, де функціонує хоча б одна означальна частина зі заміненим сполучним елементом, і ще одна, де така заміна не відбувається. І. Франко трансформувал відмінні сполучні елементи, орієнтуючись на власне мовне чуття і контекст твору. Наприклад, у реченні *“Максим Беркут, котрий аж нині, супроти найважливішого і найтяжчого діла, почув себе вповні самим собою, вповні начальником сеї невеличкої армії, заряджував з правдиво начальницькою вважливістю й повагою все, що належало до діла, нічого не забуваючи, ні з чим не кваплячись, але й ні з чим не опізнюючись”* [7, с. 9–10] є дві залежні частини атрибутивної семантики: одна – присубстантивно-означальна, інша – займенниково-означальна. У новій редакції автор замінює сполучний засіб **котрий** на **який**, при цьому залишає без змін сполучний засіб **що** у другій: *“Максим Беркут, який аж нині, супроти найважливішого і найтяжчого діла, почув себе вповні самим собою, вповні начальником сеї невеличкої армії, заряджував з правдиво начальницькою вважливістю й повагою все, що належало до діла, нічого не забуваючи, ні з чим не кваплячись, але й ні з чим не опізнюючись”* [8, т. 16, с. 13].

У реченні *“Ну, звісна річ, смерті йому не минути, на смерть він готов віддавна, – але вмирати, не додержавши слова чоловікові, котрий на те, слово поклався, котрого будучність, може, й життя, лежить на тім слові, – вмирати зрадником хоч би тільки в очах зрадника, – се страшно, се мука, се гірше самої смерті”* [7, с. 159] однорідні підрядні частини поєднані з головною сполучним словом **котрий**, тоді як у другому виданні в першій частині автор зробив заміну для того, щоб уникнути повторів: *“Ну, звісна річ, смерті йому не минути, на смерть він готов віддавна, – але вмирати, не додержавши слова чоловікові, який на те слово поклався, котрого будучність, може, й життя, лежить на тім слові, – вмирати зрадником хоч би тільки в очах зрадника, – се страшно, се мука, се гірше самої смерті”* [8, т. 16, с. 134].

Друге за кількістю місць займають виправлення сполучного засобу **котрий** на **що** (30 речень). Більшість дослідників саме цей формальний елемент приєднання вважає питомо українським, опираючись на фольклорну та літературну практики вживання. У текстах повісті “Захар Беркут” двох авторських редакцій такі заміни дещо нейтралізують атрибутивність означуваного слова порівняно з використанням засобу **котрий**, проте заміни стилістично наближують мову твору до східноукраїнського варіанта. Цей сполучний елемент є граматично універсальним, адже підходить для контекстуального вираження всіх граматичних значень числа, роду і відмінка незалежно від співвідносного слова, тоді як слово **котрий** має граматично узгоджуватися, наприклад:

“І батько, котрий зразу також радив Мирославі остатися в таборі, в кінці мусів уступити її просьбам” [7, с. 11].

“І батько, що зразу також радив Мирославі остатися в таборі, в кінці мусів уступити її просьбам” [8, т. 16, с. 14].

“...молодих, котрі, не розуміючи цілої тої страшної боротьби, бавилися і переверталися в гнізді” [7, с. 22].

“...молодих, що, не розуміючи цілої тої страшної боротьби, бавилися і переверталися в гнізді” [8, т. 16, с. 22]

“...на якійсь думці, котра засіла в його голові і насилу просилася на волю” [7, с. 37].

“...на якійсь думці, що засіла в його голові і насилу просилася на волю” [8, т. 16, с. 35].

У першій редакції функціонує речення, де засвідчено аж 4 залежні означальні частини, три з котрих є займенниково-співвідносними, семантично однорідними і залежать від одного співвідносного слова: *“Зо мною, котрий вік звікував між князями, котрий удостоївся княжої похвали і надгороди за рицарські діла, котрого донька може вибирати собі жениха між найпершими і найславнішими молодцями в краю, а я мав би дати її тобі, смердові, до твого тухольського гнізда, де би вона зів’яла, зсохла і пропала в нужді!”* [7, с. 39]. У виправленому варіанті автор виокремив останню однорідну частину, яка приєднувалася сполучним словом **котрий**, зробивши з неї нове речення, а також у першій замінив його на засіб зв’язку **що**, певною мірою нейтралізувавши смислову градацію та акцентування на змістовій стороні залежних частин, що створювало нагромадження однакових сполучних елементів, наприклад: *“Зо мною, що вік звікував між князями, котрий удостоївся княжої похвали і надгороди за рицарські діла! Моя донька може вибирати собі жениха між найпершими і найславнішими молодцями в краю, а я мав би дати її тобі, смердові, до твого тухольського гнізда, де би вона зів’яла, зсохла і пропала в нужді!”* [8, т. 16, с. 36]. Проте у тексті першого видання спостерігаємо дві однорідні означальні частини в одній синтаксичній одиниці, і автор послідовно змінює сполучне слово **котрий** на **який** (2-ге видання) у кожній із них. Така трансформація стилістично виправдана, адже збережено змістове наростання і стрімкість думки. Це свідчить про ретельність і продуманість таких виправлень:

“Народ, серед котрого вони живуть і котрий мусить поставляти оружних людей для оборони засіків, нерадо зносить їх владу над собою” [7, с. 89].

“Народ, серед якого вони живуть і який мусить поставляти оружних людей для оборони засіків, нерадо зносить їх владу над собою” [8, т. 16, с. 77].

У ще одному реченні, де в першій редакції одна частина приєднується елементом **що**, а друга – **котрий**, у виправленому варіанті автор вирішив використати стилістично нейтральний елемент двічі. У такій ситуації І. Франко урівноважив аналогічні залежні частини однаковими засобами приєднання, використовуючи при цьому актуальніший, новіший, питомий, відкидаючи книжний варіант – **котрий**. Наприклад:

“Володар Червоної Русі, князь Данило Романович, хоч і який був ласкавий для бояр – не то що його батько, – але допомогти їм багато не міг, зайнятий то стараннями о королівську корону, то спорами князів, що дерлись за великокняжій київський престол, то в кінці забезпечуванням свого краю против нового, досі нечуваного ворога, монголів, котрі перед десятьма роками, мов страшна громова хмара, появилися були на східних границях Русі, в наддонських степах, і побили зібраних руських князів у страшній і дуже кровавій битві над рікою Калкою” [7, с. 50].

“Володар Червоної Русі, князь Данило Романович, хоч і який був ласкавий для бояр – не то що його батько, – але допомогти їм багато не міг, зайнятий то стараннями о королівську корону, то спорами князів, що дерлись за великокняжій київський престол, то в кінці забезпечуванням свого краю против нового, досі нечуваного ворога, монголів, що перед десятьма роками, мов страшна громова хмара, появилися були на східних границях Русі, в наддонських степах, і побили зібраних руських князів у страшній і дуже кровавій битві над рікою Калкою” [8, т. 16, с. 45].

Для змістового виразнення і деталізації оповіді автор замінив слово **котрий** також іншими елементами: **кудою** (для локативного семантичного відтінку), **хто** (для підкреслення того, що опорний елемент – назва істоти). Ці трансформації мають ситуативний характер. У першому випадку підрядна означальна частина уточнює обставину місця, наявну у головній як опорне слово:

“– Далі за ним! – крикнув Тугар Вовк і кинувся до щілини, в котрій щез медвідь” [7, с. 14].

“– Далі за ним! – крикнув Тугар Вовк і кинувся до щілини, кудю щез медвідь” [8, т. 16, с. 17].

Отже, у синтаксичній системі складнопідрядних речень з підрядними означальними та займенниково-означальними двох Франкових редакцій твору “Захар Беркут” функціонують різні формальні засоби приєднання. Автор намагався модифікувати їхній склад шляхом заміни сполучного засобу **котрий** на **який** або **що**, характерні для мови творів наддніпрянських письменників. На цьому етапі, як спостерігаємо на прикладі твору Івана Франка, починає дещо зменшуватися частотність використання слова **котрий** з власне атрибутивною семантикою. Проте серед усіх зафіксованих синтаксичних одиниць ядро все ж складають речення, де формальних змін у структурі не відбувається. Процес утворення системи таких сполучних елементів найзручніше простежувати на основі їхнього фіксованого використання, порівнюючи редакції художніх творів. Як бачимо, чітко окреслюється коло загальномовних тенденцій, які проєктують можливі зміни у синтаксичній системі. На сучасному етапі розвитку таке функціонування сполучних засобів засвідчено як літературну норму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранівська О. Складнопідрядні речення з підрядними означальними в сучасній польській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 “Слов’янські мови”. Київ, 2003. 20 с.
2. Гуїванюк Н. Слово – Речення – Текст. Вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
3. Петличний І. І. Франко в боротьбі за удосконалення синтаксису української літературної мови // Доповіді та повідомлення Львівського державного університету ім. І. Франка. Львів, 1955. С. 115–118.
4. Снявський О. Порадник української мови, пристосований до буденного вжитку В. Сімовичем. Харків; Берлін; Нью-Йорк: Космос, 1922. 150 с. URL: <http://archive.org/details/hramatykaukran00simouoft>
5. Скоропада О. Синтаксична характеристика підрядних означальних речень // Доповіді та повідомлення Львівського державного університету ім. І. Франка. Львів, 1955. С. 84–86.
6. Сучасна українська літературна мова: у 5 т. / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 5: Синтаксис. 515 с.
7. Франко І. Захар Беркут: образ громадського життя Карпатської Русі в XIII в. Львів: Товариство ім. Т. Г. Шевченка, 1883. 184 с.
8. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
9. Чайченко В. [Грінченко Б.]. Галицькі вірші // Правда. 1891. Т. III., Вип. 8. С. 103–111; Т. III, вип. IX. С. 150–158; Т. IV, вип. X. С. 200–206.

REFERENCES

1. Baranivska, O. (2003). *Skladnopidriadni rechennia z pidriadnymy oznachalnymy v suchasni polskii movi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets.10.02.03 “Slovianski movy”*. Kyiv.
2. Huivaniuk, N. (2009). *Slovo – Rechennia – Tekst. Vybrani pratsi*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t.
3. Petlychnyi, I. (1955). I. Franko v borotbi za udoskonalennia syntaksysu ukrainskoi literaturnoi movy. In: *Dopovidi ta povidomlennia Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. Lviv, 115–118.
4. Syniavskiy, O. (1922). *Poradnyk ukrainskoi movy, prystosovanyi do budennoho vzhytku V. Simovychem*. Kharkiv; Berlin; Niu-York: Kosmos, 150 s. Retrieved from <http://archive.org/details/hramatykaukran00simouoft>
5. Skoropada, O. (1955). Syntaksychna kharakterystyka pidriadnykh oznachalnykh rechen. In: *Dopovidi ta povidomlennia Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. Lviv, 84–86.
6. *Suchasna ukrainska literaturna mova: u 5 t.* (1972). / [za zah. red. I. K. Bilodida]. Kyiv: Naukova dumka, t. 5: Syntaksys.
7. Franko, I. (1883). *Zakhar Berkut: obraz hromadskoho zhyttia Karpatskoi Rusi v XIII v.* Lviv: Tovarystvo im. T. H. Shevchenka.
8. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka.
9. Chaichenko, V. [Hrinchenko B.]. (1891). Halytski virshi. *Pravda, t. III, vyp. 8*, 103–111; *t. III, vyp. IX*, 150–158; *t. IV, vyp. X*, 200–206.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2019
Прийнята до друку 11.05.2019

LANGUAGE PRACTICE OF IVAN FRANKO IN THE ASPECT OF CODIFICATION OF SYNTACTIC NORMS

Nataliia FARYNA

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of Franko Studies,
1, Universitetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: natfaryna@ukr.net*

The structure of a complex sentence with subordinate clauses is a certain combination of a number of predicate parts with conjunctive tools. The size of a complex sentence is mostly subjective and is determined by the individual manner of the author, but the choice of the conjunctive tools depends on their register and dynamics of use at a certain stage of the literary language development. The dominant place in the Ukrainian hypotaxis system belongs to subordinate relative clauses. Formal tools of linking the main and subordinate clause is a mandatory component of expressing the attributive semantics. Practice proves that the choice of certain conjunctive elements is determined by the peculiarities of territorial usage of literary language and stylistic areas of its realization. However, linguists have always had different opinions about the register of normative formal tools used for linking the subordinate relative clause with the main clause. The current research is devoted to the problem of editorial corrections by Ivan Franko in terms of codification of syntactic rules (based on Ivan Franko's novel "Zakhar Berkut" in two editions). The analysis of both versions of the novel "Zakhar Berkut" demonstrates that Franko put a lot of effort in improving the language of the piece at all levels. The writer's corrections do not essentially affect the content, they merely alter the semantic shades of some words or structures and make the dynamics of the thought more distinct. The changes at the syntactic level are clearly systematic and consistent, with noticeable transformations of relative clauses. The author's changes are traceable both at a formal, structural and semantic levels. Attention is also focused on the opinions of various researchers on the normative character of some conjunctive tools at different stages of language development. Major models of replacing the formal linking elements The author concentrates attention on the views of scholars regarding the normative character of some conjunctive means at different stages of language development. The article shows the principal models of substituting the formal conjunction elements in complex sentences with subordinate relative clauses, which bring the West-Ukrainian variety of the Ukrainian language to the East-Ukrainian. Franko endeavoured to modify numerous syntactic structures by way of replacing the conjunctive tool *kotryi* with *yakyi* or *shcho*, which were more characteristic of the language of Naddniproshchyna writers. Nowadays, the Ukrainian language features this use of conjunctive tool as a literary norm.

Keywords: language of the literary text, structure, conjunction, conjunctive word, complex sentence with a subordinate clause with attributive semantics, conjunctive tools, models of replacement, transformation.

ОСОБИСТІТЬ. ТВОРЧИЙ ШЛЯХ. ДОЛЯ

УДК 821.161.2.09.02(477.83-25)''188/189''І.Франко:82-13КотляревськийІ.093

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2900>

УЧАСТЬ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВІВСЬКИХ ЗАХОДАХ ДО ЮВІЛЕЇВ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО (1888, 1898)

*До 250-річчя від дня народження
першого класика нової української літератури*

Євген НАХЛІК

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. М. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Іван Франко взяв активну участь у двох ювілеях, пов'язаних із Іваном Котляревським та його творчістю: 1888 року – у вшануванні 50-річчя пам'яті письменника, 1898 року – у святкуванні 100-річчя першого видання трьох частин україномовної “Енеїди”. Обидва ювілеї, особливо другий, гучно відзначала українська громадськість Львова. У статті науковець висвітлює участь І. Франка в обох заходах, зокрема у влаштуванні з цієї нагоди у Львові з'їзду українських письменників, святкової вечері, заснуванні Українсько-Руської Видавничої Спілки та “Фонду для підмоги письменників ім. Ів. Котляревського”. Розглянуто присвячені цим ювілеям Франкові поменники “Пролог на пам'ять 50-тих роковин смерті Івана Котляревського” і “Великі роковини” та їх декламації у виконанні акторів Стефана Яновича (Курбаса) і Лева Лопатинського, спогади слухачів та очевидців. Зі всіх Франкових писань та принагідних висловлювань про І. Котляревського найбільше вражають, уважає вчений, саме ці два віршовані “Прологи”, які разом із сонетом “Котляревський” досі залишаються неперевершеною вершиною в українській поетичній котляревськіані. Замовчувані за радянських часів, ці поменники зажили новим життям завдяки передрукам і декламаціям наприкінці Перебудови і за незалежної України, коли вони знову зазвучали публічно, резонансно й актуально. Завдяки художній довершеності, чітко розставленим національним акцентам ці вірші в сучасних історичних обставинах героїчної боротьби за тривку українську державність, за українську Україну, за повноправний розвиток української мови та культури в національній державі зберігають свою разочу злободенність і насажують українців патріотичними почуттями та звитяжним національним духом.

Ключові слова: Іван Франко, Іван Котляревський, Лев Лопатинський, Стефан Янович (Курбас), вшанування, ювілей, міфологема Енея, 100-річчя нової української літератури, Наукове товариство імени Шевченка, поменник, монодрама.

Іван Франко взяв активну участь у двох ювілеях, пов'язаних з Іваном Котляревським та його творчістю: 1888 року – у вшануванні 50-річчя пам'яті письменника, 1898 року –

у святкуванні 100-річчя першого видання трьох частин української “Енеїди”. Обидва ювілеї, особливо другий, гучно відзначила українська громадськість Львова. Крім викладу відомих речей, висловлю у цій розвідці кілька нових змістових і фактологічних акцентів.

Ювілей 1888 року

До 50-річчя пам’яті Котляревського І. Франко склав окремих ліричний вірш **“Пролог на пам’ять 50-тих роковин смерти Івана Котляревського”**. Поштовою до написання цього **національно-патріотичного поменника** стало народовецьке відзначення ювілейної дати у Львові. Поезію надруковано в народовських часописах, уперше – в газеті “Діло” від 19/31 жовтня 1888 року під назвою: “Прольог, написаний І. Франком, а виголошений С. Яновичем на ювілейнім представленю руско-народного театру в пам’ять 50-тих роковин смерти Івана Котляревського”. Проте в своєму примірнику львівського журналу “Зоря” від 1/13 листопада того ж року, де також опубліковано поменник під тією самою назвою, І. Франко власноруч чорнилом виправив її на коротшчу: “Прольог на пам’ять 50-тих роковин смерти Івана Котляревського” [2, с. 129, № 1377/19]. Очевидно, описова назва в першодруці, а відтак у публікації в “Зорі” була okazіональною, і Франко волів, аби вірш надалі мав заголовок, не прив’язаний ситуативно до виконаної театральної декламації (хоча хронологічна вказівка на те, що поменник приурочений до ювілейної дати, зберігалася). Цьому слугували й виправлення Франковою рукою у підзаголовковій ремарці в тому самому примірнику “Зорі”: зокрема, хронікальну фразу *“артист С. Янович, вказуючи рукою на бюст [Котляревського. – Є. Н.] – почав”*, прив’язану до конкретної події, що вже відбулася, виправлено на загальне пояснення *“артист, вказуючи рукою на бюст, починає”* [2, с. 129, № 1377/19] (вилучення прізвища і зміна минулого часу на теперішній налаштували читача на синхронне сприймання художньої дії і давали підказку будь-яким читцям для декламування твору). Тож за канонічну треба вважати назву **“Пролог на пам’ять 50-тих роковин смерти Івана Котляревського”** й під такою назвою подавати текст вірша в зібраннях творів та інших сучасних публікаціях. Це **перший акцент** (текстологічний).

Поетичний “Пролог”, що його виголосив актор Руського народного театру (товариства “Руська Бесіда” у Львові) Степан Янович (сценічне прізвище актора і співака Степана Курбаса, *1862–†1908, батька Леся Курбаса), передував виставі цього театру за п’єсою “Наталка Полтавка”. Дійство відбулося до дня пам’яті письменника – 29 жовтня 1888 року за н. ст., хоча Котляревський помер 29 жовтня за ст. ст. У тому самому числі “Діла” повідомлено: “В понеділок, дня 29 жовтня, відбулось представлене в честь 50 роковин смерти Ів. Котляревського. Представлене розпочалось прегарним прольогом Ів. Франка, котрий виголосив з належитим [належним. – Є. Н.] зрозумінем і чувством п. Я н о в и ч. Відтак слідувало представлене “Наталки Полтавки”” [29, с. 3].

У Франковій рецензії (Kurjer Lwowski. 1888. № 303. 31. X; без підпису) на “вчорашню виставу в руському театрі” за п’єсою “Наталка Полтавка”, що відбулася “для вшанування пам’яті 50-ї річниці смерти Івана Котляревського, батька нової української літератури”, зазначено: ““Наталку” попередив “Пролог”, що його написав п. Іван Франко і виголосив

із належною експресією п. Янович. Вістря цього “Прологу”, спрямоване проти системи утисків, яка панує тепер у Росії, де на українській землі є заборонене українське слово, дещо притупила поліція, яка наклала своє потужне вето на те, аби деспотизм назвати його власним ім’ям” [38, т. 53, с. 211–212].

У “Пролозі”, наснаженому національно-патріотичною патетикою, ліричний власне автор, що ототожнює себе з колективним “ми” свідомих українців Галичини, стверджує, що “Котляревській, батько наш Іван”, “перший українське слово, / Народне [...] / У люде вивів, світу показав. / [...] перший на вкраїнській сцені / Живих людей, живу впровадив річ” [28, с. 359; 38, т. 52, с. 151], хоча мусив іти “без втоптаной стежки” [28, с. 360; 38, т. 52, с. 152]. Такими віршованими формулюваннями Франко повторив уявлення, поширені серед освічених українців першої половини і середини ХІХ століття. А в літературознавчих працях кінця 1880-х років, а особливо дальших десятиліть, він уже акцентував на зв’язках творів Котляревського з попередньою українською літературною традицією і наступності в розвитку українського письменства. Це *другий акцент* (історико-літературний).

“Пролог на пам’ять 50-тих роковин смерти Івана Котляревського” має не лише історико-літературне, а й політичне значення. Переосмислюючи травестію І. Котляревського з погляду свого часу, І. Франко концептуально порівнював Енея, який виконував місію державотворчого вкорінення одноплеменників-вигнанців на новій, здобутій землі, не з українцями, ототожненими у поемі почасти з троянцями, а з самим автором і тією роллю, яку відіграла його травестія в історичній долі України:

І як Еней із пожаріща Трої
Забрав послідні святощі народні
І рушив в світ шукать землі нової,
Нової вітчини, – оттак і він
З великого пожару України
Найбільшу спас народну святість – слово... [28, с. 359; 38, т. 52, с. 152],

завдяки чому

Сам силою своєю волі й пісни
Минувшину України зв’язав
З будучиною стягом золотим [28, с. 360; 38, т. 52, с. 153].

За поетичними роздумами І. Франка, І. Котляревський “щастя [...] бажав Україні” “В сім’ї згідливий, чесній і трудящій” [28, с. 360; 38, т. 52, с. 153], але “під неволі гнетом” “не так то склалося, як ждалось” [28, с. 360; 38, т. 52, с. 152], – у більшості строфоїдів вірша звучить протест проти російсько-імперського поневолення України: на “тяжкій” і “довгій тій дорозі” [28, с. 359; 38, т. 52, с. 152] Котляревському доводилося “Поборювать Еолові вітри, / Що різко віяли з півночі” [28, с. 360; 38, т. 52, с. 152]. Насправді у мітичного грецького володаря вітрів Еола є один персоніфікований північний вітер – Борей [39, т. 33, с. 54] (інші вітри – східний або південно-східний, західний і південний [39, т. 33, с. 92, 110, 150]). Уживши неперсоніфіковану форму множини (“вітри”),

І. Франко образним висловом підкреслював поступову й невпинну російсько-імперську колонізацію України: обмеження і ліквідацію козацької автономії, переслідування волелюбних українських діячів, постійні утиски української мови, освіти, культури, науки тощо. Це **третій акцент** (інтертекстуально-герменевтичний).

Тож, як зазначив із сумом, а водночас викривально І. Франко, “Скінчилась віща пісня батька Йвана” деспотичним окликом “чарівника москаля” в українській хаті “Малчать, стара!”: “Знать, чув поет, як тяжко доведесь / Від того слова ще страждать Україні [...]” [28, с. 360; 38, т. 52, с. 153]. До речі, під “москалем” і Котляревський, і Франко мали на увазі не просто вояка, а росіянина, бо слово “москаль” у них надруковано з великої букви, як і належить, за тодішнім правописом, етнонімові.

Отож, зі слів І. Франка, на Наддніпрянщині під московською окупацією “навіть пам’яті Твоєї, батьку, / Не вільно в твоїй мові вшанувати [...]”, тож лише в Галичині,

де не сягне
Мертва рука грізної самоволі,
Де вільно нам собов самими бути,
Чужому вчитись – своє шанувати, –
Ми згадуєм тебе, старий наш батьку,
Сердечним, тихим словом! [28, с. 360; 38, т. 52, с. 154]

Щоправда, через вимоги австрійської поліції, в обов’язки якої входило пильнувати, щоб преса й публічні заходи не провокували загострень австрійсько-російських відносин (згадане у Франковій рецензії “потужне вето на те, аби деспотизм назвати його власним ім’ям” [38, т. 53, с. 212]), у поменнику ніде не вжито топонімів *Росія*, *Московщина*, етноніма *російський* тощо, лише задля натяку на імперію Романових обіграно назву водевілю І. Котляревського (“Чарівник москаль”) і в уста цього “москаля” вкладено російськомовний вислів “Малчать, стара!”. Це **четвертий акцент** (інтертекстуально-герменевтичний).

Ювілеї 1898 року

Ще в публіцистичній статті “Народний празник” (Громадський Голос. 1897. № 11. 1. VI) І. Франко прикметно порівнював суспільне значення трьох визначних історичних ювілеїв, які припадали на 1898 рік: 250-річчя початку повстання Богдана Хмельницького (1648), 50-річчя знесення панщини в Галичині (1848) і 100-річчя першого видання трьох частин “Енеїди” І. Котляревського: “Здавалося би, що супроти таких великих подій, як хлопське повстання 1648 року і скасування панщини 1848 року, така річ, як публікування невеличкої книжки народною мовою не є надто вагомим. А тимчасом хто ще знає, чи власне ті соті роковини появи невеличкої книжки Котляревського не будуть, може, найважливішою пам’яткою?” [39, т. 46, кн. 2, с. 334]. Далі І. Франко навів ідеологічні аргументи на користь найважливішого значення для сучасного йому українського національного руху сотої річниці першодруку “Енеїди” І. Котляревського, а водночас – 100-річчя нової української літератури: “В р. 1648 піднялися наші люди, розілляли багато крові своєї і чужої, і що з того вийшло? По кількох роках

страшної боротьби половина України перейшла під Московщину, друга половина була страшенно спустошена, лишилася під Польщею [...]. Візьмім 1848 рік. Що з того, що хлопа увільнили з ярма панщини, коли його, темного та непорядного, швидко по тому запутали процесами за ліси і пасовиська, затуманили пропінацією, кинули в обійми лихви, облущили банками, ліцитаціями і погнали на еміграцію! А маленька книжка Котляревського була немов те сім'я – мале і незначуче, та коли його всадити в землю, то воно розростається і робиться великим деревом” [39, т. 46, кн. 2, с. 334]. Відтак І. Франко розкрив величезне літературне, національно-культурне і соціальне значення української “Енеїди” як епохального чинника національного поступу: “[...] за сто літ від появи книжки Котляревського зробилося з нами велике чудо. Чого ми не здобули кровавим танцем Хмельниччини, чого нам не дали, бо не могли дати цісарські патенти, те починаємо собі здобувати власною духовою, просвітною працею” [39, т. 46, кн. 2, с. 335].

Тож наступного, вже ювілейного, року І. Франко найбільше з усіх тодішніх українських письменників і літературознавців приділив увагу І. Котляревському: склав новий віршотвір “Великі роковини”, написав та опублікував у “Записках НТШ” (1898. Т. 26. Кн. 6) ґрунтовну працю “Писання І. П. Котляревського в Галичині”, взяв участь в організації та проведенні ювілейних літературно-театральних урочистостей і з’їзду українських письменників, приуроченого до знаменної дати, у заснуванні “Фонду для підмоги письменників ім. Ів. Котляревського”, виступив на святковій вечері.

Поменник “Великі роковини” видано окремою брошуурою до вистави “Наталка Полтавка”, що відбулася 31 жовтня н. ст. 1898 року, до 60-х роковин смерті письменника (хоча помер він 29 жовтня ст. ст.). Повна назва: Великі роковини. Прольог, говорений перед ювілейною виставою “Наталки Полтавки” в пам’ять столітніх відродин українсько-руської народности. Написав Д-р Іван Франко. У Львові: 3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1898. 15 с. 3 портретом І. Котляревського (с. 3). Це була відбитка з публікації “Великих роковин” у “Літературно-Науковому Вістнику” (1898. Т. 4. Кн. 11), про що зазначено в бібліографічному описі брошури в переліку книжкових новинок у рубриці “Хроніка і бібліографія” цього журналу (*ЛНВ*. 1898. Т. 4. Кн. 11. С. 157), хоча його одинадцять (листопадове) число потрапило до читачів, імовірно, дещо пізніше – уже в листопаді. Журнальний текст тотожний текстові брошури, але відрізняється формою макету: журнальна публікація – на 8 с., а брошура – на 15 (обидва видруки зроблено в друкарні НТШ, де друкувався “Літературно-Науковий Вістник”). У листопадовому числі журналу вміщено й той самий портрет І. Котляревського (1898. Т. 4. Кн. 11. С. 82), що й у Франковій брошурі.

На початку листопада 1898 року “Великі роковини” опубліковано також у газетах “Діло” (№ 234. 20.X/1.XI), “Руслан” (№ 237. 22.X/3.XI) і “Буковина” (№ 126. 23.X/4. XI). Фрагмент твору – “З прольога д-ра Ів. Франка (уступ з “Великих роковин”)” (од слів “До великого моменту” й до кінця) – увійшов до книжки “На Великі роковини і в пам’ять Івана Котляревського” (Перемишль, 1898), яку зладив і видав Володимир Масляк.

У Франковому автографі твір має заголовок “Великий століток” [12], прив’язаний до ювілею першодруку “Енеїди” І. Котляревського. А назва “Великі роковини”,

правдоподібно, є ремінісценцією назви вірша Ксенофонта Климковича “Великі роковини”, присвяченого тисячолітньому існуванню “Руси” – “Галича-України” (тобто Галичини і Наддніпрянщини) й уперше надрукованого у львівській газеті “Слово” 1863 року [13, с. 19–20]. На “сей гарний стихотвір” звернув увагу й розлого зацитував його Омелян Огоновський у літературній силуетці К. Климковича в своїй “Історії літератури руської” [23, с. 613–614], яку І. Франко добре знав, бо відгукнувся на неї рецензією у газеті “Kurjer Lwowski” (1889. № 188. 9.VII. S. 5) [39, т. 27, с. 334–336; у коментарі на с. 434 не зазначено числа газети й неточно вказано дату й сторінку]. Це **п’ятий акцент** (інтертекстуальний, контактено-генетичний).

У назві Франкового твору відчутним є й відгомін назви історіософської поеми П. Куліша “Великі проводи (1648)”, опублікованої у відомих Франкові виданнях – петербурзькому журналі “Основа” (1862. № 1, 2) й відтак у Кулішеві збірці “Досвітки” (Петербург, 1862).

Судячи зі змісту, новий пролог І. Франка присвячено двом “великим роковинам” – 100-річчю нової української літератури, трактованого як 100-та річниця відродження української народності, і 250-річчю початку визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Твір з політичним і націософським значенням контрастує з “Енеїдою” І. Котляревського, є полемічним щодо неї та вписується у ряд тих Франкових поезій, у яких він осмислював традиційні сюжети настільки оригінально, що цілковито ревізував їх (вірші “Блаженний муж, що йде на суд неправих...”, “Товорить дурень в серці своїм...”). Обидва прологи до вистав побудовані на протиставленні минулого, сучасного й майбутнього. На відміну від першого прологу, написаного від імені власне автора, другий пролог майже повністю складається з монологічних пасажів персонажа – Козака-невмираки у двох вікових поставах: “старезного діда” і “відмолоднілого” [37, с. 129, 132; 38, т. 52, с. 171, 174]. За жанром твір є драматичним монологом у віршах; за визначеннями Романа Козлова – драматичною поемою, двоактною монодрамою [15, с. 265–266; 14, с. 118]. Друге визначення найточніше (у творі – два монологічні “акти” того самого персонажа). Щоправда, в другу “відміну” (“акт”) уклинено апікаційні два куплети з народної козацької пісні про військовий похід “Ой гук, мати, гук” у виконанні чоловічого хору за сценою.

Цікаво, що починаються “Великі роковини” відомою першою строфою “Енеїди” І. Котляревського, вкладеною у уста Козака-невмираки – “старезного діда”, але не за виданням 1842 року, що його підготував автор, а за якимсь іншим, а може, і з частковими мовними змінами І. Франка. У виданні 1842 року (як і в авторському виданні 1809 року) третій рядок – “Удавсь на все зле проворний” [17, с. 41]; у Парпуриному першодруку 1798 року – “На лихо здався він проворний” [17, с. 392], так само в Кулішевому виданні 1862 року [4, с. 1]; у списку, датованому 1794 роком (на папері з водяним знаком 1796 рік), – “На лихо здався все проворний”, у списку 1799 року, що його опублікував 1900 року Павло Житецький, – “На лихо все іздавсь проворний” [3, с. 368], а в монодрамі І. Франка – “На лихо вдавсь він проворний” [37, с. 129, 132; 38, т. 52, с. 171]. Імовірно, “здався” на “вдавсь” замінив І. Франко. Також він міг замінити в другому рядку “хоть” на “хоч”, у п’ятому – “Но” на “Та”, а в восьмому – “Забравши” на “Набравши” [37,

с. 129, 132; 38, т. 52, с. 171], бо видання Максима Парпури, І. Котляревського (1809), посмертне 1842 року і П. Житецького (1900) не містять таких змін [17, с. 392; 20, с. 100].

У Франковій бібліотеці за № 3324 зберігається, із його помітками олівцем, примірник книжки “Перше виданне “Енеїди” І. Котляревського, передруковане в столітню річницю його” – перевидання Парпурино першодруку, зроблене у Львові 1898 року заходами НТШ з передмовою Михайла Грушевського. На це видання І. Франко покликався у розвідці “Писання І. П. Котляревського в Галичині” (1898) [39, т. 31, с. 322]. Згогадно, саме з ювілейного львівського видання він узяв первісну першу строфу “Енеїди” й дещо відредагував її на свій мовний смак. Озвучити у “Великих роковинах” першу строфу “Енеїди” за першодруком 1798 року було цілком доречним, адже столітня річниця стосувалася саме першодруку, а не пізніших видань поеми.

Далі після аплікаційної строфи І. Франко **оригінально інтерпретував мітологу Енея**: вустами “старезного діда” підважував усталене (в епопеї Вергілія і трагедії І. Котляревського) хвалебне трактування життєвого шляху античного героя (зумів на чолі троянців утекти із захопленої Трої, подолати всі труднощі й небезпеки в морських мандрах, завоювати нову землю, підкоривши місцевий народ, і заснувати нову державу). Натомість *ліричний персонаж* “Великих роковин”, проєктуючи античний мітопоетичний сюжет, українізований в “Енеїди” І. Котляревського, на історичну долю козацької “Трої-України”, яку “хитрий ворог поборов”, саркастично оскаржив “козака моторного, / Що вирвався з пожежі рідних хат” і подався “в світ за очі” в пошуках “кращої долі”, “розкошів”, “слави, й блиску, й злота”. Поет осуджував зрадливе покинення загарбаної ворогом Батьківщини (рідної “матери”), яка “гине”, і корисливі пошуки іншої, комфортної вітчизни (“иньшої [...] хати”, “нової матери”) [37, с. 130–131; 38, т. 52, с. 172–173]. За логікою Франкового твору, таким було становище Наддніпрянської України 1798 року (загалом наприкінці XVIII століття), коли козацька еліта, втративши автономію Гетьманщини, кинулася шукати вигідних місць у Російській імперії.

У другому “акті” “Великих роковин”, що відбувається через сто років (треба думати 1898 року), “відмолоднілий” Козак-невмирака з радісним подивом бачить відродження “нині” “Енеєвих потомків” – нових поколінь українців (певна річ, і в підросійській, і в півдавстрійській Україні), які мріють про власну державу – “бажають в рідній хаті / Рай зготовити собі” [37, с. 134; 38, т. 52, с. 176]. Йдеться, отже, не про те, щоб, забравши “последні святощі народні”, “шукать землі нової, / Нової вітчизні”, як прихильно віршував про Енея І. Франко в попередньому поменнику [38, т. 52, с. 152], і не про те, щоб на чужих землях здобути “Нóву, кращу вітчизну!”, як це опоетизовано, на перший погляд, у пізнішому вірші “Конкістадори” (1904) [39, т. 3, с. 106; про алегоричну здобувницьку патетику “Конкістадорів” див.: 21, с. 399–405], а про те, щоб на своїй землі відвоювати давню Вітчизну – “рідну Україну”. Це **шостий акцент** (порівняльний, контрастний).

Прикінцевий монолог Козака-невмираки переростає у натхненний маніфест політичного відродження України на всіх етнічних землях (з алюзією до національного гімну з музикою Михайла Вербицького на слова Павла Чубинського): “Ще не вмерла і не вмере!” [37, с. 136; 38, т. 52, с. 178].

100-річний ювілей нової української літератури і 250-річний ювілей Хмельниччини стали для І. Франка приводом для поетичного маніфестування сучасного йому етапу визвольної боротьби українського народу. “Великі роковини” належать до найкращих зразків національно-патріотичної, державницької поезії І. Франка. Обидва поменники мають насамперед національно-культурне, національно-визвольне спрямування.

Публічні заходи

У першому поданні Франкового нарису “Literatura ukrajínsko-ruská (maloruská)” (Slovanský Přehled. 1898. № 1, вийшов у жовтні 1898 року – в листі до Адольфа Черного від 22 жовтня 1898 року І. Франко повідомляв про одержання цього числа [39, т. 50, с. 120]) анонсовано, що до 100-річчя видання перших трьох пісень “Енеїди” І. Котляревського, а разом “столітніх роковин” нової української літератури українські товариства у Львові, за почином НТШ, “готують поважну маніфестацію, що у поєднанні із з’їздом українсько-руських письменників має сприяти тіснішій організації літературного і просвітнього руху” [39, т. 41, с. 74].

У Львові столітній ювілей офіційно відзначали два дні – у понеділок 31 жовтня й у вівторок 1 листопада (н. ст.) 1898 року (формально урочистості пов’язали з 60-ми роковинами смерті І. Котляревського, хоча помер він 29 жовтня ст. ст.). Зібралися українські письменники, а також філологи й митці з Галичини і Буковини (це зібрання й називалося письменницьким з’їздом). Улаштуванням дводенного “величавого свята” займався НТШ [19, с. 101, 114]. Водночас з’їзд був приурочений до 50-річчя “Собору учених руських” – першого з’їзду західноукраїнських діячів церкви, освіти, науки, літератури й культури, що відбувся у Львові 19–26 жовтня н. ст. 1848 року. До цього ювілею в жовтневих числах “Діла” з’явилася оглядова стаття “З’їзд руських учених у Львові, в 1848-ім році” [10]. Письменницький з’їзд 1898 року мислився як другий подібний захід: “За кілька днів буде п’ятдесят літ, як у Львові відбувся перший “собор руських учених” Галичини. Від того часу не було таких соборів. Тепер повинні вже не тільки з Галичини руські учені та письменники з’їхатися, але з цілої України-Руси” [32, с. 1]. Однак переважна більшість учасників з’їзду була з півдавстрійської України. На груповій світлині бачимо І. Франка в оточенні галицьких і буковинських письменників, літературознавців, фольклористів, публіцистів, журналістів, художників і композиторів.

У понеділок першої половини дня на нараді у товаристві “Руська Бесіда” “громадка письменників і любителів письменства” обрала комітет у складі М. Грушевського, І. Франка, О. Маковея, В. Гнатюка і підприємця, громадського та кооперативного діяча Миколи Заячківського для заснування Українсько-Руської Видавничої Спілки і при ній – “запомогового фонду для українсько-руських літератів імені Івана Котляревського” [19, с. 101–103]. “Відозву” з приводу створення Українсько-Руської Видавничої Спілки (підписано: За комітет *М. Грушевській*) опублікувало “Діло” [7, с. 1]. Своєю суттю, Українсько-Руська Видавнича Спілка стала новим товариством українських письменників, хронологічно другим після заснованого 1873 року Літературного товариства ім. Шевченка. Фактично, це були **перші, і то загальнонаціональні, спілки українських письменників**, тож саме з цих спілок правомірно вести відлік

спілчанського руху серед українських митців слова. Це *сьомий акцент* (історико-літературний).

Після того як Літературне товариство ім. Шевченка було перетворене на НТШ, тобто академічний осередок, виникла потреба створити письменницьке товариство з прагматичною видавничою метою. Львівська газета “Руслан” сповіщала: “Товариство буде передовсім видавничою спілкою, опертою на уділах членів. Така спілка буде могла поліпшити наші видавничі відносини [...] інтереси більшого гурту літератів зсередоточаться в тій спілці [...]” [34, с. 2].

За спогадами Володимира Гнатюка, у столітні роковини існування нової української літератури постав 1898 року “Фонд для підмоги письменників ім. Ів. Котляревського”, який був “пов’язаний з особою Ів. Франка”, 25-річчя літературної діяльності якого відзначалося саме 1898 року. З розісланих квитків “на фонд ім. Ів. Котляревського” було зібрано тоді близько 1 000 золотих (2 000 корон), із яких молодь ухвалила надати “першу підмогу” Франкові, якби він потрапив у таку ситуацію, як 1897 року, коли через статтю про А. Міцкевича “Ein Dichter des Verrathes” (“Поет зради”) у віденському тижневику “Die Zeit” “утратив місце постійного співробітника” в газеті “Kurjer Lwowski”, а через передмову “Niesco o sobie samum” (“Дещо про себе самого”) до своєї збірки польською мовою “Obrazki galicyjskie” (Львів, 1897) “посипалися на нього у нашій пресі дуже сильні докори і, очевидно, замкнули перед ним двері для якої-небудь праці”. “Та се не повторилося”, і В. Гнатюк віддав зібрані кошти до Українсько-Руської Видавничої Спілки, “бо була надія, що в ній зорганізуються всі наші письменники та у власнім інтересі будуть признавати якийсь процент з доходів товариства в хосен фонду”, та коли виявилось, що “се неможливо”, передав їх до НТШ. На початку 1914 року фонд становив 2 877,35 корон [6; 11, с. 334–335].

На лицьовій сторінці видрукуваного запрошення на ювілейні заходи – “Запросини на 100-літний ювілей відродження українсько-руської літератури, споряжений Науковим тов. ім. Шевченка при участі всіх українсько-руських товариств у Львові” (над заголовком – місце й дата: *Львів в жовтні 1898 р.*) – зазначено, що факт виходу перших пісень “Енеїди” І. Котляревського вважається “поворотною точкою в історії національного життя українсько-руської літератури, що, почавши особливо від середини сего століття, неважаючи на всілякі труднощі і перешкоди, все з більшою силою розвивається та почутем національної і культурної одности зв’язує в одно розділені частини українсько-руського народу” [8, с. 1]. Завдяки цьому виданню “українсько-руський нарід, другий числом в Слав’янщині і много заслужений в історії європейської культури, підіймається з свого занепаду; покривджений історичними обставинами, зраджений своїми висшими верствами, зведений до значіння етнографічної маси, заняв він знову гідне місце в родині слав’янських народів, з певною надією – внести в скарбницю загальнолюдського поступу нові вклади, відповідні до своєї великості і пережитої тяжкої долі. Нині святкує він початок сеї нової фази свого культурного життя” [8, с. 1]. Далі “Наукове тов. ім. Шевченка у Львові, котрому нинішні обставини надали першорядне значінне в культурнім життю українсько-руського народу” і яке “взяло на себе ініціативу святкування сего пам’ятного моменту”, звернулося “до всего українсько-

руського загалу, до наукових та культурних інституцій всіх слав'янських народів з зазивом – взяти участь в сім великим культурним і національним святі українсько-руського народу, святі національної рівноправності і загального поступу” [8, с. 1].

Оскільки під “Запросинами” серед підписів членів комітету стоїть підпис І. Франка (Комітет: Проф. Михайло Грушевський, голова, Др. Євген Озаркевич, заст[упник] голови, Олекса Грабовський, писар; Др. Іван Франко, Герміна Шухевичева, Володимир Шухевич, Проф. Др. Олександр Колесса, Кость Паньковський, Ярослав Грушкевич, Роман Стефанович) [8, с. 1], то воно мало би бути передруковане в Повному зібранні текстів І. Франка. Це **восьмий акцент** (текстологічний, атрибуційний).

На с. 3 “Запросин” подано дводенну “Програму”: 31 жовтня 1898 р. о 7 год. вечора у великій залі театру графа Скарбека – “Святочний вечер” з виставою “Наталки Полтавки”, 1 листопада 1898 р. об 11 год. рано в залі “Народного Дому” – “Наукова Академія з відчитами про значіне ювілею”, о 7 год. вечора в залі “Почтового клубу” – “Святочна вечера, получена з промовами заступників всіх верств українсько-руського народу”. Наприкінці зазначено: “Докладнійша програма роздається учасникам під час самого торжества” [8, с. 3].

На лицьовій сторінці докладної програми, надрукованої в друкарні НТШ також на 4 сторінках (2-га і 4-та – чисті), – літографія портрета І. Котляревського роботи Андрія Андрейчина (*1865–†1914) – львівського друкаря-літографа, художника-гравера, видавця. Згори і знизу літографія обрамлена написом: “Столітний Ювілей відродження [угорі] українсько-руської Літератури [внизу]”, обабіч портрета – ювілейні дати: “1798 1898”. На с. 3 – повна програма “Святочного вечера в великій сали театру гр. Скарбка”. Першим пунктом у ній поставлено: “1. **Драматичний прольог** у двох відмінах, слова *д-ра Ів. Франка*, виголосить п. Л. Лопатинський”. Уточнено, що “Святочна вечера” відбудеться “в сали “Почтового клубу” (готель Жоржа)”¹. На примірнику програми, що зберігається у Франковому фонді в ІЛ, на чистій четвертій сторінці чорним чорнилом написано, для кого призначено примірник: «В[исоко]П[оважний]. Др. І. Франко» [31, арк. 148, 149].

«Запросини на столітний ювілей відродження українсько-руської літератури...» (з підписами членів ювілейного комітету, зокрема І. Франка) було надруковано також у газеті “Діло” [9, с. 1], яка невдовзі вмістила й докладну програму дводенних заходів [25, с. 1, 2; 5, с. 3]. У неділю, напередодні урочистостей, її передрукували інші газети україноцентричного спрямування [27, с. 2; 26, с. 2]. У “Руслані” додано примітку, що “місця сидячі в театрі вже розпродані” [27, с. 2].

У понеділок, увечері 31 жовтня 1898 року, в польському театрі графа Станіслава Скарбека (тепер приміщення Національного академічного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької) Руський народний театр при товаристві “Руська Бесіда” урочисто показав виставу “Наталка Полтавка”, якій передувала декламація Франкового

¹ Фешенебельний готель Жоржа у Львові дістав назву від імени першого власника – купця Георга (Жоржа) Гофмана (*1778–†1839). Стару будівлю розібрано у квітні 1899 року, нову споруджено в 1899–1900 роках. Згодом у різних роках її реконструйовано. Тепер готель «Жорж» на пл. Міцкевича, 1.

прологу “Великі роковини” [19, с. 103–104; 22, с. 3; 40, с. 1–2]. Піднесену атмосферу ювілейного дійства добре передають хронікальні дописи у львівських часописах і спогади слухачів та очевидців. Залу вщерть заповнила публіка у святкових строях, головно, з Галичини, а також із Буковини, Відня та інших сторін. Перед виставою український актор і драматург Лев Лопатинський (*1868–†1914) [про його взаємини з Франком див.: 16, с. 192–199] виголосив пролог “Великі роковини” – як зазначив Осип Маковей, “на жаль, не цілий, бо в другій половині прологу поліція казала трохи не все пропустити. Але мимо тих пропусків, прольог зробив таке велике вражінє, що публіка в цілім театрі встала з місць і заспівала “Ще не вмерла Україна”” [19, с. 103].

Анонсуючи урочисте відзначення “столітнього ювілею відродження нашої народности”, за почином Львова, у Чернівцях 3 грудня 1898 року, львівська газета “Громадський Голос” (друкований орган РУРП за редакцією Михайла Павлика) зауважила, що в тамтешньому місцевому театрі буде виголошений, як перед тим у Львові, “написаний для сеї нагоди” Франків пролог “Великі роковини”, “тільки що у Львові цензура не дозволила виголосити майже цілу другу половину того, що було надруковано, а в Чернівцях певно дозволять усе. А чому? Бо в Франковім прольогу згадано про Хмельницького, а для львівських польських патріотів у цісарських австрійських мундурах ся згадка дуже неприємна” [35, с. 188].

“Великі роковини” окремою брошурою і в газетах були надруковані повністю. Брошуру, як уже сказано, роздавали в театрі перед виставою “Наталка Полтавка”.

Лев Лопатинський прочитав “Великі роковини” з величезним успіхом, попри те, що І. Франко не вірив у його здатність адекватно продекламувати цей твір. Напередодні на урочистому вечорі до 25-річчя своєї літературної діяльності, що відбувся 30 жовтня 1898 року, І. Франко сказав читцеві-аматорові Яцкові Остапчуку, який продекламував там його вірш “Наймит”: “Ви мене зрозуміли дуже добре. Чудова у Вас дикція, сильний і взагалі еластичний орган... Коли б я знав, що у Вас такі знамениті дані, то я був би рішуче дав Вам декламувати “Козака Невмираку” на ювілеї Котляревського. Лопатинський абсолютно не надається. Шкода велика” [24, с. 147].

Кореспондент газети “Руслан”, підписаний криптонімом о. к., відзначив: “Драматичний прольог д-ра Івана Франка в артистичнім виголошеню п. Лопатинського, при всяких сценічних акцесоріях [аксесуарах, від польс. акcesoria. – С. Н.], зробив потрясаюче вражінє. [...] поет взнісся тут на вершини людского духа, плакав над горестною нашою бувальщиною і веселився нашим хоч повільним, але певним поступом. [...] П[анові] Лопатинському належиться [...] найбільше признанє за світлу інтерпретацію думок поета” [22, с. 3].

Кореспондент газети “Діло” так описав дійство з Франковим прологом: “Нараз потемніло в театрі, погасли майже всі світла; замовкла тужна музика і піднялася занавіса. На темній сцені видно здалека луну пожежі, а спереду на могилі сидить дід-козарлюга. Драматичний прольог д-ра Івана Франка, виголошений п. Лопатинським, хоч і обкроєний поліцією, потрясав душею до глибини. За послідними словами прольогу залунала в театрі урочиста пісня народного гимну “Ще не вмерла Україна”, котру публіка відспівала стоячи. Оплескам, викликуючим то декляматора, то автора прольогу, не було кінця” [30, с. 1].

Богдан Лепкий у спогадах “Іван Франко” (першодрук 1937 року) згадував про “соті роковини відродження української літератури”: “Свято Котляревського відбувалося в театрі Скарбка, [...] почалося сценічним прологом “Великі роковини”, які нарочито на цей день написав Франко, а віддекламував Лев Лопатинський. Вірш звучав дзвінко, легко впадав крізь вухо до душі, будив бадьорий настрої. Я знав Франка мало, бачив його звичайно поважним і задуманим, тим-то мені й дивно було, що з-під його пера вийшли такі, можна сказати, крилаті слова” [18, с. 321].

Про цю декламацію із захватом згадав також Богдан Барвінський, син Олександра Барвінського: пісня “Не пора” “електризувала мене такою мірою, як і Франкова поезія “Великі роковини”, виголошена в театральному залі Скарбківського будинку покійним Львом Лопатинським з нагоди сторіччя “Енеїди” Котляревського у 1898 році” [1, с. 568].

Усе театральне дійство “Святочного вечера” тривало “від ½ 8 до 11 години” [36, с. 1]. Саме це величне видовище мав на увазі І. Франко під анонсом “поважної маніфестації”.

Увечері 1 листопада в залі “Фрозін” готелю Жоржа, яка раніше належала однойменному німецькому освітньому товариству у Львові (“Frohsinn”, німецькою – веселий настрої), а від 4 січня 1895 року – Поштовому клубу, відбулася “**святотчна вечера**” за участю “понад 200 осіб всілякого стану і віку; сильно було також заступлене наше жіноцтво”. Зала виявилася замалою для такої великої кількості учасників, але “просторійшого льокалю, як три салі поштового клубу, у Львові не найти!”. Після вечері лунали “промови, з-між котрих визначалася найбільше патріотичним і піднеслим змістом промова проф. Грушевського”, – відзначила християнсько-суспільна газета “Руслан” – орган Католицького Русько-Народного Союзу, що його заснували Олександр Барвінський і Анатоль Вахнянин [36, с. 2]. Народовське “Діло” виокремило два виступи: “Особливо визначились патріотичним змістом промови д-ра Франка і проф. Грушевського” [30, с. 2]. Прихильник І. Франка Осип Маковей також поставив його прізвище на перше місце: “Вечер минув мило на розмовах і промовах, з котрих особливо визначалися промови Франка, Грушевського і Стоцького [С. Смаль-Стоцького. – Є. Н.]. Спільна забава протяглася поза північ [...]” [19, с. 105].

З усіх Франкових писань та принагідних висловлювань про І. Котляревського найбільше вражають, звичайно, два віршовані “Прологи”. Написані в останніх десятиріччях позаминулого століття вони разом із ранішим сонетом “Котляревський” досі залишаються неперевершеними в українській поетичній котляревськіані. Замовчувані за радянських часів, ці поменники зажили новим життям завдяки передрукам і декламаціям наприкінці періоду перебудови і за незалежної України, коли вони знову зазвучали публічно, резонансно й актуально. Завдяки художній довершеності, чітко розставленим національним акцентам ці палкі вірші в сучасних історичних обставинах героїчної боротьби за тривку українську державність, за українську Україну, за повноправний розвиток української мови та культури в національній державі зберігають свою різючу злободенність і наснажують українців патріотичними почуттями та звитязним національним духом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Барвінський Б.* Мої спомини про д-ра Івана Франка (1890–1915) // Спогади про Івана Франка / упоряд. Михайло Гнатюк. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів: Каменяр, 2011.
2. Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: у 4 т. / наук. керівник проекту Галина Бурлака. Київ: [б. в.], 2015. Т. 2.
3. Варіанти і різночитання “Енеїди”. Варіанти і різночитання перших трьох частин // Котляревський І. П. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1952. Т. 1 / ред. А. П. Шамрай.
4. Виргиліева Енеїда // Писання І. П. Котляревського : зь ёго портретомъ и картинкою ёго будиночка въ Полтаві: Виргиліева Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівникъ. Ода до князя Куракіна. Санкт-Петербург : Въ Типографіи Департамента удѣловъ, 1862.
5. Водъ ювілейного комітету відродження українсько-рускої літератури... // Дѣло. 1898. № 231. 16/28.Х.
6. *Гнатюк В.* Стипендійний фонд ім. Ів. Франка // Діло. 1917. № 58. 11.ІІІ.
7. За комітетъ М. Грушевскій. Водозва // Дѣло. 1898. № 236. 22.Х/3.ХІ.
8. Запросини на 100-літний ювілей відродження українсько-руської літератури, споряжений Науковим тов. ім. Шевченка при участі всіх українсько-руських товариств у Львові. Львів в жовтні 1898 р. // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. Од. зб. 1621. 2 арк. (або 4 с., 2-га і 4-та – чисті).
9. Запросини на столѣтний ювілей відродження українсько-рускої літератури... // Дѣло. 1898. № 221. 5/17.Х.
10. Зъѣздъ рускихъ ученыхъ у Львовѣ, въ 1848-омъ роцѣ // Дѣло. 1898. № 221. 5/17.Х; № 223. 7/19.Х; № 224. 8/20.Х; № 226. 10/22.Х; № 227. 12/24.Х; без підпису.
11. Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965 / упоряд. І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. Київ: Наукова думка, 1966.
12. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. Од. зб. 237.
13. *Климковичъ Ксенофонтъ.* Велики роковини // Слово. 1863. № 5. 16/28.І.
14. *Козлов Р.* “Нехай тут матір шарпа ворон чорний...”: (Енейство в оцінці Івана Франка) // Вісник Львівського університету / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Сер. філологічна. Франкознавство. 2015. Вип. 62.
15. *Козлов Р.* Хронотопіка Франкових драм: теорія, практика, інтерпретація. Кривий Ріг, 2012.
16. *Корнійчук В.* Лопатинський Лев Зеновій Васильович // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації: зб-к наук. праць. Київ; Львів, 2011. Вип. І: Огляди. Статті. Твори. Літування. Спогади. Бібліографія.
17. *Котляревський І. П.* Повне зібрання творів / підготовка текстів та коментарів Б. А. Деркача. Київ: Наукова думка, 1969.
18. *Ленкий Б.* Іван Франко // Спогади про Івана Франка / упоряд. Михайло Гнатюк. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів : Каменяр, 2011.
19. *Маковей О.* Столітні роковини відродження українсько-руського письменства (Обхід у Львові дня 31 н. ст. жовтня і 1 н. ст. падолиста 1898) / О. М. // *ЛНВ*. 1898. Т. 4. Кн. 11.
20. *Марковський М.* Найдавніший список “Енеїди” І. П. Котляревського й деякі думки про генезу цього твору. У Київі, 1927.
21. *Нахлік Є.* Віражі Франкового духу : Світогляд. Ідеологія. Література. Київ: Наукова думка, 2019.
22. о. к. Торжество відродження українсько-рускої літератури // Руслан. 1898. № 236. 21.Х/2.ХІ.

23. *Огоновскій О.* Історія літератури рускої. Львів: Накладомъ Товариства имени Шевченка, 1889. Часть II. 1. вѣдѣль.
24. *Останчук Яків.* Из моїх споминів // Спогади про Івана Франка / упоряд. Михайло Гнатюк. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів: Каменяр, 2011.
25. Програма 100-лѣтнього ювілею вѣдродження українсько-рускої літератури // Дѣло. 1898. № 228. 13/25.Х.
26. Програма съвяткованя 100-лѣтнього ювілею у Львові // Буковина. 1898. № 124. 18/30.Х.
27. Програма святочного вечера... // Руслан. 1898. № 234. 18/30.Х.
28. Прольогъ написаный Ив. Франкомъ, а выголошений С. Яновичемъ на юбилейномъ представленю руско-народного театру въ память 50-тыхъ роковинъ смерти Ивана Котляревского // Зоря. 1888. № 21. 1/13.ХІ.
29. Рускій народный театръ // Дѣло. 1888. № 233. 19/31.Х.
30. Свято сотныхъ роковинъ вѣдродження руского письменства // Дѣло. 1898. № 235. 21.Х/2.ХІ.
31. Столѣтний Ювілей вѣдродження українсько-руської Літератури: 1798 1898 / Літ[ографія] А. Андрейчин. Львів // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. Од. зб. 1625.
32. Столѣтний ювілей рускій // Дѣло. 1898. № 220. 3/15.Х.
33. Словник античної міфології / укладачі І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. 2-ге вид. Київ: Наукова думка, 1989.
34. Товариство руских письменників // Руслан. 1898. № 239. 24.Х/5.ХІ.
35. Торжественні обходи... // Громадський Голос. 1898. № 24. 1.ХІІ.
36. Торжество вѣдродження українсько-рускої літератури // Руслан. 1898. № 238. 23.Х/4.ХІ.
37. *Франко І.* Великі роковини. Прольог, говорений перед юбилейною виставою “Наталки Полтавки” в память столѣтніх вѣдродин українсько-руської народности // *ЛНВ*. 1898. Т. 4. Кн. 11.
38. *Франко І.* Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 51–53; 2011. Т. 54.
39. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
40. Юбилейне свято у Львові // Буковина. 1898. № 126. 23.Х/4.ХІ.

REFERENCES

1. Barvinskyi, B. (2011). *Moi spomyny pro d-ra Ivana Franka (1890–1915)*. In: *Spohady pro Ivana Franka / uporiad.* Mykhailo Hnatiuk. Vyd. 2-he, dopov., pererobl. Lviv: Kameniar.
2. *Biblioteka Ivana Franka: Naukovyi opys: u 4 t.* (2015). / nauk. kerivnyk proektu Halyna Burlaka. Kyiv: [b. v.], t. 2.
3. *Varianty i riznochyttannia “Eneydy”*. Varianty i riznochyttannia pershykh trokh chastyn. (1952). In: Kotliarevskiy I. P. *Povne zibrannia tvoriv: u 2 t.* Kyiv: Vyd-vo AN URSS, t. 1 / red. A. P. Shamrai.
4. *Vyrhylieva Eneyda. (1862)*. In: *Pysannia Y. P. Kotliarevskoho: zъ ѣho portretomъ y kartynkoiu ѣho budynochka въ Poltavi: Verhylieva Eneyda. Natalka Poltavka. Moskalcharivnyukъ. Oda do kniazia Kurakyna.* Sankt-Peterburh: Vъ Typohrafiy Departamenta udѣlovъ.
5. *Vѣdъ yuvileinoho komitetu vѣdrodzhenia ukraynsko-ruskoy literatury...* (1898). *Dѣlo*, № 231, 16/28.Кх.
6. Hnatiuk, V. (1917). *Stypendiinyi fond im. Iv. Franka. Dilo, № 58, 11.III.*
7. *Za komitetъ M. Hrushevskii. Vѣdozva.* (1898). *Dѣlo*, № 236, 22.Х/3.ХІ.

8. Zprosyny na 100-litnyi yuvylei vidrozhdenia ukrainsko-ruskoj literatury, sporiashenyi Naukovym tov. im. Shevchenka pry uchasty vsikh ukrainsko-ruskykh tovarystv u Lvovi. Lviv v zhovtny 1898 r. In: *Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy*. F. 3. Od. zb. 1621. 2 ark. (abo 4 s., 2-ha i 4-ta – chysti).
9. Zprosyny na stol'itnyi yuvylei v'odrozhdenia ukrainsko-ruskoj literatury... (1898). *Dr'lo*, № 221, 5/17.X.
10. Z'lyzdz' ruskykh uchennykh u Lvov', v' 1848-om' r'ots'. (1898). *Dr'lo*, № 221, 5/17.X; № 223, 7/19.X; № 224, 8/20.X; № 226, 10/22.X; № 227, 12/24.X; bez pidpysu.
11. *Ivan Franko: Dokumenty i materialy. 1856–1965*. (1966). / uporiad. I. L. Butych, Ya. R. Dashkevych, O. A. Kupchynskiy, A. H. Sisetskiy. Kyiv: Naukova dumka.
12. *Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy*. F. 3. Od. zb. 237.
13. Klymkovych' Ksenofont'. Velyky rokovyny. (1863). *Slovo*, № 5, 16/28.I.
14. Kozlov, R. (2015). "Nekhai tut matir sharpa voron chornyi...": (Eneistvo v otsintsi Ivana Franka). *Visnyk Lvivskoho universytetu / Lviv. nats. un-t imeni Ivana Franka*. Ser. filohichna. Frankoznavstvo, vyp. 62.
15. Kozlov, R. (2012). *Khronotopika Frankovykh dram: teoriia, praktyka, interpretatsiia*. Kryvyi Rih.
16. Korniiichuk, V. (2011). Lopatynskiy Lev Zenovii Vasylovych. In: *Ivan Franko: Teksty. Fakty. Interpretatsii: zb-k nauk. prats*. Kyiv; Lviv, vyp. I: Ohliady. Statti. Tvory. Lystuvannia. Spohady. Bibliohrafiia.
17. Kotliarevskiy, I. P. (1969). *Povne zibrannia tvoriv / pidhotovka tekstiv ta komentariv* B. A. Derkacha. Kyiv: Naukova dumka.
18. Lepkyi, B. (2011). Ivan Franko. In: *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. Mykhailo Hnatiuk*. Vyd. 2-he, dopov., pererobl. Lviv: Kameniar.
19. Makovei, O. (1898). Stolitni rokovyny vidrozhdenia ukrainsko-ruskoho pysmenstva (Obkhid u Lvovi dnia 31 n. st. zhovtnia i 1 n. st. padolysta 1898). *LNV*, t. 4, kn. 11.
20. Markovskiy, M. (1927). *Naidavnishyi spysok "Eneidy" I. P. Kotliarevskoho y deiaki dumky pro henezu tsoho tvoriv*. U Kyivi.
21. Nakhlik, Ye. (2019). *Virazhi Frankovoho dukhu: Svitohliad. Ideolohiia. Literatura*. Kyiv: Naukova dumka.
22. o. k. (1898). Torzhestvo vidrozhdenia ukrainsko-ruskoj literatury. *Ruslan*. № 236. 21.X/2.XI.
23. Ohonovskii, O. (1889). *Ystoriia lyteratury ruskoj*. Lvov': Nakladom' Tovarystva ymeny Shevchenka, Chast II. 1. v'odd'ly.
24. Ostapchuk, Yakiv. (2011). Iz moikh spomyniv. In: *Spohady pro Ivana Franka / uporiad. Mykhailo Hnatiuk*. Vyd. 2-he, dopov., pererobl. Lviv: Kameniar.
25. Prohrama 100-l'itnoho yuvileiu v'odrozhdenia ukrainsko-ruskoj literatury. (1898). *Dr'lo*, № 228, 13/25.X.
26. Program sviatkovania 100-litnoho yuvyleiu u Lvovi. (1898). *Bukovyna*, № 124, 18/30.X.
27. Programa sviatochnoho vechera... (1898). *Ruslan*, № 234, 18/30.X.
28. Proloh' napysanyi Yv. Frankom', a vyholoshenyi S. Yanovychem' na yuvyleinom' predstavlenii rusko-narodnoho teatru v' pamiat' 50-tykh' rokovyn' smerty Yvana Kotliarevskoho. (1888). *Zoria*, № 21, 1/13.XI.
29. Ruskii narodnyi teatr'. (1888). *Dr'lo*, № 233, 19/31.X.
30. Sviato sotnykh' rokovyn' v'odrozhdenia ruskoj pysmenstva. (1898). *Dr'lo*, № 235, 21.X/2.XI.
31. Stolitnyi Yuvylei vidrozhdenia ukrainsko-ruskoj Literatury: 1798 1898 / Lit[ohrafiia] A. Andreichyn. Lviv. *Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy*. F. 3. Od. zb. 1625.
32. Stol'itnyi yuvylei ruskii. (1898). *Dr'lo*, № 220, 3/15.X.
33. *Slovyk antychnoi mifolohii*. (1989). / ukladachi I. Ya. Kozovych, O. D. Ponomariv. 2-he vyd. Kyiv: Naukova dumka.

34. Tovarystvo ruskykh pysmennykiv. (1898). *Ruslan*, № 239, 24.X/5.XI.
35. Torzhestvenni obkhody... (1898). *Hromadskyi Holos*, № 24, 1.XII.
36. Torzhestvo vidrodzhenia ukraïnsko-ruskoï literatury. (1898). *Ruslan*, № 238, 23.X/4.XI.
37. Franko, I. (1898). Velyki rokovyny. Prolog, hovorenyi pered yuvyleinoiu vystavoïu "Natalky Poltavky" v pamiat stolitnikh vidrodyn ukraïnsko-ruskoï narodnosti. *LNV*, t. 4, kn. 11.
38. Franko, I. (2008; 2011). *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*. Kyiv: Naukova dumka, t. 51–53; t. 54.
39. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka.
40. Iuvyleine sviato u Lvovi. (1898). *Bukovyna*, № 126, 23.X/4.XI.

Стаття надійшла до редколегії 19.04.2019

Прийнята до друку 21.05.2019

THE COMMEMORATION OF ANNIVERSARIES OF IVAN KOTLIAREVSKYI (1888, 1898): IVAN FRANKO'S PARTICIPATION IN LVIV EVENTS

Yevhen NAKHLIK

*National Academy of Science of Ukraine,
Ivan Franko Institute,
18, Dragomanova Str., Lviv, Ukraine, 79005*

Ivan Franko took active part in two events dedicated to Ivan Kotliarevskiy and his legacy: in 1888 to commemorate the 50th anniversary of the writer's death and in 1898 to celebrate the 100th anniversary of the first edition of three parts of Ukrainian "Aeneid". Both events, especially the second one were widely celebrated by the Ukrainian community of Lviv. The author of the paper highlights Ivan Franko's participation in both events, in particular, in his participation in the organization of the Ukrainian Writers' Congress in Lviv, in a festive dinner on this occasion, in the founding of the Ukrainian-Ruthenian Publishing Union (Ukrainian-Ruska Vydavnycha Spilka) and the "Fund for the Assistance of Writers named after Ivan Kotliarevskiy". Franko's pomennyks "A Prologue on the 50th Anniversary of the Death of Ivan Kotliarevskiy" and "The Great Anniversary" dedicated to these jubilees, their declamations performed by actors Stefan Yanovych (Kurbas) and Lev Lopatynskiy, and reminiscences of the audience and witnesses have been considered in the study. According to the author these two versified "Prologues" along with the sonnet "Kotliarevskiy" are the most remarkable among all Franko's works and occasional commentaries on Kotliarevskiy, and still remain the unattainable summit in the Ukrainian poetic Kotliarevskiana. The pomennyks were kept unrevealed during the Soviet times and gained a new life owing to reprinted editions and declamations at the end of the Perestroika and since Ukraine became independent, when they again sounded in the public resonating with their topicality. Owing to their high artistic value and accurately placed national accents, these verses preserve their dramatic relevance and inspire the Ukrainians with the patriotic feelings and victorious national spirit in the contemporary historical conditions of heroic fight for lasting Ukrainian statehood, for Ukrainian Ukraine and for a rightful development of the Ukrainian language and culture in the national state.

Keywords: Ivan Franko, Ivan Kotliarevskiy, Lev Lopatynskiy, Stefan Yanovych (Kurbas), commemoration, jubilee, Aeneas mythologem, the 100th anniversary of new Ukrainian literature, Shevchenko Scientific Society, pomennyk, monodrama.

ІВАН ФРАНКО – ІНІЦІАТОР ТА УЧАСНИК НАРОДОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ 1904 РОКУ

Михайло ГЛУШКО

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

У статті йдеться про першу в історії українського народознавства комплексну польову експедицію, яку, на переконання автора статті, зініціював Іван Франко. В історії польової науково-пошукової роботи дослідників культури українців особливе місце має народознавча експедиція 1904 року на територію Бойківщини, про яку часто згадують у сучасних етнографічних працях і навчальних посібниках. Такі спорадичні згадки у наукових і навчальних публікаціях і книгах обмежуються переважно загальновідомими фактами, без докладного опису подій, пов'язаних із її організацією і проведенням, маршруту та її результатів. Дослідник зазначає, що багато авторів до того ж допускають серйозні фактографічні огріхи. Народознавча експедиція 1904 року посідає особливе місце в історії української науки передусім тому, що була першим комплексним (етнографічно-антропологічним) дослідженням у польових умовах, під час якого його учасники одночасно використовували різні види науково-пошукової роботи: спостереження, опитування населення, фіксацію речових матеріалів (графічні способи, фотографування, складання схематичних планів), збір етнографічних колекцій, антропометричні обміри населення. Раніше польові мандрівки українських фахівців (фольклористів та етнографів) мали однопрофільний, переважно фольклористичний характер, а учасником науково-пошукової роботи була, як правило, лише одна людина (зрідка – дві). На думку дослідника, І. Франко під час відвідин Відня восени 1903 року перший обговорив із головою Австрійського народознавчого товариства Міхаелем Габерландтом план проведення польового дослідження на теренах Бойківщини. Експедицію організувало Наукове товариство імені Шевченка у Львові, а профінансувало (частково) Австрійське народознавче товариство у Відні. Як відомо, ця експедиція відбулася на території Бойківщини (у селах Верхнє Синьовидне, Нижнє Синьовидне, Мшанець, Дидьова, Лютовиська, Локоть, Устріки-Долішні, Бориня, Сможе, Лавочне тощо) 18 серпня – 24 вересня 1904 року. В експедиції взяли участь чотири особи: Іван Франко (дійсний член НТШ у Львові; працював до 5 вересня), Федір Вовк (дійсний член НТШ у Львові), Зенон Кузеля (тоді ще докторант Віденського університету, згодом – один з найкращих українських етнологів, дійсний член НТШ у Львові) та Павло Рябков (український етнограф, археолог і громадський діяч; приєднався до учасників наукової подорожі 15 вересня). На підставі ґрунтовного фактологічно-джерельного матеріалу та його наукової ревізії з'ясовано безпосередню участь І. Франка в експедиції: термін перебування, маршрут, результати науково-пошукової роботи тощо.

Ключові слова: Іван Франко, Федір Вовк, Зенон Кузеля, Павло Рябков, Наукове

товариство імені Шевченка у Львові, наукова експедиція, Бойківщина, зразки традиційної матеріальної культури та народного мистецтва бойків.

В історії польової науково-пошукової роботи дослідників культури українців особливе місце посідає народознавча експедиція 1904 року, яку провели на території Бойківщини. Найчастіше про неї згадують у сучасних етнографічних працях [9, с. 72, 78–80; 15, с. 272–273; 17, с. 43, 131–132; 19, с. 72–74; 21, с. LVII, LX; 22, с. 179; 27, с. 186–187] та навчальних посібниках [3, с. 36–37; 10, с. 40–41]. Власне згадують, позаяк опис подій, пов'язаних із її організацією та проведенням, обмежується переважно загальновідомими фактами. Що більше, частина авторів допустила серйозні фактографічні погрішності. Львівський етнолог Оксана Сапеляк стверджує, що питання про “справу етнографічної експедиції в Бойківщину” у липні 1904 року порушив Федір Вовк на засіданні Історично-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові [19, с. 72], хоча, як пересвідчимося згодом, на зібранні Етнографічної комісії це питання обговорювали значно раніше і за ініціативою зовсім іншого її члена. Ф. Вовка голосливо вважають ініціатором цієї експедиції також деякі інші сучасники [27, с. 186]. Натомість львівський літературознавець Роман Горак стверджує, що етнографічно-антропологічну експедицію зініціював Михайло Зубрицький. Що більше, за порадою пароха її учасники навіть визначили маршрут наукової мандрівки [5, с. 439]. Чернівецькі етологи Георгій Кожоляно (1946–2019), Олександр Кожоляно та Антоній Мойсей безпідставно констатують, що в експедиції 1904 року Іван Франко працював разом із Ф. Вовком не лише на території “Львівщини”, а й “Станіславщини” [10, с. 41].

Вочевидь, зважаючи на сказане, виникає потреба розглянути історію організації і проведення польової експедиції 1904 року більш докладно, залучивши для цього якомога ширше коло доступних джерел і наукової літератури. Особливої уваги потребує з'ясування проблемних питань, пов'язаних з участю у ній І. Франка.

Народознавча експедиція 1904 року посідає особливе місце в історії української науки передусім тому, що була першим комплексним (етнографічно-антропологічним) дослідженням у польових умовах, під час якого його учасники одночасно використовували різні види науково-пошукової роботи: спостереження, опитування населення, фіксацію речових матеріалів (графічні способи, фотографування, складання схематичних планів), збір етнографічних колекцій, антропометричні обміри населення. Раніше польові мандрівки українських фахівців (фольклористів й етнографів) мали однопрофільний, переважно фольклористичний характер, а учасником науково-пошукової роботи була, як правило, лише одна людина (спорадично – дві). Виразне підтвердження цього – п'ять із шести індивідуальних наукових подорожей теренами Закарпатської України, Східної Словаччини та Південної Угорщини, які здійснив Володимир Гнатюк у 1895–1903 роках. Лише перша його експедиція (1895) була спільною з Осипом Роздольським [4, с. III]. Тоді молоді дослідники (ще студенти Львівського університету) об'єдналися, на нашу думку, задля того, щоби полегшити свій дослідницький шлях у зовсім невідомому для них краї – на Закарпатті.

Інший приклад, 28 червня 1900 року на засіданні Етнографічної комісії поділили кошти для проведення науково-пошукових експедицій окремими маршрутами –

Володимиру Шухевичу виділили 100 корон для поїздки на Гуцульщину, Олександріві Колесі – 100 корон для відвідання Закарпаття, О. Роздольському – 200 корон задля поїздки на Лемківщину, Михайлові Павлику – 200 корон для перегляду монастирських бібліотек у Галичині [28, с. 9]. Фінансові квоти остаточно затвердили на спільному засіданні Історично-філософської, Філологічної та Математично-природописно-лікарської секцій 13 липня цього самого року [28, с. 4]. І цей ряд можна продовжувати далі.

До спорядження етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року причетні дві установи: НТШ у Львові та Австрійське народознавче товариство у Відні. Члени першої з них брали безпосередню участь у роботі польової мандрівки, а народознавчий осередок столиці Австро-Угорщини виділив для проведення науково-пошукової подорожі незначні кошти.

В історії української науки перша комплексна народознавча експедиція територією Бойківщини посідає помітне місце ще й тому, що її організатором та учасником був особисто Іван Франко. План проведення польового дослідження на теренах цього етнографічного району України вчений уперше обговорив з головою Австрійського народознавчого товариства Міхаелем Габерландтом, зокрема під час відвідин Відня восени 1903 року [15, с. 272]. 15 листопада 1903 року він же порушив це питання на засіданні Етнографічної комісії. У “Хроніці НТШ” інформація про зазначену подію обмежується лише одним скупим реченням: “Д[окто]р І. Франко зложив справозданє (звіт. – М. Г.) з поїздки до Відня, де принагідно обговорював плян етнографічної екскурсії між Бойків, на що може віденське етнографічне товариство признати зі свого боку невеличку субвенцію” [29, с. 16]. У листі від 30 червня 1904 року М. Габерландт інформував І. Франка про те, що послав йому 400 корон для проведення експедиції на Бойківщині [15, с. 272]. Відтак 4 липня цього ж року потребу організації “етнольогічної екскурсії в Бойківщину” обговорили і схвалили члени Історично-філософської секції [30, с. 18].

За твердженням І. Франка, наукова мандрівка тривала впродовж 18 серпня – 24 вересня 1904 року [26, с. 70]. Участь у ній узяли чотири особи: І. Франко (дійсний член НТШ у Львові; працював до 5 вересня), Ф. Вовк (дійсний член НТШ у Львові), Зенон Кузеля (тоді ще докторант Віденського університету, згодом – один із найкращих українських етнологів, дійсний член НТШ у Львові) та Павло Рябков (український етнограф, археолог і громадський діяч; приєднався до учасників наукової подорожі 15 вересня).

Члени експедиції розпочали свою роботу в с. Мшанці (нині – с. Мшанець Старосамбірського р-ну Львівської обл.), де їх прийняв місцевий священик, відомий український етнограф та історик, дійсний член НТШ у Львові М. Зубрицький. 13 серпня, тобто за кілька днів до початку науково-пошукової подорожі, І. Франко особисто повідомив отця Михайла про виїзд зі Львова найближчої середи і листовно просив його про допомогу: “Коли би Вам се було можливо, то вишліть фіру до Устрік і зладьте для нас десь якийсь куток, щоб ми могли пару день пробути” [25, с. 248–249].

До с. Устрік-Долішніх (нині – м. Устрики-Долішні Бещадського повіту Підкарпатського воєводства Польської Республіки) найлегше було добратися поїздом.

У листі до Володимира Гнатюка від 12 лютого 1899 року М. Зубрицький так описав маршрут та вартість його передбачуваної подорожі зі Львова до Мшанця: “Зі Львова треба їхати до Перемишля, Хирова, до станції Устріки Долішні. Найліпше виїхати зі Львова перед 5 годиною рано, в Устріках будете о 9 1/2 г. рано. Білет платиться щось около 3 зл. р. з малим причинком. З Устрік до Мшанця на Ясінь, Ялове і Бандрів трохи більше як дві милі, фіакер (виїзний колісний транспорт. – М. Г.) поїде за 1,70 кр. до 2 зл. р. Коли мене повідомите о часі свого приїзду, то вишлю коні. Хоть і в Устріках все фіру дістане[те]” [13, с. 253].

Поки що невідомо, чи такі самі поради М. Зубрицький давав й І. Франку і як члени наукової подорожі ними скористалися. Натомість добре відомо, що у Мшанець спершу (мабуть, 18 серпня) прибули І. Франко та Ф. Вовк [12, с. 412]. По дорозі від Устрік-Долішніх до кінцевого пункту призначення вони відвідали бойківське с. Бандрів (нині – с. Бандрів Бещадського повіту Підкарпатського воєводства), в якому “мали змогу спостерігати відмінності між німецьким й українським способом поселення” [26, с. 78]. Відтак гості нагодилися у Мшанець, де їх привітно зустрів М. Зубрицький і поселив у своєму помешканні. У його домівці дослідники також харчувалися [8, с. 39–42].

До учасників науково-пошукової роботи 19 серпня, “на самого Спаса” приєднався З. Кузеля. Він описав цю подію так: “З залізниці я прийшов пішки в саме полудне й застав цілу експедицію в гостинній хаті покійного о. Зубрицького, яка аж ходила ходом від етнографії. Вовк і Франко були вже при роботі, й на попівстві виглядало як на ярмарку. Була повна хата людей та й під хатою стояли “об’єкти” антропологічно-етнологічних розслідувань...” [12, с. 412].

На думку відомого українського літературознавця, бібліографа, етнографа та фольклориста Мирослава Мороза (1923–2006), у М. Зубрицького дослідники гостювали близько тижня [15, с. 273]. Деякі сучасники (історики, фольклористи) вважають, що у Мшанці члени науково-пошукової експедиції працювали аж 10 днів [18, с. 280; 20, с. 25 (примітка)], не підкріпивши свою думку конкретними фактами. Знаний український історик, фольклорист й етнограф Григорій Дем’ян (1929–2013), спираючись, мабуть, на твердження самого І. Франка [26, с. 69], а також на усні спогади сина М. Зубрицького Володимира, констатував, що в 1904 році І. Франко як член наукової мандрівки перебував у Мшанці “більше тижня, приблизно від 18 до 28 серпня, за іншими даними – довше” [6, с. 305 (примітка)]. Натомість Ф. Вовк як безпосередній учасник наукової мандрівки стверджував “по гарячих слідах”, тобто через декілька місяців після її завершення, що у цьому населеному пункті народознавці працювали “більше як тиждень” [2, с. 11], відвідавши 20 серпня ярмарок у містечку Лютовиськах (нині – с. Літовищі Бещадського повіту Підкарпатського воєводства) [8, с. 41–42].

Перебування дослідників у Мшанці 10 і більше днів сумнівне також з іншої причини. Рідкісне і дуже коротке за змістом повідомлення, яке Ф. Вовк надіслав П. Рябкову з експедиції, закінчується такими словами: “Пишіть мені [до] о[тця] І. Кузіва у Дидьові, п[ошта] Лютовиски” [16, с. 108]. Важливо, що вчений вислав його з Лютовиськ [16, с. 107] – напевне 20 серпня, коли відвідав це містечко разом з іншими членами наукової подорожі. Відповідь П. Рябкова датована 26 серпня [16, с. 108] і найвірогідніше була

адресована Ф. Вовку вже в Дидьову. У випадку ж тривалого перебування у гостях у М. Зубрицького навряд чи антрополог просив би свого колегу писати на адресу невідомого йому священика Кузіва. Тим паче, що відповідь П. Рябкова стосувалася архіважливої для Ф. Вовка теми – якості негативів із відзнятими ним об'єктів народної культури й антропологічними типами мшанецьких селян [16, с. 108].

Загалом же, написавши повідомлення 26 серпня, П. Рябков відправив його, на нашу думку, вранці наступного дня (27 липня)¹, тобто так, щоби цього ж дня, вирушаючи до Дидьової, його міг забрати Ф. Вовк, заїхавши по дорозі на пошту в Лютовиськах. Це був найоптимальніший варіант вирішення тогочасного листовного зв'язку між адресатами, позаяк давав змогу учасникам експедиції значно скоротити загальну відстань мандрівки (не треба було долати додаткових 40 км шляху, зокрема, за маршрутом Дидьова–Лютовиська–Дидьова) та зекономити дорожочинний для них час.

“Другою великою зупинкою було, – за твердженням І. Франка, – розташоване над Сяном, майже за 30 км від Мшанця і 20 – від Лютовиськ, село Дидьова”, де на парафії служив отець Іван Кузів – також “видатний етнограф і добрий знавець бойків” [26, с. 70]. Відтак їхній шлях пролягав через населені пункти західної і центральної частин Бойківщини.

У своїй статті “Етнографічна експедиція на Бойківщину” І. Франко окреслив такий маршрут народознавців: Локоть–Тернава–Турочки–Бориня–Верхнє Висоцьке–Сможе–Лавочне–Славське–Тухля–Гребенів–Сколе–Верхнє Синьовидне–Крушельниця [26, с. 70]. Наприкінці цього дослідження вчений згадав про перебування експедиції також у с. Нижньому Синьовидному [26, с. 97], що дало підстави відомому українському етнологу і фольклористу Романові Кирчіву (1930–2018) продовжити її маршрут аж до зазначеного поселення [9, с. 72]. Цієї ж думки дотримувався Г. Дем'ян [7, с. 93].

Та будь-яка згадка про Нижнє Синьовидне відсутня у працях Ф. Вовка – безпосереднього учасника наукової мандрівки на території Сколівщини. За його описом, у 1904 році науковці відвідали такі населені пункти: Мшанець, Дидьова, Локоть, Тернава, Соколики, Турочки, Бориня, Висічки, Комарники, Матків, Сможе, Тухолька, Кальне, Лавочне, Славське, Тухля, Гребенів, Сколе, Верхнє Синьовидне, Корчин, Крушельниця [1, с. 2], де “майже скрізь робилися поміри, фотографії і етнографічні досліді” [1, с. 2]. До речі, в досліджуваній період села Дидьова, Локоть, Тернава (Нижня і Верхня) та Соколики простягалися на лівобережжі ріки Сяну. Після Другої світової війни вони відійшли до Польщі, місцевих бойків насильно виселили, а самі села знесли.

Наявну у працях обох дослідників розбіжність стосовно маршруту експедиції 1904 року зумовило насамперед те, що І. Франко працював лише перший її етап й особисто відвідав значно меншу кількість населених пунктів, ніж Ф. Вовк і З. Кузеля. Принаймні після завершення подорожі стежками Бойківщини він міг скористатися лише тією інформацією про подальший шлях наукової мандрівки, яку йому надали колеги.

Як уже знаємо, за твердженням І. Франка, він перебував у науково-пошуковій мандрівці до 5 вересня, тобто прибув до Львова щонайшвидше 4 вересня. У листі до

¹ Як уже зазначалося, зі Львова поїзд вирушав у дорогу “перед 5 годиною рано”, а в Устріках був уже о пів на 10 годину вранці.

відомого хорватського вченого-славіста Ватрослава Ягича (1838–1923) від 11 вересня 1904 року його автор стверджував, що нещодавно відбув двотижневу польову “екскурсію поміж бойків” [23, с. 252]. Якщо зважати на загальну кількість днів, які охоплюють два тижні (14 днів) та початок наукової мандрівки (18 серпня), то виникає розбіжність стосовно дати повернення І. Франка додому: за нашими підрахунками, у цьому випадку він мав можливість дістатися до Львова на два дні раніше – 2 вересня.

Цей день добре узгоджується з датуванням іншого листа І. Франка до В. Ягича – від 3 вересня, у якому вже фігурує його львівська адреса: “Львів, вул. Понінського, 4” [24, с. 250]. Щоправда, на відміну від повідомлення, датованого 11 вересня, у цьому листі дослідник ні словом не обмовився про своє перебування у науковій мандрівці.

Через це виникає ще один варіант розгляду дати повернення І. Франка додому: можливо, знавці епістолярної спадщини І. Франка випадково не догледіли справжню дату першого його повідомлення до В. Ягича – наявну в автографі цього листа цифру “5” прочитали як “3”. Якщо ж це справді мало місце, то тоді очевидним є інше – повідомлення до В. Ягича, яке помилково датоване 3 вересня, учасник експедиції написав після повернення до Львова, тобто саме того дня (5 вересня), який фігурує у його праці “Етнографічна експедиція на Бойківщину” як початок часу, вже вільного від науково-пошукової роботи.

Події, пов’язані з поверненням І. Франка з етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року, могли розвиватися ще за одним сценарієм. Зокрема, напередодні від’їзду до Львова, тобто 3 вересня, він написав короткого листа В. Ягичу і зазначив у ньому справжню дату, але водночас подав свою домашню (львівську) адресу, а не адресу бойківського села, в якому ще перебував. Після цього автор відправив повідомлення до Відня, скориставшись одним із місцевих поштових відділень, цілком можливо і того, що знаходилося у поселенні, де була залізнична станція (в Устріках-Долішніх). Якщо це справді відбулося, то тоді між собою узгоджуються всі зазначені нами дати: 1) першого зі згаданих листів до В. Ягича І. Франко написав справді 3 вересня; 2) цього ж дня (3 вересня) автор повідомлення ще перебував у науковій мандрівці на Бойківщині (мабуть, у Дидьовій); 3) 4 вересня він вирушив з експедиції і повернувся до Львова; 4) 5 вересня – перший день, вільний для І. Франка від експедиційної роботи.

Дискусійним є питання і стосовно маршруту наукової подорожі І. Франка. За твердженням Ф. Вовка, ініціатор експедиції працював лише у трьох селах – у Мшанці, Дидьовій та Локоті, а також відвідав 20 серпня містечко Лютовиська. У праці “Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини” про цю подію читаємо: “Подорож, у якій брав участь і наш знаменитий письменник д[окто]р Ів. Франко, почала ся з с. Мшанця і Дидьови і захопила Локоть; звідти ми удвох вже з д[окто]ром З. Кузелею подались долинами Стрия і Смержанки, на Тарнаву, Соколики, Турочки, Бориню...” [1, с. 2].

Також З. Кузеля згадував, що після праці в с. Дидьовій він та Ф. Вовк “виїхали вже в дальшу дорогу без д-ра Франка”. За його ж словами, письменник “лишився ще на деякий час відпочивати” у священика І. Кузіва [12, с. 413].

Натомість на думку М. Мороза, І. Франко був учасником наукової подорожі аж до с. Лавочного (Сколівського р-ну Львівської обл.), де залишив експедицію і, скориставшись залізничним транспортом, поїхав до Львова. Цей висновок М. Мороз зробив лише на основі скупих і побіжних даних, наявних у праці І. Франка “Етнографічна експедиція на Бойківщину” [15, с. 273]. Найвірогідніше, йдеться про два твердження І. Франка приблизно однакового змісту: “З Дидьової пішли через Локоть, Тирнаву, Турочки до містечка Бориня, де експедицію дуже гостинно прийняв місцевий парох Г. Мороз, в якого вона провела чотири дні” [26, с. 70]; “Потім експедиція вирушила через Висоцьке-Вижне до Смержа, там переночувала, а наступного дня подалася до Лавочного” [26, с. 70]. Будь-які інші згадки про умови перебування і маршрут учасників наукової мандрівки 1904 року в напрямку до с. Лавочного у праці І. Франка відсутні.

Процитовані фрагменти статті “Етнографічна експедиція на Бойківщину” привертають нашу увагу насамперед тим, що їх автор жодного разу не згадав когось з учасників наукової подорожі на шляху від Дидьової до Лавочного; у ній йдеться лише про неозначену “експедицію”. Однак у цій праці є побіжні свідчення, які можуть бути дуже корисними для з’ясування порушеного питання, зокрема, назви конкретних населених пунктів, які зазначив І. Франко, описуючи різні об’єкти традиційно-побутової культури.

За нашими підрахунками, у тексті другої–четвертої частин праці “Етнографічна експедиція на Бойківщину” найчастіше згадується с. Мшанець – 15 разів [26, с. 81, 82 (двічі), 86 (двічі), 87, 88 (двічі), 89, 90 (двічі), 92 (двічі), 95, 96]. Вісім разів фігурує тут с. Дидьова [26, с. 81 (двічі), 86, 90 (двічі), 92, 97 (двічі)], сім разів – містечко Лютовиська [26, с. 74, 81, 88, 90, 91 (двічі), 96]. Натомість с. Лавочне І. Франко згадав лише чотири рази [26, с. 88, 92 (тричі)], а с. Бориню – ще менше (двічі) [26, с. 88, 96]. Для порівняння: села Верхнє Синьовидне і Нижнє Синьовидне, які вчений справді не відвідував під час народознавчої експедиції 1904 року, фігурують у його дослідженні по три рази [26, с. 97–99].

Щонайважливіше, описуючи господарські заняття та об’єкти матеріальної культури бойків Мшанця, Дидьової та Лютовиськ, а також події, пов’язані з перебуванням народознавців у цих населених пунктах, І. Франко часто мовить від першої особи: “я знайшов...” [26, с. 98]; “розповідав мені...” [26, с. 83]; “мою увагу привернуло...” [26, с. 82]; “я вказую...” [26, с. 89]; “хочу зразу додати...” [26, с. 81]; “ми побували...” [26, с. 86]; “ми відвідали...” [26, с. 78]; “ми оглянули...” [26, с. 83]; “ми мали змогу спостерігати...” [26, с. 78]; “нам доводилося бачити...” [26, с. 81]; “ми зауважили...” [26, с. 96]; “ми мали нагоду докладніше дослідити...” [26, с. 81]; “ми знайшли...” [26, с. 86 (двічі)]; “ми купили...” (“ми закупили...”) [26, с. 90, 91, 95] тощо. Крім цього, оцінюючи спідниці-“мальованки” місцевих бойкинь, автор завів мову і про назви узорів, якими прикрашали ці вироби, констатувавши: “Я зібрав (їх. – М. Г.) лише з околиць Мшанця і Лютовиськ” [26, с. 90]. Виразну адресу має і його уточнення про майже цілковиту відсутність керамічних виробів у побуті бойків: “Принаймні це стосується місцевості, де ми побували (Мшанець–Дидьова)” [26, с. 86].

Натомість, згадуючи те чи інше село поза межами цього мікрорайону (Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Локоть¹), І. Франко жодного разу не описав об’єкти традиційно-

¹ Село Локоть згадується у праці І. Франка “Етнографічна експедиція на Бойківщину” двічі [26, с. 81, 92].

побутової культури від першої особи. Все це в сукупності дає нам підстави для важливого проміжного висновку: відвідавши, за твердженням Ф. Вовка, с. Локоть, відтак І. Франко залишив експедицію і помандрував пішки чи поїхав підводою до Устрік-Долішніх, звідки залізничним транспортом добрався до Львова. Цей шлях є очевидним і через те, що значно коротший, ніж за маршрутом Локоть–Бориня–Сможе–Лавочне.

Цілком можливим був й інший варіант розгортання цієї події: перед від'їздом до Львова І. Франко відпочивав ще день-два у священика І. Кузіва, тобто перебував у Дидьовій, про що згадував З. Кузеля, а потім вирушив додому за маршрутом: Дидьова–Лютовиська–Задвір'я–Устріки-Долішні–Перемишль–Львів.

Під час наукової мандрівки І. Франка більше цікавили об'єкти і явища традиційно-побутової культури. Тоді його неодноразово виручало спостереження як метод польового етнографічного дослідження, яке на початку ХХ століття за наявності великої кількості пережитків у сфері господарських занять і традиційної матеріальної культури бойків було досить ефективним та результативним. “Маючи бистре око і великий обсерваційний змисл, Франко підхоплював багато рис нашого селянського побуту, яких інші й не завважували, і зберігав їх в своїй добрій пам'яті, бо багато записів не любив робити” [11, с. 119], – згадував З. Кузеля.

Наукову подорож І. Франка увінчала розлога публікація в австрійському часопису “*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*” – стаття “Етнографічна експедиція на Бойківщину” (1905). У ній автор стисло подав відомості про завдання і маршрут проведеної експедиції, з'ясував загальний стан етнографічного дослідження народної культури автохтонів Бойківщини, порушив питання про загальні риси її населення та місцевість. Основну ж увагу приділено у цьому дослідженні характеристиці виробничо-господарської діяльності та матеріальної культури бойків: основних (хліборобство, скотарство) і допоміжних (рибальство) занять, домашніх ремесел і промислів, традиційного житлово-господарського комплексу (горизонтальне планування житла і господарських будівель, їх зовнішній і внутрішній вигляд, облаштування інтер'єру, система опалення та ін.), їжі, чоловічого і жіночого одягу [26, с. 73–99]. Словом, зазначена праця була першим синтетичним осмисленням відомостей про основні види і характерні особливості господарських занять, традиційної матеріальної культури та побуту бойків.

Окрім цього, з листа І. Франка до вже згаданого хорватського славіста В. Ягича від 11 вересня 1904 року довідуємося, що “за дорученням Австрійського етнографічного товариства (адресант. – М. Г.) збирав музейні експонати, а на власний рахунок фольклористичні матеріали й предмети церковної старовини” [23, с. 252].

Загалом же, за твердженням З. Кузелі, наукові зацікавлення І. Франка під час польової дослідницької роботи були дуже широкими: “В час своїх поїздок Франко звертав увагу й на такі сторінки народного життя, які щойно зачинали інтересувати пляново наших етнографів, і задля цього обстоював завжди гадку, що всі етнографічні студії повинні робитися за відповідною підготовкою та всесторонньо з усіма подробицями. Попри строго фольклорну чи етнографічну працю, Франко систематично розглядав старі записи й книжки, шукав старих рукописів і збірників, робив виписки із метрик,

дуже цікавився іменами й прізвищами, як справжній предтеча студій на цьому полі, розпитував про народні вислови та термінологію, взагалі старався зазнайомитися із місцевою ономастикою у зв'язку з переказами та легендами, стежив за історією селянських родів та всюди присвячував пильну увагу сімейному й громадському життю села та його економічним обставинам” [11, с. 119].

Займаючись науково-пошуковою роботою, І. Франко не забував і про відпочинок. За спогадами П. Зубрицького, вчений дуже любив перебувати серед природи. “Одне тільки йому у нас (у Мшанці. – *М. Г.*) не подобалося – згадував син М. Зубрицького, – що не міг ловити риб у нашій річці, бо вона була і сама мала, і такі ж рибки були в ній” [8, с. 40].

Процитоване заслугоує на увагу ще й тому, що у праці “Етнографічна експедиція на Бойківщину” описано три види рибальських снастей. “У Мшанці, де тече малий і дуже бідний на рибу потічок уздовж села”, І. Франко виявив лише “павука”, яким місцеві бойки ловили рибу в каламутній воді [26, с. 96–97]. У с. Дидьовій етнолог описав два інші види рибальських знарядь – “умжик” і “підхватку”. Згадав дослідник також саморобні гачки для вудки та ловлю риби голіруч [26, с. 97].

У науковій мандрівці І. Франко часто порушував рибальську тему під час спілкування з Ф. Вовком, який на той час був уже одним із провідних знавців цієї сфери традиційної культури українців. З. Кузеля, очевидець цих бесід, згадував: “... Ішли [...] цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятери і т. ін. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, про рибальство в Добруджі, й се завсіди Франка цікавило” [12, с. 413]. До речі, як з'ясував сучасний франкознавець Святослав Пилипчук, у 1899 році І. Франко навіть планував підготувати для нового серійного видання “Материяли до українсько-руської етнології” статтю про рибальство в Галичині [18, с. 278], але не втілив свій задум у життя.

Четвертим учасником наукової мандрівки на території Бойківщини був, як уже знаємо, П. Рябков, з яким Ф. Вовк познайомився задовго до її проведення. В листі до Михайла Грушевського від 13 березня 1896 року Ф. Вовк так відгукувався про нього: “Мій щирий приятель дуже освічений і жвавий хлопець, що робить тепер свої студії у тутешній (паризькій. – *М. Г.*) Ecole d'Anthropologie, поїде у літі додому у Чернігівщину¹, і ми тепер виробляємо вже з ім детальний план і програму того, що він має там опрацювати за се літо по етнографії. Як добрий фотограф і не аби якій маляр, він зуміє при таких обставинах назбирати чимало і іменно того, чого нам найбільше треба і так як² треба” [14, с. 118].

На відміну від інших членів етнографічно-антропологічної експедиції 1904 року, П. Рябков не перебував у Мшанці та його околицях, позаяк у нього була зовсім інша місія. Зокрема, до 15 вересня 1904 року він проживав у Львові, де обладнав фотолабораторію й обробляв негативи, надіслані йому Ф. Вовком з бойківської експедиції. Що найважливіше, до відвідин Сколівщини та повернувшись з експедиції,

¹ Насправді П. Рябков народився у м. Херсоні 1848 року.

² Підкреслено в оригіналі.

а також після закінчення наукових мандрів теренами Гуцульщини, П. Рябков проживав за адресою “Львів, вул. Понінського, 4” [16, с. 107], тобто в оселі І. Франка. Це засвідчує фрагмент його листа до Ф. Вовка від 26 серпня 1904 року: “Уклін д-ру Франку. У його господарстві все благополучно. Є йому декілька листів, була одна телеграма, яку передав Гнатюку. Але це було вже давно” [16, с. 108]. У повідомленні до Ф. Вовка від 18 листопада 1904 року П. Рябков стверджував: “Весь час працюю у Франка, там і обідаю, і снідаю. Мабуть, надоїв їм неабияк” [16, с. 109].

На домашню адресу І. Франка Ф. Вовк відправив П. Рябкову листа з Лютовиськ, у якому просив “фотомайстра”: “Напишіть, що виходить з моїх фотографій. Погода дуже погана, приходиться робити під дощем і я вже цілком не знаю, що з того може вийти” [16, с. 107–108].

Відповідь П. Рябкова була не надто втішною для вченого, позаяк значна частина негативів мала вади: “Пишу цей лист з надією, що він допоможе Вам у фотографуванні, яке, треба сказати правду, є поки що не особливо вдалим. Новий апарат (його Ф. Вовк придбав у Відні напередодні експедиції – М. Г.) звичайно може давати прекрасні кліше, але тільки за умови повного оволодіння ним, чого, зважаючи на вашу роботу, Ви не добилися” [16, с. 108]. Але згодом, як засвідчує кореспонденція дослідників, якість відзнятих Ф. Вовком негативів покращилася, а зроблені на їх основі світлини з відзнятими етнографічними й антропологічними сюжетами, зокрема і з теренів Бойківщини, стали важливим надбанням української науки початку ХХ століття.

Загалом же упродовж комплексної народознавчої експедиції 1904 року І. Франко відвідав лише чотири населені пункти – Мшанець, Лютовиська, Дидьову та Локоть. На території Бойківщини дослідник перебував понад два тижні – 18 серпня–4 вересня. За цей проміжок часу він зібрав унікальні етнографічні, фольклорні та діалектологічні матеріали, які згодом стали основою його відомої праці “Етнографічна експедиція на Бойківщину”. Окрім цього, його зусиллями було виявлено і придбано цінні зразки традиційної матеріальної культури та народного мистецтва бойків для Австрійського народознавчого музею у Відні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вовк Ф.* Антропометричні дослідження українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1908. Т. X. Ч. 1. С. 1–39 + 12 табл. + 1 карта.
2. *Вовк Хв.* Справоздане антропологічної експедиції // Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. [Львів], 1904. Ч. 20. Вип. IV: 1904, вересень–грудень. С. 11–13.
3. *Глушко М.* Методика польового етнографічного дослідження: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 288 с.
4. *Гнатюк В.* Передне слово // Етнографічний збірник. Львів, 1909. Т. XXV. С. III–XXI.
5. *Горак Р.* Феномен сільського священика // Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали: у 3 т. / ред. Ф. Сисин. Львів: Літопис, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. С. 418–442.
6. *Дем'ян Г.* Листи Володимира Гнатюка до Михайла Зубрицького // Записки Науково-

- го товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1992. Т. ССХХІІІ: Праці Секції етнографії та фольклористики. С. 293–308.
7. *Дем'ян Г. В.* Плаями й долинами Бойківщини // Шляхами Івана Франка на Україні. Путівник / упоряд. М. О. Мороз. Львів: Каменяр, 1982. С. 87–94.
  8. *Зубрицький П.* Іван Франко в Лютовиськах // Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали: у 3 т. / ред. Ф. Сисин. Львів: Літопис, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. С. 39–42.
  9. *Кирчів Р. Ф.* Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ: Наукова думка, 1978. 174 с.
  10. *Кожолянко Г., Кожолянко О., Мойсей А.* Етнографічні експедиції та студентська етнографічна практика: навчальний посібник. Чернівці; Вижниця: Черемош, 2010. 321 с.
  11. *Кузеля З.* Іван Франко як етнограф // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1982. Т. СХХІХ: Праці Філологічної та Історично-філософської секцій. Збірник на пошану Зенона Кузеля. С. 117–121.
  12. *Кузеля З.* Із моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. Вид. 2-е, допов., переробл. / упоряд. М. Гнатюк. Львів: Каменяр, 2011. С. 409–413.
  13. *Листи Михайла Зубрицького до Володимира Гнатюка // Зубрицький М.* Зібрані твори і матеріали: у 3 т. / ред. Ф. Сисин. Львів: Літопис, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. С. 253–262.
  14. *Листування Михайла Грушевського та Федора Вовка // Листування Михайла Грушевського / ред. Л. Винар; упоряд. Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич.* Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2001. С. 93–221.
  15. *Мороз М.* Зв'язки Івана Франка з Австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича “Гуцульщина” // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1992. Т. ССХХІІІ: Праці секції етнографії та фольклористики. С. 271–283.
  16. *Наулко В. І.* Листування Павла Рябкова з Федором Вовком // Записки Науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна ХVІІІ–ХІХ ст. Запоріжжя, 2001. Вип. 6. С. 105–125.
  17. *Пацай Т.* Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність. Львів: БОНА, 2013. 251 с.
  18. *Пилипчук С.* Вовк (Волков) Федір (Хведір) Кіндратович // Франківська енциклопедія. Львів: Світ, 2016. Т. 1: А–Ж. С. 269–283.
  19. *Сапеляк О.* Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). Львів, 2000. 198 с.
  20. *Сисин Ф.* Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села // Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали: у 3 т. / ред. Ф. Сисин. Львів: Літопис, 2013. Т. 1: Наукові праці. С. 15–41.
  21. *Скрипник Г.* Хведір Вовк і українська народознавча наука // Народознавча Спадщина Хведора Вовка / гол. ред. Г. Скрипник. Київ: Вид-во ІМФЕ, 2012. Кн. 1. С. VII–СХ–VIII.
  22. *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 586 с.
  23. *Франко І.* До Ватрослава Ягича. Львів, 11 вересня 1904 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50: Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. С. 250–252.
  24. *Франко І.* До Ватрослава Ягича. Львів, 3 вересня 1904 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50: Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. С. 249–250.
  25. *Франко І.* До М. І. Зубрицького. Львів, 13 серпня 1904 р. // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50: Листи (1895–1916) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. М. С. Грицюти, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. С. 248–249.

26. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 36: Літературно-критичні праці (1905–1906) / ред. М. Д. Бернштейн; упоряд. і комент. О. О. Білявської, А. В. Горещького. С. 68–99.
27. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. Київ: Вид-во Європейського університету, 2000. 378 с.
28. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. [Львів], 1900. Ч. 3: 1900, май–серпень. 18 с.
29. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. [Львів], 1903. Ч. 16: 1903, вересень–грудень. 24 с.
30. Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. [Львів], 1904. Ч. 19. – Вип. III: 1904, май–серпень. 30 с.

REFERENCES

1. Vovk, F. (1908). Antropometrychni doslidy ukrainskoho naseleння Halychyny, Bukovyny u Uhorshchyny. In: *Materialy do ukrainsko-ruskoї etnologii*. Lviv, t. X, ch. 1, 1–39 + 12 tabl. + 1 karta.
2. Vovk, Khv. (1904). Spravozdanie antropologichnoi ekspedytsyi. *Khronika ukrainsko-ruskoї Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*. [Lviv], ch. 20, vyp. IV, veresenh-ruden, 11–13.
3. Hlushko, M. (2008). *Metodyka polovoho etnografichnoho doslidzhennia: navchalnyi posibnyk*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
4. Hnatiuk, V. (1909). Peredne slovo. *Etnografichni zbirnyk*. Lviv, t. XXV, III–XXI.
5. Horak, R. (2016). Fenomen silskoho sviashchennyka. In: Zubrytskyi M. *Zibrani tvory i materialy: u 3 t.* / red. F. Sysyn. Lviv: Litopys, t. 2: Materialy do biohrafii, 418–442.
6. Demian, H. (1992). Lysty Volodymyra Hnatiuka do Mykhaila Zubrytskoho. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*. Lviv, t. CCXXIII: Pratsi Sektzii etnografii ta folklorystyky, 293–308.
7. Demian, H. V. (1982). Plaiamy y dolynamy Boikivshchyny. In: *Shliakhamy Ivana Franka na Ukraini*. Putivnyk / uporiad. M. O. Moroz. Lviv: Kameniar, 87–94.
8. Zubrytskyi, P. (2016). Ivan Franko v Liutovyskakh. In: Zubrytskyi M. *Zibrani tvory i materialy: u 3 t.* / red. F. Sysyn. Lviv: Litopys, t. 2: Materialy do biohrafii, 39–42.
9. Kyrchiv, R. F. (1978). *Etnografichne doslidzhennia Boikivshchyny*. Kyiv: Naukova dumka.
10. Kozholianko, H., Kozholianko, O., Moisei, A. (2010). *Etnografichni ekspedytsii ta student-ska etnografichna praktyka: navchalnyi posibnyk*. Chernivtsi; Vyzhnytsia: Cheremosh.
11. Kuzelia, Z. (1982). Ivan Franko yak etnograf. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Paryzh; Niu-York; Miunkhen; Toronto; Sidnei, t. CLXIX: Pratsi Filolohichnoi ta Istorychno-filosofichnoi sektsii. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli, 117–121.
12. Kuzelia, Z. (2011). Iz moikh spomyniv pro Ivana Franka. In: *Spohady pro Ivana Franka*. Vyd. 2-e, dopov., pererobl. / uporiad. M. Hnatiuk. Lviv: Kameniar, 409–413.
13. Lysty Mykhaila Zubrytskoho do Volodymyra Hnatiuka. (2016). In: Zubrytskyi M. *Zibrani tvory i materialy: u 3 t.* / red. F. Sysyn. Lviv: Litopys, t. 2: Materialy do biohrafii, 253–262.
14. Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho ta Fedora Vovka. (2001). In: *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho* / red. L. Vynar; uporiad. R. Maiboroda, V. Naulko, H. Burlaka, I. Hyrych. Kyiv; Niu-York; Paryzh; Lviv; Toronto, 93–221.
15. Moroz, M. (1992). Zviazky Ivana Franka z Avstriiskym narodoznavchym tovarystvom. Malovidoma retsenziia na pratsiu Volodymyra Shukhevycha “Hutsulshchyna”. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*. Lviv, t. CCXXIII: Pratsi sektsii etnografii ta folklorystyky, 271–283.

16. Naulko, V. I. (2001). Lystuvannia Pavla Riabkova z Fedorom Vovkom. In: *Zapysky Naukovo-doslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy Zaporizkoho derzhavnoho universytetu: Pivdenna Ukraina XVIII–XIX st. Zaporizhzhia, vyp. 6*, 105–125.
17. Patsai, T. (2013). *Zenon Kuzelia: zhyttia i narodoznavcha diialnist*. Lviv: BONA.
18. Pylypchuk, S. (2016). Vovk (Volkov) Fedir (Khvedir) Kindratovych. In: *Frankivska entsyklopediia*. Lviv: Svit, t. 1: A–Zh, 269–283.
19. Sapeliak, O. (2000). *Etnohrafichni studii v Naukovomu tovarystvi im. Shevchenka (1898–1939 rr.)*. Lviv.
20. Sysyn, F. (2013). Otets Mykhailo Zubrytskyi: Nestor ukrainskoho sela. In: Zubrytskyi M. *Zibrani tvory i materialy: u 3 t.* / red. F. Sysyn. Lviv: Litopys, t. 1: Naukovi pratsi, 15–41.
21. Skrypnyk, H. (2012). Khvedir Vovk i ukrainska narodoznavcha nauka. In: *Narodoznavcha Spadshchyna Khvedora Vovka* / hol. red. H. Skrypnyk. Kyiv: Vyd-vo IMFE, kn. 1, VII–CXVIII.
22. Sokil, H. (2011). *Ukrainska folklorystyka v Halychyni kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolittia: istoryko-teoretychnyi dyskurs*. Lviv: LNU im. Ivana Franka.
23. Franko, I. (1986). Do Vatroslava Yahycha. Lviv, 11 veresnia 1904 r. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 50: Lysty (1895–1916) / red. M. D. Bernshtein; uporiad. i koment. M. S. Hrytsiuty, O. V. Myshanycha, F. P. Pohrebennyka, 250–252.
24. Franko, I. (1986). Do Vatroslava Yahycha. Lviv, 3 veresnia 1904 r. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 50: Lysty (1895–1916) / red. M. D. Bernshtein; uporiad. i koment. M. S. Hrytsiuty, O. V. Myshanycha, F. P. Pohrebennyka, 249–250.
25. Franko, I. (1986). Do M. I. Zubrytskoho. Lviv, 13 serpnia 1904 r. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 50: Lysty (1895–1916) / red. M. D. Bernshtein; uporiad. i koment. M. S. Hrytsiuty, O. V. Myshanycha, F. P. Pohrebennyka, 248–249.
26. Franko, I. (1982). Etnohrafichna ekspedytsiia na Boikivshchynu. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 36: Literaturno-krytychni pratsi (1905–1906) / red. M. D. Bernshtein; uporiad. i koment. O. O. Biliavskoi, A. V. Horetskoho, 68–99.
27. Franko, O. (2000). *Fedir Vovk – vchenyi i hromadskyi diiach*. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu.
28. *Khronika ukrainsko-ruskoho Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*. (1900). [Lviv], ch. 3: mai–serpen.
29. *Khronika ukrainsko-ruskoho Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*. (1903). [Lviv], ch. 16: veresen–hruden.
30. *Khronika ukrainsko-ruskoho Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*. (1904). [Lviv], ch. 19, vyp. III: mai–serpen.

Стаття надійшла до редколегії 23.04.2019

Прийнята до друку 25.05.2019

IVAN FRANKO AS AN INITIATOR AND PARTICIPANT IN THE ETHNOGRAPHIC EXPEDITION IN 1904

Mykhailo HLUSHKO

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ethnology,
1, Universitetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article deals with the first integrated field expedition in the history of Ukrainian Ethnology, which in the author's opinion was initiated by Ivan Franko. A special place in the history of field research aimed at acknowledging the culture of Ukrainians is occupied by the ethnographic expedition of 1904 in the Boyko area, which is frequently referred to in modern ethnographic works and manuals. However, such occasional references in scholarly and academic publications and books are limited by mostly generally known facts and do not provide a detailed description of the events related to its arrangement and fulfillment, its route or its findings. The author of the article indicates that there are a number of essential factual faults. The ethnographic expedition of 1904 is of absolute importance for the Ukrainian scholarship primarily because it was the first integrated (ethnographic and anthropological) field research, which involved various kinds of research activities, such as observations, surveys, material objects recording (graphical fixation, photography, schematic plans), compilation of ethnographic collections, anthropometric measurements of people. Previous field expeditions of Ukrainian experts (folklorists and ethnographers) were rather monoaspectual, mostly of folkloristic nature and the entire research was mostly carried out by one person (rarely two people). In the author's opinion, while visiting Vienna in the autumn of 1903 Franko was the first to discuss a plan of field research in the Boyko area with the head of the Austrian Ethnological Society Michael Haberlandt. The expedition was organized by the Shevchenko Scientific Society (ShSS) in Lviv and partially financed by the Austrian Ethnological Society in Vienna. The expedition was held from August, 18 till September, 24 1904 on the territory of the Boyko region (in the villages Verkhnie Syniovydne, Nyzhnie Syniovydne, Mshanets, Dydiova, Liutovyska, Lokot, Ustriky Dolishni, Borynia, Smozhe, Lavochno, etc.). The expedition involved four people: Ivan Franko (regular member of the ShSS in Lviv, worked till 5 September), Fedir Vovk (regular member of the ShSS in Lviv), Zenon Kuzelia (a doctorate student of Vienna University, eventually one of the most outstanding Ukrainian ethnologists, regular member of the ShSS in Lviv) and Pavlo Riabkov (Ukrainian ethnographer, archeologist and public figure; joined the expedition on 15 September). Based on the substantial analysis of factological material and its scientific reception, Franko's actual participation in the expedition is acknowledged: the duration of participation, the route, the research findings, etc.

Keywords: Ivan Franko, Fedir Vovk, Zenon Kuzelia, Pavlo Riabkov, the Shevchenko Scientific Society in Lviv, scientific expedition, Boyko region (Boykivshchyna), samples of the Boykos' traditional material culture and folk art.

З ДНА

Роман ГОРАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

У статті в есеїстично-аналітичному ключі розглянуто питання автобіографічності повісті Івана Франка “На дні”, написаній під час другого арешту письменника в Коломиї 1880 року. Про історію написання повісті “На дні”, яку Іван Франко називав “новелою”, він розповів у фейлетоні, надрукованім у вранішньому 167-ому номері часопису “Die Zeit” від 17 березня 1903 року, де з 1902 року Іван Франко працював власним кореспондентом, заробляючи на покриття боргу за будівництво хати. Однак, на думку автора, пояснення письменника про написання новели “На дні” потребують деяких коментарів і уточнень. Зокрема, встановлено прототип в’язня Стебельського та досліджено його пізнішу долю. Скрупульозно висвітлено історію місць ув’язнення Івана Франка у 1880 році.

Ключові слова: Іван Франко, повість “На дні”, прототипи, автобіографічний елемент, другий арешт Івана Франка, місця ув’язнення Івана Франка у Коломиї та Дрогобичі.

Мав прізвище Стебельський, був сином священика, закінчив вісім класів гімназії, працював при магістраті у Самборі, опісля в адвокатській конторі, бачив людську кривду при судових процесах, які сильно вплинули на його психіку. Вважав, що і його писання також спричинилося до тої людської кривди. Збожеволів. Зрештою те, що з ним трапилося, люди вважали “фамілійним”, тобто спадковим, родинним. Божевільною була його мати...

Відтоді, як залишив службу, скинув зі себе “панську одіж” і почав ходити в тому, що сам собі пошив (“скравцював”). Стверджував, що чоловік, який не може заробляти на себе, мусить затиати борг у других. А хто затиає борг, той є боржником і мусить той борг віддати. А що буде, якщо не зможе віддати? Тоді вірителі проклинають ту людину, жінки плачуть, діти плачуть, звідусюди чути тільки плач і прокльони. Через той плач і прокльони два роки не міг заснути. Вирішив сам себе забезпечувати у всьому. Став робити лиш те, що йде на користь. Копає городи, пас худобу, носив людям воду. Відрікся вживати м’ясо і брати перо до рук. Бо м’ясо, згідно з його логікою, доводить людину до дикості, а перо в людських руках стає страшнішим від пазурів диких звірів. У всьому бачив несправедливість. Найперше у ставленні господарів до слуг, котрі тих слуг били. Втратив пальці правої руки. Обморозив. Лікарі повідрізали їх до першого згину.

Старався нікому не бути на заваді. Носив торбу, а в ній книжки. Три томи всесвітньої історії Антонія Гінделі. Врешті на залізничному двірці потрапив у руки поліції, яка посадила його в тюрму. Чекав, поки етапом його припровадять до місця народження...

Етапу до місця народження у цій же дрогобицькій тюрмі чекав і головний герой повісті Івана Франка “На дні” Андрій Темера.

Його також затримала поліція, бо не мав посвідчення особи.

Дрогобицька тюрма, про яку йдеться в повісті, була при магістраті і заготованими віконцями виходила на подвір’я гімназії імені Франца Йосифа, яку колись закінчував Іван Франко.

Не вельми весела історія Андрія Темери, яку Іван Франко досить детально описав у сьомій главі повісті. Все життя Андрія Темери минуло в бідності й нестатках. Він закінчив школи круглою сиротою. Мусив дбати сам за себе. Ще в школі ослаб на груди та на очі. По maturі поїхав до свого товариша на село, де познайомився з його сестрою Ганею. Вони полюбили одне одного. Разом мріяли про кращі прийдешні часи, задля котрих поклялися працювати. За свої погляди і мрії “про краще майбутнє” потрапив у тюрму. Батьки Гані заборонили йому бувати в їхньому домі, бачитися з нею. Так сталося, що Ганя вийшла заміж за іншого. Чув себе тепер як без душі, без тіла, без сили і надії. Ганя була для нього всім. Після заміжжя Ганя писала до нього листи про свою самотність, про відчуття втрати коханої людини, якою був він – Андрій.

Покликала його до себе. Ще бачився з нею нині ранком. Відчув, що його любов ще не вмерла, а живе! Правда, при цьому відчув глибину своєї втрати, але не думав збочувати з дороги, якою він ішов разом зі своїми товаришами.

У тім місці болю і печалі Андрій снує думки про нове суспільство, про вільних щасливих людей: “Коби швидше – останній удар! Коби швидше воля, ясна, як день, широка, як світ, знаюча тільки природу і любов братерську!” Але душу крають сумніви: “А може, всі ті наші думи, наші змагання, наші бої, – може, все те оп’ять тільки одна велика помилка, яких тисячі прошуміли досі, мов густі вітри, понад чоловіцтвом? Може, праця наша на нінащо не здала? Може, ми будемо дорогою поза шляхом, кладемо місто на безлюдному острові! Може, найближче покоління піде зовсім не туди, лишить нас на боці, як пам’ятник безплідних змагань людських до непотрібної цілі? Ах, така думка крає серце, гризе мозок! Та що ж, і вона можлива! І на таку крайність ми мусимо бути готові, і скоро б дорога наша показалася несхідною з природними законами загального розвитку, з вічними людськими змаганнями до добра і загального щастя, – зараз вертати!..” [3, с. 158].

Ні, геть сумніви: “А поки що треба йти наперед. Коби лиш на волю! Що мож буде зробити, те й зробимо. Щоби тільки по совісті, щиро та розумно, – о проче не дбаймо!..” [3, с. 158].

Тими словами закінчується одинадцятий розділ повісті. Дванадцятий – смерть Андрія Темери. Він гине від рук в’язня Бовдура, який подумав, що Андрій має при собі гроші, не знаючи, що ті гроші йому забрали при арешті.

На Бовдура після вчинення злочину приходять розкаяння. Він голосить над холодним трупом своєї жертви: “Братчику мій! Що я зробив з тобою! За що я тебе

віку збавив? Свята, ясна душечко, прости мені, нелюдові! Що я зробив, що я зробив! Господи, що я зробив!” [3, с. 162].

Чорна душа вбивці Бовдура зазнає дивовижної метаморфози. “І дивна зміна робилася з Бовдуrom, – розповідає автор повісті. – Його власні риси, бачилось, м’якли, лагідніли... З очей шез гнилий блиск світячого порохна... Понурі гнівні складини на чолі вирівнювались... Здавалося, немов наново людський дух вступає те тіло, що досі було мешканням якогось біса, якоїсь дикої, звірячої душі” [2, с. 162]. Подібна метаморфоза станеться з портретом Доріана Грея з роману Оскара Вайльда “Портрет Доріана Грея” (“The Picture of Dorian Gray”), що вийшов друком 20 червня 1890 року, а відтак друга його редакція з’явилась у квітні 1891 року.

“Хвилю ще стояли арештанти і поліціяни, – продовжує автор повісті, – мов причаровані, над тою потрясаючою картиною і слухали Бовдуrowого голосіння. Але тоді схаменулися.

– Збирайся, паничу! – сказали до нього. – Тобі вже не ту місце. Час перенестися на нове помешкання. Не час тепер плакати!

Бовдур підвів очі і гнівно болісно поглянув на них.

– Прокляття на вас, посіпаки! – сказав він. – Адіть! – і він приложив руку до зіваючої рани Андрія, переділюючи її долонею вліво на дві половини, – адіть, отсе моя половина, а отсе ваша половина! Се моя, а то ваша! Не бійтеся, тутка я спокутую за тобі, але там є ще бог, справедливий, то він буде вмів розпізнати, котра моя половина, а котра ваша!..

Брязнули залізні пута, і Бовдур дався в них замкнути без супротивлення”. Арештанти хрестилися та говорили молитви над трупом, тільки Стебельський “сидів на своїм місці, мовчав-мовчав, а далі мов не своїм голосом обізвався.

– Quidnam, domine? Diem supremum obiisti?¹

Не чуючи на те питання відповіді, він обернувся до Бовдура і, показуючи на нього рукою, сказав:

– Pereat homo, crescat humanitas!²

Але, не можучи на лицях окружуючих дослідити ні похвали, ні догани своїй мудрості, він обернувся лицем до стіни і ляг спати” [3, с. 163].

Тими словами закінчується повість, під якою стоїть дата і місце написання: “Коломия, 17–20 червня 1880”.

Дивовижно, ці самі слова Стебельського тільки в іншому варіанті “Человек! Это – великолепно! Это звучит... гордо! Че-ло-век! Надо уважать человека” повторить один із персонажів драми Максима Горького “На дне”. Сатін – “шулер, под 40 лет, в молодости был телеграфистом. Попал на “дно”, после того как четыре года и семь месяцев отсидел в тюрьме за убийство (вступился за честь сестры)”. Драму написав Максим Горький наприкінці 1901 – на початку 1902 року.

У 1898 році промові на честь вшанування 25-ліття літературно-прозової праці подібні слова сказав й сам Іван Франко: “Нехай пропаде моє ім’я, але нехай росте і розвивається руський народ!”.

¹ Що ж це, пане? Чи закінчив ти останній день? (лат.).

² Хай пропадає людина, хай росте людяність! (лат.).

Важко уявити собі конструкцію повісті “На дні” без цього персонажа. Він ніби виконує роль хору в давньогрецьких трагедіях Есхіла, коментуючи дію і даючи оцінку якоюсь мудрою фразою тому, що діється. Зрозуміло, що таку роль у повісті не може виконувати ні дід Панько, ні Дмитро, ні будь-хто зі затриманих. Це мусила бути людина, яка була освічена, мала і повагу в світі, але цей світ довів її до божевілля. Конструюючи повість, Іван Франко згадав про нещасного Адольфа Терлецького і під прізвищем Стебельський увів його у повість, наділивши його важливою функцією.

Про історію написання повісті “На дні”, яку Іван Франко називав “новелою”, він розповів у фейлетоні, надрукованім у вранішньому № 167-му номері часопису “Die Zeit” від 17 березня 1903 року (вже від 1902 року Іван Франко працював у цій газеті власним кореспондентом, заробляючи на покриття боргу за будівництво хати). Перед тим у № 164 (14.02) – 185 (4.04) цієї газети була надрукована згадана повість у німецькому перекладі Карла Гельбіха під дивною назвою “Der Bodensatz” і фейлетон Івана Франка у № 167 цієї газети був ніби поясненням до неї. Він і мав відповідну назву: “Як це сталося”. Вперше українською мовою його надрукував Михайло Возняк у Наукових записках Інституту української літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР “Радянське літературознавство” № 5–6 за 1940 рік, а відтак повторяв у виданні Львівського університету ім. Івана Франка “Нариси про світогляд Івана Франка”, зокрема у статті “Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні”” [1]. “Як це сталося, – писав Іван Франко, – що я написав “На дні”? Моя уява допомогла мені при цьому дуже мало, а ще менше яка-небудь реалістично-натуралістична доктрина. Я був тут, так сказати, редактор з допомогою ножичок супроти дійсності і мусив тільки прикроювати і зшивати з матеріалу, який доставив мені багатющий досвід в обсязі цього дна [...]. Взимку 1880 р., не маючи ніяких засобів, щоб жити у Львові, подався я на село, в Коломийський повіт, де мав одержати приватну лекцію. Під час подорожі до місця мого призначення задержали мене жандарми в містечку Яблунові, заарештували і відправили до Коломиї. Чому? Недалеко, в Косові, стався злочин: селянин стріляв у вїята, правда, не вбив його, але все-таки поранив. Селянин і його спільники були заарештовані, а що він заявив себе атеїстом, то негайно була посаджена в тюрму сестра засудженого разом зі мною в 1878 році Павлика, Ганна, яка також жила в Косові і була засуджена тоді “за вербування членів до таємного соціалістичного союзу”, але сама вона не належала до нього. Соціалізм і атеїзм – так думали собі панове з коломийського суду – це ж діти одного духу. А що я тепер саме випадково попав у повіт, хоч і до місцевості досить віддаленої від Косова, то для таких панів було зовсім природно уплутати мене в коломийську історію, хоч я не мав найменшого поняття про неї. Таж я був також соціаліст! І таким чином мусив я знову зазнати тримісячного слідчого арешту. Тільки тоді побачили ті панове, що я таки непричетний до справи. Президент коломийського суду прийшов особисто до мене в камеру сказати, що мене визнали зовсім не винним, і велів потім приставити мене до місця мого народження, бо я не був належний до повіту.

Так попав я у високу школу дна суспільства, пізнав страшні ями, одну з яких старався вірно змалювати в своїй новелі, хоч і блідо, і нехитро. Коломия, Станіслав, Стрий і Дрогобич були станції мого шляху, і, хоч ця мандрівка етапами тривала лише

декілька днів, напала мене в ці дні сильна пропасниця. Але що в місці свого народження я не мав що робити, то незабаром виїхав назад до Коломиї, щоб зайняти свою посаду. Проте староста не дозволив мені йти на село, поки не одержу з Дрогобича правильного паспорта від політичної влади. Я написав до Дрогобича і ждав у Коломиї.

Хворий на пропасницю, без грошей і без знайомих, сидів я в темній кімнаті в готелі і пробував відтворити на папері картини, які бачив останніми днями, і так з'явилась оця новела. Написана вона протягом трьох днів. Коли я кінчив її, відчув себе таким ослабленим, таким виснаженим голодом і хворобою, що за останні крейцарі купив конверт і марку, послав свій рукопис до Львова до одного знайомого, потім вернувся до готелю і положився, щоб умерти. Я лежав так три дні, дрижачи від пропасниці, без думок і без охоти до життя. Тільки бідний готельний слуга приносив мені іноді декілька ложок супу. Лише через три дні прийшов знайомий, у якого я мав одержати лекцію, і я піднявся, поїхав до Дрогобича і там одержав паспорт. Потім повернувся до Коломиї і поїхав на село. Цей страшний епізод мого життя закінчився.

Очевидно, це не був кінець років моїх мандрів. З таких подібних епізодів, де я був винний так само, як тут, повстав через п'ятнадцять літ великий злочин того "політичного минулого в попередньому моєму житті", через який граф Бадені як галицький намісник не міг перемогти себе, щоб затвердити мене приватним доцентом при Львівському університеті. Таке минуле було б для університетського викладача також надто колоритне" [3, с. 492–493].

Пояснення Івана Франка про написання новели "На дні" потребує деяких коментарів. Заарештований, чи точніше був затриманий, Іван Франко в Яблунові 4 березня 1880 року. Перед тим, 1 березня, він приїхав до Коломиї, де в домі якогось добродія "З", як і перед тим було домовлено (дослідники до цього часу не можуть розгадати, хто зі знайомих Івана Франка чи Ольги Рошкевич, тепер уже Озаркевич, криється під цією літерою) зустрівся з колишньою своєю нареченою, яка не могла наскаржитися на своє теперішнє життя. Пробув він у Коломиї три дні, за Ольгою приїхав чоловік Володимир Озаркевич і відвіз її до Белелуї, де о. Володимир був священником і де жив з дружиною. Іван Франко через Яблунів помандрував до Кирила Геника в Березів. Далі слово Івану Франку з його листа до Михайла Драгоманова від 26 квітня 1890 року: "З початком (мабуть в березні) 1880 року я приїхав в повіт Коломийський до К. Геника до Березова, щоб там пробути якийсь час, по дорозі був арештований в Яблунові і потім ураз із К. Геником, Ковцуняком (Колцуняком) і ще декількома іншими пришпилений до процесу, що вівся в Коломиї проти сестер Павликівен і селян Фокшеїв. Нас тримали три місяці і пустили, а мене спеціально як неналежачого до цього повіту велено було відставити під ескортою поліції на місце уродження. Цей транспорт по поліцейських арештах в Коломиї, Станиславові. Стрию і Дрогобичі належить до найтяжчих моментів в моїм житті. Вже до Дрогобича я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі "На дні", відти ще того самого дня (через протекцію) послано пішки з поліціантом до Нагуевич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатись до Геника, прожив там страшний тиждень в готелі,

написав повістку “На дні” і на останні гроші вислав її до Львова, а опісля жив три дні трьома центами, найденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, я заперся в своїй кімнатці в готелю і лежав півтора дня в гарячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя.

Один із моїх союзників, посланий Геником, спас мене від голодної смерті. Я ще раз поїхав до Дрогобича, взяв собі паспорт і вернув до Коломиї, а відтак пішком пішов до Березова, де в гостиннім домі Геника прожив кілька тижнів, лічачись від пропасниці і гуляючи по свіжому повітрі. В коломийській тюрмі я зібрав значне число пісень, приповідок і інших матеріалів етнографічних, а також написав ряд віршів, з котрих тільки невелика часть досі була друкowana.

Але не довго міг я попастися в Березові. Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам приставити мене до Коломиї, а що у мене не було грошей на підводу, то жандарм ще хворого, в літню спеку погнав мене туди пішком. Тяжка се була дорога, після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях. Староста дуже озлився, побачивши у мене паспорт, але мусив пустити мене на волю, а тільки написав до намісництва до Львова просьбу, щоби заборонило мені побут в Коломийським повіті, і намісництво се вчинило. Я не дожидався другого примусового транспорту і поїхав до Нагуєвич, відки восени вернув опять до Львова і знов записався на університет.

У Львові під час моєї неприсутності надруковано мою новелу “На дні” на складковій гроші деяких молодих русинів, поляків і жидів. Новела та зробила сильне враження; польський її переклад зачала (та не скінчила) друкувати робітницька часопись “Ргаса”, котрої співробітником я був ще від 1878 р. В тих роках зносини мої з львівськими робітниками були досить живі” [5, с. 247].

Отже, сам Іван Франко свідчить про те, що в Дрогобичі у тюрмі він провів декілька годин, а відтак відразу того ж дня був ескортований у Нагуєвичі. Як з’ясувалось вже опісля постарався зробити це добре знайомий Івана Франка, який до того ж добре знав батька Івана Франка. Очевидно, що зробив це з добрих намірів, бо не хотів, щоб син його знайомого сидів довше у тій “юдолі болю і печалі”, тобто в тюрмі. Хоча причина була і більш прозаїчна. Наступний день, в який мав бути доставлений до місця проживання Іван Франко, була субота – вихідний для поліцейського – і він не захотів псувати свій вихідний такою марудною справою, як супроводити заарештованого, а тому вирішив цю справу залагати сьогодні ж. Всього декілька годин пішки...

Цей момент Іван Франко також обіграв у своїй “новелі” “На дні”, коли до нього через віконце в камері говорить знайомий поліцейський і обіцяє, що скоро його визволить з отієї “юдолі” і переведе в інше місце, однак йому вже не довелося доставити Андрія Темеру до місця народження...

Вікна дрогобицької тюрми при магістраті виходили на подвір’я гімназії ім. Франца Йосифа, яку 1875 року закінчив Іван Франко. Правда, цей момент Іван Франко не використав у повісті, бо це було б нелогічно. Андрій Темера родом з Тернополя, у Дрогобичі не навчався. Він ішов з Тернополя і був у Дрогобичі затриманий.

Чому Іван Франко так змістив акценти, зрозуміло. Хоча значно логічніше було б, здавалося, розповісти про арешт у Коломиї, а відтак експортування його в рідне село, тобто розповісти так, як це було насправді і свою “новелю” присвятити не “громадському урядові богоспасаємого міста Дрогобича”, “громадському урядові богоспасаємої Коломиї”.

Уважний читач відразу зауважить, що в камеру, куди кинули Андрія Темеру, всіх тутешніх в’язнів затримано за волоцюгування, хоча в тюрму, в яку потрапив Андрій Темера переважно потрапляли люди за незначні проступки: сварки, образи, наклепи, крадіжку курей чи гусей. Для поважніших справ, які потребують слідства, існувала окрема тюрма і вона не була там, де описує в повісті Іван Франко.

У Коломиї його, наприклад, на день чи два закрили в такій тюрмі при магістраті, а через те, що справа Івана Франка вимагала слідства, то його перевели в іншу тюрму.

Аж самі затримані дивуються, чого це так заповзялась на них поліція і тільки один раз Іван Франко обмовляється, оповідаючи про пригоди діда Панька зі села Волощі, що вийшов такий спеціальний припис, згідно з яким не можна чужим дідам ходити на жєбри поза межі свого села. Кожне село має утримувати свого жєбрака. Бідні жєбраки цього не знали, от і їх так багато запрятала поліція у тюрму.

І тут знову стає все зрозумілим, коли зважити, що 1880 року Галичину відвідав під час своєї історичної поїздки цїсар Австро-Угорської імперії Франц Йосиф І. Адміністрація краю старалася, як писав часопис “Дїло”, щоб небо над Королівством Галиції і Лодомерії, як офіційно називали Галичину, було чистим, а тому вживала всіх заходів, щоб ніхто не зіпсував цього великого свята. Найперше потрібно було збутися “непевних” елементів, до яких, окрім злодіїв, бандитів, жінок легкої поведінки, належали й соціалісти. Їх потрібно було виселити на 101 кілометр від міста, в якому на довше зупиниться цїсар. Іван Франко, як такий, що мав марку соціаліста не чекав, коли прийдуть за ним. Сам пішов за 101 кілометр... Не пощастило. Казав опісля, що від долі не втечеш...

Немає потреби доводити, що через такий персонажний ряд повісті Франко бажав чіткіше показати дно суспільства, тобто те дно, в якому доводиться жити таким чистим душам, як Андрій Темера. Це дно страшне своєю суттю і воно вбиває його... Чи дійсно персонажів повісті придумав автор?

На перший погляд – так, проте... “В Дрогобичи помер Адольф Терлецкий, – повідомляв № 9 часопису “Дїло” від 11/24 січня 1902 року, – від яких 30 літ загально там звісна личність і типова фігура. Помер він вчєра в публічному шпитали в 57 році житя. Покійний здавна збожеволів та не був шкодний. Був він сином руского священника з Орового, кінчив чи не 7 клас гімназїальних таки в Дрогобичи та перебравшись опісля в селянські лахмани, обвішавши торбу, набиту книжками, мітлу і лопату, так ходив улицями. Початково його дражнили павпери шкільні, но з літами всі з тим освоїлися. Носив він воду і з того удержувався. В перших літах один і другий з дрогобицьких мешканців хотїли єму дати у себе якесь одвітне занятє, та він не хотів того, волів бути чоловіком независимим. Небіжчик був чоловіком дуже ретельним. Не приняв би був ніколи нічого даром. Уважав себе все Русином. Іван Франко, описуючи свої дрогобицькі пригоди в книжочці “На дні”, вивів в тїй повістці також особу покійного і

то в симпатичнім освілені. Недуга его мусіла бути фамілійна, бо колись і его мати мала на сходах перед рускою церквою в Дрогобичи відтяти собі руку”. Ідеться про сходи (паперть) перед церквою Трійці в Дрогобичі, де, між іншим, сиділа хвора на ноги і жebrала цьоця Кошицька з Франковивих спогадів “У столярні”.

Не важко підрахувати, що був уроджений Адольф Терлецький 1845 або 1846 року, бо помер, як пише часопис “в 57 році життя”.

Не важко знайти і ким був його батько. Згідно з інформацією некролога, був ним священик з Орового чи Орова, тобто села, що неподалік Дрогобича. Шематизми Перемишської єпархії, до котрої адміністративно належало село, засвідчують, що у 1845 році в селі священиком був Павло Левинський. Він став на парохію в селі у 1832 році і був на ній до 1849 року. Був він 1786 року народження, висвятився у священичий стан 1812 року, до 1832 року був священиком у селі П'яновичах Самбірського повіту, у 1860 році став удівцем, у 1849–1850 роках був священиком у тюрмі у Львові, а відтак став священиком у селі Вовче Долішне Турківського повіту і був там до 1852 року, відтак став адміністратором у Меденичах Дрогобицького повіту, де й помер 14 листопада 1870 року [11, с. 744]. Правда, у цей час, коли народився Адольф в Оровім був асистентом священика найстарший син о. Павла Левинського Юліан. Він тут служив з 1842 до 1844 року. Він був неодруженим, а з 1845 до 1848 року в Оровому був асистентом священика Антін Вислоцький [11, с. 744].

Священика на прізвище Терлецький на парохії в Оровім не було. Проте священиків з таким прізвищем у Перемишльській дієцезії було декілька. Батьком нещасного Адольфа міг би бути Терлецький Антін (1782 р. н., 1807 рукопокладання, 1853 смерть у с. Горуцько Дрогобицького повіту). Терлецький Михайло (1786 р. н., 1815 рукопокладання, помер 11.05.1869 у Новосільцях Сяніцького повіту, став удівцем 1858 року), Терлецький Олександр (1813 р. н., 1843 року рукопокладання, повдовів 1869 року та помер 20.01.1881 року).

Відповідь могли дати лише метричні книги села Орове, які, на щастя, збереглися у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ), але в них ні найменшої згадки про те, що тут був священиком Терлецький, а відповідно немає і метрики народження Адольфа Терлецького.

На щастя збереглася метрична книга померлих міста Дрогобича. Вона у ЦДІАУЛ фігурує у фонді 201, опис 4а, як справа 6586. У ній на сторінці 259 є 16-й запис від 23 січня 1902 року, згідно з яким цьога дня в міському шпиталі помер Терлецький Адольф, син Антонія, неодружений, божевільний, уроджений в Горуцьку. Мав 54 роки. Народився 13 жовтня 1847 року. Помер від пневмонії, свідоцтво смерті № 37, видане 24 січня 1902 року. Похований за кошт міста. Чин похорону 24 січня здійснив монах чину василіан о. Ефрем Чартинський. Згідно з традицією таких людей хоронили на цвинтарі, який був закладений 1790 року, що на теперішній вулиці Трускавецькій.

Отже, Адольф Терлецький не був сином священика з Орового, а сином священика з Горуцька Антонія Терлецького, про якого відомо, що він був парохом церкви Покрови в цьому селі від 1829 до самої смерті, тобто до 1853 року. Був він 1782 року народження, рукопокладений у чин священика 1807 року, а після висвячення був священиком в

Угерцях Незабитківських, що належали до Рудківського деканату і знаходилися за сім кілометрів від Городка під Львовом. Угерці відомі тим, що під час маневрів австрійського війська, на які приїздив сам цісар, він зупинявся у місцевого дідича і для сільської церкви подарував образ Матері Божої у срібних окладах. Після Угерців Незабитківських о. Терлецький перейшов у село Горуцьке. Відбулося це після смерті тамтешнього пароха о. Семена Березинського 1829 року. Після смерті о. Антонія Терлецького у 1854 році в селі був парохом аж до смерті о. Іван Ломницький (1807–1888). Його дочка Любіна вийшла заміж за о. Костянтина Козловського, який після висвячення став також помічним священиком у Горуцьку і тут 1 листопада 1876 року народився поет Олександр Козловський, автор єдиної поетичної збірки “Мірти і кипариси”, яка вийшла 1905 року, завдяки старанням Івана Франка та Михайла Мочульського.

Метричні книги села Угерці Незабитківські збереглися і зараз є у ЦДІАУЛ. Згідно з даними цих книг 1 травня 1810 року [10, арк. 21], у сім’ї Антонія Терлецького народився син, який при хрещенні отримав ім’я Теофіл. Про батька новонародженого є скупа інформація: Антоній Терлецький, парох. Матір’ю новонародженого була Магдалена, дочка Якова Білецького, мешканця Львова. Тільки встигли охрестити дитину, як 3 травня вона померла [9, арк. 15]. Відтак 24 червня 1811 року народився син Олександр [9, арк. 22], який успадкував батьківську професію і став священиком. 12 березня 1812 року народилася дочка Юліана [9, арк. 24]. 7 листопада 1817 року народився Лео [9, арк. 26], 1 квітня 1818 року – Йосиф, який 17 квітня цього ж року помер [10, арк. 21]. Шостою дитиною була дочка Александра-Антоніна, яка народилася 23 лютого 1822 року [9, арк. 30]. Останньою дитиною, яка народилася в Угерцях Незабитківських була дочка Текля. Вона з’явилася на світ 6 листопада 1824 року [9, арк. 32].

Після Угерців Незабитківських о. Антоній Терлецький переїхав у с. Горуцько, де 1 січня 1832 року народилася дочка Кароліна [8, арк. 51], яку скосила епідемія холери. Кароліна померла 28 вересня 1848 року [7, арк. 68], перед тим 13 жовтня 1847 року народився Адольф Терлецький. Був наймолодшим у сім’ї. Вже на той час одружився його старший брат Олександр. Він став помічним священиком у Горуцьку. 19 червня 1849 померла дружина о. Антонія Магдалена [7, арк. 79]. Мала 59 років, тобто була 1789 або 1790 року народження. Це про неї у некролозі йшлося, що вона також була психічно хворою і в Дрогобичі біля церкви втяла собі руку.

Сину Адольфу було лише півтора року.

Врешті 17 березня 1853 року помер і сам о. Антоній Терлецький [6, арк. 12]. 21 березня хоронив отця Антонія Терлецького дрогобицький декан о. Василь Гапонович. Адольфу було на той час шість років. Не важко уявити собі його сирітську долю. Проте завдяки, очевидно, опіці старшого брата Александра він закінчив гімназію в Дрогобичі, став працювати у Самборі, але невдовзі збожеволів.

Цілком імовірно, що був добре знаний у Дрогобичі і був знайомий Іванові Франкові. Очевидно заробляв тим, що носив воду у гімназію або ж виконував якусь іншу роботу.

Для інших героїв повісті не потрібно було і прототипів. Їх Іванові Франку доводилося зустрічати доволі часто. Проте дуже сумнівно, щоб із ними Іван Франко зміг так детально познайомитися за цей дуже короткий час, коли його етапом пригнали

зі Стрия до Дрогобича. Жаль, що надто невеличкою була камера тюрми в Дрогобичі і автор повісті не міг напхати туди ще багатьох інших, аби відтворити гнітуче враження дна суспільства.

Першим, хто відразу після виходу повісті “На дні” звернув увагу на прототипів, був Михайло Павлик. Його обурило те, що Іван Франко, якому зрадила Ольга Рошкевич і вийшла заміж за іншого, далі за нею пропадає. Він відразу відзначив, що Андрій Темера – це Іван Франко, а Ганя – Ольга Рошкевич. Аж ніяк не схвалював того, що Іван Франко далі упадає за Ольгою. Вона того не вартує. Попівське коріння є попівським. Для Івана Франка другом у житті може бути тільки така, як його сестра Анна... “Те, що Ви пишете про “На дні”, – писав у відповідь Михайлові Павлику Іван Франко в листі з кінця жовтня 1880 року, – цікаве дуже. Ви, бачу, думаєте, що уступи із Темерою – чисто моя власна сповідь, і з того виносите, що я й досі люблю О[льгу] і що я подекуди скомпрометував її. Помилка, добродію! Що де в чім воно так є – не перечу, але далеко не все. А вже з повістевого образу виводити дійсні відносини не примісно” [4, с. 252]. Тільки після того, як Тарас Франко віддав згідно із батьківським заповітом усю його епістолярну спадщину в НТШ, Михайло Возняк, детально проаналізувавши наявне листування Івана Франка з Ольгою, написав велику й ґрунтовну розвідку “Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні””, де детально розповів про ті стосунки між ними, які вилились у повісті.

Хто був автором некрологу про Адольфа Терлецького в часописі “Діло”, невідомо. Можна лише здогадуватися, що він добре знав Дрогобич, знав чи чув про Терлецького і знав історію написання повісті “На дні”. Найімовірніше це Іван Белей, який був редактором “Діла” і товаришем Івана Франка. Немає жодних доказів, як відреагував Іван Франко на цей некролог. Очевидно, з етичних міркувань місце народження Адольфа Терлецького було з Горуцька замінене на Орове.

Історія зі Стебельським з повісті “На дні” несподівано дістала продовження. “Крім ліричних штук і “Галицьких образків”, – повідомляв Іван Франко Михайла Павлика в листі від 12 листопада 1882 року, – я ладжу велику поему (всього буде коло 4 000 віршів, досі готова половина) “Історія лівої руки”, в котрій описую життя матері Стебельського (з “На дні”) і бажав би разом показати, як гніт подружжя без любові деморалізує і до крихти руйнує жінчину, а з другого боку – як думка тої жінчини під впливом гніту із звичайного стану доходить зразу до божевільного пієтизму, а далі до божевільної “богоненависті” і до пропаганди тої ненависті між народом. Трохи подібна (до половини) тема оброблена, коли собі пригадуєте, в романі Гонкурів “*M-me Gervaise*”, тільки ж там показано перехід жінчини вольнодумної до девоції¹, а мати Стебельського, натура сильніша морально, ступає о крок далі, – впрочім, при більше тому сприяючих обставинах. Представлене в дотепер готових частях поеми життя попівське з цілою його супокійною гнилизною і життя в семінарії. В цілості поеми тої не зможе напечатати “Світ”, а видана книжкою, вона, може, деяк пройшла би,

¹ Девоція (лат. *devotio*) – у давніх римлян, обітниця підземним богам. Солдат чи полководець добровільно жертвував власним життям, просячи в богів знищити вороже військо. Девоція відбувалася після здійснення урочистого обряду.

хоч би прийшлося й вистояти за ню процес” [4, с. 328]. Правда, про те, що праця над “Історією лівої руки” закінчена, Франко повідомляв Михайла Павлика ще наприкінці жовтня 1880 року: “Іно-що докінчив “Історію лівої руки” (матері Стебельського), в котрій показав образок нашого урядництва” [4, с. 251]. Як би там не було, але твір не був опублікований, очевидно рукопис цього втору затратився. У фонді Івана Франка [2] зберігся тільки план поеми.

У селі Горуцько не збереглася могила ні о. Антонія Терлецького, ні його дружини.

Не збереглася тюрма в Коломиї, в якій Іван Франко відбував тримісячний арешт. Вона була біля Коломийського окружного суду на теперішній вулиці Михайла Павлика, яка за радянських часів називалася Карла Лібкнехта. Ця вулиця починається від теперішньої вулиці Івана Франка і тягнеться до відомого коломийського озера, яке виникло на місці кар’єру цегельні Рамлера. Всі будинки на цій вулиці, включно з тюрмою та будинком Окружного суду, були збудовані з цегли цегельні Рамлера, який жив на цій вулиці в будинку під № 1. Вся вулиця була забудована типовими будинками для працівників цегельні. В неторканому вигляді дотепер дійшов тільки один будинок, що неподалік будинку Рамлера. В 1944 році при відступі німців з Коломиї хтось підпалив тюрму, а також гімназію, у якій колись вчилися Василь Стефаник та Лесь Мартович. Тюрма згоріла дотла і її вже не відновлювали. Гімназію відновили. В будинку окружного суду, що має адресу вулиця Івана Франка, 14, 1939 року розмістилася військова частина. Військова частина була тут і за німецької окупації, а в післявоєнні роки знову розмістилася воєнна частина. З 1960 року тут існував штаб дивізії ракетних військ, який перебував до липня 1990 року, коли будівля перейшла в руки міської влади. У 2006 році на куті будинку між вулицями Івана Франка та Михайла Павлика встановлено меморіальну стелу роботи скульптора Василя Андрушка та Василя Гурмака, які також є авторами пам’ятника Іванові Франку в Коломиї, відкритого 27 серпня 2012 року. Зараз у будинку Коломийського окружного суду знаходиться Коломийське медичне училище, якому присвоєне ім’я Івана Франка. В ньому в одній із кімнат організовано музей Івана Франка.

Саме через те, що тут була ракетна дивізія і щоб до неї не привертати увагу, у краєзнавчій, а також франкознавчій літературі стверджувалося, що тюрма, в якій сидів Іван Франко була у міській ратуші, що не відповідало дійсності. Туди справді після затримання в Яблунові 4 березня 1880 року жандарми привели Івана Франка, і він тут просидів декілька годин, поки йшло встановлення його особи, а відтак його відправили у тюрму при Окружному суді, де він просидів з 5 березня 1880 року по 10 червня 1880 року. 10 червня Франка знову доправили до ратуші й 11 червня оголосили йому рішення суду: вислати до рідного села Нагуєвичі Дрогобицького повіту під жандармським конвоєм. Ратуша, куди доставили Івана Франка була тільки нещодавно збудована. Її здали в експлуатацію 1877 року. Сидів Іван Франко тих декілька годин у камері на першому поверсі у дворі. Збереглося навіть загразоване вікно цієї камери. З приходом радянської влади у 1939 році в ратуші розквартирувався 331 полк МВД СРСР. Від 1947 року тут було розміщено школу медсестер, яку 1954 року реформували в медичне училище. У 1980 році рівно через сто років, як сюди привели Івана Франка, зуйнувалося

крило будинку, що виходило в бік Пруту. На щастя, ніхто не постраждав, бо обвал стався вночі. Аварійний стан будинку і був одною з причин переведення училища в будинок колишнього окружного суду. Сьогодні про перебування у цьому будинку Івана Франка сповіщає меморіальна таблиця.

Жодних меморіальних таблиць немає в Дрогобичі на будинку, де колись була тюрма та де мали відбуватися події, описані в повісті “На дні”. Це був будинок магістрату, а вікна тюрми виходили на подвір’я Дрогобицької гімназії, яку закінчував Іван Франко. Зараз до стіни з вікнами, які виходили на це подвір’я, розмістилося кафе з усіма його принадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні” // *Возняк М.* Нариси про світогляд Івана Франка. Львів: Видавництво Львівського університету, 1955. С. 5–85.
2. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАНУ. Відділ рукописів та текстології. Ф. 3. № 575.
3. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 15. 509 с.
4. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 48. 707 с.
5. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49. 810 с.
6. Центральний державний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 201. Оп. 4а. Спр. 1349.
7. ЦДІАУЛ. Ф. 201. Оп. 4а. Спр. 1348
8. ЦДІАУЛ. Ф. 201. Оп. 4а. Спр. 1347.
9. ЦДІАУЛ. Ф. 201. Оп. 4а. Спр. 5720.
10. ЦДІАУЛ. Ф. 201. Оп. 4а. Спр. 5721.
11. *Blazejowski D.* Historical Sematyzm of the Eparchy of Peremysl including the Apostolic administration of Lemkivscyna (1828–1939) = Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської адміністрації Лемківщини (1828–1939). Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.

REFERENCES

1. *Vozniak, M.* (1955). *Avtobiohrafichnyi element v opovidanni Franka “Na dni”*. In: *Vozniak M. Narysy pro svitohliad Ivana Franka*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 5–85.
2. *Instytut literatury im. T. Shevchenka NANU. Viddil rukopysiv ta tekstolohii*. F. 3. № 575.
3. *Franko, I.* (1976). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 15.
4. *Franko, I.* (1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 48.
5. *Franko, I.* 1986. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 49.
6. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAUL)*. F. 201. Op. 4a. Spr. 1349.
7. *TsDIAUL*. F. 201. Op. 4a. Spr. 1348
8. *TsDIAUL*. F. 201. Op. 4a. Spr. 1347.
9. *TsDIAUL*. F. 201. Op. 4a. Spr. 5720.
10. *TsDIAUL*. F. 201. Op. 4a. Spr. 5721.
11. *Blazejowski, D.* (1995). *Historical Sematyzm of the Eparchy of Peremysl including the Apostolic administration of Lemkivscyna (1828–1939)* = *Blazheiovskiy D.* *Istorychnyi*

shematyzm Peremyskoï yeparkhii z vkluchenniam Apostolskoï administratsii Lemkivshchyny (1828–1939). Lviv: Kameniar.

Стаття надійшла до редколегії 20.11.2018

Прийнята до друку 11.05.2019

FROM THE BOTTOM

Roman HORAK

*Ivan Franko Lviv National University,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

The article is an analytical essay addressing the issue of autobiographic nature of Ivan Franko's story "At the Bottom" written during the writer's second arrest in Kolomyia, 1880. Ivan Franko provided the background history how "At the Bottom" (which he himself referred to as *a novella*) was written in a morning 167th issue of the *Die Zeit* periodical of 17 March 1903, for which Franko had been working since 1902 as a reporter earning money to pay off the debt incurred while building his house. The author believes that the writer's explanation of how the novella was written need commentaries and specification. There has been discovered the prototype of the prisoner Stebelskyi and his further life has been traced. There has also been described the background story of Franko's places of imprisonment in 1880.

Keywords: Ivan Franko, story/novella "At the Bottom", prototypes, autobiographic element, the second arrest of Ivan Franko, places of Ivan Franko's imprisonment in Kolomyia and Drohobych.

ПЕТРО ФРАНКО: ДО ДжЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Наталя ТИХОЛОЗ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, Україна, 79044,
e-mail: ntycholoz@ukr.net*

У статті йдеться про дитинство та юнацькі роки наймолодшого сина Івана Франка – Петра Франка. На матеріалі епістолярних, мемуарних та архівних джерел з'ясовано головні чинники, що впливали на формування його творчої особистості. Ким тільки Петро Франко не був за своє коротке, передчасно обірване життя: ученим-хіміком, спортсменом, пластуном, січовим стрільцем і сотником УГА, авіатором, видавцем, письменником, педагогом, винахідником, депутатом, директором музею. Та насамперед був він людиною честі, людиною діла та сильної волі. Петро, хоч і був наймолодшим з братів Франків, але ні в чому не хотів від них відставати: любив долати перешкоди, поборювати небезпеки, досягати нові вершини. Розглянуто анамнез дитячих хвороб Петра Франка, родинні мандрівки, зростання і подолання підліткової кризи, формування перших зацікавлень, пов'язаних зі спортом, пластовим рухом, збиранням фольклору та допомогою батькові. Виокремлено головні риси його психологічного портрета (допитливість, рухливість, витривалість, наполегливість, талант до вивчення мов), з'ясовано перші зацікавлення (хобі), мотивації, перешкоди та комплекси, що вплинули на становлення його особистості, змальовано родинну атмосферу, у якій формувалася Петро (батьківські, материнські, братерсько-сестринські взаємини у сім'ї Франків). Уперше встановлено імена хрещених батьків Петра Франка, уточнено дати його життєпису.

Ключові слова: літературна династія, листування, чинники, мандрівки, Пласт, спорт, психологічний портрет, творча особистість, діти Івана Франка, фольклорно-етнографічні студії.

У дитинстві він був ще той непосида.

Його цікавило усе довкола. Він намагався бути скрізь. Часто падав, піднімався і біг далі. Любив долати труднощі, випробовувати себе і світ на міцність. Невимовно любив життя, у всіх його проявах. Відчував драйв від спускання на дарабах по Черемошу, круто грав у футбол, допомагав людям, жартував, творив. А ще, як і його батько, завжди прагнув “обняти цілий круг людських інтересів” і “не лишитись чужим у жаднім такім питанні, що складається на зміст людського життя” [10, т. 31; с. 309].

Був ученим-хіміком, спортсменом, пластуном, січовим стрільцем і сотником УГА, авіатором, видавцем, письменником, педагогом, винахідником, депутатом, директором музею...

Ким він тільки не був за своє коротке, передчасно обірване життя. Бо ж ці характеристики з його досьє можна було б далі продовжувати...

Якщо коротко, то був він людиною честі, людиною діла та сильної волі.

Таким був Петро Франко...

Був він сином Івана Франка. І цей факт дає можливість докладно відстежити етапи становлення Петра Франка як особистості від раннього дитинства, відчутти родинну атмосферу у конкретних життєвих ситуаціях, які впливали на дитину, що зростала у середовищі творчої династії. Проте усе за порядком...

У листі до Михайла Драгоманова від 28 липня 1890 року Іван Франко сповістив: “У мене вродився третій син, прозвали ми його Петром. Жінка здорова, живе на селі з дітьми” [10, т. 49, с. 259]. Наймолодшого сина, що з’явився на світ, як і його батько, у с. Нагуєвичах, 28 червня 1890 року у часі Петрівського посту напередодні святого Петра (що за церковним календарем відзначається 29 червня), назвали Петром [22]. У сім’ї ж його часто кликали “Петрусем”, “Петруньом”, “Петруськом”, “Петруньком”. Мати ж іноді називала його на російський манер – “Петею” або “Петрушкою”. Був маминим пестунчиком та улюбленцем. Невипадково був так зовні на неї схожий. Це був час, коли сім’я Франків мешкала у Львові на вул. Зиблікевича, 10 (нині це місце між вул. Івана Франка, 32 та вул. Саксаганського, 13), а влітку часто усі виїздили до Нагуєвич.

Прийняла новонародженого хлопчика акушерка Людвика Лопушанська. Охрещено Петра у православній вірі у віці 6 років разом із молодшою сестрою Анною. Акт хрещення відбувся вдома 3/15 листопада 1896 року (Франки тоді мешкали на вул. Крижовій, 12). Хресними батьками були “Микола Вороний, академік у Львові яко заступник господина Невастюка і госпожа Юсіфа Олеськова”. Хрестив молодших дітей той самий священник, що і старших, Андрія і Тараса, – о. Емануїл-Ананій Воробкевич, православний душпастир Свято-Троїцької церкви у Львові.

Хлопчик ріс надзвичайно рухливим, непосидючим, збиточним і допитливим. У листі від 20 жовтня 1892 року Ольга Франко повідомляла чоловікові, який у той час здобував докторат у Відні: “Петрушка кинув колодку і збив скло в шафі, що-сь недавно купив у жида. Збив горнятко, мисочку. Вообщє, проявляє буйство, не знаю, що й робити, що придумати, де б вони [діти. – *Н. Т.*] могли зужитковувати свою силу: чи гімнастику, чи кільця купити, а то страшенно б’ються, на хвильку не можна їх лишити. Усі подряпані ходять, як би мали діло з котами” [15, с. 178].

У лютому 1893 року дружина знайомила письменника з наступними витівками синів: “...найб[ільше] шкоди роблять тепер хлопці на кріслах, майже всі попродирявили” [15, с. 190]. Тож наймолодший Петро зростав у органічній і нерозривній комунікації зі своїми старшими братами Андрієм і Тарасом, а згодом – і молодшою сестричкою Анною. “Всі разом шумлять, стучать, кричать, так що наравду учитися дома ти і не міркуй...”, – сповіщала дружина у листі до І. Франка від 7 листопада 1892 року [15, с. 184]. І справді, знателюбні Франчата завзято пізнавали світ, перевіряли його на смак і дотик, невпинно випробовували на міцність. І в усіх цих когнітивних процесах молодший Петро не відставав від своїх старших братів. Загалом з раннього віку хлопчик вирізнявся кипучою енергією, активністю та позитивним життєставленням. “Від малої

дитини був надзвичайно цікавий до всього, дуже рухливий, войовничий і великий псотник [пустун, бешкетник. – *Н. Т.*]”, – згадувала про брата Анна Франко [14, с. 93]. Мабуть, саме через оці риси свого характеру і сталося так, що як писала у листі до чоловіка Ольга Франко від 7 листопада 1892 року, Петрусь “часто падає” [15, с. 184]. А поза тим її чуйне материнське серце не дозволяло його карати: “Петрушку я дуже багато спускаю, і через то він страшенний розбишака. Але б я не хотіла его дуже кремновати, а розум прийде з літами...” (лист до Івана Франка у лютому 1893 року) [15, с. 190].

Дитинство Петра минало у тісному зв’язку з природою. Своє друге літо він провів на Волині у с. Колодяжному, відпочиваючи разом зі сім’єю з 30 травня до 5 вересня 1891 року у гостинному домі Косачів (сам Іван Франко пробув у Колодяжному лише тиждень – з 30 травня до 6 червня 1891 року). Свіже лісове повітря та цікаве довкілля приносило тоді дітям масу насолоди, так що дружина з неприхованою радістю сповіщала Івана Франка у листі від 1 червня 1891 року, що діти “і до ставка люблять ходити, і на ягоди, і до будки, де машина йде, взагалі багато мають приємностей і навіть трошки поправились. Петруська уже привик до няні й навіть більш до неї обертаєся, ніж до мене” [16, с. 178].

Щоправда, тоді-таки у Колодяжному у річному віці малий Петрусь вразив усіх “необикновенной художой ножек и ручек” [16, с. 188]. До того ж, попри рекреаційний чар Полісся, захворів на дифтерію, чим неабияк налякав своїх батьків та господиню дому Олену Пчілку. 15 серпня 1891 року Ольга Франко схвильовано писала чоловікові з Колодяжного: “. . . хотілось би їхати скоріше, бо Петрусь раз у раз слабує. Возила-м до лікаря, трохи перестав ляксувати [мати пронос. – *Н. Т.*], а тепер знову теж саме” [16, с. 183]. Стан малого Петруся мимоволі нагадав Ользі Петрівні Косач хворобливість її доньки Лариси на першому році життя, так що вона у листі (б. д., орієнтовно – жовтень 1892 року) до подружжя Франків відверто зізнавалася: “Одно мене журило, се здоров’є Петруся. Скажу Вам по правді, дуже я боялася, щоб він не помер у нас, замість того, щоб поправитись; думаю й тепер, що лиш якимось чудом зостався він живим!” [2, с. 374]. Очевидно, Ольга Косач усе-таки, дещо згустила фарби, запідозривши, що наймолодший Франків син захворів на сухоти. Одначе її побоювання можна зрозуміти і виправдати, особливо зважаючи на її сумний материнський досвід, пов’язаний із невеликою хворобою Лесі Українки. У випадку ж із Петром Франком усе виявилось не так страшно. “Його оглянув лікар і запевняв нас, – писав Іван Франко 30 вересня 1891 року у листі до Олени Пчілки, – що ніяких сухіт у нього нема ані признаки, а є невеличка англійська болізн [рахіт, нестача вітаміну D. – *Н. Т.*] і звичайні припадки, якими боліють діти, коли у них ріжуться зуби” [10, т. 49, с. 299]. Очевидно, далось визнаки і те, що Ольга Франко швидко відлучила малюка від грудей.

Загалом імунітет Петра вироблявся у тісній взаємодії з іншими членами сім’ї. “У мене страшенний клопіт, – скаржилася Іванові Франкові дружина 27 січня 1893 року – Андруник встав, а лягли Тарас і Петрусь, нудять страшенно, в ночі не сплю, голова кружиться” [15, с. 187]. Тоді, у січні 1893 року, Петро, як і усі Франчата, захворів на кір. А поза тим дитячі хвороби Петрусь переносив стійко і без ускладнень. І про це промовисто свідчать листи Ольги Франко, адресовані чоловікові до Відня: “У Петрунька

на други[й] день зникла червоність на тілі і тепер здоров” (лист від 9 жовтня 1892 року) [15, с. 176]; “Діти здорові. Петрушка тільки мав катар, був не в гуморі три дні, а тепер нічого” (лист датований жовтнем 1892 року) [15, с. 180]; “Діти наші здорові, ходжу з ними на spacer, і Петрушка здоровий...” (лист від 13 жовтня 1892 року) [16, с. 185].

Врешті здоровий спосіб життя, до якого батьки привчали Франчат ще змалечку, добре позначався на їхньому організмі. Свіже повітря та пізнавально-рекреаційні родинні піші прогулянки приміськими лісовими околицями Львова (Кадетська гора на вершині сучасної вулиці Героїв Майдану, Чортові скелі поблизу Винник, Медові печери на Пасіках, Лисиничі, Вульки, Кайзервальд, Брюховичі, Кривчиці, Зимна Вода, Дубляни) та довші переважно літні виїзди до прикарпатських сіл (Нагуєвичі, Криворівня, Голобутів, Довгополе, Косів, Завадів, Вижниця, Жаб’є, Москалівка, Коломия, Підгірки, Буркут, Яйківці, Ясенів та ін.) гартували тіло і дух Петра. “Діти твої всім подобаються, а найбільше Петруня. Так красний став, що я сама влюблена у него”, – не без материнських гордоців сповіщала Івана Франка дружина зі с. Нагуєвич 24 травня 1893 року [15, с. 194]. А у наступному листі знову-таки втішно писала: “Петрусь кращає з кожним днем, дістав румянці на цілу щеку” (Нагуєвичі, 29 травня 1893 року) [15, с. 197]; “Хлопці з кожним днем поправляються, помімо того, що сльота цілий день на дворі, по коліна в болоті лазють по оборі” (Нагуєвичі, червень 1893 року) [15, с. 199].

Щасливі миті дитинства, що минало на лоні природи, назавжди запам’яталися Петрові. Тоді батько ділився з дітьми своїм досвідом, показував небачене, оповідав незнане, навчав поєднувати приємне з корисним. Мандруючи лісами, як згадував Петро, “ми скоро навчилися від Батька відрізняти гриби щирі (правдиві) [...] та неїдомі” [11, с. 6], ближче придивлятися природі, спостерігати за комахами та птахами, збирати лікарське зілля.

“Перші самостійні рибацькі кроки” [11, с. 13] Петро здійснив під татовою опікою. Причому саме він, наймолодший син, став чи не найкращим учнем батька та продовжувачем його улюбленого “виду спорту”, перейнявши від Івана Франка його азарт та пристрасть до роболовлі, знання видів риб та уміння ловити їх різними способами (вудкою, видельцем, сіткою, саком, на трутку та ін.). У листах до батька-рибалки щоразу просив прислати то “вудок на пструги” (лист від 22 липня 1905 року), то “трутку на риби” (б. д.) [19, с. 83–84, 89–90] або ділився своїми спостереженнями про рибні місця.

Прикметно, що у підлітковому віці у Петра виявилася ще й пристрасть до мисливства, яку він, очевидно, також успадкував по батьковій лінії (хоча Іван Франко не любив полювання, однак його рідні брати Захарій (Михайло) та Онофер були добрими мисливцями). “Я забив дрозда і злапав 2 пструги на вудку і також застрілив чорну гадину”, – хвалився син батькові своїми мисливськими трофеями з Буркута 1905 року [19, с. 83–84]. У листах до родичів регулярно просив надіслати патрони “шостого калібру” [19, с. 89–90]. А 16 червня 1910 року у листі з Нагуєвич, адресованому до Анни і Тараса Франків, Петро писав: “Стріляю сов, зайці, сорок” [20]. Згодом володіння зброєю стало йому в пригоді у воєнний час...

Від батька Петро отримав перші уроки плавання. Щоправда, у його духовній біографії це був ще й особливо цінний досвід батьківської підтримки й уваги у кризовій ситуації. У 5–6-літньому віці у Нагуєвичах Петро впав у потік, який після повені і дощів перетворювався на “поважну річку, глибоку на які два метри” [11, с. 14]. Тоді від фатального кінця сина врятував батько. Однак після цієї пригоди Петро боявся води. “Старші брати навчилися легко і скоро і виробилися на добрих пливаків. Я їм завидував, коли вони перепливали навіть через великі плеса. Я боявся води, маючи в тямці пригоду в Нагуєвичах” [11, с. 14]. А тому перебороти себе, здолати страх було для нього надважливим. І він зробив це, так що у серпні 1904 року Ольга Франко сповіщала чоловікові “Петрусь научився плавати...” [15, с. 213].

Петро, хоч і був наймолодшим з братів Франків, але ні в чому не хотів від них відставати. Він любив долати перешкоди, поборювати небезпеки, осягати нові вершини. А над усе подобалося йому відчуття самотужки здобутої перемоги. Оці його риси і визначили його як особистість ще змалечку. З 1902 року (тобто з дванадцяти років!) влаштовував уже “самостійні прогульки в Карпати” [28, арк. 1–2]. Тож, як і його тато, залюбки займався туристикою, мандрував рідним краєм пішо, підкорював гірські вершини, сплавлявся на дарабах по гірських річках, заглядав у незвідані печери. Така його самостійність та активність нерідко заставляла батьків хвилюватися. У листі до письменника від 2 вересня 1907 року, адресованому у Криворівню, Ольга Франко схвильовано допитувалася: “Чи приїхав Петро до вас? Не кажи ему лазити по печерах. Там бездонна пропасть...” [15, с. 217].

Петро ріс мужнім, наполегливим, витривалим, діяльним і допитливим хлопцем, активним природодослідником та спортсменом. Проте не менше, ніж активне дозвілля на лоні природи, його також цікавила і література.

У дитинстві зі задоволенням слухав батькові казки, які у той час Іван Франко спеціально скомпонував для своїх дітей й уклав у збірку “Коли ще звірі говорили” (Львів, 1899, 1903). “Я, або сестра сідали в тата на колінах [...] і тато читав нам казки”, – згадував Петро [11, с. 3]. У такі хвилини письменник жартома примовляв до своїх найменших дітей – Петра і Анни: “Міцько й Міна повлазили на коліна”. “На довго це між нами лишилося, – оповідала Анна Франко, – і потім, коли ми вже були старшенькі, нас не раз дразнили Міцьком і Міною” [14, с. 8]. Прикметно, що такими самими іменами Іван Франко назвав і дітей Лиса Микити в однойменній поемі-казці.

У чотири роки хлопчик уже умів читати і навіть декламував поезію Шевченка “Думи мої” та “Причинна” напам’ять. А бажання писати виявилось у нього ще раніше. У листі від 20 листопада 1892 року (тобто, коли Петрові було усього 2 роки!) Ольга Франко у листі до чоловіка сповіщала: “Петро мав велику охоту також писати до тебе” [15, с. 185]. Природна допитливість та бажання активно пізнавати світ виявилися у нього дуже рано.

Петро Франко навчався у народній школі (1896–1902), а згодом – у Львівській царській-королівській академічній гімназії (1902–1910). Був дуже здібним і непосидючим учнем. “...Наука приходила йому дуже легко, – свідчила сестра Анна Франко. – Дома майже не вчився, зате вільний час проводив на хемічних експериментах і читанні книжок”

[14, с. 93]. Одначе підлітковий вік дався узнаки, бажання пізнавати світ з власного досвіду, а не з книжок, вплинуло на гімназійне свідоцтво, так що Петро Франко двічі навчався у другому гімназійному класі. 1902–1903 навчальний рік у гімназії він закінчив з “не достаточним” рівнем з математики, латинської та німецької мов [26, арк. 3–6]. Був непосидючим, допитливим і цікавим до того, що відбувалося поза гімназійною лавою. Любив мандри. Мав непереможне бажання утвердитися у підлітковому товаристві та здолати власні комплекси. Виборював власне місце під сонцем. З цієї підліткової кризи вивело Петра зацікавлення спортом. Як свідчив брат Тарас Франко, батько “не переймався” тим, що його третій син “повторяв раз один клас” [13, т. 1, с. 737]. Дав можливість дітям самим іти власним шляхом і робити власні помилки; виховував у них самостійність та уміння відповідати за свої вчинки. І цей досвід для Петра не минув даремно. Гадаємо, 1903–1904 роки стали переломним періодом у формуванні його сильної особистості. Саме 1904 року подолав у собі страх і навчився плавати. Тоді-таки він активно увійшов у галицьке молодіжне спортивне життя, так що 1906 року він навіть очолив Український спортовий кружок при академічній гімназії.

Зі шкільних літ виявилось захоплення Петра Франка *природничими науками*, зокрема географією, біологією, медициною, технікою й особливо хімією. Так що, як згадувала сестра Анна Франко, “з часом його кімната перемінилася в малу лябораторію, до якої вступ був мені суворо заборонений, але тим більше цікавий і притягаючий. Щоб дістатися до середини й приглядатися його експериментам, мені треба було підкупляти його цукерками” [14, с. 93]. І справді, коли у жовтні 1902 року родина Франків переїхала у власний будинок на вул. Понінського, 4 (нині вул. Івана Франка, 152), Петро разом зі старшим братом Тарасом мешкали у двох кімнатах на другому поверсі. В одній із тих кімнат Петро облаштував собі невелику хімічну лабораторію, де “досліджував кислотність наших деяких рослин” [11, с. 22]. Системне зацікавлення хімією невдовзі переросло у фах. У листі до брата Тараса від 16 червня 1910 року Петро звітував: “Перекладаю хемію, пишу хемію, займаюся хемією, укладаю хемію і т. д.” [20]. Наполегливо і ретельно готувався вступати до Львівської політехніки. І хоча Іван Франко не надто поділяв замилювання молодшого сина хімією, то усе-таки толерував його “інакшість” і не перешкоджав у виборі фаху та власного життєвого шляху. Петро Франко згадував:

“Хемією Батько не цікавився і з моїх дослідів легенько кепкував.

– От винайди, щоби камінь, або повітря можна було їсти – сказав раз.

[...] Раз тільки моя хемія заїмпонувала Батькові. Яюсь святом у люту зиму пізно вечером Мати завважила, що в хаті нема черкалець (сірників).

Батько сказав жартом: – Ну, тепер Петро дасть хемічний вогонь! – Я пішов до своєї робітні, змішав спорозкований цукор із хльораном поташу, капнув сірчаної кислоти і від того вогню засвітив свічку” [11, с. 6].

У 1910–1914 роках Петро – студент відділу хімічної технології Львівської політехніки, навчання у якій закінчив з відзнакою. Щоправда, іспит на дипломованого інженера склав уже після Першої світової війни – у листопаді 1923 року.

Гімназійно-студентські роки Петра Франка не були легкими. Загострення хвороби письменника та його дружини позначилося на психологічній і матеріальній

нестабільності Франкової сім'ї та вплинуло на життєвий сценарій кожного з її членів. У автобіографії наймолодший син зазначив: "Від ранньої молодости навчився працювати на своє утримання: давав лекції, працював в страховім товаристві "Дністер" у Львові, виповнюючи поліси, учителював, а одночасно вчився на Політехніці" [28, арк. 1].

З молодечого віку Петро Франко виявляв виняткову багатогранність своєї особистості, проявляючи здібності у різних галузях знання, причому не лише природничого спрямування, а й у гуманітарній та спортивній сферах діяльності. Тарас Франко вказував також ще й на те, що Петро "змалку проявляв цікавість до економіки" [13, т. 2, с. 342].

Любов до книжок і читання, як зізнався Петро Франко, він перейняв від батька, одночасно успадкувавши від нього-таки і "замилування до чужих мов" – польської, сербської, німецької, англійської, французької: "Ми зарані читали по-руськи, перші були народні казки, другі билини, які оставили на нас незатерте вражіння. [...] по-руськи прочитав Калевалу, а по-сербськи "Србске народне песне" про Оброновича, короля Лазаря та Марка. Польські книжки читав я чи не з третьої нормальної, німецькі завдяки професорові Боберському – з другої гімназійної [кляси. – *Н. Т.*], французького вчив мене дир[ектор] Харкевич [...]. Англійського я навчився при грі в теніс" [11, с. 26–28]. На розвиток лінгвістичних та літературних здібностей хлопця, а також на формування його світогляду, окрім наочного прикладу Івана Франка, мала вплив ще й велика домашня бібліотека, що налічувала до шести тисяч томів.

У гімназійно-студентський період син долучився також і до діяльної допомоги батькові. "Вже від своєї другої чи третьої гімназійної [кляси. – *Н. Т.*] я помагав Батькові робити коректу", – згадував Петро Франко [11, с. 20–21]. У час, коли Іван Франко через параліч рук не міг писати, син слухняно виконував прохання батька. Так, рукою Петра записано переклади поезій М. Розенфельда з циклу "Пісні Гетто" ("При швальній машині", "Сльоза на залізку"), лист письменника до В. Жуковецької від 5 серпня 1911 року. Упродовж 1911–1913 років він провадив листування тата з редактором журналу "Учитель" Іваном Ющишиним.

"Обнявши редакцію "Учителя", я почав видавати з 1 січня 1911 року кварталник в об'ємі 2 арк. друку – "Науковий Додаток". До співробітництва в "Науковому Додатку" я запросив, між іншими, на першому місці Івана Франка. Поета дуже врадувала моя пропозиція. Незабаром я дістав теплу відповідь на свої запитання, – свідчив І. Ющишин. – Франко сам не міг писати, бо мав спаралізовані руки. Всю його кореспонденцію зо мною полагоджував його наймолодший син Петро. Він писав батькові статті, робив першу коректу" [18, с. 140]. На жаль, листування І. Франка з І. Ющишиним пропало у роки Першої світової війни.

Батько прищепив синові любов до фольклору та етнографії. Спершу Петро, як і усі Франчата, допомагав письменникові, записуючи на його прохання фольклорні тексти та етнографічні спостереження. У листі (б. д., орієнтовно після 1904 року) до Івана Франка, який у той час працював над укладанням свого фундаментального корпусу "Галицько-руських народних приповідок" (Львів, 1901–1910), наймолодший син із Підгірок писав: "Посилаю тобі вісімдесят приповідок і дещо коломийок. Збирали всі" [19, с. 89].

Одначе невдовзі Петро і сам захопився фольклорно-етнографічними студіями. Наполегливо збирав різножанрові фольклорні матеріали у селах Голобутові, Завадові, Буркуті, Яйківцях, Криворівні, а найбільше – у Нагуєвичах. У листі до сестри Анни від 16 червня 1910 року з Нагуєвич звітував: “Записую приповідки, багато проклять, троха коломийок і под.” [20]. Тоді улітку 1910 року, проводячи канікули у Нагуєвичах, Петро Франко фіксував перли усної народної творчості з особливою ретельністю. “Це були канікули і я весь день, від зорі до пізньої ночі був у лісах, на пасовиськах, на гостинах і т. д. І завжди записував, записував, – згадував Петро. – Записував у маленьких книжочках “нотесах”, часто з великим поспіхом, а задня і за свіжої пам’яті переписував “на чисто”, при чім помагали мені й мої принагідні знайомі пастухи, пастушки, жінці, з якими я ходив жати і могу похвалитися, що жав не гірше за них” [24, арк. 3].

На Різдвяні свята 1911 року Петро знову приїхав до Нагуєвич, де упродовж 3–12 січня занотував 530 приповідок, проклять та прислів’їв [23], 11–12 січня – цілий весільний обряд із ладканками, а також, за його-таки твердженням, “записав тоді ж дуже багато коломийок від сім’ї Франків: Захара, Гриня, Петра, дальше від Василя Кахнія, Анни Лазорчин, Тасі Франко, Марини Франко, Касі Путяк, Ілька Хруника. Більшість з них, коли я заїхав до Нагуєвич 1940 р., були покійні...” [24, арк. 4].

Усі ці фольклорно-етнографічні матеріали Іван Франко порадив синові передати Володимирові Гнатюку для публікації у Записках Наукового Товариства імені Шевченка. Проте цей збірник так і не побачив світлу. До ідеї видання “Весілля в с. Нагуєвичах Дрогобицького повіту” та збірки “Коломийки” Петро Франко повернувся восени 1940 року і в цій справі листувався з дирекцією Інституту українського фольклору у Києві [24, арк. 2]. Одначе отримав відмову. У листі 1940 року до Петра Франка за підписами заступника директора Інституту Федора Лаврова та секретаря О. Романова йшлося про те, що через брак паперу матеріали друкуватися не будуть [27, арк. 16]. А поза тим, за оцінками сучасних етнографів, велика збірка коломийок у записках Петра Франка “містить чимало справжніх перлин народної творчості” [1, с. 41] і до сьогодні ще чекає свого видавця і дослідника. “Весілля в с. Нагуєвичах Дрогобицького повіту” у записках Петра Франка уперше опублікувала В. Борисенко 1989 року [див.: 1].

Одначе найбільшою пристрастю Петра Франка з юних літ став спорт, “мода” на який у кінці XIX – на початку XX століть спонукала навіть Міністерство віровизнань і освіти Австро-Угорщини узяти до уваги таке зацікавлення міської молоді та 1897 року прийняти спеціальну постанову, котра дозволяла навчальним закладам імперії “надобов’язково” (тобто факультативно, у позаурочний час) проводити заняття з руханки (гімнастики) та тіловиховання (фізкультури) [див.: 9, с. 43]. Уроки гімнастики в Академічній гімназії, що їх провадив особисто основоположник української національної фізичної культури професор Іван Боберський, стали для Петра Франка улюбленими, а оцінки – “дуже добрий”, “відзначаючий”, “відзначаючий з замилюванням до предмету” – свідчили про поступові систематичні успіхи у спорті Франкового наймолодшого сина [26, арк. 7–14]. 1906 року Петро-гімназист – один із засновників та перший голова Українського спортивного кружка (УСК), що діяв при Львівській академічній гімназії і налічував понад 100 членів.

У швидкім часі успішний учень професора І. Боберського став одним із провідних учасників українського спортивного життя Галичини початку ХХ століття. Руханка стала для нього не просто улюбленою справою, а й сферою повноцінної професійної реалізації. У грудні 1910 року Петро Франко склав іспит з тіловиховання при Львівському університеті. Це давало йому право викладати фізкультуру у навчальних закладах Австро-Угорщини. Відтак з 1 вересня 1911 року до 30 червня 1914 року П. Франко працював викладачем руханки у дівочій учительській семінарії Українського педагогічного товариства у Львові.

З 22 червня 1910 року [25, арк. 47 зв.] він – член українського гімнастичного товариства “Сокіл-Батько”, у якому зокрема входив до “учительського кружка”, що займався підготовкою випускників учительських семінарій на здобуття додаткового фаху з тіловиховання та гімнастики. 1912 року один із основників та заступник голови “Українського Змагового Союзу”. 1911 та 1914 року брав участь в організації відповідно Першого та Другого (Шевченківського) Краєвих здвигів (з’їздів) спортивної молоді у Львові.

Молодший син Франка цікавився різними видами спорту: футбол (копаний м’яч), лижництво (лещетарство), ковзанярство, теніс (ситківка), боротьба (дужництво), баскетбол, крокет (каблуківка), гольф (підбиванка), волейбол (відбиванка), шахи, фехтування, веслування, легка атлетика та ін. 1910 року для популяризації лижництва серед молоді він здійснив мандрівку на лещетах довкола Львова, а у 1911–1912 роках був інструктором з лещетарства у СТ “Україна”. 24 вересня 1912 року Петро разом зі своїм старшим братом Тарасом взяли участь у перших ситківкових змаганнях, які відбувалися у Львові за організації товариства “Сокіл-Батько”. А 29 червня 1914 року брати Франки – Тарас і Петро – на II Запорозьких ігрищах, що проходили у межах Шевченківського здвигу у Львові, здобули 2-ге місце у змаганнях зі ситківки [докладніше див.: 9, с. 45].

Проте найулюбленішим видом спорту Петра Франка, певно, усе-таки був *футбол* (копаний м’яч). Зокрема у 1909–1910 роках він був гравцем першої дружини копаного м’яча УСК, з 1911 року грав у складі футбольної команди “Україна”, де “знайшов своє “покликання” як лівий крайній” [13, т. 2, с. 376], а також у 1911–1914 роках неодноразово виступав футбольним суддею. Саме футболу присвячена одна з перших його статей “Судия в “Союзняку”” (Вісти з Запорожа. Львів, 1910. Ч. 44. 3 падолиста). Прикметно, що до улюбленого виду спорту Петро Франко пробував залучити і свого батька, звісно, не як гравця, але хоча б як футбольного уболівальника. Так, Тарас Франко згадував:

“Найбільше хисту до футболу проявив наймолодший син Франка – мій брат Петро.

Він записався до футбольної секції.

– Тату, мені потрібні гроші!

– Що ж будеш купувати?

– Головне – буци.

– А по місту ходити в них можна? – допитувався тато, не втаємничений в усі тонкощі нового виду спорту.

– Ні, не можна! – щиро визнав Петро.

– А ще що? – цікавився батько.

– Наголінники...

– Куди ж їх одягатимеш?

– На голінки! Сама назва говорить! Адже по ногах найбільше “косять”! – пояснив молодий адепт футбольного мистецтва.

Таго, хоч нерадо, давав гроші.

[...]

– Тагу, ти хоч раз піди на футбольні змагання! Мама ходить!

Батько шкодував часу. Але одного разу таки пішов. І відтоді тепло відгукувався про цей вид спорту” [13, т. 2, с. 375–376].

Неодноразово Петро Франко брав участь у показових виступах та змаганнях. Зокрема, коли 7 грудня 1913 року заходами спортивного товариства “Сокола-Батька” відбувся руханковий вечір на честь 40-ліття творчої діяльності Івана Франка, то у показових руханкових вправах разом з іншими гімнастами був задіяний також і Петро Франко. На цьому урочистому дійстві, що відбулося у рухівні (спортивному залі) “Сокола-Батька” у Львові на вул. Руській, 20, був особисто присутній Іван Франко, його син Тарас та донька Анна. На свято письменник “прибув автомобілем, який винайняв І. Боберський” [9, с. 45]. Цього вечора як символ особливої пошани ювілярові вручено посріблений лавровий вінок з написом: “ВПоважаному Дрови І. Франкови “Сокіл Батько” 1874–1913.7/ХІІ (вінок зберігається у фондах Літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові). Одна п’ята частина коштів, зібраних у межах цього сокільського заходу була переслана як “народний дар” для Івана Франка. Зважаючи на те, що рухівня “Сокола-Батька” не змогла умістити усіх бажаючих, захід з участю Івана Франка проведено повторно – через тиждень у неділю 14 грудня 1913 року.

Петро Франко – автор численних праць з питань тіловиховання і спорту: “Правила до ситківки” (Львів, 1911), “Пластові гри і забави” (Львів, 1913), “Як закласти пластові дружини” (Відень, 1921), “Шведська руханка” (Львів, 1928). Йому належить також низка статей у газеті “Вісти з Запорожжя”: “На лещетах довкола Львова” (1910), “Лещетний спорт у Львові” (1911), “Шлях” (1911. Ч. 56. С. 3–4), “Хідлі” (1911. Ч. 57. С. 4–5), “Урич” (1911. Ч. 57. С. 5–6), “Кид каменем і кулею” (1911. Ч. 57. С. 9–10), “Поділ на відділи” (1911. Ч. 57. С. 10), “Примінна руханка” (1911. Ч. 57. С. 11), “Огляд” (1911. Ч. 57. С. 11), “Окружні вправи в Тернополі” (1911. Ч. 58. С. 4–5), “Списа до мету” (1911. Ч. 58. С. 5–6), “Скок в далечінь” (1911. Ч. 59. С. 5–6), “Пер Генрик Лінг і його руханка (Шведська руханка)” (1912. Ч. 65. С. 3), “Перші ситківкові змагання у Львові” (1912. Ч. 65. С. 7–8), “Лещетні шляхи коло Львова” (1912. Ч. 69. С. 2–3), “Прогульки в наші гори” (1912. Ч. 69. С. 2–3), “Каблуківка (Крокет)” (1913), “Підбиванка” [гольф] (1913); стаття “Фізичне виховання на селі” (Життя і знання. 1930. Ч. 3. С. 97).

1911 року Петро Франко разом з Іваном Чмолою та Олександром Тисовським стали засновниками української скаутської організації “Пласт”, яка ставила собі за мету виховання національно свідомого, фізично і духовно розвиненого юнацтва. Причому назва “Пласт” і “пластуні” прижилася у стосунку до українських скаутів саме з легкої руки Петра Франка (можливо, за порадою його батька – Івана Франка). Степан Гайдучок згадував: “Ще сьогодні виразно горить спомин про один з останніх вечорів десь у листопаді 1911 р. [...]. Між нами падали пробні назви на “Skauting”. В

одних викликували сміх, у других – аргументи оборони. І в розгарі балачки пригадав собі Петро Франко, що в школі стрічався з відповідною назвою. Ясна річ, що перекутив її та вже другого дня прийшов з назвою “Пласт”. Чи знайшов її в книжці, чи радився [у] свого Батька, – не знаю” [4, с. 5].

Мирон Заклинський переконано запевняв, що назву “пластун” запропонував синові таки Іван Франко [7, с. 327]. Чи доклався Іван Франко до цієї назви, сьогодні важко верифікувати. Однак у своїй статті “Пластуни” [12] Петро Франко, обґрунтував доцільність уживання назв “Пласт” та “пластуни”, вказав на історичні корені цієї назви та на важливість підтримання тяглості національних козацьких традицій тіловиховання і гартування духу. Адже “пластунами” називали витривалих, міцних, безстрашних та випробуваних чорноморських та кубанських козаків-розвідників.

У перший рік існування організації було створено і гімн “Пластовий марш”. В основі цього гімну – поезія Івана Франка “В дорогу” (“Сонце по небу колує...”), яку він написав ще 1884 року як віршований пролог до поетичної хроніки Українсько-руської студентської мандрівки. Автором “пластової” частини тексту, що починалася словами “Цвіт України і краса...”, був Олександр Тисовський; автором музики – Ярослав Ярославенко (Вінцковський). Композицію опублікувало Львівське музичне видавництво “Торбан” 1913 та 1926 років [докладніше див.: 6].

Петро Франко розробив (разом з Іваном Боберським) пластову виказку (посвідчення пластуна), яка вийшла накладом товариства “Сокіл-Батько” у Львові і “містила відомості про члена “Пласту”, “основні точки пластового уставу”, 19 пунктів з різних ділянок фізичної та пластової справності: скок вгору (стрибок у висоту); скок у даль (стрибок у довжину); плавання; веслування; їзда верхи; їзда на совгах (на ковзанах); їзда на лещетах (лижах); рухливі ігри та інші – і була розрахована на сім років пластування” [8, с. 89; 3, с. 18].

Петро Франко займався організацією пластових осередків у філії Львівської академічної гімназії та жіночого гуртка при учительській семінарії. Допомогали йому у цьому також його старші брати Андрій і Тарас. Важливим засобом гартування тіла і духу молоді Петро Франко вважав спорт та активні рухові ігри і забави, так що 1913 року у Львові вийшла його книжка “Пластові гри і забави”.

Водночас Петро Франко долучився до формування не лише спортивних, а й військових пластових традицій. С. Шах згадував: “...В “пластовій” організації учнів Академічної гімназії відбувалися таємні сходини, де обговорювано, під проводом Петра Франка, військову підготовку – навіть всупереч статуту організації “Пласту”...” [17, с. 71]. Невипадково 1911 року у статті “Пластуни” Петро Франко, характеризуючи англійських скаутів, відзначав: “Серед здорової природи, на свіжій природі, хлопці набирають сили, відваги та витривалості і патріотизму... [...] “Пластуни” Баден Пувля не призначені для війни, але все до неї готові. Рішучість, енергію і відвагу виробляють собі серед мира, аби на випадок війни були готовими на кожний поклик” [12].

Дух часу вимагав згуртованості фізично розвиненої і патріотично підкованої молоді. І це дуже добре розумів Петро Франко як учасник 4 червня 1913 року та 12 лютого 1914 року відповідно Першого та Другого Пластових з’їздів, які мали на меті

скоординувати роботу пластових гуртків Галичини. У цей час (1914 року) він виступав також редактором сторінки “Пластовий Табор”, що була додатком до часопису “Вісти з Запорожжя”.

“Вага і значення Пласту в тім саме, що він буде школою жовнів України”, – значилося у місячнику “Люшнівці” за березень 1913 року [цит. за: 5, с. 57]. Тоді-таки у березні 1913 року засновано у Львові перше українське військове товариство “Січові Стрільці” (голова Володимир Старосольський), активним членом якого став Петро Франко.

Спортивний і пластовий рух на початку ХХ століття, до якого так активно був причетний молодший син Івана Франка, виконав консолідуючу і націєтворчу місію серед української молоді. У середині липня 1914 року Петро Франко організував перший постійний пластовий табір на Чорногорі поблизу с. Дземброня (нині с. Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.) До с. Дземброні Петро виїхав зі Львова увечері 12 липня 1914 року [див. лист Ольги Франко до Івана Франка від 16 липня 1914 року: 15, с. 219]. У таборі на свіжому повітрі юнаки училися виживати у природних умовах, здійснювали мандрівки горами, вишколювали свою військову вправність. У листі від 23 липня 1914 року зі с. Дземброні Петро Франко писав старшому братові Тарасові: “В таборі жиєся досить добре... Ходили ми вже на Чорногору і я за один день зайшов на Goverлю а з відтам до Шибеного [озеро у Карпатах. – *Н. Т.*] і до Явірника [нині с. Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. – *Н. Т.*]. На другий день був у Кобринських [родина лікаря Володимира Йосафатовича Кобринського (1858–1940), у якого лікувалися Франки. – *Н. Т.*] на Лукавиці [полонина в Карпатах поблизу курортного с. Буркут. – *Н. Т.*] і того самого дня вернув до Дземброні. [...] Завтра йду до Криворівні до тата” [21]. Від с. Дземброні до с. Криворівні близько шести годин пішого ходу. Очевидно, 24 липня 1914 року Петро таки здійснив свою мандрівку до Криворівні, побачився з батьком і вернув назад до табору.

Саме там його застала Перша світова війна.

28 липня 1914 року Австро-Угорщина оголосила війну Сербії. Російська імперія приступила до повної мобілізації... Так розпочався глобальний збройний конфлікт, у який виявилися втягнутими 38 держав світу і який увійшов в історію під назвою Першої світової війни.

У листі з Криворівні від 6 серпня 1914 року Іван Франко, хвилюючись за долю і місцеперебування своїх наймолодших дітей, допитувався у дружини: “Не пишеш мені нічого ані про Петра, ані про Гандзю [Анна Франко у червні 1914 року поїхала до Києва. – *Н. Т.*]. Обоє вони тепер не можуть вернути додому, але, може, вернули перед тим” [10, т. 50, с. 420].

І тривога батька виявилася недаремною...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Борисенко В. К.* Весілля в селі Нагуєвичах у записах Петра Франка // Народна творчість та етнографія. 1989. № 4 (218), липень-серпень. С. 40–47.

2. *Вівчар С.* Листи Олени Пчілки до Івана Франка (частина III, 1887–1896) // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Априорі, 2014. Вип. 15. С. 362–384.
3. *Гайдучок С.* Пів століття сокільських видань. Львів, 1937.
4. *Гайдучок С.* Читаю і згадую // Сокільські Вісти. Орган Українського Сокільства. Львів, 1937. Січень. Ч. 1.
5. *Лазарович М.* Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. 2-е вид., доп. Тернопіль: Джура, 2016.
6. *Молчко У.* З історії виникнення пластового гімну // Пластовий Шлях. 2002. Ч. 4. URL: <http://proba.plast.te.ua/idea/z-istoriji-vunyknennya-plastovoho-himnu/>
7. *Пежанський М.* Початки Пласту в Академічній гімназії у Львові // Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878–1978 / Упоряд., літ. та техн. ред. Б. Романенчука. Філадельфія; Мюнхен, 1978. С. 323–338.
8. *Сова А.* Внесок Івана Боберського у становлення організації “Пласт” // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Львів, 2014. Вип. 15. С. 85–95.
9. *Сова А., Тимчак Я.* Сини Івана Франка – перші українські фахівці з руханки та змагу // Вісник НТШ. 2016. Ч. 56. С. 43–47.
10. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986. У квадратних дужках після цитат зазначаємо відповідний том і сторінку.
11. *Франко П.* Іван Франко зблизька (П’ять портретів). Львів, 1937.
12. *Франко П.* Пластуни // Діло. 1911. Ч. 268. 2 грудня. С. 2.
13. *Франко Т.* Вибране: у 2 т. / упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ, 2015.
14. *Франко-Ключко А.* Іван Франко і його родина: Спомини. Торонто: Ліга визволення України, 1956.
15. *Чернишенко Л.* Листи О. Хоружинської до І. Франка (1892–1914 рр.) // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Каменярь, 2003. Вип. 3. С. 173–236.
16. *Чернишенко Л.* Листи Ольги Хоружинської до Івана Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. Львів: Каменярь, 2001. Вип. 2. С. 145–207.
17. *Шах С.* Молодість Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974. С. 45–87.
18. *Юцишин І.* Останні роки літературної праці Івана Франка // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Львів, 2003. Вип. 3. С. 136–145.

Архівні джерела:

19. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ). Ф. 3. № 1636.
20. ІЛ. Ф. 3. № 1835.
21. ІЛ. Ф. 3. № 1837.
22. ІЛ. Ф. 3. № 2542.
23. ІЛ. Ф. 3. № 4169.
24. Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського АН УРСР Ф. 8-4. Од. зб. 314.
25. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ). Ф. 312. Оп. 1. Спр. 154.
26. ЦДІАУЛ. Ф. 640. Оп. 1. Од. зб. 2.
27. ЦДІАУЛ. Ф. 640. Оп. 1. Од. зб. 6.
28. ЦДІАУЛ. Ф. 640. Оп. 1. Спр. 1.

REFERENCES

1. Borysenko, V. K. (1989). Vesillia v seli Nahuievychakh u zapysakh Petra Franka. *Narodna tvorichist ta etnografia*, № 4 (218), lypen-serpen, 40–47.
  2. Vivchar, S. (2014). Lysty Oleny Pchilky do Ivana Franka (chastyna III, 1887–1896). In: *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv: Apriori, vyp. 15, 362–384.
  3. Haiduchok, S. (1937). Piv stolittia sokilskykh vydan. Lviv.
  4. Haiduchok, S. (1937). Chytau i zghaduii. In: *Sokilski Visty. Orhan Ukrainskoho Sokilstva*. Lviv, Sichen, ch. 1.
  5. Lazarovych, M. (2016). *Legion Ukrainskykh sichovykh striltsiv: formuvannia, ideia, borotba*. 2-e vyd., dop. Ternopil: Dzhura.
  6. Molchko, U. (2002). Z istorii vynyknennia plastovoho himnu. *Plastovyi Shliakh*, ch. 4. URL: <http://proba.plast.te.ua/idea/z-istoriji-vynyknennya-plastovoho-himnu/>
  7. Pezhanskyi, M. (1978). Pochatky Plastu v Akademichnii himnazii u Lvovi. In: *Yuvileina knyha Ukrainskoi Akademichnoi himnazii u Lvovi. Na 100-richchia pershoho ukrainskoho ispytu zrilosty 1878–1978* / Uporiad., lit. ta tekhn. red. B. Romanenchuka. Filliadelfia; Miunkhen, 323–338.
  8. Sova, A. (2014). Vnesok Ivana Boberskoho u stanovlennia orhanizatsii “Plast”. In: *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*. Lviv, vyp. 15, 85–95.
  9. Sova, A., Tymchak, Ya. (2016). Syny Ivana Franka – pershi ukrainski fakhivtsi z rukhanky ta zmahu. *Visnyk NTSh*, ch. 56, 43–47.
  10. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Nauk. dumka. U kvadratnykh duzhkakh pislia tsytat zaznachaiemo vidpovidnyi tom i storinku.
  11. Franko, P. (1937). *Ivan Franko z blyzka (P'iat portretiv)*. Lviv.
  12. Franko, P. (1911). *Plastuny. Dilo*, ch. 268. 2 hrudnia, 2.
  13. Franko, T. (2015). *Vybrane: u 2-kh t.* / uporiad. Ye. Baran, N. Tykholoz. Ivano-Frankivsk.
  14. Franko-Kliuchko, A. (1956). *Ivan Franko i yoho rodyna: Spomyny*. Toronto: Liha vyzvolennia Ukrainy.
  15. Chernyshenko, L. (2003). Lysty O. Khoruzhynskoi do I. Franka (1892–1914 rr.). In: *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv: Kameniar, vyp. 3, 173–236.
  16. Chernyshenko, L. (2001). Lysty Olhy Khoruzhynskoi do Ivana Franka. In: *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv: Kameniar, vyp. 2, 145–207.
  17. Shakh, S. (1974). Molodist Yevhena Konovaltsia. In: *Yevhen Konovalets ta yoho doba*. Miunkhen, 45–87.
  18. Yushchysyn, I. (2003). Ostanni roky literaturnoi pratsi Ivana Franka. In: *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv, vyp. 3, 136–145.
- Arkhivni dzherela:*
19. *Institut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy*, viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii (dali – IL). F. 3. № 1636.
  20. *IL*. F. 3. № 1835.
  21. *IL*. F. 3. № 1837.
  22. *IL*. F. 3. № 2542.
  23. *IL*. F. 3. № 4169.
  24. *Rukopysni fondy Instytutu mystetstvoznnavstva, folkloru ta etnografii imeni M. T. Rylskoho AN URSR* F. 8-4. Od. zb. 314.
  25. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi* (dali TsDIAUL). F. 312. Op. 1. Spr. 154.

26. *TsDIAUL*. F. 640. Op. 1. Od. zb. 2.
27. *TsDIAUL*. F. 640. Op. 1. Od. zb. 6.
28. *TsDIAUL*. F. 640. Op. 1. Spr. 1.

Стаття надійшла до редколегії 13.04.2019

Прийнята до друку 25.05.2019

PETRO FRANKO: ON THE ORIGINS OF FORMATION OF A CREATIVE PERSONALITY

Natalia TYKHOLOZ

*Ivan Franko National University of Lviv,
49, General Chuprynyk Str., Lviv, Ukraine, 79044,*

e-mail: ntykholoz@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3968-9162>

The article is about the childhood and early youth of Ivan Franko's youngest son Petro Franko. Based on the materials of epistolary, memoir, and archival sources, the main factors that influenced the formation of Petro Franko's creative personality were found out. Over his short, prematurely terminated life Petro Franko managed to go through a variety of experiences, such as scientist-chemist, sportsman, Plast member, Sich rifleman and Ukrainian Galician Army centurion, aviator, publisher, writer, teacher, inventor, deputy and museum director. But first and foremost he was a man of honour, man of action and strong will. Even though he was the youngest of the Franko brothers, he did not wish to lag behind. Therefore, he enjoyed overcoming obstacles, dealing with danger and reaching new summits. The article considers the history of Petro Franko's childhood illnesses, family trips, growing up and overcoming the adolescent crisis, forming of first interests related to sports and movement of Plast, collecting folklore and helping his father. The main features of his psychological portrait (curiosity, mobility, endurance, perseverance, talent for learning languages) were distinguished, the first interests (hobbies), motivations, obstacles and complexes that influenced the formation of his personality were clarified, and the family atmosphere in which Petro was formed (paternal, maternal, sibling relationships in the Franko family) was depicted. For the first time, the names of Petro Franko's godparents were acknowledged and the dates of his biography were clarified.

Keywords: literary dynasty, correspondence, factors, trips, Plast, sport, psychological portrait, creative personality, Ivan Franko's children, folklore and ethnographic studies.

КОНТАКТИ. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛІ

УДК 821.161.2.091(092)"17/19"

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2904>

МІЖ ФРАНКОМ І СКОВОРОДОЮ: КОРДОЦЕНТРИЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ ДОШЕВЧЕНКІВСЬКОГО ПЕРІОДУ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Ростислав ЧОПИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
буль. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: r_chopyk@yahoo.com*

Автор статті розповідає про свій метод прочитання творчості українських класиків як єдиного твору, що врешті-решт привело його до аналогічного прочитання дошевченківського періоду нової української літератури. Традиційно цей період зачинають від І. Котляревського, однак автор пропонує зачинати від Г. Сковороди, позаяк ідентифікуючим критерієм прочитання його як цілого виступає сквородинська “філософія серця” – “кордоцентризм”. Дмитро Чижевський називає цю філософію візитівкою української духової традиції, котра “все як зачарована повертається до сквородинства”. Додатковим потвердженням цього є світогляд і творча спадщина І. Франка, у чому “ідеальному реалізмі” автор статті вбачає типологічні ознаки сквородинського кордоцентризму. У Франка, відзначає дослідник, на відміну від переважної більшості письменників, переплелася неймовірна кількість елементів різних, часто взаємовиключних, естетичних, філософських, політичних систем (ідеалізм та матеріалізм, націоналізм та соціалізм, романтизм та позитивізм, символізм та натуралізм (реалізм) тощо). Тобто те, що “ідучи за віком” (живучи в актуальному культурному контексті) він таки залишався “цілим чоловіком” (не втрачав творчої індивідуальності), означало наявність якихось глибших, “невидимих” критеріїв ідентифікації. Авторська інтенція І. Франка мала й ментальний вимір: його творчість єднали в єдиний твір критерії не лише індивідуальної, а й національної ідентичності. Франкова творчість органічно вписується в українську філософсько-культурологічну традицію кордоцентризму, філософії серця.

Ключові слова: філософія серця, кордоцентризм, іскра божества, сродність, естетична система, критерії ідентифікації, ідеальний реалізм, дошевченківський період.

Зі шкільної лави мене переслідував комплекс непрочитаної української класики. Найбільше я любив літературу й історію, однак “тягнув на медаль”, тож левову

пайку часу поглинали науки “точні”. Улюблені “приблизні” витіснялися на маргінес, їх доводилося вивчати за залишковим принципом. Це вже я потім довідався, що насправді вони значно точніші за ті, яким відведено більшу частину советської шкільної програми.

На філологічному факультеті поповнив хрестоматійне; звісно, вже в університетському вимірі; але ж то був ще не кінець, а лише середина вісімдесятих. Класична лектура лежала побита чорними дірами й білими плямами; про якусь повноту рецепції не могло бути й мови; текстового мінімуму, невідсіченого цензурою, вистачало хіба на обслуговування офіційних доктрин.

Перебудовне читання й насправду пере-будувало – поміняло місцями оцінкові акценти; але воно мало й небажаний супутній вислід. Гарячково поглинуті твори, проскрибовані за часів, не надто віддалених, компенсували невиважене, водночас перетягаючи ковдру на свій бік: націоналістичним аспектам раптом почали заважати аспекти “загальнолюдські”, стара і добра ще-тоді-нерозстріляна релігійність докоряла навіть богоборчим (не те атеїстичним!) мотивам; модернізм нокаутував реалізм, котрий допіру намагавсь учинити із ним те саме; словом, “напівпорожність” перебудовувалась у “напівповність” – замість сподіваної повноти.

Це особливо відчулося, коли в 90-х працював над упорядкуванням додаткових томів до “неповного” 50-томового Зібрання творів Івана Франка. Каменяр поновлювався в правах “цілого чоловіка”, однак ставало зрозуміло й наочно, що мало просто дочитати недочитане, доповнити невідоме. Аби давнє й нове сприймалися рівноцінно; аби свіжі враження не дискримінували зів’ялих споминів і кожен твір зайняв саме своє місце на рецептивній полиці, треба було прочитати заново все і разом, тепер вже у нецензурованому, безкупюрному, “повноекранному” форматі. Читане поокремо і в різний час не рахувалося, було давно і неправда. Якраз тоді, в середині 90-х, я отримав запрошення викладати у Франковому університеті. Тут позбувся свого комплексу, аж навчаючи інших, нарешті, під тридцять літ, таки навчившись читати.

Готуючись до практичних занять зі студентами й переживаючи, що не знатиму відповіді на проглаголене устами якогось младенця азбучне запитання, я розставляв усі твори того чи того класика в хронологічній наступності і читав на єдиному подиху – так, “якби їх звів до купи і прочитав одним тягом” (за І. Франком [8, т. 48, с. 109]) – і за максимально стислий відтинок часу (щільний розклад, поважне академनावантаження). Це дало несподівано-бонусний “ефект кінофільму”: “Твори складались у творчість, мов у єдиний Твір. Чітко відстежувався його сюжет, ловився задум-сценарій, власною персоною проступав суб’єкт наскрізної акції. Ним, звичайно ж, був сам письменник, чи то пак – його дух, що інкарнував себе з твору у твір, лист, статтю, фрагмент біографії; ділився між іпостасями персонажів, множився досвідом і, врешті-решт, підносились до ступеня якості, котру шукав” [11, с. 3].

Цю методу я застосував у своїй першій книжці “Переступний вік” / Українське письменство на зламі XIX–XX століть”, де прочитав як єдиний Твір доробки найяскравіших представників українського fin de siècle. Результати подивували евристичними несподіванками. Приміром, творчість Василя Стефаника виявлялася

подвигом селянського месії, який ідучи на хрест сублімував невтолену муку родового самогубця; творчість Марка Черемшини – літературним еквівалентом усіх народних мистецтв Гуцульщини; творчість Ольги Кобилянської – історією любови Царівни до Цезаревича, якого чекала усе життя, а не дочекавшись, сотворила із себе; драматургію життя Володимира Винниченка визначала роль бешкетника, яким був у дитинстві й лишався у всьому, що писав і робив відтак, навіть на посту голови генерального секретаріату УНР; а вся творча спадщина Лесі Українки виростала із казочки про лелію, квітку надії...

То був зовсім інший різновид спілкування: коли сприймаєш класика не як ментора, а як вразливу людину, що прийшла до тебе зі сповіддю й потребує, аби ти її вислухав і зрозумів. Без посередників-критиків, чії версії зчаста є жанровими відповідниками чуток, пересудів та пліток; без літературознавчих класифікацій, які в рамці типового заганняють особливе та унікальне; без хвали-клевети поверхового, “видимого” (за Г. Сковородою), а тому неправого.

Звичайно, чинники дискурсивні теж мали значення, однак актуальний контекст літературних напрямів/течій, політичних рухів, філософських систем пояснював хіба окремі аспекти, періоди, ту чи іншу частину творчості, а не Цілість. Адже письменник – деміург, який творить власний художній світ, і все, що потрапляє до нього й відбувається в ньому, неминуче підпорядковується наскрізній авторській інтенції, свідомій чи несвідомій. Перед цією істиною врешті-решт капітулювали структуралістські теорії про “смерть автора”: пізній М. Фуко пропонує повернути у текст “ампутованого” автора, оскільки “фігура автора дає змогу зупинити “ракове” розмноження значень у певному джерелі” [1, с. 443]. У генезі кожного художнього явища визначальною є авторська воля, а не зовнішні впливи.

Приміром, імпресіонізм Михайла Коцюбинського, який, до речі, не називав себе імпресіоністом, був наслідком не французької моди, а праукраїнського сонцепоклонства (як і в автора “Сонячних кларнетів” Павла Тичини, дебютанта чернігівських “субот у Коцюбинського”, як і в Івана Драча, чийого дебютного “Соняшника”, своєю чергою, благословив уже Тичина; як і, допіру, в Петра Шекерика-Доникова, з яким М. Коцюбинський віднайшов спільну мову на Гуцульщині і який відтак написав “Діда Иванчіка” – роман-апологію сонцепоклонства тощо). Стефаник же ніде і ніколи не називав себе експресіоністом, хоча без сумніву був ним, виражав себе через нього (за О. Черненко), інакше наклав би на себе руки (за В. Шевчуком); а В. Винниченко писав: “Техніка? Форма? Давайте її сюди, давайте найкращу, найдосконалішу форму: імпресіонізм, примітивізм, натуралізм, чорт-біс, все, що може найкраще обкреслити людину, давайте все сюди!” [2, с. 628]. Має значення, чим харчувався атлет, але ж далеко не тільки цим і насамперед варто пояснювати природу його сили (за Й. В. Гете).

Цільне читання вимагало спеціальних навичок концентрації: що осяжніша творчість, то важче охопити її як цілість. Тож я рухався від меншого до більшого: від Василя Стефаника, взірця лаконізму, – до Івана Франка, чия безберега спадщина вже не вмістилась у межі “Переступного віку”, ставши предметом наступної книжки: “Ессе Ното! / Добра звістка від Івана Франка” (Львів, 2002). В І. Франка, на

відміну від переважної більшості письменників, переплелася неймовірна кількість елементів різних, часто взаємовиключних, естетичних, філософських, політичних систем (ідеалізм та матеріалізм, націоналізм та соціалізм, романтизм та позитивізм, символізм та натуралізм (реалізм) тощо). Тобто те, що “ідучи за віком” (живучи в актуальнім культурнім контексті) він таки залишався “цілим чоловіком” (не втрачав творчої індивідуальності), означало наявність якихось глибших, “невидимих” критеріїв ідентифікації. Поготів, коли взяти до уваги, що Франкового духа печать позначала цілий “франківський період” – період “витворення в позадержавних умовах зрілої [...] української політичної нації як окремішнього, свідомого й самосвідомого суб’єкта історії” [4, с. 14–15]; а отже, його авторська інтенція мала й ментальний вимір: його творчість єднали в єдиний Твір критерії не лише індивідуальної, а й національної ідентичності. Припущення потвердилося сторницею, коли придививсь, як І. Франко вирішує свою головну проблему в підсумковій “поемі сумніву”. Сумніву в тім, що справа його життя була справою Божою.

“Одурив вас Єгова? А ти ж / Був зо мною на згоді? / І контракт підписав і запив / Могорич при народі? / Бачив плани мої і читав / В моїй книзі судьбовій? / Бачив кінці і знаєш, що я / Не устоявся в слові?”... Не було наладованого на божественну хвилю радіоприймача у хоривських кущах; не було білобородого *deus ex machina*, що спускав просто з неба камінні скрижалі – був “лише” голос серця, але голос той промовляв *не лише* від нього самого. Рефрено І. Франко наголошував на тім, що зв’язок людини з Богом відбувається через *серце*: ту Єговину мову, яка линула в теплом леготі, “відчув ... *серцем* Мойсей”; і раніше, упродовж всієї поеми, був переконаним, що “в те *серце* Єгова вложив, / Наче квас в прісне тісто, / Творчі сили, – ті гнатимуть вас / У призначене місто”; й ще раніше, в збірці “Мій Измарагд”, “*серцем* молився Мойсей”; і навіть у літа молодости, коли, здавалося, був під беззастережним впливом драгоманівського раціоналізму, все-таки вірив у “записані глибоко в *серці* вічні закони братолюбства, чесности та рівности з всіма людьми” [8, т. 14, с. 433].

Тобто Франкова творчість органічно вписується в традицію *кордоцентризму, філософії серця*, яку Д. Чижевський вважав візитівкою історії українського духа: “Для нас має особливе значення те, що в українській літературі “філософія серця” відома, здається, вже з початку XVII віку, – по-перше ніби в оригінальному творі – в “Зерцалі богословія” Кирила Транквіліона-Ставровецького. В XIX віці зустрічаємо емоціоналізм [кордоцентризм. – Р. Ч.] у найбільших представників українського духа – в Гоголя, Куліша та Юркевича, в останнього в формі розвиненого емоціоналізму в етиці, філософії релігії та навіть у теорії пізнання” [10, с. 233–234]. У центр української духової історії й, відповідно, кордоцентричної традиції, Д. Чижевський ставив Г. Сковороду, бо та “все, як зачарована, повертається до “сковородинства””. Черговим свідченням цього безконечного повороту є творчість І. Франка – “здивленого у будущину” поступовця, прогресиста, який, долаючи головну проблему свого життя, виявляється старим і добрим... *кордоцентристом!*

Nota bene: не тому, що читав допіру (1894) видані в Харкові “собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем” “Сочинения Григория Саввича Сковороды”,

а тому, що був ним із юних днів, днів весни, коли сформулював “дефініцію поезії” (літератури), головний маніфест усієї своєї творчості: “*Поезія єсть винайдення іскри божества в дійствительности*” [8, т. 26, с. 399]. Із того ж таки року (1876) виношує й намір “Мойсея” (“Пророк” із “Баляд і розказів”, кінцівка “Петріїв і Добощуків”: “Неволя, страшна неволя, “робота єгипетська” гнете той народ! [...] Єго проводирі – то тота скала, що тяжит над Народним домом, а ніт Мойсея, котрий би із тої скали видобув живлющу, цілющу воду!” [8, т. 14, с. 243]. В остаточній версії архітвору (1905) він таки винайде обітовану іскру, подолавши сумнів у тім, що – божества. Прикметно: і це формулювання – з термінологічної бази “філософії серця”.

За І. Франком: “Тепер розберіть ближче: що єсть той ідеальний світ в нашій внутрі? Ми сказали, що приносим зарод його з собою на світ. Заким збудилось єще наше сознание, – уже він стає в нас замітний. То не єсть розум, то не єсть ісключно чувство. *То єсть іскра божества, котрою наділений дух людський*. Життя може її розвити, розпалити її в ясний полумінь, которий палає в людському серці, яко: чувство хорошего, чувство величавого, чувство любви, патриотизму і самопожертвування. Життя, однако ж, може її і притьмити, придавити, а навіть зовсім загасити в нашій душі, і тут доперва єсть границя, поза котру не сміє переступити поезія. Переступивши її, вона перестає бути поезією, – перестає бути святиною божества” [8, т. 26, с. 398].

За Г. Сковородою: “Серце означене епітетами Бога: воно “вогнисте”, воно “божественна іскра” в людині” [10, с. 225]. “Душа – “іскра”, “іскорка” божественного вогню або промінь “божественного світла”: “чувствую во мнѣ тайную лучу, тайно согрѣвающую мое сердце... Сохраним сію божественную искру в сѣрдце нашем”, “в нашем пепелѣ погребенная искра божества”. Богопізнання вимагає “прозрѣть таящуюся в тѣлѣ своем вѣчность; ... искру в пепелѣ своем вырыть”” тощо [9, с. 236].

Про цитовані щойно сковородинські (отже, автоматично, й франківські) ремінісценції Д. Чижевський писав, що “це – правда, нечисленні – рефлeksi одного з найзнаменитіших символів німецької містики” [9, с. 236]. Спостереження, здатне захитати ґрунт під ногами: нам же йдеться про критерії української ідентичности! Невже доведеться вслід за російським філософом В. Ерном доводити, що “зависимость его [Сковороди. – Р. Ч.] от немецкой романтической философии носит характер вторичный и периферический” [13]. Невже українськість І. Франка продиктована генетичною “краплею німецької крові” й едукацією в німецько-австрійському культурному просторі? Зовсім ні! “Весь світ – одне ціле. Тому, коли ти чогось зажадав, весь Всесвіт змовляється, щоб тобі допомогти” (за П. Коельо). Перешкоди стають перевагами; те, що вводило в сумнів, знов виводить на добру дорогу. Спостереження Д. Чижевського суть свідченням не залежности, а глибокої споріднености українських мислителів з їхніми “духовними братами” по одній – християнській – культурі.

Біблія – Книга відкрита, й, коли хтось демонструє, як читати її очима серця, то цим викликає не залежність, а якраз духову свободу – без-посереднє, а-догматичне, кордоцентричне, герменевтичне розуміння Святого Письма. Звісно, з погляду ортодоксальної Церкви такий спосіб спілкування з Всевишнім був неканонічним, ба навіть еретичним: протестанти піддавались анафемам і репресіям. Та от і направду “парадокси

націєтворення”: там, де ортодокси найдовше утримували позиції (“найхристиянськіша монархія” Франція [7, с. 132], “найправославніша” Російська імперія), відтак вибухали найатеїстичніші революції. Після варфоломійського знищення й вигнання гугенотів Франція на певний час стала наймогутнішою європейською монархією, але ж власне це й заклало підґрунтя майбутнього агресивного безбожжя, підірвавши авторитет церкви, релятивізувавши духовний Абсолют на користь політичного абсолютизму, показавши, що релігійна єдність була лише машкарою імперського уніфікаторства. Ще далі у цьому напрямі “просунулася” Росія. Тут імперія не лише підпорядкувала своїм інтересам “канонічну” церкву, але й насильством, підкупом та обманом здобула для цього саму її “канонічність” (пишу в час грандіозного викриття самозваної (з 1448), лже-автокефальної (з 1589), узурпаторської (з 1686) і нарешті язичницької, бо цілковито упідвладненої цареві (з 1721), московської церковної інституції). Тож абсолютизм тут був іще реакційнішим, а боротьба проти нього (з 1917), відповідно, – іще безбожнішою; силою поганського мракобісся державний войовничий атеїзм дорівнював не менш войовничому одержавленому православію.

Словом, опираючись лише на канон, ортодокси протиставили Боже й Людське, ідеальне й реальне, оголосили їх тезою й антитезою, домігшись того, що за новітніх часів ті хіба помінялися місцями: “реальне” скинуло з трону “ідеальне”, поганська гільйотина відомстила поганській не менш інквізиції, поганський червоний терор – поганському ж чорносотенству. Натомість кордоцентрична духовна традиція, попри свою неначебто “єретичність”, “неканонічність”, не відчужувала, а поріднювала Людину й Творця, бо прагнула серцем подолати оскомне відчуження, віднайти обітований синтез у “сродності” (за Г. Сковородою), “ідеальному реалізмі” (за І. Франком).

Саме так: підставова ідея сквородинської філософії та візитковий творчий метод І. Франка суть про одне і те саме – “переживання світу, яке у своєму власному бачить і шанує Божий дар” (за Г.-Г. Гадамером). Як Франкові у його *ідеальному реалізмі* найбільше важило, аби голос, який спонукав до “винайдення іскри божества в дійсительності”, був не тільки “*твоїм* внутрішнім, власним”, але й “голосом самого Бога”, так і Г. Сковороді найбільше розходилося, аби не помилитися в ідентифікації *сродности*, котра має бути, знову ж, не лише “*твоя* внутрішня, власна”, але й відповідна Промислу Божому, визначена Найвищим Покликанням. “...Щоб якнайстаранніше кожний, підкоряючись таємному всередині себе покликові Блаженного Духа, міг дістати настанову, просвітлення, кураж і досконалість у кожній своїй справі, а без його дозволу не починати найменшої дії й не ступати найменшого кроку. Щасливий, хто живе згідно з волею Благого Духа”. “Будь ласка, мій друже, не починай нічого без цього Царя у твоєму житті”. “Шукайте найперше Царства Божого й правди Його” [5, с. 146, 149].

За першою половиною книжки “Ессе Номо! / Добра звістка від Івана Франка” я захистив кандидатську дисертацію “Роль ранніх світоглядно-естетичних маніфестацій Івана Франка в еволюції його творчості 1870–1880-х років” (захистати в повному обсязі не давали змоги ліміти ВАК-у). У дисертації та на захисті особливо акцентувалося на важливості, так би мовити, “приєднання” тих ранніх маніфестацій (насамперед цитованої вище “дефініції поезії” про “винайдення іскри божества в дійсительності”

та її суголосної поезії “Божеське в людськiм дусi”) до основного корпусу творчої спадщини І. Франка. Адже за советських часів їх було безпідставно від неї відлучено, винесено поза дужки, під формальним зглядом того, що мовляв учнівські та писані майже язичієм (аж сам І. Франко на схилі віку мусив їх редагувати та “перекладати” літературною мовою для збірки “Із літ моєї молодости”); хоча насправді – через їх релігійний характер, якого пізній І. Франко, звичайно ж, не редагував і не “перекладав”...

Виявивши безсумнівну спорідненість ранніх франківських маніфестацій з візитковими ідеями Г. Сковороди, я не міг не звернути уваги на те, що творча спадщина любомудра в хрестоматійній періодизації історії української літератури займає таке ж, відособлене, місце. Її так само відлучено, винесено поза дужки “основного корпусу” Нового письменства, позаяк писана “майже язичієм” (*lingua mixta*) і має релігійний характер. З іншого (давнього) боку, попри визнання, що Г. Сковорода – “останній великий український письменник епохи бароко” (за Д. Чижевським), відкритими залишаються питання: а чому його так переймали й чому *саме тоді* його так переймали ота сама ідея *сродности*, оте саме *себепізнання*? Переймали настільки, аж із площини філософсько-літературної перейшли в екзистенційну, аж став їх мандрованим апостолом? Сковорода, немов зависає межі Давньою і Новою добою, перебуває в якійсь позачасовій ніші, тектонічній розколіні “на рубежі літературних епох” (за М. Яценком). Тим часом, Нове українське письменство зачинається в силовому полі саме сквородинських ідей, котрі мають для нього ту ж значущість, що й ранні маніфестації І. Франка – для його подальшої творчості.

Відчитавши її як Твір, я відчув, що у мого “єдиного подиху” відкрилося друге дихання, бо аналогічним Твором побачилася мені не тільки окремо взята, хай і дуже велика, хай навіть еквівалент періоду (“франківського”) творчість, але й цілий період, творений вже не одним, а багатьма авторами. Період ключовий, ембріональний, бо перший в історії Нового українського письменства; період, який хрестоматійно називають *дошевченківським* і зачинають від “Енеїди” І. Котляревського (1798). А мені от звідтоді він уперто не зачинався – не відчитувався як Твір.

Елементарна логіка: якщо письменник пародіює дещо взірцеве (класичне, класицистичне), отже, у нього має бути певний альтернативний взірець, із позицій якого й бачить об’єкт критики в пародійнім ракурсі. Тобто насамперед варто з’ясувати, в чім полягає той альтернативний взірець: еталон, камертон, архікритерій – але ж безпосередньо, у самій “Енеїді”, нічого такого нема! Бурлескно-трагедійна манера вигулькує, наче козак з маку, – жодного прецеденту, щоб якась із нових національних літератур виникла у схожий спосіб. Як правило вони зачинались від романтизму, не викликаючи питань щодо стимулів і мотивацій: відродження національних держав через плекання національних культур національними мовами. Справа серйозна, відповідні мета і засоби – а тут чоловік собі наче грається у вільний від основної роботи час, регочеться на всі заставки, ще й публікуватися не квапиться, наче й байдуже йому, що з того вийде. Так, що гарячий (і позбавлений почуття гумору) П. Куліш навіть пропонуватиме оголосити цей початок фальшстартом і починати “як мінімум” од власноруч поредагованого Квітки, а в ідеалі – од закроєної за всіма романтичними

правилами своєї ж таки української “Іліади” (поема-цикл “Україна”). Ну, та багато чого ще Панько той пропонував.

Не збираюся пропонувати чогось подібного “з іншого (давнього) боку” – “Бувають в історії народів дати, які немовби розривають на двоє їхнє життя і кладуть межу високу посеред рівного шляху історичних подій. Минувшина осталась по той бік межі, майбутність стелиться по сей, і хоча генетичні зв’язки між ними очевидні для кожної людини, проте зразу ж видко, що історія тут круто звертає з свого шляху й починає якусь нову путь, дає початок новому напрямку [...]. Ми маємо таку історичну дату, – це навіки пам’ятний в історії України рік 1798-й” [3, с. 337]. Ніби й так, однак зауважу, що, якби генетичні зв’язки між І. Котляревським і Г. Сковородою були “очевидні для кожної людини”, то не довелося б самому ж авторові цих слів С. Єфремову через понад століття од вікопомної дати висловлювати на цю тему перші, евристичні, спостереження, та й мені, іще через сто літ, писати оцю статтю.

Адже навіть у наші дні аж ніяк не “очевидно для кожної людини”, що “мовна революція” (за тим же С. Єфремовим), яку вчинив І. Котляревський, попри своє величезне значення, захопила українців настільки, що українське питання стало асоціюватися насамперед із мовним питанням, літературоцентричність обов’язково – із мовоцентричністю, аж за оглушливим успіхом “Енеїди” недобачилось-недочулось, що сам її автор якраз *не* клав “межу високу посеред рівного шляху історичних подій”, що в його особі українська історія *не* “звертає з свого шляху” і *не* “починає якусь нову путь”, а *продовжує* попередню духову традицію. Аж В. Шевчук зі звичною для себе ентузіастичною пересадкою якимось назве “Енеїду” “вершинним явищем українського бароко”. Потім, щоправда, застановиться й відкоригує на “в системі літератури” [12, с. 649–669]...

Так чи так, візиткова для І. Котляревського бурлескно-травестійна манера виявляється генетично спорідненою із не менш візитковою для Сковороди ідеєю сродности, адже “Енеїда” – “розумний жарт” над не-сродністю, в якій живе імперське суспільство. Низьке тут займає високі щаблі суспільної ієрархії: моральні плебеї (інтригани, дряпички-хабарники, пияки, лайливі перекупки) рядяться у богів та патрицій, яких І. Котляревський “переодягає” відповідно до їхньої суті, опускає з неба на землю. “Немає нічого смішнішого, як розумний вигляд з порожнім нутром, і немає нічого веселішого, як смішне обличчя з прихованою дільністю [...]”. Не любі мені ця порожня зарозумілість та пишна пустеля, а лише те, де зверху нічого, а всередині – щось, зовні брехня, а всередині – істина” [6, т. 1, с. 157], – зізнається Г. Сковорода в передмові до “Байок харківських”, що з не меншою відповідністю може слугувати й передмовою до майбутньої “Енеїди”. Як і, приміром, сквородинська притча “Убогий Жайворонок” – своєрідною передмовою до “Наталки Полтавки”.

Опираючись на спостереження попередників (О. Русова, С. Єфремова, М. Грушевського, М. Плевака), Л. Ушкалов називає “Наталку Полтавку” “не чим іншим, як варіацією на тему “Убогого Жайворонка” Сковороди” [9, с. 171]. Поплавком тут слугує прізвище возного – *Тетерваковський*, котрий є безсумнівним спадкоємцем “однокореневого” *Тетервака* зі сквородинської притчі. Тетервак був глухим до

застережень Жайворонка і замалим не пропав у сітях світової марноти. Він уособлює загалом українців (“Бо ж усю Малоросію Великоросія називає тетерваками” [5, с. 244]), котрі досі не почули ранкової пісні Жайворонка (ім’я останнього Сабаш означає те саме, що й Варсава – син Сави, тобто це – Григорій Савич персоною власною). Іншими словами, Тетервак – антагоніст Жайворонка, антисковородинець, що, однак, не вадить Сковороді вірити у його переродження, давати йому шанс “возненавидіти глупість”. Цим шансом і скористається Тетерваковський. У вирішальний момент він “згадає”, що “от рожденія расположен к добрим ділам” і відпустить Наталку. Це потвердить немарність сподівань “Убогого Жайворонка” на оптимістичний сценарій розвитку “тетервацької” спільноти, а для нас, у цьому разі, – спадкоємність сквородинських ідей під пером І. Котляревського. Загалом же, творча спадщина любомудра виявляється експозицією до Твору цілого дошевченківського періоду, де зав’язкою – І. Котляревський, розвитком дії – котляревщина, Г. Квітка, М. Гоголь, романтики, а кульмінацією – геніальний Т. Шевченко.

Його творчість возносить на рівень нації, возводить у колективний вимір “і мертвих, і живих, і ненарождених” світоглядно-ментальні орієнтири, яким Г. Сковорода “учив як жив, а жив як учив” у вимірі індивідуальному, на рівні особистісному. Від сквородинського “Ключ до всього: пізнай себе” – до шевченківського “Все розберіть... та й спитайте / Тойді себе: що ми?..”; від сродної праці, в якій людина щаслива, згідно з Божим призначенням, – до призначення України жити в Законі Божому (“Закон Божий. Книги буття українського народу” – маніфест кирило-мефодіївців) і навчати цьому трибові буття інші народи; від сквородинця І. Котляревського – до натхненних Шевченком братчиків – від *Сковороди до Шевченка*. У таких координатах дошевченківський період вже відчитувався як Твір!

Свої спостереження над його магістральним сюжетом, чільною ідеєю, аксіологією, композицією, суб’єктом акції etc. я виклав у студії “Від Сковороди до Шевченка”. Вона виявилася планом-проспектом однойменної книги, яка, сподіваюся, невдовзі побачить світ. Оцей методологічний причинок нехай стане її анонсом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 1996.
2. Винниченко В. Краса і сила / Повісті та оповідання. Київ, 1989.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / Фотопередрук. Мюнхен, 1989.
4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ, 1992.
5. Сковорода Г. Найкраще. Львів, 2017.
6. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ, 1994.
7. Сміт Е. Д. Культурні основи нації: ієрархія, заповіт і республіка. Київ, 2010.
8. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ, 1976–1986.
9. Ушкалов Г. Есеї про українське бароко. Київ, 2006.
10. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. Харків, 2003.
11. Чопик Р. Переступний вік / Українське письменство на зламі ХІХ–ХХ ст. Львів–Івано-Франківськ, 1998.

12. Шевчук В. “Енеїда” Івана Котляревського в системі літератури українського бароко // Шевчук В. Муза Роксоланська. Київ, 2005.
13. Эрн В. Григорий Саввич Скворода. Жизнь и учение. Москва, 1912.

REFERENCES

1. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* (1996). Lviv.
2. Vynnychenko, V. (1989). *Krasa i syla: Povisti ta opovidannia*. Kyiv.
3. Iefremov, S. (1989). *Istoriia ukrainskoho pysmenstva / Fotoperedruk*. Miunkhen.
4. Zabuzhko, O. (1992). *Filosofiiia ukrainskoi ideii ta yevropeiskyi kontekst: frankivskiyi period*. Kyiv.
5. Skovoroda, H. (2017). *Naikrashche*. Lviv.
6. Skovoroda, H. (1994). *Tvory: u 2 t.* Kyiv.
7. Smit, E. D. (2010). *Kulturni osnovy natsii: iierarkhiia, zapovit i respublika*. Kyiv.
8. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv.
9. Ushkalov, H. (2006). *Esei pro ukrainske baroko*. Kyiv.
10. Chyzhevskiy, D. (2003). *Filosofiiia H. S. Skovorody*. Kharkiv.
11. Chopyk, R. (1998). *Perestupnyi vik: Ukrainske pysmenstvo na zlami XIX–XX st.* Lviv–Ivano-Frankivsk.
12. Shevchuk, V. (2005). “Eneida” Ivana Kotliarevskoho v systemi literatury ukrainskoho baroko. In: Shevchuk V. *Muza Roksolanska*. Kyiv.
13. Ern V. (1912). *Hryhoryi Savvykh Skovoroda. Zhyzn y uchenye*. Moskva.

Стаття надійшла до редколегії 25.05.2019

Прийнята до друку 01.06.2019

**BETWEEN FRANKO AND SKOVORODA:
CORDOCENTRIC COGNITION PRINCIPLES
OF THE PRE-SHEVCHENKO PERIOD
IN NEW UKRAINIAN LITERATURE**

Rostyslav CHOPYK

*Ivan Franko Lviv National University,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: r_chopyk@yahoo.com*

The author of the article explains his method of reception of all works of Ukrainian classic writers as a single text, which eventually led him to a similar reception of the pre-Shevchenko period of new Ukrainian literature. Traditionally, this period starts with I. Kotlyarevsky, but the author suggests starting it with G. Skovoroda, since the identification criterion of regarding it as a whole is Skovoroda’s “philosophy of the heart” – “cordocentrism”. D. Chyzhevsky called this philosophy a hallmark of the Ukrainian spiritual tradition, which “as it under a spell keeps returning to the Skovoroda tradition”. An additional confirmation of this is the outlook and creative heritage of I. Franko, in whose “ideal realism” the author traces the typological features of Skovoroda cordocentrism. According to the author, Franko,

unlike a dominant majority of writers, features a canvas of numerous interwoven elements of various, not infrequently mutually exclusive aesthetic, philosophical and political systems (idealism and materialism, nationalism and socialism, romanticism and positivism, symbolism and naturalism (realism) etc.). The fact that “following the time” (living in the actual cultural context) he still remained “a wholesome man” (did not lose his creative individuality) meant that there were some more profound “invisible” identification criteria. Author’s intention of Franko had a mental dimension, inasmuch creating a piece he combined the criteria of individual as well as national identity. Franko’s creative works appear to be an organic element of Ukrainian philosophical and cultural tradition of cordocentrism, philosophy of the heart.

Keywords: philosophy of the heart, cordocentrism, God’s spark, affinity, aesthetic system, identification criteria, ideal realism, Pre-Shevchenko period.

ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

Марта ДРОГОМИРЕЦЬКА

*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
кафедра українознавства,
вул. Шимзерів, 3а, Львів, Україна, 79010,
e-mail: spaco@ukr.net*

Досліджено тематичний, сюжетно-образний, жанровий і стильовий аспекти рецепції прози Івана Франка у творчості Агатангела Кримського. Хоча тематичний горизонт прози А. Кримського значно звужений, порівняно з Франковою прозою, зате доповнений новими, здебільшого морально-етичними, проблемами, а традиційні мотиви отримали модерністичне стильове забарвлення. У дебютній збірці “Повістки і ескізи” (1895) молодий письменник продовжив рух жанрової системи від реалістичної широкоформатної розповіді до фрагментарного імпресіоністичного письма, що був започаткований у прозі І. Франка. Для безпосереднього відтворення хвилювань людської душі А. Кримський вдавався до стильової манери “потіку свідомості”, яку вперше в українському письменстві успішно застосував його великий попередник. Після І. Франка А. Кримський став чи не єдиним прозаїком, який у літературі раннього модернізму довів до крайніх меж натуралістичне зображення фізіологічних мук і психічних страждань, що неодноразово зауважувала критика і не зважився повторити жоден його сучасник. Письменник-модерніст не акцентував почуття вини перед народом і морального обов’язку громадського служіння ціною самозречення. Його персонажі – свідомі індивідуалісти, котрі співчують простолюду, але вибирають свій власний шлях у житті, яким принесуть користь усій своїй поневоленій батьківщині. Творчість А. Кримського побудована переважно як діалог із Франковою традицією. І в цьому творчому діалозі молодий прозаїк, шукаючи власні шляхи, прокладав дорогу модерній прозі Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Миколи Хвильового.

Ключові слова: рецепція, проза, натуралізм, модерністичний бунт, жанр, композиція, “потік свідомості”.

Агатангела Кримського з Іваном Франком пов’язували, як відомо, тісні творчі і дружні стосунки. Розпочалися вони з того, що дев’ятнадцятирічний прозаїк-дебютант А. Кримський почав листуватися зі співредактором двотижневика “Народ” І. Франком і зацікавився його творчістю. В рецензії на Франкову збірку “В поті чола” (1890) молодий критик розмірковував над питаннями художності і тенденційності, підкресливши гуманістичний протест автора проти всякого гніту, як соціального, так і морального.

Вже сучасники помітили певну творчу залежність автора “Повісток і ескізів” від прози І. Франка. У рецензії на це дебютне видання А. Кримського, опублікованій на сторінках чернівецької газети “Буковина” в 1896 році, Теодот Галіп відзначив передовий ідейний зміст і майстерну форму збірки, провівши паралелі з прозовою книжкою І. Франка “В поті чола” [1].

Сучасні дослідники вивчали творчі стосунки обох митців [10], інтелектуальний струмінь у їхній прозі [2], критичну оцінку Франкової збірки в рецензії А. Кримського [9], а також генетичні зв’язки і типологічні перегуки [6].

У цій статті хочу порушити питання про І. Франка і А. Кримського як прозаїків-піонерів, котрі відкрили два літературні етапи в історії нашого письменства: реалістично-натуралістичний етап розпочав Іван Франко своєю збіркою “Борислав. Картини з життя підгірського народу” (Львів, 1877), а ранньомодерністичний етап – його молодший послідовник А. Кримський збіркою “Повістки і ескізи з українського життя” (Коломия, Львів, 1895).

Що успадкував від свого вчителя прозаїк-початківець А. Кримський і в яких напрямках шукав власних шляхів у мистецтві? Висловлю кілька спостережень над сферою тематики, сюжетно-образною, жанровою і стильовою системою.

По-перше, впадає в око, що на відміну від універсальних зацікавлень Франка-прозаїка, в автора “Повісток і ескізів...” значно вужчі тематичні горизонти і висвітлені вони в інакшому ідеологічному освітленні. У малій прозі І. Франка зображено представників різних суспільних верств – селян, робітників, інтелігенції, шляхти, притім авторські симпатії – на боці знедолених, беззахисних і скривджених.

Натомість герої А. Кримського – це, переважно, інтелігентні містяни, які провадять інтелектуальні дискусії на морально-етичні теми. Як спостеріг ще 1903 року Борис Грінченко, за винятком одного оповідання, зміст усіх інших творів збірки “Повістки і ескізи...” майже повністю присвячено зображенню життя освічених верств суспільства [3, с. 119].

На відміну від І. Франка, який зображував життя села зісередини – очима селянина, А. Кримський якщо й торкався цієї теми, то вивчав її разом зі своїми героями ззовні – як незнану сферу життя. В пародійному оповіданні “В народ!” зустріч із селянами стала катастрофічною для Павла Котовича, натхненного народницькими ідеалами. Герої А. Кримського – мішухи, які не знають селян і міського простолюдю. Це стосується не лише гротескних образів “народолюбців” Олеся Присташа (“Сирота Захарко”) і Павла Котовича (“В народ!”), а й позитивних персонажів – Петруся Химченка (“Перші дебюти...”), автора щоденника (“Psychopathia nationalis”), Андрія Лаговського (“Не порозумілися”). Петрусь (“Перші дебюти...”) придивляється до розваг містечкової молоді на ріці. Екзальтований автор щоденникових записів у “Psychopathia nationalis” розчаровується, зустрівшись у потязі зі заробітчанською молоддю, і духовно відроджується, спостерігаючи здаля за святкуванням Івана Купала.

Інтелігентних персонажів А. Кримського відділяє від простолюдю значна світоглядна дистанція. Вони вже не ідеалізують “народ”, а розмірковують над причинами його невігластва і моральних вад. Ось Андрій Лаговський жорстко аналізує психіку

затурканой наймички: “Ні, не ідіотка з неї, а попросту дикарка” [8, с. 317]. Причини він вбачає в патріархальному вихованні: “Очевидячки, вдома Текля товчеників з’їла чималенько, бо це вже в їх така педагогічна система: бив тебе батько, била мати, била, може, й старша сестра а вже що часто бив брат, дак це напевне!... Коли тобі вивидниться, Україно?... Коли?” [8, с. 314].

Водночас прозу А. Кримського не можна назвати урбаністичною в класичному розумінні, хоча його герої живуть в українських містах, містечках, а також у самісінькій імперській метрополії – Москві. Ознаки урбаністичні тут заступлено прикметами інтелектуальної та психологічної прози: герої розмірковують, сумніваються, дискутують, страждають від самотності і шукають споріднену душу.

У персонажів А. Кримського, на відміну від героїв народницької прози, немає почуття вини перед народом і морального обов’язку громадського служіння ціною самозречення. Його персонажі – свідомі індивідуалісти, котрі співчують простолюду, але вибирають свій власний шлях у житті, яким принесуть користь усій своїй поневоленій Батьківщині.

Молодіжна, жіноча і міжнаціональна тематика є спільною для І. Франка і А. Кримського, однак вона по-різному опрацьована в обох митців. Скажімо, І. Франко наголошував на фізичному знуванні дорослих над беззахисними юними героями, а його молодший сучасник – на моральних аспектах вікової дискримінації й віддавав перевагу “психологічним драмам” у душах юних героїв.

Так само жіноча тема трактована в І. Франка в соціальному плані, а в А. Кримського – в моральному. В оповіданнях “Маніпулянтка”, “Між добрими людьми” та інших творах І. Франка героїня постає в бездушному суспільстві як фізично слабша, матеріально незабезпечена і юридично безправна істота, яку підступні хижаки розглядають як легку здобич, засіб задоволення нищих пристрастей. В А. Кримського не все так однозначно. В його повістці “Та хто ж справді тут винен?!” Марійка, міщанка зі Звенигородки, оповідає про понівечене своє життя з ненависним чоловіком, десятицким Трохимом. Твір починається ідилічно, розгортається драматично і завершується очікуванням суду про розлучення та відсудження дому. Це історія взаємин між людьми, які зійшлися під впливом першого почуття, але так і не стали близькими, а непорозуміння між ними переросло в диявольський антагонізм. Тертя почалися через два тижні після шлюбу, а далі – сварки та бійки. Дітей вони не мали, однак спільні матеріальні інтереси ще утримували їх у певних рамках чотири роки, поки будували власну хату. А опісля колотнеча наростає, немов лавина, і набирає відверто злочинного характеру: Марійка тікає від чоловікових побоїв зі Звенигородки в Київ; Трохим привів додому коханку – бездомну сироту Мотрю; за скаргою Марійки Трохима на тиждень ув’язнено; Трохим помстився, спаливши хату Марійчиної матері...

На відміну від драми І. Франка “Украдене щастя” (1892, виставлена на сцені 1893, видрукувана в “Зорі” на початку 1894 року), в якій є розв’язка конфлікту, хоч і нема відповіді на питання “хто винен?”, повістку А. Кримського можна трактувати в екзистенціальному плані як трагікомічну параболу недосконалої людини й безцільності її бездуховного існування – люди, які мали б жити в сімейній злагоді, перетворюються на запеклих ворогів і нищать своє життя у взаємній помсті.

Зокрема, А. Кримський запровадив в українську літературу й нову проблематику: еміграція на Далекий Схід, нестерпна ностальгія, хворобливе самопочуття сучасника – бунтаря і водночас декадента. Основні прозові твори Агатангела Кримського – збірка “Повістки і ескізи з українського життя” (1895) і роман “Андрій Лаговський” (1905) – змалювали молоде покоління, для якого були характерні нонконформізм, протестні жести, настрої декадансу. Агатангел Кримський фактично першим порушив тривожну й болючу морально-етичну проблематику, яка згодом стала визначальною в модернізмі. Притім помітним є протистояння молодого письменника з попередниками: якщо у Анатолія Свидницького, Івана Нечуя-Левицького, Івана Франка міжпоколінневий конфлікт мав соціально- та побутово-психологічний характер, то у збірці “Повістки і ескізи” його висвітлено у формі загостреного морально-етичного парадоксу.

Услід за Максом Нордау, І. Франко [12, с. 120] вважав, що декаданс – це симптом хвороби сучасної цивілізації: він аналогічний неврозу і є виявом психофізіологічної патології авторів. Натомість А. Кримський започаткував тему неврозу як предмет поважного художнього зображення, а не висміювання: в його дебютній збірці панує стихія емоцій – вибухи переживань, нервові зриви, виплеск почуттів. Основний типаж А. Кримського становлять не неоромантична “надлюдина” і, тим більше, не народницький герой, навпаки – деякі риси цих художніх типів письменник потрактував іронічно. Його “герой” – розчарована, молода людина, слабка фізично, але духовно чутлива й тому часто зневірена. У збірці “Повістки і ескізи” вперше в українському письменстві різко прозвучав болючий мотив декадансу: “Я – продукт сучасної цивілізації, я дегенерат, я декадент, я людина з *fin de siècle*, я неврастенік...” [8, с. 26].

У зв’язку з невротичною темою А. Кримського Соломія Павличко в монографії “Дискурс модернізму в українській літературі” згадала поетичні збірки Івана Франка “Зів’яле листя” (1896), драму Лесі Українки “Блакитна троянда” (1896), твори О. Кобилянської, Г. Хоткевича, П. Карманського, М. Яцкова... Всі ті твори появились після “Повісток і ескізів...”.

Тамара Гундорова помічає в А. Кримського нігілізм і декаданс [4, с. 229], але як у збірці, так і в романі письменник окреслив позитивні перспективи відродження зневіреної людської душі. Це відродження відбувається через повернення до матері, до Батьківщини, до власного “я”.

Дуже часто герой А. Кримського йде до пізнання власної сутності через драматизований внутрішній монолог – розмову зі самим собою. У повістці “*Psychopathia nationalis*” в душі героя час від часу звучать суперечливі голоси – “голос” розуму і “голос” чуття, кожен з яких намагається привернути його на свій бік:

“Таки не можу перебутися без рефлексії!

– Це, що ти робиш, сміхота сміховинна! – зашепотів до мене якийсь голос.

– Дарма! Нехай собі і сміхота, дак за те щира.

– Це річ навіть ненормальна!

– Ненормальна? А нехай собі ненормальна!

– Це чиста хвороба, це *psychopathia nationalis*.

– Психопатія? Добре! Нехай і так! В усякім разі це дуже мила психопатія. Од такої

хороби я гоїтися не хочу та й не буду: бо я ще й радітиму, коли матиму право вважати себе за такого психопата. Ergo, vivat psychopathia nationalis!! Vivat!!” [8, с. 285].

До речі, прийом суперечки внутрішніх голосів у душі героя пізніше використовували Іван Франко (інтеріоризовані співрозмовники в оповіданні “Як Юра Шикманюк брів Черемош”, 1906), Микола Хвильовий (новела “Я (Романтика)”, 1924), Валерій Шевчук (повість “Життя та пригоди Віталія Волошинського...” з роману “Стежка в траві. Житомирська сага”, 1994).

У новаторській прозі І. Франка відбувалася міжжанрова дифузія (змішування жанрових елементів оповідання і повісті), внаслідок чого з’явилися повістки – цим терміном І. Франко означив свої твори “Оловець”, “Різуни”, “Гриць і панич” та інші. Є в І. Франка і ескіз – так він назвав оповідання “Цигани” (1882). Згідно з професором Іваном Денисюком, ескіз – це “чернетка, допоміжний начерк, нарис задуманої роботи, побіжна первісна зарисовка, але не так старанно виконана, як етюд. Ескізність – побіжність, сумарність, приблизність виконання цілого твору чи деталей” [5, с. 224].

Збірка А. Кримського “Повістки і ескізи...” продовжила цей рух жанрової системи від реалістичної широкоформатної розповіді до фрагментарного імпресіоністичного письма. До повістки тяжіють більші за обсягом твори А. Кримського (“Перші дебюти одного радикала”, “Psychopathia nationalis”, “Не порозуміються”), а також тексти із хронологічно розлогою фабулою (“Та хто ж справді тут винен?!”, “Виривки з мемуарів...”). Решта творів мають ознаки ескізу (образка, нарису чи шкіци) – їм притаманний сценічний спосіб побудови епізодів, в основі яких конфліктно напружені діалоги й монологи, перемежовані короткими авторськими нараціями, екскурсами в передісторію та коментарями.

Навіть роман “Андрій Лаговський” позбавлений чіткого подієвого сюжету і має фрагментарну будову: мляве курортне життя позбавлене пригод, основні події відбуваються у взаєминах між персонажами, відображених у чутливій душі головного героя.

Також А. Кримський-рецензент застерігав І. Франка від захоплення натуралістичними сценами і деталями, однак перейняв від свого вчителя прийом змішування натуралістичних і сентиментальних елементів. Після І. Франка А. Кримський став чи не єдиним прозаїком, який у літературі раннього модернізму довів до крайніх меж натуралістичне зображення фізіологічних мук і психічних страждань, що неодноразово зауважувала критика і не зважився повторити жоден його сучасник.

Йдучи слідами І. Франка, А. Кримський усував бар’єри між творчістю та дійсністю, яка є спільною для наратора і читача. Як І. Франко, він покликається на такі документальні реалії, як відомі політичні події, популярні часописи, його герої згадують навіть ім’я самого І. Франка: комічний персонаж оповідання “В народ!” марить написати “суспільно-психологічно-побутовий роман, що мав піднести ймення Котовичеве високо над усякими Мирними, Франками та Левицькими” [8, с. 216–217].

У свого часу неопублікованому літературному портреті “Д-р Іван Франко. Огляд його двадцятип’ятилітньої письменницької діяльності” А. Кримський, підсумовуючи досвід свого великого сучасника, писав: “Дуже важно, щоб твір був о д р а з у дуже

цікавим... Тим-то сучасні письменники, знаючи примхи і перебірчивість сучасного читача, силуються не нудити його ніякими описами спочатку, бо коли ті описи або сухі характеристики здаються авторові потрібними, то він любісінько могтиме вставити їх якось пізніше усередину, і там вони легко прочитаються, а в початок оповідання автори вводять такі елементи, які принадають читача, – наприклад, драматизм або що” [7, с. 511]. Відповідно А. Кримський часто розпочинав свої оповідання *ex abrupto* – відразу, без попереднього приготування – так, як це робив І. Франко. Скажімо, оповідання А. Кримського “Батьківське право” та “Історія однієї подорожі” розпочинаються жвавими побутовими сценками, які вже містять у собі конфлікт.

Хоча фабули в А. Кримського невігадливі – без пригодницьких, детективних, любовних чи містичних елементів, які так приваблюють читача у прозі І. Франка, однак молодий письменник вмів пов’язати їх з міжособистісними взаєминами, вилущивши з них зерна парадоксальних етичних ситуацій, дбав про швидкий розвиток психологічної акції, вибудовуючи майстерні сюжетні конструкції, які спроможні тримати увагу читача в напрузі до кінця твору.

Парадоксальному стилю підпорядковано метанаративний рівень твору. Як І. Франко, так і його послідовник А. Кримський не уникали суб’єктивності. У їхній прозі наратор часто оцінював подію своїм коментарем. Пізніше І. Франко зауважив, що наратор А. Кримського, перебуваючи в ролі спостерігача, який відстежує розвиток експерименту, “силкується бути якомога об’єктивним, правдивим, не втратити ані крихіточки тої правди, що стоїть у нього перед душею” [14, с. 188] й тому не лише коментує події та їхні рефлексії в душі персонажів, а й іронізує і співчуває, запитує і прогнозує.

Кут зору у збірці А. Кримського мінливий, рухомий, тобто події висвітлено з перспективи різних персонажів, на що звернув увагу І. Франко [11, с. 303].

Для безпосереднього відтворення хвилювань людської душі, нервових зривів, візій тощо якнайкраще надавалася стильова манера “потоків свідомості”, яку вперше успішно застосував І. Франко ще у своєму ранньому оповіданні “Ріпник” (1877) [5, с. 96–97]. Проте в І. Франка та його сучасників, зокрема А. Кримського, враження неправдоподібності виникає в той момент, коли збігається час нарації і час зображуваної події, адже неможливо емоційно бурхливо переживати подію і водночас передавати це переживання на письмі. Скажімо, в повісті “Виривки з мемуарів одного старого гріховода” А. Кримського гріховода уважно нотує свої рефлексії навіть коли впадає в істеріку, регочучи й ридуючи одночасно, кусаючи собі пальці і тремтячи. Й остаточно щоденниковий запис відходить від правди, коли починає описувати напад істеріки, синхронний із процесом записування: “Мені здається, що серце моє спиняється, я завмираю, в грудях схопило... Боже! Боже!!! Ісповідую Тобі, Господу Богу моєму і Творцу вся моя прегрішення... Змилуйся, добрий Боже! Змил...

А-у-у-у-у! Вий, проквілай, старий вовчище, клацай зубами, жери всіх очима!.. А-у-у-у-у-у!... Ах, знов наближається пароксизм гістеріки... Помилуй мя, Боже, по великій милости Твоїй... *Miserere mei, Deus...*” [8, с. 198].

Таке ж враження неправдоподібності виникає наприкінці новели І. Франка “Сойчине крило” (1905), де автор записок фіксує на письмі розмову зі слугою Івасем,

чи в оповіданні “Із записок недужого”, що його вперше опублікував М. Возняк у журналі “Культура” 1925 року і яке датується початком 1880-х років:

“Телень-телень-телень! Що се? Доктор? Ні, він о тій порі не приходить. Ах, бач, то сестра-законниця з “хлібом душі”. А за нею що се за драб в ліберії? Чи невже ж? Се льокай від її братів, той сам, що підслухував нашу розмову! Господи, що се має значитися? Чого я затремтів? Від чого такий мороз заворушився в серці і поплив жилами, мов пливучі ледники? [...]

Як громи валять! Трах-трах! Як земля дрижить! Рятуйтеся! Набігає хвиля! Потопа, потопа! Сини будущини, зв’язані з дочками минувшости, – загибель ваша! Не пощадить хвиля! І мене не мине! Серце вже залите, вже втопилося, мертве... До мозгу доходить. У, як холодно! Плюсь-плюсь! Як темно, яка бездонна пітьма. Пропасти, пропасти! Як порошина, безслідно, безпожиточно! О моя повість, моя повість!” [13, с. 210, 211].

Як бачимо, поширена в літературі XIX століття наративна форма записок ставала непродуктивною, коли треба було відтворити підсвідомі психічні стани, в яких неможливим є будь-яке записування. Тому М. Коцюбинський (новела “Невідомий”, 1907) та М. Хвильовий (“Я (Романтика)”, 1924; та ін. твори) перейшли до художнього відтворення не записаного, а безпосереднього внутрішнього мовлення.

Отже, хоча тематичний горизонт А. Кримського значно звужений, порівняно з Франковою прозою, зате доповнений новими темами, а традиційна проблематика висвітлена по-новому. Твори дебютної збірки “Повістки і ескізи...” побудовані переважно як діалог із Франковою традицією. І в цьому творчому діалозі молодий прозаїк, шукаючи власні шляхи, прокладав дорогу модерній прозі Михайла Коцюбинського, Володимира Винниченка, Миколи Хвильового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Галін Т.* Повістки і ескізи з українського життя А. Кримського // Буковина. 1896, 7 (19) липня. Ч. 77.
2. *Горблянський Ю.* Інтелектуалізм у художній прозі Івана Франка та Агатангела Кримського // Іван Франко: Дух, наука, думка, воля: Матер. Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 року). Львів, 2010. Т. 2. С. 688–694.
3. *Гринченко Б. А. Е.* Крымский как украинский писатель // Киевская Старина. 1903. Т. 80. Янв. С. 115–136.
4. *Гундорова Т.* Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. – Вид. друге, перероб. та доп. Київ: Критика, 2009. 448 с.
5. *Денисюк І.* Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів: Академічний Експрес, 1999. 280 с.
6. *Дрогомирецька М.* Етичні проблеми в малій прозі Івана Франка й Агатангела Кримського // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2014. Вип. 78. С. 179–186.
7. *Кримський А.* Д[окто]р Іван Франко. Огляд його двадцятип’ятилітньої письменницької діяльності // А. Ю. Кримський. Твори: у 5 т. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 2. С. 498–532.

8. *Кримський А.* Повістки і ескізи з українського життя / Видано під доглядом М. Павлика. Коломия, Львів: З друкарні М. Білоуса і В. Манецького, 1895. IV+334 с.
9. *Легкий М.* “В поті чола”: поетика, естетика, рецепція // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 58. С. 29–41.
10. *Франко З. А.* Кримський та І. Франко у взаємостосунках // Східний світ. 1993. № 1. С. 55–58.
11. *Франко І.* До А. Ю. Кримського, 4 листопада 1891 // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1896. Т. 49. С. 302–306.
12. *Франко І.* Доповіді Міріама // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 29. С. 116–121.
13. *Франко І.* Із записок недужого // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 15. С. 198–212.
14. *Франко І.* Наша поезія в 1901 році // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 33. С. 172–198.

REFERENCES

1. Halip, T. (1896). Povistky i eskizy z ukrainskoho zhytia A. Krymskoho. In: *Bukovyna, 7 (19) lyppnia, 77*.
2. Horblianskyi, Yu. (2010). Intelektualizm u khudozhnii prozi Ivana Franka ta Ahatanhela Krymskoho. In: *Ivan Franko: Dukh, nauka, dumka, volia: Mater. Mizhnar. nauk. konhresu, prysviachenoho 150-richchiu vid dnia narodzhennia Ivana Franka (Lviv, 27 veresnia – 1 zhovtnia 2006 roku)*. Lviv, t. 2, 688–694.
3. Hrynchenko, B. (1903). A. E. Krymskyi kak ukraynskiy pysatel. *Kyevskaia Staryna, t. 80. Yanv.*, 115–136.
4. Hundorova, T. (2009). *Projavlennia slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu: Postmoderna interpretatsiia*. Vyd. druhe, pererob. ta dop. Kyiv: Krytyka.
5. Denysiuk, I. (1999). *Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – poch. XX st.* Lviv: Akademichnyi Ekspres.
6. Drohomiretska, M. (2014). Etychni problemy v malii prozi Ivana Franka y Ahatanhela Krymskoho. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU imeni I. Franka, vyp. 78, 179–186.
7. Krymskyi, A. (1972). D[okto]r Ivan Franko. Ohliad yoho dvadtsiatyiatylnoi pysmennytskoi diialnosti. In: Krymskyi, A. Iu. *Tvory*: u 5 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 2, 498–532.
8. Krymskyi, A. (1895). *Povistky i eskizy z ukrainskoho zhyttia* / Vydano pid dohliadom M. Pavlyka. Kolomyia, Lviv: Z drukarni M. Bilousa i V. Manietskoho, IV+334 s.
9. Lehkyi, M. (2013). “V poti chola”: poetyka, estetyka, retseptsiia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, vyp. 58, 29–41.
10. Franko, Z. (1993). A. Krymskyi ta I. Franko u vziemostosunkakh. *Skhidnyi svit, № 1*, 55–58.
11. Franko, I. (1896). *Do A. Iu. Krymskoho, 4 lystopada 1891*. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 49, 302–306.
12. Franko, I. (1981). *Dopovidi Miriama*. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 29, 116–121.
13. Franko, I. (1978). *Iz zapysok neduzhoho*. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 15, 198–212.
14. Franko, I. (1982). *Nasha poeziia v 1901 rotsi*. In: Franko I. Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv: Naukova dumka, t. 33, 172–198.

**IVAN FRANKO'S PROSE
IN THE CREATIVE RECEPTION OF AHATANHEL KRYMSKYI****Marta DROHOMYRETS'KA**

*Danylo Halytsky Lviv National Medical University,
Department of Ukrainian Studies,
3a, Shimzeriv Str., Lviv, Ukraine, 79010,
e-mail: spaco@ukr.net*

The article investigates Ahatanhel Krymskyi's reception of the theme, plot, imagery, genre and style of Ivan Franko's prose. Although the thematic horizon of Krymskyi's prose is considerably narrower compared to Franko's prose, it is supplemented with new, mostly moral-ethical problems, and traditional motifs received a modernist stylistic coloring. In his debut collection "Tales and Sketches" (1895), the young writer sustained the transition of the genre system from a realistic widescreen narrative to a fragmentary impressionistic letter, which was initiated in Franko's prose. With the aim of direct reproduction of the agitation of human soul, Krymskyi resorted to the stylistic manner of the "stream of consciousness", which was successfully applied for the first time in Ukrainian belles lettres by his great predecessor. After Ivan Franko, Krymskyi was perhaps the only writer who, in the literature of early modernism, brought to the extreme the naturalistic representation of physiological torment and mental suffering, which was repeatedly appreciated by literary critics, and none of his contemporaries dared to repeat such a technique. The modernist writer did not accentuate the sense of guilt to the people and moral duty of public service at the cost of self-denial. His characters are conscious individualists who sympathize with the common people, but choose their own way in life in order to bring benefit to their enslaved homeland. Krymskyi's works were constructed mainly as a dialogue with Franko's tradition. Searching for his own paths in this creative dialogue, a young prose writer paved the way for modern prose by Mykhailo Kotsiubynskyi, Volodymyr Vynnychenko and Mykola Khvylovyi.

Keywords: reception, prose, naturalism, modernist rebellion, genre, composition, "stream of consciousness".

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ТИПИ ЛОКУСІВ МІСТА У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТОПОСУ

Дмитро БОКЛАХ

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
пл. Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська обл., Україна, 92703,
e-mail: mail@luguniv.edu.ua*

Автор статті наголошує, що місто – це мікрокосмічне відображення космічних структур, створене за планом і цілеспрямовано за координатами, у центрі якого розташований земний еквівалент точки небесного обертання. Топос міста становить органічну єдність предметно-атрибутивного урбаністичного світу із свідомістю людини. Для міста як соціального організму важливою є інтенсифікація буття городян з огляду на різні цивілізаційні, суспільно-історичні новації. У творах Т. Шевченка топос міста займає ключову просторінь знаків, символів, атрибутів урбаністичного способу буття героїв. Функціонування локусів у просторовому континуумі міста дає змогу розглянути творчість письменника в контексті української літературної урбаністики XIX століття та виділити ключові конфігурації створення топосу міста. У статті скрупульозно проаналізовано структуру, форму цивілізаційних типів локусів міста у творах Т. Шевченка у контексті урбаністичної площини буття людини. Виокремлено сакральні-духовні, оборонно-військові, соціально-історичні, культурно-мистецькі, світсько-розважальні, особистісно-приватні, соціально-побутові типи локусів топосу міста та докладно інтерпретовано семіотичні й символічні параметри їхнього художнього відтворення.

Локуси як виразники історії у творах письменника стають індикаторами цивілізаційних змін міського континууму. Цивілізаційний локус міста формує систему гуманітарних цінностей, традицій, атрибутивних символів, ментальності мешканців міста. Локуси стають певною сталою соціокультурною спільністю людей топосу міста, що зберігають свою своєрідність в історичних проєкціях часу. Цивілізаційні типи локусів займають домінуючий складник топосу міста у творах Т. Шевченка, натомість важливим аспектом у дослідженні простору міста творів автора є репрезентація символіки природних локусів міста в системі координат топосу як моделей одухотворення урбаністичного ландшафту.

Ключові слова: топос міста, локус міста, цивілізаційні типи локусів міста, поетика локусів міста, семіотика, символіка, проєкція, ментальність, урбаністичний спосіб буття.

Місто – це мікрокосмічне відображення космічних структур, створене за планом і цілеспрямовано за координатами, у центрі якого розташований земний еквівалент точки небесного обертання [2, с. 60]. Топос міста становить органічну єдність предметно-

атрибутивного урбаністичного світу зі свідомістю людини. У творах Т. Шевченка топос міста займає ключову просторинь знаків, символів, атрибутів урбаністичного способу буття героїв. Функціонування локусів у просторовому континуумі міста дає змогу розглянути творчість письменника в контексті української літературної урбаністики XIX століття та виділити ключові конфігурації створення топосу міста.

Образи, мотиви міста у творчості Т. Шевченка неодноразово ставали предметом досліджень Ю. Барабаша, О. Бороня, Ю. Вавжинської, М. Жулинського, О. Забужко, М. Кодака, В. Фоменко, О. Хоменка на рівні виокремлення урбаністичної проблематики, особливостей художнього відтворення урбаністичного простору, специфіки взаємодії автора-митця й міського середовища тощо. В. Левицький досліджує параметри міста у творчості Т. Шевченка на рівні структурного розкриття самостійних компонентів міського тексту (знаків, образів міста). Дослідник з'ясовує аксіологічні, іконічні та міфопоетологічні домінанти, притаманні письменницькому осмисленню локусів. Однак характеристика семіотичної природи цивілізаційних типів локусів міста як складників топосу залишається малодослідженим аспектом у шевченкознавчому дискурсі, що й зумовлює актуальність статті. Поза увагою також залишається докладна інтерпретація символіки локусів, що істотно впливає на тлумачення поетики урбанізму в творчості Т. Шевченка

Метою статті є класифікація локусів міста творів Т. Шевченка як просторових універсумів буття людини в урбаністичному середовищі, а також докладна інтерпретація поетики їхніх семіотичних і символічних параметрів.

Для міста як соціального організму важливою є інтенсифікація буття городян з огляду на різні цивілізаційні, суспільно-історичні новації. Цивілізація, міський соціум – усі вони “... в підсумку припускають глибоке і свідоме бажання кожного рахуватися з іншими. Цивілізація – це перш за все воля до співіснування людей” [9, с. 73], а місто – не житло людей, а якась психічна істота, з настільки ж тривалим і багатим минулим, в якій ніщо раз не виникле не зникає без видимого сліду, в якій початкові фази розвитку продовжують існувати поряд з останніми [10, с. 157]. Топос міста – це одиниця простору, яка презентує відношення його ландшафтних складників у живій і динамічній системі, що дає змогу письменникам відтворювати міський топос деталізовано. Під локусом розуміється будь-який уведений у художній текст автором простір, що має видимо/умовно окреслені межі території (вулиця, будинок, театр, кабінет, кімната, сад, парк, ганок тощо). Рецепт локусу створюється завдяки суб'єктивному баченню героєм (ліричним суб'єктом) конкретного місця в часовій ретроспекції з відсиланнями до буттєвого досвіду, пам'яті. Із організації іманентної структури локусів вибудовується топос міста, який відображає середовище міста як унікальний організм.

Художні типи цивілізаційних локусів топосу міста у творах Т. Шевченка варто класифікувати за семантико-смісловим принципом. З огляду на це виділяємо такі локуси: 1) сакральньо-духовні; 2) оборонно-військові; 3) соціально-історичні; 4) культурно-мистецькі; 5) світсько-розважальні; 6) особисто-приватні; 7) соціально-побутові.

Сакральньо-духовні локуси презентують місця дії героїв у просторі особливої святості, що надає відтінок духовності на весь просторовий континуум топосу міста

загалом. Сакральнo-духовні локуси окреслюють чуттєве сприйняття святості, несуть ідейне й емоційне навантаження простору. У поемі “Гайдамаки” вінчання Яреми Галайди та Оксани відбувається в локусі церкви: “У церкві співали: / Ісаїя, ликуй! Вранці / Ярему вінчали...” [11, с. 179]. Церква – локус, що уособлює специфічну атмосферу сакрального відчуття вінчання, де доля єднає двох закоханих, а тому цей простір протиставлено профанному буттю. На локус церкви натрапляємо в континуумі замкненого топосу Орської фортеці повісті “Близнець”: “белое пятнышко – это была небольшая каменная церковь на горе” [14, с. 90]. Локус церкви на горі – чи не єдиний натяк на присутню духовність у замкненому просторі фортеці. Зрештою, відразу відчутне сприйняття кольору героєм: білий – холодний колір, колір пустоти. У поезії “Кума моя і я...” виділяємо семантичний локус Петропавлівського собору, який має виразне семіотичне й символічне значення: “Ходімо, куме, в піраміду, / Засвітим світоч” [12, с. 371]. Герої хочуть потрапити в собор, аби віднайти там джерело істини, правди, повноти особистісного буття, отримати надію на просвітлення тощо. Охоронцем простору храму стає “чепурненький жрець Ізиди”, себто православний священик. Топос Єрусалима в поемі “Марія” містить сакральний локус синагоги як неповторного місця концептуалізації духовної віри християнства. Сцена пошуку Марією дитини, яка відповідає біблійній легенді, демонструє, що Месія покликаний нести людству Слово правди, і тому не випадково, що ця подія відбувається в локусі храму: “Де ділося. У синагогу / Зайшла благать благого Бога, / Щоб син її найшовсь. Аж глядь, / Межи раввінами дитина, / Її хлоп’яточко, сидить / І навчає, неповинне, / Як в світі жить, людей любить, / За правду стать! за правду згинуть! / Без правди горе! – Горе вам, / Учителі-архієреї!” [12, с. 325]. Синагога – земний храм, що сприймається як образ храму небесного [6, с. 458]. Варто зазначити, що в устах Месії знаходить вияв категорія правди в есхатологічному світі міста. Душа Месії сакралізована з огляду на своє єство, наближене до Бога як перша сутність [8, с. 405]. Локус синагоги презентує початок місіонерської діяльності Месії серед іудейського народу. Топос Петербурга в повісті “Музикант” оприявлений простором життя молодого музиканта Тараса. Локус Казанського собору символізує духовну сферу буття мешканців міста. Попри світське життя Тараса у столичному топосі, він знаходить час для релігії і повноти духовного буття: “В воскресеньє был я на соборном проклятии в Казанском соборе” [13, с. 218]. Казанський собор – локус релігійної свідомості героя, що конкретизує ідею присутності святого духу. Оповідач у повісті “Близнець”, відтворюючи сакральнo-духовний символ України, Києво-Печерську лавру, впевнений у тому, що цей локус є втіленням душі Києва, його досконалого ландшафту: “Кто, посещая Киево-Печерскую лавру, не отдыхал на типографском крыльце, про того можно сказать, что был в Киеве и не видал киевской колокольни” [14, с. 110]. Locus amoenus міста – типографський ганок – неповторне місце концептуалізації матеріальних та духовних, цивілізаційних і природних начал городянина, місце душевної рівноваги й повноти екзистенції буття.

Оборонно-військові локуси, по-перше, утворюють замкнений простір душі людини та реалізації її особистих потреб, по-друге, зосереджують простір захисту людини від лихих сил і за семантикою тісно пов’язані зі соціально-історичними локусами.

Савагій, герой повісті “Близнецы”, наближаючись до Орської фортеці, спостерігає за її просторовим наповненням: “а красно-бурая лента – это были крыши казенных зданий, как-то: казарм, цейхгаузов” [14, с. 90]. У проекції бачимо локуси атрибутивного військового світу, які уподібнюються до червоно-бурої стрічки. Ці локуси бережуть й утримують у собі холодний, задушливий простір топосу фортеці. Одноманітні будівлі, казарми й цейхгаузи утворюють простір воячини, муштри, що гнітюче впливає на людину та робить її життя знеособленим, морально пригніченим. Казарми часів життя Т. Шевченка відзначалися буденною тісністю, отже, з натуралістичними подробицями Савагій у листі до названих батьків не зображує “...нечистоты и смрада, возмущающих душу и вечно сущих во всех казармах” [14, с. 91]. Простір локусу казарми стає замкненим простором заборон і нечистот. Переспів “Плач Ярославни” ретранслює події, які відбуваються на полі битви русичів, крізь точковий топос Путивля, а у просторі міста видніється локус валу та міської брами: “I квилить, плаче Ярославна / В Путивлі рано на валу” [12, с. 342]; “I плаче, плаче Ярославна / В Путивлі на валу на брамі” [12, с. 343]. Вал та брама уособлюють простір захисту міста, оскільки весь континуум твору позначений військовим антуражем невеликого бою князя Ігоря. Зазначені локуси в переспіві несуть драматичні інквєтиви, бо саме вони стають місцями емотивних переживань Ярославни, де вона закликає природні стихії допомогти дружині князя на полі бою.

Соціально-історичні локуси презентують суспільний і архітектурний колорит певної доби, стаючи увиразниками історіософського бачення подій. Ці локуси пов’язані з віддзеркаленням певних суспільно-політичних заворушень, які відбувалися в просторовому континуумі міста. У повісті “Близнецы” наратор окреслює своєрідну мапу історії Переяслава крізь сакральні локуси, зокрема Вознесенського храму: “Это соборный храм прекрасной, грациозной, полуорококо, полувизантийской архитектуры, воздвигнутый знаменитым анафемой Иваном Мазепой” [14, с. 17]. Іншим об’єктом уваги оповідача є відома історична пам’ятка – Успенська церква, на місці якої стояла церква Пресвятої Богородиці, де 1654 року Б. Хмельницький давав присягу московському вельможі: “церковь, прославленная в 1654 году принятием присяги на верность московскому царю Алексею Михайловичу гетманом Зиновием Богданом Хмельником” [14, с. 17]. Отже, Успенська церква топосу Переяслава стає нагадуванням про необдуманний вчинок гетьмана. Зазначені локуси є духовно-мистецькими та історичними екфразисами зодчества, свідками історичних подій та, головне, уособленням глибокої духовності мешканців міста. На локуси Двірцевої набережної Петербурга натрапляємо в поезії “Якось-то йдучи уночі...”. У центрі твору – локуси Зимового палацу та інші палати членів царської родини, що порушують духовну чистоту людини, опоганюючи справедливість, моральність; це гетеротрофні локуси, що поглинають людську сутність, віру в святе: “То не стояло б над Невою / Оцх осквернених палат!” [12, с. 367]. Невські ворота оприявлені як нагадування про бранців Петропавлівської фортеці, бо саме крізь ворота виводили в’язнів до страти чи на заслання: “I не бачу, / Що з того боку, мов із ями, / Очима лупа кошена. / А то два ліхтаря горять / Коло апостольської брами” [12, с. 367]. Локус воріт у свідомості

ліричного героя окреслює простір духовної порожнечі, невизначеності. У поемі “Сон” (“У всякого своя доля...”) натрапляємо на дію в локусі Зимового палацу, оприявлену світським буттям царського подружжя, яке різниться від життя пересічних людей у місті своїми веселощами, пустощами: “Цар цвенькає; / А диво-цариця, / Мов та чапля меж птахами, / Скаче, бадьориться” [11, с. 273]. Локус Віленського університету як виразника вільнолюбних поглядів литовського народу репрезентує поезія “У Вільні, городі преславнім”: “Ще був тойді... От як на те / Не вбгаю в віршу цього слова... / Тойді здоровий-прездоровий / Зробили з його лазарет” [12, с. 162]. Бачимо гротескну форму відтворення локусу міста – університету й порівняння його з “лазаретом”. Віленський університет 1829 року не був закритою корпорацією, а відображав тогочасне громадське й культурне життя вже неіснуючого Великого князівства Литовського [4, с. 109]. Закриття Віленського університету відбулося 1 травня 1832 року. Це було політичним актом, безпосередньою реакцією царату на участь студентів у польському повстанні 1830–1831 років, і тому цю тему в Шевченковій поезії кінця 1848 року не можна розглядати окремо від настроїв, викликаних низкою революцій, що того ж року прокотилися Європою [7, с. 308]. Згодом у приміщенні університету створили Медико-хірургічну академію, яку 1842 року було переведено як медичний факультет до новоствореного в Києві університету св. Володимира. Лише 1919 року головний литовський університет відновив свою роботу. Локус Віленського університету символізує прагнення литовського народу до свободи й незалежності від російського патронату, це локус драматичних історичних заворушень і можливих прогресивних змін. У дійсності з університету “бакалярів розігнали” не за те, що вони не знімали шапки, а за те, що вони “знімали” голови: за участь у повстанні 1830–1831 років [7, с. 307]: “А бакалярів розігнали / За те, що шапки не ламали / У Острій брамі” [12, с. 162]. Остра брама – міська брама у Вільно з надбрамною каплицею із іконою Богоматері, перед якою перехожі, заходячи туди, мусили знімати шапки. Локус брами уособлює захищеність простору міста, це одночасно і сакральний локус, оскільки містить категорію “святості”. У повісті “Художник” юному майстру пензля, мешканцю столичної метрополії, особливо подобалось, “когда Нева спокойна и, как гигантское зеркало, отражает в себе со всеми подробностями величественный портик Румянцевского музея, угол сената и красные занавеси в доме графини Лаваль” [14, с. 121]. Ріг сенату у відтворюваній картині для Т. Шевченка є локусом Сенатської площі та згадкою про 14 грудня 1825 року і про декабристів, з якими він був близький за духом. Цей локус ретранслює історіософські основи авторового бачення реальних подій, що відбувалися в Петербурзі. Локус Сенату як виразник псевдоправ людини в поемі “Сон” (“У всякого своя доля...”) постає місцем “пустої” бюрократії топосу Петербурга. Головно, Сенат – локус, де зосереджено апогей суцільного чиновництва, яке є гетеротрофом простолюду, не маючи віри у святе, рідне й сокровенне: “От і братія сипнула / У сенат писати, / Та підписувать, та драти / І з батька і брата” [11, с. 277]. Ліричний герой поеми бачить Петропавлівську фортецю та собор із площини землі через річку: “По тім боці / Твердиня й дзвіниця, / Мов та швайка загострена, / Аж чудно дивиться” [11, с. 274]. Як відомо, фортецю було побудовано як захисне спорудження від ймовірного нападу шведів за часів Петра I. Отже, це

локус, що мав значення місця-оборонця простору міста, проте одночасно – це локус в'язниці, замкненого простору, що руйнує людську особистість. Собор стає символом глибокої духовної порожнечі, очевидно, він є головним секуляризованим і профаним локусом у ракурсі топосу Петербурга загалом. Петропавлівська фортеця є уособленням Петербурга, вона символізує замкнений простір душі. Функції Петропавлівського собору як основи духовності міста у Т. Шевченка відсутні, це не Києво-Печерська лавра, представлена в повісті “Близнець”. На особливу увагу заслуговує локус пам'ятника Петру І: “От я повертаюсь – / Аж кінь летить, копитами / Склею розбиває! / А на коні сидить охляп” [11, с. 274]. Локус мідного вершника відтворено в динаміці, але він втілює саркастичний ідеал правителя з нищими вчинками та культом вояччини, псевдодуховності, псевдодосконалості.

Культурно-мистецькі локуси формують простір особливої чуттєвості до рецепції гуманітарних надбань людства. Мистецтво і культура утворюють аксіологічний простір, який стає сприятливою сферою для всебічних поглядів, запитів і потреб героїв. Академія мистецтв (повість “Художник”) стає локусом-хронотопом, де реалізується талант юного майстра пензля і здійснюється його заповітне бажання у просторі Петербурга – отримання звання “некласний (вільний) художник”: “Так или почти так совершился этот душу потрясающий экзамен. И все то, что я вам написал теперь, это только темный силуэт с живой природы, слабая тень настоящего происшествия. Его ничем нельзя выразить...” [14, с. 177]. Локусом мистецького та приватного життя в просторовому ракурсі локусу-хронотопу Академії мистецтв варто назвати кабінет-майстерню К. Брюллова, де всі штори та шпалери оздоблені червоним кольором, а на стінах висіла східна зброя, тому й весь колорит кабінету реалізує простір класичного оформлення: “Красная комната... сквозь прозрачные красные занавеси освещенная солнцем... поразила” [14, с. 132]. Герой-оповідач захоплюється відвідинами культурних місць Петербурга, зокрема локусом Ермітажу: “Нередко случалось мне бывать в Эрмитаже вместе с Брюлловым. Это были блестящие лекции теории живописи” [14, с. 129]. Локус Ермітажу як модус омріяного мистецтва пензля поєднує в собі дію в просторі культурного дозвілля та навчання одночасно. Особливого значення набуває локус Великого театру, презентуючи собою низку зорово-слухових образів відтворення місця дії: “Сияющий зал быстро наполнялся замаскированной публикой, музыка гремела, и в шуме общего говора визжали маленькие капуцины” [14, с. 161]. Великий театр – культурологічний локус повноти мистецького дозвілля для юного майстра пензля. Тарас, герой повісті “Музыкант”, у захваті від ораторії Гайдна “Створення світу”, майстерно виконаної у локусі Великого театру. Герой наголошує на своїх враженнях: “Это истинное сотворение мира” [13, с. 219]. Молодий музикант регулярно відвідує Великий театр, потрапляючи на концерти відомих митців Ф. Ліста та Ф. Серве, а тому тримає руку на пульсі “музичних” новацій у місті. Локус театру стає головним модусом мистецького розвитку героя у столичному топосі.

Світсько-розважальні локуси зосереджують приватний простір відпочинку людини. Після творчої роботи герої повісті “Художник” відвідують кав'ярню мадам Юргенс на Третій лінії: “Карл Великий любил изредка посетить досужую мадам Юргенс.

... Ему нравилось... наше разнохарактерное общество” [14, с. 139]. Локус кав'ярні мадам Юргенс уособлює простір розваг творчої інтелігенції в топосі Петербурга. Тарас (повість “Музыкант”) організовує музичні виступи в німецькому трактирі Петербурга на Крестовському острові: “мы стали получать заказы через содержателя трактира на вечеринки, на свадьбы...” [13, с. 218]. Місто дає можливість для розвитку та заробітку талановитої молоді в соціально-побутовому просторі буття. Трактир – локус розваг, профанний модус взаємодії людини і міста.

Особисто-приватні локуси вміщують щоденний простір буття індивіда та зосереджують його розуміння сутнісних проблем долі. Ці локуси стають замкненими структурами психологічного відчуття героєм “свого” простору існування. Поезія “У Вільні, городі преславнім” репрезентує локус хати: “А жид старий / Ніби теє знає – / Дочку свою одиночу / В хаті замикає” [12, с. 163]. Локус хати (будинку) – замкнений локус буття молоді жидівочки з обмеженим простором звичаєвості, усталеності, суворої патріархальної ієрархії. Така життєва перспектива є небезпечною й нетривалою, адже “буття городянина рухається по колу і окреслюється у звичних маршрутах, вулицях, будинках і буденних пейзажах, але й так само може здаватися абсолютно хаотичним і непослідовним” [5, с. 108]. У повісті “Близнецы” локус житла (квартири) відтворено з особливою відразою Саватія, який навіть не може повноцінно відчувати себе в ньому людиною: “Да еще вонючая татарская лачуга, отведенная мне в виде квартиры, окончательно разогнала мой сон” [14, с. 90]. Натомість молодий художник з однойменної повісті страшенно боявся самотності в домашньому просторі квартири: “не хотелось ехать к себе на квартиру: я боялся пустоты, которая меня поразит дома” [14, с. 163]. Простір квартири стає нестерпно порожнім для активного й дієвого героя-митця, душа якого резонує до простору міста, зокрема до Академії мистецтв. Окрім того, помітним стає мотив закоханості героя-художника у свою ученицю Пашу в ракурсі локусу петербурзької квартири: натрапляємо на локальну дію в помешканні з деталізацією просторових відношень: “И, как настоящего ребенка, я посадил ее (Пашу. – Д. Б.) за азбучку. По вечерам она твердит склады, а я что-нибудь черчу или с нее же портрет рисую” [14, с. 181]. Докладна дія в темпоральному вимірі локусу презентована навчанням учениці та змалюванням її як натурниці в образі Весталки. З цього приводу оповідач говорить: “Любовь есть животворящий огонь в душе человека” [14, с. 197], проте кохання у творі має трагічне забарвлення, адже воно стає причиною передчасної смерті героя. Локус квартири стає простором, що уособлює побутовий плін життя, творчий порив, інтимні почуття людини. Петербург поеми “Сон” (“У всякого своя доля...”) пристосований лише як топос для життя владної верхівки за відсутності духовної сфери: “Церкви, та палати, / Та пани пузаті, / І ні однісінької хати” [11, с. 271]. Хата – віддалений від світу міста рустикальний локус повноти трансцендентного буття українського народу, який протиставлено імперському антигуманному і псевдодуховному простору міста крізь локуси нескінченних палат, церков. Локус кімнати для музики Тараса з повісті “Музыкант” виступає неодмінним складником особистісного простору життя разом із побутовими клопотами романтика: “Лакейская же моя обязанность была невелика. Уберу поутру комнаты, да и марш на

цельй день, куда глаза глядят” [13, с. 211]. Автор уникає детального опису цієї кімнати, проте саме тут розпочинається новий етап життя героя у місті [1, с. 482]. Кімната стає локусом, який відмежує душу героя від нескінченних можливостей цивілізаційного топосу міста.

Соціально-побутові локуси відтворюють профанний світ життя героїв у координатах топосу міста, зосереджуючись на буденних проблемах буття. Так, на відображення профанного світу міста натрапляємо в поемі “Марія”, де художньо змодельовано локус ярмарку: “Та взявши відер, кандійок, / І батько, й мати, і воно / Пішли на ярмарок у самий / Самісінький Єрусалим” [12, с. 325]. Локус ярмарку містить узвичаєний простір життя людини з виразними акцентом українськості та часовою віхою історії. У поезії “У Вільні, городі преславнім” побіжно відтворено те, що в місті часів Т. Шевченка існували серії крамниць, розташованих підряд, одна коло одної [7, с. 311]. Але рецепція цих локусів іде винятково крізь рецепцію ліричного героя, який оповідає про батька жидівочки, що замикає в хаті свою доньку: “Як іде до лавок вранці” [12, с. 163]. Локус крамниць “осучаснений” у часовій ретроспекції. Крамниці символізують простір достатку старого жида. Локус лікарні св. Марії Магдалини (повість “Художник”) презентовано докладно в часі, натомість у просторі він детально не паспортизований. Після занедужання юного художника герой-оповідач “...в тот же вечер отвез своего бедного ученика в больницу св. Марии Магдалины, что у Тючкова мосту” [14, с. 140–141]. Лікарню як останнє пристанище людини на земному світі відображено наприкінці твору, коли оповідач приходить до свого вже божевільного майстра пензля: “взял извозчика и отправился в больницу Всех скорбящих” [14, с. 206]. Петербург у повісті “Художник” відразу конструюється як місто “втрати” здоров’я, рівноваги крізь локус Петропавлівської лікарні, оскільки Тарас, приїхавши до столиці, раптово занеджує: “После того дня, в который я узнал, что Михайло Иванович за границей, я заболел – сначала лихорадкою, а потом горячкою, и месяц спустя я увидел или сознавал себя в Петровской больнице, что на Петербургской стороне” [13, с. 211]. Отже, з одного боку, локус лікарні в текстах повістей – місце надії на поступове одужання, а з іншого – місце, що стає останнім притулком згасаючого життя людини. У другій частині поезії “У Вільні, городі преславнім” показано душевні переживання, внутрішній світ героїв у всій його суперечності крізь дію в локусі міської вулиці: “Тільки заходилась / Та сплела й собі такую / І вночі спустилась / До студента на улицу” [12, с. 163]. Вулиця оприявлює нестерпне бажання юної жидівочки зустрітись із юнаком та стає місцем “недовгого” єднання сердець. Із простору двору постає небезпека, яка виринає несподівано, підкреслюючи драматичність сюжету твору: “А жид ізнадвору, / Мов скажений, вибігає / З сокирою! Горе!” [12, с. 163]. Двір стає локусом трагічної смерті закоханого юнака. На негативну конотацію локусу столичних вулиць натрапляємо в поемі “Сон” (“У всякого своя доля...”): “а дрібнота / Уже за порогом / Як кинеться по улицах, / Та й давай місити / Недобитків православних, / А ті голосити, / Та верещать; та як ревнуть: / “Гуля наш батюшка, гуля! / Ура!.. ура!.. ура! а-а-а...” [11, с. 273]. На думку П. Гольдіна, локус вулиці ширший за вулицю як таку: він уміщує двори й територію, що їх оточує [3, с. 68]. У локусах вулиць Петербурга, які закономірно відтворюють

широку мапу простору, спостерігаємо виняткове зображення профанного світу міста. “Православні недобитки” – люди, які втратили почуття власної гідності та готові на будь-які жертви, аби догодити деспотизму імперського вельможі та його свиті. Вулиці Єрусалима в поемі “Марія” – локуси віддзеркалення хресного шляху Месії як пророка Слова Божого: “Із города. Його любили / Святиє діточки. Слідком / За ним по улиця[x] ходили” [12, с. 327]. Першою зупинкою Саватія Сокири (повість “Близнець”) в Орській фортеці стає канцелярія – локус, що уособлює місце, де сходиться весь документообіг справ замкнутого простору: “В канцелярии у писаря спросил я, нет ли в их баталионе недавно присланного рядового Зосима Сокирина” [14, с. 91]. Топос Орської фортеці зосереджує у собі локус двору як безбарвного простору й позбавленого будь-якого взаємопроникного антропоцентризму: “вот что оживляло первый план этой сонной картины: толпа клейменных колодников, исправлявших дорогу для приезда корпусного командира, а ближе к казармам на площади маршировали солдаты” [14, с. 90]. Отже, героями, що оживляли простір двору міста-фортеці, стали звичайнісінькі бранці-в’язні, які лагодили дорогу для важливої персони, та солдати, котрі зображені в динаміці. Смоленський цвинтар як соціально-побутовий локус стає останнім пристановищем трагічної долі акторки Марії Тарасевич (повість “Близнець”), яку нахабно звабив пан-власник і яка залишилася вкрай хворою в лікарні. Про це ми дізнаємось з розповіді її самої, а дію поховання описує музикант Тарас: “И мы вынесли ее на Смоленское кладбище. А после панихиды пропели “Со святыми упокой” да бросили земли по горсти в ее вечное жилище” [13, с. 218]. Смоленський цвинтар стає локусом ритуальної поведінки людей, який відображено в ракурсі жалоби та сакральної музики. Натомість повість “Художник” оприявлює картину змалювання героєм-митцем пейзажу природи крізь локус кладовища, який позбавлений ритуальної основи та уособлює простір реалізації мистецького таланту: “В продолжение лета постоянно занимался в классах и рано по утрам ходил с Йохимом на Смоленское кладбище лопухи и деревья рисовать” [14, с. 165].

Отже, досліджувані цивілізаційні локуси творів Т. Шевченка репрезентують певну історичну епоху, де архітектура пройнята людським еством. Сакрально-духовні локуси окреслюють повноту духовної сфери буття городян, оборонно-військові презентують маркери захисту та замкнутості простору людини, соціально-історичні локуси віддзеркалюють історичні інтенції епохи, культурно-мистецькі ретранслюють форми суспільної і творчої свідомості городян, світсько-розважальні складають секуляризований та дозвільний модус мешканців міста, особисто-приватні стають специфічними місцями духовної рівноваги людини та її інтимних переживань у мегавеликому просторі міста, соціально-побутові зосереджують буденне життя й повсякденні клопоти городян та їхню ритуальну поведінку.

Локуси як виразники історії у творах письменника стають індикаторами цивілізаційних змін міського континууму. Цивілізаційні локуси стають закономірною і звичною формою буття мешканців міст, наділених розумом і духом. Досліджувані локуси у творах Т. Шевченка стають мікрокультурними елементами архітектури, зосереджуючи повноту і єдність духовних і матеріальних досягнень людства. Архітектурні локуси

презентують рівень розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку історичної епохи загалом у творах письменника. Локус як складник топосу міста утворює собою цілісне архітектурне й соціально-історичне утворення, що локалізоване в просторі й часі міського континууму, стаючи невід'ємним атрибутом особливості способу буття людства в історичному часі розвитку міської географії. Локус міської цивілізації – замкнутий громадський організм, що окреслює індивідуальну долю людини в координатах самого міста, впливаючи, згідно з тезою О. Шпенглера, на розвиток всесвітньої історії. Картографія світу міста – це низка локусів (географія архітектурних атрибутів), що становлять самодостатній і унікальний суспільний організм. Культурні інтенції локусів міста пов'язані з метафізикою цивілізації, що утворює розуміння сутнісних істин побудови природи і Всесвіту та місця в них городянина. Цивілізаційний локус міста формує систему гуманітарних цінностей, традицій, атрибутивних символів, ментальності мешканців міста. Локуси стають певною сталою соціокультурною спільністю людей топосу міста, що зберігають свою своєрідність в історичних проєкціях часу.

Цивілізаційні типи локусів займають домінуючий складник топосу міста у творах Т. Шевченка, натомість важливим аспектом у дослідженні простору міста творів автора є репрезентація символіки природних локусів міста в системі координат топосу як моделей одухотворення урбаністичного ландшафту, що стане предметом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бібік В. Б.* Локус кімнати як складова хронотопної структури роману В. Підмогильного // Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. Лінгвістика і літературознавство. 2010. Вип. XXIII. Ч. 2. С. 478–486.
2. *Бидерманн Г.* Энциклопедия символов / пер. с нем., общ. ред. и предисл. И.С. Свенцицкой. Москва: Республика, 1996. 335 с.
3. *Гольдин П.* Топонимика, локус и топос малых улиц в парадигме семиотики // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Сер. Вопросы теории и практики. 2012. Вып. 11. Ч. 2. С. 66–69.
4. *Жадько В., Лопата Р.* Шевченків Вільно. Київ: Експрес-поліграф, 2012. 255 с.
5. *Карповець М. В.* Місто як світ людського буття: філософсько-антропологічний аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. Київ, 2013. 224 с.
6. *Кирло Х.* Словарь символов. 1000 статей о важнейших понятиях религии, литературы, архитектуры, истории / пер. с англ. Ф.С. Капицы, Т.Н. Колядич. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2010. 525 с.
7. *Непокупний А. П.* Балтійські зорі Тараса: Художньо-документальне есе // У Вільні, городі преславнім: художньо-документальний диптих. Київ: Дніпро, 1989. С. 151–343.
8. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Науч.-ред. совет: предс. В. С. Степин. Москва: Мысль, 2010. Т. 3. 692 с.
9. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс / пер. с исп. Москва: ООО “Издательство АСТ”, 2002. 509 с.
10. *Фрейд З.* По ту сторону принципа наслаждения. Тотем и табу. “Я” и “Оно”. Неудовлетворенность культурой / пер. с нем. Харьков: Книжный клуб “Клуб семейного досуга”; Белгород: ООО “Клуб семейного досуга”, 2014. 480 с.

11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.
12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 2: Поезія 1847–1861. 784 с.
13. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 3: Драматичні твори. Повісті. 592 с.
14. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 4: Повісті. 2003. 600 с.

REFERENCES

1. Bibik, V. B. (2010). Lokus kimnaty yak skladova khronotopnoi struktury romanu V. Pidmohlynoho. In: *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Ser. Linhvistyka i literaturoznavstvo, vyp. XXIII, ch. 2*, 478–486.
2. Bydermann, H. (1996). *Entsyklopedyia symvolov* / per. s nem., obshch. red. y predysl. Y. S. Sventsytskoi. Moskva: Respublyka.
3. Holdyn, P. (2012). Toponymyka, lokus y topos malykh ulyts v paradyhme semyotyky. In: *Ystorycheskye, fylosofskye, polytycheskye y yurydycheskye nauky, kulturolohiya y yskusstvovedeniye. Ser. Voprosy teoryy y praktyky, vyp. 11, ch. 2*, 66–69.
4. Zhadko, V., Lopata, R. (2012). *Shevchenkiv Vilno*. Kyiv: Ekspres-polihraf.
5. Karpovets, M. V. (2013). *Misto yak svit liudskoho buttia: fylosofsko-antropolohichniy analiz: dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.04*. Kyiv.
6. Kyrlo, Kh. (2010). *Slovar symvolov. 1000 statei o vazhneishykh poniatiakh relyhny, lyteratury, arkhytektury, ystoryy* / per. s anhl. F. S. Kapysy, T. N. Koliadych. Moskva: ZAO Tsentrpolihraf.
7. Nepokupnyi, A. P. (1989). Baltiiski zori Tarasa: Khudozhno-dokumentalne ese. In: *U Vilni, horodi preslavnim: khudozhno-dokumentalniy dyptykh*. Kyiv: Dnipro, 151–343.
8. *Novaia fylosofskaia entsyklopedyia: v 4 t.* (2010). / Yn-t fylosofyy RAN, Nats. obshch.-nauchn. fond; Nauch.-red. sovet: preds. V. S. Stepyn. Moskva: Mysl, t. 3.
9. Orteha-y-Hasset, Kh. (2002). *Vosstanye mass* / per. s ysp. Moskva: OOO “Yzdatelstvo AST”.
10. Freid, Z. (2014). *Po tu storonu pryntsypa naslazhdeniya. Totem y tabu. “Ia” y “Ono”. Neudovletvorennost kulturoi* / per. s nem. Kharkov: Knyzhnyi klub “Klub semeinoho dosuha”; Belhorod: OOO “Klub semeinoho dosuha”.
11. Shevchenko, T. H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. H. Zhulynskiy (holova) ta in.* Kyiv: Naukova dumka, t. 1: Poeziia 1837–1847.
12. Shevchenko, T. H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. H. Zhulynskiy (holova) ta in.* Kyiv: Naukova dumka, t. 2: Poeziia 1847–1861.
13. Shevchenko, T. H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. H. Zhulynskiy.* Kyiv: Naukova dumka, t. 3: Dramatychni tvory. Povisti.
14. Shevchenko, T. H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv: u 6 t. / redkol.: M. H. Zhulynskiy (holova) ta in.* Kyiv: Naukova dumka, t. 4: Povisti.

Стаття надійшла до редколегії 13.04.2019

Прийнято до друку 24.05.2019

**CIVILIZATION TYPES OF LOCUSES OF THE CITY IN THE
CREATIVE WRITING OF TARAS SHEVCHENKO:
POETICS OF THE ARTISTIC ORGANIZATION
OF LOCAL ELEMENTS OF TOPOS**

Dmytro BOKLAKH

*Taras Shevchenko National University of Luhansk,
1, Hoholya Sq., Starobilsk, Luhansk oblast, Ukraine, 92703,
e-mail: mail@luguniv.edu.ua*

The author of the article emphasizes that the city is a microcosmic reflection of cosmic structures, created purposefully and deliberately within the set coordinates with the centre, where the earthly equivalent of the point of celestial rotation is placed. The topos of the city is an organic unity of the urbanic objects with their attributes and the human consciousness. It is vital for the city as a social organism that the life of its inhabitants is intensified in view of various civilizational, social and historical innovations. In Shevchenko's works, the topos of the city involves a major space of signs, symbols and attributes of the characters' urban way of life. The functioning of loci in the space continuum of the city allows considering the writer's works in the context of Ukrainian literary urbanistics of the 19th century and highlighting the major configurations of creating the topos of the city. The article offers a detailed analysis of the civilization types of city loci in the works of T. Shevchenko. The civilization loci are investigated in the context of the urbanized plane of human existence. The author has outlined the sacred-spiritual, defense and military, socio-historical, cultural and artistic, secular entertainment, personal-private, and socio-domestic locus types of the topos of the city and scrupulously interpreted the semiotic and symbolic parameters of their literary reflection. Loci as a representation of history in the writer's works become indicators of civilizational changes in the urban continuum. The civilization locus of the city shapes a system of humanitarian values, traditions, attributive symbols and mentality of the city inhabitants. The loci become a kind of stable sociocultural community of the people of the city, who preserve their uniqueness in the historical dimensions of the time. The civilization types of loci are a dominant component of the topos of the city in Shevchenko's works. An important aspect of researching the space of the city in the author's works is the representation of the symbols of natural loci of the city in the framework of the topos as the models of animation of the urbanistic landscape.

Sacred-spiritual loci present the heroes' places of action in a special holiness space that gives the tone of spirituality to the entire spatial continuum. Defense and military loci, firstly, form a closed space of the human soul and the realization of its personal needs, and secondly, they focus the space of human protection from the evil forces of the city's topos in general. Socio-historical loci present a social and architectural flavour of a certain age, becoming an indicator of the historiosophical vision of the events. Cultural and artistic loci form a space of special sensuality to the reception of the humanitarian achievements of mankind. Secular entertainment loci focus on private recreation space of a person. Personal-private loci accommodate the daily space of being of the individual and focus his understanding of the essential problems of the fate. Social-domestic loci reproduce the profane world of heroes' lives in the coordinates of the city's topos, focusing on everyday problems of being. The symbolic parameters of the artistic reproduction of the locus are interpreted in detail.

Keywords: city topos, city locus, civilizational types of city loci, poetics of the loci of the city, semiotics, symbolism, projection, mentality, urban way of life.

ПУБЛІКАЦІЇ

УДК 821-6.09:050](430:477.8)І.Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2907>

ЛИСТИ ЖУРНАЛУ “AM FREMDEN ZUNGEN” ДО ІВАНА ФРАНКА

Роман ГОРАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
бул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

Розглянуто зв'язки Івана Франка з популярним німецьким журналом “Am fremden Zungen”, який мав на меті знайомити читачів із літературою різних народів, чим і скористався Іван Франко. Листи Івана Франка до редакції журналу не виявлено. Публікуємо листи Карла Болгьофенера до Івана Франка зі збереженням усіх особливостей тексту.

Ключові слова: Іван Франко, “Am Fremden Zungen”, Карл Болгьофенер, архів Івана Франка, листи, українська література.

У фонді Івана Франка, що в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України збереглося три листи Карла Болгьофенера, одного з редакторів журналу “Am fremden Zungen”. Вони 1963 року були опубліковані мовою оригіналу у виданні “Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine” (Akademie-Verlag-Berlin), без зазначення місця їх зберігання та координат. Листи охоплюють тільки 1901 рік.

“Am fremdem Zungen” (“З чужих мов”) був літературним журналом, який засновано 1891 року та який виходив два рази на місяць до початку Першої світової війни. Журнал мав на меті знайомити своїх читачів із літературою різних народів. Протягом свого існування журнал видавався в Штутгарті, Лейпцигу та Берліні.

У цьому журналі Іван Франко надрукував тільки одну статтю – “Die ukrainische (ruthenische) Literatur”. Вона була опублікована у № 8 журналу за 1901 рік [2] і була включена у 33-й том 50-томного зібрання творів Івана Франка [1]. Як читаємо в листі редактора до Івана Франка від 1 квітня 1901 року (у цій публікації лист № 1) стаття була значно більшою за обсягом і не влаштувала редакцію, яка вимагала її скорочення, в результаті чого вийшла невеличка інформаційна довідка про українську літературу в Галичині від часу Маркіян Шашкевича до Леся Мартовича та Василя Стефаника,

із творчістю двох останніх журнал мав намір ознайомити своїх читачів. Фактично у цій статті Іван Франко вперше розповів німецькомовному читачеві про творчість цих письменників.

Намір Івана Франка дещо ширше розповісти про українську літературу, зокрема про давньоруську поезію у його перекладі, як засвідчує лист редакції до нього від 26 травня 1901 року (у цій публікації лист № 2), не знайшов відгуку журналу. Редакція свою відмову обгрунтувала тим, що в журналі публікується лише сучасна література, але мала би намір опублікувати деякі з новел Івана Франка у його перекладі німецькою мовою (у цій публікації лист № 3), але на це побажання журналу Іван Франко не відгукнувся.

Журнал у своєму № 21 за 1901 рік (с. 1005–1006) з подачі Івана Франка опублікував невелику кількість українських прислів'їв під назвою "Ukrainische (ruthenische) Sprichwörter". Якраз на початку 1901 року накладом Наукового товариства імені Шевченка вийшли I–III томи "Галицько-руських народних приповідок", які упорядкував Іван Франко, тому розповідь про них та розміщення деяких із них на сторінках журналу можна вважати однією з перших публікацій в іноземній пресі. Від імені журналу листування з Іваном Франком вів один із редакторів журналу Карл Болгьофенер, про якого відомо, що він 1867 року народження, а також був одним із авторів статті про німецьку літературу у багатотомному виданні довідника "Bücher-Lexicon".

Листи Івана Франка до редакції журналу не виявлено. Листи Карла Болгьофенера до Івана Франка публікуємо зі збереженням усіх особливостей тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І. Українська література // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 33. С. 142–144.
2. Die ukrainische (ruthenische) Literatur // Am fremdem Zungen. 1901. № 8. S. 382–383.

REFERENCES

1. Franko, I. (1982). Ukrainiska literatura. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka, t. 33, 142–144.
2. Die ukrainische (ruthenische) Literatur. (1901). In: *Am fremdem Zungen, № 8*, 382–383.

№ 1

München, den 1. April 1901

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ihr Artikel, den ich gestern erhalten habe war leider etwa ein Drittel länger als ich ihn brauchen kann. Obwohl Sie mir volle Freiheit einräumen ihn zu kürzen, so ist es mir doch nicht leicht geworden von dieser Erlaubnis Gebrauch zu machen, da er nur wenig enthält, was man ausfallen lassen könnte ohne dem Ganzen zu schaden. Auch jetzt ist er noch. Aas zu lang, und ich muss Sie daher bitten, noch in der Korrektur so viel wie möglich zu kürzen. Sollten Sie – was leicht sein könnte – eine der von mir gestrichenen Stellen wiederherstellen wollen, so bitte ich Sie dies ohne weiteres zu tun, nur müsste der dafür erforderliche Platz

wieder auf andere Weise eingespart werden. Der Raum für Essays usw. in AfZ ist eben leider, wie Sie wissen werden außerordentlich knapp, und gerade im Heft 8, in welchem der Artikel erscheinen wird, macht die Unterbringung große Schwierigkeiten.

Typographische Rücksichten brauchen Sie bei Ihren Korrekturen diesmal nicht zu nehmen.

Eine Auswahl der interessantesten ruthenischen Sprichwörter wäre mir für AfZ willkommen, doch dürfte dieselbe den Umfang von 2 Spalten nicht überschreiten (ca. 25 pro Spalte).

Indem ich hoffe, dass Sie meiner Zeitschrift auch fernerhin die Ehre Ihrer Mitarbeit erweisen werden, verbleibe ich

Ihr hochachtungsvoll ergeben

Karl Bolhoevener

Das Honorar für den Artikel wird Ihnen von Stuttgart aus demnächst zugeben.

Лл., ф. 3, № 1624, арк. 352–353. Рукопис. Оригінал.

Мюнхен 1.04. 1901

Шановний пане докторе!

Ваша стаття¹, яку я вчора отримав, була приблизно на третину довшою, ніж мені потрібно. Хоча й Ви надали мені повну свободу для її скорочення, та скористатися цим не вдалося легким, оскільки у ній мало такого, що можна було б вилучити без шкоди для загального. Навіть і зараз вона дещо задовга, а тому й змушений просити Вас скоротити її під час корегування ще, на скільки це можливо. Але якщо Вам буде потрібно повернути знову на своє попереднє місце викреслене мною, що можна легко собі уявити, то прошу це зробити без зайвих вагань, тільки тоді вже потрібно буде зекономити для цього місце в інший спосіб.

Місця для есеїв і тому подібного, як Вам, мабуть, відомо, в AfZ², на жаль, надзвичайно мало, і саме у восьмому номері, в якому з'явиться стаття, помістити її буде дуже важко. На типографський аспект під час корегування Вам цього разу не потрібно зважати.

Для AfZ була б бажаною підбірка найцікавіших русинських прислів'їв, але вона теж не повинна перевищувати обсяг двох шпальт (прибл. 25 на шпальту)³.

Із надією, що і надалі Ви виявлятимете честь моему журналові своєю співпрацею, прощаюся з Вами.

З великою повагою щиро Ваш

Карл Болгьофенер

Гонорар за статтю прийде Вам незабаром зі Штуттгарта.

¹ Ідеться про статтю “Die ukrainische (ruthenische) Literatur”.

² “Aus fremdem Zungen”. У цьому номері згадана стаття не була опублікована.

³ Мова про “Ukrainische (ruthenische) Sprichwörter”, які були опубліковані у № 21 на сторінках 1005–1006 за 1901 рік.

№ 2

München, den 26. Mai 1901

Sehr geehrter Herr Doktor!

Verzeihen Sie, dass ich erst heute zur Beantwortung Ihrer letzten gefl. Zuschrift komme. Es freut mich sehr, dass Sie bereif sind der von Herrn Segel ausgegangener Anregung zu entsprechen und ich hoffe, bald Näheres über Ihre Absichten zu erfahren.

Was Ihre Überfragungen altrussischer Dichtungen betrifft, so ist es aus prinzipiellen Gründen sehr fraglich, ob sie in AfZ Aufrahme finden können, da die Zeitschrift, wie Ihnen bekannt ist, im allgemeinen nur die Poesie der neuesten Zeit berücksichtigt, daneben allerdings auch Volkslieder bringt. Trotzdem bin ich selbstverständlich gern bereit, Ihre Überfragungen einzusehen und bitte Sie also um gelegentliche Einsendung.

Ihren Wunsch bezüglich der Kataloge von Rosenthal habe ich leider bisher noch nicht erfüllen können, werde aber in den nächsten Tagen die Sache besorgen.

Das Honorar für die Ruthen. Sprichwörter werden Sie hoffentlich inzwischen erhalten haben.

Mit den besten Empfehlungen
Ihr hochachtungsvoll ergeben

Bolhoevener

Лл., ф. 3, № 1624, арк. 240–241. Рукопис. Оригінал.

Мюнхен, 26 травня 1901

Шановний пане докторе!

Пробачте, що я лише сьогодні взявся за відповідь на Ваш останній лист. Я радий, що Ви готові відгукнутися на ініціативу, яка належить панові Зегелю¹, і, сподіваюся невдовзі дізнатися більше про Ваші наміри.

Що ж стосується Ваших перекладів давньоруських поезій, то з принципових міркувань не ясно, чи вони можуть бути прийняті, оскільки журнал, як Вам відомо, звертає увагу в основному лише на сучасну поезію, у той же час, щоправда, публікує і народні пісні. Проте я, зрозуміло, готовий з задоволенням переглянути Ваші переклади і прошу Вас, принагідно, їх прислати.

Я, на жаль, поки що не зміг виконати Вашого бажання стосовно каталогів Розенталя, але незабаром дістану цю річ.

Ви вже, мабуть, отримали гонорар за русинські прислів'я.

З найкращими побажаннями
щиро Ваш
Болгьофенер

¹ Зегель – невстановлена особа.

№ 3

München, den 14.08.1901

Hochgeehrter Herr Doktor!

Hiermit erlaube ich mir anzufragen ob und bis wann ich darauf rechnen kann, dass Sie Anregung des Herrn Segel entsprechend uns die eine oder andere Ihrer Novellen in deutscher Übersetzung vorlegen. Es wäre mir sehr lieb das zu wissen, damit ich meine Dispositionen darauf treffen kann.

Die Korrektur der Ruthenischen Sprichwörter habe ich erhalten; dieselben werden hoffentlich in einem der nächsten Hefte erscheinen können.

Die gewünschten Kataloge von I. Rosenthal werden Ihnen hoffentlich zugegangen sein.

In vorzüglicher Hochachtung

Ihr sehr ergebener

Bolhoevener

ЛЛ., ф. 3, № 1624, арк. 291. Рукопис. Оригінал.

Мюнхен, 14. 08. 1901

Глибокошановний пане докторе!

Цього разу дозволю собі запитати, чи я можу і коли розраховувати на те, що Ви, йдучи назустріч ініціативи пана Зегеля, надасте нам ту чи іншу з Ваших новел у німецькому перекладі. Дуже добре було б мені про це знати, для того, щоби я міг планувати щодо цього.

Відкориговані русинські прислів'я я отримав; вони, мабуть, зможуть з'явитися в одному з наступних номерів.

Каталоги І. Розенталя¹, які Ви собі бажали, сподіваюся, Ви вже отримали.

¹ Каталоги Розенталя зберігаються у бібліотеці Івана Франка під № 5401. Catalogue 51 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie I: Les Pays Slaves en général. Munich: Imprimerie de G. Messner (Freund et Sprech). 42 S. (Bibliotheca Slavica).

Оправлено разом з:

1. Catalogue 54 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie 4: La Russie. Histoire et Géographie, Littérature de la Russie, tant de l'Europe, que de l'Asie. Ellwangen: Imprimerie de L. Weil. 42 S. (Bibliotheca Slavica IV).

2. Catalogue 55 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie 5: Les Pays Slaves du Sud. La Bulgarie, la Croatie, la Dalmatie, l'Istrie, la Roumanie et la Servie. Ansbach: Imprimerie de C.Brügel et fils. 42 S. (Bibliotheca Slavica V).

3. Catalogue 56 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie 6: Iconographie de la Bohême: Portraits. Cartes et Plans. Vues de villes. Pièces historiques et Feuilles volantes. Gravures d'Artistes bohémiens. Munich: Imprimerie de L. Mössl. 38 S. (Bibliotheca Slavica VI).

4. Catalogue 57 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie 7: Iconographie de la Pologne: Portraits. Cartes et Plans. Vues de villes. Pièces historiques et Feuilles volantes. Gravures d'Artistes polonais. Munich: Imprimerie de L. Mössl. 42 S. (Bibliotheca Slavica VII).

5. Catalogue 58 de la Librairie ancienne de Ludwig Rosenthal á Munich (Bavière). Partie 8: Iconographie de la Russie: Portraits. Cartes et Plans. Vues de villes. Pièces historiques et Feuilles volantes. Gravures d'Artistes russes. Autographes. Munich: Imprimerie de L. Mössl. 58 S. (Bibliotheca Slavica VIII).

З надзвичайно глибокою повагою
щиро Ваш
Болгьофенер

*Публікація надійшла до редколегії 18.04.2019
Прийнята до друку 16.05.2019*

LETTERS FROM THE JOURNAL “AM FREMDEN ZUNGEN” TO IVAN FRANKO

Roman HORAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

The article highlights the connections between Ivan Franko and popular German journal “Am Fremden Zungen” which aimed to introduce the literature of different nationalities to readers, and Franko took advantage of it. Ivan Franko’s letters to the editorial board of the journal have not been found. We are publishing Karl Bolhoevener’s letters to Ivan Franko preserving all the specific features of the text.

Keywords: Ivan Franko, “Am Fremden Zungen”, Karl Bolhoevener, Ivan Franko archive, letters, Ukrainian literature.

---

6. Catalogue LXVI de Ludwig Rosenthal’s Antiquariat á Munich (Bavière): Alsace. Amerique etc. Angleterre. Généalogie, Héraldique. Numismatique. Les Pays Slaves. Hongrie. Suède. Turquie. 66 S.

ЛИСТИ МІХАЕЛЯ ГАБЕРЛАНДТА ДО ІВАНА ФРАНКА

Роман ГОРАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

Микола ЗИМОМРЯ, Іван ЗИМОМРЯ

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська обл., Україна, 82100*

Уперше опубліковано 23 листи австрійського етнографа Міхаеля Габерландта до Івана Франка у справі співпраці з Австрійським народознавчим товариством, його журналом та організацією і проведення етнографічної екскурсії на Бойківщину 1904 року з метою збирання та закупівлі експонатів для етнографічного музею у Відні. Висвітлено питання подальшої долі закуплених експонатів.

Ключові слова: Іван Франко, Міхаель Габерландт, листи, етнографічна експедиція на Бойківщину 1904 року.

Ці досі неопубліковані двадцять три листи Міхаеля Габерландта до Івана Франка, які зберігаються у фонді письменника (ф. 3) відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України (ІЛ), але зміст яких переповів у своїй статті Мирослав Мороз [2], стосуються здебільшого відомої експедиції на Бойківщину, яка відбулася 18 серпня – 24 вересня 1904 року, а також намірів провести аналогічну експедицію на Лемківщину у липні 1905 року, яка, на жаль, не відбулася.

Ініціатором проведення тих експедицій був Міхаель Габерландт. Він народився 29 вересня 1860 року в угорському місті Альтенбурзі в сім'ї відомого австрійського агронома Фрідріха Габерландта (1826–1878). Його старшим братом був відомий австро-німецький ботанік та фізіолог рослин Готліб Габерландт (1854–1945).

У 1882 році Міхаель Габерландт закінчив Віденський університет, де студіював індологію. Після успішного захисту докторської дисертації став працювати куратором етнографічно-антропологічного відділу Музею натуральної історії (Naturhistorischen Museum).

У 1892 році він габілітувався у Віденському університеті і став викладати новий курс

етнології, де 1910 року обійняв посаду надзвичайного професора. Роботу в університеті він на деякий час перервав задля подорожі Європою для збирання матеріалу, який ліг в основу книжки “Культура в побуті” (“Cultur im Alltag”), що вийшла 1900 року.

Міхаель Габерландт дуже швидко зрозумів, що уряд зацікавлений у розширенні етнографічних досліджень тих народів, які входять до складу Австро-Угорської імперії, а тому разом зі своїм колегою Вільгельмом Гейном створив Асоціацію австрійського фольклору. Удвох вони розробили план музею австрійського фольклору (Österreichisches Museum für Volkskunde), правда, без чіткої теоретичної основи, але з погляду багатьох мовних народів Австро-Угорської імперії. Музей був відкритий 1895 року і містився у приміщенні фондової біржі, а з 1917 року переїхав у Літній палац Шенборн. Він має дуже багату колекцію культурного народного насліддя Австрії та сусідніх країн. Основна колекція охоплює період XVII–XIX століть і висвітлює повсякденне життя, народну архітектуру та побут. Велика кількість експонатів музею присвячена народному мистецтву народів колишньої Австро-Угорської імперії, у тому числі бойків, гуцулів, лемків. У 1911–1923 роках Міхаель Габерландт працював на посаді директора цього музею.

Напередодні відкриття музею у 1894 році було створене Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора (Verein für österreichische Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor). Зрештою, після Людвіка Віктора Товариство очолив ще один представник цісарської родини Франц Фердинанд, але фактичним керівником цього товариства був Міхаель Габерландт. Він же став і одним із засновників “Журналу австрійської етнології” (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde”).

На той час Австро-Угорська імперія підкорила і ввела у свій склад усі слов’янські народи, за винятком росіян, і зрозуміла річ, відкриваючи музей, створюючи Товариство, а також організовуючи видавництво народознавчого часопису, які субсидував уряд, Міхаель Габерландт, не міг обійтися без допомоги багатьох учених-народознавців. Так склалося, що найкраще в музеї була представлена етнографія придунайських країн і зовсім мало, або майже нічого не було в ньому з тої частини імперії, яка була найбагатшим краєм імперії й іменувалася Королівством Галіції і Лодомерії та яку заселяли бойки, гуцули, лемки й подоляки. Саме література, яка до того часу вийшла про них, найбільше цікавила М. Габерландта, тому й не дивно, що на самому початку діяльності новостворених інституцій і видавництва журналу він звернувся до Івана Франка з проханням скласти список праць із русинської етнографії (Ruthenischen volkskundlichen Arbeit). Це була велика за обсягом пошукова робота, яку Іван Франко виконати у зазначені терміни фізично не міг. У 1895 році він балотувався у Віденський парламент, вів широку агітаційну роботу серед виборців, провадив організаційну роботу у радикальній партії, членом управи якої був. Того року український письменник був зайнятий проблемами своєї габілітації у Львівському університеті.

Проте Іван Франко розумів значення і користь від зв’язків із Народознавчим товариством, а тому для ознайомлення німецькомовного читача він приготував рецензію на монографію Володимира Шухевича “Гуцульщина” під назвою: “Prof. Volodymyr

Šuchevyč. Huculščyna. Materijaly do ukrainško-ruškoji etnologii, t. II, IV, V) 1899, 1901 und 1902”, яка була опублікована у № 5 “Журналу австрійської етнології” (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde”) за 1902 рік. У цій рецензії Іван Франко також уважав за потрібне поінформувати читачів журналу про народознавчу роботу, яку веде Наукове товариство ім. Шевченка і розповів про зміст перших дванадцяти томів “Етнографічного збірника”, який видавало НТШ. Очевидно, що ця рецензія та співпраця Івана Франка стала основою для прийняття його у члени Австрійського народознавчого товариства (Verein für österreichische Volkskunde), про що було повідомлено у звіті цього товариства за 1902 рік [6, S. 77].

Зі звіту четвертого засідання Етнографічної комісії НТШ, яке відбулося 15 листопада 1903 року, відомо, що на ньому Іван Франко звітував про результати своєї поїздки у Відень, де “принагідно обговорював етнографічну екскурсію між Бойків, на що може віденське етнографічне товариство признати зі свого боку невеличку субсидію” [5, с. 16], проте як формувалася ця експедиція, хто підбирав її учасників, на жаль, невідомо через відсутність документів.

Відомо лише з листів М. Габерландта, що в червні 1904 року він звернувся до Івана Франка за допомогою зібрати для Музею експонати з Бойківщини і для цієї мети запропонував 400 корон. Очевидно, Іван Франко погодився, що цієї суми буде достатньо. Чи були виділені гроші на саму подорож учасників експедиції чи тільки на закупівлю предметів, невідомо. Наявна інформація, що тільки 30 червня 1904 року М. Габерландт вислав 400 корон Іванові Франку і просив підтвердити їх одержання.

18 серпня 1904 року запланована експедиція на Бойківщину вирушила в дорогу. До складу експедиції увійшли Іван Франко, Зенон Кузеля, Федір Вовк (відомий у Росії як Федір Волков), а 15 вересня до них приєднався емігрант зі Східної України Павло Рябков, якому було доручено фотографування об’єктів. Іван Франко був в експедиції тільки до 5 вересня і через певні обставини повернувся до Львова.

Вихідною точкою мандрівки стала невеличка залізнична станція Устрики, звідки мандрівники вирушили до села Мшанець, де священиком був шкільний товариш Івана Франка відомий етнограф Михайло Зубрицький. Робота у Мшанці тривала близько тижня: за цей час учасники експедиції, зокрема 26 серпня, відвідали ярмарок великої рогатої худоби у містечку Лютовиськах. У Мшанці був зібраний основний фонд колекції бойківських предметів, які стали власністю Музею австрійської етнографії, про що просив М. Габерландт. Відтак учасники експедиції вирушили у село Дидьова, що за 28 км від Мшанця і де парохом був також товариш Івана Франка Іван Кузів, також знаний етнограф, родинно пов’язаний із родиною Чапельських із Добрівлян коло Дрогобича, гостем яких часто був Іван Франко, коли після другого арешту вимушено перебував у Нагуєвичях “між курми та телятами”.

Через село Локоть, Тирнавку, Турочки експедиція вирушила до містечка Бориня, де зупинилася на чотири дні у місцевого пароха Григорія Мороза (1861–1929) і де було також дещо закуплено з предметів побуту, зроблено антропологічні вимірювання та фотографії.

Далі шлях експедиції проліг через Висоцько-Вишне до Смержа з відомим ярмарком великої рогатої худоби, а відтак до Лавочного. Із Лавочного як вихідного

пункту було досліджено села, що лежали в долині річки Опір: саме село Лавочне, Тухля, Славсько, Гребенів, Сколе, Синевідсько, користуючись допомогою священників із цих сіл: о. Евстахія Качмарського (1862–1932) пароха Славського Тухлянського деканату; о. Василя Давидяка (1850–1922), пароха с. Тухлі Стрийського деканату, якого москвофіла, якого студентське товариство запросило друкуватися в часопису “Друг”; який потім перебрався до Львова і був парохом церкви Успіння Богородиці; о. Петра Мінька (1870–1936), пароха Гребенова Стрийського деканату; о. Теодозія Строцького (1853–1915), пароха с. Синевідсько Вижне. Погода була поганою, було зроблено екскурсію до Крушельниці, і на цьому експедиція закінчилася. Було проведено антропологічні вимірювання 300 людей, зроблено близько 500 світлин і зібрано експонати з дерева, рогу, соломи, з різних металів, а також зібрано одяг, прикраси та придбано моделі. Загалом кажучи, із погляду народознавства було досліджено досі маловідому територію Бойківщини.

Про цю експедицію та її результати Іван Франко опублікував статтю “Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland” (“Етнографічна експедиція на Бойківщину”) на шпальтах віденського видання “Zeitschrift für österreichische Volkskunde” (1905, Н. 1–2, S. 17–32; Н. 3–4, S. 98–115). Ця ж праця була випущена окремою відбиткою у Відні 1905 року. Українською мовою її вперше опубліковано тільки 1982 року в 36-му томі 50-томного зібрання творів Івана Франка. Крапку в написанні статті Іван Франко поставив 30 травня 1905 року і як гонорар дістав за неї 260 корон і 23 гелери, правда, не відразу.

Із закуплених на Бойківщині етнографічних предметів у Відні була організована виставка, а про її вартісність М. Габерландт писав І. Франкові в листі від 7 жовтня 1904 року ще до публікації його праці про результати експедиції: “Я переконаний, що ніхто, крім Вас, високоповажний Пане Докторе, не зміг би укласти колекцію з таким розумінням і всебічним знанням життя народу, а тому неабияк тішуся і з великим нетерпінням очікую Ваш докладний опис експедиції; звіт опублікую у ювілейному збірнику, в якому будуть розміщені статті наших найбільш видатних співробітників; він побачить світ у середині грудня з нагоди 10-річчя заснування нашого товариства”.

Предмети, які зібрав Іван Франко, стали безумовною прикрасою Музею у Відні. Але як виявилось Іван Франко вирішив їх доповнити. Зокрема, у листі від 23 січня 1905 року до Михайла Зубрицького у Мшанець: “Ваш чоловічок нехай кінчить моделі, за гроші най не турбується. Музей етнографічних речей з Мшанця зробив у Відні добре враження, і я надіюсь прибути на літо з трохи більшим фондом для його скомплектування і розширення дослідів” [4, с. 261–262]. Тим “чоловічком” був народний майстер Роман Петричкович, який виготовив для Відня десять моделей, і вже 1 березня 1905 року Іван Франко повідомляв Михайла Зубрицького: “Тепер не можу приїхати, але прошу ласкаво злагодити реєстрик речей, зроблених Вашим майстром, і прислати мені, а я порозуміюся з проф. Вовком і з віденським музеєм і постараюся о гроші” [4, с. 264–265].

Не так просто ці об’ємні предмети з Мшанця було передати до Львова, а зі Львова відправити їх у Відень, тому не дивно, що справа передачі затягнулася. 9 жовтня 1906 року М. Габерландт щодо них листовно звертався до І. Франка (в даній публікації

лист № 17). Аж 28 листопада 1906 року М. Габерландт повідомив, що моделі надійшли, тому він просить подати адресу, кому вислати за них гроші (у цій публікації лист № 19).

Також М. Габерландт почував себе до обов'язку повідомити читачів свого журналу про бойківську колекцію й у звіті про діяльність музею за 1906 рік писав: “Хочу привернути увагу на збагачення нашої збірки з Бойківщини одинадцятьма експонатами, за які вдячні Іванові Франку зі Львова, а має вона високу цінність” [7, S. 48]. Як стало відомо з цього звіту, що, крім отих одинадцяти предметів, було ще й десять предметів із Мшанця, які закупив о. М. Зубрицький.

Про придбану нову колекцію предметів М. Габерландт розповів у статті “Новий провідник по Музею австрійського народознавства” у номерах 1–2 журналу “*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*” (с. 74–75) за 1908 рік.

Доля зібраних під час експедиції предметів на Бойківщині турбувала її учасників. А тому один із її учасників З. Кузеля у рецензії на цей путівник зазначив: “Музей для австрійської етнографії зібрав вже багату і цінну колекцію етнографічного матеріалу, але не має місця, щоб відповідно умістити усе призбиране. Через те багато річий мусить спочивати у шафах або під столами, або в найліпшій разі в гардеробі та на коритари; для заощадження місця змушена управа накопичувати річі всілякого призначення і походження і переставляти їх раз у раз на ново, щоб здобути який кутик для нових прибутків. Так прим. бойківські річі, закуплені д-ром Франком мусіли близько два роки чекати на місце, аж удалося його знайти в темнім кутику при дверех і між зразками румунської етнографії. Одиноким виходом з того прикрого положення був би окремих будинок для музею і сього управі широ бажаємо. Український відділ в австр. музею дуже багатий, особливо гуцульський (та буковинський) і бойківський. Новий каталог подає про се докладніші інформації і віддасть добру прислугу тим, що оглядатимуть розкішну збірку австрійського музею” [1, с. 61–80].

У № 1–2 журналу “*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*” за 1907 рік (с. 27–32) Іван Франко опублікував дослідження під назвою: “*Das älteste ruthenische Volkslied*” (“Найстарша українська народна пісня”), де йдеться про пісню “Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?” [“O Donau, Donau, was rinnst du so trube”] та “Ой ты наш батюшка, тихий Дон” [“Ach du unser Vaterchen, stiller Don”].

Окрім того, М. Габерландт покладав велику надію на те, що Іван Франко зробить й огляд народознавчих праць українських учених за 1907 рік; він мав намір опублікувати цей огляд в останньому номері журналу і це прохання австрійський учений повторив ще раз, але на той час у І. Франка розпочалися сильні приступи хвороби рук й, очевидно, саме тому він на це прохання не відгукнувся. М. Габерландт мав також надію, що Іван Франко зробить подібну експедицію з метою зібрання етнографічного матеріалу на Лемківщину і про це нагадував йому у листах, але здійснити таку експедицію Іванові Франку через хворобу не вдалося.

У бібліотеці Івана Франка збереглися річники журналу “*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*” за 1901–1906 роки, а також вирізки з газет окремих статей М. Габерландта з питань індології.

Книжка М. Габерландта “*Österreichische Volkskunde aus den Sammlung der Museum für österreichische Volkskunde in Wien*” (“Австрійське народознавство за збірками музею”) вийшла у Відні 1911 року; у ній було чимало сторінок, присвячених мистецтву гуцулів (вовняні вироби, гончарство, зокрема кафлярство Бахмінського (О. Бахматюка), вироби з пацьорків, гафти, вишивка, димкарство).

На жаль, невідома доля листів Івана Франка до М. Габерландта, хоча між обома тривало жваве листування. У серпневому випуску журналу “Україна” (№ 34) за 1986 рік у статті “Відгомін духовного життя” під № 5 був опублікований лист Івана Франка до Міхаеля Габерландта від 6 листопада 1907 року в перекладі українською мовою. Автор публікації – Рожнівський. Як виявилось згодом, це псевдонім Ф. Погребенника. Де він віднайшов цей лист і яка його подальша доля, автор публікації не вказав.

Подаємо цей лист згідно з першопублікацією.

“Високоповажний пане!

Ви очевидно забули, що мені належить невелика сума 100 корон з каси Вашого товариства. Прошу Вас уклінно надіслати якомога швидше цю суму, оскільки я виплатив проф. Вовку гроші зразу після поділу експонатів.

І ще одне маленьке прохання. Чи не будете ласкаві вислати мені попередні річніки Вашого журналу (з року 1901 у мене є лише зошити третій і четвертий).

Шлю Вам мій сердечний привіт і залишаюсь
відданий Вам др. Іван Франко.

[P.S.] Чи не були б Вам бажаними мої рецензії на найновіші українські публікації з питань етнографії і народознавства” [3].

Останній лист М. Габерландта датований 30 січнем 1912 року.

Справу Міхаеля Габерландта продовжив його син Артур, який став його наступником у Музеї. У 1928 році вони видали монографію “*Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur*” (Strecker & Schröder, Stuttgart, 1928) (“Народи Європи і їх фольклорна культура”), яка має обсяг 748 сторінок, містить 27 таблиць, 401 ілюстрацію та три карти народів і розповсюдження мов та діалектів.

Міхаель Габерландт помер 14 червня 1940 року і був похований на центральному кладовищі Відня.

Від 23 березня до 30 серпня 2015 року у Віденському музеї (Wien, Karlplatz, 8) проходила виставка “Міф Галіції” як результат наукової співпраці між Міжнародним культурним центром у Кракові та Інститутом Дунайського регіону і Центральної Європи у Відні, на якій були представлені предмети, закуплені під час Бойківської експедиції 1904 року, список закуплених предметів та їх вартість склав Іван Франко, який (список), до речі, фігурує у листі Івана Франка до М. Габерландта від 6 листопада 1907 року. Одночасно з тим був випущений великий каталог цієї виставки на 384 сторінки.

Світлину листа Івана Франка до М. Габерландта подано на с. 339, список закуплених предметів на с. 174, світлини деяких закуплених предметів представлені на с. 177–179.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. [Кузеля З.] Neuer Führer durch das Museum für österreichische Volkskunde. Ausgearbeitet vom Direktor Dr. M. Haberlandt // Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1908. I–II. S. 61–80. Підписано: Z. K. (З. К.).
2. Мороз М. Зв'язки Івана Франка з Австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича “Гуцульщина” // Записки НТШ. Том ССХХІІІ: Праці секції етнографії та фольклористики / ред. Р. Кирчів, О. Купчинський. Львів: НТШ, 1992. С. 271–283.
3. Рожнівський П. З духовного життя // Україна. 1986. № 34. С. 13.
4. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ, 1986. Т. 50. 703 с.
5. Хроніка українсько-руського Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Львів, 1903. Ч. 4. № 16.
6. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1903. № 1–2.
7. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1907. № 1–2.

REFERENCES

1. [Kuzelia, Z.]. (1908). Neuer Führer durch das Museum für österreichische Volkskunde. Ausgearbeitet vom Direktor Dr. M. Haberlandt. In: *Zeitschrift für österreichische Volkskunde, I–II*, 61–80. Pidpysano: Z. K.
2. Moroz, M. (1992). Zv'iazky Ivana Franka z Avstriiskym narodoznavchym tovarystvom. Malovidoma retsenziya na pratsiu Volodymyra Shukhevycha “Hutsulshchyna”. In: *Zapysky NTSh, t. ССХХІІІ: Pratsi sektsii etnografii ta folklorystyky* / red.: R. Kyrchiv, O. Kupchynskiy. Lviv: NTSh, 271–283.
3. Rozhnivskiy, P. (1986). Z dukhovnoho zhyttia. *Ukraina, № 34*, 13.
4. Franko, I. (1986). Zibrannia tvoriv: u 50 t. Kyiv, t. 50.
5. *Khronika ukraïnsko-ruskoho Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*. (1903). Lviv, ch. 4, № 16.
6. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*. (1903). № 1–2
7. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*. (1907). № 1–2.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2019

Прийнята до друку 17.05.2019

№ 1

[1895]

Dr. M. Haberlandt, Redakteur der “Zeitschrift für österreichische Volkskunde”, Wien IV, Luisengasse 9

Sehr geehrter Herr Doktor!

In der Ihnen gewiss bekannt gewordenen Zeitschrift für österreichische Volkskunde ist alljährlich eine Bibliographie der österreichischen Volkskunde zu geben beabsichtigt. Im laufenden Jahrgang soll diese Zusammenstellung für das Jahr 1894 erfolgen.

Ich wende mich nun an Sie, hochgeehrter Herr Doktor, mit der freundlichen Bitte, sich in Interesse des gewiss sehr nützlichen Unternehmens der Mühe zu Unterstützung diese Zusammenstellung für die ruthenischen volkskundlichen Arbeiten des Jahres 1894, sei es

Bücher, seien es Arbeiten in Zeitschriften und Zeitungen machen zu wollen. Es handelt sich darum die Titel der Arbeiten mit Angabe des Erscheinungsortes (nebst deutscher Übersetzung) auf einzelne Zettel zu schreiben und diese Zettel alphabetisch zu ordnen. Ich bitte daher alle Gebiete der Volkskunde, z. B. Dialekt, Hausbau, Religion, Lebensweise, Sitten und Gebräuche, Kleidung, Schmuck, Aberglaube, Volkspoesie, Volksgesang u.s.w.

Ich würde recht sehr bitten, diese Arbeit womöglich bis Ende November, längstens aber bis 15. Dezember fertig zu stellen und mir übersenden zu wollen. Das Honorar ist allerdings heuer (jetzt) noch ein geringes, 20 Florin per Druckbogen, aber es wird sich im nächsten Jahr bereits höher stellen.

Indem ich auf eine recht baldige freundliche Zusage hoffe, bin ich in vorzüglicher Hochachtung,

Ihr ergebener Dr. M. Haberlandt.

[P.S.] Ich lege ein Prospekt unseres Vereins bei, damit Sie sich über die Ziele und Aufgaben desselben orientieren können.

ЛЛ, № 1613, арк. 447–450. Рукопис. Оригінал. Лист написаний на фірмовому бланку.

[1895]¹

Д-р М. Габерландт, редактор “Часопису австрійської фольклористики”,
Відень IV, Луїзенгассе, 9

Вельмишановний Пане Докторе!

У безперечно відомому Вам “Часописі австрійської фольклористики” щорічно передбачене подання бібліографії праць, в яких досліджується австрійський фольклор. У поточному річнику також передбачається такий підбір позицій за 1894 рік.

Відтак я звертаюся до Вас, високоповажний Пане Докторе, з дружнім проханням, враховуючи безсумнівну користь цієї справи, підтримати її й докласти зусиль для укладання переліку українських (русинських) дослідницьких праць з фольклористики за 1894 рік, у тім числі книжок, розвідок у журналах і газетах. Ідеться про запис назви роботи на окремих картках із зазначенням місця публікації (разом із перекладом німецькою мовою), а також про впорядкування цих карток за абеткою. Прошу врахувати при цьому усі аспекти фольклористики, приміром, діалект, будівництво хат, релігія, спосіб життя, звичаї та традиції, одяг, прикраси, забобони, народна поезія, народні пісні і т. д.

Дуже просив би завершити цю роботу, якщо це можливо, до кінця листопада, а найпізніше до 15 грудня, і надіслати її мені². Цього року гонорар, щоправда, ще низький – 20 флоринів за друкований лист, але його розмір повинен підвищитися вже в наступному році.

Сподіваючись на Вашу швидку й прихильну згоду, висловлюю Вам свою глибоку повагу.

Відданий Вам Др. М. Габерландт.

¹ Датується на основі змісту листа.

² Така бібліографія не була опублікована. Очевидно, Іван Франко не встиг її підготувати через зайнятість іншими справами.

[P.S.] Докладаю проспект нашого товариства, щоб Ви мали змогу зорієнтуватися стосовно наших цілей і завдань¹.

№ 2

Perchtolsdorf b.[ei] Wien, 12/VII [1902]

Sehr geehrter Herr Doctor!

Verbindlichsten Dank für die freundliche Übersendung Ihrer sehr interessanten Besprechung von Czuchiewicz's Buch über die Huzulen, welche im nächsten Heft der Z.f.ö.V. (Zeitschrift für österreichische Volkskunde) erscheinen wird. Die von Ihnen erwähnte Arbeit wird mir für unser Organ sehr willkommen sein.

Hochachtungsvoll Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, № 1629, арк. 3–4. Рукопис. Оригінал. Поштівка. На звороті поштовий штамп відправлення – 12.7.1902 та скерування: “Високодостойному Пану Д-ру Івану Франку”

Перхольсдорф побіля Відня, 12.07[1902]

Високоповажний Пане Докторе!

Прийміть найсердечніше подяку за ласкаво надіслану рецензію про книжку Шухевича, присвячену гуцулам²; вона побачить світ у наступному номері “Z.f.ö.V.” (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde”³). А згадана Вами праця, як на мене, цілком прийнятна для нашого друкованого органу⁴.

Із висловом пошани, Д-р М. Габерландт

№ 3

24.VI.[1904] Wien I., Wipplinger Straße 34

Sehr geehrter Herr Doctor!

Ich ersuche Sie, mir gef.(älligst) bekannt zu geben, wieviel Sie etwa benötigen würden, um eine halbwegs vollständige ethnographische Sammlung der Bojken für unser Museum für österreichische Volkskunde zu erwerben. Ich wäre in der Lage, Ihnen heuer etwa 400 Kronen zu diesem Zwecke zu überweisen. Würde das ungefähr genügen?

Hochachtend Dr. M. Haberlandt.

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк.1–2.Рукопис. Оригінал. Поштівка. Поштовий штампель відправлення – 24.6.1904, та скерування: “Високодостойному Д-ру Франку, Львів, вулиця Чарнецького, 26”.

¹ Проспект не зберігся.

² Володимир Шухевич (1849–1915) – видатний український фольклорист, автор п'ятитомної праці “Гуцульщина”.

³ “Журнал австрійської етнології” (1895–1917) – авторитетне спеціальне видання, присвячене дослідженню етнології, у тім числі усної народнопоетичної творчості бойків, лемків, гуцулів.

⁴ Рецензія була опублікована у № 5 журналу, що вийшов наприкінці жовтня 1902 року. Українською мовою в перекладі Лариси Сабан її вперше було опубліковано у статті [2].

24.06 [1904] Відень I, Віпплінгер-Штрассе 34¹

Високоповажний Пане Докторе!

Наважуюсь ласкаво запитати Вас, чи не могли б Ви повідомити мені, скільки б Ви потребували коштів, щоб придбати, тією чи іншою мірою, повну бойківську етнографічну колекцію для нашого Музею австрійської народної творчості. Для цієї мети я б мав можливість переказати Вам тепер біля 400 крон. Чи цього було б достатньо?²

З глибокою повагою, Д-р М. Габерландт

№ 4

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, I/4. Wipplingerstrasse Nr. 34,
Postsparkassa-Conto: 834 451
Wien, 30/VI 1904

Hochverehrter Herr Doctor!

Ich sandte soeben per Postsparkasse 400 Kronen für die Sammelreise zu den Bojken, und bitte Sie recht herzlich nach Möglichkeit für das Museum, und in zweiter Linie für die Zeitschrift durch Aufsammlung von Materialien arbeiten zu wollen. Ich bin überzeugt, Ihrem edlen Eifer wird es gelingen, schöne Resultate zu zeitigen.

Hochachtungsvoll Dr. M. Haberlandt

Correspondenz-Cardte Mödling 1.7.04 Wohlgeb. Dr. Iwan Franko in Lemberg, Ponincki-Gasse 4.

ЛЛ, ф. 3, 1629, арк. 9–10. Рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора. Поштовий штемпель відправлення з Мидлінга 1.7.1904 та скерування: "Високодостойному Д-ру Франку, Львів, вулиця Понінського, 4.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора³
Відень I/4, Віпплінгерштрассе, 34,
номер ошадної каси поштового відділення: 834 451
Відень, 30.06.1904

Високоповажний Пане Докторе!

Щойно я надіслав Вам 400 крон з метою експедиції на Бойківщину⁴; сердечно просив би Вас за можливості потрудитися для музею, а відтак – збором матеріалів для журналу. Я переконаний: завдяки Вашій сумлінності Вам удасться отримати плідні результати.

З висловом пошани, Д-р М. Габерландт

¹ На цій вулиці у будинку № 26 мешкав Іван Франко, коли навчався у Віденському університеті у 1892–1893 роках.

² Очевидно, що Іван Франко погодився на цю суму, яка призначалася на закупівлю.

³ Віктор Людвіг (1842–1919) – ерцгерцог Австрійський.

⁴ Наукова експедиція на Бойківщину відбулася 18 серпня – 24 вересня 1904 року.

№ 5

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des
durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Mödling bei Wien 25/VII 1904
Sehr geehrter Herr Doctor!

Ich übersendete Ihnen Anfangs Juli d.(dieses) J. (Jahres) 400 Kronen zu
Aufsammlungszwecken für das Museum für österr. Volkskunde. Bitte um gef. (gefällige)
Empfangsbestätigung, der guten Ordnung halber für unsere Bücher.

Besten Erfolg wünsche! Ihr hochachtungsvoll ergebener Dr. M. Haberlandt

*ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 597. Рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської
народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга
Віктора.*

Мидлінг побіля Відня, 25.07.1904

Вельмишановний Пане Докторе!

На початку липня цього року я надіслав Вам 400 крон з метою зібрання колекції
для Музею австрійської народної творчості. Ласкаво прошу Вас надіслати посвідку про
отримання коштів для належного впорядкування фінансових документів.

З побажаннями успіху!

З повагою, відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 6

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, I/4. Wipplingerstrasse Nr. 34
Wien, 29/IX [1904]

Hochverehrter Herr Doctor!

Ich veranstalte in der nächsten Zeit eine Ausstellung unserer im Jahre 1904 eingegangenen
Neuerwerbungen und möchte hierbei gerne Ihre Aufsatzsammlung bei den Bojken einbeziehen.
Ist es möglich, daß Sie die Ergebnisse Ihrer Aufsatzsammlung recht bald dem Museum einsenden?

Ich wäre sehr froh, wenn es möglich wäre. Bitte um gef. (gefällige) umgehende
Rückäusserung.

Ihr verehrungsvoll und dankbar ergebener Dr. M. Haberlandt

Wien, 29.9.1904

*ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 5–6. Рукопис. Оригінал. Поштівка дирекції музею австрійської
народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга
Віктора та скерування: “Високодостойному Пану Доктору Івану Франку, члену
комітету товариства Шевченка у Львові”.*

Дирекція музею австрійської народної творчості під патронатом Його
Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень I/4, Віпплінгерштрассе,
Відень, 29.09 [1904]

Високоповажний Пане Докторе!

Найближчим часом я організовуватиму виставку придбаних нами у 1904 році нових експонатів, тому хотів би з цієї нагоди охоче включити до неї зібрані Вами матеріали про бойків. Чи було б можливо, щоб Ви якомога швидше надіслали музею результати Ваших пошуків? Я був би дуже потішений, коли б так сталося. Ласкаво прошу відповісти.

З найглибшою повагою, щиро відданий Вам Д-р М. Габерландт
Відень, 29.9.1904

№ 7

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, am 6. October 1904

Hochverehrter Herr Doctor!

Ich war so frei, mit Rücksicht auf die unmittelbar bevorstehende Eröffnung der Ausstellung unserer heurigen Erwerbungen Sie, hochverehrter Herr Doctor, telegraphisch zu bitten, die von Ihnen zustande gebrachte Sammlung von den Bojken als Eilgut absenden zu wollen. Schon jetzt, nach Erhalt Ihres ersten frd. (freundlichen) Berichtes, erlaube ich mir Ihnen zu dem voraussichtlich großen Erfolg Ihrer Sammelreise auf das Wärmste Glück zu wünschen und Ihnen namens unseres Vereins und Museums auf das Verbindlichste und Wärmste für alle Ihre Bemühungen zu danken. Ich bin überzeugt, daß Niemand mit so viel Verständniß und eindringender Kenntniß des Volkslebens die Sammlung anlegen konnte, als Sie hochgeehrter Herr Dr., und deßwegen freue ich mich ungemein und sehe mit hoher Spannung Ihrem ausführlichen Reisebericht entgegen, den ich in der Festschrift abdrucken werde, welche mit Beiträgen unserer hervorragendsten Mitarbeiter ausgestattet, aus Anlaß des 10-jährigen Bestandes unseres Vereins Mitte Dezember erscheinen soll. Ich hoffe Ihren Bericht auch mit einigen guten Abbildungen nach Ihrer Sammlung schmücken zu können.

In angenehmster Erwartung Ihrer Sendung und weiteren Nachrichten bin ich Ihr hochachtungsvoll und dankbar ergebener Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 573–575. Рукопис. Оригінал. Бланк дирекції музею австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора.

Дирекція Музею австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 6 жовтня 1904

Високоповажний Пане Докторе!

Безпосередньо напередодні виставки наших найновіших надбань я дозволив собі телеграфом звернутися до Вас, вельмишановний Пане Докторе, з проханням надіслати зібрану Вами колекцію про бойків терміновим вантажем. Уже тепер, по отриманню Вашого першого дружнього звіту, дозволю собі якнайпалкіше побажати Вам щастя з огляду на передбачуваний великий успіх Вашої експедиції, а також щиросердно подякувати Вам від імені нашого товариства та музею за Ваші старання. Я переконаний,

що ніхто, крім Вас, високоповажний Пане Докторе, не зміг би укласти колекцію з таким розумінням і всебічним знанням життя народу, а тому неабияк тішуся і з великим нетерпінням очікую Ваш докладний опис експедиції; звіт опублікую у ювілейному збірнику, в якому будуть розміщені статті наших найбільш видатних співробітників; він побачить світ у середині грудня з нагоди 10-річчя заснування нашого товариства.

Я сподіваюся також, що мені вдасться прикрасити Вашу доповідь низкою добрих репродукцій із Вашої колекції.

У приємному очікуванні Вашого матеріалу та подальших вісток –
з повагою, відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 8

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, am 12. Octob. 1904

Hochverehrter Herr Doctor!

Vor allem den besten, wärmsten Dank für Ihre von so großem Erfolg gekrönten Bemühungen mit dem Zustandebringen der reichen, das Leben der Bojken in allen Details wiederpiegelnden, von wissenschaftl. Geiste geleiteten Sammlung! Ich bin hoch befriedigt, in Ihnen einen so ausgezeichneten Mitarbeiter gewonnen zu haben und werde gebührend Ihr Verdienst allüberall ins rechte Licht stellen. Die Auslagen sind sehr mäßige! Sehr freue ich mich auf die verschiedenen Nachtragsendungen, die ich nur recht bald angelangt sehen möchte, damit ich sie unserer am 8. eröffneten Ausstellung noch nachträglich einverleiben könne. Ebenso bitte ich die bestellten Modelle ausarbeiten zu lassen und seinerzeit an Ort und Stelle zu fahren, um ihre Ausführung zu kontrollieren und ihre Verpackung zu leiten. Die Mittel, bis zu 150 – 160 Kronen werde ich schon aufzutreiben wissen. Herrn Prof. Volkov bitte ich inzwischen in meinem Namen wärmstens für alle seine Bemühungen zu danken und ihm zu sagen, wie froh ich bin, daß er sich für unser Museum so sehr bemüht. Wir werden jetzt dank Ihrer Thätigkeit ein sehr gutes Gemälde der ruthenischen Bevölkerung Ostgaliziens und der Bukovina in unserem Museum erhalten.

Ihren Bericht über die Aufsammlung und die Bedeutung der Gegenstände bitt ich bis 15. Nov. fertigstellen und einsenden zu wollen. Ich hoffe, ihn reich mit Abbildungen ausstatten zu können. Bekommen wir auch Photographien? Ferner habe ich Keramiken vermisst? Ofen-Kacheln decoriert, Herdgeräte, Beleuchtungswesen wäre mir sehr erwünscht vertreten zu haben. Modelle von Backöfen, Herdanlagen etc. desgleichen.

Mit nochmaligem besten Danke bin ich Ihr hochachtungsvollst ergebener Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 603–608. Рукопис. Оригінал. Бланк дирекції музею австрійської народної творчості під патронатом Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіта Віктора.

Дирекція Музею австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 12 жовтня 1904

Високоповажний Пане Докторе!

Насамперед прийміть найсердечнішу подяку за – з таким виразним успіхом – завінчані потуги щодо зібраної колекції, яка позначена винятково науковим характером і в усіх деталях віддзеркалює життя бойків! Я напрочуд вдоволений, що мені вдалося віднайти у Вашій особі такого відмінного співробітника й зроблю все, щоб виокремити Ваші заслуги повсюди і завжди у належному світлі. Витрати вельми помірні! Із радістю сподіватимуся на отримання різних додаткових матеріалів, які я невдовзі хотів би бачити з тим, щоб я міг включити ще їх заднім числом у виставку, що відкрилася 8-го [жовтня]. Я просив би Вас також підготувати замовлені моделі та у відповідний час вирушити у дорогу, щоб на місці проконтролювати виконання замовлення і покерувати пакуванням експонатів. Кошти, близько 150–160 крон, я знайду можливість роздобути. Наразі прошу передати проф. пану Волкову¹ найпалкішу подяку від мого імені і наголосити йому, наскільки я потішений, що він докладає таких зусиль у справі співпраці з нашим музеєм. Тепер завдяки Вашій діяльності наш музей матиме зримий образ русинського населення Східної Галичини та Буковини. Прошу закінчити та надіслати Вашу доповідь про стан колекції та значення окремих предметів до 15 листопада. Плекаю надію, що мені вдасться оформити їх численними репродукціями. Чи отримаємо ми й світлини? Крім цього, чи не забув я про керамічні вироби? Я б дуже бажав, аби були представлені також декоровані пічні кахлі, кухонне начиння, освітлювальні прилади, моделі хлібопекарських печей, устаткування для печей тощо.

Ще раз сердечно дякую, Ваш щиро відданий Д-р М. Габерландт

№ 9

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des
durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 25/XI [1904]

Hochverehrter Herr Doctor!

Die Zeit naht heran, wo ich Sie um gef. Übersendung Ihres Reiseberichtes für die Zeitschrift bitten muß; der letzte Einsendungstermin ist der 1. Dez. d. (dieses) J. (Jahres) – Ferner bitte ich um gef. (gefällige) Nachricht, wann die von Herrn Prof. Volkov gesammelten Gegenstände an das Museum abgesendet werden dürften, und ich lege großen Werth darauf, dieselben zu erhalten. Bitte um gef. baldigen Bescheid!

Mit vorzüglicher Hochachtung, Dr. M. Haberlandt

Лл. ф. 3, № 1629, арк. 7–8. Рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора”.

¹ Волков (Вовк) Федір (1847–1918) – відомий український етнограф і фольклорист. Брав участь у Бойківській експедиції.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності,
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 25.11[1904]

Вельмишановний Пане Докторе!

Наближається час, коли я змушений ласкаво просити Вас надіслати звіт про Вашу експедицію для нашого журналу; остаточний термін надіслання – 1 грудня цього року. Крім цього, люб'язно просив би Вас повідомити, коли буде змога, відправити Музею експонати, які зібрав пан проф. Волков, і я надаю велике значення стосовно отримання цих речей.

Дружньо просив би про невідкладну відповідь!
З почуттями глибокої поваги, Д-р М. Габерландт

№ 10

Wien, 9/I [1905]

Hochverehrter Herr Doctor!

Ich bitte Sie dringendst um gef. Entsendung des versprochenen Reiseberichtes über Ihre Expedition zu den den Bojken, da ich denselben noch im Schlußheft 1904, das im Laufe des Januar erscheinen soll, bringen will und muß. Wie steht es mit der Ergänzungssammlung und mit den Photographien Prof. Volkovs?

Mit verehrungsvollen Grüßen ergebenst Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 11–12. Рукопис. Оригінал. Поштівка зі скеруванням: "Високодостойному Пану Доктору Івану Франку, члену правління Наукового товариства Шевченка у Львові, Понінська, 4".

Відень, 9/I [1905]

Високоповажний Пане Докторе!

Терміново прошу Вас надіслати обіцяну доповідь про Вашу експедицію на Бойківщину, оскільки я хочу й мушу подати його у завершальний номер журналу за 1904 рік, що має з'явитися упродовж січня (1905)¹. Як виглядає справа з доповненням до колекції, у тім числі зі світлинами проф. Волкова?

З особливо прихильними вітаннями, щиро відданий Д-р М. Габерландт

№ 11

Wien, 16/I 1905

Sehr verehrter Herr Doctor!

Herzlichen Dank für Ihr frdl. Schreiben. Ich bedaure sehr, daß Sie so überarbeitet sind; ich bin es leider selbst in hohem Grade und weiß Ihnen die Pein nachzufühlen. Den Anfang des Manuscriptes habe ich mit bestem Dank erhalten, hoffentlich bis Ende des Monats den Schluß? – Werde ich die Abzüge der photographischen Aufnahmen erhalten? Ich bin natürlich sehr gerne bereit, die Kosten der Positive zu tragen. Auf die Sammlung freue ich mich sehr.

¹ Праця Івана Франка "Етнографічна експедиція на Бойківщину" на шпальтах віденського видання "Zeitschrift für österreichische Volkskunde" (1905, Heft 1–2, S. 17–32; H. 3–4, S. 98–115). Українською мовою вперше опубліковано в [4, т. 36, с. 68–99].

In aufrichtiger Dankbarkeit und Verehrung, Ihr ergeb. Dr. M. Haberlandt

ІЛ, ф. 3, №1629, арк. 13–14. Рукопис. Оригінал. Проштівка з поштовим штемпелем відправки з Відня 17.01.1905 року та скеруванням “Високодостойному Пану Доктору Івану Франку, заступнику голови правління Наукового товариства Шевченка у Львові, Галичина, Понінська, 4”.

Відень, 16/І 1905

Високоповажний Пане Докторе!

Сердечно дякую за Ваш дружній лист. Вельми шкодую, що Ви настільки завантажені роботою; на жаль, я й сам відчуваю це такою ж мірою, а тому можу Вам тільки поспівчувати. Із вдячністю я отримав початок рукопису, сподіваюся, до кінця місяця буде й його завершення? Чи я отримаю й відбитки фотографій? Звісно, я охоче візьму на себе кошти за виготовлення позитивів світлин. Колекція принесе мені радість.

З правдивою вдячністю та повагою,
відданий вам Д-р М. Габерландт

№ 12

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 5.5.1905

Sehr geehrter Herr Doctor!

Wäre es Ihnen möglich, den Schluß Ihrer Abhandlung “Eine ethnologische Expedition ins Bojkenland” im Laufe des Mai einzusenden; ich möchte denselben im III. Heft unserer Zeitschrift publicieren, das Mitte Juni erscheinen soll. Ich werde einige Tafeln mit Zeichnungen von Gegenständen aus Ihrer Bojkensammlung hergeben.

Hochachtend Dr. M.Haberlandt

[P.S.]Hätten Sie eventuell Zeit und Lust, mit mir im Juli zu den Lemken zu gehen und dort zu sammeln? Beste Empfehlung D. (der) O. (obengenannte)

ІЛ, ф. 3, № 1629, арк. 15–16. Рукопис. Оригінал. Поштівка дирекції музею австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора з поштовим штемпелем відправлення з Відня 5.5.1905 року та скеруванням: “Високодостойному Пану Доктору Івану Франку, заступнику голови правління Наукового товариства Шевченка у Львові, Галичина, Понінська, 42.

Дирекції Музею австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 5.5.1905

Вельмишановний Пане Докторе!

Чи було б ще можливо надіслати завершення Вашої студії “Етнографічна експедиція на Бойківщину” упродовж травня; її хотів би опублікувати у III зошиті нашого журналу, що повинен з’явитися у середині червня. Я прагну подати тут декілька таблиць із рисунками предметів з Вашої бойківської колекції.

Шанобливо, Д-р М. Габерландт

[P.S.] Чи мали б Ви, можливо, час і бажання податися зі мною у липні на Лемківщину, щоб там зібрати колекцію про лемків?

З поклонами – підписаний вище

№ 13

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 26/V 1905

Hochverehrter Herr Doctor!

Ich bitte Sie sehr um gef. (gefällige) umgehende Mitteilung, ob ich auf die Fortsetzung Ihrer Abhandlung über die ethnolog. Expedition zu den Bojken bis Ende Mai rechnen kann, da ich nur dann dieselbe noch ins nächste Heft der Z.f.ö.V. aufnehmen könnte. Wie denken Sie über meinen Vorschlag, im Juli mit mir zu den Lemken zu gehen? und dort zu sammeln.

Hochachtungsvollst Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 17–18. Рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора з поштовим штемпелем відправлення з Мідлінга 26.5.1905 року.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності,
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 26.05.1905

Вельмишановний Пане Докторе!

Я люб'язно просив би Вас невідкладно повідомити, чи я можу розраховувати на продовження Вашої студії про етнологічну експедицію на Бойківщину до кінця травня, позаяк тільки у такому випадку я міг би подати її у наступному зошиті "Z.f.ö.V." ("Zeitschrift für österreichische Volkskunde" / "Журнал австрійської етнології"). Що Ви думаєте про мою пропозицію у липні податися на Лемківщину? З метою зібрання колекції про лемків?

З висловом найбільшої поваги, Д-р М. Габерландт

№ 14

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 30. Mai 1905

Hochverehrter Herr Dr.!

Besten Dank für die frdl. (freundliche) Übersendung Ihres Manuscriptes. Ich werde dasselbe nach Möglichkeit reich illustrieren. Bitte um baldigste Einsendung des Schlusses. Wie denken Sie über meinen Vorschlag, im Juli zu den Lemken zu gehen und dort zu sammeln?

Hochachtungsvollst ergeb. Dr. M. Haberlandt

Лл, ф. 3, № 1629, арк. 19–20. Рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 30.05.1905

Високоповажний Пане Докторе!

Велике спасибі за дружнє надіслання Вашого рукопису. Я намагатимусь і його, за можливості, широко проілюструвати. Прошу якнайшвидше надіслати завершення. Що Ви думаєте про мою пропозицію у липні податися на Лемківщину з метою зібрання колекції про лемків?

З висловом найбільшої поваги, Д-р М. Габерландт

№ 15

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, am 24.VI.1905

Hochverehrter Herr Doctor!

Besten Dank für die Correctur und Bilderlegenden. Selbstredend kommen mehr Abbildungen zu ihrem Aufsatz, nur waren sie bei Absendung der Correctur nicht fertig gestellt und sind theilweise noch in Arbeit. Ich lege zwei Tafeldrucke bei. – Separata werden hergestellt werden. Ich lasse 100 anfertigen.

Was meine Reise zu den Lemken in Ihrer liebenswürdigen Begleitung betrifft, so kann ich noch immer nichts Definitives sagen; doch steht mir auf alle Fälle nur die Zeit vom 10. - 24. Juli zu Gebote. Ich werde Ihnen bestimmt im Laufe der nächsten Woche definitiven Bescheid sagen können. Ev. (eventuell) müssten wir die Expedition auf das nächste Jahr verschieben, was ich aber nur ungern tun würde. Die bei Ihnen erliegenden Sachen für das Museum würde ich recht sehr bitten, doch umgehend an das Museum senden zu wollen, samt Kostenangabe.

In großer Eile mit den verehrungsvollsten Grüßen und Empfehlungen,
Ihr sehr erg. Dr. M. Haberlandt.

Лл, ф. 3, № 1629, арк. 21–24. Рукопис. Оригінал. Бланк Дирекції музею австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора.

Дирекція Музею австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 24.6.1905

Вельмишановний Пане Докторе!

Велике спасибі за коректу та опис світлин. Зрозуміло, що до Вашої студії додасться більше відбитків, однак при відправленні коректи вони ще не були готові і частково ще й досі в роботі. Додаю дві ручні набивки. Відбитки будуть виготовлені. Я замовлю

100 штук. Що стосується моєї подорожі на Лемківщину у Вашому прихильному супроводі, то я ще й досі не можу нічого сказати напевно; проте мені б пасував у будь-якому разі тільки період від 10 до 24 липня. Із точністю я зможу Вам сказати упродовж наступного тижня¹. Ймовірно, будемо змушені відкласти експедицію на наступний рік, що я, утім, зробив би неохоче. Речі для музею, що все ще перебувають у Вас, гречно просив би терміново надіслати музею разом із кошторисом.

Із великим очікуванням –

найщиріші вітання та поклони, відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 16

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit
des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 28/XII 1905

Hochverehrter Herr Doctor!

Ihr Vorschlag, in unserem Verein einen Vortrag zu halten, kommt uns äusserst erwünscht. Im Febr. 1905 haben wir unsere Jahresversammlung; das wäre die schönste Gelegenheit, ev. (eventuell) aber auch im Januar in unserer Monatsversammlung. “Übersicht über die kleinrussische Ethnographie“ als Thema sehr willkommen. Dauer – 1–1/2 Stunden. Die Gegenstände für das Museum gütigst mitzubringen. Wir wollen dann gleich die Lemken-Expedition für Juli besprechen. Glückliches Neujahr!

Ihr verehrend ergebener Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 25–26. рукопис. Оригінал. Поштівка Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора та скеруванням: “Високодостойному Пану Доктору Івану Франку”.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності,
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 28.12.1905

Високоповажний Пане Докторе!

Ваша пропозиція виголосити у нашому Товаристві доповідь – винятково бажана для нас. У лютому 1905 року відбудуться наші щорічні збори; це була б найкраща нагода, або ж можливим є ще Ваш виступ на тему “Огляд української етнографії” у січні на місячних зборах. Тривалість виступу – 1–1/2 год. Експонати для музею просив би привезти з собою. Відразу обговоримо при нагоді й експедицію на Лемківщину, що запланована на липень.

Щасливого Нового Року!

З пошаною, відданий Вам Д-р М. Габерландт

¹ У листі до В. Гнатюка від 29 липня 1905 року Іван Франко писав: “Що буде з прогулькою, ще не знаю. Вовк виїхав до Будапешта, мабуть, разом з Кузелею, та я відпросився від угорської мандрівки. Габерландт не пише досі нічого, та я й рад, бо сиджу собі спокійно, тай довабаю “своє” [4, т. 50, с. 270]. Експедицію було перенесено на липень наступного року.

№ 17

Direction des Museums für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k.
Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, 9.X.1906

Sehr geehrter Herr Dr.!

Sie schreiben mir vor einiger Zeit, Sie wollten die Güte haben, einige Modelle, Photos und sonst einige Nachträge zu Ihrer Bojkensammlung zu bringen oder zu senden. Darf ich wohl in Bälde auf gütige Übersendung zählen mit Kostenangabe?

In vorzüglicher Hochachtung. Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 27–28. Рукопис. Оригінал. Поштівка дирекції музею австрійської народної творчості під патронатом Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора, Поштовий штампель надходження листівки у Львові – 11.10.1906 року.

Дирекції Музею австрійської народної творчості під патронатом
Його Величності, Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 9.10.1906

Вельмишановний Пане Докторе!

Напередодні Ви писали мені, що мали б бажання привезти або ж надіслати деякі моделі, фотографії та окремі інші прилоги до Вашої бойківської колекції. Чи міг би я невдовзі розраховувати на найшвидше надсилання з кошторисом?

З почуттями глибокої поваги, Д-р М. Габерландт

№ 18

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des
durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, am 7. Nov. 1906

Hochverehrter Herr Prof.!

Besten Dank für Ihre gütigen Bemühungen und den Beitrag für die Zeitschrift. In unserer Kasse herrscht jetzt am Jahresende schon solche Ebbe, dass ich vielmals bitten möchte, wenn ziemlich, mit der Begleichung der Post von 260 kr. (Kronen) 23 h. (Heller) sich gütigst bis Anfang Januar, wenn wir unsere Staatssubvention erhalten haben, gedulden zu wollen. Die freundlich übersendeten Kostümstücke sind interessant, aber etwas teuer, immerhin bin ich froh, sie für unser Museum durch Ihre gütige Vermittlung erhalten zu haben.

Wünsche Ihnen baldige Erholung und Entlastung; mir geht es nicht besser, ich erliege fast unter der Last meiner Arbeiten.

In ausgezeichnete Verehrung, Ihr ergebenster Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 29–30. Рукопис. Оригінал. Бланк Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності,
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 7.11.1906

Високоповажний Пане Професоре!

Велике спасибі за Ваші люб'язні зусилля, а також за статтю для журналу. Втім, у нашій касі тепер, наприкінці року, вже панує така пустка, що я дуже просив би Вас терпеливо зачекати у справі погашення поштової вартості в розмірі 260 крон та 23 геллери до початку січня, коли ми отримаємо наші державні дотації. Екземпляри, які люб'язно надіслали Ви, дуже цікаві, хоча й дещо дорогі; все ж, я тішуся, що завдяки Вашому посередництву наш музей їх отримав.

Бажаю Вам швидкого відпочинку та розвантаження від обов'язків; мені йдеться не краще, бо я майже знемагаю під тягарем моїх робіт.
З відмінною пошаною, відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 19

Wien, 28/XI 1906

Hochverehrter Herr Dr.!

Heute sind aus Mszaniec wohlbehalten 10 interessante Modelle, angefertigt vom Landmann Roman Petryczkowitz angelangt. Ich danke Ihnen, hochgeehrter Herr Dr. wärmstens und verbindlichste für Ihre so gütige und erfolgreiche Vermittlung und Bemühung, und bitte mir gefälligst mitzuteilen, wieviel die Anfertigungskosten betragen und an wen ich dieselben zu schicken habe. – Für einen Beitrag irgendwelcher Art für unsere Zeitschrift wäre ich sehr dankbar.

Hochachtend Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 31–32. Рукопис. Оригінал. Поштівка. Дата надходження листівки у Львів – 29.11.1905 року.

Відень, 28.11.1906

Високоповажний Пане Докторе!

Сьогодні з Мшанця¹ надійшли 10 цікавих моделей, що виготовив селянин Роман Петричкович. Я палко й ласкаво дякую Вам, високоповажний Пане Докторе, за Ваше люб'язне й успішне посередництво, а також за Ваші зусилля; сердечно прошу Вас повідомити, яку вартість складають кошти виготовлення і кому мені їх слід надіслати. Був би вдячний за статтю будь-якого характеру для нашого журналу.

З глибокою повагою, Д-р М. Габерландт

¹ Село теперішнього Старосамбірського району Львівської області, звідки починалася Бойківська експедиція. У селі був священиком український етнограф і фольклорист, шкільний товариш Івана Франка Михайло Зубрицький (1856–1919).

№ 20

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ludwig Viktor
Wien, am 11. Nov. 1907

Hochverehrter Herr Dr.!

Mit gleicher Post übersende ich Ihnen als erste Rate der Ihnen noch gebührenden 102 Kronen den Betrag von 50 Kronen und bitte Sie, wenn möglich, mit der Zahlung des Restbetrages noch bis 2. Januar d. J. Geduld haben zu wollen, da unsere disponiblen Mittel heute schon gänzlich erschöpft sind. Bei dieser Gelegenheit bitte ich um gütige Entschuldigung, daß es so lange gedauert hat. – Die von Ihnen gewünschten Ergänzungen unserer Zeitschrift seit 1901 werden Ihnen pünktlich zukommen. Ich habe unsere Expedition schon diesbezüglich beauftragt.

Höchst willkommen werden mir alle Recensionen über die neuesten ruthenischen Erscheinungen zur Ethnographie und Volkskunde sein. Auch eine ausführliche Inhaltsangabe Ihrer eigenen Publikationen zur ruthenischen Volkskunde (so über das Weihnachtsspiel in der Ukraine, usw.) wären mir höchst erwünscht. Ich habe ohnedies vor, in einem Aufsatz in der Zeitschrift und in der "Österr. Rundschau" die ausserordentlich rührige Tätigkeit der Shevchenko Gesellschaft auf ethnographisch volkskundlichem Gebiet ins Licht zu setzen. Bitte auch über die Lemken-Expedition von Prof. Volkov und Z. Kuzela um ausführliche Nachrichten für unsere Zeitschrift. – Im nächsten Sommer möchte ich bestimmt mit Ihnen, hochverehrter Herr Dr. Franko, in das Lemkengebiet reisen und dort sammeln und forschen. Bitte machen Sie es möglich. Die Kosten dieser Expedition würde natürlich unser Museum tragen.

In ausgezeichnete Verehrung, hochgeehrter Herr Dr.,
stets Ihr ergebener Dr. M. Haberlandt

Лл, ф. 3, № 1629, арк. 33–36. Рукопис. Оригінал. Бланк Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його Величності Пана ерцгерцога Людвіга Віктора.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його Величності,
Пана ерцгерцога Людвіга Віктора
Відень, 7.11.1906

Високоповажний Пане Докторе!

Цією ж поштою надсилаю Вам на рівні першого внеску 50 крон з належних Вам коштів у розмірі 102 крон і прошу Вас, якщо можливо, терпеливо зачекати з виплатою решти суми ще до 2 січня цього року, оскільки наші вільні грошові засоби вже сьогодні цілком вичерпані. Принагідно прошу Вас люб'язно вибачити, що все це триває так довго. Номери нашого журналу за 1901 рік, які Ви замовили, надійдуть до Вас своєчасно. Я вже доручив вести відповідну підготовку нашої експедиції.

Корисними будуть для мене всі рецензії стосовно новітніх українських видань із етнографії та фольклору. Вельми бажаним для мене є також докладний перелік Ваших власних публікацій про українську народну творчість (приміром, про Різдва́ний вертеп в Україні і т. п.). Втім, я й так маю намір висвітлити в одному матеріалі напрохуд

плідну діяльність Наукового товариства імені Шевченка, зокрема, в етнографічній та фольклорній ділянках, на шпальтах журналу, а також на сторінках часопису “Österr. [eichische] Rundschau” (“Австрійський огляд”). Звертаюся також із проханням надіслати докладні відомості для нашого журналу про експедицію на Лемківщину під орудою проф. Волкова та З. Кузеля¹. Наступного літа я б неодмінно хотів разом із Вами, вельмишановний Пане Докторе Франко, здійснити подорож у край лемків і там збирати й досліджувати. Будь ласка, вчиніть це можливим. Кошти на проведення експедиції візьме на себе, поза всяким сумнівом, наш музей.

З відмінною пошаною, високодостойний Пане Докторе,
завжди відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 21

Wien, 11.XII.1907

Hochverehrter Herr Doctor!

Darf ich Sie vielmals bitten mir baldmöglichst die freundlichst versprochenen Berichte über die ruthenischen volkskundlichen Arbeiten der letzten Jahre zu senden? Ich benötige dieselben dringendst für das Schlußheft der Zeitschr.f.ö.V. In dem sie nochmals erscheinen sollen.

Mit verbindlichstem Dank im Vorhinein Ihr hochachtungsvoll
ergebener Dr. M. Haberlandt

ЛЛ, ф. 3, № 1629, арк. 37–38. Рукопис. Оригінал.

Відень, 11.12.1907

Високоповажний Пане Докторе!

Чи міг би я звернутися до Вас з проханням якомога швидше надіслати люб’язно обіцяні матеріали про українські фольклористичні праці, що з’явилися упродовж останніх років?² Вони терміново потрібні мені для завершального зошита журналу “Z.f.ö.V.” (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde” / “Журнал австрійської етнології”). Тут вони знову повинні бути опубліковані.

Заздалегідь із найглибшою подякою,
широ відданий Вам Д-р М. Габерландт

№ 22

[15.02.1908]

Hochverehrter Herr Dr.!

Ich bin in Sorge, da? Ich gar kein Lebenszeichen von Ihnen, hochverehrter Herr Dr., erhalte. Sie versprochen mir gütigst einen Bericht über die ethnographischen Arbeiten auf ruthenischem Gebiet in den letzten Jahren (speziell die Arbeiten der Shevchenko Gesellschaft).

¹ Кузеля Зенон (1882–1952) – відомий український фольклорист і мовознавець, учасник експедиції на Бойківщину 1904 року.

² Перед тим був лист Івана Франка до М. Габерландта від 6 листопада 1907 року, процитований вище.

Leider habe ich bisher nichts erhalten. Die abgesendete II. Rate unserer Schuld im Betrag von 52 Kronen haben Sie wohl bekommen? Bitte um gütige Bestätigung für unsere Kassa. Erfreuen Sie mich bald durch ein freundliches Lebenszeichen.

Hochachtungsvollst, Dr. M. Haberlandt

ІЛ, ф. 3, № 1629, арк. 39–40. Рукопис. Оригінал.

[15.02.1908]

Високоповажний Пане Докторе!

Я таки заклопотаний, що ж? Не маю від Вас жодного знаку життя, високоповажний Пане Докторе. Ви ж люб'язно обіцяли доповідь про етнографічні праці на землях України за останні роки (у першу чергу, публікації Товариства Шевченка). На жаль, я й досі нічого не отримав. Надісланий другий внесок нашого внеску у розмірі 52 крон, напевно, надійшов до Вас? Будь ласка, прошу посвідку для нашої каси. Порадуйте мене невдовзі знаком життя від Вас.

Із висловом найбільшої поваги, Д-р М. Габерландт

№ 23

Verein für österr. Volkskunde unter dem Protectorate Seiner k. und k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand
 Wien, am 30. Januar 1912

Euer Hochwohlgeboren!

Die ergebenst gefestigte Vereinsleitung beehrt sich mit folgenden Bürstenabzug eines Aufrufes zu übersenden, der mit Unterschrift des gesammten Vereins-Ausschusses versehen verbreitet werden soll. Nur in dem unverhofften Falle, als Euer Hochwohlgeboren nicht wünschen sollten, Ihren werten Namen unter dem Aufrufe zu sehen, bitten wir um diesbezügliche Nachsicht.

Hochachtungsvoll

Prof. Dr. Haberlandt, k.k. Reg. Rat

ІЛ, ф. 3, № 1629, арк. 41–42. Рукопис. Літографія. Бланк Товариства австрійської народної творчості під патронатом Його імператорсько-королівської Величності ерцгерцога Франца Фердинанда.

Відень – I, Віпплінгерштрассе, 34.

Товариство австрійської народної творчості під патронатом Його імператорсько-королівської Величності ерцгерцога Франца Фердинанда

Відень – I, Віпплінгерштрассе, 34

Відень, 30 січня 1912

Ваша Високоповажаність!

Прихильно віддане керівництво Спілкою має за честь надіслати Вам коректурний відбиток звернення¹, що передбачає доцільність його поширення за підписом від імені

¹ Таке звернення не збереглося.

комітету. Тільки в неочікуваному випадку, якщо б Ви, Ваша Високоповажаність, не бажали побачити Ваше славне ім'я під закликком, то ми б просили бути поблажливим стосовно цього прохання.

З глибоким поважанням
проф. др. Габерландт, і.[мператорсько]к.[оролівський] урядовий радник

LETTERS FROM MICHAEL HABERLANDT TO IVAN FRANKO

Roman HORAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: r.d.horak@gmail.com*

Mykola ZYMOMRIA, Ivan ZYMOMRIA

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine*

The work contains the first publication of the letters from Austrian ethnographer Michael Haberlandt to Ivan Franko related to the collaboration with the Austrian Ethnological Society and its journal, and to the organization and implementation of the ethnographic expedition to Boykivshchyna in 1904 with the aim of collecting and purchasing of samples for the Ethnographic Museum in Vienna. The work also addresses the issue of the further destiny of the exhibits.

Keywords: Ivan Franko, Michael Haberlandt, letters, ethnographic expedition to Boykivshchyna in 1904.

ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА ТА СТАТТЯ ПРО НЬОГО РОМАНА СЕМБРАТОВИЧА

Яким ГОРАК

*Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка,
кафедра теорії музики,
вул. О. Нижанківського, 5, Львів, Україна, 79005,
e-mail: yakym.horak@gmail.com*

У статті розкрито взаємини Івана Франка з Романом Сембратовичем (1876–1906) – українським журналістом, редактором, видавцем та громадським діячем. Листування свідчить, що початок цих взаємин належить до гімназійних років Р. Сембратовича, коли він уперше зацікавлюється Франковими творами і виданнями. Епістолярний діалог тривав під час навчання Р. Сембратовича у Віденському університеті. Маючи як журналіст доступ до німецькомовних видань у Відні, він сприяв полагожденню Франкових видавничих справ в австрійській столиці. На документальній основі з'ясовано дати їх особистих зустрічей 1901 року Р. Сембратович почав видавати у Відні німецькомовний часопис “X-Strahlen”, присвячений українській справі, і залучив до співпраці І.Франка, який здійснив кілька публікацій у цьому виданні. Р. Сембратович опублікував у журналі свою статтю про літературну творчість І.Франка. Р. Сембратович залучив І.Франка також до співпраці у часописі “Ruthenische Revue”, який почав видавати у спілці з українцями у Відні. Документально розглянуто непорозуміння, які виникли між І. Франком і редакцією часопису, а також причини його негативного ставлення до цього часопису. Дано характеристику Франкової критичної оцінки діяльності Р. Сембратовича. Разом зі статтею опубліковано 22 листи Р. Сембратовича до Івана Франка та повний текст його німецькомовної статті “Іван Франко (літературна характеристика)” з українським перекладом.

Ключові слова: Роман Сембратович, Відень, українське студентське товариство “Січ” у Відні, “Die Zeit”, “X-Strahlen”, стаття “Iwan Franko. Ein literarisches Charakterbild”, “Ruthenische Revue”, Іван Тивонович, історія заснування “Ruthenische Revue”, “Le Tsarisme et l’Ukraine”, Б’єрнстєрне Мартініус Б’єрнсон, листи.

До широкого кола знайомих Івана Франка належав Роман Олександрович¹ Сембратович (1876–1906) – український журналіст, редактор, видавець, громадський

¹ В існуючих довідкових джерелах по батькові Романа Сембратовича не вказується. За “Історичним шематизмом Перемишльської єпархії з включенням Апостольської адміністрації Лемківщини (1928–1939)” Дмитра Блажейовського (Київ: Каменяр, 1995. С. 382) вдалося з’ясувати, що парохом Нового Села (повіт Чесанів) упродовж 1871–1901 років був Олександр Сембратович (1834–1902). Висвячений 1870 року, до 1876 року вів адміністраторство у Монастирці (повіт Ліско), а впродовж 1876–1878 – у Дубецьку (повіт Березів). У 1901–1902 роках був парохом у Доброхостеві Дрогобицького повіту, де й помер.

діяч. За неповних 30 років життя він зарекомендував себе відданим українській справі і як журналіст та видавець дещо зробив у справі презентації України в Європі та світі. Не маючи для цього належного досвіду і глибини освіти, Р. Сембратович не цурався поради й допомоги авторитетніших людей, навіть з певною самопопеченням бажав розпочати ним діло передати в їхні досвідченіші руки для успіху та якості ведення справи. До таких авторитетів, без сумніву, належав Іван Франко, з яким Р. Сембратович мав інтенсивний особистий і епістолярний діалог. Документами їхнього спілкування є збережені у Франковому архіві 22 листи Романа Сембратовича до Івана Франка періоду 1892–1905 років, які не були ще об'єктом спеціального дослідження і публікації. Листи І. Франка до Р. Сембратовича до нас не дійшли, та з листів останнього нема сумніву, що такі були.

Роман Сембратович – виходець із родини священика з Нового села (тепер на території Польщі). Щодо освіти Р. Сембратовича, сучасні дослідники подають місцем його навчання українську Перемишльську гімназію [12, с. 271], тим часом як у спогадах про І. Франка і в листах Р. Сембратовича до письменника місцем здобуття освіти вказано Самбірську класичну гімназію з польською мовою навчання. Цілком імовірно, що Р. Сембратович міг навчатися в обох, переходячи з одної в іншу. Уже під час навчання юнак виявив організаторський хист і долучився до українського руху, заснувавши читальню “Просвіти” у Яворові.

До років навчання належать його перші контакти з Іваном Франком. 24 вересня 1892 року датований перший відомий нам лист до письменника шістнадцятилітнього гімназиста. Цей лист, судячи зі змісту, – уже не перший з листів Р. Сембратовича до І. Франка, однак попередні до нас не дійшли. У тексті листа згадано, що 15 липня 1892 року відбулася його зустріч з І. Франком, але невідомо чи вона була першою. Автор листа скаржиться на те, що не отримує регулярно журналу “Народ”, і просить надсилати його разом із перерахованими тут же працями Михайла Драгоманова (“Австро-руські спомини”, які видавав І. Франко у серії “Літературно-наукова бібліотека”, “Шістсот років Швейцарської спілки” тощо). З цих запитів юнака можна констатувати його симпатії до радикального руху, який тоді очолював І. Франко, а також великий інтерес до видань як творів письменника, так і здійснених за його участю. Про вплив видавничої діяльності і творчості І. Франка на гурток молодих гімназистів Самбірської класичної гімназії, до якого належав Р. Сембратович, свідчить і фрагмент спогадів про І. Франка Степана Барана: “Його [Франка. – Я. Г.] твори, що до того часу появлялися друком, наш гурток мав в цілості, і ми їх усі читали. На нас, старших гімназистів, Франко справляв враження духового велетня, і його вплив на формування нашого світогляду був безперечний. З цього тодішнього нашого гуртка в Самборі вийшли д-р Степан Томашівський, український історик і професор Краківського університету, Роман Сембратович, перший професійний український журналіст у чужинській пресі і видавець та редактор “Ruthenische Revue” у Відні, та письменник о. Юрій Кміт” [10, с. 640].

Після закінчення гімназії Р. Сембратович продовжив навчання на правничому факультеті Віденського університету. Тут він брав активну участь в українському русі у Відні: входив до українського студентського товариства “Січ”, працював у робочому

товаристві “Родина”. Р. Сембратович набув у Відні слави журналіста: він був запрошений на постійну роботу в “Neues Wiener Journal”, працював віденським кореспондентом німецького “Frankfurt Zeitung”, його статті з’являлися у данському часопису “Politiken”, який редагував літературознавець Георг Брандес.

У Відні Р. Сембратович не припиняв епістолярного спілкування з І. Франком. З листів Р. Сембратовича до письменника від 16 листопада 1897 року, 7 лютого 1898 року, 17 і 20 квітня 1899 року випливає, що він переписував у віденських бібліотеках необхідні І. Франкові для роботи рукописи, залучаючи не раз для допомоги і М. Кордубу.

Тоді відбувалися й особисті зустрічі обох діячів, особливо під час візитів І. Франка до Відня. Зокрема, Марко Черемшина у “Фрагменті моїх спогадів про Івана Франка” згадував про організацію мітингу у Відні за участю найвизначніших і найавторитетніших українців для висвітлення наслідків польського господарювання у Східній Галичині. М. Черемшина писав: “До комітету [з організації мітингу. – Я. Г.] увійшли були мої приятелі Роман Сембратович, Іван Саноцький, В. Загайкевич, М. Пасічник і я, і постановлено запросити як бесідників Івана Франка та Андроника Могильницького з Галичини, з Відня – Пернерсторфера і Шугмаєра; [...] Особисто з нас знав Франка тільки Роман Сембратович і тому виделегували ми його з привітом для Франка у готель на Флоріанській вулиці. Сембратович вернув від Франка промінний, неначе із святині, і заявив нам, що перед мітингом не доведеться нам бачити Франка, бо пригтовляється і до бесіди на мітингу, і до відчиту в товаристві фабіанців про становище українського мужика у Східній Галичині. [...] На мітингу говорив Шугмаєр, дальше – Пернерсторфер, потім плавно по-німецьки баритоновим голосом Могильницький, а відтак – Франко. Кожне його речення викликувало або бурю потакувань, або бурю гніву проти подвижників східногалицького пекла, яке Франко майстерно розкривав і демонстрував тоном ученого. [...] На другий день довідався я, що Франко буде вечером у Центральній кав’ярні на Панській вулиці, і я пішов туди з покійним Романом Сембратовичем, який мене представив йому і Могильницькому” [10, с. 373–374]. Видається можливим встановити точну дату описаних М. Черемшиною подій, а серед них – дату зустрічі Р. Сембратовича з І. Франком. Автор спогаду вказав, що це було “тої зими, коли у Відні скидали Бадені з президента міністрів” – йдеться про зиму 1896–1897 років. Згідно з хронікальним дописом “Діла” [8] виступ І. Франка у Відні відбувся 12 грудня 1896 року. За дослідженням Р. Горак та М. Василенка [4, с. 390], йдеться про виступ у товаристві фабіанців, хоч у дописі про це не сказано. За дописом, відчит І. Франко почав описом галицького села, “а відтак вималював матеріяльну, економічну и політичну долю селянь”; на відчиті присутні Ціпсер (кореспондент “Кур’єра Львівського”), Доктор Венграф (редактор тижневика “Neue Presse”) і послі (Кронаветер, Офнер, Пернерсторфер). Отже, мітинг відбувся 11 грудня 1896 року – день перед виступом у фабіанців (“на другий день вечером мав Франко говорити у фабіанців” – писав М. Черемшина). Знайомство М. Черемшини з І. Франком за посередництва Р. Сембратовича відбулося “на другий день” після Франкового виступу у фабіанців – отже, 13 грудня 1896 року.

Окрім того, Р. Сембратович симпатизував і діяльності Радикальної партії, на чолі якої стояв тоді І. Франко. Певним свідченням цього може стати його лист до

письменника від 14 травня 1897 року, де він просив передати депешу для ув'язнених у тюрмі радикалів Семена Вітика та Михайла Новаковського.

Восени 1897 року Р. Сембратович разом із Мироном Кордубою та Сильвестром Яричевським задумали вшанувати 30-річний ювілей товариства “Січ” виданням альманаху. Оскільки І. Франко ще з осені 1889 року був почесним членом цього товариства, редакційний комітет, складений із трьох названих осіб, звернувся до нього листом 10 листопада 1897 року з проханням надіслати свої твори для публікування в альманасі. Додатково запрошення Р. Сембратович повторив у листі до письменника 16 листопада 1897 року, запевняючи, що “справа ся не єсть просто рутенським проектом (як кілька літ тому назад) но альманах буде на певно в короткім уже часі виданий та що до сего починено уже відповідні технічні приготування”. І. Франко відгукнувся на прохання. Альманах справді появилася друком 1898 року [9]. Його відкривало “Передне слово” (підписане: Комітет редакційний: Др. Мирон Кордуба, Сильвестр Яричевський, Роман Сембратович). Далі альманах містив поезію “1868–1898” та оповідання Пан Оберляйтнант” С. Яричевського, розвідка М. Кордуби “Історія “Січи”” та його ж оповідання “Туман”, прозові твори Р. Сембратовича “Ренегат” та “Лілли”, Я. Окуневського “Мої знакоми” і його ж спогади “Із гір Гімалаяйських” та “Михайло Петрович Драгоманів (З моїх спогадів)”, Б. Лепкого “На послухане”, поезія Івана Франка “Жите і страждане і спіймане і смерть і муки і прославлене преподобного Селедія” [9, с. 86–89] з циклу “Легенд” у поетичній збірці “Мій Ізмарагд”), поезії в прозі С. Яричевського та М. Кордуби, оповідання “За ідею” Павла Демця та п’єса Григорія Цеглинського “Аргонавти”. В кінці альманаху додано довідкові матеріали: “Спис голов “Січи” 1868–1898” та “Почестні члени руско-українського товариства “Січ” у Відні (1868–1898)”. Серед почесних членів під 42-ю позицією зазначено: “Д-р Іван Франко літерат у Львові, ім[енований] поч[есним] чл[еном] 23/11 1889 (бувший член звичайний)”.

Листи Р. Сембратовича до І. Франка від 18 грудня 1898 року, 17 квітня 1899 та 8 квітня 1901 року свідчать, що Р. Сембратович помагав письменникові у полагодженні видавничих справ у Відні. Зокрема, за посередництвом Р. Сембратовича І. Франко передавав матеріали для друку у віденських часописах “Die Zeit”, “Wage”, просив переказувати якісь усні інформації співробітникам “Die Zeit” – Генріху Каннеру та Ісідору Зінгеру. Думку про це підтверджують і деякі з опублікованих листів редакції “Die Zeit”. Про це свідчать листи редакції “Die Zeit” до І. Франка від 18 квітня 1899 року та 13 квітня 1901 року [4, с. 305–306, 314–315]. Унаслідок такого посередництва у 341 номері “Die Zeit” за 13 квітня 1901 року було опубліковане Франкове оповідання “Із галицької “Книги битія”. Про вихід публікації одночасно повідомили І. Франка листами редакція часопису і Р. Сембратович (див. його лист від 13 квітня 1901 року). Будучи свідком досвіду спілкування І. Франка з “Die Zeit”, Р. Сембратович скористався ним для власної видавничої ініціативи, яка мала місце того ж 1901 року.

У листі до письменника від 27 березня 1901 року Р. Сембратович ділиться задумом: “Від довшого уже часу ношу ся з думкою заснувати німецьку часопись, в котрійби побіч иньших справ порушати й обговорювати квестії, що дотикають нас ближше – та робити нашій народній справі, так сказатиби, рекламу на заході”. Розповідаючи далі в

листі про попередні спроби заснування такого часопису (яке мало називатися “Moderne Revue”) і про їх нереалізованість, головню, через фінансові причини, Р. Сембратович писав: “Тепер однак я таки затягнув невелику позичку та в спілці з одним публіцистом беремося видавати тижневик. Проте удаюсь до Вас з прозьбою прислати нам ласкаво (якмога найскорше) з одну політичну казку або щось подібного”. Перше число задуманого Р. Сембратовичем часопису під назвою “X-Strahlen” вийшло 1 квітня 1901 року. Видання протрималося півроку (від квітня до жовтня) і за цей час вийшло 14 номерів, з них перші шість як тижневики. Очевидно через фінансові труднощі у травні часопис виходив як двотижневик і тому з’явилися тільки № 7 і 8. Далі регулярність появи видання почала помітно слабшати: черговий спарований № 9–10 побачив світ у липні, наступний (знову ж спарований) № 11–12 – у вересні, № 13 у вересні і № 14 у жовтні. Про те, що тематика часопису зацікавила І. Франка, свідчить той факт, що 10 випусків газети “X-Strahlen” збереглися у Франковій бібліотеці (№ 4166).

Участь І. Франка у часопису була для Р. Сембратовича настільки сама собою зрозуміла і безсумнівна, що навіть не обговорювалася. У листах від 8 та 25 квітня 1901 року Р. Сембратович наполегливо просив І. Франка присилати матеріали для видання, особливо “політичні казки”, подібні до тих, які письменник друкував у “Die Zeit”. Під “політичними казками” не малося на увазі творів саме жанру казки, а назагал – прозові алегорії, сатири з політичним підтекстом, яких чимало з’явилось з-під пера письменника саме у 90-х роках ХІХ століття (наприклад, “Казка про Добробит” (1890) “Опозиція” (1891), “Свинська конституція” (1896), “Звірячий бюджет” (1897), “Як згода дім будувала” тощо). На прохання Р. Сембратовича І. Франко надіслав реферат польської економістки і соціалістки Зоф’ї Дашинської, висловлював у своїх листах думку про публікації самого видавця. У листі від 13 травня 1901 року Р. Сембратович висвітлив І. Франкові перипетії роботи над підготовкою номера до друку і хвалився першими успіхами нового видання.

У четвертому номері видання (за 22 квітня 1901 року, сторінка 10–13) І. Франко опублікував статтю “Eine Proletarier-Nation” [Переклад і передрук дивись: 15, с. 611–618]. Водночас І. Франко публікував статті стосовно політичного і культурного життя Галичини і в іншій німецькомовній пресі. Отже, як Р. Сембратович у часопису, так і І. Франко на сторінках преси популяризували в Європі проблеми українського життя і це знаходило резонанс у пресі. Зокрема, в опублікованому дописі “Діла” кінця грудня 1901 – початку січня 1902 років. “В справѣ університетскій. Статѣ д-ра Ивана Франка” [2] йдеться про поміщену І. Франком статтю в “Die Zeit” “Das Polenthum nach zwei Fronten” (“Польськість на два фронти”), в якій обговорено польсько-пруські взаємини на Познанщині і статтю “Polono-Ruthenica aus Galizien” (“Полоністико-Україніка з Галичини”) в мюнхенській газеті “Allgemeine Zeitung” (“Загальна газета”), де висвітлено справу українського університету. У публікації коротко переказано зміст і проблематику тих двох статей, підкреслено добре враження від позитивного, спокійного тону обох статей і гідне представлення галицьких справ на “німецькому форумі”. До Р. Сембратовича названі Франкові статті не мають жодного стосунку, але у завершенні допису сказано: “Як бачимо, д-р Франко досить докладно інформує німецькій світ про

наші шкільні справи. Від давних років, ще від часів, як в 1870-их роках пок. Драгоманов інформував Європу про Русинів, не писалося в заграничній прасі про нас стільки, що сего року. Річею нашою є піддержати се зацікавлене чужої opinio і можемо д-ру Франку, рівно як і п. Романови Сембратовичеві з Відня бути тільки вдячними, що они до того причиняються” [2].

У п'ятому номері “X-Strahlen” Р. Сембратович опублікував власну статтю “Іван Франко. Літературна характеристика”, про яку невелике повідомлення помістив В. Гнатюк у “Літературно-Науковому вістнику”: “X-Strahlen”, віденський тижневик, помістив у 5 ч[ислі] коротеньку, але дуже прихильну характеристику діяльності І. Франка п[ід] з[аголовком] “Iwan Franko. Ein literarisches Charakterbild” [3, с. 45]. Статтю цю не передруковували ні мовою оригіналу, ні в перекладі. У нашій публікації подаємо оригінальний текст, долучаючи переклад українською мовою.

Публіцистична за своїм характером стаття Р. Сембратовича про І. Франка – це вияв не лише глибокої шани, але просто юнацького захоплення діяльністю письменника. Автор уважає І. Франка розкішною “квіткою у моральній пустелі Галичини” і дає йому характеристику як сильній індивідуальності, що не пристосовується до оточуючих умов, а слухає лише голосу власного сумління і діє, керуючись тільки власним внутрішнім переконанням, за що набув собі чимало ворогів. “Франко не хоче подобатися, оскільки він справжній мужчина! Як справжній аристократ духу він милується і любить все високе, благородне, велике, величне, морально значуще, відчуває огиду і ненавидить все низьке, дрібничкове, оскільки він може потужно як любити, так і ненавидіти. Не дивно, що Франко має величезний вплив на молодь – вся наймолодша генерація русинів є його духовною креатурою. Одного разу недооціненого поета сьогодні обожають як пророка чисельні послідовники і молодші колеги”, – сказано у статті.

Також Р. Сембратович уважав І. Франка найвидатнішим галицьким письменником і називав серед його найкращих творів збірки “З вершин і низин”, “Зів’яле листя”, “В поті чола”, повість “Захар Беркут”, драму “Украдене щастя”. Цікаво, що автор до них долучив ще збірку поезій “З днів квітучої душі” і прозову – “Політичні казки”. Це очевидна неточність.

Автор статті стверджував багатогранність Франкового обдарування: “Багатосторонній талант Франка діє у всіх напрямках. Він всюди бачить недоліки і тому розпиляється його творча енергія – він лізе у всі дірки, хоче заповнити всі щілини. Його діяльність є успішною з будь-якої точки зору. Як поет Франко переконує навіть такі уми, до яких не доходять жодні аргументи, тремтячим від захоплення голосом апелює до найсокровенніших людських почуттів – він пориває нас зі собою, зворушує наші душі і збуджує нашу натуру, хоча сам місіонер і проповідник займає дещо боязку позицію”, – пише автор, коротко характеризуючи діяльність І. Франка як ученого і політика. “Щоб показати наслідки бездумного возвеличування своєї нації, він довів, що поляки обожають одного поета як найкращого у своїй нації, хоча насправді він був поет зрадник. У Галичині все сприймається радше за правду. Це пояснює, чому Франка так сильно ненавидять поляки, хоча він привніс у духовне життя Галичини багато позитивних моментів і має великий вплив на польську молодь. Тим більше його

люблять русини, і 25-ліття його літературної діяльності, яке святкували як російські, так і австрійські русини в 1898 році, перетворилося на імпазантне національне свято. Руська молодь сьогодні обожає Франка, бо вона старається жити якомога точніше за заповідями свого духовного будителя”. У цих завершальних словах статті – відгомін ще свіжих подій Франкової творчості: поява статті про А. Міцкевича “Поет зради”, опублікованої у віденському часописі “Die Zeit”, вплив І. Франка на формування світогляду молоді і відзначення 1898 року 25-літнього творчого ювілею письменника.

Упадок, імовірно через фінансові причини, “X-Strahlen” не здолав у Р. Сембратовича усвідомлення потреби існування німецькомовного часопису про українські справи. 1903 року, вже на інших підставах, з ініціативи Івана Тивоновича, він долучився до реалізації німецькомовного видання – двотижневика “Ruthensche Revue”. Докладну історію виникнення цього часопису описав приятель Р. Сембратовича та ініціатор видання Іван Тивонович в окремій книзі “Історія засновання “Ruthenische Revue”” (Відень, 1906). Зокрема, у ній він писав: “За посередництвом бувшого адміністратора тут. парохії о. Уруського, познакомився я ближше з його товаришем пок. Романом Сембратовичем, я пізнав его вже жонатим. Невідрадне положенє загнало его в обійми старшої женьщини, учительки народної, а єї посада була так як тота коровиця для бідної родини єдиною кормителькою. Щиро хотів я єму підпомочи, а позаяк виказав він по виданю своєї “Polonia irredenta” деякі спосібности письмацкі, тож предложив я йому плян заснувати прасовий комітет, який мігби з великим успіхом пропагувати українську національну справу перед форум Европи. На сим ми згодилди ся і я не гаючи часу приступив до діла так, що вже з кінцем лютого 1903 р. почалась дійсна робота” [11, с. 4]. І. Тивоновичеві вдалося заангажувати до спонсорства видання мільонера і видавця двох часописів Люцияна Брунера, до якого він разом із Р. Сембратовичем пішли обговорювати майбутнє видання. Було створено прасовий комітет. За наполяганням Р. Сембратовича після консультацій з Л. Брунером замість задуманого тижневика вирішили видавати двотижневик. “Сембратовича угодилисьмо вже першого дня на редактора за місячною платнею 200 К., – писав І. Тивонович, – з тим, що плата мала числитись єму вже від 1-го цвітня, а перше число мало оказатись 1-го мая 1903 р. Полагодивши всякі формальности, відніс ся я відозвою до всіх наших письменників, повідомляючи їх про видавництво, та запрошуючи їх до участі в тім важнім народнім ділі. Тимчасом 26 марта 1903 р. приступили до прасового комітету також посол Романчук, як голова парламентарного клубу, тай посла Др Кос і Василь Яворський. Того-ж дня прасовий комітет уконституював ся, наставляючи Дра Коса головою” [11, с. 6]. Ю. Романчук долучив до справи нові сили, через що почались “торги” над визначенням видавця, яким визнано Коса і Сембратовича, а Сембратович, крім того, мав бути редактором.

Зокрема, 4 квітня 1903 року А. Кос та Р. Сембратович надіслали І. Франкові спільного листа зі запрошенням до участі у виданні. У ньому йшлося: “Високоповажаний Пане! Від 1/5 с[ього] р[оку] будемо видавати у Відни двотижневик “Ruthenische Revue” – по німецьки. Ціль: познакомлювати чужих про Русинів, матеріальний бит сеї Revue є забезпечений до кінця с[ього] р[оку]. Буде відтак залежати від числа пренумератів так між русинами, як і чужими, чи дальше буде мож газету видавати. Розходиться

тепер головню о се, щоби наші люде присилали до тої часописи статі – і в тім згляді числимо напевно на Вас. Статі мають бути короткі – як в *Zeit*. Гонорару за статі наразі не будемо платити – хіба в виїмкових случаях тим, що того потребують і котрі з писарського заробітку живють. Так отже Вам ми за статі платитимем по нашим силам. Ми постарались, що нашій *Revue* зробиться реклама в заграничних німецьких, французьких та англійських часописах, так що маємо надію поводження справи – і то не лише моральне, а також матеріальне, так що колись буде мож руским співробітникам оплатити гонорари. Просимо вас дуже, щоби Ви вже до першого числа виготовили яку статью – Ваше знане за границею ім'я послужить до доброго репрезентування самої часописи” [Оригінал зберігається: ІЛ, ф. 3, № 1613, арк. 253–256; Опубліковано: 6, с. 92].

Іван Франко прийняв запросини з обережністю і кількома листами уточнював у Р. Сембратовича щодо ідеї та напрямку видання. Про це свідчить Франків лист до М. Павлика від 17 квітня 1903 року: “Дорогий друже! Посилаю Вам листи Коса й Сембратовича в справі задуманої ними “*Ruthenische Revue*”. Я відповів запитами про склад редакції, про відносини ред[акції] до послів (і котрих?), про програму й провідні ідеї видання, бо бачу, що того всього нема. Боюся, що се буде нова компрометація, гірша, як з “*X-Strahlen*”, бо вже не під приватною фірмою Сембратовича, а яко підприємство ніби громадське. Я наразі не дам туди нічого – тепер навіть задля очей не можу, а надто хочу побачити початок. Ви відпишіть, як знаєте. Листи прошу при нагоді завернути мені [...]” [13, с. 224]. І. Франко, отже, не отримавши конкретних відповідей на свої запити, вичікував появи перших номерів журналу.

Тим часом пресовий комітет видання підготував звернення до читачів, яке повинно було відкривати перший номер журналу і розсилати це звернення визначним українським літераторам, щоб заручитися їх підтримкою. Однак справа не пішла швидко. За інформацією І. Тивоновича, зверталися до І. Горбачевського й І. Пулюя, але вони відмовилися підписатися, відкликав свій підпис і Ю. Романчук [11, с. 7–8]. Поставити свій підпис під статтею було запропоновано й І. Франкові, однак він також відмовився. У листі до Ю. Романчука від 3.05.1903 року письменник аргументував свою відмову: “Я готов запомагати “*Ruthenische Revue*” своїми працями, за які не жадаю ніякого гонорару, але лише в такім разі, коли перші номери покажуть, що видавництво справді поставлено поважно. З того, що написав мені д. Сембратович, я не міг набрати такого переконання. Надто я тепер хорий на очі і мушу обмежувати свою писанину якомога” [13, с. 228–229]. Те, “що написав мені д. Сембратович” – це листи Р. Сембратовича від 10 та 27 квітня 1903 року. Автор листів пояснює І. Франкові про необхідність у Європі часопису, який би інформував про українські справи і був би найкращим способом пропаганди національної літератури. У листі сказано: “Я хотів охрестити орган іменем “Україна” або “*Ukrainische Revue*” – в сей спосіб популяризувало би ся ім'я Україна, український. Але послі, котрі належать до комітету, спротивили ся сему [...]. Я бажав би перш усього звернути увагу на історію і літературу, тої самої гадки буде й Д[окто]р Кос. Залежить все лиш від доброї волі і помочи земляків. В інтересі справи лежить, познакомлювати съвіт зі славнішими нашими мужами (я поміщаючи кілька разів уже житєписи, силъетки і т.д. наших людий, робив се для справи, а не для тих одиниць, котрі

впрочім звичайно отім нічо й не знають), тому треба буде містити бодай в кождім другім числі портрет і коротку житєпись одного з наших людей – іменно на переміну, раз якусь личність з історії, то знов якогось звісного письменника. Розумієся годі нам дивити ся на наших славнійших людей крізь окуляри рутенської заїдливости і відповідно до сего описувати їх – бо тут розходить ся о те, щоби сьвіт заінтересувати нашою справою та приєднати симпатії для борців за наші ідеї, а ех ірсо для нашої справи. [...] Ми хотілиб подавати в бібліографії які книжки (особливо написані чужинцями) на німецькій або французкій мові про нашу історію, літературу і т. д. як і переклади наших письменників. За всяку поміч в тім напрямі булиб ми Вам дуже вдячні”.

У листі І. Франкові від 27 квітня 1903 року, знову акцентуючи потрібність такого органу для України, Р. Сембратович наголосив, що сам не має з видання ніякої матеріальної користі і з’ясовує своє звернення до письменника в справі підтримки видання: “Мені розходило ся й о те, щоби Ви й Грушівский зискали рішучий вплив на орган, длятого хотів я Вас просити, щоби Ви вступили до прасового комітету. Я ставив на засіданю комітету три рази внесеня, щоби “Ruthenische Revue” редаговано у Львові (бо се булоби навіть з технічного боку лекше) – усе те тому, що я бажавби часопись зробити більш органом українским чим галицким. [...] Я числив на певно на вашу поміч і тому звернув ся до Вас з повним довірям – виж неначе обидили ся моім листом, по якій причині, я нерозумію. [...] Я вірю й розумію те, що Ви маєте аж надто багато занятій і що від тих занятій відривати вас без шкоди для нашої справи не можна – однак вірю й в те, що Ваше співробітництво при “Ruthenische Revue” лежалоби як раз в інтересі справи. Бож з органом специяльно українским буде західна Европа далеко більше числити ся, чи зі статями порозкиданими по розличних часописях (“Ruthenische Revue” буде висилати ся всім більшим европейским редакциям і виднійшим письменникам). Проте удаючи ся до Вас з просьбою о поміч не хотів я Вас зовсім перетяжати ані забирати вам без потреби часу”.

Сказане Р. Сембратовичем у листах І. Франка не переконало. У згаданому листі до Ю. Романчука І. Франко обговорював низку питань, які випливають з ознайомлення зі статтею і поведінкою прасового комітету: “Я дивуюся, чому прасовий комітет, зав’язавши ся перед двома місяцями, аж до останнього квітня не пустив пари з рота і не пробував порозумітися з краєвими співробітниками щодо праць, а вислав їм в останній хвилі теми, котрих сама стилізація показує ясно, що автори тих тем не знали властиво, чого жадати, і хапають перше-ліпше і таке, що, напр., щодо покладених мені тем – або не говорить нічого (“огляд укр[аїнської] літератури”) або для початкових номерів невідповідне. [...] Моя рада була б така: не розпочинати так важного діла занадто поквапно, відложити, коли ще можна, видання хоч з половини року або до вересня (початок книгарського року) і розпочати справді солідно, рядом праць, що дали б Європі добре поняття і про сам народ, і про його духовних та політичних репрезентантів” [13, с. 229–230].

У рецензії на книгу І. Тивоновича “Історія заснування “Ruthenische Revue”” (Відень, 1906 рік) І. Франко подав свою версію співпраці з редакційним комітетом видання: “Бачачи все відразу, я дивився з недовір’ям на цілу аферу, не надіючися з неї ніякого

добра. На запитання Сембратовича до співробітництва в журналі я запитав його про програму часопису і дістав відповідь: А яка програма? Вступні статті, кореспонденції, переклади і хроніка. Розуміється, сього мені було мало, і я знов запитав Сембратовича, як, властиво, уявляє він собі задачу, напрям і ведення часопису. Та на се вже не було відповіді, а по якімось часі він написав мені: “Коли вам не подобається моє ведення, то ходіть самі сюди і ведіть його, або беріть собі до Львова”. Отак ми й розсталися. “Ruthenische Revue” так і лишився пам’яткою тісного галицького рутенства і не дав Європі ніякого поняття про те, що повинен був дати, та й у безголову політику руського клубу не вніс ніякого світла” [14, с. 254].

Ознайомлення з книжкою І. Тивоновича та листами Р. Сембратовича до І. Франка переконує, що у висвітленні цього епізоду рецензент дуже необ’єктивний і тенденційно спотворює перебіг подій. Лист зі запрошенням І. Франка до співпраці, який підписали А. Кос та Р. Сембратович, датовано 4 квітня 1903 року. Франків запит щодо програми часопису міг наспіти десь між 4 і 10 квітня, бо в листі 10 квітня 1903 року Р. Сембратович конкретно описав, чим мав бути наповнений часопис. На другий запит І. Франка про “задачу, напрям і ведення часопису” наспів лист від 27 квітня 1903 року – за два тижні, отже, Франкове твердження про те, що не було відповіді, суперечить дійсності. Подібні пояснення Р. Сембратович давав ще у листах 6 та 14 травня 1903 року, наголошуючи, що йому йдеться не про власні інтереси, а про громадську справу – презентацію через німецькомовну пресу українського руху у світі.

Наведена у рецензії цитата листа є цілком вигадана і незаслужено кидає тінь на Р. Сембратовича. У книзі І. Тивоновича наведено уривки листів до автора книги [11, с. 33–41] “визначнішого львівського патріота, а мого приятеля”, де не раз згадується про І. Франка і контакти віденських українців-видавців з ним і з НТШ щодо ведення часопису. І. Тивонович писав, що після видання першого числа: “написав я одному добродієви, своєму приятелеви, до Львова, щоби той в моім імені порозуміли ся з “Товариством ім. Шевченка” і приготували все, аби Товариство перебрало видавництво, а Др. Франко редакцію” [11, с. 13]. Подібну думку, значно детальніше і зовсім у відмінному від наведеного І. Франком ключі викладав Р. Сембратович у листі до письменника від 6 травня 1903 року: “Беручи на себе видавництво – і будь що будь не малу відповідальність – думав я при Вашій помочі і Грушівського вести видавництво до кінця сего року у Відни (в сей спосіб дісталаби часопись “віденську марку”), а відтак, по новім році, перенести видавництво до Львова, бо там знайде ся більше і відповідніших людей. З сим моім пляном годить ся впрочім більшість комітету. Я був тоді дуже занятий, и писав як раз якусь кореспонденцію, котру мав сей час вислати. Просив отже Д[окто]ра Коса, щоби написав Вам просторий лист, розказав усе до чиста, запросив Вас до участі у видавництві, просив Вас о приєднанє для справи проф. Грушівського та повідомив Вас, що комітет рішив ся визначити для Вас місячну платню, наколи схочете взяти участь, яко постійний співробітник. – Я сего листу не мав часу читати, але Вашого дістали, бо відповіли під моєю адресою і т. д. Отже ще раз зазначити мушу (бо о се питаєте), що редакційний комітет становимо лише ми оба (Д[окто]р Кос і я). Ані Д[окто]р Кос, ані я не маємо тої амбіції, вести видавництво руського органу і наколиб

Ви схотіли переняти редакцію на себе, ми булиби безконечно вдячні, так само ми готові видавати орган за Вашими вказівками. Я певний, що Ви відповіднійші до сего діла чим ми оба з Косом в купі – впрочім я за молодий, щоби мати відповідний досвід, знане і т.д. займаю ся більше чужими справами отже знаю їх ліпше як руські і т. д. Проте звертаю ся до Вас – в імя справи, о котру Вам так само ходить як мені – з просьбою о підмогу видавництва”. Отже, українські видавці “Ruthenische Revue” у Відні на чолі з Р. Сембратовичем, навпаки, хотіли дослухатися до Франкових порад щодо ведення і наповнення часопису, обіцяли йому за співробітництво сталу оплату, а за потреби – готові були передати йому керування органом, усвідомлюючи, що тільки І. Франко може це зробити значно краще від них. Тим часом І. Франко грубо розкритикував роботу шануючих його людей, а сам перейняти редакторства не захотів, відмовляючи то небажанням входити у політику, то конфліктами в НТШ, то конфліктами довкола справи українського театру. Після цього інциденту “розставання” з Р. Сембратовичем, про яке писав І. Франко, ніякого не було, чого свідченням є продовження, хоча зі значно меншою інтенсивністю, їх листування до 1905 року.

Перший номер “Ruthenische Revue” вийшов 15 травня 1903 року. Номер відкривався статтею “До наших читачів”, яку підписали Василь Яворський, Андрій Кос, Юліан Романчук, Федір Богачевський, Андроник Могильницький, Роман Сембратович. У ньому була опублікована стаття І. Франка “Тарас Шевченко і його “Заповіт”” з додатком Франкового перекладу Шевченкового “Заповіту” та вірша М. Некрасова “На смерть Шевченка”. Крім цієї публікації, ще в 11 номері часопису за 1903 рік він опублікував німецький переклад поезії Шевченка “І небо невмите, і заспані хвилі”. М. Возняк, досліджуючи Франкові німецькомовні переклади поезій Т. Шевченка, писав: “За життя Франко надрукував тільки два свої німецькі переклади поезій Шевченка, а саме: у віденському двотижневику “Ruthenische Revue” за 1903 р. № 1 “Das Vermächtnis von Taras Ševčenko”, що починався рядком: “Wenn ich strebe, so bestattet”, себто “Заповіт”, і в № 11 “Am Uralsee” з першим рядком “Ungewaschen der Himmel”, тобто “І небо невмите, і заспані хвилі”. Обидві ці поезії Франко переклав у 1882 р. У 1902–1903 рр. він переклав наново обидві поезії, і нові переклади вийшли далеко кращі й вірніші щодо оригіналів, ніж переклади 80-х років” [1, с. 272]. Дослідник вказував, що готуючи 1915 року свої німецькомовні переклади Т. Шевченка до окремого видання, І. Франко перейменував поезію “І небо невмите...” на “Am Kos-Aral” і подав переклад у другій редакції (1902–1903 рр.), хоча зазначив публікацію в першому номері “Ruthenische Revue”. Так само у другій редакції подав і “Заповіт”, вказавши дату перекладу 1882 року і факт публікації у віденському часопису [1, с. 273].

Після виходу трьох номерів часопису І. Франко опублікував у “Літературно-Науковому Вістнику” (1903. Т. 23. Кн. 7. С. 66–67) їх критичний огляд. У рецензії І. Франко обговорював своє розуміння потрібності й актуальності часопису: “Про важність видання, присвяченого українській нації, на німецькій або будь-якій іншій європейській мові, нема що й говорити, і тому ідея того кружка руських послів і віденських русинів, що розпочав з кінцем мая біжучого року видавати у Відні отсей місячник, варта всякої похвали й симпатії. Видані досі три випуски свідчать про щире

зусилля редакції поставити видання на висоті того завдання, яке вона визначила собі – інформувати Європу про стан нашого краю і про наші народні змагання. Правда, можна би було де в чому сперечатися з редакцією про те, як розуміти наш стан і наші змагання і чим, властиво, треба би поперед усього цікавити Європу з нашого культурного надбання, але така суперечка, мабуть, не довела б нічого. Важливіше те, як редакція сповняє своє завдання в своїм власнім розумінні діла. Отже, тут мусимо зазначити, що найбільше місця в дотеперішніх номерах займає політика, спеціально галицька політика, а ще спеціальніше – сучасна русько-польська боротьба в Галичині” [17, с. 406]. Оглядаючи зміст часопису, рецензент доходить переконання, що журнал не дає належної інформації про культурну працю, літературу українців, про нові українські книжки, про партійні та соціальні змагання, про публіцистику, театр, мистецтво. “Взагалі, редакція, здається, якось не зовсім уяснила собі, чим, властиво, можна зацікавити Європу з нашого поля, а коли й знає се, то, мабуть, вважає все те менше важним супроти полеміки з поляками. Нам здається, що се дорога не зовсім вірна і що такі речі, як виказування брехень польської преси про саму “Ruthenische Revue”, хоч, може, й виглядають в очах редакції на тріумф, але в очах серйозної європейської преси будуть лише зменшувати повагу видання. Взагалі мусимо бажати новому виданню ширшого погляду на українські справи, менше заглиблення в русько-польську суперечку в Галичині, яка, хоч, без сумніву, важна для нас, усе-таки з погляду загальноукраїнського має лише місцеве і хвилеве значення, і перенесення центру тяжесті з політики на культурне й духовне життя нашої нації” [17, с. 407].

Продовжуючи видавати “Ruthenische Revue”, Р. Сембратович намагався й у 1904 році нав’язати контакт з представниками НТШ для публікування в часопису їхніх праць. Зокрема, у двох листах цього року, позначених однією датою – 14 травня – Р. Сембратович просив І. Франка написати огляд історії української літератури і підштовхнути до написання огляду історії України М. Грушевського та статті про Угорську Русь Володимира Гнатюка. І. Франко не відгукнувся на цю пропозицію. Незважаючи на таку принциповість письменника, часопис Р. Сембратовича все ж друкував як перекладні, так і оригінальні твори українських авторів німецькою мовою: на сторінках журналу появляються публікації І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, Ю. Федьковича, О. Кобилянської, Лесі Українки та інших.

У “Згадках про Романа Сембратовича” М. Коцюбинський, описуючи спілкування з Р. Сембратовичем під час зустрічі з ним у Відні 1905 року, прямою мовою передав зізнання свого приятеля про те, яких зусиль і здоров’я коштує йому ведення часопису й особливо байдужість галичан до підтримки видання. М. Коцюбинський писав: “Болить мене така байдужість українців, – говорив він [Р. Сембратович. – Я. Г.] далі, коли ми рушили, – а ще більше дошкуляють неприязні відносини до мене й “R[uthenische] R[evue]” наших-таки галичан. Одні докоряють, що я невміло редакую часопис. Нехай і так. Так скільки я наблигався: голубчики, візьміть хто на свої плечі отой тягар, докладіть умілих рук. Ніхто не хоче. Другим знов не подобається, що в “R[uthenische] R[evue]” ми пишемо переважно про Україну (російську), а не про галицькі кривди. Це не зовсім правда, бо ми таки містили статті про Галичину, а коли мало, то знов-таки тому, що

з галичан ніхто нічого не пише. [...] Скільки я маю листів з Галичини, в яких мене попросту лають. Рідко хто з галичан передплачує часопис: то писане, кажуть не для нас, а для європейців, – нехай європейці й читають...” [5, с. 38–39]. З вищенаведеного матеріалу видно, що за всіма наріканнями вгадуються претензії до видання передовсім І. Франка, хоча прізвище його й не фігурує.

Такі прикрі докори щодо видання Р. Сембратович сприймав болісно і це відбилосся на його здоров’ї. За цей час діяльність двох авторів розійшлася в різних напрямках. В І. Франка – це найвищий злет його діяльності, час Бойківської експедиції, іменування його почесним членом НТШ, написання поеми “Мойсей”, участь у численних полеміках на сторінках часописів, надання почесного титулу *honoris causa* Харківського університету. Р. Сембратович здобув собі популярність у Європі запровадженням анкети світових політиків і громадських діячів про царський указ 1876 року про заборону української мови. На матеріалах цієї анкети він 1905 року своїм коштом видав окремою брошурою цикл інтерв’ю “*Das Urteil der europäischen Kulturwelt über den Ukas 1876*” (“Міркування європейського культурного світу про указ 1876 р.”), а також працю “*Das Zarentum im Kampfe mit der Zivilisation*” (“Царизм у боротьбі з цивілізацією”).

Попри листовний діалог у ті роки відбувалися й особисті зустрічі діячів. Зокрема, на засіданнях Наукового Товариства ім. Шевченка. Хроніка загальних зборів товариства 19 квітня 1905 року фіксує участь у них як І. Франка, так і Р. Сембратовича [19, с. 10, 13]. Ймовірно, про цю зустріч згадано в останньому зі збережених листів Р. Сембратовича до І. Франка – від 25 червня 1905 року. За листом, на тій зустрічі Р. Сембратович висловив письменникові думку видати окремим виданням його “політичні казки” німецькою мовою. З того, що така збірка не вийшла, правдоподібно, відповідь І. Франка була негативною.

Та під час цієї зустрічі мали місце на побутовому рівні незафіксовані ані у звіті про збори НТШ, ані в листах Р. Сембратовича до письменника розмови: І. Франко, звинувачуючи “*Ruthenische Revue*” у політичній вузькоглядності, почав агітувати колег по товариству не давати матеріалів для часопису. Р. Сембратович сприймав це дуже болісно. У листі до М. Коцюбинського від 20 (7) липня 1905 року Р. Сембратович жалівся: “У нас погано. Франко робить собі дальші дивацькі сплетні, а Яворський хоче йому в часописах відповідати. Воно правда, що прилюдна дискусія краща, як позакулісові сплетні та інтриги, але готова вийти була. Яворський виходить з сего становиська, що як б’ють, то треба боронитися. Нам нині годі йти до Львова й на сплетні відповідати... Ще одна справа. На загальних зборах тов[ариства] імені Шевченка дня 19 цвітня сего року казав Франко до присутніх українців, що ми ведемо в “*Ruthenische Revue*” вузькоглядну галицьку політику. Посилаю Вам вирізок зі статті “*Ruthenische Revue*”, що появилася на місяць перед загальними зборами тов[ариства] Шевченка, себто в марті. В тій статті обговорене й зазначене наше становище в галицькій політиці. Прочитайте ласкаво і напишіть мені, чи й на Ваш погляд се “вузькоглядна галицька політика?”” [7, с. 115].

8 січня 1906 року Р. Сембратович помер у Відні, не досягнувши і 30-літнього віку. З 1906 року журнал, який змінив назву на “*Ruthenische Rundschau*”, виходив щомісяця до 1916 року. Після смерті Р. Сембратовича І. Франко негативно характеризував його діяльність.

У цитованій рецензії книгу І. Тивоновича “Історія заснування “*Ruthenische Revue*””, опублікованій у “Літературно-Науковому Вістнику” (1907. Т. 38. Кн.6. С. 548–550), І. Франко оцінив негативно, вважаючи історію журналу не такою цікавою, з проявами “приватної патології”. Рецензент вважав, що автор не зауважив у книзі важливіших сторін справи видання. “Сама думка – видавати журналик німецькою мовою і при його помочі знайомити ширшу європейську публіку з життям, змаганнями та потребами українського народу – була дуже розумна і важна, особливо тоді, коли про нас в Європі мало хто знав і мало нами цікавився, а факти нашого громадського і духового руху починали звертати на себе більшу увагу і викликати в персі різні суперечні толки. Своім звичаєм русини прозивали нагоду; треба було заснувати такий журналець в часі баденівських виборів, або в часі рільничого страйку. Ну та годі! Спізнившись в пору, коли голос русинів міг був залунати досить широко, ніколи не було пізно на заснування органу чисто інформаційного, що знайомив би Європу з нашим життям, з історією, етнографією, літературою та сучасним розвоєм нашого народу, не цураючися й політики та виступаючи твердо, солідно, до європейців промовляючи по-європейськи, без претензій, щоб вони доконче встромляли носа до всіх наших дрібних пересварок та фіктивних “борб”. Для збудження зацікавлення в Європі треба було вийти понад галицький партійний горизонт і зайняти становище вповні об’єктивне” [14, с. 253]. І. Франко констатував, що цього не врахували видавці, лишивши журнал на рівні оборони партійної чи клубної політики. Погромну характеристику дає рецензент й редакторові Р. Сембратовичу: “Сам редактор Р. Сембратович, відірваний журналізмом від усяких поважніших студій, привикши до фразеології та полеміки замість річового вияснювання, був при тім круглий невіжа in ukrainicis [в україністиці. – Я. Г.], не знав ані історії, ані літератури, ані взагалі нічого з українського життя і свій розголос у німецькім газетярстві завдячував лише кольпортуванню того, що вичитував у руських газетах та перемолочуванню на тисячу ладів російського указу 1876 р. Навіть язика німецького не знав порядно і допускав під своєю редакцією такі скандальні переклади з нашої літератури, що могли навіки осмішити й ту літературу, й саму редакцію. Поза тим “*Revue*” не давав нічого нічого реального, але намагався здобувати собі ґрунт пустою рекламою і крайньою нетолеранцією до всякого хоч трохи критичного осуду” [14, с. 254].

У Парижі 1907 року опубліковано французькою мовою видання праці Р. Сембратовича “*Le Tsarisme et l’Ukraine*” (“Царизм в Україні”), що було французькомовним варіантом праці про царський указ 1876 року. Вступну статтю до видання написав норвезький письменник, Нобелівський лауреат 1903 року з літератури Б’єрнстєрне Мартініус Б’єрсон. На це видання І. Франко опублікував рецензію у “Літературно-Науковому Вістнику” (1907. Т. 37. Кн. 2. С. 272–273 (Бібліографія)). У ній рецензент відзначив випадковий характер брошури, хоча хвалив поліграфію видання. Передмова Б’єрсона, за словами І. Франка, “робить сумне вражіння: незважаючи на своє паролітне зацікавлення Україною, голосний письменник не знає про неї нічого нічого конкретного [...]” [18, с. 713]. Та найголовніше – у рецензії І. Франко знову дав негативну характеристику діяльності Романа Сембратовича: “Автор хоч талановитий

чоловік і оживлений найгарячішою охотою служити Україні, вийшов на се поле з зовсім скромним арсеналом, майже лише з тим, що дала йому гімназія. Пізніше, попавши в вир публіцистики, і то публіцистики т[ак] зв[аної] віденської школи, він не мав часу ані можливості доповнювати своє знання і розкидав на всі боки ті скупі округлини, які виніс із Галичини, доповнюючи їх не раз фантазією та догадами і переживуючи десятки разів. Відси плиткість його висновків, неповнота в представленні фактів, часті помилки, непорозуміння, що в очах тьмуших людей, які навіть симпатизували з його провідними ідеями, шкодили його публікаціям. Найголоснішою і найстаранніше обробленою з них була “Polonia irredenta”; тут автор зібрав масу матеріялу з біжучої галицько-польської преси і, незважаючи на ідейну недоношеність праці, міг бодай заімпонувати її масою. Праця про Україну далеко слабша. [...] Уступи, що доторкаються до історії України, трохи ліпші, остільки що пок[ійний] Сембратович, уже редагуючи “Ruthenische Revue”, мав під рукою деякі статті та дані, надіслані до редакції, і наборзі склеїв із них свою статтю. Та й тут скрізь, попри вірні факти та уваги, маса невірностей, безкритичностей та помилок. Сама найважлива річ у брошурі – розбір значіння та впливу указу 1876 р. на український національний розвій – зовсім бліда, повна гучних слів, але показує брак фактів і брак вникнення в їх значіння; вистарчить порівняти сей уступ з прегарним і основним представленням, яке дав тій справ проф. Грушевський у збірці “Russen über Russland” [18, с. 710–711].

Листи Р. Сембратовича до І. Франка публікуємо вперше з дотриманням усіх лексичних, синтаксичних і графічних (підкреслень) особливостей оригіналу. Скорочення слів розкриваємо у гранчастих дужках безпосередньо в тексті, німецькомовні вирази у посторінкових виносках. Виняток робимо для двох листів: у листі № 9 фрагменти оригіналу нетрадиційною з написання церковно-слов'янською мовою з українськими особливостями з технічних причин подаємо в сучасній транскрипції і перекладі. Також у листі № 20 після завершення тексту листа на окремій сторінці рукою Р. Сембратовича відписано німецькомовну поезію (28 рядків, можливо це лише фрагмент) невстановленого автора, яка розповідає про чудо св. Пахомія при подорожі до Єрусалиму для здійснення св. Хіротонії. Оскільки відпис поезії здебільшого нечитабельний, пропускаємо його в цій публікації, подавши в належному місці відповідний коментар. До публікації долучаємо також статтю Р. Сембратовича “Іван Франко (Літературна характеристика)” мовою оригіналу і в українському перекладі. Вважаю приємним обов'язком скласти подяку своїм приятелям – кандидату філологічних наук Соломії Вівчар за допомогу у відчитанні і перекладі з церковнослов'янської мови та кандидату мистецтвознавства Северинові Тихому за допомогу у відчитанні та перекладі німецькомовних виразів у листах, а також за переклад статті Р. Сембратовича.

ЛИСТИ РОМАНА СЕМБРАТОВИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

№ 1

Самбір 24/ 9 1892

Високоповажаний Добродію!

Будучи у Вас 15-ого липця, взявем подв[ійне] ч[исло] “Народа” (за лип[ень]) від того однак часу не получивем ні одного числа, а се мабуть для того, що не подавем до себе адресу, а листів, котрі писавем до Вас підчас вакацій, правдоподібно не получилисте (через помилку вислано один nereкомендований, другий реком[ендований], як доказ присилаю Вам рецепис). Пришліть отжеж мені “Народа” (за серпень і вересень) до Самбора – тутки ходжу до гімназії – адресуйте: Теофіля Кульчицька, Самбір уліця Львівська ч[исло] 138. Пришліт мені, сли ще маєте “Шевченкові ідеали...”, “Шістсот років Швейцарскої спілки”, “Австро-руські спомини” 5 частин¹. При нагоді пришлю Вам за них гроші. Т. Осідач, котрому малисте висилати “Народа” – почавши від 9-ого числа до Мостиск, не получив ще нічо. До него адресуйте: О. М. Перемишль “poste restante”; сли які числа давнійше вже йому післано – повідоміть ласкаво його о тім.

З поважаням
Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1607, арк. 439–440.

№ 2

Самбір 24/V 1894

Високоповажаний Добродію!

О вишуканю судових актів в згаданій Вами справі говорив я з одним судею (Чайковський² захорував послідними днями так, що не може сею справою зайнятись) – та він сказав мені, щоб я подав йому хоч деякі дані, по котрим би він справу розслідив і опісля все Вам передав. Проте удаюсь до Вас, щоб Ви подали мені хоч деякі інформації в сій справі. – Адр[ес]: Сембратович, Самбір, ул. Зелена, дім Гільда у Іллюкевича.

З глибоким поважаням
Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1612, арк. 901–902. Листова картка, адресована: “Високоповажаний Добродій Др. Іван Франко у Львові ул. Глибока, ч. 7”.

¹ Йдеться про видання М. Драгоманова “Австро-руські спомини” (опубліковані як 2, 4, 7–9, 15 випуски “Літературно-наукової бібліотеки” за редакцією І. Франка у 1889–1890 та 1892 роках) та “Шістсот років Швейцарської спілки” (брошура видана 1892 року у Львові), а також видання: “Шевченкові ідеали і українська дійсність. Відчит Е. С. Накладом І. Франка. Львів, 1892 року.

² Йдеться про Андрія Чайковського (1857–1935) – українського письменника, адвоката і громадсько-політичного діяча. В 1884–1886 роках А. Чайковський практикував як адвокат у Самборі, але згодом (1890) виїхав у Бережани, де відкрив свою канцелярію.

№ 3

Вповажаний Добродію!

Удаюсь до Вас в ось якій справі: 6 н[ового] ст[илію] марта с[его] р[оку] вислав я в перемиську вязницю телеграму на адресу Вітика¹ й Новаковського², підписавши крім свого імени також Загайкевича³ і Саноцького⁴. Оден совітник перемиского суду вже тоді писав мені, що за се “жде тюрма”. Тепер жеж поліція тутешня зачала з нами тяганини та Саноцького засудила на 24 год. арешту, а з нами ще діло не покінчене. Окуневський⁵ ладить Саноцькому протест – однак нам требаб конче, і то як найскорше знати чи суд перемиский доручив адресатам депешу чи ні! Позаяк не знаю куди тепер Вітик обертає ся, удаюсь до Вас з просьбою доручити йому се письмо, щоб мені як найскорше бажані інформації подав.

З поважанням
Р. Сембратович
У Відні 14/V 97

Адреса:

XVII Hevalser Hauptstrasse №14, 2 Stige II St Th 32.

Лл, ф. 3, № 1610, арк. 369–371.

- ¹ Вітик Семен (1876–?) – галицький громадський, політичний і профспілковий діяч, член-засновник Української соціал-демократичної партії і провідник її крила, яке співпрацювало з Польською Партією соціалістів, посол до австрійського парламенту, член УНРади і ЗУНР. Емігрував до Відня (1919), видавав радянофільський журнал “Нова Громада”. На початку 30-х років ХХ століття був ув’язнений, дальша його доля невідома.
- ² Новаковський Михайло (1872–1941) – галицький адвокат і громадсько-політичний діяч на Станіславщині. З 1907 року працював у Богородчанах. Був радикалом, соціал-демократом, врешті – націонал-демократом. Посол до галицького сейму. З початком Першої світової війни перебував в УСС, а в період ЗУНР – комісар Скалатського повіту й член Виділу Української Національної Ради. З 1919 – член надзвичайної дипломатичної місії до Варшави. 1939 опинився в Словаччині, де й помер.
- ³ Загайкевич Володимир (1871–1951) – галицький адвокат, голова низки культурних та господарських установ у Перемишлі. Посол до австрійського парламенту (1912–1918), член УНР, ЗУНР, потім ув’язнений поляками. Депутат польського сейму від УНДО (1928–1935), віце-маршал і голова українського сеймового клубу (1928–1930). У 1939–1944 роках – віце-президент Апеляційного суду в Кракові.
- ⁴ Саноцький Іван (1877–?) – український адвокат, випускник Львівської гімназії та Віденського університету (1895). Брав активну участь у товаристві “Січ”. 1902 року вступив до адвокатської канцелярії М. Лагодинського в Делятині, а 1909 року – відкрив свою канцелярію в Надвірній. У Надвірній також був повітовим комісаром і головою гуртка “Рідної школи”.
- ⁵ Окуневський Теофіл (1858–1937) – галицький адвокат, громадсько-політичний діяч Коломийщини і Городенщини, співзасновник Української радикальної партії, з 1899 року – член Української національно-демократичної партії, посол до австрійського парламенту (1897–1900, 1907–1918) та галицького сейму (1889–1900, 1913–1914).

№ 4

Високоповажаний Добродію!

Трийцяті роковини засновання тов[ариства] “Січ” задумали ми відсвяткувати торжественно та при тій нагоді пустити в світ альманах¹. Нашим задушевним бажанням є, щоби сей альманах містив твори лише членів – передовсім же заслужених членів почетних тов[ариства] “Січ”².

Тому то й звертаємо ся до Вас зі щирою проською пособити нам в тому ділі та прислати о скілько змога найскорше пару творів своєї музи (передовсім поезій), іменнож таких, що не були доси печатані і тому краще знадобились би до сеї цілі. Альманах задумуємо видати вже з кінцем січня 1898 р. Тому то й просимо о можливо скору відповідь на нашу просьбу, без огляду на се чи вволите єї чи ні – хоч запримітити собі позволимо, що сеї послідної евентуальности від почетного нашого члена не надієм ся.

У Відні дня 10 новембра 1897 р.

Від комітету редакційного: Мирон Кордуба³, Ром. Сембратович, Сильв. Яричевський⁴.

P.S. Всякі посилки висилати просим по слідуячому адресу: Мирон Кордуба у Відні XVII Steinergerasse № 11 II St. Th 11.

Лл, ф. 3, № 1610, арк. 411–413.

На аркуші 412 внизу посередині овальна печатка “Товариство Січ у Відні”.

№ 5

Високоповажаний Добродію!

Що до бажаного відпису рукописей відповідаю Вам як слідує: справи сеї я зовсім не забув, і слиб було се можливо давно єї уже полагодивби був. Но в тутешній “Hofbibliothek” справді рутенські порядки: розпочали репарації ще в августі с[его] р[оку] а 3 Новембра мала бути бібліотека отворена для ужитку публіки – між тим репарацій ще не покінчено і речинець отвореня відложено аж до “на по сьвятах”, себ то до січня.

Тепер жеж повторю нашу просьбу о співучасть Вашу у видавництві альманаха, та позволю собі впевнити Вас, що справа ся не єсть просто рутенським проєктом (як кілька літ тому назад) но альманах буде на певно в короткім уже часі виданий та що до сего починено уже відповідні технічні приготування.

З глибоким поважанням

Р. Сембратович
У Відні 16 / XI 97.

Лл, ф. 3, № 1610, арк. 419–421.

¹ Альманах було видано [9].

² З 23 листопада 1889 року Іван Франко був почесним членом товариства “Січ” у Відні.

³ Кордуба Мирон (1876–1948) – український історик, випускник Віденського та львівського університетів, учень М. Грушевського, дійсний член НТШ (з 1903 року). Автор праць з історії та історичної географії.

⁴ Яричевський Сильвестр (1871–1918) – письменник, педагог, громадський діяч на Буковині. Автор збірок поезій “Пестрі звуки”, оповідань і новел “На хвилях життя” (1903), “Між терням і цвітом” (1905).

№ 6

Відень 7/II 98.

Високоповажаний Добродію!

З присилкою згаданого відпису я зовсім не зволікаю – але перше була бібліотека замкнена, тепержеж я доперва сими днями вернув з Галичини і доперва тепер доручив мені Кордуба Ваш лист. Я ходив до бібліотеки і переконав ся, що мені переписувати абсолютно не можливо позаяк не умію відчитувати старих рукописів. Я просив п[ана] Корд[убу] як палеографа, щоб мені поміг в сій справі, но він вималяв ся недостачою часу. Доперва нині удалось мені затягнути його до відпису... і найдалше до двох днів пришлем Вам копію напевно. Обіцяні поезії для нашого альманаха просим передати ласкаво прямо до друкарні тов[ариства] Шевченка, де альманах печатаєсь.

З глибоким поважанням
Р. Сембратович.

ЛЛ, ф. 3, № 1610, арк. 459–461.

№ 7

Відень 18/XII 98.

Високоповажаний Добродію!

Вчера був я у Каннера¹, він обіцяв вишукати “Correcturabzug”^{2*} Вашої казки (рукопис затратилась) та передати мені його в понеділок. Отже, я доручу завтра казку редакції “Wage”³ о чім Вас звіщу.

З глибоким поважанням
Р. Сембратович
XVII Jörgerstrasse 45, I, 7

ЛЛ, Ф. 3, № 1634, арк. 167–168. Кореспондентна картка, адресована: “[нрзб] Le. Herrn Dr. I. Franko, Redacteur der Zeitschrift “Літературно-Наук. Вістник”, in: Ostgalizien, Lemberg, Akademicka № 8”

№ 8

Відень 17/IV 99.

Вповажаний Добродію!

Як раз получив Ваше письмо – днесь уже за пізно йти до Hofbibliothek, бо витягнути треба рукопис перед обідом. Завтра отже заберусь до переписування й сейчас по доконанню

¹ Каннер Генріх (Heinrich Kanner, 1864–1930) – австрійський журналіст, засновник часопису “Die Zeit”, формальний редактор газети “Franfurker Zeitung”.

² Відбиток (нім).

³ “Wage” (нім).

його пришло. Канерови казав про се що писали¹ – з Кадішом² днесь не бачив ся, але він вже просив мене, аби Вам пригадати його “бажання”... З глибоким поважанем

Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1634, арк. 169–170. Кореспонденційна картка, адресована “Sr [нрзб], Herrn Dr. I. Franko, Redacteur der Revue “Literaturno Nauk. Вістник” Lemberg Ostgalizien Czarnecki-gasse № 26”.

№ 9

Відень 20/IV 99.

Вповажаний Добродію!

З Вашими копіями зайшла може якась помилка, або може Ви мені мильно написали. З Вашого письма виходить, що Вам нестae якогось періоду між словами: “то есть церковь славъ ть самъ Господь на небесе на землю призрѣ, да смо шовъ вопль вѣго” а “бѣ ся слезих” і т. д. Отже я вишукав на листку 296 на оборотній стороні стрічка 20-та з гори, слідуєчі слова:

Господь силенъ в брани то есть царь славъ и ть съ Господь на небесе на землю призрѣ, да слышав вопль вѣго³

се кінець 20-ої стрічки, безпосередньо по сім слідуєча, себ то 21-а стрічка звучить:

бѣся слезлю молитвою рех: взнея тя Господи яко [2 слова незрозумілого значення],

не простре враг мой мой чресъ мя, Господи Боже мой возопиих к Тобѣ Господи исцели мя⁴ і т. д.

Если отже сі послідні слова тотожні з тими, що у Вашій копії починають ся “бѣ ся слезах” (Ви мені тут не подали цілого реченя) то Вам нічо не бракує. Наколи одначе зайшла тут яка инша похибка, в такім случаю напишіть мені, а радо відпишу вам потрібне.

З глибоким поважаням Ваш

Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1611, арк. 75–77.

¹ Р. Сембратовича І. Франко просив передати Г. Каннерові, що через проблеми зі здоров'ям зтягує з написанням якоїсь з обіцяних статей. У листі від редакції “Die Zeit” 18 квітня 1899 року, підписаному Г. Каннером, сказано: “Шановний пане Д[октор]. Пан Сембратович повідомляє мені, що Ви через погане самопочуття були досі не в змозі написати обіцяну статтю” [4, с. 306].

² Кадіш Герман (Hermann Kadisch, ? – 1934) – австрійський журналіст, єврей з походження і автор наукових праць про єврейство, видавець часопису “Volkspresse”. В архіві І. Франка збереглося два його листи до письменника від 13 січня 1896 року (ЛЛ, ф. 3, № 1613, арк. 97) та 3 квітня 1899 року (ЛЛ, №1626, арк. 485–486).

³ Господь сильний в битві то є цар слави і тоє Господь з небес на землю дивиться, щоб почути голос його. (церкл.) Ймовірно, це парафраз, який поєднує 8 вірш 24 псалма і 20 вірш 102 псалма. – Я. Г.

⁴ Слізною молитвою кажу: вознесу тебе, Господи, як [2 незрозумілого значення], не пройде ворог мій крізь мене. Боже мій, воззвав до тебе: Господи, зціли мене (церкл).

Високоповажаний Добродію!

Тут єсть тепер доцент Київського університету Чубіньський, криміналіст, що виїхав в цілі доповнення студій – з Відня їде до Галичини, а відтак у Париж. Він має до Українців трохи жаль: свого часу хотів він щось друкувати по українськи та старі ментори київські, з котрими він в незгоді, не допустили до сего. Ще більш загорілість пішла так далеко, що зробили Чубіньського шпіоном російського правительства та листово остерегли мене (з Києва) перед сим чоловіком. Я розвідував про сю справу у компетентних людей, писав на Україну, розпитував російських соціалдемократів на котрих в листі покликувались, та дійшов до сего переконання, що все нечесна клевета, яко мєсть за личні справи.

Чубіньський має тепер на укінченю гарну розправу з поля криміналістики, а кращі сего три вірші, котрі він між иньшими й мені читав. Однак зражений поступованям Киян не хотів нічо печатати – остаточно під пресією обох Окуневських віддав вірші – а розвідку напечатає лиш тоді єсли будуть напечатані вірші. Розумієсь, що тут бути може, грає багато лична амбіція, що він хоче показати Киянам, що вірші будуть таки напечатані і т.д. Но все ж таки нам шкодаби стратити такого чоловіка, тим більш, що се людина талановита й робуча. Пишу се без його відома, но прошу звістити ласкаво когось з віденьців, що єсть з сими віршами, котрі передав Вам Окуневський.

З глибоким поважаням

Роман Сембратович

Відень XVII XVII Jörgenstrasse 45, I St, 7

ЛЛ, ф. 3, № 1611, арк. 79–82.

№ 11

[Дата за штемпелем: 16.VII. 1899]

Високоповажаний Добродію!

Звиніть, що вчера не міг сповнити своєї обітницї – але стало ся се зовсім не з моєї вини. До міста прийшов я $\frac{3}{4}$ на 10 год. зайшов до ресторану, в котрім надіяв ся стрінити Д[окто]ра Гукевича, тут велів собі дати вечеру та дожидав. Через хвилину прийшов один Рутенець та повів мене в иньший шинок, де після його гадки мав бути Гукевич. відтак були ми ще в кількох ресторанах но Г[укеви]ча годі було знайти. З уваги на пізну пору (було вже коло 12-ої) годі було Вас турбувати. З глибоким поважаням.

Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 171–172. Кореспонденційна карта адресована: “Високоповажаний Добродію Др Іван Франко, письменник. Kolobutów, posz. Strj

№ 12

Відень, 27/III 901.

XVIII/1, Währinger Gürtel № 111, Th. 8

Високоповажаний Добродію!

Від довшого уже часу ношу ся з думкою заснувати німецку часопись, в котрійби побіч иньших справ порушати й обговорювати квестії, що дотикають нас близше

– та робити нашій народній справі, так сказатиби, рекламу на заході. Уже два роки тому назад хотів я затягнути в тій цілі позичку в задатковім товаристві в Грацу, но не стало мені нових ручителів, яких я хотів, такіж що булиби радо заручили (або навіть й позичили самі мені потрібні гроші) не могли входити в рахубу “із взглядів тавричних”.

В осени минушого року задумав я був в спілці з одним німецько-національним письменником оснувати тижневик п[ід] з[аголовоком] “Moderne Revue”. Був се грошевитий чоловік, котрий мігби легко покрити всякі недобори – но фанатичний антисеміт. Хоч все було уже приладнене, пляни наші розбили ся на програмовій статі.

Тепер однак я таки затягнув невелику позичку та в спілці з одним публіцистом беремося видавати тижневик. Проте удаюсь до Вас з прозьбою прислати нам ласкаво (якмога найскорше) з одну політичну казку або щось подібного.

Надіючись що просьба моя не остане безуспішною пишуць з глибоким поважанням
Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1634, арк. 173–175.

№ 13

Відень, 4/IV 901.

XVIII/1, Währinger Gürtel № 111, Th. 8

Високоповажаний Добродію!

Ві второк відбудеся тутки “internationaler Congress gegen den Alkoholismus”¹. Мені треба би доконче всяких материялів в сій квестії – роз[уміється] дотичне Галичини (також мат[еріали] про переслідуваня проповідників антиалкоголізму). Ви будете прошені о статю в сій справі. Прошу прислати ласкаво усякі можливі материяли відвратною поштою.

З глибоким поважанням
Р. Сембратович.

ЛЛ, ф. 3, № 1611, арк. 325, 327.

№ 14

Wien, den 8/IV 1901

Високоповажаний Добродію!

Лист Ваш получив. Сегодня говорив лиш з Гольдом з “Zeit”-у², з Канером буду бачитись аж завтра (сегодня годі його подибати – бо тут сьвято) – но він після всякої правдоподібности помістить Вашу казку. Проче все зроблено як бажаєте. “X-Strahlen” друкують ся все в суботу вечером – я хотівби в третім числі помістити щось Вашого, можеби яку політичну статю про Галичину. Я просивби прислати єї можливо найскорше (3-є число буде готове уже 13-го вечером).

¹ “Міжнародний конгрес проти алкоголізму”.

² “Die Zeit” – німецькомовний часопис у Відні, заснований Г. Каннером, І. Сінгером, Г. Баром, який виходив як щотижневик з 6 жовтня 1894 до 29.10.1904 року. Серед автури часопису: Т. Герцель, Г. фон Гофмансталь, Г. Гессе, Г. Ібсен, Л. Толстой, І. Франко. В архіві І. Франка збереглося 88 листів редакції цього часопису. Ці листи опубліковані [4].

В надії, що просьба моя не остане безуспішною, пишу з глибоким поважанням
Р. Сембратович
Лл, ф. 3, № 1624, арк. 221, 223. Рукопис на бланку “X-Strahlen”

№ 15

Wien, den 13/IV 1901

Високоповажаний Добродію!

Казка Ваша в “Zeit”-і напечатана¹. Гонорар за неї ще не виплатили, годі подибати Зінгера². Як лиш получу вишлю Вам бажаний лексикон. Прошу прислати відвратною поштою щось недовгого для “X-Strahlen” – політичну статтю або подібну казку. Но требаб можливо найскорше, тому що кожде число кінчить ся друкувати в суботу вечером, в неділю йде до інтралігатора, а в понеділок – розсилає ся. 1-го числа “X-Strahlen” розпродано у Відни по трафіках 1300 примірників (скільки розпродано 2-го числа) ще не знати), се про око красний досить успіх, бо н[а] пр[иклад] “Wage” розходить ся у Відни в значно меншім числі примірників – но всетаки замалий успіх, бо часопись дешева, а щоби покрити лиш кошти видавництва, требаби розпродати найменше 2000 примірників. Но є надія, що пізнійше піде ліпше. Моральний успіх всетаки є, багато заграничних дневників попередрукувало деякі мої статі з “X-Strahlen” або подало зміст.

Ожидаю від Вас щось інтересного для “X-Strahlen” – (прошу прислати по можности відвратною поштою).

З глибоким поважанням

Р. Сембратович

P.S. Наші майстри в сплетнях пустили тут качку про мене, про котру писав Вам оден Німчик (як я пізнійше дізнав ся). Усе те бляга. Я казав йому телеграфічно усе відкликати...

Лл, ф. 3, № 1614, арк. 51–53. Перший аркуш листа – бланк “X-Strahlen”.

№ 16

Wien, den 25/IV 1901

Високоповажаний Добродію!

Сердечне спасибі за статтю, прошу о память і на будуче. Наколиб могли мені прислати невеличку політичну казку (подібно в “Zeit”), бувби Вам дуже вдячний.

¹ Мова, очевидно, про публікацію “Die galizische Schöpfungsgeschichte. Ein politische Märchen aus Galizien, wiedererzählt von Iwan Franko”, яка була опублікована в № 341 названого часопису 1901 року. В українському перекладі твір відомий під назвою “Із галицької “Книги битія”. Цього ж дня (13 квітня 1901 року) редакція “Die Zeit” також прислала І. Франкові листа з інформацією про публікацію і просили прислати нові “казки”: “Також можете висилати це нам безпосередньо, бо хоча й пан Сембратович і мила людина, але в стосунках між нами нема потреби його турбувати” [4, с. 315] – сказано в листі.

² Сінгер (Зінгер) Ісидор (Isidor Singer, 1859–1939) – професор економіки Віденського університету, співпрацівник журналу “Die Zeit”.

Реферат Дашинської¹ – нам справді інтересний, тимбільше, що подає вона дані, котрих (оскільки знаю) нігде ще не публіковано. Реферат сей вийде в “Bericht”² -і, і тоді я його Вам пришлю. “Bericht” сей трохи припізнить ся, тому, що не всі відразу віддали свої манускрипти. Що до моєї статі, то не перечу, що “in der Hitze des Gefechtes”³ міг я промахнути ся – но я бувби Вам дуже вдячний наколиб Ви звернули мою увагу в чім якраз промахнувся, щоби міг на будуче уникнути таких помилок. З присилкою статі, евент[уально] політ[ичної] казки прошу ласкаво поскорити.

З глибоким поважанням

Р. Сембратович

P.S. Статя моя про Україну помимо своїх хиб (котрі я вповні признаю) викликала в журналістичних кругах “Aufsehen”⁴ – я дістав в сій справі три листи з Німеччини.

ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 225–227. Перший аркуш листа – бланк “X-Strahlen”.

№ 17

Wien, den 10/IV 1903

XVIII/1 Lazzaristengasse 36.

Високоповажаний Добродію!

История нашого видавництва зовсім проста. Поляки мають кольосальний вплив на заграничну прасу, про австрійську й не казати. В їх руках є синдикат заграничної преси, а се не така дрібниця, якби здавалося. Томуто розходять ся по європейській прасі прямо до увірення сплетні. Все накручують так, як їм сего треба. Але се ще дрібниця. Гірше всего те, що нас сьвіт зовсім не знає. Я мігби Вам показати листи від таких публіцистів, як Ле Манга, Дра Барта, в котрих каже ся виразно, що в Німеччині і у Франції знають більше про Хінців як про Русинів – наколиж мають які інформації, то такі, яких потреба Полякам. Хто трохи лиш розгляне ся в сьвіті, побачить, що всяка справа потребує пропаганди. Дуже доброю пропагандою є його національна література. Ба, але й література потребує пропаганди. Я маю на се докази. Свого часу (ще перед видаванням “X-Strahlen”) переклав я був більшу часть Вашого “Захара Беркута”. Я оферував 5-ом накладчикам переклад даром, щоби лише видали. Розуміє ся звертавсь я до літератів (при кождім більшим видавництві є т[ак] зв[аний] літературний синдик). Всюди відказано мені, що так руська література, як і імя писателя булоби за надто ризиковане. Отже жадали від мене одні половини коштів накладу, другі хотіли взяти лише в коміс, себто я мав покрити всі кошти. Наколиж важило, що Ваше імя з всіх руських літератів найбільше звісне в Німеччині, то прийдено до того переконання, що ми таки справді дальше від Європи чим Хіни. А все ж таки розличні німецькі “бібліотеки” друкують нераз таке сьміте, такі дрантиві повісти Крашевского (іменно найслабші його твори!), що я їх не рівнявби навіть з “Захаром Беркутом”. Значить ся нашій справі

¹ Дашинська Зоф'я Емілія (Zofia Emilia Daszyńska, 1866–1934) – польський економіст, історик, соціолог, громадська діячка, феміністка, політик-соціаліст.

² Звіт (нім.)

³ В запалі боротьби (нім.).

⁴ Сенсація (нім.)

бракує безумовно пропаганди. Отсе й було одним з найголовніших товчків до видання “X-Strahlen”. Моє видавництво упало тому, що я мусів за багато докладати – а ще більш тому, що абсорбувало мені весь час, так що я кинув всякі інші заняття. Через “X-Strahlen” і через “Poloni-ю” вліз я у довги, отже не можу більше на таке зважити ся, тим більше, що знаю, що на якусь, хочби лише моральну, поміч зі сторони рутенців числити не можна. Рутенці суть лише на те, щоби “шімфувати” і т. д. Але є на се інша рада. Суть на світі всякого рода “Verlager-и”, книгарі і т. д., котрі займають ся видаванем і адміністрованем чужих часописий. Тут оголосив був Тивонович у фаховій часописи “Die Feder”¹ навіть відповідний інсерат (пошукує ся накладця і т. д.). Доси зголосило ся трех. Ми заключили тимчасовий договір. Наш накладець² обов’язує ся друкувати часопись до кінця року на свої різико – однак ми маємо права в кожній хвили відібрати часопись, наколи знайдемо відповіднішого накладця. (Великі підприємці – книгарі видають радо часопись, щоби при тій нагоді в інсератовій часті робити рекляму моім видавництвам – знайти такого в Липську булوبي не зле, і не так тяжко). Ми обов’язуємо ся через відозви і т. д. ширити часопись між своїми земляками. Наколиж часопись зовсім не рентувала ся і не було виглядів на слідуочий рік, він передає нам часопись з новим роком або застановляє видавництво, наколиб ми не хотіли його переняти. Крім того оснуває окремих “Ruthenischer Verlag”³, в котрім би видавали ся переклади руських письменників і т. д. “Ruthenische Revue” – як каже назва – не може бути бруковим органом віденьским. Бруковий віденьський орган – як “Fackel”, “Im Feuerschein”⁴ – не може містити ані одної статі про українські ані про галицькі справи, бо тим самим стратив би характер спеціально віденьского органу брукового. Я хотів охрестити орган іменем “Україна” або “Ukrainische Revue” – в сей спосіб популяризувало би ся імя Україна, український. Але послі, котрі належать до комітету, спротивили ся сему. – Ви лист⁵ Д[окто]ра Коса⁶ мабуть зле зрозуміли. Рекляма для часописи не робить ся жадної. Лише висилати ся буде дарові примірники до всіх виднійших світових редакцій, публіцистів і то статі про українські справи і про національну літературу перекладати буде ся на

¹ “Пера” (нім.)

² Накладцем і видавцем часопису був Луціян Брунер – мільонер, який на той час видавав уже 2 часописи. Його листи щодо видання “Ruthenische Revue” наводять у цитованій книзі І. Тивонович [11, с. 5, 9–10, 11–12].

³ Руське (українське) видавництво. (нім.)

⁴ “Відблиски полум’я” (нім.)

⁵ Йдеться про лист до І. Франка з Відня від 4 квітня 1903 року, підписаний Р. Сембратовичем і А. Косом, в якому, запрошуючи І. Франка до співпраці в “Rutenische Revue”, говорилося про майбутнє видання: “Ми постарались, що нашій Revue зробиться реклама в заграничних німецьких, французьких та англійських часописах, так що маємо надію поводження справи – і то не лише моральне, а також матеріальне, так що колись буде мож руским співробітникам оплатити гонорари” [6, с. 92].

⁶ Кос Андрій (1864–1918) – галицький адвокат, громадський діяч і організатор на Калушині. У 1900–1907 роках був послом до австрійського парламенту. Після окупації Галичини росіянами засланий на Сибір (1915–1917). Листувався з І. Франком [Листи опубліковані: 6].

французке і англійське. (Справі шкодить Тивонович¹, чоловік шириий і з пожертвовалям він все довів до путя і розпочав сам на власну руку діло – однак сентиментально наївний рутенець, що кождому накладцеви з гори складає сердечну подяку за “ласку” отсе одинока рекляма). Я бажав би перш усього звернути увагу на історію і літературу, тої самої гадки буде й Д[окто]р Кос. Залежить все лиш від доброї волі і помочи земляків. В інтересі справи лежить, познакомлювати съвіт зі славнійшими нашими мужами (я, поміщаючи кілька разів уже житєписи, сильветки і т. д. наших людей, робив се для справи, а не для тих одиниць, котрі впрочім звичайно о тім нічо й не знають), тому треба буде містити бодай в кождім другім числі портрет і коротку житєпись одного з наших людей – іменно на переміні, раз якусь личність з історії, то знов якогось звісного письменника. Розумієся годі нам дивити ся на наших славнійших людей крізь окуляри рутенської заїдливости і відповідно до сего описувати їх – бо тут розходить ся о те, щоби съвіт заінтересувати нашою справою та приеднати симпатії для борців за наші ідеї, а ех ipso²* для нашої справи. Проте звертаємо ся до Вас з уклінною просьбою прислати нам можливо як найскорше (бо треба приготувати завчасу кліші) слідуєчі, по можности як найгарнійші фотографії: 1) Хмельницького, 2) Котляревського, 3) Шевченка, 4) Куліша, 5) Федьковича, 6) Драгоманова, 7) Франка, 8) Грушівського, 9) Кобилянської, 10) Карпенка-Карого. Ми бажалиб мати від Вас слідуєчі статі: 1) короткий огляд нашої літератури, 2) коротку житєпись і характеристику Котляревського, 3) яку інтересну “політичну казку”. Звертаємо ся через Вас рівнож з уклінною просьбою до проф[есора] Грушівського о коротку історію Хмельниччини і житєпись Хмельницького, а д[обродія] Павлика о коротку житєпись Драгоманова. Звиніть що завертаю Вам голову, але безконечне писанє листів, вічні переговори, торги і т. д. забирають мені тільки часу, що я і так вже позанедбував багато иньших обовязків та дістав як раз листовного “носа”. А знаєте, я жию з пера! Ми хотілиб подавати в бібліографії сякі книжки (особливо написані чужинцями) на німецькій або французкій мові про нашу історію, літературу і т.д. як і переклади наших письменників. За всяку поміч в тім напрямі булиб ми Вам дуже вдячні.

Просимо відписати нам відвратною почтою чи можемо на Вас числити, що і коли пришлете...

З глибоким поважаням

Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1624, аркуші 423–427. На першій сторінці перед рукописним текстом, ближче до лівого верхнього кутка листка поліграфічним способом напис – “Roman Sembratowicz”; місто і адреса у правому верхньому кутку того ж аркуша – також подана поліграфічно.

¹ Тивонович Іван – ініціатор і засновник видання “Ruthenische Revue”. Про історію цього видання випустив 1906 року у Відні книжку “История заснования “Ruthenische Revue” [11], яка отримала критичну оцінку І. Франка [14]. В архіві І. Франка збереглися 4 листи І. Тивоновича до письменника.

² Тим самим (лат).

Високоповажаний Добродію!

Я сам не знаю, з якого кінця зачинати мій лист. Орган виходячий на чужій мові а названий до того “Ruthenische Revue” не може нічим иньшим займатися, як лиш спеціально українськими справами – або що найменше такими, що спеціально нас дотикають. Відповідно до сего уложено й плян видавництва, для того звернувся я до Вас з проською о спеціальні статі. Мені розходило ся й о те, щоби Ви й Грушівський зискали рішучий вплив на орган, для того хотів я Вас просити, щоби Ви вступили до прасового комітету. Я ставив на засіданню комітету три рази внесеня, щоби “Ruthenische Revue” редаговано у Львові (бо се булоби навіть з технічного боку лекше) – усе те тому, що я бажавби часопись зробити більш органом українським чим галицким. Галицка Русь не може робити ніякої культурної роботи – польска колонізація розсадить єї невдовзі до решти – потрібної для національного бутя, бо всі єї сили абсорбує невольна борба політична. Тому мусимо звернути найбільшу увагу на Україну. Українській справі мігби дуже добрі услуги віддати орган на німецькій мові. Я числив на певно на вашу поміч і тому звернув ся до Вас з повним довірям – виж неначе обидили ся моїм листом, по якій причині, я нерозумію. Може бути, що я не все точно описав Вам – алеж подумайте, що я й так маю багато праці, а тут ще писаня усяких листів в справі “Ruthenische Revue”, читанє надсиланих статей і т.д. притім я чим раз більше западаю на здоровю (в цвітні повинен я був їхати за порадою лікарскою на полудне) – так що годі всьому дати раду. Треба знати, що для мене особисто “Ruthenische Revue” з материяльного боку досить твердий оріх, бож я мушу покинути більшу часть своїх, всетаки добре платних (і з публіцистичного боку вартнійших для молодого журналіста) занятій. Я вірю й розумію те, що Ви маєте аж надто багато занятій і що від тих занятій відривати вас без шкоди для нашої справи не можна – однак вірю й в те, що Ваше співробітництво при “Ruthenische Revue” лежалоби як раз в інтересі справи. Бож з органом спеціально українським буде західна Европа далеко більше числити ся, чи зі статями порозкиданими по розличних часописях (“Ruthenische Revue” буде висилати ся всім більшим європейским редакціям і виднійшим письменникам). Проте, удаючи ся до Вас з проською о поміч, не хотів я Вас зовсім перетяжати ані забирати вам без потреби часу.

З глибоким поважаням
Р. Сембратович

Лл, ф. 3, № 1624, арк. 429–431. На першій сторінці перед рукописним текстом, ближче до лівого верхнього кутка листка поліграфічним способом напис – “Roman Sembratowycz”; місто і адреса у правому верхньому кутку того ж аркуша – також подана поліграфічно.

№ 19

Wien, den 6/V 1903
XVIII/1 Lazzaristengasse 36.

Високоповажаний Пане Докторе!

Гадаю, що найкраще відповім на всі Ваші питання, коли розкажу Вам усю історію “з кінця”.

Два місяці тому назад завязав ся прасовий комітет, котрого метою було оснувати кореспонденційне бюро. Про власний орган ніхто серйозно не думав. Між тим д[обродій] Тивонович вештав ся між людьми, шукаючи за організаторами такого бюро, розписував листи і т. д. Зовсім мабуть случайно – се знаю з листу відчитаного Тивоновичем на засіданню комітету – прийшов він на гадку заснувати таки зараз орган, котрому хотів дати відай назву “Aus dem wilden Osten”¹, та взяв ся до справи з питомою собі горячковостію (перше число мало вийти в протягу кількох днів, себто 15 цвітня). Мав се бути тижневик політичний, присвячений галицким справам. Я з початку не брав справи серйозно і не хотів прикладати до сего руки. Між тим йшли ради, наради, назіданя та показало ся, що справа заснованя часописи поступає на перед. Се отже ані не моє діло, ані від мене не залежне. Як я бувби не приложив до сего руки, бувби виходив спеціально галицький (може в части й український) тижневик політичний. Спинити справу було не можливе. Я радив отже друкувати часопись у Відни (з віденською маркою, о котру більшости членів комітету ходить), а редагувати у Львові. Як звісно рутенці казали мені, що я не хочу працювати для “Ruthenische Revue”, бо мені Німці ліпше платять і т. д. – а Тивонович сказав на засіданню дня 25 цвітня до мене: “Скажіть отверто! Ви хочете цілу справу убити. Але я Вам прилюдно кажу, що хотяй би не тільки Ви, але й цілий комітет, хотів справу загірити, то я буду на власну руку видавати часопись. Відповідних людей знайду...”².

Помимо того отже, що се справа для мене з материяльного боку дуже не вигідна і що задля видавництва “Ruthenische Revue” не буду міг виїхати сего року до купелів – куди їзджу від чотирох років, а котрі для мого здоровя доволі потрібні – прийняв ся за се діло лише тому, щоби не дати справи скомпромітувати, о скільки се в моїх силах. Я числив іменно на певно на Вашу поміч і Грушівського. Я був за тим, щоби орган присвятити більше Україні і хотів назвати його “Україна” або “Ukrainische Revue”. Не всі мої внесеня вправді перейшли – я справді не можу похвалити ся рішаючим прийвом в комітеті – але всетаки есенціональні справи одобрено. Комітет рішив отже: “Видає ся поважний двомісячник “Ruthenische Revue” в обемі 24–2 сторін звичайної вісімки (подібно як Літ. Наук. Вістник). Часопись має заступати інтереси усего українсько-руського народу –

¹ “З дикого Сходу” (нім.).

² У книзі “Історія заснованя “Ruthenische Revue” [11, с. 8–9] І. Тивонович згадував про засідання пресового комітету 27 квітня 1903 року за участі Р. Сембратовича, Є. Левицького і Є. Олесницького. Автор так передав закінчення своєї промови: “Вкінци заявив я, що справи все таки не кину, а позаяк вже досить переконав ся о нещирости декотрих з присутних, проте звільняю їх цілковито від немилого їм може обов’язку – а поки що “Ruthenische Revue” буду видавати сам” [11, с. 9].

містити політичні, історичні, научні, житєписи виднійших наших мужів та подавати від часу до часу переклади наших письменників. Не вважаємо за відповідне виступати з окремою політичною програмою, бо часопись єсть радше органом інформаційним для заграниці – впрочім не можемо містити статей політичних, що противилиби ся програмі національно-демократичної партії. Яко поневолений нарід виступаємо проти форм правління усіх трьох держав, в яких приходиться ся нам жити. Веденя видавництва поручає ся п[анам] Д[окто]ру Косови і Р. Сембратовичеви, котрі підписують часопись яко видавці – вони оба полагоджують спільно справи редакційні...”

Беручи на себе видавництво – і будь що будь не малу відвічальність – думав я при Вашій помочи і Грушівського вести видавництво до кінця сего року у Відни (в сей спосіб дісталаби часопись “віденську марку”), а відтак, по новім році, перенести видавництво до Львова, бо там знайде ся більше і відповіднійших людей. З сим моїм пляном годить ся впрочім більшість комітету. Я був тоді дуже занятий, и писав як раз якусь кореспонденцію, котру мав сейчас вислати. Просив отже Д[окто]ра Коса, щоби написав Вам просторий лист, розказав усе до чиста, запросив Вас до участі у видавництві, просив Вас о приєднанє для справи проф. Грушівського та повідомив Вас, що комітет рішив ся визначити для Вас місячну платню, наколи схочете взяти участь, яко постійний співробітник. Я сего листу не мав часу читати, але Вашого дістали, бо відповіли під мою адресу і т. д.

Отже ще раз зазначити мушу (бо о се питаєте), що редакційний комітет становимо лише ми оба (Д[окто]р Кос і я). Анї Д[окто]р Кос, анї я не маємо тої амбіції, вести видавництво руського органу і наколиб Ви схотїли переняти редакцію на себе, ми булиби безконечно вдячні, так само ми готові видавати орган за Вашими вказівками. Я певний, що Ви відповіднійші до сего діла чим ми оба з Косом в купі – впрочім я за молодий, щоби мати відповідний досьвід, знанє і т. д. займаю ся більше чужими справами, отже, знаю їх ліпше як руські і т. д. Проте звертаю ся до Вас – в імя справи, о котру Вам так само ходить як мені – з просьбою о підмогу видавництва. На кождий случай просимо о ласкаву відповідь відвортною почтою, чи можемо на Вас числити.

З глибоким поважаням
Р. Сембратович

P.S. статя в “Die Woche”¹ написана Лефлером². Він заїмив єї досить неудачно з моїх статей в “X-Strahlen” – розумієся без моєї відомости. На кождий случай я бувби Вам дуже вдячний, наколиби Ви мені позитивно вказали, які хиби замітили – бо можливо, що похибка запозичена від мене.

ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 449–452.

¹ “Тиждень”.

² Припускаємо, що йдеться про Генріха Лефлера (1863–1919) – австрійського художника-сецесіоніста, книжкового ілюстратора та театрального декоратора. Випускник Віденської Академії мистецтв, з 1903 року – викладач в ній. Упродовж 1900–1903 років – головний художник Віденської опери.

На першій сторінці перед рукописним текстом, ближче до лівого верхнього кутка листка поліграфічним способом напис – “Roman Sembratowycz”; місто і адреса у правому верхньому кутку того ж аркуша – також подана поліграфічно.

№ 20

Wien, den 14/V 1903

XVIII/1 Lazzaristengasse 36.

Високоповажаний Добродію!

Сердечне спасибі за прислане – увійшло в перший №. Як би Ви могли для 2-го числа зладити короткий огляд історії нашої літератури, був би Вам дуже вдячний. Я просив впрочім свого часу й д[обродія] Романчука¹, щоби з Вами об сім поговорив. Можнаби в 2 числі подати короткий загальний огляд, а опісля обговорювати матерію спеціально. Або поділити на дві часті: в 2 ч. історію літератури до Котляревського, а в 3 новішу. Впрочім Ви тут компетентніші, отже робіть, як знаєте. Може маєте яку інтересну політичну казку?

Я бажавби спеціально політичним статтям посвячувати як найменше місця – хоч під рукою маю майже виключно політичний матеріал, впрочім залежати се буде від доброї волі земляків. Я гадаю, що не тільки Вам і мені повинно о се ходити, щоби орган по людськи презентував ся – але всім Русинам. Як би се від мене було залежало, то я бувби перед феріями видавництва абсолютно не зачинав. Раз тому, що редакцію треба було заздалегідь приготувати, по-друге, з чисто особистих причин: я тепер звязаний з Віднем і мушу тут сидіти в найпоганійший час, коли навіть найздоровші люди виїзджають на свіжий воздух. Але як вже розпочало ся, треба видавати якось.

Рівнож просивби я д[обродія] Гнатюка о статейку про угорську Русь. Можеби й проф. Грушівський написав бодай коротесенький огляд історії України – се булоби сто раз краще, ніж як би мав в тій справі забирати голос який ділетант.

Не хочу забирати Вам більше часу, але може знайшовби ся хто в тов[аристві] Шевченка, що зладив би виказ бодай важніших книжок і брошур про українські справи на німецькій, французкій, англійській італійській та шведській мові (В останніх днях получив я лист від Ф.Ле Манг-а, з просьбою подати йому яку книжку про Хмельницького на французкій, англійській або німецькій мові) – не шкодилоби подати таку бібліографію в “Ruthenische Revue”.

Ще раз прошу не забувати ласкаво з нашу часопись.

З глибоким поважанням

Р. Сембратович²

¹ Романчук Юліян (1842–1932) – політичний і громадський діяч, політичний провідник галицьких українців, педагог, журналіст. Співзасновник Національно-Демократичної партії (1899 рік) і перший її голова (до 1907 року), один із творців “нової ери” (1890), посол до австрійського парламенту (1907–1910, 1916–1917), з 1910 року – віце-презес парламенту. Член-засновник “Просвіти”, дійсний член НТШ. Засновник і видавець газети “Батьківщина”, співзасновник “Діла” та “Ruthenische Revue”.

² Далі (на арк. 456) до листа долучена переписана Р. Сембратовичем поезія (28 рядків)

ЛЛ, №124, арк. 453–456. На першій сторінці перед рукописним текстом, ближче до лівого верхнього кутка листка поліграфічним способом напис – “Roman Sembratowycz”; місто і адреса у правому верхньому кутку того ж аркуша – також подана поліграфічно.

№ 21

Wien, den 14/V 1904
XVIII/2 Gersthoferstr. 32.

Високоповажаний Пане Доктор!

Пригадую Вам Вашу обітницю, написати для “Ruthenische Revue” коротку історію руської літератури. Наколи лише можливо, прошу єї поділити ласкаво на глави, так, щоби увійшла в 5–8 чисел. Наколиж сего ніяк не можна, то бодай короткий огляд на 1–2 числа – гадаю, що такий огляд не багато забрав би Вам часу, бо Ви сю матерію вже й по руськи обробляли.

З глибоким поважанням
Р. Сембратович

P.S. В слідуючій році “Ruthenische Revue” виходити ме що 10-го й 25-го. Я просивби присилати ласкаво першу частину уже до 2-го числа, котре вийде 25 січня.

ЛЛ, ф. 3, № 1624, арк. 529.

На першій сторінці перед рукописним текстом, ближче до лівого верхнього кутка листка поліграфічним способом напис – “Roman Sembratowycz”.

№ 22

Wien, am 25/VI 1905

Високоповажаний Пане Доктор!

В справі видання Ваших політичних казок (о котрім ми говорили в часі нашої послідної стрічи у Львові¹) відносився до кількох накладців. Оден заявив охоту видати сї казки, хоче однак знати, скільки їх і скільки аркушів друку займе менш-більш ціле видання. Звістїть мене про се відвотною поштою, а я получивши остаточну децизию подам Вам адресу дотичного друкаря (маю 3 in peto), так щоби Ви безпосередно могли з ним зносити ся. Тепер на таке видання найдогіднійша пора.

Якби могли прислати для печатаня в “Ruth[enische] Revue” одну (недруковану ще по німецки) казку, бувби Вам дуже вдячний.

З правдивим поважанням
Р. Сембратович

ЛЛ, ф. 3, № 1638, арк. 507. Лист на бланку “Ruthenische Revue”.

німецькою мовою невідомого автора (можливо, й перекладена на німецьку з іншої мови) про чудесну подорож св. Пахомія до Єрусалиму для здобуття св. хіротонії, яка починається словами: “Der heilige Pachomius / Ein strenger Klausner war” (“Святий Пахомій / був строгим монахом...”). Оскільки рукопис тексту здебільшого годі відчитати, пропускаємо тут текст цієї поезії.

¹ Зустріч відбулася на Загальних зборах НТШ 19 квітня 1905 року [19, с. 1–18].

ROMAN SEMBRATOWYCZ
IWAN FRANKO
(EIN LITERARISCHES CHARAKTERBILD)

Wir begehen uns zuweilen in der wüsten Einöde einer prachtvollen Blume, deren Anblick uns diese seltsame Erscheinung zu bewundern zwingt. Die Blume verdankt ihr Dasein der uns unbekanntem Logik der Tatsachen und Ereignisse, die wir schlechtweg mit dem Namen "Schicksal" oder "Fatum" zu bezeichnen pflegen. Eine solche Blume in der moralischen Einöde Galiziens ist die Person des ruthenischen Schriftstellers Iwan Franko.

In einer Bauernhütte geboren und erzogen, lernte er von Jugend an die unendlichen Qualen seines Volkes und die Politik der polnischen Machthaber – mit anderen Worten: Die ethische Verkommenheit Galiziens – kennen. In der materialistisch durchseuchten, sterilen galizischen Gesellschaft, die längs an der eigenen Kraft und Zukunft verzweifelte, stand Franko allein da. Zuweilen bemächtigte sich seiner der Pessimismus, er schrack zurück, schien eingeschüchtert zu sein. Dann erhob er sich wiederum, abermals erscholl seine Stimme, die Stimme des Rufes. Er schritt vorwärts, ohne sich umzusehen, begleitet vom höhnischen Lachen der unwissenden Menge und der gestreichelnden Zyniker, die sich nur von der ohnmächtigen Wut und vom Hass gegen alles Große (weil sie selbst klein und niedrig sind) leiten lassen; – die weder Kraft noch Energie besitzen, um etwas Positives zu leisten, dafür aber durch zynischen Spott und faulen Witz alles von Anderen Geleistete zu bemängeln suchen.

Wie ein gesunder Organismus, der entweder Gift absondert oder an demselben zugrunde geht, konnte sich Franko mit der bestehenden Ordnung nicht vertragen – er paßte in den Kram nicht. Er ist eine ungemein starke Individualität, die sich den Umständen nicht anpassen will, wohl aber die Umstände sich anzupassen sucht. Er behauptet seine Unabhängigkeit sowohl nach oben wie nach unten hin – nach rechts, wie nach links. Er horcht nur der Stimme seines Gewissens, seiner inneren Überzeugung, und rücksichtslos mit eiserner Konsequenz schreitet er vorwärts, ohne irgendetwas Hindernis zu beachten. Deshalb mußte er viele Gegner finden. Denn jeder, der im Leben etwas will, trifft Freunde – und stößt auf Feinde. Viele Freunde – viel Ehre. Nur wer Nichts will, wer kein ernstes Programm hat, kann es allen recht machen.

Eine mächtige Natur, ein echter Mann wie Franko, mußte sich mit unserer moralischen Halbwelt verfeinden, denn die Durchschnittsleute ertragen heutzutage nur Menschen, die immer bereit sind, etwas von ihren Prinzipien – wie eine Hetäre ihre Tugend – preiszugeben, von dem einmal eingeschlagenen Wege abzuschwenken, um nur ... zu gefallen. Franko will nicht gefallen, denn er ist ein ganzer Mann! Als ein wahrer Aristokrat des Geistes bewundert und liebt er alles Erhabene, Große, moralisch Mächtige, verabscheut und haßt alles Niedrige, Kleinliche – denn er ist imstande, sowohl energisch zu lieben, wie zu hassen. Es ist daher kein Wunder, daß Franko einen ungeheuren Einfluß auf die Jugend hat – die ganze jüngste Generation unter den Ruthenen ist eine geistliche Schöpfung. Der einst verschmähte Dichter wird heute zahlreichen Anhängern und Jüngern wie ein Prophet verehrt.

Folgen wir ihm auf jedes Gebiet seiner geistigen Tätigkeit als Dichter, Romancier, Gelehrter, Politiker – stets werden wir in ihm einen wackeren Combattanten für die kostbarsten Güter der Menschheit sehen, auf dessen Banner zu lesen ist: "Sieg oder Tod"!

Die bedeutendsten Schriften von Franko sind: "Vom Berg und Tal", eine Sammlung der Gedichte, die als ein wahrer Spiegel die Seele des Dichters treu wiedergeben: "Die welken Blätter", Gedichte, die sich durch ihre wahrhaft rührende Lyrik auszeichnen; "Aus den Tagen der blutenden Seele", eine Gedichtensammlung; "Das gestohlene Glück", ein Drama aus dem Volksleben; "Im Schweiß des Angesichts", Novellen, in welchen Franko mit großer Treue die Misé des galizischen Arbeiterlebens schildert; "Zacharias Berkut", ein historischer Roman; "Politische Märchen" etc. Außerdem viele streng wissenschaftliche Abhandlungen. Einiges von Franko ist auch in deutscher Übersetzung erschienen; er schreibt auch von Zeit zu Zeit für manche Wiener Wochenschriften.

Die außerordentliche Beobachtungsgabe, glänzende Meisterung der Sprache, der tiefe Wahrheitsdrang stellten Franko mit einem Schlage in die Reihe der bedeutendsten Schriftsteller. Unter den galizischen Schriftstellern überhaupt ist er unstreitig der das Meiste Bietende, der am vielseitigsten Veranlagte.

Der vielseitige Geist Frankos ist in jeder Richtung tätig. Er sieht überall Mängel und deshalb zersplittert sich sein schöpferische Kraft – er möchte alle Lücken ausfüllen. Seine Tätigkeit ist aber in jener Hinsicht erfolgreich. Als Dichter überzeugt er selbst solche Gemüter, die allen Argumenten unzugänglich sind, mit einer in Begeisterung schwingenden Stimme appelliert er an die innigsten Menschengefühle – er reißt uns mit sich fort, er erschüttert unsere Seele und wühlt uns im Innersten unseres Gemütes auf, – obwohl der Prediger selbst oft eine schüchterne Position einnimmt.

Als Romancier und Novelist revolutioniert Franko seine Stammesgenossen, indem er ihnen die nackte Wahrheit über die elenden Zustände Galiziens vor die Augen stellt.

Als Gelehrter sucht er seinem Volk die Errungenschaften der westeuropäischen Kultur zuzuführen und kämpft gegen alle Vorurteile. Er war der Erste, der in Galizien den Kampf gegen den Personenkultus unternommen und in diesem Lande eine Kritik möglich gemacht hat.

Bis vor kurzem spielte Franko auch als aktiver Politiker in Galizien eine bedeutende Rolle. Aber verstimmt durch die trostlose Zerfahrenheit der politischen Zustände in Galizien zog er sich in seine Studienstube zurück und verzichtete darauf, seine Kräfte nutzlos im lärmenden öffentlichen Leben zu vergeuden. Er stellt aber gerne seine Feder in den Dienst seines Volkes, wo es gilt, dessen Sache zu fördern.

Franko kämpft jedoch auch gegen jeden Chauvinismus, sowohl gegen den der Polen wie auch gegen den seiner Stammgenossen. Um zu zeigen, wie weit rückhaltsloser nationaler Götzendienst führen kann, bewies er, daß die Polen einen Dichter als den größten ihrer Nation vergöttern, welcher eigentlich ein Dichter des Verrates war. In Galizien wird aber alles eher als die Wahrheit ertragen. Das erklärt uns, daß Franko – trotzdem ihm auch die Polen viel zu verdanken haben, da er in das geistige Leben Galiziens ein fortschrittliches Moment brachte und auf die polnische Jugend einen großen Einfluß hatte – von den Polen sehr gehaßt wird. Umsomehr ist er aber bei den Ruthenen beliebt, und das 25jährige Jubiläum seiner literarischen Tätigkeit, welches im Jahre 1898, sowohl von den russischen, wie auch von den österreichischen Ruthenen feierlich begangen wurde, gestaltete sich zu einer imposanten Nationalfeier. Franko wird heute von der ruthenischen Jugend vergöttert, die bemüht ist, getreu nach den Worten ihres geistigen Erweckers zu leben.

"X-Strahlen", Wien, 1901, Nr. 5, S. 27–30.

Переклад

**РОМАН СЕМБРАТОВИЧ
ІВАН ФРАНКО
(ЛІТЕРАТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА)**

Ми іноді знаходимо у пустельній місцині пишну і розкішну квітку, чий вигляд змушує дивуватися цим рідкісним явищем. Своє існування квітка завдячує невідомій логіці фактів і подій, яку ми запросто називаємо “доля” або “фатум”. Такою квіткою у моральній пустелі Галичини є особа руського письменника Івана Франка.

Народжений та вихований у сільській хатині, від юних літ пізнав він нескінченні муки свого народу та політику польських владоможців – іншими словами: етичний занепад Галичини. В наскрізь отруєному матеріалізмом, стерильному галицькому суспільстві, що тривалий час сумнівалося у своїх силах та майбутті, одинаком стояв Франко. Інколи ним оволодівав песимізм, він лякався, виглядав наляканим. Але тоді він знов-таки підіймався, знову лунав його голос, його заклик. Він просувався наперед без оглядки, у супроводі глузливих посмішок неосвіченої юрби і дотепних циніків, що виступають проти всього великого з безсилою люттю та ненавистю (бо вони самі є маленькі); – що не мають ні сили, ні енергії зробити щось позитивне, але тому самі вишукують помилки та дефекти у діях та зверненнях інших через цинічні насмішки та ліниві жарти.

Як і кожний здоровий організм, що або виводить отруту, або її переробляє, Франко не вписується в існуючий порядок. Він зовсім не пасує до нього. Він – надзвичайно сильна індивідуальність, що не пристосовується до умов, але шукає, щоб довколишні умови пристосувалися до нього. Він наголошує на своїй незалежності у всіх напрямках – як згори, так і знизу, як праворуч, так і ліворуч. Франко прислухається лиш до голосу власного сумління, своїх внутрішніх переконань і йде вперед без оглядки, із залізною послідовністю, незважаючи на перешкоди. Тому він набув багатьох ворогів. Тому що кожен, хто хоче чогось досягнути у житті, зустрічає друзів – і наштовхується на ворогів. Багато друзів – багато честі. Тільки той, хто нічого не хоче, не має серйозних планів, може всім довкола догодити.

Потужна натура, справжній мужчина як от Франко, мусив стати ворогом для нашого морального напівсвіту, оскільки сьогодні пересічні люди можуть зносити лише людей, що завжди готові відмовитися від своїх принципів – як повія від своєї незайманості, відхилитися або зійти з одного разу вибраного шляху лише з однією метою – щоб сподобатися. Франко не хоче подобатися, оскільки він справжній мужчина! Як справжній аристократ духа він милується і любить все високе, благородне, велике, величне, морально значуще, відчуває огиду і ненавидить все низьке, дрібничкове, оскільки він може потужно як любити, так і ненавидіти. Не дивно, що Франко має величезний вплив на молодь – вся наймолодша генерація русинів є його духовною креатурою. Одного разу недооціненого поета сьогодні обожають як пророка чисельні послідовники і молодші колеги.

Якщо простежимо кожну область його діяльності як поета, романіста, вченого, політика – всюди побачимо бравого вояка за найвищі цінності людства, на прапорі якого написано: “Перемога або смерть!”

Найбільш значними творіннями Франка є: “З вершин і низин”, збірка поезій, що є правдивим дзеркалом душі поета; “Зів’яле листя”, вірші, що визначаються насправді хвилюючою лірикою; “З днів журби”, збірка поезій; “Украдене щастя”, драма з народного життя; “В поті чола”, новели, в яких Франко правдиво зображає мізерність життя галицького робітника; “Захар Беркут”, історичний роман; “Політичні казки” і т. д. Крім того – багато суто наукових праць. Дещо з доробку Франка опубліковано в перекладі на німецьку; він також час від часу пише для деяких віденських тижневиків.

Надзвичайна спостережливість, блискуча майстерність мови, глибока правдивість поставили Франка з першого разу в ряд найбільш видатних письменників. Поміж галицьких письменників він, взагалі, безсумнівно найбільш обіцяючий, найбільш здібний.

Багатосторонній талант Франка діє у всіх напрямках. Він всюди бачить недоліки і тому розпоршується його творча енергія – він лізе у всі дірки, хоче заповнити всі щілини. Його діяльність є успішною з будь-якої точки зору. Як поет Франко переконує навіть такі уми, до яких не доходять жодні аргументи, тремтячим від захоплення голосом апелює до найсокровенніших людських почуттів – він пориває нас зі собою, зворушує наші душі і збуджує нашу натуру, хоча сам місіонер і проповідник займає дещо боязку позицію.

Як романіст і новеліст Франко викликає революцію у своїх одноплемінників, оскільки він викриває голу правду про злидений стан Галичини.

Як учений він шукає шляхи для ознайомлення власного народу зі здобутками західноєвропейської культури та введення їх у практику, при цьому бореться зі всіма забобонами. Франко був першим у Галичині, хто почав боротися проти культу особи і уможливив критику в цьому краю.

До останнього часу Франко відігравав значну роль також як галицький політик. Але, розчарувавшись у безнадійній відсталості та руйнації в політичній ситуації в Галичині, він повернувся назад до свого кабінету вченого та митця і припинив марнувати свої сили у шумі громадського життя. Але його перо охоче служить своєму народові, оскільки він просуває його справу далі.

Проте Франко бореться також проти будь-яких проявів шовінізму як у поляків, так і в русинів. Щоб показати наслідки бездумного возвеличування своєї нації, він довів, що поляки обожнюють одного поета як найкращого у своїй нації, хоча насправді він був поет-зрадник. У Галичині все сприймається радше за правду. Це пояснює, чому Франка так сильно ненавидять поляки, хоча він привніс у духовне життя Галичини багато позитивних моментів і має великий вплив на польську молодь. Тим більше його люблять русини, і 25-ліття його літературної діяльності, яке святкували як російські, так і австрійські русини в 1898 році, перетворилося на імпазантне національне свято. Руська молодь сьогодні обожнює Франка, бо вона старається жити якомога точніше за заповідями свого духовного будителя.

Друковано: “Х-промені”, Відень, 1901. № 5. С. 27–30.

Переклад з німецької Северина Тихого

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Возняк М.* Поезії Шевченка в німецьких перекладах Франка // *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1955. С. 266–303.
2. *Въ справѣ унівеситетскѣй.* Статѣъ д-ра Ивана Франка // *Діло.* 1901. 21.12.1901 (3.01.1902). С. 2.
3. [Гнатюк В.] “X-Strahlen” // *ЛНВ.* 1901. Том XIV. Кн. 6. С. 45 (Хроніка і бібліографія). Підписано: В.
4. *Горак Р., Василенко М.* “Гостем у німців” (листи редакції журналу “Die Zeit” до Івана Франка) // *Науковий вісник музею Івана Франка у Львові.* Львів: Априорі, 2012. Вип. 11. С. 241–410.
5. *Коцюбинський М.* Згадки про Романа Сембратовича // *Коцюбинський М.* Твори в трьох томах. Київ: Дніпро, 1965. Т. 3. С. 35–42.
6. *Кухар В.* Ще одна постать із кола соратників Івана Франка: Андрій Кос (фрагмент епістолярної спадщини) // *Науковий вісник музею Івана Франка у Львові.* Львів: Каменяр, 2003. Вип. 3. С. 82–96.
7. *Листи до Михайла Коцюбинського /* Упорядк., комент. В. Мазного. Ніжин, 2003. Т. IV. 398 с.
8. *Новинки.* Вѣдчить д-ра Ив. Франка // *Діло.* 1896. № 270. 30.11 (12.12). С. 3.
9. “Січ” 1868–1898. Альманах в пам’ять 30-их роковин основання товариства “Січ” у Відні. Львів: З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1898. 243 с.
10. *Спогади про Івана Франка /* Упоряд. М. Гнатюк. Вид. 2-ге, доповн., перероб. Львів: Каменяр, 2011. 814 с.
11. *Тивонович І.* Історія засновання “Ruthenische Revue”. Відень, 1906. 41 с.
12. *Федасюк Н., Шаповал Ю.* Сембратович Роман // *Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника /* За ред. М. М. Романюка. Львів, 1996. Вип. 3. С. 271–272.
13. *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. 703 с.
14. *Франко І.* Іван Тивонович. Історія заснування “Ruthenische Revue” у Відні // *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 37. С. 252–254.
15. *Франко І.* Пролетарська нація // *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 44. Кн. 2. С. 611–613.
16. *Франко І.* Тарас Шевченко і його “Заповіт” // *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34. С. 386–388.
17. *Франко І.* Ruthenische Revue // *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34. С. 406–407.
18. *Франко І.* Le Tsarisme et l’Ukraine par Romain Sembratovych, avec preface de Bjoernstjerne Bjoernson Париж 1907 // *Франко І.* Додаткові томи до Зібрання творів у п’ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 54. С. 711–713.
19. *Хроніка НТШ.* 1905. Ч. 22. Вип. 3.

REFERENCES

1. *Vozniak, M.* (1955). *Poezii Shevchenka v nimetskykh perekkladakh Franka.* In: Vozniak M. *Z zhyttia i tvorchosti Ivana Franka.* Kyiv: Vydavnytstvo Akademii Nauk URSR, 266–303.
2. *Въ справѣ univesytetskôï.* Statŝ d-ra Yvana Franka. (1901). *Dilo*, 21.12.1901 (3.01.1902), 2.
3. [Hnatiuk V.] (1901). “X-Strahlen”. In: *LNV, t. XIV, kn. 6*, 45 (Khronika i bibliohrafiia). Pidpysano: V.

4. Horak, R., Vasylenko, M. (2012). "Hostem u nimtsiv" (lysty redaktsii zhurnalu "Die Zeit" do Ivana Franka). In: *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi, vyp. 11*. Lviv: Apriori, 241–410.
5. Kotsiubynskiy, M. (1965). Zghadky pro Romana Sembratovycha. In: Kotsiubynskiy M. *Tvory v trokh tomakh, t. 3*. Kyiv: Dnipro, 35–42.
6. Kukhar, V. (2003). Shche odna postat iz kola soratnykiv Ivana Franka: Andrii Kos (frahment epistoliarnoi spadshchyny). In: *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi, vyp. 3*. Lviv: Kameniar, 82–96.
7. Lysty do Mykhaila Kotsiubynskoho. (2003) / Uporiadk., koment. V. Maznoho. Nizhyn, t. IV.
8. Novynky. (1896). Vôdchyty d-ra Yv. Franka. *Dilo, № 270*, 30.11 (12.12), 3.
9. "Sich" 1868–1898. *Almanakh v pamiat 30-ykh rokovyn osnovania tovarystva "Sich" u Vidny*. (1898). Lviv: Z drukarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka.
10. Spohady pro Ivana Franka. (2011) / Uporiad. M. Hnatiuk. Vyd. 2-he, dopovn., pererob. Lviv: Kameniar.
11. Tyvonovych, I. (1906). *Istoriia zasnovania "Ruthenische Revue"*. Viden.
12. Fedasiuk, N., Shapoval, Yu. (1996). Sembratovych Roman. In: *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: Materialy do entsyklopedychnoho slovnyka / Za red M. M. Romaniuka*. Lviv, vyp. 3, 271–272.
13. Franko, I. (1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 50.
14. Franko, I. (1982). Ivan Tyvonovych. Istoriia zasnovania "Ruthenische Revue" u Vidni. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 37, 252–254.
15. Franko, I. (1985). Proletarska natsiia. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 44, kn. 2, 611–613.
16. Franko, I. (1981). Taras Shevchenko i yoho "Zapovit". In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 34, 386–388.
17. Franko, I. (1981). Ruthenische Revue. In: Franko I. *Zibrannia tvoriv: u 50 t*. Kyiv: Naukova dumka, t. 34, 406–407.
18. Franko, I. (2011). Le Tsarisme et l'Ukraine par Romain Sembratovych, avec preface de Bjoernstjerne Bjoernson Paryzh 1907. In: Franko I. *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*. Kyiv: Naukova dumka, t. 54, 711–713.
19. *Khronika NTSh*. (1905). Ch. 22, vyp. 3.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2019

Прийнята до друку 17.05.2019

IVAN FRANKO ARTICLE & LETTERS BY ROMAN SEMBRATOVYCH

Yakym HORAK

*Mykola Lysenko Lviv Music Academy Department of Music theory,
5, O. Nyzhankivskoho Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: yakym.horak@gmail.com*

The article deals with the oeuvre of arts & Letters' by Ivan Franko and Roman Sembratovych (1876–1906) – Ukrainian journalist, publisher maverick and politician. The oeuvre bears witness to their relationship, which dates back to primary gimnasium years of

Roman Sebratovych, when he initially evoke his interest in Franko's oeuvre. The oeuvre extends back over the years of Sembatovych studies in Vienna University. Engaged with the German language press in Vienna, he auspices Franko's publishing enterprize in Austria's capital. The letters' oeuvre bears witness to exact timeline of their collaboration. In 1901 R. Sembratovych initiated the publication of German-language X-Sthralen magazine, dedicated to Ukrainian cause, and collaborated with Ivan Franko in Ruthenische Revue Magazine panel of boards, which he published in collaboration with Ukrainian Ferein in Vienna. The oeuvre bears witness to political contradictions between Ivan Franko and editor's board as well as Franko's denouement in it's political stance and critical attitude of Sembratovych's real-politik cause. The Sembatovych-Franko letter's oeuvre, containing 22 items, as well as German language article The Outline of Ivan Franko's Literary Oeuvre, alongside with Ukranian translation, are published along with the article.

Keywords: Roman Sebratovych, Vienna, Ukanian Student's Vienna Sich Ferein, Die Zeit, X-Sthralen, Iwan Franko. Ein literarische Charakterbild, Ruthenische Revue, Ruthenische Revue the history of publication, Ivan Tyvonovych, Le Tsarisme et l'Ukraine, Bjernsterne Martinius Bjernsen, Arts & Letters.

НЕВІДОМИЙ СПОГАД ТАРАСА ФРАНКА “ЯК ФРАНКО З СИНАМИ СПОРИВ”

Ольга НИЖНИК

заступник директора Міжнародного фонду Івана Франка

Готуючись до 130-річчя від дня народження Тараса Франка, ми почали планувати ювілейну експозицію в Квартирі-музеї родини Івана Франка у Києві. Серед численних рукописів і машинописів, які залишилися в квартирі, де жив Тарас Франко з родиною, мені впала в око одна папка, яка була без підпису і дати. До слова, Франків другий син усі свої рукописи ретельно підписував і датував.

На титульній сторінці була назва “Як Франко з синами спорив”. Сам титул привернув мою увагу. Не можу сказати про всю творчу спадщину Тараса Франка, але до цього часу чогось подібного я не натрапляла. Перші сторінки тексту вразили безпосередністю, невимушеністю, ширістю й оригінальністю. Це були зовсім інші спогади про Івана Франка, ніж ті, які мені доводилося читати до цього.

Не знаю, чи Тарас Франко колись публікував цей текст, але він, однозначно, заслуговує на оприлюднення для ширшого кола читачів. Тут Іван Франко постає зовсім іншим, ніж ми звикли його сприймати: домашнім, дуже простим і справжнім, який уміло використовує свої знання і батьківський авторитет, щоби виховати у синів цікавість до знань, прищепити моральні цінності та мудрі життєві засади. Цей образ відрізняється від образу суворого реаліста та революціонера-демократа, який нам насаджувала радянська пропаганда.

І хоча Тарас Франко назвав цю працю “Як Франко з синами спорив”, я би сказала, що ця робота не про суперечки з дітьми, а приклад татових повчань для синів, взірць батьківської ширості, чесності, справедливості і розсудливості.

Як кажуть, гумор – це одна із найпрекрасніших рис людини, яка відрізняє нас від інших мешканців планети. У родині Франків він був завжди, але мав свою специфіку. І в цих белетризованих споминах Тарас Франко не обходиться без властивого Франкам гумору. Він не приховує дотепність Тата і жартівливі поради Мама, свої витівки і доброзичливу іронію братів.

Вочевидь, ми маємо справу з домашніми одкровеннями одного зі синів Івана Франка, які ніколи не оголошувалися ані в колі друзів, ані на широкий загал. Тут згадується багато відомих людей і не завжди так, як ми звикли про них читати. Це

сімейне Франкове залаштування. І Тарас Франко дозволив нам туди заглянути через свій текст, який, на щастя, дійшов із минулого...

Я ще досі не впевнена, чи варто було публікувати цей матеріал. Чи когось не образить те, що відбувалося у будинку на вулиці Понінського, 4 у Львові, коли Іван Франко повчав свої уже дорослих синів? Чи не нанесе цей текст шкоди самому Франкові, якого я дуже люблю? Мене переконали, що велич і авторитет Івана Франка є неспростовними, а тому я вирішила оприлюднити ці дуже цікаві й оригінальні відкриття одного зі синів Івана Франка, які, без сумніву, можуть стати у пригоді усім батькам, які виховують своїх дітей.

Щодо самого матеріалу, то це 19 сторінок машинописного тексту з нечисленними правками, зробленими рукою Тараса Франка. У книжці збережено всі лексичні, граматичні, стилістичні й орфографічні особливості оригіналу, а також враховано правки автора. Ознайомившись із уже надрукованою бібліографією Тараса Франка та його епістолярною спадщиною, я не знайшла жодної інформації про ці спогади. А тому, знаючи, що Тарас Франко мав багато текстів і малюнків, які не публікувалися і про які він не згадував у своїх статтях і листах, припускаю, що ми маємо справу із втраченою частиною спогадів Тараса про Тата. І хоча текст був знайдений серед матеріалів, які мають стосунок до 1960 року, усе ж докладне датування спогадів змушує робити припущення, що Тарас Франко написав цей текст раніше. Можливо, під час роботи над книгою “Про батька”, тобто до 1956 року. Про те, що спогади “Як Франко з синами спорив” були частиною більшої праці, також свідчить і нумерація сторінок: індивідуальна – від 1 до 19, проставлена друкарським способом, і загальна – від числа 250 до 268, проставлена олівцем синього кольору зверху на кожній сторінці тексту. Інших текстів із аналогічною нумерацією наразі не знайдено, а цього матеріалу немає в опублікованих спогадах Тараса Франка. Чому ці фрагменти досі не публікувалися, залишається загадкою: або тодішня цензура не дозволила видавати такий фривольний текст про Великого Каменяра, або Т. Франко сам не захотів зробити його доступним....

На завершення додам декілька слів про Тараса Франка.

Крім загальновідомих фактів його біографії, особливу цінність мають спомини про Т. Франка, які розповів мені його син – Роланд: “Тато був надзвичайно толерантним і простим у розмові, він вражав своєю ерудицією, порядністю, правдивістю, інтелігентністю та почуттям гумору. Ніколи не нав’язував своїх поглядів і переконань, а тільки власним прикладом і працею впливав на наше виховання. Батько не тільки спортсмен, стрілець, філолог, учитель. Він автор підручників, віршів і переспівів з античного письменства, оповідань і гуморесок, спогадів про творчість Івана Франка, один із упорядників Франкового архіву й бібліотеки, але ще й художник. Так, він малював, і сьогодні його картини зберігаються в Квартирі-музеї родини Івана Франка у Києві. На жаль, батько так ніколи і не написав спогадів про себе, хоча міг і, можливо, хотів це зробити. Важка недуга обірвала його життя 13 листопада 1971 року”.

На долю Тараса Франка випало чимало випробувань, але бути сином українського генія було найскладнішим. Без сумніву, “Тарасище” з честю впорався із цією нелегкою ношею.

ЯК ФРАНКО З СИНАМИ СПОРИВ

Тарас Франко

Був у Івана Франка вроджений хист полемічний: любив сперечатися, переконувати, доводити. Вже в народній школі, ще більше в середній спорив з учителями, грився з катехетом. Пізніше під час університетських студій співжиття з М. Павликом на одній квартирі було для Івана Франка суцільною суперечкою, хоч були вони обидва товариші, одної професії філологічної і одних прогресивних переконань. Ще завзятіше спорив Іван Якович з людьми інших політичних і соціальних поглядів, як-от Партицький.

Це замилювання Тата до полеміки завважили і діти, як поросли в пір'я, набралися наук і були про себе високої думки. Нащадки Франкові, передусім сини, бо дочка, як найменша і середньої освіти до суперечок не вмішувалася, уважали своїм моральним обов'язком час від часу влаштовувати дорогому Татові полемічний бенкет.

Отож раз один син, якого ім'я не має принципового значення, заініціював мовознавчу дискусію.

– Тату, чому треба писати: третій, синій, народній, ранній, де в розговірній мові чується тільки тверді закінчення і де кожному чужинцеві, що вивчає нашу мову, краще мати до діла з одним закінченням прикметника?

– Ніяка мова, – відповів Тато загально, – не рахується з тим, що чужинцям вигідніше, а що ні. Граматика української мови признає м'які закінчення прикметників і відкидати їх може хіба такий дурачина як ти!

Син застидався і хотів легким коштом викрутитися з халепи.

– А я їх не відкидаю і навпаки гадаю, що як має такі закінчення польська і російська мова, то не може відставати й українська.

– Зовсім фальшива конклюдія, – сказав батько авторитетно.

– Ніяка мова не може орієнтуватися на другу мову, хоч би як їй близьку. Мовні явища існують самі собою і не піддаються ні теоріям учених, ні натискові влади. В розговірній мові ми тут у Галичині може й не живемо м'яких закінчень прикметника, але більшість народу на сході любить їх, і літературна мова також не обходиться без них, але боюсь, що твоя тісна макітра не сприймає цього, хоч це для науки не має ніякого значення.

Як пес, підкуливши під себе хвіст, так відійшов засоромлений син.

***

Коли вийшла з друку свіжа збірка батькових віршів “Семпер Тіро” / 1906 / трапилася між ними в рубриці “Нові співомовки” каламбурна сатира “Що за диво?” про те, як сніг м е т е степами, козак матнею м е т е вулицю, голодний м е т е пироги / вареники / з миски і різні професії різно м е т у т ь, лиш м е т е л и к н е м е т е нічим.

Отож за того метелика ухопився один з синів вище згаданого Каменяра, завзявся попсувати Татову гру слів, притупити поанту і якщо вдасться, мов з бджоли жало, витягнути із співомовки невинно загострене жало. З цього виникла суперечка.

– Тату, адже метелик, по батькові і з діда-прадіда мотиль м е т е крилами, очевидно метафорно, і це признають усі ентомологи, а навіть прості, невчені люди це помічають, певно знають і достатньо осмислюють.

Тато не дався збити з пантелику.

– Мотиль – це польське слово, російське “бабочка”, англійське “баттерфлай”, українське літературне слово “метелик” і про це може сперечатися лише неук, тупоголовець, йолуп. І кожному крім тебе, шабедраци /драбе/, ясно, що та комаха без огляду на її назву і патронімікон не м е т е крилами, лиш махає і то доволі швидко. Хто там дальший?

Дальшого в той час не було, а ближчий, як холодною водою облита курка, змився і щез.

Таким робом нескладна і маловажна проблема, чи метелик насправді, очевидно переносно, мете крилами чи не мете ними, лишилася нерозв’язана.

***

Бавлючися з дітьми різної нації, чуючи на вулицях Львова кілька мов, переглядаючи і читаючи в бібліотеці Батька книжки, друковані кільканадцятьма мовами, діти великого філолога, річ природна, хотіли знати з найближчого і найбільш авторитетного джерела, від самого Батенька, котра – до чорта! – з тих численних мов безперечно найкраща і тим самим є або повинна бути панівною. Дітвацький запит висунув третій син, якому не судилося стати філологом, хоч письменником пробував бути.

– Тату, котра зі слов’янських мов є найкраща? – запитав синок тоном як найбільш улесливим і без задньої думки.

Батько, що був тоді в дуже добрім настрою, своїм звичаєм відповів швидко і рішучо, хоча все-таки виминаючо.

– Всі слов’янські мови є гарні.

– Та як же всі, коли в одній /мові/ аж роїться від “кше, пше, бже і рже”, а в другій важливі слова не мають голосного звука.

– Котрі ж це без голосного? – запитав батько, вдаючи зацікавлення.

– А ось хоч би “срп” /сербин/ або смрт. Припустім, що може бути тиха смерть, але ж від бомби вона голосна і не розумію, як може бути народ безголосий?

– Багато чого ти ще не розумієш і здається так таки не второпаш до кінця віку. Адже кожний народ найбільше любить свою рідну, хоч і бідну мову, і не вважає її гіршою від інших. Одному народові найбільше подобається в мові консонантизм, другому вокалізм, третьому сонорність, іншому багатство. – Але балакати про це хімікові, це всеодно, що горохом об стіну кидати. Де два другі філологи?

– Пішли на теніс.

– Гарзд, а ти куди збираєшся?

- Піду запитатися про мову ще когось мудрішого.
- Чому? – довідувався батько з легко в голосі прихованою іронією.
- Бо я гадаю, що крім суб’єктивних судів заінтересованих народів, повинні бути синтетичні, об’єктивні оцінки про всі мови взагалі, щоб кождий народ знав чи його мова гарна чи ні і чому.
- Над цим треба довго і серйозно попрацювати, а я не маю часу з тобою роздебендювати.

***

Пізніше сини, задоволити свої лінгвістичні потреби, перекинулися на літературознавство, щоб задоволити Батькові потреби полемічні.

– Тату, – сказав раз старший син. – Тато написав багато похвал про В. Стефаніка і Тато, і ніхто інший, назвав його абсолютним паном форми, між тим коли форма його образків дуже невибаглива, стиль важкий, мова “заболочена” діалектом, тенденція новел просякнута песимізмом, його важко чи...

– Гов! – крикнув Батько, втративши терпеливість. – Нащо і кому потрібне твоє пустомельство? Чи тебе хтось примушує читати Стефаніка?

– Але ж і жінки не годні його читати, – крайно незграбно боронився син.

– А хто може примусити, хоч би дівчину, коли кавалер не хоче? Чи можливе таке насильство? Для Стефаніка непотрібний силуваний читач. Його велич, силу і глибину пізнали вже й чужинці і масово перекладають його новели на свої мови, а ти своїм базіканням собі лише виставляєш свідоцтво вбожества. Хто виступає проти класика, проти здорового глузду виступає.

– В таких разі я виступаю з дискусії і також біжу на теніс.

***

Іншим разом полеміка розгорілася, як добре топливо на сильнім вогні, на Гомерівській проблемі.

– Тату, чи Гомер народній поет чи двірський? – запитав філолог, ще й до того класичний.

– Само питання хибно поставлене. Гомер передусім великий поет загальнонародський, а не виключно грецький. Його творами захоплювалися не тільки “анакти”, але й простий народ тай співаки виходили з народу, а не з дворів.

– Добре, але ж уся Іліяда це ряд “арістей”, геройських подвигів князів, а маси, прості вояки там лише гинуть.

– Не було тоді в моді описувати діла безіменних героїв, але ж перекази про троянську війну і поворот Одиссея зберіг народ, бо Гомер жив значно пізніше і важко відрізнити в епопеях, де народне добро, а де Гомерова робота.

– Композиція певно Гомерівська, – переказував син нахапані в школах, але не передумані відомості.

– Хай і так, але міфологію Гомер сам не видумав і події не вигадав, хіба згрупував і надав їм лад.

– В чім же його мистецтво?

– З сирого і розкиданого матеріалу зробити артистичну цілість, це діло, гідне найвищої похвали. Наші думи не гірші від грецьких переказів, тай герої були у нас не менші, а Гомера не було, цілість не вийшла.

– Йой-йой-ой! Яка шкода! Але ж проби створити українську “Іліяду” певно хтось у нас робив?

– Були проби, але невдалі і того, хто пробував наслідувати Гомера, навіть згадувати не варт.

– А я й нецікавий знати його прізвище тай учителя не хочу про це питати. Мені вистачить Гомера, буду вивчати його пісні на пам’ять, буду їх здавати і доки життя мого і доки зможу, буду їх пам’ятати.

***

Велика баталія зчинилася, коли Тато /в 1907–1908/ взявся редагувати Шевченкові поезії, а якась нечиста сила намовила його поставити в тексті на численних словах наголоси.

– Тату, пощо ті наголоси? Та хіба наша мова підлягає грецькій акцентуації? Може ще й спіртом /придилом/ її напоїти? – накинулися діти на Татові замисли і плани.

– Що ви, діти, знаєте! В нас люди декламують “Кобзаря” і ставлять такі фальшиві наголоси, що прямо вуха ріже, на концерті видержати не можна, на двір тягне якась невидима сила. Треба ж нарешті запобігти цьому знушанню над генієм українського народу.

– Але ж традиція не дозволяє опоганювати текст варварськими наголосами! – гарячився син філолог класичний, не україніст.

– І ще більше та сама традиція не дозволяє псувати мову перекрученими наголосами, – відгризався батько.

– Адже сам ритм показує, де повинен стояти наголос, – вставив середущий син, що займався між іншим метрикою, поетикою і фонетикою.

– Нічого ритм не показує, бо у Шевченка переважає силабічний вірш із свобідним ритмом.

– Але хто купує екземпляр “Кобзаря” стає його власником і наголошує свобідно, як сам хоче, і хто йому може наказати? – завважив менший син, може й мудро, але ненауково.

– Не знаючи правильного акценту, краще не ставити ніякого, – сказав син, що не раз попівся на грецьким акценті, а тепер не будучи філологом і не відповідаючи за мовні потягнення, лиш оливи підливав до полемічного вогню.

Однозгідному блокові синів Батько протиставив силу аргументів /непевних/ і власну волю, в 1907 р. захитану сильною волею Грушевського, і таки поставив на своїм, бо розкидав по віршах Шевченка силу силенну наголосів над словами, від яких текст зарядив, як церковна слов’янщина титлами, ериками і паєриками. Нечуєві–Левицькому певно серце краялося від такого “КОБЗАРЯ”.

Сини, як легендарний Пилат, тільки руки вмили і скинули з себе всяку відповідальність. Гострий засуд на злочасні наголоси пройшов швидко з боку Доманицького. В київській “РАДІ” він рецензував львівське видання “КОБЗАРЯ” і не пошадив докорів редакторові, доказуючи, що багато з тих наголосів, які подано в тексті, на Звенигородщині не вживаються тай Шевченко ніяк не міг так акцентувати.

– Чи Тато буде відповідати щось на рецензію Доманицького? – запитав Андрій, прочитавши “РАДУ”.

Та нащо! – відповів Тато лаконічно.

***

Взявся якимось Андрій перекладати з Апулея “Золотого Осла” чудову казку про Амора і Психею. Слова оригіналу, хоча з доби срібної латині, переважно були перекладачеві відомі, десь-якесь словечко треба було витягнути зі словника. Над перекладом Андрій працював з великим запалом, поправляв дещо, переписував картки начисто, нарешті (за несповна три місяці) цілість була готова. Видати друком найлегше міг батько. Андрій розраховував вже на невеличкий бодай гонорар і з деяким острахом звернувся до Тата.

– Тату! Чи Тато мав би час переглянути і – якщо треба – поправити мій переклад?

– А що ти переложив? – запитав Тато з немалим здивуванням.

– Апулея “Амора і Психею”, – сказав Андрій ніби скромно.

– Огого! – скрикнув батько. Ну, це річ хороша, але ж і переклад повинен бути майстерний. А ти ж української літературної мови не знаєш, вона ж зовсім не те, що тутешня шкільна тарабарщина. Але все одно. Для тебе час мушу мати! Дай мені оригінал, ти читай свій переклад, будемо звіряти.

Андрій захочений цими словами, з радістю взявся читати свій “чистопис” перекладу. Але швидко показалося, що він навіть як чорновик не годиться.

– Все треба переробляти наново. Казкового стилю, ти Андрію, ані в зуб не знаєш. Тай мова перекладу для друку непридатна.

Батько провірив не більше двох сторінок.

– Ану, оберни картку на другий бік, – впали класичні слова Тата – візьми перо, будеш писати мій переклад! – сказав до Андрія, що мабуть не прочував такого лиха, але наказ виконав.

– Ну, ти Андрію, чиста розмазня! Навіть одним словом ти не пробував боронити свій переклад, або відмовитися від писання вдруге того самого! – дорікали жартом брати і сестра.

Коли переклад добігав кінця, Андрій злорадісно розповідав братам, коли не було при тім сестри ні Мама.

– Знаєте, Тато дав у перекладі паскудні слова, яких у мене не було, на латинське “адультеріум”. Хі-хі-хі!

Подібне трапилося середущому Тарасові. Але він узявся до справи обережніше. Перекладав секретно, частинами, не зраджуючися перед батьком і жартами заслоняючись

перед братами. Коли переклад добігав кінця, Тарас пішов до видавництв, але всі видавці вимагали візи Батька, великого знавця античних літератур.

- Тату, чи Тато мав би час переглянути мій переклад з грецького письменства?
- Ов, коли ж ти це переклав?
- У вільні від занять хвилини.
- Що ж ти переклав?
- Симпозіон Платона.

– Е, та то річ дуже трудна і глибока. Не знаю, чи вдалося Тобі. Ану дай мені грецький текст, а Ти читай свій переклад.

– Біда, подумав Тарас, – починається так само, як з Андрієм. Але я на другій сторінці писати не буду.

Почав він читати дещо дрожащим голосом. Але не голос став “каменем перешкоди”, а мова і стиль, так самісінько як у Андрія. Батькові передусім не сподобався занадто дословний переклад. Думку затемнювала залежна (непряма) мова, прикро вражали вставні речення.

Батько видержав не більше трьох сторінок.

– Все треба не переробляти, але наново перекладати. Візьмемося до цього з Андрієм.

Так і сталося. Переклад поруч інших праць довершений був батьком протягом чотирьох місяців. Д-р Іван Франко дописав знамениту передмову про значення Платона, зробив інший від традиційного поділ на розділи, дав гарні заголовки, а найголовніша річ – відкинув принцип дословності, замінюючи залежну (непряму) мову на пряму. Цілість була перекладена так добірною мовою, до того ж ритмічною, що скидалася на поему і мимо глибокого змісту плавно і легко читалася. Маленького формату 16 % брошурка в оранжевих обкладинках і дешева ціною робила дуже гарне враження і притягала до себе масово – нечисленних читачів.

***

Між тим до чимраз більшого значення доходив молодий колектив “М о л о д о ї М у з и”. Його члени вважали, що стара гвардія Франків, Федьковичів і Млак віджила своє, молоде покоління повинно йти в л а с н и м и дорогами, сказати суспільству с в о є слово, дати йому н о в і ідеї. З цією метою молодомузці вибрали шлях модернізму з відгалуженням у бік символізму і експресіонізму. Видали гучний Маніфест Молодої Музи, потім почали появлятися щораз нові збірки віршів і прози, поки всіх товаришів не затьмив В. Пачовський, може найталановитіший між одностумцями, якого ура-патріотична драма “Сон української ночі” /1906/ наробила великого шуму. Один екземпляр величенької віршованої п’єси на дорогім папері і в люксовій оправі з афектованою дедикацією післав автор старенькому Франкові, як найбільшому знавцеві літератур, великому критикові і скромній людині.

Тато з надлюдським зусиллям прочитав віршований дарунок, потім накинулись на нього сини і читали без труду, зате з захопленням, вкінці книга дійшла до Мами і

викликала у неї іронічні посмішки. Ніхто з рідних однак не знав точно, як ставитися до модного, салонного мебля і врешті один із синів пішов до оракула, але не до Аполлонового, а до батьківського.

– Тату, яке значення має “Сон української ночі”? – не називаючи прізвищ запитав смільчак.

– Таке саме, як і вся дотеперішня продукція “Молодої Музи” – блискуча словесна форма і слабенький зміст. А в мене ні часу нема, ні охоти розшифровувати символи, вибирувати розсипані перли, нюхати зілля з трьох гір, плавати по морі тьми, колисати смуток. Не буде хісна з купованого розуму. Хто не любить народної творчості, хто не признає інтересів трудових мас і прості речі висловлює високопарними словами, той крім хвиливого ефекту не може мати тривкого значення. Я не признаю мистецтва для мистецтва. Тягнуть мене молоді люди за язик – мушу їм відповісти.

– А нам усім, за винятком мами, “Сон української ночі” подобався! – сказав син задержувати і з тихим заміром ще піддержати полеміку.

– Бо ви не знаєте життя, не маєте критичного змислу і не добачаєте в п’єсі всіх тих чужих впливів, що вилазять з неї, мов шило з мішка, і колють на всі боки, де тільки до неї доторкнутися.

І цей син відійшов, спіймавши облизня, а незадовго і сини, і вузька публіка читали у “Вістнику” знамениті Татові рецензії на твори “Молодої Музи”, що дістали належну оцінку і зорієнтували задовільно українських любителів книги.

***

До нас, точніше до батька, приходив часто молодий чоловік, елегантно зодягнений, з дуже блідим обличчям, з запаленими очима, приносив товсті зошити якоїсь віршованої писанини.

– Це Козловський Олександр, – сказав Тато, – глadiator морітурус, смертельно поранений Амором. Йому три чверті до смерті, але поки на віки замкне очі, хотів би ще бачити свої вірші в друці.

– Та вибрати наче є з чого, – сказав один із синів, призначений на безплатного адвоката. – Він же приніс макулатури зо п’ять кілограмів.

– Біда в тім, що вибирати нема що. Це переважно халтура.

– То переробити треба, – докинула Мама, – хіба це тобі трудно? Адже чорновик Дечка ти переробив на шедевр “Зів’ялого листя”.

– “Зів’яле листя” моє, з Дечка там ні сліду не знайдеш! – сказав Тато твердо, спростовуючи зловбий жарт Мама.

– І Козловському належить зів’яле листя, він і сам давно зів’яв, – пустила Мама колючку мимо вух, – а Ти пришпилишся лише як редактор, – докінчила Мама резолютно і за тихою апробатою дітей, а не зовсім згідно з татовим поглядом і бажанням.

Тато справді взявся до роботи. Не раз при обіді жалівся, що ще над ніяким чужим твором стільки не працював, бо не лише шліфувати доводиться, а переробляти, підбирати нові заголовки, змінити невдалі.

– Не знаю ще, як цілу збірку назвати, бо автор сам не дав їй титулу і довший час не заходить до мене.

– Може він уже догорає, як поліно в печі, – докинув ущипливий, як звичайно, Петро.

– Тоді стане справжнім “козлом відпущення”, як перенесеться у вічність, – філософічно завважив Андрій, сам неабиякий філософ.

– Але ж збірку його віршів треба видати – сказав Тато рішучо, – він і гроші лишив на друк. Піду ще сьогодні довідаюся, що з ним діється.

Тато завжди слово додержував.

– Не застав я поета дома, – промовив більший про меншого зрезигновано. – Кажуть, що тяжко хворого повезли в лікарню. А мені не по дорозі туди швентяти.

– Приспіши видання збірки! – порадила Мама, якій жаль було наполегливого, а при тім скромного і дуже змізерованого гостя.

Серед тих переважних нарад поетові-пацієнтові судилося переставитися /мабуть десь коло року 1898/.

Батько значно пізніше докінчив редагування і видав збірку “МІРТИ Й КИПАРИСИ” /1905/. Деякі речі в ній були непогані, особливо ті, де пробивався шибеничний гумор, але цілість була слаба, хоча Батько в “Передмові” захвалював скоропостижного автора і його рукотворні твори. В декотрих віршах знаходимо окрушини античної міфології, і ті звучать красиво, як-от:

ЧОРНА ДУМКА

Світ зчорнів і небо чорне,
Зелень чорна, чорне все...
Жду, поки мене загорне Та, що вічний сон несе.
Там, де Лета ллється тихо,
Ахеронт журчить мерцям,
Там забуду своє лихо, –
Там спокій усім серцям.
Може в хвилях Флегетону
Змию муку навісну,
І тихенько, без гомону,
Прокрадуся в браму сну /1897/.

– Тату, чи дійсно Шевченко між усіма слов'янськими поетами найбільший? – запитав раз син Т., як син Тараса Бульби викликаючи Тата на словесний герць.

– Нема найбільших поетів ні найменших. Є поети визначні, національні, геніальні, всесвітнього значення, але є й сезоніві, модні, люблені, читані.

– І забуті бувають, – докинув синок, аматор і роніі.

– І безіменні трапляються, – добавив другий син, також літературознавець.

– І невідомі! – похвалився глибоким знанням син-футболіст.

– І всі вони, – продовжував батько, – блистять серед даного народу чи класу, в певну епоху його розвитку, а потім старіються.

– Але ж, Тату, геніальні твори тим великі, що не старіються, – банальністю похвалився син, що почав дискусію.

– Це так, – не заперечував Батько, – але ж людина не може житися завжди одною стравою ні фізичною, ні духовною. Все те саме надоїсть.

– Навіть життя знудиться, – парадоксом пописалася подруга.

– Твори, хоч би які гарні, швидше чи пізніше перестають бути актуальними, їх чим раз менше читають. Люди, як завжди, гоняться за новиною – хоч гірше, аби інше. Те саме відноситься до Шевченка. Кожний поет має свої особливості. Музикальністю вірша Шевченкові мало хто дорівняє, але ж у Пушкіна і Міцкевича вірш гладший, Шевченко глибший, але інші поети більше були перекладені. Демократизмом може перевищує багатьох Шевченко, а другі переважають різноманітністю мотивів. У цього ідейність вища, у других більше патріотизму. Там переважає почування, деінде розум. Нераз трудно збагнути, в чому сила художника, яка причина популярності і чому окричаний нераз автор пірнає передчасно в безвість забуття.

– Хіба слов'янські народи не зобов'язані шанувати пам'ять найбільшого генія Слов'янщини?

– Не мають такого обов'язку. Ця повинність тяжить тільки на нас.

***

– Тату, чим може бути корисна трудовому народові Катря Гриневич, що її твори час від часу появляються у “Вістнику”? – запитав син, що стояв близько не так до народу, як до його фольклору.

Батько якось не відповідав зразу, здавалося, що думає над відповіддю, хоч цього з ним ніколи не траплялося.

– Тату, для кого призначені ті твори? До якого напряму вони належать самі і зачисляють їх?

– “Вістник” не є призначений для селян і робітників, – пояснив батько, – ані для школярів, вони його майже не пренумерують (передплачують). Але доросла інтелігенція також хоче мати періодику для читання. Не можна завжди перемелювати і пережовувати те саме. Кожна література потребує оновлення.

– Тату, то так само як футбольна команда, навіть найсильніших гравців з часом треба усувати і замінити молодшими, – влучно порівняв Петро, сам завзятий футболіст.

– От бачиш, – міркував Франко-сеніор, – так усюди мусить діятися. Література потребує щораз нових голосів. Гриневичка без сумніву талант оригінальний. Нові в її творах мотиви, своєрідний стиль, особливий підхід до явищ життя. Погано лиш те, що авторка оригінальність поширює також на мову, допускає багацько вже “кованих” словечок, дивно складених і мало зрозумілих.

– Власне через те я її творів зовсім не можу читати, – завважив син, але котрий саме, тепер не пригадаю.

– Крім того вона, – знов Тато, – перевантажує розповідь поетичними образами і фігурами, так що вкінці вони стають для читача прикрими, як мухи, що пхаються до страви.

– Яка ж неволя редакції друкувати такі вимучені твори? Чи то Тато запускає ту писанину в номери журналу? – запитав ініціатор дискусії.

– Не сам я, – боронився Тато, хоч суду не було – адже є редакційний комітет. Гнатюк пише рецензії, новини, статті з ділянки етнографії. Я відаю перекладами, пишу статті на актуальні теми, постачаю художні твори всяких жанрів, власні і редаговані мною чужі. До Грушевського належить усе, що пахне історією, має він теж над журналом загальний нагляд, дбає про фінансування.

– Що ж Тобі не подобалося у Гриневички? Ану прочитай дещо.

Тарасище мигом притаскав книжище і почав читати новели ще.

ВІКНА

“В тих вікнах довго було темно. Як сліпі, старечі зіниці дивилися вони в далечінь, залиту ліловим повітрям. Нечулі, мертві плями, що їх безрух і пуста поволікли плісню вічного смутку. Їх вигляд і днем і нічю не змінюло ніщо, хіба лісові тіні, що громадами заходились тут холітатись.

Вони бувало представлялись мені валом фйордів, велетів, обернених прокляттям божим у камінь” (Літературно-науковий ВІСТНИК, Львів, 1902, ст. 145)

– Але холерно написано! – вигукнув той же спортсмен.

– От бачиш, як можна оригінально описати зовсім звичайні предмети.

– Тату, я дійсно не міг би т а к описати. Але який (сукін син) меланхолік буде це читати?

– До тебе з поклоном напевно не підуть. Не любо – не слухай і не читай, не розумієшся – не ляпай! – сказав Батько досить оригінально і переконливо.

– Дійсно оригінально і дуже оригінальних треба читачів, щоб таку саламаху стравили, – сказав оригінально середущий франківець.

– Тату, котра та Катря Гриневич? Чи вона приходила до нас, – наївно запитав Петро.

– Приходила, – сказав Тато, – і навіть...

В тім крайно неделікатно перебив його Тарас.

– Не знаєш? Та скромна і стидлива дама, що в величенькій торбинці приносила певно свої твори, що з них зошити аж на верха сторчали! І ходить вона в старомодних черевиках із скосяками до середини, – додав спостережливий Андрій. – Адже її муж учив мене і Тараса в нормальній школі.

***

В році 1906 і 1907 внадився до нас ходити Сидір Твердохліб, один з членів “Молодої Музи”, досить гарно одягнений, гімназійний учитель-полоніст.

– Хочє Твердохліб перекладати моїх “Каменярів” на польську мову, – сказав раз при обіді Тато. – Але не знаю, чи не буде це для нього надто твердий хліб. Бо не думку схопити він розігнався, але поправити мою поему хоче і модернізувати її бажає так, щоб найбільш сучасному польському читачеві була вона доступною і милою.

– Що ж Татові це шкодить, нехай перекладає, може нам який крейцар з цього капне, – сказав матеріалістично настроєний третій син.

– Не о крейцар ходить, – загомонів Батько дещо обурений і все-таки здержуючи себе – але я не маю охоти передягатися в стрій арлекіна і виступати перед чужою публікою як чистої води модерніст.

І все-таки Сидір переконав батька, що всякий переклад іде на користь поетові, чим більше перекладів, тим більша слава, з якої частина спливає теж на народ, служити якому Франко сам добровільно і при свідках зобов'язався.

– Пане доктор, – підмовляв хитрий Твердохліб /радше мякохліб/. Ви і так будете співавтором мого перекладу, не має чого боятися, – продовжав той же тип улесливо, – Вашої поеми я Вам не поспую, а радше направлю, і не перестаріла вона стане перед польською добірною публікою, а оновиться, осучасниться.

Франко дався не так переконати, як “обрамбурити”.

Переклад Твердохліба, неавторизований, появився друком.

Франко зовсім не був ним задоволений і написав прекрасну статтю “Про штуку перекладання”, ілюструючи її якраз порівнянням оригіналу “Каменярів” із польським перекладом вище згаданого Твердохліба.

Щоб задобрити батька, той сам перекладач післав йому збірку власних віршів “В свічаді плеса”, з якої критик ще менше був задоволений, ніж “перекладом”.

Той Твердохліб виринув пізніше як особистий секретар польського маршала Й. Пілсудського. В 1915 році прийшов він з Бігеляйзенем, також учителем гімназії і давнім товаришем Івана Франка, до хворого письменника і обидва намовляли його, щоб написав листа до Пілсудського, як до команданта легіону і до майбутнього володаря також українських земель, частини історичної Польщі. Батько, ясна річ, відмовився писати вірнопідданчого листа, але така супліка ніби від імені Франка таки була написана, пізніше виправлена в формі пророцтва так, як розвинулися події, і наробивши деякого шуму пішла в забуття.

За Твердохлібом і слід загинув.

Так ось полемізував Іван Франко, шляхом аргументації “за” і “проти” віднаходив правду, переконував других або сам давався переконати. Погляду одначе, який признав слушним, держався твердо. Не впертим був, але принциповим і послідовним.

Легко його міг переконати селянин або робітник, далеко тяжче товариш, рівний освітою, як Павлик, Коцовський, Белей, ніколи націоналіст типу Борковського, Партицького чи Барвінського...

УДК 821.161.2-6.09(092) "187/188" І. Франко

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2911>

**“ПЕРША ЛЮБОВ ІВАНА ФРАНКА”:
СТАТТЯ АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ВОЗНЯКА
І ЇЇ ПРОДОВЖЕННЯ**

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури ім. акад. М. Возняка,
бул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaretchuk.iryna74@gmail.com*

Ще за життя Івана Франка академік Михайло Возняк розпочав власну практику системного і стереометричного наукового наближення до феномену життєтворчості генія, яка заклала підвалини наукового франкознавства. Відгукуючись у форматі рецензії на наукові та художні твори Івана Франка, прислухаючись до його зауваг, відточував метод мікроаналітичний філологічний метод дослідження. Ще за життя Івана Франка у першій своїй студії “Життя і значіння Івана Франка” (Львів, 1913) Михайло Возняк вперше сформував дослідницький фокус на цілісному науковому сприйнятті постаті, затуалізував її значущість. У другій франкознавчій монографії “Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону)” (Львів, 1916) М. Возняк окреслив національний та європейський духовний масштаб генія Івана Франка, дав приклад меморіальної студії. Авторка статті наголошує, що Михайло Возняк не лише сформував галузь, термінологічно її назвав (І. Денисюк), але й закріпив генеральні напрямки дослідницького пошуку, у яких “вів перед”, сам продуктивно та надзвичайно пристрасно працював: видання творів І. Франка, текстологічні студії, факти життєпису, особисті та листовні контакти І. Франка, побут, життєві враження, – словом, зосереджував увагу на всьому, що б могло стати ключем до розкриття феномену Івана Франка. Простір інтимних комунікацій львівський науковець також уважав неоціненним джерелом для з’ясування біографічно-світоглядних проблем франкознавства. У статті затуалізовано провідні ідеї дослідження академіка Михайла Возняка про перше кохання Івана Франка до Ольги Рошкевич з огляду на спорадичну увагу науковців через недоступність тексту, що став раритетом, із наміром його републікування. Дослідниця відзначила вагомість статті у франкознавчій діяльності М. Возняка серед інших його студій про “лолинську історію”, а також непросту долю праці до її появи друком. До публікації Вознякової праці додано її символічне продовження – статтю Марії Деркач про Ольгу Рошкевич.

Ключові слова: Іван Франко, Ольга Рошкевич, Михайло Возняк, Марія Деркач, франкознавство, “Перша любов Івана Франка”, муза, епістолярій, студія, републікація.

Ще за життя Івана Франка академік Михайло Возняк, розпочав власну практику системного і стереометричного наукового наближення до феномену життєтворчості генія, яка заклала підвалини наукового франкознавства. Відгукуючись у форматі рецензії на наукові та художні твори Івана Франка, прислухаючись до його зауваг, відточував, за

словами видатного сучасника, “методу точного скрупульозного до найменших подробиць досліду язикових та літературних явищ” [12, с. 253]. Як ніхто інший зі свідків духу Івана Франка, уже 1913 року у першій своїй моноstudії про нього – “Життя і значіння Івана Франка” (Львів, 1913) – Михайло Возняк вперше сформував дослідницький фокус на цілісному науковому сприйнятті постаті, заактуалізував її значущість. У другій франкознавчій монографії “Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону)” (Львів, 1916) М. Возняк окреслив національний та європейський духовний масштаб генія Івана Франка, дав приклад меморіальної студії [6].

Михайло Возняк не лише сформував галузь, термінологічно її назвав (І. Денисюк), але і закріпив генеральні напрями дослідницького пошуку, у яких “вів перед”, сам продуктивно та надзвичайно пристрасно працював: видання творів І. Франка, текстологічні студії, факти життєпису, особисті та листовні контакти І. Франка, побут, життєві враження, словом усе, щоб могло стати ключем до розкриття феномену Івана Франка.

Простір інтимних комунікацій дослідник також вважає неоціненним джерелом для з’ясування біографічно-світоглядних проблем франкознавства. Тому так уважно ставиться до автобіографічних свідчень І. Франка, “автобіографічних елементів” (М. Возняк) у його творчості, його епістолярію зі сучасниками – О. Кониським, М. Драгомановим, В. Левицьким, М. Коцюбинським, Климентією Попович, А. Чайковським, Елізою Ожешко..., дбайливо реконструює, наскільки це можливо приватне спілкування Івана Франка, як, наприклад, у розвідці про взаємини його із Ольгою Білинською [5]. Адже колись сам І. Франко присвятою своєї збірки “Баяди і розкази” (1876) “Благородній дівіці Надєжді” представив сучасникам творче і життєве у єдності, а особисте – творчо значим. Загальновідомим тепер вважають лист І. Франка до А. Кримського, у якому зроблено відверту, вже хрестоматійну автохарактеристику “зносин із жіноцтвом” і впливу на життя і творчість.

З цього огляду Михайло Возняк так і потрактував листування та взаємини Івана Франка з Ольгою Рошкевич – “для дослідження поступового розвитку світогляду Франка, його творчості і творчого зростання” [19, с. 8]. Саме Михайлові Возняку належить першість у представленні громадськості листування Івана Франка й Ольги Рошкевич та історії їхніх взаємин крізь призму епістолярію. Власне нарис “Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич” із супроводом зі сорока восьми Франкових епістол (власне 47 листів та нумерована сорок восьмою поезія-присвята) та коментарями до них, опублікований 1956 року у науковому збірнику Львівського університету “Іван Франко. Статті і матеріали” – фундаментальний у літературознавстві, який науково артикулює закроєну проблему, часто цитований, проблематика якого отримала розвиток і оригінальне розкриття у низці вартісних студій – Р. Горака [8], І. Денисюка [10], В. Корнійчука [14; 13], І. Остапика [15], Л. Бондар [1], Т. Костенко [17]. Михайло Возняк реконструював хронологію надходження, оскільки не всі листи датовані, пронумерував, листи німецькою мовою переклав. Згодом епістолярій І. Франка до О. Рошкевич буде уміщено у Франковому п’ятдесятиомнику та стане доступним широкому загалові.

У франкознавчій спадщині академіка М. Возняка є ще одна розвідка, присвячена взаєминам та листуванню І. Франка із Ольгою Рошкевич, у якій дослідник вперше розгорнув означену проблему, написана значно раніше і з певних причин обійдена широкою увагою франкознавців. Ідеться про розвідку “Перша любов Івана Франка”, яка побачила світ дуже далеко від Львова і його околиць – аж за океаном, в Америці, у виданні УНС “Календар-альманах” 1927 року [7]. Від часу появи цю працю не перевидавали, вона є бібліографічною рідкістю, не користувалася надто великою увагою франкознавців, є згадка про неї у розвідці Р. Горака “Тричі мені являлася любов”, міститься вона у франкознавчій бібліографії, також наявна в особистих бібліографічних списках академіка М. Возняка, яку той, очевидно, вважав важливою і ніколи не забував про неї. Прикладом цього є матеріали університетської справи М. Возняка радянського періоду, у яких “закордонна” публікація ретельно забібліографована, за усіма нормативними пунктами, на відміну від інших праць [9]. Також її внесено до бібліографічного переліку праць М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка, підготованого зусиллями Т. І. Пачовського та Я. І. Шуста 1956 року [22].

У цій праці дослідник оголошує Ольгу Рошкевич першим коханням Івана Франка, третьою з черги – за силою почуття Франкового – після матері і няньки-стриєчної сестри Марисі, жінкою, яку він любив усе життя, яка інспірувала його творчість від “На дні” на довгі роки. М. Возняк висновує: “Ні одній Українці не судилося пізніше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рошкевичівна” [7, с. 55]. Висновок автор зробив таки на основі майже усіх листів Франка до Ольги та її родичів і близьких (М. Рошкевича, Я. Рошкевича, В. Озаркевича), за винятком тих, де розмова стосується ділових тем. При цьому ті епістоли, у яких ідеться про моральний стан І. Франка, його погляди на взаємини у парі, у сім’ї, соціальні можливості жінки в новому часі, подаються розлого, з незначними скороченнями. Під час викладу історії кохання М. Возняк дотримується тієї хронологічної послідовності епістолярію, що буде у виданні 1956 року. Отже, висновується думка, що вся сукупність листів І. Франка до Ольги Рошкевич у М. Возняка була на момент написання статті уже до десятилітньої річниці смерті Івана Франка.

Дивно, що така сенсаційна публікація була надрукована поза Львовом, де М. Возняк завжди був бажаним автором, у “Календарі-Альманаху” на рік 1927, що належав Українському Народному Союзу, громадській спільноті українських іммігрантів у США, покликаному відповідати щоденним запитам американських українців. Від часу появи з кінця XIX століття видання росло духовно разом зі своїми читачами, трудовими іммігрантами, потім політичними. Його річне число 1927 року має окреслену меморіальну тему, присвячену Франкові за першими публікаціями у змісті. Адже, окрім Вознякової праці, у журналі було вміщено статтю Богдана Лепкого “Іван Франко як поет. В десяти роковини його смерті” [18].

Причину віддаленості публікації М. Возняка заховано у непростій його комунікації з колом Франкової музи та безпосередньо з Ольгою Рошкевич.

Про джерела праці М. Возняк зазначив, що “Про сей роман оповідаю на підставі листів Франка до Ольги Рошкевичівни та списаних для мене споминів Ольжиної сестри Михайлини, письменниці та вдови по священникови Осипови Іванцєви” [7, с. 36].

1956 року він деталізував: “Листування Франка з Рошкевичами я роздобув за допомогою свого колишнього гімназичного учня Степана Іванця та його матері Михайлини, молодшої сестри Ольги Михайлівни” [19, с. 8] з апелюванням до мемуарів сестри Михайлини – “сестра багато листів попала, і здається мені, що між іншими ті всі, котрі писані були вже по “заміжжі” [19, с. 8].

Зі спогадів Михайлини Рошкевич випрозорюється думка про небажання Ольги ділитися листами, деталізувати свою історію кохання: “...Сестра моя завжди була замкнена, скрита, не вважала за потрібне пояснювати” [23, с. 180]. Також у своєму листі до М. Возняка від 6 серпня 1926 року Михайлина зазначає, що “сестра не рада, щоби її давні відносини до Франка, а його до неї, були прилюдно трактовані” [8]. Натомість І. Франко роздумував над своїм коханням, листуючись із А. Кримським, М. Павликом, Уляною Кравченко.

Сама ж Михайлина, усвідомлюючи значення постаті І. Франка (вона пише про духовний, інтелектуальний ореол, який всі бачили навколо нього), шкодувала, що не змогла з’ясувати багатьох подробиць ні у сестри, ні у нього: “Жаліла я після смерті Франка, чому то я не поспитала його, що їх головне розлучило. Поки ще був нежонатим, я не мала відваги поспитати, щоб не дражнити заступлу рану. А втім, я належу до несміливих. Пізніше, як став жонатим, не поспитала з уваги на жінку... На мій погляд, головною причиною було те, що наше галицьке жіноцтво, котре в ті часи потрапило перейняти якісь ідеї, переймалось ними доти, доки це не загрожувало їх спокійному проживанню” [23, с. 180].

Т. Костенко зазначає, що “ще за життя Ольги Рошкевич Возняк хотів, щоб вона поділилася спогадами про Івана Франка. Відмова була категоричною” [17, с. 6]. Відомо з листів І. Франка та М. Павлика, що Ольга також протривалася тому, щоб І. Франко давав їй листи читати комусь іншому. Однак І. Франко, до прикладу, переслав їй лист М. Павлику, щоб той висловив власні міркування [15]. Також довідуємося, що після відмови Ольги Рошкевич писати спогади “Возняк намовив свого учня Степана Іванця, сина сестри Ольги Михайлівни, щоб той добув листи. Так частину листів Франка вдалося скопіювати” [17, с. 6].

Р. Горак з’ясував, що 1926 року М. Возняк готував збірник мемуарів про І. Франка, тому після відмови Ольги, просив і Михайлину відгукнутися. Михайлина спогади підготувала і відіслала М. Возняку. Дослідник знову наполягає на просьбі про спогади Ольги, однак Михайлина відписує, що “Сестра не хоче о нічім чути і говорити, а певна річ, що вона сама могла би, якщо б схотіла, докладніше про все оповісти. То вже пропало, не можу на то нічого порадити. Думаю, що як сестра рішилась доручити через мого сина листи Франка, то тим самим уповажила і друкувати. Тепер противиться тому... Прикро мені, що всяка надія на мою сестру робить завід Вам, але на те нема ради” [8]. В результаті “Спогади про Івана Франка” М. Рошкевич М. Возняк не публікуватиме, але введе у зміст статті, а самі листи широко зачитує, а статтю надрукує за океаном. “Все ж Ольга про це довідалась і не пробачила Возняку такого вчинку” [8]. Т. Костенко зазначає, що “Ольга була вкрай незадоволена (з публікації. – І. Р.) і розірвала з ним стосунки” [17, с. 6].

Також історію з листами супроводжує не до кінця з'ясований у франкознавстві епізод із заховуванням листів до труни Ольги Рошкевич. У Р. Горака читаємо: “Перед смертю Ольга слізно просила Михайлину, аби та вволила її останню просьбу: листи, перев’язані голубою стрічкою, “від нього”, нехай покладе у труну. Під голову. Це були ті самі листи, які Ольга відмовилася віддати М. Возняку, сказавши, що їх попалали. Воля Ольги була виконана” [8]. У книзі Т. Костенко зазначено, що “немає листів Франка після 1879 року – Ольга чи то їх попалали, чи то Михайлина поклала до домовини” [17, с. 6].

30 травня 1935 року Ольга Рошкевич померла. 1940 року у збірнику “Радянське літературознавство” М. Возняк опублікує розвідку “Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні”, у якій ґрунтовно розкрив творчо-інспіруючу роль взаємин І. Франка та О. Рошкевич [3]. У цей час у газеті “Советская Украина” разом зі статтею “Искры разгоревшегося пламени” публікує лист лист І. Франка до О. Рошкевич, де описано смерть матері І. Франка в 1872 році [4]. А у 1957 році, до сорокаріччя від дня смерті Івана Франка, М. Возняк продовжуватиме тему листування, розпочату 1927 року. Тут він акцентуватиме насамперед уже на літературознавчому значенні епістолярію, який “...є неоціненним джерелом для дослідження поступового розвитку світогляду Франка, його творчості і творчого зростання” [19, с. 6], також доповнив перелік тих Франкових творів, що були написані під впливом його взаємин із Ольгою Рошкевич.

На перший погляд, тема Лолинської історії І. Франка у діяльності М. Возняка була розкрита, не потребувала ще якогось продовження, вчений вів архівні пошуки, наповнюючи архів І. Франка, прокладаючи нові шляхи франкознавства. Однак у літературознавстві можна це продовження відшукати. Світло першої публікації М. Возняка про першу любов Франкову покличе до пера іншого дослідника.

Власне 1935 року невдовзі після відходу у вічність Ольги Озаркевич (Рошкевич), на сторінках часопису для українського жіноцтва Львова “Нова хата” буде опубліковано статтю меморіального характеру, присвячену першій любові Івана Франка, – “Ольга Рошкевич” [21], написану на основі праці М. Возняка “Перша любов Івана Франка”, як зазначено у примітці до заголовка статті [21, с. 4]. Дата під дописом – 26.06.1935. Підпис – криптонімом – “М. Ф.”. Це Марія Деркач, у дівочтві Фуртак, авторка часопису, донедавна його редакторка, яка працювала на шпальтах під різними криптонімами, серед яких і цей, – “М. Ф.”. Марія Деркач – “Жриця доброти”, така ж “ходяча академія й університет в одній особі”, як і її колега і товариш Михайло Возняк, – згадував Іван Денисюк [11], добре обізнана із пошуками франкознавства, оскільки працювала з архівом І. Франка. Ця студія значиться у бібліографічному покажчику її праць, щоправда, не у розділі франкознавчих студій, а у розділі загальному, присвяченому різноманітним публікаціям, очевидно, через свою назву за іменем Франкової музи. Хоча бібліографічна позиція містить коментар – “за книгою М. Возняка “Перша любов Івана Франка””, який вказує на франкознавчий напрям студії [2, с. 26] і її першоджерела. У покажчику розшифровано і криптонім Марії Деркач.

Життєвий портрет Ольги Рошкевич написано пристрасно, динамічно, з головної точки зору її життя – її кохання до І. Франка і її винятково інспіруючої енергії щодо нього, і її мовчання “про нього”. Бачимо новелістичний сюжет взаємин, драматичну

кардіограму закоханих сердець, таку, як у листах і в представленні М. Возняка. Однак тут зміщується акцент – тут головна Ольга – у власній сміливості, власній боротьбі за право на почуття, в пошуку виходу зі стереотипної траєкторії життєвого поступування молоді зі священничих родів, у перебуванні у певних ілюзіях, у великому душевному напруженні, що єдналося із великою життєвою самотністю у момент вибору, по якому залишила собі мовчання супроти світу, який не розумів її.

Стаття виявляє ґрунтовну обізнаність авторки з джерельною базою до теми, їй відомі усі перипетії любовної історії, її зв'язок із творчими здобутками І. Франка, літературною та науковою співпрацею пари. Дослідниця поділяє судження М. Возняка про автобіографізм значної частини Франкової творчості. Розуміємо, що й сприймає його пошукову та видавничу ініціативу щодо епістолярію І. Франка. У споминах І. Денисюка розкрито епізод “архівної історії”, що її розповіла йому Марія Деркач. Катря Гриневичева, у яку після смерті своєї дружини був закоханий Василь Стефаник, передала 200 листів від нього через Марію Дем'янівну “в депозит до Національного музею у Львові”. Із тих епістол, які музей зберігав, Марія Дем'янівна переважно робили копії, однак Стефаникових не скопіювала через “моє “добре виховання””, яке “не дозволяло чужих листів читати” “у випадку, коли адресат живий” [11, с. 419]: “Тому, працюючи в музеї, не скопіювала листів Стефаника. Коли Катерина Гриневичева виїздила під кінець війни на захід, то навіть не зайшла до мене попрощатись, а листи забрала через директора музею. Вона вивезла їх, а незабаром померла” [11, с. 419]. І. Денисюк підсумовує: “Втрату цих епістолярних скарбів Марія Дем'янівна пережити не могла. Відомо ж, що Стефаник був неперевершеним майстром цього жанру, а любовні листи його зовсім не збереглися” [11, с. 419–420].

М. Деркач ще повертатиметься до Франкової музи, Лолина в інших своїх дописах [16; 20], наповнюючи їх і світлом Франкових чулих листів, і тією пристрасною наукового задивлення Михайла Возняка, що супроводжує історію появи першої його статті про “Першу любов Івана Франка”, поділяючи той найперший сміливий висновок академіка, прозріливо відчутий за листами: “Ні одній Українці не судилося пізніше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рощкевичівна”.

Далі подаємо текст розвідки академіка Михайла Возняка, а також текст статті Марії Деркач збереженими.

Михайло ВОЗНЯК

ПЕРША ЛЮБОВ ІВАНА ФРАНКА

Не маючи ще шістнадцять літ, став Іван Франко круглим сиротою. Мати його померла 1972 р. Батько ще перед вісьмома роками, в 1864 р. в ночі з великодньої суботи на неділю.

Сповідуючися 1878 р. перед своєю любов'ю, яку то другу жінку по ній він найбільше любив у житті, писав Франко так: “Було се р. 1872 саме по полудні в суботу перед Зеленими Св'ятами. Жінчина, про котру бесіда, моя мама, лежала в передсмертних муках, конаюча. Рано в суботу я сидів у школі і мене напала страшна, ненатуральна, шалена веселість. Я сміявся без упину від 8 до 12 години. Прийшовши на станцію (в

Дрогобичи), я почув, ну, що почув, не знаю. Знаю тільки то, що був дощ, я був голоден, не їв обіду, не обзирався, тільки почувши, що мама вмирає, як стій побіг піхотою до Нагуєвич. Я прибіг по полудни, мокрий до нитки і застав маму конаючу. Вітчим¹ сидів під вікном і чесав вовну. Я став коло постелі, не говорячи слова, – я тільки дрожав, – ані слезинки не капнуло з моїх очей. Мама не могли говорити, але дивилися пильно на мене. Як виглядало тоді моє лице, не знаю. На другий день рано мама вмерла. В ночі вони ще говорили з другою жінкою (я спав) і та жінка передала ми ось які слова: “Боже, Боже, – казала небіжка, – мій Іванцьо прибіг з Дрогобича, став коло мене і так сі чогось гнівно на мене дивив, так гнівно, що Господи. Що я йому зробила злого?” Оповідючи про се своїй любці, боявся Франко, щоб та причина душевної муки, яку він завдав матері в останніх хвиликах її життя, не відомстилася на цілім його життю.

В тім самім листі, де згадав про смерть матери, оповів Франко про третю жінку, котра його любила й котру він дуже любив. “Вона називалася Марися – писав Франко. Я ще й доси нагадую її низеньку статть, веселий, дрибтіливий голос, добродушне лице, – я її дуже любив. Вона також умерла і то вмерла також з дуже прикрим чутем зглядом мене. Вона вмерла на холеру. Кілько разів підчас самої холери, вона, ще здорова, просила мене: “Прийди, Іванчику, як заслабну (тогда кождий говорив “заслабну”, бо не знав “ни дня ни часа”), абим тя бодай перед смертев увиділа!” Я ходив по хатах чужих людей, де вмирили, прийшов післанець з села, що Марися заслабла, і почав мене просити, щобим ішов, бо мя конче хоче видіти, – я не знати чому – відказався, не хотів іти. Три рази приходив післанець і просив, трохи не плакав, – ні, я не пішов тай не пішов. За четвертим разом прийшов сказати, що Марися вмерла. “Дуже, каже, небіжка желувала”. Цілу вагу наведених слів зрозумів Франко шойно на другий день, коли побачив “жалісне, болізно скривлене Марисине лице, на котрім немов пристиг той жаль, який я причинив їй до послідних передсмертних мук, – писав Франко до любки й додавав: Вона дуже-дуже мене любила. Се була моя нянька і стрієчна сестра”.

Третьою з черги особою (жіночого полу, що її полюбив Франко і то усією своєю юнацькою істотою, була донька пароха села Лолина, долиньського повіту, Михайла Рошкевича – Ольга. Крім сеї найстаршої доньки Ольги було в Рошкевича ще троє дітей: син Ярослав, донька Михайлина й наймолодший син Богдан. Сина Ярослава віддав Рошкевич до гімназії в Дрогобичі. В першій і другій клясі був Ярослав відзначаючим учеником, а в третій клясі дістав за перший курс двійку. Згрижений батько поїхав до Дрогобича, де професори порадили йому взяти для сина на інструктора Франка як надзвичайно здібного й порядного ученика. Так само директор гімназії поручив Рошкевичови Франка, дорадивши з другого боку йому прийняти лекцію.

Під рукою Франка скінчив Ярослав Рошкевич третю клясу з добрим поступом і, приїхавши на ферії, заявив, що Франко вибирається в мандрівку й загостить також до Лолина. Він скінчив сему клясу й перший раз не поїхав до дому пасти худобу й помагати при збірці сіна та збіжа, але пустився в довгу мандрівку: поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив скільським шляхом до Синевідська та на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж зайшов до Лолина, де прожив щось із місяць.

¹ Гринь Гаврилик, що став Франковим другим батьком.

Прогулька дала можливість Франкови пізнати трохи більше світа й людей, ніж він знав до того часу. В Лолині з'явився одного дня перед полуднем. Вразив родину пароха своїм убранням: був у чорнім довгім сурдуді, в дзюбятих штанах, у чоботах із довгими холявами, а від такого убрання відбивав чорний м'який капелюх із широкими крисами. На рамени мав палицю з пакунком у дзюбатій хустині. Виглядав дуже бідно. При обіді розмовляв сміло з парохом і його жінкою, але на товариських формах не розумівся: після другого дання встав ненадійно від стола й зачав проходжуватися по кімнаті скорим кроком. Із огляду на те, що до Рошкевичів міг кожної хвилини прийти хтось чужий, зробив Ярослав Франкови дуже обережно увагу, яку він прийняв радо.

Той коло місячний побут Франка в Лолині став завязком роману з героями Франком і найстаршою донькою Рошкевичів Ольгою, предметом першої любови Франка. Про сей роман оповідаю на підставі листів Франка до Ольги Рошкевичівни та списаних для мене споминів Ольжиної сестри Михайлини, письменниці та вдови по священникови Осипови Іванцеви.

В часі свого побуту в Лолині Франко часто читав Ользі, між иншим і Гетового "Фавста" в малім ілюстрованім виданні. Пізнійше він пильно дбав про книги для освіти Ольги. Питав її, чи не може служити деякою книжкою до читання і в листі розпочатім 19 вересня й закінченім 23 вересня 1874 р., де підписався

“Козак півник,
Коло боку віник”,
Звичайно званий
Іван Франко.

Тут скаржився їй, що думки про минулі гарні дні виганяли йому з голови всяку думку про иншу роботу.

У восьмій гімназійній класі був Франко в Рошкевичів на Великдень. Був порядно одітий: в новім попелястім, відповідно до вимог моди скроєнім убранню. Як були гості у Рошкевичів або вони їздили до сусідів, Франко брав живу участь у забавах, а передовсім поривав старших своїми деклямаціями з Шевченка й иншими; любив також деклямувати по німецьки.

По німецьки написав також низку любовних листів до Ольги, напр. лист із 2 мая 1875 р. Тут писав Франко, що його не обходить те, що випадає, а що не випадає робити, не обходять його конвенціональні закони, бо мова його серця заглушувала їх холодний голос. Відкривав своє серце перед Ольгою. Видавався може їй нудним, нетовариським і скритим, одначе нехай вона подумає, – писав він, – що він не одержав майже жадного виховання, не зазнав повного любови і старанного обходження батьків. Виріс чужим і самітним між людьми. Не мав товариства, не жив із ніким, тільки з книжками. Світ був йому незнаний, велика школа товариства була замкнена для нього. Щойно попереднього року, коли познайомився з її братом, розкрився широкий світ перед його очима, стало яснійше перед ним. Які відмінні його погляди на світ, відколи побачив її, як усе в ньому змінилось. Він не міг висловити того, скільки він був їй винен. Він став веселим. Пригадував забаву квітками в часі Великодня та просив Ольгу прислати йому відповідь,

яку вона тоді дала йому, а коли се був жарт, просив прислати иншу, додаючи: “Я переніс у своїм життю багато гіркого, – один удар більше або менше, що се значить?” На всякий спосіб просив Ольгу бути щирою.

В листі з 26 мая 1874 р. повідомляв Франко Ольгу Рошкевич, що ледви чи зможе по матурі полетіти до неї, бож вона знає його умову з директором театру Бачинським. Треба було заробити гроші (перекладами), щоб було за що поїхати до Львова. Признавався, що був мовчазним перед нею й не мав відваги хоча словом заговорити їй про ті справи, про які писав. Питав, чи далі таке сильне вражінне поезій Гейне на неї, як передтим. Допитувався, чи вона мала його за дитину, як її брат Ярослав – товариші назвали його просто дурнем. Нехай вона скаже зараз, бо пізнійше се означатиме його смерть, його думки зрослися нероздільно з нею, а його характер не такий, щоб він міг забути: “раз жити й раз любити”, – таке його серце. Сподівався, що маючи її близько свому серцю, буде щасливою людиною й повний віри засяде з новою силою до своїх літературних робіт. Тут і повідомляв, що виготовив збірничок поезій до друку й працював над другим томиком. Вона може догадуватися, що вона була його музою при писанню першого й другого томику поезій. Критикував її лист: в цілості за короткий, вступ за довгий, а цілість трохи за холодна й занадто вимірена. Просив не сумніватися в його щирість і вірність. Листу не кінчив і не підписував на знак, що буде продовженне, яке залежатиме від неї бодай від одного слівця до брата Ярослава.

На день 11 юлія 1875 вислав Франко Ользі білет, писаний по німецьки, й такий вірш:

Хвилі щастя золотого,
Всі надії, думи, сни,
Пісні, втіхи серця мого
Днів свободи і весни.

Все, все, що лиш завдячаю,
Згадці про твою любов,
Я в день нинішній желяю –
Сто раз більше – тобі знов!

Ох, чи ти ще памятаєш
Свого друга, світе мій?
Чи о тім коли згадаєш,
Щось забрала мій спокій?..

Прости, що не можу дати
Жадного ти дару днесь! –
Ох, в одно лиш я багатий,
Но ти того не приймеш!..

Днесь не могу й серця свого
Дарувати вже тобі,
Бо твоє вно з часу того,
Як-єм перший раз тя вздрів

Ользі Рошкевич

Іван Франко

По іспиті зрілості поїхав Франко до Лолина й там перебув цілі ферії. А що Франко задумав студіювати на львівським університеті, переписав Рошкевич свого сина з дрогобицької гімназії до п'ятої класи української гімназії у Львові, щоб він там був під постійним доглядом Франка.

Ще перед феріями Ольга затівалася на Франка за жарт: “чорноока Жидівка”. У відповідь на гнів Ольги на нього за такий дрогобицький жарт запевнював Франко її, що ніколи не забував за неї й ніколи не забуде її. Де не буде, у Львові, чи у Відні, вона буде провідною зорею його ділань, лишиться ціллю, до якої він простує працею, вірністю й чесністю. Але тут і додавав, що жура їла його душу, бо він сумнівався про своє щастє. Просив, щоб розігнала його сумнів і увілляла надії в його серце, що належатиме до неї аж до смерти.

З листу з 30 жовтня 1875 р. довідуємося, що Ольга заборонила Франкови писати до неї. Але він усе таки повідомляв її, що у Львові стрінув деякі розчаровання, а з них найбільшійшою була його пригноблююча та вбійча певність. Одначе не думав тратити слів, бо знав, що його терпіння й переживання не цікавили її. Відіслала йому книжки, не написавши ні словечка. Писав, що живе в непереривних памороках, утратив свою підпору, всю надію. Не її се вина, але його нещастє – тому нехай діється божа воля.

Розпучливим тоном настроений один із дальших листів Франка до Ольги. Писав його дріжачою рукою. Згадував свою знайомість із нею від того вечера, коли вона сказала до нього: “Надійтеся, що все буде добре”. Він надіявся, що вона бодай відкриє перед ним свобідно всю правду. Коли він говорив про се устно, чув від неї тільки слова: “пізнійше, пізнійше. Говоріть наперед із батьком”. Він сповнив її волю – й далі не має ніякої певности, що до її почувань. Писав, що бачить, чого вона хоче, але дуже сумнівається, чи се їй удасться. Дотеперішні її вагання підкопали його здоровлє. “Що я не витерпів у часі сих ферій, – писав Франко. Кожний вечір, кожний ранок приносив мені нову муку. Та се минулося. І дякувати Богу за се. “Вона зі своїм спокійним темпераментом ледви чи може уявити собі, що відбувається в його душі. Він кермується почуваннями до неї, а не розумом. Одначе він порозумнійшає по її відповіді на його лист. А про що саме йшло, показує отсей дальший текст листу Франка: “А тепер хочу поставити вам іще кілька питань як додаток до всіх тих, які поставив я вам від початку нашої знайомости та які всі лишилися без відповіді. Нехай і тепер не прийде відповідь, коли так мусить бути. Отже наперед мушу повторити питаннє: Що думаєте про мене, – які ваші почування для мене? Знаю, – подобатися вам я не міг ані що-до мого зверхнього вигляду, ані щодо мого поведення. На се я навіть не рахував. Знаю також, що я спричинив вам неодну прикрість моїми листами, моєю настриливістю. Я не маю наміру тут усprawедливлятися. Ні, – я тільки збираю разом вражіння і я запримічую, що у вашім серці мусять вязатися самі неприємности з згадками про мене. Ваше теперішнє поведеннє оправдує мої слова. Але се не в докір вам! Ні! Одначе ви колись сказали мені, що я надіявся, ви навіть дали мені пізнати, що я не був для вас цілком байдужим, що ви “спочуваєте” мені, а се, думаю, може давати мені підставу й тепер поставити вам се питаннє: Чи спочуваєте ви що для мене, чи ні? Прошу вас, свобідно відповіджте на моє питаннє! Як що ви налягаєте на те, щоб я додержав слів,

які я дав вашому батькови, то я се зроблю. Але як що вам подобається, щоб я покинув усяку думку про вас, то так само й се зроблю без супротивлення. Тому не вьажіться ніякими оглядами! Поперед усього свобода почування! Я був би найнещасливішою людиною на світі, колиб моя особа, що більше, моя присутність або моя любов вьязала вас чимось або чимось шкодила вашій свободі”.

“Сподіваюся, що дасте мені письменно відповідь. Устно, на жаль, не можу про се говорити! А зрештою ви не маєте перед собою того Франка, що колись любив вас горяче й тепер іще дуже любить – тепер маєте перед собою письменника, мертвого на все, що не книжка й не папір. Але коли ви мені не відповісте, то я матиму підставу уважати се відмовою на моє питанне”.

Як на все вказує тон листу Франка з 29 лютого 1876 р. до Ольги Рощкевичівни видно, він діждався від неї притакуючої відповіді. “Люба моя – починав Франко сей лист. Прости, що пишу до тебе по prostu, відкидаючи всяку церемонію! Серце мое так не навикло звати тебе “Пані”, – що і руці годі не слухати серця. Спитаєш може, чому пишу тепер по руски, а не по німецки? Проста річ. Німецка бесіда, – то для мене модний фрак, – котрим строїться нераз і такий штуцер, котрому по кишнях вітер свище. Но руска бесіда, – то для мене й любий домашній убір, в котрім всякий показуєся другому таким, яким єсть – в котрім і я тебе найбільш люблю! Руска бесіда, то бесіда мого серця! Не знаю, які ремінісценції повезла ти із балю і із Львова? Мені із цілого того случаю осталися в памяти і в серці лиш тоті хвилі, коли я був при тобі, колим міг говорити з тобою, – остався жаль, якого дізнав я, виходячи вечером від тебе. О, – як я горячо бажав, щоб ти хоть на хвилю була заглянула в наше мешканне! Кожде місце, на котре ти зирнулаб, було би мені все припоминало тебе!” Пишучи про свої літературні зайняття та пляни, згадував і про свій переклад Гетевого “Фавста”, а Ольга чей памятає “ту маленьку книжочку” та ледви чи знає символічне значінне сеї книжочки для нього. Тут і була цікава згадка про те, чим був уже тоді Франко у Львові. “Я зачинаю – писав Франко – ту в Львові ставатися якимось куріозум – або знаменитістю, – не знаю. Нераз прийде який-такий до “Кружка”¹): – З ким маю честь? – Іван Франко! А там з боку докине другий: Vulgo²) Джеджалик³). А той християнин стане та очи витріщит!”

Подавши кілька новин, писав Франко: “Я думаю, що ти мимо всіх случайностей і жартів не сомніваєшся о моїй вірности так, як я не сомніваюся о твоїй любви. Ту місце витолковати тобі причину моїх німецких, горячих листів. Одно то, – що темперамент мій такий, що нераз не можу побороти якогось чувства, котре мнов овладіє, – а подруге, що я, бідний, самотний і нетоваришеский цілий свій вік, не міг відразу увірити в своє щастє – не міг поняти его. Прости мені, любима Ольго, – прости тії слова, – межі котрими може коли було і неодно таке, котре могло тобі біль справити!” Повідомляючи її, що від часу її відїзду почував щораз більший біль у грудях, писав, що рад би побачити її та прожити кілька неділь близько неї на селі. Йому здавалося, що він виздоровів би

¹ “Академический Кружок” – назва москвофільського товариства студентів університету. Туди вписався Франко тільки тому, що воно видавало свій орган “Друг”.

² Vulgo – загально, звичайно.

³ Джеджалик, перший псевдонім Івана Франка.

зовсім. Бажаючи їй веселої забави, писав щодо себе. “У мене ту жите одностайте, – робота тай робота! А і нащож мені иншого щастя? Я знаю, що ти любиш мене, – а то чувство велить мені забувати і о болю грудей і о трудностях і о всім, – я сильний, смілий тепер, а навіть веселий!”

З Франкового листу з 5 мая до батька Ольги видко, що Франко був передтим якийсь час у Лоліні. Се були університетські ферії. А в листі з 9 червня попросив Франко Рошкевича о руку його доньки. “Я властиво хотів давнійше уже говорити з вами о тім ділі, – писав він, – та якось не було чи смілости, чи спосібности – не знаю. Скажу коротко, о що мені іде. Я хочу просити вас о руку вашої дочки, панни Ольги. Не думайте, всечесний отче, що крок сей з моєї сторони наглий і нерозважний. Думаю, що ви в тих двох літах, відколи мене знаєте, мали спосібність пізнати мене і осудити всі мої добрі і злі сторони і не возьмете то за самохвальбу або за пусту фразу, сли скажу, що чуюся в силі і надіюся ущасливити вашу дочку, оскільки то буде в моїй силі”.

На жаль, нема листів Рошкевичів до Франка перед його першим соціалістичним процесом у січні 1878 р. – вони або знищені або загинули в тім бурливім для Франка часі. Тому й не знаємо відповіді Рошкевича на просьбу Франка о руку його доньки. З дальших листів самого Франка до Ольги перед арештуванням задержався ще всього один із весни 1877 р. Тут між иншим Франко писав, що щораз сильнійше приходив до переконання, що йому конче треба добитися якогось сильнішого становища й поважнішого імени, “щоби, як що до чого, не так легко смів який небудь хлистик чіпатися”. Дораджував і Ользі подумати про якесь зайнятте, яке не тільки зробилоб її близшою йому, збуджуючи для неї поважанне й признанне й тим самим зміцнюючи їх любов, але й в разі необхідної потреби моглоб запевнити їй удержанне. “Тиж сама знаєш, – переконував Франко Ольгу, – що приятнійше і свобіднійше жиєся хоть і вкупі з другим, але знаючи, що не з твоїх рук я їм, і маю власну волю в усьому”. А одинокий незамкнений для неї шлях – письменницький. До нього саме намовляв Франко Ольгу, обіцяючи їй поміч із свого боку. Повідомляв, що її фотографія стала для нього “правдивим жерелом потіхи і радости. Що вечера, коли уже всі сплять, я з пів години задивлююся на неї і забуваюся зовсім – сповідався Франко: я такий тогди щасливий, – чую, як нові сили будяться нові мисли напливають! А за се всьо лиш тобі одній дякувати! Я пригадую собі твої слова, що твое “окончателне” образованє, розширене твоїх понятій і т. д. се моє діло! То був для мене за великий і незаслужений комплемент, – так оно зовсім не є, – впрочім не о тім бесіда. Я лиш подумав собі тогди, що дійсно се би була немаловажна річ для мене зважити, кілька понятій і вражінь я завдячую тобі, – кілька нового елементу війшло в мое жите через знакомство з тобою”.

Кілька разів бажав кінчити Франко свій лист, а все не хотілося йому, хочби й “через такого посередника, – писав він, – як от, тьмиш, вечерами нам не хотілося розставати! Щасливі хвилі, глибоко ви врилися в мойому серці, – і нераз аж сумно мені стане, коли наверхнеся гадка: ні, се надто хорошо для мене! Хто знає, чи в своїм життю я діжду коли таких других вечерів! Але впрочім, – щож се такого великого? Мені тепер приходить на гадку, що я сказав до тебе: при щирій любови щастє повинно рости, не

зменшуватися! Нічого тужити за минушим! Ми молоді, світ нам ще усміхаєся, – жити хорошо, любити хорошо!”

З згадок сестри Ольги – Михайлини, відомо, що Ольга довго вагалася цілий рік, і се денервувало Франка, бо нераз, коли був у Лолині, нагло зденеровано вибігав із хати, часом у темний вечір, і довго не вертав. На проходах і вечірній розмові було звичайне товариство з чотирьох: Франко, двох сестер Рошкевичівен і їх брата. Деколи на ферії се товариство побільшувалося, коли до Ярослава приїхали його шкільні товариші: Василь Полянський, син гімназійного професора у Львові, й Осип Олеськів, син священника з Скваряви зпід Жовкви. Не зашкодить їх згадати тут тому, що вони також пізніше опинилися в ідейнім гуртку Франка й відогравали ролю звязкових між Франком і Ольгою.

Очевидно, про освіту Ольги дбав Франко старанно. Коли був студентом філософії, привозив до читання твори Нечуя, Марка Вовчка, Тургенєва, Лермонова. З німецької літератури любив дуже Гайного та його поезії часто читав на голос. Із французької літератури захоплювався повістями Золі й просив Ольгу перекладати Золю на українську мову.

Рошкевич покладав великі надії на Франка й загально говорилося в околиці, що він стане з часом професором університету.

Здавалося, що все піде як найспокійнішою дорогою й що ніщо не стане на перешкоді двох залюблених молодих людей. Та арештування Франка в червні 1877 р. засуд і тюрма були сею нагальною бурею, що перед часом позривала овочі в багато загородженім саді. Пішли по Галичині труси, які не минули й дому Рошкевичів. Коли туди дійшла вістка, що Франка арештовано, настало там пригнобленне й велика жура. Рошкевич був обурений на Франка й ще більше на Драгоманова, що йому приписував зведенне юнаків на манівці, між ними й Франка. Окремий перестрах по Галичині викликали труси, що були тоді тут невидальщиною. Трус (ревізію) уважано чимось страшним, компромітуючим. На щастє в Рошкевичів трус випав щасливо: його перевів слідчий суддя з Долини дуже обережно й оглядно. Він дав знати польському ксьондзови з Велдіжи, щоб повідомив Рошкевича. Ксьондз негайно приїхав до Рошкевича, упередив його та сказав, що на свідка приїде сам, а на другого візьме свого органістого. Війтом був неписьменний Бойко, що дивився на комедію і не розумів нічого. Листи Франка та якісь брошури дала Ольга переховати в пасіці. Приїхали ревізори, повідсували шуфляди, пішли на стрих не нашли нічого, попідвечіркували й поїхали назад. Пізніше висловився долинський суддя з великими похвалами та здивуванням, які то гарні наукові твори бачив він у Рошкевичівни. Очевидно, се були книги Франка, які він привозив Ользі до читання.

Арештований 12 червня 1877 р. Франко пересидів довго в слідчім суді. Розправа відбулася щойно 14–21 січня 1878 р. Хоча йому нічого не доказано, засуджено його на шість тижнів і на волю вийшов він щойно 5 марта 1878 р. Як вийшов з тюрми, продовжив листування з Ольгою. Кореспонденція відбувалася ріжними дорогами. Не завсігди приходили листи поштою, не всі листи діставалися до рук Ольги, бо деякі конфіскував її батько, а перепускав тільки такі, які уважав можливими. Наслідком

неточного доходження листів, виходили непорозуміння. Уживав Франко й окремого оригінального способу листування. Часом присилали Олеськів або Полянський книжки, очевидно від Франка, а в тих книжках було предовгі листи Франка до Ольги, уложені тим способом, що від початку до кінця пересланої книжки були позначені пунктами поодинокі букви, й треба було втратити багато часу, щоб їх зібрати в цілість і перенести на папір, а тоді виходив текст листу. Часом поштою прийшов лист у більшому форматі, а в нім тільки кілька слів. Треба було щойно приготувати спалений папір зо смальцем, потерти по чистім папері й тоді на здивування невтаємничених виходив довгий лист, густо записаний рукою Франка. Іншим разом потирався лист соком із цитрини або соком із цибулі, але тоді треба було пригріти попереду лист над огнем.

В першій своїй листі до Ольги після виходу з тюрми писав Франко, що обставини поставили його в фальшиве й неприємне положення супротив Ольги та її рідні. Побоювався, чи брат Ольги Ярослав не наплів їй, що він не вірний і забув про неї, що міг наклонювати її забути про нього або щось подібне. Дійсно Франко, говорячи з ним, “грав ролю чоловіка охолодженого, зденерованого, рівнодушного”, бо Славко покермував розмовою так, що таке поступованне видавалося Франкови самотньо розумним. Славко говорив Франкови про страшну гризоту, яку справили Рошкевичам газетярські сплетні про соціалістичний процес. Франко не розумів, чому Рошкевичі згризлися, почувши, що його засуджено, хоча того можна було сподіватися. Декрет прийняв Франко не з власної волі, а примушений, бо не хотіли випустити його на волю в часі рекурсу, – “а сидіти, – 6–8 місяців на рекурсі, – писав Франко, – признайте самі, не всякому хочеся, особливо коли йде о 6 неділь декрету”.

Далі писав Франко, що він розговорився, хоча його лист мав бути найкоротшим із усіх, мав складатися з трьох слів: “що гадаєте робити? Ви взагалі відзначувалися практичним розумом, – писав Франко до Ольги, – не беріть се за ніякий сатиричний притинок, не до того тепер пора. Дякую прошу вас о раду, впрочім сього питаня і не розрішити нікому крім вас, бо о вас оно ходит, а не о кого. Я не входжу в рахунок. Одна тільки замітка: ви, чуємо, говорили, щоб я приїхав до вас, скоро вийду на волю. Або се була брехня, або ви говорили на серію. Ваш отець заховався так зглядом мене в процесі, що требаб не мати і іскорки людської чести, аби явитись в его дім, не згадую о тім, що коли я просив о вашу руку, прирік мені помагати в кождім разі, не грішми, а добрим словом і протекцією. Я ніякої помочи від них не потребував, а як нераз і заратували мене грішми, то часто віддававем їх Славкови, а прочу часть уважаю за зятягнений довг, котрий сплачу при першій спосібности, щоби не казали ще, що Українець, соціаліст приходив до їх дому жебрати”. Ураза, яку зробили Рошкевичеві польські газети, не давала йому права шкодити Франкови, ганьбити його через третю особу, в присутности судді називати його “варіятом, лінюхом і безчесним чоловіком”, там, де кожне слово сказане про нього мало вагу та вплив на поліпшення або погіршення й так незавидної його долі. Наслідком того Франко уважав свої зносини з батьками Ольги за зірвані й не міг їхати до Лолина, бо “правдивих приятелів в біді пізнавай, а хто з приятеля перекинувся в ворога, тот, значит, і вперед не був приятельом, і не буде”.

Після того перейшов Франко до головного питання: “Що нам робити” й відповідав: “пишу так для означення, то нашу приязнь уважаю зовсім такою, яка була перед розстанем нашим. Сли з вашої сторони дещо змінилося, то напишіт щиро і отверто длятого, що наш роман мусит іти не тою, що доси, дорогою і не може далі ограничатися письмами і зітханями, пора подумати о житю. Думайте і пишіт! У мене є також плян, правда, смілий і не легкий, длятого хочу на сам перед почути, що ви гадаєте”.

На лист діждався Франко відповіді й зараз відписав, що Ольга не так зрозуміла те, що він писав про практичний розум і вияснила собі в значінню матеріалістичного, себто користолюбного. Відчував, як прикро мусіло бути чути їй се по трьох літах знайомости. “Я суджу по собі, – писав далі Франко, – бо прочитавши таку вашу думку, я чувся дуже вражений, я зовсім не хотів уколоти вас, а просто ссилався на звичайне по більшій части женщины практичне жите, котре хватає за найблизшим, значит, за найпевніним, і дійсно я не ошибся, полагаючи на вас таку надію. Хоть, розумівся, обставини так нас стіснили, що не богато доріг нам остало. “Щоб можна було заглянути в будущину, малював свою теперішність, житте разом із Михайлом Павликом і працю над видавництвом журналу “Громадський Друг”. Про свій плян обіцяв поговорити устно.

Дня 2 квітня 1878 р. писав Франко лист до Мих. Рошкевича. Писав, що не думає його перепрошувати, бо не має за що, ані усправедливлюватися, бо не завинив нічого ні супроти нього, ні супроти нікого. Зазначував, як прикро було для нього, що люде, котрі звалися його приятелями, не зрозуміли його в нещастю, що більше, навіть шкодили йому, очорнюючи його честь перед людьми й перед судьями. Опісля переходив до справи, яка веліла йому звернутися листовно до Рошкевича, й писав таке: “Я вашій донці дав слово – подружитися і жити з нею, коли буду міг мати як-таке удержане. Думаю, що на панське жите, на міліони ані ви ані она не числили, а з другого боку помимо того, що сталося, я можу мати надію на вдержане, а може навіть іменно для того, що сталося. Значит, – питанне до вас: ци ви вважаєте наш звязок за перерваний, ци ні? Я не завдавав би вам сего питання, в котрім більше має рішати ваша дочка, як ви, коли бим не думав собі, що ви моглиб знов на мене кидати ганьбу: що, от, збаламутив дівчину тай покинув. Може бути, – вас буде ще стримувати то, що я ніби “політично скомпромітований”, – однакож смію вас упевнити, що се неправда, – доказом того може бути й се, що мене на другий курс приймуть на університет. Отож після сего я ставлю ось таке питане до вас: Чи ви хочете, щоб я удержував дальше звязь з вашою донькою, чи ні? (Розумієся, друге питане, чи вона сего схоче, чи ні). Коли ви не будете мати нічо против того, то я напишу вам, які в мене шанси на найблизший час, і буду просив дозволити мені свобідно переписуватися з панною Ольгою”.

Чого бажав Рошкевич, можна дещо догадуватися зо слів Франкового листу до Ольги з 14 червня: “Ваша просьба – чим скорше випровадитися¹, піддатися всім “татковим услівіям”, старатися о докторат і т.д. свідчит вправді о вашім чутю, але оно мені видаєся трошка егоїстичне. Даруйте, що може за остро буду з вами говорити, але рука моя дрожит, – то, що маю вам сказати, мусит бути сказане, а чим борше, тим менче муки для нас обоіх. Випадки з сего року значно розчарували мя в моіх надіях, – як оно впрочім і

¹ Пригадую собі, що по виході з тюрми жив Франко разом із Павликом.

конечно мусіло бути. Я стрітив надію на становище і на певне утримане. (Розумієся, для себе я не бажав ні одного ні другого, і для того мені сего зовсім не жаль). В останньому побуті в Лолині достеріг я також і між нами деякі диссонанси, котрі ще ярче виступили в вашім останнім письмі. Мені тяжко се говорити. Але моя любов сама каже мені бути з вами ширим. Я думаю, що ми не зовсім зійдемося характерами, і для того ліпше нам розстатись завчасу, не причиняючи одно другому лишнього горя. Мені тяжко розписуватися широко, – желаю вам більше щастя на будуче, ніж его зазнали зо мною. Хотьби не все проче, так моє небезпечне і безвихідне становище не дозволяє ми брати на совість нужду і безвихідність другої людини.

Ольга відповіла гнівним листом. Щоб не доливати оливи до огню, Франко відписав на адресу Славка, тим більше, що від нього й Ольги дістав листи рівночасно. Стверджуючи, що лист Ольги гнівний, писав Франко до Славка: “але, признаюсь, лагідніший, ніж я надіявсь. Що діяти! Она має рехт, зовсім рехт, – і я не буду й одним словом відповідати, толковатися, уневинятися перед нею! Не в тім біда, що она має рехт, а в тім, що й моє поступоване, в ґрунті річи не так, як я замаскував го листом, також справедливе. Я, може бути, незручно замаскував себе в останнім письмі, не вмів належно зложити кількох фраз, – ну, зовсім проста річ, – не в такім я й настрою був тоді! А чому я маскувався? Чому не говорив правди? Суди сам. Ти знаєш, що як християне хоть що-то любляться, то у них жиє фатальна склонність серед найгіршого положення все ще робити собі надію, і думати, що ось-ось лихо мине, добро буде. Ти знаєш, що я се говорю не тільки про Ольгу але і про себе самого. Адже ти чув нераз моє фантазоване, знаєш, як хотів уладити жите і т. д. Тимчасом діло не пішло туди, – надія одна за другою пропадала, відкриваючи за собою тільки чорний, поганий горизонт, унижене, нужду, гризоту. А при тім всім мене гризла не тільки моя власна доля, кілько доля Ольги, я цілими ночами не спав, тай ще перед другими мусів сміятися, дартувати, щоб не показати своєї слабости. І ось мені прийшла в голову думка – для діла великого, святого діла, котрому я посвятив своє жите, – відречися тої слабости, розірвати останню нитку, “що вязала мя з давнім житем”. Як розірвати? Подумавши, сам признаєш, що вибраний мною спосіб був єдиний, – впрочім недавний час, коли й сам ти радив мені щось подібного показати наглу зміну, неконсеквенцію, несправедливі закиди, – словом показати себе самого малодушним, несправедливим, мізеракком. Я зробив сесю штуку, і ти признаєш, що з мого становища я не міг инакше зробити. Бо й до чоґож впрочім довше вязатися? Становища ніякого я не получу, жита ні собі, ні їй не забезпечу, родичам гризоти ще більшої нароблю, а колиб вконець і прийшло получене наше до skutku, то боротьба за кавалок хліба, серед загальних противностей швидко охолодит любов і надломит сили”. Зразу хотів писати й до Ольги, але відрадився, – по якого чорта усправедливляти брехню брехнею, розпутувати путанину ще більшим путанем. “Щож, – раз пришлось пропадати нам в тій путатнині, так пропадаймож”. Гіркий висновок насувався Франкови: “Як кожда любов мусит у чоловіка коштувати тільки кусників серця, тільки лиха та грижі, то й пек-за-пек тій любові, – нехай ї ніхто на світі не знає!”

Хвилеве положення було таке, що дотеперішні залюблені обіцували зостатися собі приятелями. Хоча Франко писав до Славка, що не добре булоб показувати лист

Ользі, бо се тільки пошкодить, продовжуючи гризоту, Славко без сумніву показав лист сестрі й роман почав із новою силою продовжатися. Сю нову силу можна вичитати з ранкового листу з 30 липня 1878 до Ольги. Тут він писав: “Ти певно дивуєшся, чому не відписую на твоє останнє письмо, таке сердечне й гаряче, – ти може навіть знов починаєш гніватися, – певно думаєш, що я й справді забув тебе. Мені бачиться, що крім наших, звісних тобі причин (родичі і т. д.) по часті навіть того твоє гаряче і сердечне письмо, якого я ще ніколи не получав від тебе, стало почасти причиною моєї мовчанки. Ти ще дужше здивуєшся, чуючи то, – а однак причина ту зовсім проста. Прочитавши твої слова, з котрих кожде ласкало і упоювало мене втіхою, – побачивши всю силу твого чувства помимо всяких противностей навіть помимо того не зовсім гідного і розумного крику, який я зробив у пориві смутку та сумніву, побачивши твою тверду надію на майбутнє, я став немов осуджений. І дійсно, чим заслужив я на таке признанє і чим я можу єго відплатити? Чим зможу піддержати твою надію, твою силу, коли в мене самого їх аж надто мало? Яким способом я зможу розпутати всі ті потіпгані пута, котрими ми обоє скручені і котрі спинюють нас від спільного щасливого життя? Ти не знаєш, як ті питання мене мучат, – але найясніше вони стали передомною по перечитанню твого листу, за котрий я тобі дуже а дуже вдячний. І замість сісти відповідати тобі я пішов, сам не знаючи куди, – гет у поле. Кілька днів я роздумував над нашою долею і завзявся написати тобі аж тогди, як буду міг донести тобі якусь хорошу вістку, щось такого, що бодай на крок зближує нас до нашого щастя. Але годі було дождатися. Я й не писав нічого, – аж тепер, не можучи встояти против покуси користаня з доброї нагоди. Не гнівайся, кохана, за того спізнєне. Воно прикро й мені самому і може свідчити навіть о моїй холодности до тебе, але я знаю, що плохого нічого ти о мні не подумаєш, знаю, що противности і неприяности зміцнили тільки твою щирість до мене, – а до кождоразового обьясненя між нами більше нічого їй не треба окрім щирости та довірливости. Признаюся тобі, що послідними часами стараюсь насилу як найменше думати о тобі тому, що ті думки наводять мя не на сумніви о твоїй любові, а на сумніви о нашій майбутній життю”.

Повідомляючи, що з гарячковою нетерпеливістю кидався до всілякої роботи, щоб де небудь найти якусь опору, писав Франко до Ольги: “Ти пишеш мені: “Пощо нам гризтися та турбувати єдно єдного? Хиба ми не можемо любитися й так? Любимся, поки молоді, поки кров гаряча!” Ох, як би я хотів, щоб се була правда, щоб можна було вік звікувати здалека єдно від другого і весь вік вірно любитися плятонічною любовю! Хто єго знає може се й правда, – може другі можуть так жити, – я тільки о собі знаю, що не можу. Плятонічна любов швидко навкучиться, іменно тому, що недостає їй того, чого іменно конче вимагає розумна, правдива любов, – зміни, яку приносить практичне жите, спільна боротьба за свої переконання, за своє істнованє! Такого життя ураз із коханою особою я бажаю, бо воно єдно зможе розвинути любов правдиву, зможе плятонічну любов зробити зовсім реальною, сильною, зробити елементом життя, таким конечним, як хліб або воздух. Я знаю, кохана Ольздо, що й ти не менше мене бажаєш такої любови і такого життя і се ще душе мучит мене. Ох, сила никне, чар молодости гасне, гаряча кров стигне поволи серед вічного, безплідного бажаня, – найкращі літа минають, літа, коли

чоловік способен найживіше чути і любити! Та конечність тверда мов скеля. Нічого не допоможе крик, сум, бажане й надія. Їх треба давити в собі, глушити, – глушити доти, бачу, – доки на заглухне і не замре в серці живий рух, всяке радісне, ясне, гаряче чути!”

Як глибоко був тоді перейнятий Франко думками про Ольгу, вказує те, що за кілька днів, 4 серпня о 9 годині вечера він відчув непоборну потребу розписатися довгим листом до Ольги: “Я знов пишу до тебе, кохана, – пишу не з просьбою, не з жаданем ніяким, не з жалобами на долю – пек їм, тим жалобам, – пишу просто з потреби висповідатися, виляти все, що набралось у мене в душі, поділитися всім з другою, щирою людиною. Не знаю, що такого сталося зо мною. Потреба – чути близьким комусь, знати, що хтось щирою думкою бере уділ у всім, що чоловік робит, – потреба взаїмного, живого, ненастанного обміну гадок і чутя – така сильна в мене послідними часами, що я не можу здержатися, щоб не написати до тебе хотьби отсего письма. На мене чимраз то частійше находят хвилі тяжкої задуми, і я мимоволі відновлюю раз по разу в своїй памяти твій любий образ. Бажане – побачити тебе у мене чимраз сильніше хоть обставини спиняют мя насилу. Такі хвилі я переживав хиба в тюрмі, коли безкончено довгими зимовими ночами я лежав на сіннику в темній казни і старався живо викликати перед своїми очима тебе – всю, якою бачив я тебе в найкращі, найщасливіші хвилі нашої любови. Чи вернутя коли тоті хвилі, – ні, чи прийдут коли подібні хвилі?...

...Ох, хвилі щастя такі рідкі в кождім життю, а особливо в моїм. Я всіх їх зможу на пальцях почислити. І се значитья, – чоловік жив, був молодий, любив, – любив усім жаром молоді, першої любови. ... І се значитья – найвище щасте, найвища поезія життя осягнені, – більшого, кращого, і нічого не надіятись!.. Я нераз мав би охоту прокляти все те жите і всю его поезію вкупі з его поганою прозою – коли бим не знав, що тисячам-тисячам те жите дає тільки саму прозу і сто раз поганьшу від моєї, – коли бим не знав, що ти мене хоть трошка ще любиш – хиба не правда? – і що ти готова ділити зо мною не тільки поезію, але й прозу житя?”

Пояснюючи патетичний тон початку сього довжелезного листу, питав Франко, чи правдивий біль і жаль не може нераз маскуватися патетичною мовою. Далі писав про те, як віддавна принаджує його думка втратити розум. “то мусит бути хорошо, – писав Франко, коли в голові всьо перемішаєся, понятя, чутя, ідеї, бажаня, – всьо, – одно переплітаєся з другим, товпиться без ладу, давит мозок, але так ніби скобоче, а чоловік не має памяти про давне, минуле горе і щасте, лиш дивиться перед себе, на той вічний, пестрий вид обломків з его власного розуму! То мусит бути приємно – такий калейдоскоп! Припустім, що замість усею окружаючого, мертвого, тихого світа мені прийшлося би бачити такий огнистий, вічно змінний кадейдоскоп. Ах, то би була розкіш! Я би в тій хвилі міг бачити твоє лице – всміхнене так, як тогди, коли ти мене перший раз поцілювала, – або покрите румянцем гніву так, як тогди, коли я тебе перший раз поцілював. Я ще тогди, бачитя, був профан в любви, оглашений, нечистий”. Як що Ольга вміє молитися до Бога, нехай молитяся, щоб се наступило швидко, а тоді чей уступить проклятий біль із його грудей.

Жалуючися, що тиждень не робив нічого, ждучи листу від Ольги, писав Франко: “На мене находят такі хвилі, коли я рад би затерти в своїй голові всяку память о тобі,

коли я лютий, пригадуючи собі кожде твоє слово, кождей жест, усміх, жарт, – ти не знаєш, який я буваю лютий. Тільки одно, з чим я не можу справитись, – одна хвиля, котрої не можу з пам'яті витерти, не можу доразу осміяти, спровокувати, – се та хвиля, коли я в приступі злого гумору не відповідав на твоє питання: Чи ти мене не любиш, – тямши, сему вже рік минув, – а ти зразу всміхнулася, а відтак заллялася сльезами. Пощо на світі ти тоді плакала? Як би не ті сльози, знаєш, я би був доси тебе вигідно забув! Ті нещасні сльози, – вони мене й доси печуть! Ех, ви, жінчини, жінчини! Ані ваші ласки, ані ваша краса, ані ваша доброта не так небезпечні, як ваші сльози! І пощо було тоді плакати? Чи зачавши сміхом, не могла ти й сміхом докінчити, розреготатися на голос?.. А се булоб було хорошо! Я би був доси забув тебе і забився в книжки мов хробак та не гадав о будучім. “Буде, що буде! Згину з голоду, то сам, – що кому до того! Я свобідний!” А тепер ні. Нещасливі сльози мене звязали. Я шарпаюся то сюд то туд і, розумієся, – собіж на страту, а не на зиск. Ти розгнівана на мене. Се факт певний. Впрочім скрита нота гніву звучала вже в твоїм горячім, любовнім листі. Я чув її добре. Се був також сміх крізь сльози”. Просив не гніватися і просити тільки Бога, щоб він швидко зовсім утратив розум і щоб огненний келейдоскоп закрутився перед ним, і розпуці кликав: “Щастє непамяти! Щастє забутя, – коли вас діждатися?...”

“Ти знаєш те зіле, – писав далі Франко, – воно росте всюди по луках, з котрого корінь розварений і зажитий мірно, – поволи-поволи убиває чоловіка, нищит его мускули, висушує го, як шкіпу, розстроює нерви, відбирає ясність очом, притуплює мисленє і вконець зовсім убиває чоловіка? Ти знаєш того зіле? Оно є в мене, – відвар з него зілляний у фляшочку, стоїть у шуфляді, – дорога зовсім близька, тільки ті прокляті сльози лежать попереk дороги! А все таки якось безпечніше жити, маючи близь себе такого спасителя! А фляшочка з жовтавим плином така сумирна, спокійна, – зовсім не страшна!”

“Правда, – я починаю діставати гумор! Читаючи повищий уступ, ти знов засмієся. Ах, твій чаруючий усміх, – чи вчуя я его ще коли? Знаєш, – сидючи в тюрмі, я нераз серед глухої нічної тишини чув той сміх зовсім виразно!... Хто знає, посиджу до півночі, – Павлик давно спит, – місто втихне; може також і нині почую той сміх. Бо щож, – довше чень він не буде летіти з ганку перед вашою хатою аж сюда! А почути – я почую, не бійся, – ухо ще в мене острє, а пізнати – твій сміх пізнаю!”

Далі питав Франко, чи не завважила Ольга, як він у хвилинах, коли любов або инше яке чуттє опановує його найсильніше, справляє біль наймильшій особі. На доказ наводив приклади зо смерти матери й Марусі Франківни та запримічував: “Житє, житє! Пощо є тобі такі факти? І чому важкі, болізнї споминки довше тривають від щасливих?... Але пощо я тобі пишу? – питав Франко Ольги. Тиж гніваєшся на мене, не відпишеш мені – а я не можу перелетіти, щоб побачитися з тобою? Видиш, я, котрий не плакав коло вмираючої матери, тепер готов заплакати, сам не знаючи, чого і чому, – готов заплакати, коли думаю о тобі!” Радив, щоб сестра Ольги – Михайлина, коли залюбиться в кім, “не поступала так, як ми. Аджеж ми любилися майже два роки, а ходили побіч себе, мов чужі, а кілько я натерпівся – проклинаю ті хвилі, котрі мали бути найкращими в моїм життю, – вони підгризли моє серце, знищили найкращі чуття. Ми тоді аж зблизилися, коли огонь почав погасати. Се наслідки політики!”

Діждавшись відповіді від Ольги, Франко знову відписав їй 14 серпня вечірною порою, коли, як признавався тут, находив на нього “звичайно якийсь сум, якась туга, – одним словом – погань, романтизм”. Наслідком виїзду Павлика до Коломиї Франко лишився сам – самісінький, виглядав через вікно на вулицю, слухав звуків фортепяну, що неслися з сусіднього насупротив дому та пригадав собі Ольгу й ті любі хвилини, коли вони “бувало сиділи в четвертім покою, мало говорили, а помімо того чулися щасливими, – правда? дуже щасливими”. Франко починав робитися розлізлим, як у попереднім листі, але пригадав собі, що треба писати до неї й працювати над одною критикою, тому відійшов від вікна й засвітив світло, яке проганяє всякі розлізлі думки. “Твій лист я получив, – писав далі Франко, – і признаю ти ся, – мені задрожали руки, коли побачив твоє письмо. Я довго ждав того письма і думав, що ти на мене на смерть загнувалася та хочеш мені гуртом відплатити за всі “необразности”, до яких нераз пре мене глупа, горяча голова. Ну, але я не вірив сам на серію в то, щоби ти могла так затіватися на мене, але твій лист переконав мене, що о тобі плохо думати гріх”. Писав, що покутує тепер, бо не навчився говорити компліменти жінкам. До того Франко був тої думки, що ніщо так не деморалізує чоловіка, як похвала його краси, а саме похвала такої річі, котрої він не набув працею, ні знанням, ні нічим. У довгім листі Франка був і відступ про уступ із сльозами в попереднім листі. Франко писав про се до Ольги: “Але що як що, – уступ о сльозах ти віддай не порозуміла. Закидаєш мені, що я ніби жалуюся на ті сльози, що вони мене вьжуть. Воно так, – але цілий тон листу, уданий, патетичний, говорить, що я іменно вдячний тобі за ті сльози, що се одна з найкращих памяток нашої любови, що ті сльози привязали мене – до життя і до тебе! А ти ще жалуєшся, говориш, що “я не хотіла і не хочу тебе вьзати!” А се по якому? Хибаж ми не звязані, хиба не залежимо одно від другого, – хиба як що лучиться одному – і друге те терпит? Любов жеж не дурно назвали путами! Ніщо того й відпиратися, – тільки треба о то дбати, щоб ті пута не стали твердими сирівцевими шнурами, що проїдають тіло, а тільки приємним, хоть і сильним вузлом, що вьже двоє людей, щоб вкупі надати їм більше сили до спільної праці”.

Відчуваючи потребу закінчити лист з огляду на пізню пору, питав Франко: “І чи би то скінчити? Хтів би я виповісти тобі короткими поетичними словами свою любов, свою тугу за тобою, свої бажання, – все, чим серце повне та щож, коли се такі річі, на котрі ще слів не повинаходжено, котрі говоряться очима до очей, грудю до груди, але не словами! А швидко прийде час і на таку розмову”.

Останні слова про швидке побаченне стоять у звязку з бажанням Ольги, щоб Франко 28 серпня виїхав увечері зо Львова, а на другий день рано вирушив через ліси – гори “до обіцяної країни”. “Хорошо, – писав Франко з приводу того. Як би в середу не мож про слоту, то я буду ждав два-три дни в Долині. Тільки, що до місця звиданя замічу тільки, що ліпше би було на грабівській дорозі межі лісами, бо мені через Грабів з Долини ліпше йти”.

Про одно з таких побачень згадала сестра Ольги ось що. Десь так на весні того року, коли Франко вийшов на волю, сказала сестра до неї, що писав Франко, що він прийде до Долини, а звідти прийде верхами до ліса близенько за селом, щоб вони обидві

вийшли до ліса й там побачуться з Франком. Щоб Франко знав котрими стежками йшли дівчата, веліла Ольга сестрі вязати по смерічках червону волічку. Ходили дівчата, але з Франком не зустрінулися. Повернули до дому. Проти них вийшла перестрашена мати й повідомила, що Франко прийшов може перед годиною. Батька не було тоді дома. Ольга довгий час розмовляла з Франком. Мати й сестра боялися, що то буде, як над'їде батько. Надійшла ся хвилина. Жінка упередила чоловіка. Рошкевич був страшно обурений, багато й довго говорив із ним, але рішуче жадав того, щоб він закинув усякі заміри й вимовив собі, щоб Франко більше не являвся в його домі. Після того настали тяжкі часи для Ольги, що болоче відчула гнів батька.

Очевидно се було кілька місяців перед побаченням з кінця серпня (кілька днів перед 28 серпня). Правдоподібно до тої самої зустрічі, про яку умовлявся Франко в листі, відноситься інша згадка Ольжиної сестри, про зустріч Франка з Ольгою в літі. Михайлину повідомлено про приїзд Франка день передтим, коли мав приїхати Франко. Рано він був уже на вмовленім місці. Ольга, брат і його товариш Олесків пішли до нього рано. Уже передтим Славко заніс йому каву й булки, а потім вернувся з вісткою, що Франко є на вмовленім місці. Справа прохарчування лежала в руках сестри Михайлини. Вона раненько приготувала обід так, щоб мати про се не знала, насмажила курчат і приготувала те, про що знала, що Франко любить. По обіді пішли разом усі в чвірку. Був клопіт із маленьким братом, що наперся також конче йти з ними. Якось удалося вмовити в нього, щоб пішов із батьком на противну гору, куди батько йшов до робітників до сіна. Як молоде товариство було на горі, Рошкевич бачив його, але не прочував, що там за горою є Франко. Франко показався веселим, жартував і зо смаком їв. Питався, чому не взяли сестри малого брата, що його дуже любив, довідався про причину, а саме, щоб дитина перед батьком не виговорилася, що бачила його. Разом пробуло товариство близько до заходу сонця. Тоді попрощалися, Франко пішов своєю дорогою, а інші вернули до дому.

Приїхавши з прогульки, Франко написав у Львові “дня – Бог знає котрого, а властиво в ночі о 4 години” довгий лист із описом подорожі, яку відбув таким робом, щоб його по дорозі не пізнали, й запевнив Ольгу, що після зустрічі, його любов удесятеро зміцнилася й що в нього прибули свіжі сили до дальшої праці.

Найблизший лист Франка має дату 20 вересня. Се найдовший із усіх листів Франка до Ольги Рошкевичівни. Він був відповіддю на її лист, який привіз Славко до Львова. Щоб нагородити їй довге вижиданне, оповідав широко про своє життя й загально про все, що могло цікавити Ольгу. “Правда, – признавався він, – так дуже нового нічого не можу тобі сказати, бо щож можуть бути за новини в такім життю, як моє, де день до дня подібний плине незначно, а швидко серед праці, читання, біганини. Внішні обставини, значить, остаються більше-менше незмінні, а змінюватися може тільки другий елемент – думки, пляни, погляди”. Згадка про се давала Франкови нагоду ось як схарактеризувати зміст своїх листів до Ольги: “Власне приходит мені на думку, що мої листи до тебе, як би їх звів до купи і прочитав одним тягом, представили би дуже чудацьку цілість. З одного боку нудна одностайність фактів і обставин, а з другого аж надто велика змінчивість плянів, намірів, предпринять, котрим, бачится, завчасу судилось остатися

мертвородженими дітьми фантазії, а не переходити в тіло і кров”. Він був свідомий, що такий вияв його темпераменту не подобався їй, що вона не раз ніжно іронізувала при згадках про подібні пляни, але з того він не робив їй докору, бо бачив, що його пляни й думки дійсно не мали реальної підстави. Але рівночасно він розумів, що те все було впливом його сидячого спекулятивного життя. З другого боку змінчиві й непостійні пляни були для Франка свідоцтвом, що він ще не цілком утратив надію на майбутнє, що ще може оглядатися, розважувати.

Після того переходив Франко до широкого викладу суті своїх переконань, головної пружини своєї “теперішної і майбутньої діяльності”. Він не раз чув від Ольги слова: “Покинь ту роботу, віддайся мені, старайся наперед злучитися зо мною, а тоді вже побачимо, що далі робити”. Такі слова спричинили багато важкої боротьби Франкови й були причиною неодного різкого диссонансу в його листах до неї. Думка, що він мав би для неї покинути своє переконання, видавалася йому дикою, негідною її й бували в тюрмі хвилини, що він насилу відганяв її образ від себе. Тепер він побачив, що ті слова Ольги могли бути не впливом егоїстичної любови, яка крім свого щастя не хоче нічого бачити ні знати, а впливом завеликої старанности про його власне добро. “Але тим сміліше можу тепер сказати, – заявляв Франко, – що як колись ми будемо жити разом (а вірю твердо, що ми **будемо** жити разом), а ти приміром знов почнеш вязати моє переконання і здержувати мене від зроблення того, що ми велити робити совість, то я перестану тебе любити, покину тебе, не питаючи на жадні побічні згляди”. Тому тим потрібнішим уважав прояснити обопільно свої переконання бодай у найзагальніших рисах у всіх головних питаннях.

Говорячи про подружжя, підкреслював Франко потребу, “щоб обоє ті люде, що лучатся з собою, були оскільки мож належито розвинені, щоби їх темпераменти були згідні і любов наскільки сильна, щоб не щезала за першим ліпшим прозаїчним щоденним випадком: треба любови здорової, органічної, котра, не ідеалізуючи любимий предмет, не строячи го в небувалі прикраси, розпадаєся при першій дотикі дійсного життя. Любов правдива, може повстати у чоловіка здорово і нормально розвиненого, – вона спокійна, чиста, похожа більше на щире приязнь, на почуте своєї рівности і солідарности з коханим предметом, і така любов спосібна перетривати всякі нещастя, – бо вона одно з любячих робит для другого кінцевим, природним: складником життя, як воздух, хліб, і книжку, працю. Се булоб одно. А друге, що потрібно – се високої, гуманної і чесної цілі, за котруб того подружжя боролося спільною силою весь вік; тога боротьба одна може вічно піддержувати їх любов, бо любячи свою спільну ціль, мимоволі любиться і ціниться кожного, хто йде до тої самої цілі”. Третя умова “щасливого подружжя при теперішніх обставинах – се обопільна свобода діляння: одно не повинно вязати другого, повинно бути зрозуміле на всякі похибки другого, від котрих не свободний ніодин чоловік – загалом повинні поступати приязно і тактовно”.

Розписавшись широко про свої погляди боявся Франко, що занудить Ольгу своїм листом, викидав собі, чому не вміє писати таких ніжних, теплих, сердечних листів, як вона, чому йому не йдуть такі слова та звороти під перо. “Не раз думаю, – писав він, – що ти готова з того вносити, що я холодний, що не люблю тебе або перестаю

любити, і тота думка мучит мене гірше. Але ні, – правда? – моя кохана Олю, – ти так не думаєш! Ти знаєш, що я тебе люблю так само щиро і горячо, як ти мене, ти знаєш, що чуте моє, чим горячійше і глибоше, тим менче може переливатися в слова, ти знаєш, що найщирійше цілуєся мовчачи”.

В найблизшій листі питав Франко Ольгу, чому вона гризеться чим небудь і зараз плаче. Повірила чужим словам, що Франко забуває про неї, а тоді, коли він писав про се сам, не хотіла вірити. Зіритувало її те, що згадав їй Славко. “Славко, – писав Франко, – бачиться, споминав тобі о нашій розмові про плятонічну любов, котру я вважав, як се ти сама знаєш, неприродною, і недовговічною. При тій спосібности я сказав, що дивно ми, коли ти пишеш, що ти вдоволилася жити весь вік осібно від мене, знаючи тільки то, що я тебе люблю. Я сказав, що се неможлива річ і що сам ніколиб сим не вдоволився. Чиж в тім було що злого, щось такого, що могло тобі дати повід до гризоти? Серденько дороге, вір же й ти мені і моїй любові так, як я тобі вірю! Яж, як сама знаєш, люблю тебе першу в житю, пізнаючи і любячи тебе, я пізнав жінчину перший раз. Ти знаєш, що відколим тебе побачив, аж до тепер – любов до тебе була моєю провідною зіздуою, що вона стала для мене чимось так природним, так конечним і сильним, як само жите, як друга натура. Може бути, що длятого я так мало, так некладно говорю о своїй любови! Не гризися, любочко, я остану тобі вірний, як доси, а нікотра жінчина не зможе витиснути тебе з могого серця! Я надіюся, що не довго вже прийдеся нам терпіти розлуку, що швидше чи пізнійше ми злучимся, що будем жити хотьби із дня на день, але раз-ураз працюючи, борючись і тим самим усе більше любячись”.

В осени 1878 р. поїхали обидві Рошкевичівни до Іваніківки коло Станиславова, де їх вуйко Іван Руденський був парохом. Вибралися на празник на св. Михайла, а перебули там майже цілу зиму. Туди вже міг писати Франко цілком свобідно, без ніяких перешкод. Тому й зрозуміла радість Франка вже в першій листі до Ольги з часу її побуту в Іваніківці. “Дужем рад, – писав він, що можу вже раз написати до тебе, як Бог приказав, і не потребую мучитися з проклятою цитриною. Лист твій получив і надіюся, що тепер переписка наша піде дещо живіше, т. є. не то, що будем писати до себе довжезні листи, повні паперової та атраментової любови, але радше будемо могли при всякій нагоді лекше порозумітися. Ах, любочко, коб нам побачитися, пожити разом без жури бодай коротко, – та що кажу, без жури”, – нехайби і з журою і з лихом так, як тепер, щоб тільки разом, а відтак нехайби діялося, що би хотіло!” Повідомляв, що останніми днями був трохи хорий на горло, але тепер уже зовсім здоровий і відчуваю якусь жадобу праці. І саме в дальшій тексті листу Франко оповідав широко про свої зайняття.

Діждавшись листу від Ольги, писав Франко на св. Миколи: “Любко моя сердечна, дорога! Сам не знаю, що міні такого було, що так нетерпеливо, з такою тоскою і тугою ждав я твого письма. І ось діждався нарешті, і не одного. А двох нараз! Серденько моє, – як я врадувався, побачивши знов твоє миле письмо, прочитавши, – ні, почувши твої слова, твою бесіду, твої мисли! Яка ти добра, сердечна, щира! Я вчора цілісенький день ходив немов на крилах. Сам не знаю, що се, що моя любов тими часами так зросла, зміцніла, просвітліла. Майже що ночі бачу тебе у сні, бачу в тих коротких,

найщасливіших хвилях, коли ми були разом, коли ніхто вовком не дивився на нас і весь світ, бачилось, усміхався нашому щастю. І сесі то хвилі раз по разу відживають в моїх снах і додають мені сили і веселости”.

З тогож листу виходить, що Франко листувався з Ольгою, підписуючися також жіночим іменем: Мільця. В тімже листі Франко широко оповідав про свої письменницькі пляни та зайняття. У відповідь на се по словам Франка, Ольга зробила з нього “найбільшого руского писателя”. “Се міні гарно! – писав Франко 26 грудня 1878 р. Знаєш, – прочитавши вчора твій лист, я й справді розвеселився мов дитина! Ми, закохані, справді діти, і то діти в найкаршім (так міні здаєся) значіно того слова, хоть не в ідеальнім. Що небудь нас веселит і ще більше “щонебудь” смутит або розеднує між собою. Як то мило бути такою дитиною, – от як приміром я, вже років зо штири. Християнин то розцвітає, то увядає”. Всетаки в очах Франка Ольга дивилася серйознійше на справу, видалася йому дозрілійшою й розумнійшою.

На побоювання Ольги, чи ідеалом жінки не є для Франка письменниця, він писав ось що: “Люблю моя, – тиж не журися ані капинки. Ідеал мій є **жінщина** в повнім значіно слова, жінщина-чоловік, жінщина-мисляча, розумна, чесна і переконана, а таким ідеалом ти можеш бути, – впрочім до того ідеалу загального додати ще лишень жінчину любячу, горячу, сердечну, ширу, – і се весь мій ідеал, – а таким ідеалом ти, конечно, будеш”. Не ідеалізованне письменницького життя, але любов до неї, бажанне, щоб вона розвивалася й поступала наперед, ось що склонювало Франка намовляти Ольгу стати письменницею. Користаючи з того, що в своїй відповіді Ольга назвала Франка “пестієм”, питав він у найблизшім листі з 2 січня 1879: “Я пестій? Хтож мене розпестив? Може, ви, ласкава пані? Чи не тогди ви мене розпестили, як я від осьмої кляси до другого року філософії вздыхав, мучився і кляв сам на себе, щоб сказати вам одно “ти”, почути ваше “люблю”, обняти, поцілувати вас? Чи то може ви розпестили мене за той тиждень, коли справді на серію забиралися мене пестити? Як ви гадаєте? Правда, добрі люде перервали вашу роботу і почали пестити мене на инчу нуту, “против волоса”. Або може ви розпестили мене в тих коротких хвилях, котрі ми ще відтак бачилися з собою? Як гадаєте? Ох, Олю, Олю! Житє моє зложено з паперу та всякої погані, – а й любов, той єдиний цвіт – також переважно папіровий!” З огляду на те, що Ольга підписалася його нареченою, писав Франко: “Серце моє, якось собі не могу пригадати, коли то були наші заручини. Коротку, бестія, память маю”.

Одержавши лист Ольги, був Франко дуже лютий на себе, що не вмів делікатно жартувати, що його жарт виходив грубим, незграбним і разив кожного. Дивувався, як Ольга, знаючи його натуру, могла полюбити його. “Але тьфу, – писав він у листі з 15 січня 1879 р., покину тоті погані думки, – і так з них мені радости ні тобі. Пощо нам мучитися всякими поганими рефлексіями тепер, коли наша любов ще горячо палає, поки ми ще молоді і маєм силу до боротьби з житем? Прийде старість, то тоді й без нашої волі “Бабуня-Грижа” засяде коло нас, а тепер цур їй! Неправда, серце моє?”

В найблизшім листі з 26 січня писав Франко, що “любов така, якою вона повинна бути у людей образованих і свобідних від усяких пересудів, повинна опиратися на стислій науковій аналізі власних характерів, цілей, змагань, се раз, і подруге на докладнім пізнаню

людської природи взагалі, на пізнанню тих прав натуральних, котрим підлягає людський дух і людське тіло. Тоді всяка зміна, котра незнаюючих людей поражає мов грім з ясного неба, а нераз навіть зводить їх з розуму, – для них буде ділом природним, конечним і справедливим, не відбере їм спокою, бо дозволит їм слідити причини в перших завязках і обрахувати наперед skutki. Такі тільки люде зможуть любитися сильно, спокійно, довго”.

В иншим листі признавався Франко, що він ставав сам не свій, коли не було від Ольги листу в той день, коли по його обрахунку повинен був лист надійти. “Ах, та ні, я знаю, що се таке! – писав він. Як чоловік сидит в душній тюрмі, то споминає, правда з жалем про чистий воздух, але поволи відвикне від него, – але коли на хвилину вийде на двір, дихне свіжим, ясним, здоровим воздухом, - а відтак его женут назад в тісну, погану клітку, – ах, тоді смерти хочеса. Так і ти, любя моя, стала тепер, коли можу частійше обмінюватися з тобою думками, – неначе чистий воздух для мене немов сонце ясне, з котрим чоловік не може розстатися. Ах, сонце моє, – в днях поганих, в днях смутку, розпуки, самоти, погани, – я відвик був від тебе, я думав, що зможу зовсім тебе забути, думав, що зможу вічно жити в тій погани, – а може думав і ще що інче, – та чорт побери і ті дни і ті мисли! Але тепер, коли твій образ знов віджив перед моєю душею в цілій давній красі, коли твоя любов наново огрїла мене і отрясла з леду і всякої погані, – любцю моя, тепер я не можу подумати собі, чим я був без тебе, – не можу представити собі, на які би я зійшов дороги, як би прийшло розстатися з тобою на всігди. Я тепер ажень пізнав, який неоцінений скарб для мене твоя –любов”.

В перших місяцях 1879 р. Ольга порозумїлася з Франком і вона поїхала в лютім до Львова з вучним братом, студентом права, сином пароха Руденського, що не противився тому. У Львові був брат матери Ольги урядником; до нього заїхала Ольга та в його домі бачилася з Франком, що прийшов туди з братом Ольги Ярославом. З листів виходить, що при повороті Ольги товаришив їй і Франко. Бодай в однім із листів він писав до неї ось що: “Передовсім мушу тобі сказати, що після цілої історії чуюся таким сильним, здоровим, вдоволеним, веселим охочим до роботи, що бачитися, тепер зможу переломати всякі трудности, які міні послїдніми часами насувалися”. Вражіння, які він винїс, були гарні, щасливі, чисті. Франко порівнював себе з купцем, що привіз із Індії повний корабель усяких дорогоцінних скарбів і тишиться ними, любується наперед їх красою, хоча ще немав часу розпакувати їх і придивитися кожному кусникови зосїбна.

Про їзду Ольги до Львова довідався її батько шойно пізнійше в літі й се ще більше збільшило його неохоту до Франка. Становище Ольги вдома ставало нестерпне. Тому й згодилася вона дати свою руку богословови Володимирови Озаркевичеві, синові священика й посла Івана Озаркевича. Володимир був у Лолині ще перед виїздом Рошкевичен до Іваниківки, пізнійше зявився в Іваниківці, а по повороті Ольги до Лолина частійше почав бувати в Рошкевичів. Франко зразу не важився дораджувати Ользі йти за Озаркевича, “бо сам чую – писав до Ольги – аж надто добре, що стративши тебе, стратив бим всяку опору в житю, всяку надїю і пропав бим як пес на ярмарку”. Почуваючи Ольжину “неохоту ро роздаваня кошів”, брався Франко запобігти сьому лиху тим способом, що напише до Озаркевича лист від себе й оповість відкрито й чисто, як стояло діло з Франком і Ольгою.

В часі, коли вже Рощкевич довідався про їзду доньки до Львова, й коли Ольга просила ради, що має відповісти Озаркевичеві, писав Франко дріжачою рукою: “Люблю тебе, тільки не так, як давнійше, а сто раз сильнійше, сто раз глибше, щирійше, сердечнійше, відколи знаю, що й ти скомпромітована, як я, що й ти терпиш. Ти кажеш, що ми муштини судимо остро, – може бути, але я тепер нічо-нічо не хочу судити, я тепер себе і все кладу в твою руку, – роби, як знаєш, як думаєш. Рішайся і будь переконана, що я все буду тебе любити і вічно буду тобі вірний і потрафлю для твого добра так само терпіти, як ти для мого. Рахуючи, вважай мене не чоловіком з живим серцем, а єдиницею. Не вважай се за іронію. Я знаю, що в важнім разі я би потрапив так само не зважати на твоє серце і вважати тебе такоюж єдиницею і нічим більше. Вважай, що моя доля – вітер в поли і що хто знає, куди мене кине. Вважай, оскільки ріжниця меже долею моєю і Озаркевича і рішай”.

Так самотня опора, як писав в однім із дальших листів, опора, на якій він держався стільки літ самохіть усунулася перед Франком. Своє схвилювання наглою зміною свого роману переплатив він кількарразовим вибухом крові, на щастє не дуже сильним. В однім із листів, які писав далі, навіть пару літ по шлюбі Ольги, а які мали змістом усякі літературні інтереси, тішився Франко надією, що побачить її бодай здалека в осени, коли вона приїде до Львова разом із чоловіком на його посвяченне. На Ольжине вінчанне написав Франко такий вірш:

Нераз нагадаю ті дні,
Коли ми враз гуляли, –
І в самоті нераз они
Відрадою ми стали.

Немов листки два на воді,
Так ми в життю зійшлися,
Но серця наші молоді
Навіки враз зрослися.

За скоро розділила нас
Рука могуча долі,
Но нашої приязни весь час
Не ослабить ніколи.

Згадай же й ти часом мене!
Я згадаю тя тоже, –
А нині враз прийми моє
Сердечное: “Щасть Боже!”

Глибокою правдою дишуть слова сього вірша. Його правду стверджує Франків переклад Гайневого “Скону богів”, присвячений Ользі Озаркевичевій, стверджують і всі згадки про предмет своєї першої любові в пізнійшій літературній творчості, від повісти “На дні” почавши. Ні одній Українці не судилося пізнійше стати для Франка тим, чим була для нього Ольга Рощкевичівна [7].

**М.Ф. [МАРІЯ ДЕРКАЧ]
ОЛЬГА РОШКЕВИЧ¹**

*“Вона була невинна, як дитина
Пахуча, як розцвілий свіжо гай”*

І. Франко

Такою в спогаді Івана Франка ожила його перша любов до Ольги Рошкевич. Ольга з'явилася на дорозі його життя у першій його мандрівці в широкий світ. Відкрила джерело його пісень, що винесли його на верхи безсмертя, а сама, по короткім змаганню у сунулася в тінь домашнього огнища. На сім замків замкнула своє горе, а ключі закинула глибоко в провалля окружаючого її світа, щоб ніхто не дотикав її ран та не викликав примар її першої любови такої гарної, а нещасливої. Горе було таке велике, таке несподіване, що зморозило всі пориви душі. Воно не перетопилося в пісню як у Франка, воно гнало її з тиші розмріяних хвиль самоти у метушню і гамір буденної праці, що впливала як опіум. Ольга Рошкевич померла 30 травня 1935 р. майже невідомою. Мало хто знає, що старенька вдова по о. Володимирі Озаркевичеві з Березова – це та Надежда, яка ще в 1876 році переклала оповідання шведської письменниці Марії Софії Шварц п.н. “Сімнадцять і двадцять перші уродини”, що вона ще в 1879 р. відважилася покласти свій дівочий підпис під переклад твору “неморального” Золя “L'Assomoir” – “Довбня”. І Марія Софія Шварц і Еміль Золя відкривали сторінку нижчих верств суспільности, таких далеких і чужих настроям галицьких попадянок.

Ольга Рошкевич саме була такою галицькою попадяною з діда прадіда. І Рошкевичі, і численно розгалужена родина її мами, Руденські – жили замкнені в своїм кружку. Молоді хлопці кінчали теологію, женилися з багачками дівчатами, закладали чужі гнізда і розводили далі подібне життя. Коли пнялися вище – відривалися від свого ґрунту й пропадали серед німецької чи польської культури. Молоді дівчата варили смачні страви, випікали вигадливі печива, нашивали цілі гори фаталашок, їздили по празниках, бавились і виходили заміж, змінюючи батьківську хату на таку саму хату чоловіка.

Життя Ольги Рошкевич виховзулось із вигідних рейок священничого життя. Однак не стало гарту промостити нових доріг. Зусиллям волі на вернула його назад на давні колії та воно покотилось розбите і порожнє аж до самої могили. Цей ґрунт на яким жила, не виростив посестри Божени Немцовой. Ті, що її знали розказують, що була мовчазна, сумна і химерна. А вона була нещаслива.

Зачалося тоді, коли до Лолина, невеличкого села у долиньським повіті, прийшов на вакації інструктор її брата Ярослава – Іван Франко, ученик VII кл. гімн. “У чорнім, довгим сурдуті, в дзюбятих штанах, у чоботах із довгими холявами і м'яким чорнім капелюсі з широкими крисами”. До такої поверховности бракувало йому ще й товариської оглади. Мабуть смішним видався він прекрасній, чорноокій Ользі, зате вона розпалила в ньому багаття першої любови. Він був мужицький син з Нагуєвич, а вона аристократка з ніжними руками, з чужою німецькою огладою і навіть мовою. Франко, як Мартин Іден

¹ На основі: М. Возняк: Перша любов І. Франка, Календар Українського Народнього Союзу на рік 1927, Jersey City, Листи О. Рошкевич. до І. Франка. – Бібліотека НТШ. Архів І. Франка І.

у повісті Джека Лондона, старався піднятися до своєї “Рут”. І справді, сила його духа, перемогла всі зверхні форми і за короткий час ролі помінялись. З несміливого ученика став провідником її життя, її думок. Разом з нею пробивався у нетрях незрозумілих суспільних відносин, захоплювалися наукою, щоб “запевнити найвище щастя можливо найбільшій кількості людей” (Джон Стюарт Міль). Франко розбуджував її приспану жіночу гідність і гордість, заохочував до праці і творчості та ччив її бачити красу у творах великих письменників німецьких (Гете, Гайне) та російських (Тургенєв, Гоголь). Він познайомив її з творами українських письменників (Шевченко, Марко Вовчок) і перший заговорив до неї про любов рідним словом. “Німецька бесіда – то для мене модний фрак... но руска бесіда, – то для мене той любий домашній убір, в котрім всякий показується другому таким, яким єсть – в котрім і я Тебе найбільше люблю! Руска бесіда, то бесіда мого серця”. Ольга стала музою для перших його літературних проб, з думкою про неї почав він перекладати Гетового Фавста. Вона-ж хотіла дорівняти йому. Вчилася, перекладала з французького та німецького, списувала пісні серед цього, досі незнаного і погорджуваного народу.

Франко дав їй нове життя і вона рішилася піти з ним у той новий, невідомий світ. Та не стало сили. Перший арешт Франка, його зломана кар’єра, заплямлена опінія – перелякали усіх. Всі двері замкнулись перед небезпечним соціалістом. Двері Рошкевичів не тільки замкнулись, але й опанцирились сторожкою увагою строгого батька, скріпленою лакейською помічню сільського почтаря, що мав конфіскувати кожну посылку для Ольги і від неї. До боротьби за “щастя” дитини станула і мати зі своїм арсеналом сліз, лайки і проклять. Ольга була сама. Брат Ярослав і сестра Михаліна, хоча співчували з нею, але вони теж були під контролею батьків. Ольга не відразу здала позиції. Обое з Франком придумували фантастичні способи, щоби порозумітися з собою. Листи писалися так конспіративно, що на те, щоб відчитати, треба було пригріти лист над вогнем а потім потерти соком з цитрини або з цибулі; або знов треба було приготувати спалений папір зі смальцем і натерти лист, на яким було пару слів котрогось з товаришів Франка, щоб вийшов довгий лист Франка. Та найпевніший спосіб це були книжки. Товариші Франка – Василь Полянський і Осип Олеськів привозили або присилали зі Львова книжки, а в них були позначені точками поодинокі букви, з яких треба було зложити листю Два роки тягнулося життя повне упокорень, неправди, хитрощів і злоби проти своїх рідних. Бунтувалася людина, пробуджена до волі та не мала ще сили пірвати пут. Не мала сили піти шукати власного шляху, самостійно заробляючи на хліб. Життя стелилося перед нею, як великий темний яр невідомого – а пута дотеперішнього виховання були за сильні.

Вибрала лекшу дорогу. Прикрасила її романтизмом лектури і вірила, що всім буде добре. Рішилася вийти заміж за Володимира Озаркевича, людини доброї і шляхотної. Вибрала його, щоб він вирвав її з неволі батьківського дому, де після її відважної самовільної поїздки до Львова на стрічу з Франком – життя стало ще більшою мукою. Читала Чернишевського “Что дѣлать” і думала про фіктивне подружжя з Озаркевичем, про приязнь з Франком – про працю всіх троїх для ідеї. Після вінчання, що відбулося 14.IX.1879 р. почалася боротьба. Придавлена, втрачена любов розгорілася дивною

силою. Поплили листи, палкі – і щирі. Безпомічність у новій ситуації, невдоволення зі своєї подвійної ролі, духовна самота, журба за долю коханого, осліплююче зрозуміння втрати – відбирали розум, нищили і так вже розхитані нерви. Що раз хотіла зустрітись з Франком, порадитись... Стріча мала відбутися в Коломиї, коли Франко їхав до Березова до Геника. Але тоді його арештували і етапом відставили до Дрогобича. Там пережив страхіття, яке описав в оповіданні “На дні” – де вплив історію своєї першої любови.

Дальше життя Ольги пішло на зовні звичайним ходом. Стала господинею, мамою, але все заховала інтерес до літератури і емансипаційних жіночих змагань. З Франком лучила її приязнь. Він запрошував її до співробітництва в “Зорі”, в “Ділі” поручав перегляди “Бібліотеки найзамітніших повістей”, позичав книжки для її рефератів. В 1886 р. видав під її дівочим іменем збірку лолінських “ладканок” (Zbiór wiadomości antropologii krajowej – Akademya Umiejętności w Krakowie, t. X. dz. 3) – і тут в перше зійшлися ті два імена Ольга Рошкевич і Іван Франко. Але шум довкола них не затихав ніколи. Ольга мусіла все більше і більше віддалюватись від життя, що її цікавило. Не дозволила друкувати у “Житті і Слові” – свого реферату про Антигону (надрукований у збірниках Кобринської “Наша доля”). Навіть присвяту І.Франка на книжці подарованій Ользі – треба було знищити, щоб зберегти ту маленьку гарну книжечку (Goethe-Faust-Diamand Ausgabe, Berlin, 1869), що вони її разом читали в Лоліні.

У Франковій літературній творчості любов до Ольги Рошкевич відбилася і в збірці “З вершин і низин” в розділі “Картка любови” і в деяких віршах “Зівялого листа” і “З днів журби”. Переклад Гайне “Скін богів” присвятив він Ользі і в оповіданні “На дні” під постатею Галі, малює Ольгу.

Про літературний таланти Ольги трудно щонебудь сказати. Вона збиралась писати для вдоволення Франка, але потреби писати не відчувала. В листах її нема ні порівнянь, ні образів, ні гіперболі, нема навіть цитатів. Вражає тільки дивна простота і правда почувань, глибоких і палких. Її опис празника в Пацикові написаний досить цікаво і дотепно[24]. Збиралась вона писати автобіографічне оповідання зі свого життя, зі свого виховання у свояків – але не знала як до цього братись і нічо з того не вийшло.

Ольга Рошкевич не стала письменницею. Вона була жертвою переломової доби, була першою відважною, що зірвалася до лету, але знемоглася в дорозі. Та її життєвий шлях повний трагічних зривів глибоко нас хвилює.

Її могила в Миклашеві не піде в забуття бо вона обмаєна поезією Франка і його любови, що

*“була невинна, як дитина
пахуча, як розцвілий свіжо гай”[21]¹*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бондар Л.* Три любовні історії Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2007. 88 с.
2. *Вальо М. А.* Марія Деркач, 1896–1972 : бібліографічний покажчик, спогади, розвідки, листи / Національна академія наук України, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника. Львів: [ЛНБ ім. В. Стефаника], 1999. – 252 с.

¹ М. Ф. [Марія Деркач]Ольга Рошкевич // Нова хата. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 4,28.

3. *Возняк М.* Автобіографічний елемент в оповіданні Франка “На дні” // Радянське літературознавство. Київ, 1940. Кн. 5–6. С. 73–153.
4. *Возняк М.* Искры разгоревшегося пламени // Советская Украина. Киев, 1940. № 212.
5. *Возняк М.* Коли розходились Іван Франко й Ольга Білинська // Назустріч. Львів, 1937. Ч. II.
6. *Возняк М.* Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону). Відень: Накладом “Союза Визволення України”; 3 друкарні Адольфа Гольдгавзена у Відні, 1916. 96 с.
7. *Возняк М.* Перша любов Івана Франка // Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік звичайний 1927. Jersey City, N. J., 1927. С. 35–55.
8. *Горак Р.* Тричі мені являлася любов: повість-есе. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=554> (дата звернення 30.10.2019)
9. *Горак Р.* Університетська справа Івана Франка // Українське літературознавство. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Вип. 79. С. 156–192.
10. *Денисюк І.* Анна Павлик у житті й творчості Івана Франка // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 327–337.
11. *Денисюк І.* Жриця доброти // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 1. Літературознавчі дослідження. Кн. 2. С. 413–433.
12. *Денисюк І.* М. Возняк – фундатор українського франкознавства // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 253–257.
13. *Денисюк І., Корнійчук В.* Невідомі матеріали до історії ліричної драми Івана Франка “Зів’яле листя” // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 394–398.
14. *Денисюк І., Корнійчук В.* Подвійне коло таємниць. Нові матеріали до історії “Зів’ялого листя” // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 418–440.
15. *Денисюк І., Остапик І.* Іван Франко та Ольга Рошкевич після розлуки // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Львів: 2005. Т. 2. Франкознавчі дослідження. С. 440–460.
16. *Деркач М.* Прогулька до Лолина – оселі Франкової Музи // Нова хата. Львів, 1939. Ч. 11/12. 1 черв. С. 2–3.
17. *Костенко Т.* Ольга Рошкевич та Іван Франко: Мелодії серця. Львів: ПАІС, 2017. 164 с.
18. *Лепкий Б.* Іван Франко як поет. В десяти роковини його смерті /Б. Лепкий // Календар-альманах Українського Народного Союзу на рік звичайний 1927. – Jersey City, N. J., 1927. С. 30–33.
19. Листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич. Подав Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник п’ятий. Львів: Видавництво Львівського університету, 1956. С. 5–131.
20. *М.Ф.* [Марія Деркач]. Марія Примівна // Нова хата. Львів, 1928. Ч. 7–8 (липень-серпень). С. 1–2
21. *М.Ф.* [Марія Деркач]. Ольга Рошкевич // Нова хата. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 4, 28.
22. *Пачовський Т. І., Шуст Я. І.* Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Франка. Бібліографічний покажчик // Іван Франко: Статті і матеріали. Збірник п’ятий. Львів: Видавництво Львівського університету, 1956. С. 413. С. 407–422.
23. *Рошкевич (Іванець) М.* Спогади про Івана Франка. / упоряд. Михайло Гнатюк; [вступ. Статті і примітки М. Гнатюка]. Вид. 2-ге, доп., переробл. Львів: Каменяр, 2011. С. 169–181.
24. Щоб увиразнити власні судження про епістолярний стиль Ольги Рошкевич, Марія

Деркач після власної статті про неї подає уривок із її листа. Див.: *Рошкевич О.* Празник в Пацикові (Уривок із листа до О. Олеськова) // *Нова хата*. Львів, 1935. Ч. 13–14. С. 6.

REFERENCES

1. Bondar, L. (2007). *Try liubovni istorii Ivana Franka*. Drohobych: Kolo.
2. Valo, M. A. (1999). *Mariia Derkach, 1896–1972: bibliografichni pokazhchyk, spohady, rozvidky, lysty / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Lvivska natsionalna biblioteka im. V. Stefanyka*. Lviv : [LNB im. V. Stefanyka].
3. Vozniak, M. (1940). Avtobiografichni element v opovidanni Franka “Na dni”. *Radianske literaturoznavstvo*. Kyiv, kn. 5–6, 73–153.
4. Vozniak, M. (1940). *Yskry razghorevshehosia plameni*. Sovetskaia Ukrayna. Kyev, № 212.
5. Vozniak, M. (1937). Koly rozkhodylys Ivan Franko y Olha Bilynska. *Nazustrich*. Lviv, ch. II.
6. Vozniak, M. (1916). *Pamiaty Ivana Franka (opys zhyttia, diialnosti y pokhoronu)*. Viden: Nakladom “Soiuza Vyzvolennia Ukrainy”; Z drukarni Adolfa Holdhavzena u Vidni.
7. Vozniak, M. (1927). Persha liubov Ivana Franka. In: *Kaliendar-almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu na rik zvychainyi 1927*. Jersey City, N. J., 35–55.
8. Horak, R. *Trychi meni yavliasia liubov: povist-ese*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=554> (data zvernennia 30.10.2019)
9. Horak, R. (2015). *Universytetska sprava Ivana Franka. Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv: LNU im. I. Franka, vyp. 79, 156–192.
10. Denysiuk I. (2005). Anna Pavlyk u zhytti y tvorchosti Ivana Franka. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 327–337.
11. Denysiuk I. (2005). Zhrytsia dobroty. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 1. Literaturoznavchi doslidzhennia, kn. 2, 413–433.
12. Denysiuk, I. (2005). M. Vozniak – fundator ukraïnskoho frankoznavstva. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 253–257.
13. Denysiuk, I., Korniiichuk, V. (2005). Nevidomi materialy do istorii lirychnoi dramy Ivana Franka “Ziviale lystia”. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 394–398.
14. Denysiuk, I., Korniiichuk, V. (2005). Podviine kolo taiemnyts. Novi materialy do istorii “Zivialoho lystia”. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 418–440.
15. Denysiuk, I., Ostapyk, I. (2005). Ivan Franko ta Olha Roshkevych pislia rozluky. In: Denysiuk I. *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 t., 4 kn.* Lviv: t. 2. Frankoznavchi doslidzhennia, 440–460.
16. Derkach, M. (1939). Prohulka do Lolyna – oseli Frankovoi Muzy. *Nova khata*. Lviv, ch. 11/12, 1 cherv., 2–3.
17. Kostenko, T. (2017). *Olha Roshkevych ta Ivan Franko: Melodii sertsia*. Lviv: PAIS.
18. Lepkyi, B. (1927). Ivan Franko yak poet. V desiati rokovyny yoho smerty. In: *Kaliendar-almanakh Ukrainskoho Narodnoho Soiuzu na rik zvychainyi 1927*. Jersey City, N. J., 30–33.
19. Lystuvannia Ivana Franka z Olhoiu Roshkevych. Podav Mykhailo Vozniak. (1956). In: *Ivan Franko. Statti i materialy. Zbirnyk piatyi*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 5–131.
20. M.F. [Mariia Derkach]. (1928). Mariia Prymivna. *Nova khata*. Lviv, ch. 7–8 (lypen-serpen), 1–2.

21. M.F. [Mariia Derkach]. (1935). Olha Roshkevych. *Nova khata*. Lviv, ch. 13–14, 4, 28.
22. Pachovskyi, T. I., Shust, Ya. I. (1956). Pratsi M. S. Vozniaka pro zhyttia i tvorchist I.Franka. Bibliohrafichnyi pokazhchyk. In: *Ivan Franko: Statti i materialy. Zbirnyk piatyi*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 407–422.
23. Roshkevych (Ivanets), M. (2011). *Spohady pro Ivana Franka / Uporiad*. Mykhailo Hnatiuk; [vstup. Statti i prymitky M. Hnatiuka]. Vyd. 2-he, dop., pererobl. Lviv: Kameniar, 169–181.
24. Shchob uvyraznyty vlasni sudzhennia pro epistolarnyi styl Olhy Roshkevych, mariia Derkach pislia vlasnoi statti pro nei podaie uryvok iz yii lysta. Dyv.: Roshkevych O. (1935). Praznyk v Patsykovii (Uryvok iz lysta do O. Oleskova). *Nova khata*. Lviv, ch. 13–14, 6.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2019

Прийнята до друку 18.05.2019

“IVAN FRANKO’S FIRST LOVE”: THE ARTICLE BY ACADEMICIAN MYKHAYLO VOZNIAK AND ITS CONTINUATION

Iryna ROZDOLSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician M. Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yaremchuk.iryana74@gmail.com*

Academician Mykhailo Vozniak’s first attempts at a systemic and stereometric scientific reception of the phenomenon of the genius’s life and creativity date back to Ivan Franko’s lifetime. Eventually those efforts gave rise to academic Franko studies. Responding to Franko’s research and literary works by way of reviews, and carefully attending to his remarks, Vozniak polished his the microanalytical philological method of research. In his first article “Life and Value of Ivan Franko” (Lviv, 1913) Vozniak first drew his exploration focus to the integral scholarly reception of this figure and emphasized his significance. In the second Franko studies monograph “In Memoriam of Ivan Franko (history of life, activity and funeral)” (Lviv, 1916), Vozniak outlined both the national and European spiritual range of Ivan Franko’s genius, thereby giving a sample of memorial research. The author of the article emphasizes that Vozniak not only shaped this area of research providing a term to denote it (I. Denysiuk), but also laid major directions for further explorations. He never failed to take a lead working fruitfully and passionately. He published Franko’s literary works, carried out textological studies and biographical facts, dealt with Franko’s personal and epistolary contacts, everyday life and experiences. All in all, he paid attention to anything that could become clue to revealing the phenomenon of Ivan Franko. The Lviv scholar also found intimate communication an invaluable source of information for clarifying the biographic and ideological issues of Franko studies. The article brings to light Mykhailo Vozniak’s first exploration about Ivan Franko’s first love for Olha Roshkevych, given the scientists’ sporadic attention to this work due to the inaccessibility of the text, which has become a rarity, with the intention of republishing it. The focus is drawn to the place of the article in Vozniak’s studies of Franko among his other studies of the “Lolyn history” and the complicated story of the appearance in print. The author has identified a symbolic continuation of the work, Mariya Derkach’s exploration of Olha Roshkevych.

Keywords: Ivan Franko, Olha Roshkevych, Mykhailo Vozniak, Mariya Derkach, Franko studies, “Ivan Franko’s first love”, muse, epistolary, studies, republishing.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2019.84.2912>

МАГІЧНА ПОЛІФОНІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПОШУКІВ НА ГУЦУЛЬСЬКОМУ ПЛЕНЕРІ

(про книгу “Дивлячись на цей гірський світ”: літературознавчий збірник /
НАН України. Інститут Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка;
[відповідальний редактор Алла Швець]. – Львів, 2018. – 370 с.)

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра загального мовознавства,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: skelia@ua.fm*

У рецензії автор зацентрував увагу на особливому способі пізнання сенсів літературної творчості на пленері, у автентичі карпатських пейзажів, які зніщували науковці Інституту Івана Франка НАН України, Наукового товариства імені Шевченка та філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Більшість “кадрів” рецензованої книги досліджень позначені стереоскопічною поліаспектністю аналітики в різних – ейдологічно-геопоетикальному, естетико-літературознавчому та контактологічно-фактографічному – проєкціях, аурую новаційності погляду та аргументованості, глибоко критичною верифікаційністю фактажу, засадничим очищенням наукового тексту від флеру поверховості, гіпотетичної приблизності, суб’єктивістської здогадності (ліричних “відсебеньок”). У книзі органічно співіснують і, сказати б, продуктивно “співпрацюють” різні методологічні засади й неоднакова викладова риторика, високофаховий дослідницький зондаж, із безкраєм фактологічної та методологічно-аналітичної ерудити – та пошуки неофітв-початківців літературознавчої евристики.

Ключові слова: поліфонія, пленерні конференції, науковий туризм, літературознавчий збірник, стаття, концепт, метод, розділ, фактологія, аналітика, Карпати, Гуцульщина.

Віддавна узвичаїлася у світі думка, що краса природи, зокрема й розкішні краєвиди та незмовкне лунке багатоголосся гірських регіонів, вилагіднюють, ушляхетнюють розтривожений людський дух. Не випадково ж лікарі радили і почасти тепер радять несупокійним інтелігентним душам шукати узатишення на гірських курортах.

Отож зрозуміло, чому виїзні – “на лоно природи” – спільні конференції працівників Інституту Івана Франка НАН України та Наукового товариства імені Шевченка (за активної участі науковців Львівського національного університету імені Івана Франка та інших інституцій) поступово, з кожним наступним виїздом, із незабутньої, сповненої численних очікувань і відкриттів романтичної авантюри, вигранюються у нетривіальну наукову традицію сцієнтичного лікування душ в обіймах розкішного карпатського ландшафту. Адже, як слушно зауважила Алла Швець у передслові до рецензованої книги, “гори надихають на творчість, кличуть здійснитися на їхні вершини і споріднюють товариство мандрівників в одній команді однодумців”, творячи “незабутнє відчуття потужного інтелектуального середовища й людської дружби”.

Літературознавчий збірник “Дивлячись на цей гірський світ” і є властиво продуктом наукового пленеру – художньо-естетичного осягнення топосу Карпатських гір та інших локативів, ейдосів, концептів, мікро- і макросвітів Гуцульщини і не тільки в різноманітних версіях, проєкціях, варіативах у творчості Івана Франка й інших українських і зарубіжних письменників. Головними структурними одиницями книги є лірично закроена преамбула “Благословенний закуток нашого краю” Алли Швець, дві автопсійні “співанки” про Криворівню та Бистрець гуцульських поеток, три розділи статей – “Гірська геопоетика Івана Франка та інших письменників”, “Творчість Івана Франка: інтерпретація, рецепція”, “Франкознавча контактологія”; увінчує ж збірник ґрунтовна рецензія “Творча вершина Надії” Оксани Нахлік на роман відомої сучасної української письменниці зі Львова Надії Мориквас “Винова гора”.

У першому розділі згруповано дослідження геопоетикальних феноменів у художніх текстах. М. Легкий, скажімо, осмислює акватичний локус Черемоша та – побіжно – інших водних стихій у Франковій творчості; у призмі мікронюансового “образування” М. Котик-Чубінська аналізує Франків вірш “Ранок на пастівнику”; В. Зеленчук “заглядає” у дивну хронотопічну філософію, а А. Швець розмірковує над “шляхетністю коня” й аксіологією його культу у першій частині “Правда старовіку” монументальної гуцульської тетралогії Станіслава Вінченза “На високій полонині”. В автопсії епістолярію та документалізмі етнографічно-нарисових писань Петра Доникова-Шекерика відшукує динамічний ідеалізовано-ностальгійний і соціально болісний образ гуцульських гір як сакрального простору О. Салій. Н. Федорак “мандрує” у метафізично-символічні ландшафти естетизованих “садових хребтів” у ранньобароковому “Євхаристеріоні” Софронія Почаського, пізньобароковому “Саді божественних пісень” Григорія Сковороди й узагалі намагається окинути поглядом багатющу, географічно розпросторену “генетику” “поетичних садів” українського бароко. До особливостей семантизації топосу гір у різних авторів апелюють і Г. Левченко (у ліриці Лесі Українки), Н. Мочернюк (у Святослава Гординського), М. Гірняк (у повісті “Сьоме небо” Романа Іваничука), О. Левицька (у прозі Галини Пагутяк). Цікавий аналітико-естетичний експеримент “ставить” І. Котик, запропонувавши глибше приглянутися до єдиного поетичного рядка вірша польського поета Богдана Задури та “про те, що довкола нього”.

Незменш цікавим щодо наукової евристики є другий розділ збірника “Творчість Івана Франка: інтерпретація, рецепція”. У цілком своєрідний спосіб Є. Нахлік розгортає давню

дилему Франкового сприйняття модерних віянь у письменстві зламу XIX–XX століть через контекстуально-фактологічний, естетико-психологічний та ідеологічний аналіз майстерно зашифрованої поезії І. Франка “Всякий легенди співа...” у призмі двоїстості глибинного сенсу – апологізації модерністського пізнання “голої душі” чи пародії на нього; дослідник “розкодує” Франків вірш, вдаючись до підсвітлення фактажем контекстуальними відлуннями Каменярової творчості, а також життєвої та творчої біографій побратимів і поетів-модерністів – українця Миколи Вороного та поляка Яна Каспровича. Надалі Х. Воронко здійснює стереоскопічний зондаж ув “онойричну топографію” Франкової белетристики, І. Горошко – генетико-поетикальний аналіз нарису І. Франка “Ліси і пасовиська”. Крізь призму “тягаря власного страждання” викладає мозаїку психологічних портретів братів Калиновичів із роману “Лель і Полель” О. Войтків, а С. Пилипчук виокреслює “вершини” й “низини” людського духу (“героїв-добротворців” – роду Петрів, і “героїв-злотворців” – роду Добошуків) у Франковому романі-первістку, “документі романтичного іdealізму”, “Петрії і Добошуки”, уточнюючи при цьому генологічну природу твору та відшуковуючи ремінісцентні перегуки з творчістю німецького романтика Е. Т. А. Гофмана. М. Челецька на прикладі поеми “Нове життя” запропонувала ракурс пізнання Франкового ідіостилю через недовершені естетичні мікросвіти – тексти, що збереглися як *уривки* (“композиційно й архітектонічно недоопрацьовані тексти”) або *фрагменти* (тексти із незавершеним архітектонічним задумом, які композиційно сприймаються як цілком самостійні). Через ейдологію концептів-екзистенціалів свободи і неволі людини – у діапазоні від внутрішньої свободи чи неволі людини до національно-політичної несвободи цілої країни – спробувала оглянути Франкову художню творчість М. Дерев’яна, а О. Світлицька нашкіцує дослідницькі перспективи ольфакторної, або запахової, рецепції у художніх артефактах, особливості “вербалізації запахів у тексті” (так звану “граматику ароматів”, за О. Вайнштейн).

Чимало новачино-відкривачого читач знайде і в третьому розділі збірника – “Франкознавча контактологія”. Так, Г. Луцук випрозорює часту присутність постаті Івана Франка – “Івана Кузнерового” – у віршово-“співанковій” і прозовій творчості феноменальної гуцулки, поетеси з Криворівні – Параски Плитки-Горицвіт, яка органічно відчувала глибинну потребу “закосичувати” Франкову славу “вінчиком з барвіночку”. А. Франко веде мову про І. Франка як “дослідника, редактора, публікатора творчої спадщини Юрія Осипа Федьковича у видавничій серії НТШ “Українсько-руська бібліотека””, Г. Дика – про видання курсу професора Миколи Стороженка “Нарис історії західно-європейської літератури до кінця XVIII віку” під Франковою редакцією, а С. Вівчар – про співпрацю І. Франка з Агатангелом Кримським “у справі україномовних видань”. Про постать І. Франка в епістолярній та мемуарній рецепції Миколи Вороного йдеться у статті Л. Каневської. М. Лапій аналізує “листи з чужини” Ярослава Окуневського до І. Франка, В. Кухар – “епістолярій та стосунки, просякнуті стриманою відвертістю” у взаєминах І. Франка з Іваном Раковським, а О. Луцишин – москвофільську призму сприйняття Франкової життєтворчості у статті “Н. В. Гоголь в галицько-руської літературі” українського та словацького юриста, етнографа й історика

Осипа Маркова. Я. Горак описує “історію контактів” західноукраїнського громадсько-культурного діяча, правника, економіста, видавця Олександра Кульчицького з І. Франком, О. Константиновська відтворює етапи співпраці М. Драгоманова з І. Франком у часопису “Народ”, а М. Мазепа запрошує запричаститися полісемантикою “поетичної франкіани” Володимира Лучука. Багатючий матеріал для глибшого пізнання сповненої неоднозначних, контрверсійних версій, суджень, концептів проблеми “Іван Франко і церква” подає І. Медвідь у статті “Рецепція Івана Франка в церковному середовищі (1878–1939)”. На сам кінець “контактологічного” розділу М. Жарких актуалізує концептуальні засади й особливості електронного видання творів І. Франка як одного з найбільш перспективних майданчиків і для внутрішньонаціонального використання (зокрема, у шкільництві та ознайомчо-популяризаційних просвітних заходах), і для глобального, усепланетарного розпросторення франкознавчих рецепцій як одного з геніїв людства.

Завершує “плернерний” літературознавчий збірник розлогий критико-аналітичний нарис О. Нахліка про роман Надії Мориквас “Винова гора” (опублікований 2017 року), в якому, даруйте мені тавтологему, аторка допису наполегливо розчаровує “чари” “інтригувального, густого, глибинного, метафоричного, символічного, насиченого сакральною мудрістю письма”, захопливо й скрупульозно випрозорюючи багату змістову та естетичну фактурність тексту. У романі, читаємо в рецензії, письменниця розпросторює “одухотворений образ чудодійної ВинОвої гори – як символу живого БОГА, здатного і творити людські долі..., і випробовувати їх”. До речі, зізнаюся принагідно, цей монументальний відгук на роман “Винова гора” спонукав і мене пошукати у книгарнях новоутвір Н. Мориквас, щоб прочитати.

Як бачимо, навіть таке штрих-пунктирне представлення концепційного та змістового наповнення літературознавчого збірника “Дивлячись на цей гірський світ” сигналізує кожному потенційному читачеві про амплітуду наукового пошуку сучасного франкознавства. Більшість “кадрів” книги досліджень позначені стереоскопічною поліаспектністю аналітики в різних – ейдологічно-геопоетикальному, естетико-літературознавчому та контактологічно-фактографічному – проєкціях, аурую новаційності погляду та аргументованості, глибоко критичною верифікаційністю фактажу, засадничим очищенням наукового тексту від флеру поверховості, гіпотетичної приблизності, суб’єктивістської здогадності (ліричних “відсебеньок”). У книзі, органічно співіснують і, сказати б, продуктивно “співпрацюють” різні методологічні засади й неоднакова викладова риторика, високофаховий дослідницький зондаж, із безкраєм фактологічної та методологічно-аналітичної ерудиції – та пошуки неофітів-початківців літературознавчої евристики, подеколи позначені дещо збідненим “інтелектуалістичним оркестром”. Проте, до честі мовити, вона, ота недосвідчена молодь, ніяк не профанує загального враження від наукового збірника.

Без сумніву, на адресу натхненників, редакторів і упорядників книги не закинеш згідно, навіщо, мовляв, вони вчергове засмічують світ псевдонауковою “братською могилою” спроб, причинок і підступів до тем і проблем. Отож, маю за приємну нагоду висловити вдячність за поліфонічну літературознавчу студію учасникам проекту та благословити на довге тривання в часі отой, на першопогляд, дивоглядний

науковий туризм, оте романтизоване інтелектуально-плернерне мандрування світами та концептуаліями життєтворчості Івана Франка й інших постатей і феноменів літератур і культур української та інших націй.

Бо хтозна, чи, можливо, саме там, у розкошах природи, людина здатна почути велично-патетичну “гірську симфонію”, про яку йдеться в імпресіоністичній замальовці “З гір потоки!” Г. Хоткевича: “Ідеш – і мов казку таємну хто мовить тобі. Шепоче устами смerek. Вітає гостинно та любо, розкриває обійма і навчає, в чарівливих образах навчає вічним гомоном потоків з гір...”

...Зазвучала, забриніла тисячею голосів гірська симфонія!.. І коли свідомість твоя скаже собі точно, що це все правда... – станеш, пригноблений безконечною величчю краси, притулившись спиною до скелі, й так замреш...”

Тому нехай і надалі будуть щедрими на натхненну наукову творчість плернерні мандрівки у сповнений магії та відлунь вічності карпатський дивосвіт.

Рецензія надійшла до редколегії 18.04.2019

Прийнята до друку 17.05.2019

MAGIC POLYPHONY OF ENDEAVOURS IN LITERARY STUDIES IN THE HUTSUL PLEIN AIR

(about the book “Beholding the mountainous world”: collected papers in literary studies/
SAS of Ukraine. Ivan Franko Institute. Shevchenko Scholarly Society; [executive editor
Alla Shvets]. – Lviv, 2018. – 370 p.)

Yurii HORBLIANSKYI

*Ivan Franko National University of Lviv,
Institute of Ivan Franko Studies,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: skelia@ua.fm*

In this review, the author accentuated a special way of perceiving the meaning of literary creativity in plein air, in the authentic surroundings of the Carpathian landscapes, which was initiated by the staff of the Ivan Franko Institute of the SAS of Ukraine, Shevchenko Scholarly Society and Philological Faculty of the Ivan Franko National University of Lviv. Most of the “snapshots” of the book in question feature stereoscopic polyaspectuality of analytical research in various dimensions (eidological and geopoetical, aesthetical and literary, contactological and factographic), an aura filled with innovative vision and argumentation, profoundly critical verification of facts, and fundamental purge of the scholarly text of superficiality, hypothetic approximation and subjective assumption (lyrical “ad-libbing”). The book is an organic co-existence and fruitful “cooperation” of various methodological principles, dissimilar presentation rhetoric and highly skilled exploration involving limitless factological, methodological and analytical erudition with the searches of novices in the area of literary heuristics.

Keywords: polyphony, plein air conferences, academic tourism, collected literary papers, article, concept, method, part, factology, analytics, the Carpathians, Hutsulshchyna.

ЗМІСТ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАНКОВОГО ТЕКСТУ

<i>Микола ЛЕГКИЙ</i> . РОМАН ІВАНА ФРАНКА “ПЕТРІЇ І ДОБОЩУКИ”: ДО ГЕНЕЗИ СЮЖЕТУ	3
<i>Роман ГОЛИК</i> . МІСТО РАДОСТЕЙ І СТРАЖДАНЬ: ЛЬВІВ У ХУДОЖНЬОМУ, НАУКОВОМУ, (АВТО)БІОГРАФІЧНОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ ІВАНА ФРАНКА	12
<i>Флорій БАЦЕВИЧ</i> . ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА “МИКИТИЧІВ ДУБ”: СПРОБА ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ ОБРАЗІВ ГЕРОЇВ	32
<i>Святослав ПИЛИПЧУК</i> . ПІД КРОНОЮ “МИКИТИЧЕВОГО ДУБА”: ФОЛЬКЛОРНИЙ ЛЕЙТМОТИВ ФРАНКОВОГО ОПОВІДАННЯ	40

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Любомир СЕНИК</i> . ПСИХОЛОГІЗМ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА В КОНТЕКСТІ НОВИХ ЕСТЕТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ: НОВЕЛИ “СИН ОСТАПА”, “МІЙ ЗЛОЧИН”, “НЕНАЧЕ СОН”	50
<i>Галина ЯСТРУБЕЦЬКА</i> . “ФРАНКО НІКОЛИ НЕ БРАВ НА СЕБЕ ТОЇ РОЛІ, ЯКУ ВІДВАЖНО ПРИЙНЯВ СЕМЕНКО-ЕСТЕТ” (МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ): ЩЕ РАЗ ПРО ЕКСПРЕСІОНІЗМ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА	59
<i>Ivan TEPLYU</i> . THE FOREIGN-LANGUAGE DISCOURSE OF IVAN FRANKO: CREATIVE REVERBERATIONS	71

МОВОЗНАВСТВО

<i>Наталія ФАРИНА</i> . МОВНА ПРАКТИКА ІВАНА ФРАНКА В АСПЕКТІ КОДИФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ НОРМ	105
--	-----

ОСОБИСТІТЬ. ТВОРЧИЙ ШЛЯХ. ДОЛЯ

<i>Євген НАХЛІК</i> . УЧАСТЬ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВІВСЬКИХ ЗАХОДАХ ДО ЮВІЛЕЇВ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО (1888, 1898)	115
<i>Михайло ГЛУШКО</i> . ІВАН ФРАНКО – ІНІЦІАТОР ТА УЧАСНИК НАРОДОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ 1904 РОКУ	131
<i>Роман ГОРАК</i> . 3 ДНА	145

<i>Наталя ТИХОЛОЗ.</i> ПЕТРО ФРАНКО: ДО ДжЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	158
---	-----

КОНТАКТИ. РЕЦЕПЦІЇ. ПАРАЛЕЛИ

<i>Ростислав ЧОПИК.</i> МІЖ ФРАНКОМ І СКОВОРОДОЮ (КОРДОЦЕНТРИЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАННЯ ДОШЕВЧЕНКІВСЬКОГО ПЕРІОДУ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА)	173
<i>Марта ДРОГОМИРЕЦЬКА.</i> ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО	184
<i>Дмитро БОКЛАХ.</i> ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ТИПИ ЛОКУСІВ МІСТА У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТОПОСУ	193

ПУБЛІКАЦІЇ

<i>Роман ГОРАК.</i> ЛИСТИ ЖУРНАЛУ «AM FREMDEN ZUNGEN» ДО ІВАНА ФРАНКА	205
<i>Роман ГОРАК, Микола ЗИМОМРЯ, Іван ЗИМОМРЯ.</i> ЛИСТИ МІХАЕЛЯ ГАБЕРЛЯНДТА ДО ІВАНА ФРАНКА.....	211
<i>Яким ГОРАК.</i> ЛИСТИ ДО ІВАНА ФРАНКА ТА СТАТТЯ ПРО НЬОГО РОМАНА СЕМБРАТОВИЧА	236
<i>Ольга НИЖНИК.</i> НЕВІДОМИЙ СПОГАД ТАРАСА ФРАНКА “ЯК ФРАНКО З СИНАМИ СПОРИВ”	274
<i>Ірина РОЗДОЛЬСЬКА.</i> “ПЕРША ЛЮБОВ ІВАНА ФРАНКА”: СТАТТЯ АКАДЕМІКА МИХАЙЛА ВОЗНЯКА І ЇЇ ПРОДОВЖЕННЯ....	287

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ.</i> МАГІЧНА ПОЛІФОНІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ПОШУКІВ НА ГУЦУЛЬСЬКОМУ ПЛЕНЕРІ (про книгу “Дивлячись на цей гірський світ”: літературознавчий збірник / НАН України. Інститут Івана Франка. Наукове товариство ім. Шевченка; [відповідальний редактор Алла Швець]. – Львів, 2018. – 370 с.)	319
---	-----

CONTENTS
FRANKO'S TEXT INTERPRETATION

<i>Mykola LEHKYI</i> . IVAN FRANKO'S NOVEL "THE PETRIYS AND THE DOBOSHCHUKS": ON THE PLOT GENESIS.....	3
<i>Roman HOLYK</i> . A CITY OF JOY AND SUFFERING: LVIV IN THE ARTISTIC, SCIENTIFIC, (AUTO) BIOGRAPHICAL AND JOURNALISTIC DISCOURSES OF IVAN FRANKO	12
<i>Florii BATSEVYCH</i> . IVAN FRANKO'S SHORT STORY "MYKYTYCH'S OAK TREE": AN ATTEMPT OF A PSYCHOSEMANTIC ANALYSIS OF HEROES' IMAGES	32
<i>Sviatoslav PYLYPCHUK</i> . UNDER THE CROWN OF "MYKYTYCH'S OAK TREE": FOLKLORE LEITMOTIF OF FRANKO'S SHORT STORY ...	40

THEORY AND METHODOLOGY

<i>Liubomyr SENYK</i> . IVAN FRANKO'S LITERARY PROSE PSYCHOLOGISM WITHIN THE CONTEXT OF NEW ESTHETIC TENDENCIES: THE NOVELLAS "OSTAP'S DREAMS", "MY CRIME", "LIKE A DREAM"	50
<i>Halyna YASTRUBETSKA</i> . "FRANKO NEVER TOOK ON THE ROLE THAT SEMENKO-AESTHETE BRAVELY ASSUMED" (MYKOLA KHVYLOVYI): ONCE AGAIN ABOUT EXPRESSIONISM IN THE WORKS OF IVAN FRANKO	59
<i>Іван ТЕПЛИЙ</i> . ІНШОМОВНИЙ ДИСКУРС ІВАНА ФРАНКА: ТВОРЧЕ ВІДЛУННЯ	71

LINGUISTICS

<i>Nataliia FARYNA</i> . LANGUAGE PRACTICE OF IVAN FRANKO IN THE ASPECT OF CODIFICATION OF SYNTACTIC NORMS	105
--	-----

PERSONALITY. CAREER. FATE

<i>Yevhen NAKHLIK</i> . THE COMMEMORATION OF ANNIVERSARIES OF IVAN KOTLIAREVSKYI (1888, 1898): IVAN FRANKO'S PARTICIPATION IN LVIV EVENTS.....	115
--	-----

<i>Mykhailo HLUSHKO</i> . IVAN FRANKO AS AN INITIATOR AND PARTICIPANT IN THE ETHNOGRAPHIC EXPEDITION IN 1904...	131
<i>Roman HORAK</i> . FROM THE BOTTOM.....	145
<i>Natalia TYKHOLOZ</i> . PETRO FRANKO: ON THE ORIGINS OF FORMATION OF A CREATIVE PERSONALITY	158

CONTACTS. RECEPTIONS. PARALLELS

<i>Rostyslav CHOPYK</i> . BETWEEN FRANKO AND SKOVORODA: <i>CORDOCENTRIC COGNITION PRINCIPLES OF THE PRE-SHEVCHENKO PERIOD IN NEW UKRAINIAN LITERATURE</i>	173
<i>Marta DROHOMYRETS'KA</i> . IVAN FRANKO'S PROSE IN THE CREATIVE RECEPTION OF AHATANHEL KRYMSKYI	184
<i>Dmytro BOKLAKH</i> . CIVILIZATION TYPES OF LOCUSES OF THE CITY IN THE CREATIVE WRITING OF TARAS SHEVCHENKO: POETICS OF THE ARTISTIC ORGANIZATION OF LOCAL ELEMENTS OF TOPOS.....	193

PUBLICATIONS

<i>Roman HORAK</i> . LETTERS FROM THE JOURNAL "AM FREMDEN ZUNGEN" TO IVAN FRANKO.....	205
<i>Roman HORAK, Mykola ZYMOMRIA, Ivan ZYMOMRIA</i> . LETTERS FROM MICHAEL HABERLANDT TO IVAN FRANKO.....	211
<i>Yakym HORAK</i> . LETTERS TO IVAN FRANKO AND ARTICLE ABOUT HIM BY ROMAN SEMBRATOVYCH	236
<i>Olha NYZHNYK</i> . TARAS FRANKO'S UNKNOWN REMINISCENCE "HOW FRANKO ARGUED WITH HIS SONS"	274
<i>Iryna ROZDOLSKA</i> . "IVAN FRANKO'S FIRST LOVE": THE ARTICLE BY ACADEMICIAN MYKHAYLO VOZNIAK AND ITS CONTINUATION.....	287

REVIEWS

<i>Yurii HORBLIANSKYI</i> . MAGIC POLYPHONY OF ENDEAVOURS IN LITERARY STUDIES IN THE HUTSUL PLEIN AIR (about the book "Beholding the mountainous world": collected papers in literary studies/ SAS of Ukraine. Ivan Franko Institute. Shevchenko Scholarly Society; [executive editor Alla Shvets]. – Lviv, 2018. – 370 p.).....	319
--	-----

Адреса редколегії:

Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кім. 305,
Львів, Україна, 79000
тел.: (38) (032) 2394398.

Editorial Board Address:

Ivan Franko National
University of Lviv
1, Universytetska Str., room 305,
Lviv, Ukraine, 79000
tel.: (38) (032) 2394398.